

IACOBI SA-

DOLETI, EPISCOPI

CARPENTORACTI,

S. R. E. CARDI-

NALIS

EPISTOLARVM

LIBRI SEXDECIM.

*

Eiusdem ad Paulum Sadoletum Episto-
larum liber unus.

Vini eiusdem auctoris per Antonium Florebellum.

LVGDVNI APVD HAERED.

SEB. GRYPHII.

1560.

Bernardj.

ALEXANDRO

FARNESIO S.R.E. CAR-

DINALI PAVLVS SA-

DOLETVS EPISCOPVS

CARPENTORA-

CTI, S. P. D.

V M Sadoleti patrum mei obitus, amplissime Farnesi, cum mihi luctum ac moerorem attulisset, quem paterna eius in me beneficia, meaq; perpetua erga eum pietas postulabat: nullum doloris mei expertus sum melius aptiusq; solatium, quam quod extremo illius mandato, et mea unâ officio, conor Deo infirmitatem meam adiuuante, satisficere. Nam cum is et saepe alias, et cum iam penè animam exhalaret, hanc mihi Carpentoractensem ecclesiam, quam ipse praesens, quoad ei licitum fuit, summa cura et diligentia rexerat, pro sua paterna in eam charitate, diligentissime commendasset, meq; ut ab eius custodia nulla re unquam auellerer, uehementissime hortatus esset: nullam moram post eius mortem interposui, quin ad parendum tam salutaribus praecipis, et ad obeunda tam sancti et praeclari muneris officia, me conferrem: cuius mei consilij maiorem in dies fructum capio. Sed cum officij mei ratio, et illa, quam sanctissime patrum memoria debeo, pietas, hoc praeterea à me postulare uideretur, ut illius scripta, et lucubrationes, quae penes me essent, ederem: ad eas me legendas, et accurate considerandas (scio hac in re, et adiutore usus Antonio Florebello) dedi: cum it, ut summe gratus, officiosusq; est, unam ob causam hanc, quo

quò homini de se optimè merito, cuiq; iure & charissimus,
 & probatissimus fuit, mecum unà fidem suam officiumq;
 præstaret, accersitu meo se ad me in Galliam contulisset.
 Atque eam quidem eius scriptorum partem, quibus locos
 ad religionem et sacras literas pertinentes tractat: quanquā
 multa ab eo in hoc genere egregiè ac præclarè instituta
 comperimus: tamen edendam minimè putauimus. Non
 quin eadem in illis, quæ in reliquis eius libris, qui eo uiuo
 exierunt, & pietas extet, & sacrarum rerum scientia:
 quæ & nos magnopere delectarent, & cæteris item iucunda
 ad legendum fore non dubitaremus. Sed cùm ea quæ ali-
 quot hisce annis instituerat, propter crebras (quod tute
 scis) summi Pontificis interpellationes, multasq; & ma-
 gnis in urbe occupationes, absolueret atq; expolire minimè
 potuerit: satius esse duximus, non quæ nos de illius scri-
 ptis probaremus, sed quæ ipse probaturus fuisset attende-
 re. Cùm uerò orationes quasdam, & magnum præterea
 epistolarum acruum inuenissemus, eas potius edendas esse
 iudicauimus: non omnes quidem, sed eas tantum, quæ accu-
 ratius nobis scriptæ esse uidebantur. Atque orationes qui-
 dem aliàs. Hoc autem tempore epistolas in decem & se-
 ptem uolumina digestas, emisimus: quas uinam etiam ipsas
 patrius meus antequàm diem suum obisset corrigere ipse
 atque emendare potuisset. Sed etsi nō dubito, quin illius cor-
 rectio, & (ut ita dicam) expolitio, multum illis additura
 fuerit uenustatis, atq; elegantie: non propterea tamen sum
 ab edendo deterritus: cum sperare mihi uidear, studiosis
 eloquentiæ hominibus, earum lectionem, neque iniucundam,
 neque instructuosam fore. Eas autem idcirco ad te Farnesi
 amplissime, mittendas putauī, quòd me.e singularis in te ob-
 seruantiæ, & gratæ animi uoluntatis pro tuis erga me &

patrum meum meritis, quæ & multa sanè & insignia
 fuerunt, & abs te nuper præstanti tua erga me & fratrem
 meum liberalitate cumulata atque aucta sunt, signum ac tes-
 timonium aliquod extare uolui: præsertim cum ad eas, quæ
 in te elucet uirtutes, hanc quoque laudem accedere intel-
 ligerem: quòd tu, etsi maximis & grauissimis occupatio-
 nibus & curis, quas tecum auus tuus Pont. Max. idemq;
 princeps sapientissimus partitur, nunquam ferè non dis-
 stringeris: quòd tamen interdum otij tibi & uacui tempo-
 ris datur, id in optimarum artium studijs libentissimè con-
 sumis. Quippe ex quibus, præterquàm quòd maxima cum
 animi uoluptate recrearis, ad magnas res agendas & tra-
 ctandas uehementius instrueris. Te autem cognouisse ui-
 deor, huius generis scriptorum patrui mei delectari præ-
 cipuè esse solitum: quò etiam libentius feci, ut non eas modò
 epistolas, quæ ad te scriptæ ab eo fuissent, in tuo nomine
 ederem: sed uniuersas etiam, quæ ad ceteros, ad te
 mitterem. Equidem maiora tibi præstare pro
 tuis in me meritis & cupio, & debeo.

Sed tamen quando maioribus of-
 ficijs non possum, hoc
 saltem munusculo
 meum sum-
 mum

erga amplitudinem tuam studium declarandum
 esse existimaui. Vale. Carpent.

M. D. XLIX.

INDEX COMMON-

STRANS QVIS CVI SCRL

BAT, ET QVOTIES.

A Chilli Bocchio Bono-
niensi 373	Antonio Suriano Patritio
Veneto 352
Adamo ab Epistolis Ferdin-
ando Regi Rom. 606	Antonio Pulleoni Siculo 354
Alberto Pighio Capensi 614	Antonio Florebello 649
Alberto Pio Carporu prin-
cipi 160	Antonio Perrenoto Episco-
po Atrebatensi 588
Alexandro Farnesio S.R.E.
Cardinali 321. 435. 437.
438. 439. 440. 442. 448	Antonio Paleario 181
Alexander Farnesius Cardi-
nalis Iac. Sadoletto Episcopo
Carpent. 324	Augustino Grimaldi Episcopo
Grasse 152
Alexandro Cesarino 544
546	Augustino Triumlcio S.R.E.
Cardinali 237. 238. 239.
Ambrosio Catharino 553
554. 555. 557	Augustino Beatino 376
Andrea Alciato Iureconsul-
to 70. 72. 74. 371	Bonifacio Amerbachio Ba-
siliensi 41. 134
Andre Gritto Duci Vene-
torum 366	Benedicto Accolto S. R. E.
Cardinali 236. 238. 240.
242. 245. 255. 257. 259.
356
Angelo Colotio 187	Benedictus Accoltus S.R.E.
Cardin. Iac. Sadoletto Episcopo
Carpent. 237. 248.
Antonio Prato Episcopo Scen-
nonensi, S. R. E. Cardin.
200. 203. 204. 206. 207	Blosio Palladio 163
Antonio Puccio Cardinali
220	Christophoro Madrucio Episcopo
Tridectino 601. 603
	Claudio Rangono Comiti
358
	Cosmo Gerio, Fani Episcopo
4 3 po

- po 359 Sadoletto Cardinali 643
 Desiderio Erasmo Roterodamo 37. 120. 122. 127. 129. 130. 133 Idem Paulo Sadoletto 646
 Didaco Mendoxa 608 Friderico Nauſea 383. 431
 Dionysio Cardi. sancti Marcelli 528. 529. 530. 531 Gab. Paleoto Bononiensi 641
 Donato Rullo 629. 631 Galeatio Florimonti, Sueſano 186
 Egidio Cardinali 115 Gaſpari Contareno S. R. E. Cardinali 330. 332. 500. 503. 504. 506.
 Federico Fregosio Archiepiscopo Salerni 25. 28. 79. 82. 85. 87. 91. 101. 106. 495 Georgio Duci Saxonie 391. 396. 398. 404
 Federicus Fregosius Archiepiscopus Salernitanus, Iacobus Sadoletto Episcopo 612 Georgio Celio Lusitano
 Carpentoracis 108 Germano Brixio 136. 138 144. 179
 Florëtio Voluſeno Scoto 639 Greg. Cortesio Abbati 497
 Francisco Guicciardino 163 Eidem Cardinali 582
 Francisco Ripæ Iureconsulto 167 Gregorius Cortesius Cardinalis Iac. Sadol. Card. 584
 Francisco Turnonio S. R. E. Cardinali 216. 219. 552 Guido Ascanio Sfortie S. R. E. Cardin. 478. 479. 484
 Francisco Bellencino Mutinensi 369 Gulielmo Bellaio Langeo 147. 148.
 Francisco Fregepani Vngaro Episcopo Agriensi 425. 427. 429. Gulielmo Bauarie duci 417 418. 420. 423
 Francisco Quignenio Cardinali S. Cruce 526 Guliel. Poietto Cancellario Gallie 516. 519. 521. 523
 Fräncisco Mario Molsæ 642 Henrico Lusitano S. R. E. Cardinali 610
 Francisc. Marius Molsa Iac. Cardinali 30. 65. 567

Here

- Herculi II. Duci Ferrariae 361
 Hermannò Archiepiscopo Colonienſi 558
 Hieronymo Nigro 20. 294. 299. 301. 304
 Hieron. Nigèr Iac. Sadoletò Episc. Carp. 297. 305
 Hieronymo Vide Albæ epiſcop. 377
 Hippolyto Medici S. R. E. Cardinali 68. 269
 Hippolytus Medices Cardinalis Iacobo Sadoletò Episcopo Carpent. 273
 Hippolyto Estenſi S. R. E. Cardinali 491
 Iacobo Simonetæ Episcopo Piſauri 293
 Eidem Cardinali 547. 550
 Iacobi Sadoleti S. R. E. Cardinalis Vita, per Antonium Florebellum 697
 Iac. Sabello Cardinali 585
 Ioanni Matthæo Giberto, Episcopo Veronæ 9. 110. 112. 113
 Ioanni Saluiato S. R. E. Cardinali 33. 35. 153. 156. 158. 387. 542
 Ioanni Francisco Pico, Miſſandule Comiti 117
 Ioanni Bellaio Episcopo Parisienſi 194. 196
 Eidem S. R. E. Car. 198. 386
 Ioanni Nicolao Aptæ Iulie Episcopo 211
 Ioanni Lothoringo S. R. E. Card. 222. 224. 225. 226
 Ioan. Petrus Crassus Episcopus Viterbij Iac. Sadoletò Episcopo Carpent. 326
 Ioanni Petro Crasso Episcopo Viterbij 328
 Iulio Peflugo Decano Miſſenſi 408. 412
 Ioan. Cochleò 410. 413. 415
 Ioanni Archiepiscopo Viſſanenſi Gotto 433
 Ioan. Petro Carasse S. R. E. Cardinali 625
 Io. Hurtado Mendoza 566
 Io. Baptiste Speciano 622
 Io. Bernardo Feliciano 628
 Ioanni Morono Cardinali legato Bononiæ 579
 Ioanni Toletano Episcopo Burgenſi 590
 Isidoro Clario Abbati 633
 635
 Laurëtio Campegio S. R. E. Cardinali 267

Laurentio Grane Signie,	311.318.451.453.458.466.
et Mario Aligero Rheatis Episcopis	462.467.472.476.478
Lazaro Bonamico	12.169.
171.177.179.379.374.616.	
Lazarus Bonamicus Iac. Sadoletus	174.176
Lilio Gregorio Gyraldo	377
Ludouico Pariseto iuniori	308
Marcello Ceruino Episcopo.	
Neocastrensi	489. Eidem Cardinali 535
Mario Maffeo Volaterrano Episcopo	Cauallicensi 345.349.365
Mario Aligero Rheatis, et Laurentio Grane Signie Episcopis	364. et 347
N. Senatus Tholosani praesidi	42
N. Accromontio	S. R. E. Cardinali 228
N. Arch. Capuae,	S. R. E. Cardinali 344
Nicolao Rodolpho	S. R. E. Cardinali 539.540
Nic. Peitellio	637
Paulo III. Pont. Max.	310.
Paulo Iouio Episcopo Nuceriae	165
Paulo Sado.	652. et seq.
Paulus Sado. P. Bembo	675
Idem Rodolpho Pio	S. R. E. Cardinali 678
Petro Bembo	13.16.46.48. 51.56.58.64.66.362.370
Eidem Cardinali	492
Pino Riuenfi Episcopo	150
Prospero Sanctacrucio	620
Ranutio Farnesio	594.596
Reginaldo Polo	281.286. 288.390.508.513
Reginaldus Polus, Iac. Sadolet. Episc. Carpent.	275
Rodolpho Pio episcopo Fuentie	162.363
Romulo Amaseo	373.618
Sebastiano Gryphio Typographo	183
Scipioni Blanchino	619
Thome Campegio episcopo Feltrensi	575
Thomae Caietano	S. R. E. Cardinali 75.77
Vbaldino Bandinello	264

I A C. S A D O

LETI EPISCOPI CAR-
PENTORACTI, S. R. E.

CARDINALIS EPISTO-
LARVM LIBER
PRIMVS.

IAC. SADOLETVS EPISC.
CARPENT. IOAN. MATTHABO

Giberto Episcopo Vcrone,

S. P. D.

OSTQVAM ueni Carpentoracte, has primas exaravi literas, easq; ad te, aliquanto serius, quod fueram sanè incommoda ægritudine impeditus: senseram enim ex itinere duos dies, quo morbo tamen releuari iam uideor. Sed siue illam mihi maritima iactatio contraxit, siue iter terrestre aliquid postea addidit ad illius morbi molestiam: omnino intelligo, me hac corporis imbecillitate iam non ad aliam rem ullam, quàm ad ocium et quietem idoneum esse. Quod ipsum uideor nunc demum, tuo singulari beneficio, et summa principis benignitate consecutus. Nos à portu Centumcellis Niceam usque nauibus peruecti sumus, nihil ipsi illa, quod appareret, maris agitatione offensi: cum ceteri omnes freres, qui erant mecum, graui nauisæ conflictati essent, Niceæ duos dies mansimus. Inde digressi à Valdemonto: cuius mihi humanitas magnæ uoluptati fuit, iumentis pretio coactis iter terra fecimus: septimo die Niceam peruen-

peruenimus Carpentoracte, ad diem v. Nonas Maij, leti,
 uelut ex diuturnis fluctibus stabilem aliquando & deside-
 ratam terram aspicientes, si letitiam nostram rumores de
 rebus urbanis non interpellassent: parum illi quidem con-
 stantes, sed tamen mihi molesti. Audieramus autem La-
 beone iam conscendentes, Germanos milites, quos nos, ab
 Vrbe cum profiscisceremur, pro pacatis reliquimus, ani-
 mis commutatis, spectare denuò ad arma: remq; iterum
 adductam esse in discrimen. Hic mihi metus, atque hæc so-
 licitudo ita hæsit in animo, ut postea euelli non potuerit:
nec sum sedato animo futurus, quoad certum sciero, quid
 euenierit, & num salus nostra etiam nunc infesta, an im-
 proborum & perfidorum consilia, uel ipsa per sese con-
 sensuerint, uel metu compressa sint. Equidem interim illa
 consolatione sustentor, quod uideo dies iam compluribus
 rumores illos conticuisse. non enim simile esset ueri, si
 quid accidisset postea tumultuosius factum, tantas res tandiu
 silentio iacere oppressas. Sed quoquomodo sese habet
 res, me meus incredibilis erga summum Pontificem amor,
 neutiquam patitur curæ & angoris expertem esse. Qui si
 aliquo est adhuc proprio in periculo (quod utinam ne ita
 sit, atque in hoc Deus misericors nostras præces exaudiat)
 ne ego perquam doleo grauius, tum eius ipsius causa,
 cuius ego salutem semper anteposui meæ: tum etiam meæ.
 Viderer enim mihi ab officio quasi descisuisse, si hoc tem-
 pore tali dominum deseruisssem: atque cum dominum, in
 quo ego amando, ornando omni pietate atque omnibus offi-
 cijs colendo, neque uirtuti ipsius unquam, neque meo stu-
 dio satisfacere potuisssem. Sed & tunc quid me angere, quo
 esse uinculo Deo immortalī obstrictus, quo denique ani-
 mo, qua spe placationum rerum, ab eo digressus sim, ipse

tu optimus es testis. Et nunc in his quoque locis ac terris ea mente sum, ut secundas res ipsius alijs fruendas libentissime relinquam: aduersarum non recusem esse particeps. Deum autem queso, id quod acturus assidue et precatus sum cum sum, ut pacem et ocium aliquando offerat et Pontifici Maximo, et Italia: quò liberius ac diutius illius eximia uirtute et humanitate frui omnes possimus. Sed hec haecenus. De te ipso, mi Giberie, aueo plurimum, et ex te cognoscere: quem ego habeo autorem meae tranquillitatis: cui uni beneficio alterum par nunquam reperietur. Itaque quantum tibi debeam, et ipse sentio: et dabo profecto operam, ut ceteri omnes intelligant. Ego nunc quod maxime est necesse, recuperandae ualitudini studeo, quam coelum istud urbanum ualde mihi labefecerat: ut id quod agere festino, commodius deinde nauare possim. Rapior enim cupiditate incredibili, ad uerae immortalitatis spem: quam uideor mihi habere in manibus, maximis Dei beneficijs, et mea summa uoluntate incitatus. Itaque et ad gerendum pie ac sancte sacerdotium hoc, animo sumus alaceres, et ad artium honestissimarum studia inflammati. In altero, ut ne isthinc obturber, tuae et eximiae auctoritatis, et summi erga nos amoris praecipuae partes sunt: in altero mea fuerit culpa, si non et tua, et ceterorum de me opinioni respondero: liceat modò per ualitudinem. Efficiam enim profecto, ut omnes fateantur, meam uel egregiam operam, uel praecaram certe uoluntatem extitisse. Quo in genere, quid tibi receperim, quid Pontif. Max. fuerim pollicitus, optime in memoria habeo. Tu ut me sicut consueuisti diligas ac tuare, te maximopere mi Giberie iucundissime rogo. Vale. Carpentoraeti, xvi. Calend. lunias, M. D. xxvii.

SI uales gaudeo. Post meum ab Vrbe discessum nihil
 Sadhuc omnino à quoquam literarum: ac ne à meis qui-
 dem. Itaque in desiderio sum, & de illis, & de te, & de cæ-
 teris amicis aliquid audiendi: atque utinam omnia ex mea
 sententia. Nos uenimus Carpentoraſte ad v. Non. Maias,
 summa horum hominum gratulatione, quorum auxilii leti-
 tiam inopinatus noster aduentus. Itaque quod semper opta-
 uimus, ex diuturnis fluctibus uidemur tandem portum eſſe
 conſecuti: modò uos iſtħic ſalui, ſummūq; Pontificis res
 eum teneant ſtatum, quā maxime cupimus, nihil mihi ad
 ſpem beatæ uitæ non abundè uidetur aſſore. Nam & par-
 uo ſat contenti ſumus: & in hoc honore pie ſancteq; admi-
 niſtrando quoad nobis datum diuinitus fuerit, Deo ipſi ei-
 dem deſeruire contendemus: & in libris ac literis toti
 uolubimur: ueteremq; & diuturnam ſitū optimarum
 artium noſtro tandem arbitrio, in ipſis fontibus explebi-
 mus. In hoc genere toto, quod pertinet ad arteis honeſtas,
 & ad noſtra illa tibi non ignota ſtudia, uideo te unum ma-
 ximo eſſe mihi poſſe adiumento. Nam & de tuæ doctrine
 ubertate hauriendum nobis erit, & bonorum librorum ex
 te copia requirenda. Quorum alterum tute mihi recepisti
 cū adhuc eſſem Romæ: alterum mihi ſemper patuiſſe
 intelligo. Sed de libris peto à te magnopere, ut promiſſa
 mihi perficias: ea in re impenſe parci nolo. Gratiam au-
 tem eam tibi referam, quæ maximè & tua uirtute & no-
 ſtra amicitia erit digna. Ego ei nunc præuerti uolo curæ,
 ut ualeitudini recuperande ſtudeam, quā urbanum iſtud
 cælum non mediocriter labefactarat: & ſpero me optari
 fore

fore compotem. Te si rogem, ut pristinum tuum amorem erga me conserues, faciam & tibi profectò, & amicitie nostrae iniuriam, quòd uidear quasi constantiae tuae diffidere. Itaque non committam ut de hac re iure me accusare possis. Tantum à te petam, ut Vbalinum, Sangam, Leslium, Pyrrhinum, Colotium, ceterosq; partim amicos, partim etiam discipulos tuos, saluere iubeas meis uerbis: nec patiaris hebecere in eis igniculos beneuolentiae, quae erga me uidebantur esse affecti. Imprimis uerò amplissimis uiris Campegijs patronis tuis, & patri & filio, quibus ego mirifice deditus sum, idq; eorum merito, salutem à me dicas plurimam. Vale mi Lazare suauissime, & tibi persuade, te à me mirabiliter amari. Carpenoracti, xvi. Calend. lunias, M. D. xxvii.

IAC. SADOLETUS EPISC.

CARPENT. PETRO BEMBO,

S. P. D.

Du est, quòd destitimus inter nos misitare literas: neque enim inueteratae amicitiae tanta coniunctio, talem operam ullam, aut oblectamentum requirebat. Alia porro non fuerunt, de quibus esset opus alterum nostrum ab altero certiolem fieri. Sed cum tu in ocio atque in literis assiduus esses, ego maximis Romae curis & solitudinibus impedire, in longe dispari conditione uitae, pari tamen beneuolentia inter nos iuncti semper fuimus. Nunc autem, postquam Dei immortalis admirabili beneficio ex illis turbulentis fluctibus me euolutum, & ad portum ociumq; tractum, ea excepit uita quam maxime semper appetueram: non existimaui nostra necessitudine, aut ipso tempore alicum esse, aliquid ad te literarum dare: praesertim cum

cum tu mihi idoneam ad scribendum occasionem praeuises. Cognoui enim ex Bini nostri literis, quas ille ad me Venetijs misit, uigere apud te beneuolentiam mei absentis, & memoriam amicitiae nostrae cum fide conseruari: cum is se ad te uiuendum accessisse, aliquotq; horas consumpsisse tecum sermonibus suauissimis confirmet: eaq; de te praedicet, quae & tuis plurimis maximisq; uirtutibus, & meo perpetuo de te iudicio consentanea sunt. Ac mihi quidem quod intelligo me amari abs te, non tam nouum nunc quidem, quam semper gratum atque optatum accidit. Quod uero erga Binum ipsum egregia humanitate usus es: eiq; & opem, & studium, & autoritatem tuam destulisti, quodq; hoc etiam prolixius causa mea fecisti: de eo habeo tibi magnam gratiam. Certè enim is & diligitur à me, & per se dignus ipse est, quem tu quoque diligas: est enim summa modestia, & summa probitate praeditus: doctus praeterea, & elegans, & cum laude uersatus in utroque genere scribendi. Sed hoc tu facile pro tuo singulari ingenio perspicere per te potes. De me autem ipso si cupis nosse qui noster status sit: Ego Carpentoracti habito, quo ueni ante diem v. Nonas Maias, id tandem affecutus, quod & meae quietis causa tantò antè optaueram, & Deo immortalì iamdū debueram. Locus ipse ab omni terrore & tumultu liber: hominum secunda in nos uoluntas: oculi iam non spes, neque desiderium, sed certa, & haud dubia possessio. Denique omnia eiusmodi, ut planè me in limine positum beatae uitae fuerim arbitraturus, nisi ad mea priuata incommoda, Reipublicae calamitas quoque tanta accessisset. Nam quòd ego fortunis omnibus spoliatus, tanquam naufragio factò, nudus ad litus euaserim: non tam graue mihi quidem est, iam usu & ratione edocto, ferenda esse
foriiter

fortiter uulnera fortunæ (etsi quod fuit grauissimum, libri quoque mei eandem calamitatem subierunt) quàm audire urbem omnium nobilissimam, domicilium Imperij ac dignitatis, sedem & patriam omnium nostrum, ita captam atque direptam: clades, cedes, strages tot, tamq; inauditas, ab hoste inmani & impio fuisse factas. In quibus & Pontificis maximi, quem ego incredibiliter amo, indigni casus: & multorum præterea charissimorum atque amicissimorum hominum mortes & exilia, me uehementer perturbant. In quo angore animi etsi ea requiro ex studijs doctrine doloris solatia, quæ mihi adiumento & leuatiōi esse possint: tamen baud ita multum usque adhuc profectum est. Omnem enim medicinam uincit dolor: nec sic possum studere constantiæ, ut obliuiscar humanitatis. Sed hæc Deus uiderit: cui me totum addixi. Ego si ab his difficultatibus quæ me plurimæ premunt, & ab omni parte circumstunt, respirare aliquando ceperō: efficiam profectō, ut aliquis studiorum meorum & ocij fructus appareat, in quo præclaram tuam uoluntatem imitabor: ingenium & facultatem non assequar. De omnibus autem scito tuam iudicationem fore. Vale, & nos dilige. Nauagerio tuo, & M. Antonio Michaëli nostro, Nigro, duobus Teupulis, cæterisq; amicis (sunt enim utriq; nostrum ferme communis) plurimam uerbis meis salutem dic. Carpenora-

Ælii 111. Nonas
 Nouem-
 bris.

M. D. XXVII.

IAC.

NOli admirari, si & mea, & tua expectatione seruius, meis hæc dedi, ad tuas amicissimè atque humanissimè scriptas literas: morbo impeditus satisfacere officio non potui: quo tamen leuari iam uideor. Itaque ut primum facultatem nactus sum, non commisi, ut diutius desiderares à me hoc officium: uel ego potius ut desiderarem. Miro enim studio tenebar respondendi tibi: cum usque eo accuratè, & suauiter mihi rescripsisses, ut omnem amorem tuum erga me in illis planè literis intueri liceret. Nam & iucundam memoriam uetustæ inter nos beneuolentiæ declarabant: & societatem doloris eius, quem ex communis Reipublicæ calamitatibus uterque nostrum suscepisset: & quod maxime tua uirtute & prudentia dignum erat, leuationem à molestijs, quam & tu adhiberes, & mihi ipsi censeret esse adhibendam. Quorum alterum mansueti animi & misericordis, commoueri aliorum miseris: alterum etiam sapientis, si quid ad te priuatim iacturæ perueniat, scire adhibere ea solatia, quæ ad continentium animum in officio, apta esse uideantur. Itaque ego, etsi mea sponte non admodum imbecillus, tuo tamen hortatu atque exemplo fortior factus sum: nam me quidem non tam priuatæ meæ difficultates mouebant, (quæ, quamquam multe, & magnæ, tamen non tam acerbæ, quia graues: quam tolerabiles, quia non nouæ uidebantur) quàm tot innocentium atque amicissimorum hominum exitijs, tanta Latini penè nominis internicione, perturbabar. Præsertim cum & is Pontifex in crudelissimorum horum uenisset potestatem, quem ego summè amarem:

ex ea urbs oppressa esset ac direpta, à qua ego essem & fortuna mee subsidia, & artium optimarum ornamenta (si qua modo sunt in me) omnia consecutus: quò etiam efficilior mihi erat ad consolandum ratio, quoniam fuerit tibi. Tu enim quibus auxilijs summe uirtutis, & prudentie ad confirmandum animum usus es: ea ipse domo, atque ab te ipso attulisti. Ego quæ solatia meo dolori addibere cogito, ea ab urbe illa ipsa accepi, cuius causa mihi maxime dolendum est: ut idem mihi doloris monamentum sit, quod debeat esse lenatio. Itaque ille ipse literæ, quas tu proponis nobis, & quarum certe nos ope & auxilio plurimum uti cogitamus, plorare herent in ancipiti, & conturbate sunt. Si adsum mihi, meminerit ne ingratus sim in illam urbem, unde sunt profectæ: si desunt, ne parum fuerit officio uidendum. Sed, quomodo nunc res se habet, consolaretur uos profecto tam ratio ipsa, tam etiam rerum, quæ postea secutæ sunt uis ac natura: Pontifice iam liberato exim, iugum manibus, urbe Roma reuulsa, arbore ea, quæ extisa fuerat, tanquam ab radicibus, de integro fruticante: nisi grauius perueniscerem, idque uidere iam uiderem, ex eodem & tam acerbis calamitatibus, quæ per tot annos Italia passa est, gradum potius aliquem ad futura mala laetum esse, quoniam præteritis exultatam uidetur. Quid si tu alter senis, habesque in alteram partem quod potius sequeretur: quæso me hoc metu quam primum libera. Dicēs: Quid ergo? etiam si hæc ita futura sint, itcirco ne angoribus dedere nos debemus? Minime hercule istud quidem: neque enim est fortis uiri pendere ex alienis euentibus. Sed tamen quædam quædam est, quæ nos afficit: cogitque, ut uultum ex uultu, sic animum ex animis necessariorum nostrorum imitaretur. Quantum

autem mihi et tibi cum Latio sit, quantum cum Italia, quam arctum denique cum ipsa urbe Roma uinculum intercedat, non solum coniunctionis, sed sanctissime cuiusdam quasi necessitatis, magis perspicuum est, quam ut commemoratione egere uideatur. Quapropter, ut hanc orationem totam iam concludam, et ita fero fortiter communes miseras, ut non obliuiscar humanitatis: et sic doleo aliorum uicem, ut putem mihi nequaquam propterea ab animi constantia desciscendum esse. Confugio igitur, te eodem hortante et suadente, ad literas: quarum nimium iamdiu commercio et assiduitate consuetudinis carui. Quo quidem ipso sit, ut tibi nihil possim ex eo genere in presentia mittere quod lectione dignum sit: dies fortasse aliquid afferret: et mea spes, commentationesque non semper abibunt irritae. Sed abs te, quem librum Vrbinatem te scribis confecisse, cum ego auidè expeto. Recordor enim primo illo festu cum eum recens peperisses, quanto opere mihi is liber ariserit: quam mihi mirè placuerit et elegantia in eo sermonis, et copis, et grauitas ipsa, ac prudentia. Quae cum ego tum plena iam et perfecta esse arbitrarer: tu tamen homo lynceus, et acutius cernens, quam ceteri omnes, perspicacius animo quiddam praestantius, quod nos ne cogitatione quidem aspirare possemus. Ita multorum annorum mora et lima, et uenustatem illi ac dignitatem, et nobis desiderium legendi auxit. Quod si certos nactus fueris, qui deferant, (nam ut non tuto committas, minime postulandum est) gratissimum mihi feceris, si cum mihi quam primum miseris. De Bino meo quod ista in illam uoluntate es, et letor, et habeo gratiam. Scripsi ego ad eum statim acceptis tuis literis: sed ita acciderat, ut cum ea mense Decembri data essent, mihi

mibi Martio denique redderentur: quo tempore ille Venetijs iam excesserat, & ad Pontificem erat profectus. Vbi-
cunque is erit, tamen magno illi honori & emolumento
semper erit, tum domus tua ac familiaritas: tum apud ces-
teros auctoritas & commendatio. Quod quidem eo cupi-
dius manere illi saluum apud te opto, quod duriore adhuc
fortuna conflictatus exitum suorum consiliorum etiam nunc
nullum uidet. Nos hic uiuimus in fortuna tenui, de reliquo
sat contenti. nam & amens in locks sumus, & in amore
omnibus: quodq; cunctorum maximum est, quaecumque pa-
cem & tranquillitatem animi turbare possunt, omnia pe-
nitius ex animo ipso eiecimus atque expulimus. Itaque nul-
lam iam cogitamus, nisi cum philosophia habere rationem,
quo in genere ut alias scripsimus, te adiutore potissimum
& duce uti meditamur, Egidium Cardinalem minus com-
mode ualere mihi ualde molestum est. Amo enim hominem
maiores in modum. Nam cum omni eximia uirtute & hu-
manitate praeditus est: tum & mihi, & tibi semper fuit
amicissimus. In tanta autem penuria nostri temporis uiro-
rum talium, & amandus & colendus a nobis precipue est.
Et ut plurimam dicas meis uerbis salutem, itemq; nuncies,
ad eum me scripturum fuisse, nisi uoletudini eius parcen-
dum esse duxissem, uehementer te rogo. Vale mi

charissime & suauissime Bembe, nosq; quod

factis dilige, communibusq; ami-

cis salutem a nobis dic.

Vale. Carpentoracti,

pridie Idus

Maias.

M. D. XXVIII.

b.

2.

IAC.

AD CASADOLETVS EPISC.

AD CARPENT. HIERONYMO

AD NIGRO

Deplorat vagationem. Vbi Roma

*gnat sub la-
rolo v. auu-*

di

EX his literis, quas abs te III. Idus Iulij datas,
v. Calend. Septembris accepi, cognoui, quod per
mibi gratum fuit, te ex illo acerbo & horribili casu, quo
urbi Roma, & totius fere Italiae reliqua dignitas, imma-
nis barbaris fluctibus oppressa est, amissis rebus ceteris
saluum ipsam atque incolumem in patriam reuertisse: quod
& de te cognosse, & de alijs item nonnullis qui ob vir-
tutem & amicitiam mihi sunt charissimi, non mediocre
mihi solatium in meis maximis doloribus praeiuit. Quan-
quam enim, ut tute scribis, fortunis spoliari graue est,
praesertim innocenti, cui nullo ipsius merito ista accidunt:
grauius etiam amittere optimorum studiorum lucubratio-
nes, multis uigilijs, & multo sudore diu collectas: ma-
men ea uis malorum, & tantus concursus omnium cala-
mitatum fuit, ut non pessime cum illis uideatur esse actum,
quibus libertatem in hoc tempore, & salutem tueri fuit li-
citur. Quod tibi & alijs plerisque tui similibus, meis fa-
miliarissimis, Dei immortalis ope & auxilio contigisse
letor. Nam quod ego sapientia quadam uidear consecutus,
ut absuerim in tam acerbis rebus, atque temporibus: ne-
quaquam id mihi arrego, sed hoc eiusdem Dei erga me
beneficium agnosco, gratiasq; ago illi, quantas equidem
possum. Nam quas debeo ut agam, & referam, non modo
meae, sed ne ullius quidem humane facultatis est. Certe
enim si quid ego uidi, aut praemonui: si quid in me aut
boni sensus in tanto rerum motu, aut providentis in poste-
rum consilij fuit, totum id fuit e Deo: cui dum cupio dare

eas operas, quæ à mea fide & à pietate mea requiruntur: quid mirum, si ita accidit, ut bonum consilium eius-
 scribit sapientia? Nec uero ego aliud medijsfidius statuo esse
 sapientiam, quam meminisse unumquemque, quid sui offi-
 cij & muneris sit: idq; cum fide & cum integritate præ-
 stare. Quod si hi fecissent, qui maxime debuerunt, (de
 summo Pontifice non loquor, cuius mihi uirtus, clemen-
 tia, integritas semper uisa est non solum magna, uerum
 etiam admirabilis) quod nunc ad omnium iniurias & con-
 tumelias proiectum est, in pristina sua ueneratione ma-
 neret sacerdotium. Sed recordaris profecto reliquorum
 ordinum, morumq; communium, labem & confusionem
 quos ego accusando non insequar: non quin causa fuerint
 uniuersæ calamitatis: sed quia non possum commemorare
 sine dolore, quæ & urbi omnium nobilissime & homi-
 nibus multis mihi necessitudine iunctis, infanda & atro-
 cia contigere. Illud dico, quod sentio, Deum hominesq;
 contestans, cupisse optimum Pontificem mederi moribus
 perditis. Sed cum res ferro egeret, non malagmate: ipsius
 autem natura & lenitas à uehementioribus remedijs ab-
 horreret: ut in corporum solet morbis, sic in corruptis
 moribus, quæ intempestiue adhibita est, auxit morbum
 potius medicina quam leuauit. Mibi quidem sepe summi
 Pontificis uirtutem ac probitatem, beneuolum etiam ad-
 uersus ipsum me animum, egregiamq; humanitatem,
 mecum reputaui, sic amore animus incenditur, non ali-
 quo nouo uidelicet, sed illo ueteri & diu antè suscepto:
 ut interdum mihi peccare uidear, quod non præsto sim,
 tantarum illi miseriarum & consolator, & comes. Quod
 si non his uinculis sanctioribus detinerer, nec tanti mu-
 nere officij Deo essem astrictus: aut st arbitrarer, posse

Sapientia

me unicum Dei, & Christiane Reipublice bonore ac commodo, illius saluti, dignitatiq; prodesse: crede mihi, quominus me in omne demitterem discrimen, non periculo ullo, non ulla proposita acerbitate deterrerer. Sed rem intelligo adductam in eum locum, ut lugendum tantummodo nobis sit, nec meam uicem mihi quidem, (quo enim modo se habet res, mea nautis est in portu) sed humanitate uincor, & mollicia animi quadam, ut aliorum incommoda ducam pro meis. Nam me, etsi eadem, que tam multos pessundedit, fortuna afflauit: quod meis & meorum familiarium non tam fortunis, quam reliquis ueterum fortunarum amisis, omnes ad me nudi atque egentes conualauerunt: tamen quoniam ferre hæc modice didici, uel natura, uel consilio, uel etiam usu plane doctus: uiuo autem degoq; & in ea gente regioneq; terrarum, que pace & concordia imprimis sedata est, & in eo obscuro munere quod mihi maxime congruens & honestum est: non meam uicem doleo, sed aliorum. Nam mihi quod ipse gratuler habeo potius, quam quod lugeam. Eorum uero, quos amari amoq; incommodis quin mouear, fieri nullo modo potest. Habeo tamen spem, & rationem quandam, que mihi, ut in malis, non parum solatii affert: illam uidelicet, quam ad Deum ipsum refero: quem scio, & noui, ita irasci solere peccatis hominum, ut sibi solui eas pœnas uelit, que illis ipsis, qui deliquerunt, utiles sint & salutare. Quam eandem rationem te reputantem (petis enim à me per literas, ut tibi aliquid consulam, quod sit leuamentum doloris tui) uolo bene sperare de reliquis rebus. Cui enim castigatio fuit, eidem erit Deo salus nostra curæ. Porro ea magis ex uirtute & religione, & probatis moribus, quam ex opibus multis

& lau

*Consolatio
res.*

et lauta suppellectili spectanda est. Quod si multò minore in bono lesi fuimus, ut in eo quod maximum bonum est, augeamur, quis lugeat iure? neque hanc felicitatem quamdam potius, quàm calamitatem fuisse ducat? Sed de his satis. Ego te tuos labores, et studiorum uigilias perdidisse, ualde molestè fero: quod mihi idem accidit, casu propè mirabili, euentu tristiore. Cùm enim direptis rebus ceteris, libri soli superstites ab hostium iniuria intacti, in nauim coniecti, ad Gallie litus iam peruecti essent: incidit in uectores, et in ipsos familiares meos pestilentia. Quo metu ij permoti, quorum ad littora nauis appulsa fuerat, onera in terram exponi non permisere. Ita assortati sunt in alienas et ignotas terras: exceptisq; uoluminibus paucis, quæ deportaui mecum hac proficiscens, mei reliqui illi tot labores quos impenderamus, Græcis præsertim codicibus conquirendis undique, et colligendis: mei tanti sumptus, meæ curæ, omnes iterum iam ad nihilum reciderunt. Ex quo sat perspectum est, præter communes cum genere Italo hoc tempore inimicitias, proprium aduersum me bellum gerere fortunam. Sed nihil illa proficiet: maximum habeo in summo Deo, non paruum in equitate animi perfugium. Non me tantum quotidiane illius iniuriæ conuellunt, quantum assuefaciunt ferre hæc humana fortiter atque constanter: atque eo quidem fortius, quòd Deum mihi patronum non deesse intelligo: nullo hoc meo merito, nullis uirtutum officijs, fateor. Sed quid refert, si is adest tamen, meq; ipse et protegit, et tutatur? cuius, quò minus ego illis dignus sum, hoc sunt maiora erga me et præstantiora beneficia. Pro quibus utinam aliquando gratus in illum esse possim. adnitæ quidem certè, maiusq; etiam donum eius agnoscam, si

gratius fieri : quàm cetera cuncta pro quibus gratia dea
 beatur. Quid ergo est hoc uulnere quo nullum gratius
 studiosis hominibus infligi potest , amissarum scilicet uigi-
 liarum & lucubrationum , tu leuius multò percussus es,
 cui ingenium & etas suppeditat , quàm ego : cui quan-
 tulum quæso est reliqui? Sed tamen ne sic quidem deficio
 animo : tibiq; autor sum , eadem illa studia acrius repe-
 tendi : ut non plus detractum fortune iniuria , quàm per-
 diligentiam additum esse uideatur. Illud fuit extremum in
 tuis literis , uelut approbatio amoris erga me tui : quòd
 scribis nihil tam optabile tibi esse , quàm esse apud me , &
 hoc ocio frui mecum. In quo , ne uiuam mi Niger , si tibi
 concedo , ut tu me cupidius appetas , quàm ego te. Amaui
 semper plurimum ingenium , probitatem , sedatum ani-
 mum , spectatos mores : sed imprimis tuam bene mihi
 perspectum erga me amorem. Quominus autem , quod
 summe cupiebam , aliquod illustre ad te commodum atque
 ornamentum ex nostra amicitia proficisceretur : meministi
 profectò que res fuerit impedimento. Quod nunc quis
 dem uertit in bonum : si quidem minus malum est carere ,
 quàm amisisse. Que autem sunt in his locis , eiusmodi
 sunt : ut , animus si sit æquis uacuisq; cupiditate , nihil
 fieri possit amœnius : & , si his rebus contentus esse possit ,
 hoc est paulominus quàm mediocribus : ocij quidem &
 honestissimarum ac iucundissimarum uoluptatum affatim
 est : quodq; imprimis tibi esse gratum scio , summa nostra
 in te constat beneuolentia. Sed de re tota tuum consilium
 est , utrum uidelicet , & quando. Nos quidem tui sumus.
 Lazarum queror ita nostri oblitum , ut nihil adhuc ad me
 dederit literarum. Nec puto tamen ab eo me non amari ,
 quem ego mirifice diligo. Eum de hoc commonefacias
 uelim:

uelim: multamq; & illi, & ceteris amicis salutem à me
dicis. Vale mi Niger, & nos amare perseuera. Iterum uas-
le. Carpentorastri, v. Idus Septembr. M. D. XXVII.

IAC. SADOLETVS EPISC.

CARPENT. FEDERICO FRE-

gosio Archiepiscopo Salerni,

S. P. D.

PAulus ad nos reuersus, simul ut in me incidit, ipso
primo aspectu & colloquio, statim interrogatus à me:
nunquid Lugduni tecum esset congressus, & te, quod
tantopere cupiebat, conuenire potuisset: Ego uero &
conueni, hominem, & multum cum eo ut essem, ualde
mihi, ex sententia coniigit: neque arbitror, inquit, alios
dies mihi in uita illuxisse iucundiores, quàm hos, quibus
frui tanta uirtute atque humanitate fuit licitum. Tum multa
de te, de moribus, de literis, de omni genere sermonum,
consuetudinumq; tuarum est locutus. Quæ cum ego audie-
rem, meo perpetuo de te iudicio consentanea, non mea
diocrius letabar, prædicationem ueterem nostram huius
quoque adolescentis assenatione & testimonio confir-
mari. Qui (quod mihi credis uelim) non paulò est, quàm
usus ferat, & quàm ætas illa postulet prudentior. Sed cum
neque ille laudandi & predicandi, neque ego percontandi
finem facerem, is dies in sermonibus de te nobis totus con-
sumptus est. Non enim satiari poteramus, cum quem ego
amorem erga te diuturnum iam dudum & stabilem con-
seruarem, ille eo recente flagraret. Quod mihi quoque ac-
cidisse recordabor primis illis temporibus amicitie nos-
træ, ac familiaritatis: quibus ita eram studio tui, propter
tuas eximias & maximas uirtutes incensus, ut tum demum

b s cong

conquiescerem animo, ciam tecum essem: neque aliud tempus ullum gratum mihi atque optatum accideret. Hisdem nunc uestigijs Paulus ingressus, ab eadem uirtute tua, quae me cepit, ipse quoque arreptus est: ut in amore tui et obseruantia habiturus sis posthac non hominem unum ex nostra familia, sed familiam cunctam. Sed quod tu alijs occupationibus impeditus, quemadmodum constitueras in haec loca uenire nequiueris: mihi (ut uerè fatear) ualde molestum est. Iam enim praeceperam animo fructum eximie cuiusdam uoluptatis, quem in te uidendo et amplectendo percepturus essem. Tum autem erat multarum rerum, consiliorum etiam multorum, inter nos communicatio facienda: in quibus et tu sententiam meam penitus cognouisses, et ego tuam exquisissem. Ita parati uterque nostrum (sicut ego opinor) ut uter consilium attulisset melius, id ambobus ratum esset. Accidit autem eiusdem fortunae iniquitate, quae me semper eludere conata est, ut me haec quoque expectatio summae iucunditatis frustraretur. Quod si me procuratio ecclesiae, et διοίκησις meae non tenuisset, quàm hoc tempore obire more maiorum et explorare est necesse: nulla res mihi fuisset tanti, ut non ad te subito conuolarem: quod tamen sum, die quidem incerta etiam nunc, sed tamen aliqua facturum. Nam et longo interuallo te reuifere perquam opto: et quò propiores sumus, hoc te carco agrius: cui nostrae aegritudini tuo aspectu et colloquio subueniendum omnino est. Quibus autem de rebus ego cogitaram sermones inter nos conferri oportere: ea res partim ad Rempublicam et ad temporum horum naturam conditionemque pertinent: quod genus ciam non satis tuto literis committatur, praetermittere totum est sanius: partim in ratione traducende uitae, et in omni genere studior

studiorum literarumq; uersantur. De quibus & commun-
nicare inter nos etiam absentes, & crebro epistolas mit-
tere licebit. Quanquam in hoc genere quidem, & meorum
consiliorum rationes Paulus ad te pertulit: & de tuis
mecum uicissim est locutus. Atque, ut perspicio, haud fr̄e
dissentimus. Nam quòd tu Hebræas, ego potius Græcā
secutus sum literas: idem est spectatum ab utroque nostrum.
Quid enim interest qua quisque semita, dum eò tamen pera-
ueniat, quò ueniendum est? Sanè solum in eo paruula inest
dissentio: quòd tu ita sacras literas uideris esse amplexus,
ut alias omnes reieceris, & seposueris: ego sic ad easdem
propereo, atque contendo, ut tamen aliarum comitatu uelim
accedere instructior. Sic enim intelligo, (quod idem omni-
bus patere arbitror) ut in hisce militaribus & bellicis stu-
dijs, quò quis fortior est uir, & imperatori suo acceptior:
hoc armis, & equis, & omni militie instrumento magis
curat ut sit instructus: sic nobis in hac cœlesti militia
summo omnium regi & imperatori Deo nosmetipsos
exercentibus, nullum externum ornamentum, quod huic
studio non officiat, esse repudiandum. Sed de his, ut
etiam dixi, & scribam ad te accuratius, cum sensum
tuum omnem ex literis tuis cognoro, & ut ad nos pla-
nius ipse omnia perscribas uehementer à te postulo. Illud
constare debet utrique nostrum, quod conuelli nullo modo
potest: in omni genere scriptorum, studiorumq; nostrorū
rum, Latinam linguam præcipue à nobis excolendam,
esse: qua nec grauior ulla est, nec præclarior: præter
quàm quòd nobis ab eis uiris maioribus nostris tradita
est, quorum admirabilis incredibilisq; sapientiæ neminem
potest omnino pœnitere: in qua quidem ego, cum spero
te atque opto unā cum cæteris artibus optimis, quibus mi-
rifice

*Ingrat. La.
seru. Elop.*

rifice deditus es, assidue uersari: tam ego certe uersor:
hoc etiam commodius, quod tue bibliotheca gratissimo
mibi munere copiosior factus sum. Pro qua ago equidem
tibi gratias: sed eas referre malletm quam agere: cui rei
occasionem aliquam aliquando dies allatura est. Tu ut uia
letudinem tuam diligenter conserues: nosq; , quod facis,
anes: et te à nobis plurimum amari scias, et si petere
uideatur esse superuacaneum, tamen abs te peto. Vale. Car-
pentoracti, Idibus Maijs, M. D. XXVIII.

I A C. S A D O L E T V S E P I S C.

CARPENT. FEDERICO FRE

gossio Archiepiscopo Salerni,

S. P. D.

Q Vòd cognoui ex literis tuis te ualere recte, memo-
riamq; mei absentis et beneuolentiam conseruare,
eo ualde letatus sum. Quòd uerò in eisdem literis erat
ascriptum, te proficiscentem Lugduno illas ad me dedisse,
id mihi nonnullam afferebat molestiam. Non enim
possum non cum aliquo morsu doloris ferre: te, cui ego
uni omnium hominum cupio esse coniunctissimus: disjungi
etiam magis à me, et ad remotiores regredi terras: cum
ego te abeuntem, quem corde et animo amantissimo pro-
sequor, pedibus consequi non possim. Nec uidere mihi ui-
deor interdum, quid me retineat: cum multa tamen im-
pediunt, quibus à spe propinqua uidendi et conueniendi
tui sum exclusus. Sed quod corpore non possum, id amore
equidem et cogitatione facio, ut tecum sim: neque hora
ulla à contemplatione tui absentis mihi præterit uacua.
Quòd si liceret una esse, ut ego te ad præclara illa stu-
dia, quibus aliquando simul fuimus dediti, excitarem? ut
te

te non paterer siue diffidentia quadam, siue aliarum potius occupationum concursu, à spe præstantissimarum rerum relanguescere? Etenim uisus sum perspicere tuis ex literis sententiam quandam eiusmodi tuam, quasi tu mediocritate contentus sis. Quod sane nollem: imò enim natura factus es, ita institutus, ut summa ac prima magis spectare debeas. Atque ego, qui te adhortor; non is sum tamen, qui auctoritate multum ualeam: aut qui sciam mihi id capere consilij, cuius tibi sum autor: quippe qui uel negligentia nature, uel imbecillitate quadam animi, quotidie multa constituens, nihil audeam aggredi. Verim non quæ ego sim, sed qui tu esse possis, tibi est cogitandum. Quod si tempora impedimento sunt, rerumque tuarum rationes ita te implicatum cum multis retinent, ut conseruandi officij causa necesse sit et sepe te, et à multis perturbari: sustineat hanc etiam fortuna, cum plurimè alijs peccatis, iniquitatis sue culpam. Nos autem id decimus operam, de quo est in tuis literis præclarissime scriptum, ut quotidie efficiamur meliores. Et est hæc una tamen omnium maxima præstantissimaque doctrina, quam non Platoni, neque Aristoteli, sed omnium doctori et creatori Deo acceptam ferimus. Nam de ratione scribendi, utrum Latine inter nos oporteat, an secus, liberum sit utrique nostrum. Ego tuis literis, cuiuscemodi illæ fuerint, contentum me fore confiteor: modò accipiam crebrius. In quo peto à te, ut non inuideas hanc exoptatam uoluptatem expectationi meæ. Nihil enim mihi potest esse iucundius, quam de te crebro, et ex te ipso cognoscere. Quo quidem in munere ego tibi præbo, ut tu me imiteris: sæpius ad te scribam, ut eliciam tuas. Paulus in studijs remissior nunc quidem est: quem ego languorem liben

libenter ascribo tempori. Nihil enim est quod nolim potius existimare in causa esse, quam naturam, aut uoluntatem adolescentis: qui si quo incredibili ingenio est prædatus, totum intendere ad optimas artes amplectendas uoluerit, ne ille non solum nobis, qui propinquiore sumus, sed aliorum etiam magno futurus est ornamento. Nos ambo ualemus, teque ualere plurimum optamus, et beneuolentiam nostri conseruare, sicuti à nobis quidem summa eadem fide et constantia erga te conseruatur. Vale. Carpentoriacti, xv. Calend. Augusti, M. D. XXVIII.

IAC. SADO LETVS EPISC.

CARPENT. HERCVLI GONZ.

Zage S. R. E. Cardinali,

S. P. D.

*Commenda-
toria.*

Iohannes Franciscus Binus, qui tibi has literas reddidit, uir est ex uirtutibus ornatus, quas cognoui semper et requiri à te, et amari. Nam cum in scribendo literarum uenustate ac manu omnibus, quos quidem ego adhuc uiderim, facile antecellit: tum uero in discendo, et lucubrando tanta facundia est, ut idoneus fuerit habitus, qui mihi in eo munere succederet: quo, ut tu optime nosti, Romæ non mediocri cum dignitateungebar. Est enim mea discipline alumnus: deditque mihi aliquot annos non mediocri mea cum utilitate operas: tantumque ingenio et labore profecit, ut in pontificijs epistolis ac diplomatis, facile iam eius scripta pro meis probarentur. Quodque paucis admodum contigit, in utraque lingua, et Latina, et uernacula, ea uidelicet, que nunc est Italie familiaris, pares progressus fecit. Adiunxit porro ad has artes, que ingenij et doctrine sunt, illas quoque, que sunt bonorum et uir

et uirorum, et morum: nam et fide, et probitate,
 et omni diligentia genere atque assiduitate, et mihi,
 et omnibus prorsus satisfecit. Is, ut dicebam, cum lo-
 cum honorificum apud summum Pontificem esset nactus:
 cumq; et testimonio meo, et sua uirtutis commenda-
 tione, Principis summam gratiam ac beneuolentiam obti-
 neret: eiusdem fortune iniuria, cuius iniquitate cetera
 ceciderunt, et summa spe et honore pristino deturbatus
 est: re familiari sua, quod durius etiam est, nec satis
 commodè antea constituta, et nunc penitus direpta.
 Quod quidem fato quodam meo illi accidit: qui cum se,
 et spes ac rationes omnes suas in meam fidem conuul-
 lisset, uehementerq; ego cupirem illius consulere fortu-
 nis, et id sepius conatus essem: non potui tamen asse-
 qui ut id ipse efficerem. Quod autem fuit proximum,
 id effeci: ut cum in eo loco constituerem, ubi et sperare
 uberiora, et adipisci posset. Nunc in his urbis Romæ
 et totius Italie ruinis, quæ me et communis patriæ,
 et plurimorum amicorum ac necessariorum incommo-
 di, et imprimis summi Pontificis, quem ego omnibus
 unum antepono, causa, uehementissime perturbant: cum
 ad humanitatem nubiloniæ pertinere arbitrer, susci-
 pere curam eorum quos et iudicio meo, et beneuo-
 lentia sum complexus: existimaui, si res Romanæ ita ce-
 cidissent, et collapse essent, ut ex tanto, tamq; acerbo
 naufragio, ne tenues quidem superessent reliquæ pristinae
 dignitatis: essetq; ipsi Ioann. Francisco reditus ad suum ob-
 eundum munus penitus interclusus: neminem esse dignio-
 rem qui potiretur hanc gloriam, tali uiro opulandi,
 quam te, cuius ego et amplitudini semper faui, et uirtus-
 tem et liberalitatem naturæ sum admiratus. Quæ quidem
 hoc

hoc in te illustriora omnibus uideantur necesse est, quod ceteris Italia luminibus extinctis, sola pene tua uirtus et nobilitas relicta est. Itaque nequaquam quidem mirum est, si, qui sue confidunt uirtuti, fortuna uero durior uisum sunt, hoc tempore te intueri unum, et in te spes suas conseruare coguntur: sicut et Binus ipse constituit, et ego ut ita faciat, illi quoque auctor sum. Sed quod ad commodum et utilitatem tuam pertinet, si hunc hominem amplexeris. Si tua beneuolentia, et in familiaribus tuis habere institueris, cuiusque operam et industriam in tuis rebus adhibere, parum mihi. Et caute de eo est dicendum: ne uidear eum beneficium à te petam, potius te afficere beneficio uelle: cum praesertim quantum ex tali ministro commoditatis, opportunitatis, dignitatis, principi uirum accedere possit, tu pro tuo ingenio et prudentia statuere optime queas. Quod autem attinet ad me, qui in summo dolore, quem ex rebus publicis capio, hac quoque cura sollicitor, ut hominis mihi dediti, omniq; uirtute praediti, quem ego summe diligo, tranquillitati et commodo consulatur: peto à te mi optime, et praestantissime Hercules, atq; omni animi studio te maximo opere rogo, si quid mei amoris refidet in te, et si communium studiorum coniunctio, quae in amicitia uim habere maximam ad beneuolentiam solet, me ex animo tuo effluere possit: non est mihi des hoc absentis, quod ego maxime expeto, uoloq; ut hominem hunc, de manu mea in manum istam tuam beneficam et liberalem acceptum, in familiaritatem et gratiam recipias, uelutq; illi apud te esse locum, quo suo labore, industria, fidelitate, amorem tuum et iudicium emereri possit. Quod illum ita mature itaq; officiose facturum esse confido, ut tu si meo testimonio fidem habere, et mihi morem gerere animum indux

induxeris, quod te equidem facturum non dubito, facile & quàm primum sis intellecturus, ad tua multa & fortunæ & familie ornamenta, ex huius hominis familiaritate magnum quoque decus accedere. Me quidem tanto tuo beneficio deuinxeris, ut tibi perpetuam pro eo gratiam sim debiturus. Quod ut facias uehementer etiam atque etiam rogo. Vale. Carpentoracti, XIII. Calend. Iulij, M. D. XXVII.

IAC. SADOLETUS EPISC. CARPENT. IO. SALVIATO S. R. E.

Cardinali, S. P. D.

NOuem menses fere sunt, cum ego Carpentoracte, ut meam ipse gererem & gubernarem ecclesiam, me recepi: cum uiginti ipsis diebus ante Roma essem profectus, quàm illa acerba horribilisque clades urbi illi omnium clarissimæ & nobilissimæ incidisset. Qua mea illinc profectio, cum res illas libenter relinquerem, ab uno Pontifice Maximo & clementissimo agrè sui diuulsus. Amo enim eum, & amaui semper: nec meo in illum studio & uoluntate quicquam adhuc in uita expertus sum ardentius. Quo etiam maiorem ex illo grauissimo casu cepi animo dolorem: quem tamen scribendo non persequar, ne & meam ipse molestiam augeam: & te uidear uelle ad lustum illarum rerum mecum unà reuocare. Quod autem ad meum officium & obseruantiam erga te pertinet, postea quàm huc ueni, cogitavi iam sæpius ad te scribere. Non enim te fugit, dum Romæ fuimus ambo, te mihi semper propositum fuisse, quem præcipue colerem: non solum amplitudinis & dignitatis tue causa (hoc enim tibi commune erat cum multis) sed multo etiam magis, quòd tu
c mibi

mihi uidebatur, in illo genere et ordine, uel solus, uel certe cum paucissimis, antiquae illius uirtutis exemplum retinere. Eram igitur tibi ex animo deditus: neque tu id neges. Quam meam opinionem et obseruantiam confirmabat, tum insignis beneuolentia, qua sui semper coniunctus cum patre tuo clarissimo uiro: tum tua erga me perpetua praestansque humanitas, cuius nullo tempore obliuisci possum. Cogitavi igitur scribere ad te. Sed cum nullum suppeteret (his quidem temporibus miseris, perditisque) argumentum, quod uel mihi scribenti, uel tibi meas literas legenti, esse aptum uideretur, distuli usque in hunc diem: nec mediisfidius, quò nunc habeam magis quid scribam, quàm habuerim antea. Sed quia quicquid nunc demum scripisssem, id te putavi placatiore animo esse lecturum: cum non solum dies, id quod omnibus commune est, sed etiam prudentia, quae tua laus propria est, sedasset in te animi molestias. Quamquam qui sedari possint, non planè perspicio. Non enim sunt nostra mala eiusmodi, ut si in una parte offensum sit, in altera sit prosperè actum. Sed cum uno interitu omnia iaceant prostrata, ubi amplius spe ulla nitamur non habemus: nisi ad eum solum respiciamus, qui altissimum posuit refugium suum: quò uidelicet, neque mali flagellum aliquod, neque fortunae temeritas potest aspicere. Quod equidem oro optoque, quotidie, ut ita fiat. Sed si ceteris non possim, mihi quidem ipsi consulere potui: habeoque constitutum, nequaquam amplius posthac à summi Dei cultu ac famulatu me seiungere, cui uni sum dictus ac deditus: hoc arctiore fidei et deuotionis uinculo, quàm plerique: quòd cognoui meam illi salutem et libertatem esse curae. Itaque certum est, quod tempus uitae reliquum mihi fuerit, id omne ad Dei immortalis cultum, et artium

artium optimarum studia conferre. Quòd scribo ad te alia quàm liberius. Senti enim te nunquàm abhorrere à talibus consilijs, quæ cum Deo coniuncta sunt : quæ qui deludere & aspernari solebant, cum opes & potentias nimium scelerarentur, intellexerunt, ipso euentu docti, falso se consilio à ueris rationibus aberrasse. Sed de his hæcenus : neque enim hæc eiusmodi sunt, in quibus immorari admodum letabile sit. Ego quem amorem, quàmq; obseruantiam erga te iam inde ab initio nostræ coniunctionis capere, perpetuò sum conseruaturus. Tu me ut diligas, & in tuorum numero ducas, tibiq; deditissimum esse existimes, magnopere à te peto. Vale. Carpentoracti, III. Nonas Februarij, M. D. XXVIII.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. IO. SALVIATO S. R. E.

Cardinali, S. P. D.

TVis literis plenissimis humanitatis & beneuolentiæ, quibus ad meas rescripseras, nihil adhuc respondere potui, morbo impeditus, non negligentia retardatus. Fuerunt autem illæ, ut quidem esse debuerunt, mihi iucundissime. Nam & memoria mei tua mirum in modum me delectauerunt : & in optimam partem accepi, tum iudicium, quod ipse de me in illis faciebas : tum consilium, quo me hortabare, ut nollem hoc tempore deesse reip. cui tot annos summa cum fide & diligentia seruiuissem. De iudicio quidem, quòd tibi ego idoneus uidear, in quo sit aliquid opis & adiumenti reipub. (quando hoc ita accipio, ut id tui potius erga me amoris indicium esse putem, quàm ullius meæ uirtutis testimonium) habeo tibi magnam gratiam. Talis enim uiri beneuolentiæ satis mihi pro illustri testimo-

monio est. Quod uerò aut me deceat, aut id uera & recta ratio à me postulet, ut referam me rursus in illos fluctus, ex quibus Dei immortalis incredibili benignitate semel ereptus sum: quanquam in omni genere prudentiæ plurimum tibi tribuo, tamen in hoc plane quidem non assentior. Est enim meum mihi munus attributum, quod nec deserere debeo, neq; ab hac mente, illius pie recteq; administrandi, ipse deferi, quod quidem ego perspicere non possum, quo pacto absentes probè administrarent, cum ego ipse qui adsum, attendoq; re experiar, hanc unam omnium maxime laboriosam & difficilem esse prouinciam. Sed ut hoc mutari conuelliq; possit: quis mihi præstet, ritè omnia deinceps in urbe auctum iri? optimus quidem & iustissimus est Pontifex: sed cuiusmodi cæteri ordines? cuiusmodi tempora? Qui hominum mores? Nos uerò qui satis diu satisq; uehementer illis rebus dedimus operam, & aliqua in se uiuendo reipub. naufragia iam fecimus, aliquando littus portumq; nati, obnixè illum teneamus. Equidem quod reliquum dabitur uitæ, id & Deo & multis sic impendere totum deuoui, ut aliam nullam cum quoquam cogitem habere rationem. nec despero in hoc ipso quoque genere uitæ, fore me & ipsi summo Pontifici, quem incredibili quodā amore prosequor, & cæteris amicis, ornamento aliquando ac uoluptati. Tantum tenere mihi hanc pacem animi, & hunc fructum tranquillitatis, quo mirificè perfruor, ad diem uitæ ultimum liceat. in quo mens quidem mea perquam est constans, sed fortuna est ipsa pertimescenda, cuius tanti & tam uarij sunt ad ledendum conatus, aduersus quam illo perisugio uti meditamur, quod est unum omnium certissimum & maximum: ut in Deo ipso omnis spes uitæ, omnia subsidia fortune constituamus: qui si fuerit nobiscum, quis contra

contra nos erit? Atque hæc pauca ad te, uelut excusans opinionem meam, si non ea est omnino sententia tue consentanea: cum præsertim probe intelligas ipse, etiam si in me esset ingenium atque eloquentia, quæ quidem perquam minima est, quàm nihil tamen illa profectura sit in tam auersis ab equo et bono, cunctorum moribus ferè et uoluntatibus: quæ non modò nihil appetunt rectum, neque honestum: sed ne in eo quidem ipso, quod perperam appetunt, habent certam et constantem rationem appetendi. Sed hæc fortasse plura, quàm oportuit. Quod autem priuatiam tecum officij est: quòd tu meam beneuolentiam et agnoscas erga te, et tuam mihi ipse uicissim tribuas, meq; in numero ducas tuorum: uehementer (ut uerum fatear) mihi gratum est: tibiq; confirmo, si quid aliquando euenerit, ut re ipsa declarandum sit, quo sim in te animo: me non solum equaturum, sed (si licebit) superaturum etiam tuam de me opinionem. Tu ut mei memoriam conserues, hominiq; omnibus ingenij et uirtutis ornamentis prædito, Alberto Pio Carporum principi, plurimam ut dicas meis uerbis salutem, te magnopere rogo. Vale. Carpentoracii, III. Nonas Maij, M. D. XXVIII.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. DES. ERASMO

Roterodamo S. P. D.

Accepi tuas literas, Basilea Calend. Octobris datas: in quibus erat manu tua ascriptum, alteras te eodem exemplo ante dedisse: quas non acceperam. Sed et hæc tardius huc allata sunt, medio enim Nouembri mihi sunt redite. Quas habui, mi Erasme doctissime, omni ratione gratissimas. Nam et effigiem tue eximie uirtutis, summaq;

meq; humanitatis, mihi ante oculos totam posuerunt: quam
 ego semper soleo et mirari, et amare: et tue erga me
 singularis beneuolentie fuerunt mihi fidelissimæ testes.
 Quod enim tantam de salute mea curam susceperis: atque
 usque eo fueris sollicitus, quoad habueris certum, quid
 de me factum esset: meq; in his locis constituisse cognoueris:
 amici nimirum animi, et egregiè beneuoli, hæc magna
 est significatio, in qua ne uiuam mi Erasme, si tibi conce-
 do, ut in amando me sis superior. Multa equidem que in
 te sunt, atque haud scio an multo plura quam in quoquam
 alio, dilexi semper et admiratus sum, ingenium, eruditio-
 nem, copiam: atque illud imprimis, quod tu ista tanta do-
 ctrinæ ornamenta ad pietatis studium, et ad Christi cea-
 lebrandum nomen contulisses. Huic uerò tuo tanto in me-
 ipsum amori, etsi animo ac beneuolentia sum par, uerbis
 tamen et literis satisfacere non possum. Dum enim auide
 cupio exprimere quam me tibi deuinctum putem, mihi nec
 stylus, nec oratio suppetit: quod tu per te melius poteris
 existimare. Sanè, quod ad me attinet, admirabili Dei be-
 neficio, salus mihi tum et incolumitas est inuenta, cum ui-
 ginti diebus ipsis ante miserrimum casum Romæ, ex ur-
 be illa exiui, iter habens ad ecclesiam meam, et in ea re-
 sidere, quod reliquum esset uitæ, constituens: quo quidem
 uoto iam antea Deo eram obstrictus. Nec uerò dubito,
 quin recta et grata Deo hæc uoluntas, causa mea inco-
 lumitatis extiterit. Nam mea reliqua eiusmodi sunt, ut
 mihi illius magis misericordia sit opus. Sed quò ego mi-
 nus meritus sum, hoc summi eiusdem Dei clementiæ et
 benignitati maior à me debetur gratia. Meas quidem
 fortunas omnes, acerba mihi urbis fortuna eripuit. In his
 ipsam bibliothecam, quam ego Græcæ et Latinæ libris
 magna

magna diligentia undique comparatis, refereram: quæ omnium fuit, ut & tu existimas, & ipse sentio, iactura grauissima. Sed tamen omnia in partem bonam accipienda sunt. De Bembo meo nihil est quod labores. Is uiuo etiam tum Leone, morbo coactus, cæli mutandi causa, contulit se Patavium: ibidemq; confedit, & nunc quoque commoratur, totus literis & studijs deditus, omnemq; habens cum Musis rationem: quem ego arbitror pangeré profecto aliquid, quod ipsi laudi futurum sit, ceteris non mediocri uoluptati. Urbis Romæ casum quem pluribus desles, non alterius arbitror eloquentia dignè posse deplorari, quàm tua. Incredibile est, quantum calamitatis & damni, ex illius urbis ruina, omni humano generi inuectum sit. In qua etsi uitia quoque nonnulla inerant, maximam tamen multo partem dominabatur uirtus: domicilium certè humanitatis, hospitalitatis, comitatis, omnisque prudentiæ, ciuitas illa semper fuit: cuius excidio, si qui, ut scribis, letati sunt: ij non homines, sed fera potius immanes sunt existimandi. Quamquam hoc paucis usu arbitror contigisse, ut aut non doluerit nobilissimæ omnium & multo præstantissimæ urbis clade: aut si furore quodam usque eò debacchati sint, ut hoc illi exitij mali que optauerint, nunc saturatis odijs, non aliqua furoris sui poenitentia, & uicissitudine rerum humanarum moueantur. Sed de his uiderit Deus. Quos tu quòd scribis resipiscere iam cœpisse, cupio equidem ut ita sit: id que precari Deum non desinam: non enim odi illos, quin eos reueri ad sanitatem opto: sed tamen Deus uiderit. Ego quòd te habeo socium huius doloris, neque parum ex eo me consolor, & de tua optima mente atque natura egregium iudicium facio. Quod utinam pacis &

Roma exco-
muni.

concordiæ communis aliqua aliquando ratio habeatur: quò melius consolari nosmetipsos, & rectè sperare de omni repub. possimus. Nunc & tu prudentissimè scribis, & ego intelligo, omni hac spe (nisi Deo aliter statutum sit) penitus sublata, nihil neque bonis literis loci, neque studijs pietatis, relictum iri. Nec tamen propterea desistere animo, aut defatigari debemus, quin cuncti, qui artibus optimis imbuti & instituti sumus, subueniamus pro sua quisque parte huic tanto damno, communiq; iactura: & in libris nauemus pacis & pietatis operam, si minus in repub. & in cœtu hominum possumus. In qua quidem actione, & ego elaboro, & te uideo tantam iam laudem consecutum esse, ut non modò assequi te, sed uix imitari quisquam confidat. Nam quæ nos multo cum labore, longo tempore, rudia tamen & imperfecta facimus, tu nullo negotio breuissimo in tempore, plane exposita absolutaq; lucubraris ut iam non in te curæ sit, sed nature, orationis ille nitor, & uerborum sententiarumq; incredibilis ubertas. Quo etiam minime mirum tibi uideri debet, multos esse obtrectatores tuæ laudis, & inuidos: est enim edita in altum laus tua, neque omnes eiusmodi, ut magis eos uirtus ad amorem, quàm celebritas fame ad maleuolentiam adducat. Qui tamen abs te contemnendi, & nihil faciendi sunt: non enim digni sunt, quorum uel habeatur mentio. Ego sicut & amor erga me tuus, meusq; uicissim erga te, & mea natura, & imprimis officium amicitie postulat, semper futurus sum, & tuarum clarissimarum uirtutum fautor, & dignitatis ac nominis præcipuus amator. Vale duodecimo Calendas Decembris, M. CCCCC. XXVII. Carpentorastii.

IAC.

IAC. SADOLETVS EPISC.

CARPENT. BONIFACIO AMER-

bachio Basiliensi S. P. D.

LEgi tuas literas, plenas beneuolentiae, et officij: in quibus quod merita mea erga te tantopere commemoras, facis tu quidem abundantia amoris: nam ego eiusmodi officia, que similibus tui uiris probis doctisque tribuuntur, magis honestare eos qui tribuunt, quam eos quibus deferuntur, semper arbitratus sum. Quamobrem si quid egi tua causa, non tam mihi te gratias, quam me occasione agere oportet. Atque utinam, qua in te uoluntate sum, tantum mihi dedisset fortuna facultatis, ut magna aliquis in re meum animum melius perspicere potuisses: non te fessellisset opinio tua, si quam de natura et moribus meis susceptam habes. Etenim cum sim uirtutis atque doctrinae plane studiosissimus, teque utraque earum plurimum ualere perspexissem: iam ex eo tempore, quo te primum Auenione cognoui, amavi te perpetuo postea, nihilque non tua causa mihi faciendum esse duxi: neque me mea semel suscepta in te beneuolentiae unquam poenituit. Nunc uero, cum te ostendas tam memorem, tamque gratum, humanissimisque uerbis omne tuum studium mihi deferas, etiam amantius absentem studio suique complector. Quid enim faceres, si aliquo magno beneficio a me esses ornatus, cum pro tam parua re, tam magnam te mihi debere gratiam praeferas: omnino omnem habeo causas diligendi tui. Quapropter uelim hoc tibi persuadeas, paucos te habere, de quibus tibi aequè, ac de me polliceri possis. Sed haec factis libentius praestabo, quam uerbis. Irenaei librū accepi, quod sanè mihi iucundū munus fuit: gaudeoque ea quae diu abscondita fuerunt, nostra aetate potissimum luci esse reddita. Ego assiduus in literis sum:

cudo etiam nescio quid: quod si confecero ex sententia, erit aliquid, credo, ad uera pietatis studia profectum. Sed incredibilis in me est tarditas: in quo ego soleo Erasmus nostrum maximè admirari, eiusq; ingenij uim, et orationis suspicere copiam. Cui tu plurimam salutem dic, tametsi eius quoque literis ipse rescribo. Vale mi Amerbachii, et nos dilige, omnesq; istic uiros doctos qui rectè pieq; sentiunt, mek uerbis saluta. Carpentorasti, XI. Calendae Decemb. M. D. XXVII.

IAC. SADOLETVS EPISC.

CARPENT. N. SENATVS THO-

losani Præsidi S. P. D.

CUM uenissem Carpentoraste ad v. Nonas Maias, mea ecclesie deseruendi, et Deo in ea opere officijq; impendendi causa, rebus Romanis aliquando penitus relictis, quod quidem meum consilium, Dei eiusdem erga me benignitas, et secuti exitus postea, comprobauerunt: quasiui statim ex his quos scire putabam, quibus in locis esses, cupiens scribere ad te, et fundamenta nostrae beneuolentiae iam pridem auspiciatò iacta (si quidem optimum auspiciū uirtus est) literis confirmare. Cum autem mihi de te nihil certi responderetur, propterea quòd negotijs publicis à Rege assidue adhibitus, itineribus crebris distraherere, neq; diutius ferè uno in loco consisteres: et ob eam causam, et quòd deinde tristibus nuntijs ex Italia multis allatis, et priuata mea incommoda, et multò magis publicae calamitates animum meum non leuiter perturbauerant, usque in hunc diem à scribendo fui retardatus. Nunc uerò, depulsis nubibus illis mæroris ac molestiae, quas mihi in animo tantorum malorum cogitatio congregarat, cum
(quod

(quod solet esse non difficillimum ijs, qui in summo Deo spes suas posuerunt) spretis humanis casibus, ad serenitatem animi, & ad constantiam me retulissem, statui has ad te dare literas: quas ubicunq; esses, tamen speravi ad te aliquando perlatum iri, per quas & officio satisfacerem (sum enim tibi pro tuis multis erga me meritis iam pridem ualde obstrictus) & renouarem in te, quoad fieri posset, memoriam ac beneuolentiam mei nominis. Ego iam ab eo tempore, quo primum ad senatum Tholosanum (cui tu maxima cum dignitate præs) causa ecclesie meae fuit delata, cognoui meorum procuratorum, hominum probatissimorum, testimonio, qui uir esses, qua integritate, qua prudentia, quanta auctoritate praeditus: intellexi quoq; tum illud, te ita esse studijs optimarum & artium & literarum deditum, ut in eo genere laudis & scientiae excelleres. Quod quidem ego maximum in homine, si cum uirtute innocentiaq; iungatur, statuo ornamentum esse. Non enim si rarum est, siccirco de finit esse praeclarum. Quin ad splendorem & nobilitatem huius doctrine, qua expolitur humanitas, quaeq; una praecipue animos hominum ad ueram dignitatem honestatemq; instituit, addit quandam admirationem etiam raritas. Magnum est enim, & prorsus admirabile, ita queri à quopiam in hoc tempore sapientiam, ut ea non ad questum ullum, sed tantum ad bene beateq; uiuendi rationem referatur. Equidem his tot tuis ornamentis laudibusq; acceptis, susceperam iam erga te non mediocrem beneuolentiam: cum accesserunt officia deinde tua erga me absenti, meosq; praesentes, qui causam meam apud senatum istum defendebant, plena gratissime humanitatis. Ostendisti enim illis, te (quod meae quieti & tranquillitati, quoad equitas ferret, cuperes esse consultum)

in tota

in tota ratione iuris administrandi, quod tu pro tua singulari iustitia potissimum obseruaturus esses, habiturum libenter rationem mei: ut, cum primum recte fieri posset, de re transigeretur: atque ego curis illis et molestiis omnibus liberarer. Quam uoluntatem erga me tuam usque adeo memini tum mihi accidisse gratam, ut nullum tantum onus gratiae esset, cuius non me tibi debitorem putarem. Nihil enim est, quod me magis alliciat, uel rapiat potius ad amandum, quam amoris erga me significatio. Quae cum in te non mediocris apparuisset, multaque essent praeterea, quae ego in te non probarem solum, uerum etiam admirarer: memini tum me ita constituere, tanti uiri amicitiae nil mihi esse debere optatius. Itaque et statim tibi de hac mea uoluntate literas misi, et multis mandauit, ut coram eam tibi exponerent. Secuta sunt tempora, quibus tu, Regis tui de tua praestanti uirtute iudicio, ad grauiiores res obeundas Tholosa euocatus, ego in illis Italiae fluctibus uersatus, ambo grauib. curis negotijsque districti, a scribendo cessauimus. Nunc autem, cum Dei immortalis incredibili beneficio, cui meam salutem cognoui fuisse curae, ego in portum ex alto tandem peruectus sim: habeamque constitutum, quod reliquum uitae est totum in eo munere fungendo ponere, quod a me eidem Deo maxime debetur: putavi conuenire beneuolentiae in te meae, te de aduentu nostro, omni statu facere certiore: ut scires, me repudiatis pristinis illis uitae actionibus, quae, etsi a me non mediocri cum dignitate tractabantur, ad illa tamen iam aspiranti, quae diuina immortaliaque sunt, impedimento magis erant, quam adiumento, reuolutum totum esse in eas literas, et ad ea honestissimum artium studia, per quae nosmetipsos noscendi, et ad Deum ipsum propius accedendi, ampla nobis facult

L I B E R I.

*Artemius et p.
4. satis pidiu
conuincit
et uolens, sa
transsaria*

facultas parata sit. quam facillimè consequemur, si cum stu-
dio ueræ sapientiæ cultum puræ sanctæq; religionis in unum
quasi complexum copulabimus. Quod sumus Deo adiu-
uante studiosè effecturi. Et quoniam te quoque eadem uo-
luntate adhæc præclara studia propensum esse intelligo:
audebo te hortari, non tam ambitione, quàm beneuolentia
adductus, ut maneat in sententia, atque inter publicas res
administrandas, impertias huic etiam curæ aliquid tempo-
ris: quò et fructus uberiores uitæ beatæ percipias, et
fias ad illa gerenda atque tractanda, si fieri potest, etiam
instructior. Ego quam semel erga te singularem suscepi
beneuolentiam, eam perpetuò et cum fide conseruabo.
Tu si me uicissim, ut spero, et ut instituisti facere, dile-
xeris, mihiq; aliquid aliquando literarum misce-
ris, dabo operam profectò, ut te ne un-
quàm nec iudicij de me tui, nec no-
stræ institutæ necessitudinis pœ-
niteat. Vale. Carpentor-
racli, xi. Calen-
das Nouem-
bris,
M. D. XXVII.

IAC. SADOLETI
EPISC. CARPENTORACTI
EPISTOLARVM
LIBER II.

IAC. SADOLETVS EPISC.
CARPENT. PETRO BEMBO,

S. P. / D.

VBITVS discessus Pauli Sadoleti (qui fratris Patruelis filius, mihi ad manum adolescens, non solum summa spe atque indole omnium uirtutum, sed ipsis iam uirtutibus præditus, repentino nuntio de patris morte coactus, à me proficiscitur) facit, ut conuatiore animo ad te scribam de tuo libro quæ scribenda sunt. Quem ego librum tibi remitto, nactus idoneum hominem, qui perferret. De quo ipso tamen accipe pauca. Lectus enim est à me per diligentem: mirumq; in modum ea me lectio delectauit. Nam et charissimi amicissimiq; hominis præclara ingenij ac doctrina monumenta aspiciens, cum ipsum, quem maxime diligo, uisus sum aspicere: et ipsa oratio, ac dicendi genus, eiusmodi est, ut nihil nitidius, nihil elegantius, neq; uenustum magis possit desiderari, uel in delectu cultuq; uerborum, uel dignitate et copia sententiarum. Itaque ego, qui eas partes in dialogo gero, quas tu me pro tua in me beneuolentia gerere uoluisti, sumq; in illis testimonium illustre tui de me iudicij consecutus, facile agnosco, in istis ipsis scriptis me multò disertius et commodius loqui, quàm soleam in meis: proq; eo magnam tibi habeo gratiã. Quod enim maximo cum labore, nequeo tamen assequi, id sum tua opera sine labore ullo meo perfacile adept

adeptus. Ac ad reliquas quidem suauitates multas ac magnas, quibus me affectum sensi, illa accessit, ceteris non minor, quod temporum nostrorum, ueterumq; dictorum, ac factorum, quæ nobis unquam inter nos acta & communicata sunt, omnium est mihi memoria ex illo libro renouata, tum cum erat nostra ætas ad omnem alacritatem & animi hilaritatem longè aptior. Habita quoque est illustris mentio multorum fortium uirorum, quibus cum utrique nostrum iucundissima fuit familiaritas: quorum partem maximam mors nobis eripuit. Quo etiam tu maiorem officij & pietatis laudem es meritus. Quos enim iuuenis apprime dilexisti, eos ætate iam prouecta eis honoribus exornas, per quos & uirtus uni eorum, & tui præstantis ingenij laus immortalitati consecratur. Sed hæc hæcenus. Etenim cum scribam negligentius, simq; animo suspensior, uerendum mihi est, ne tanquam omnia conans dicere, parum tamen dixisse uidear de eo, de quo nihil satis pro dignitate dici potest. Itaque uenio ad alteram partem. Contendisti enim tu à me per literas pluribus uerbis, ut in corrigendo & mutando, quæ mihi mutanda esse uiderentur; neu stylo parcerem, ne ue ullam in eo amoris, aut indulgentiæ ducerem rationem. Ergo obtempere tuis præceptis uolens, annotaui nonnulla, hercule magis ut fidem tibi facerem diligentie mee, quam quod ualde necessarium arbitrarer. Sed malui tibi superstitiosus, quam parum seruans religionis uideri. Ea tu porro in optimam partem accipies. De reliquo, mi Bembe, aliqua semper inter nos: in quo te non desinam hortari, ut omnis alienioribus scriptis, te ad hoc genus scribendi totum conferas, in quo quidem facile tueri principem locum potes. Illustrabit, mihi crede, hæc tempora, & nomen simul
tuum

tuum Latina oratio : quæ & grauitatem maiorem habet in sese , & utilitatem ad omnes res accommodatiorem. Quamquam & hoc, & omnia, multò tu melius. Federicus Fregosius his proximis diebus in Italiam profectus est. matris etiam ipse morte euocatus. Ei ego misi commentarium quendam, in quo de sacris agitur rebus, Venetijs imprimendum. De quo si quid tu audieris, (nam non sum ausus hoc genus scriptorum ad tuum iudicium deferre tanquam à lenioribus studijs alienius) peto à te pro nostra amicitia , ut aliquam curam adhibeas , quò sine mendis edatur. hoc sola auctoritate assequi potes : & si tibi ostenderis gratum id futurum esse. Nostris communibus amicis , & Cole tuo, quem ego quoque non mediocriter diligo , plurimam dic salutem. Vale mi charissime Bembe , & nos ut facis ama. Carpentoraeti , v l. Calend. Iulij.

IAC. SADO LETVS EPISC.

CARPENT. PETRO BEMBO

S. P. D.

Quòd excusationem præponis in tuis literis, quamobrem libri tui non tam citò missi mihi fuerint : in eam accipio partem, ut tu potius humanitate tibi solita utaris, quàm quòd id fuerit necesse. Nihil enim tuum, ullo unquam tempore, uenire in suspensionem negligentiae potest. Et illi quidem auidè expectabantur à me: uerum ut tamen, quoquo uenissent tempore , gratissimi futuri essent. Sed, ut perspicio , correxit moram omnem liberalitas tua : cum facnore enim redditus nobis sunt , accepimusq; plus quàm speraremus , & quàm fuerat inter nos pactum. Itaque magis est cur tibi gratias agam, quàm quòd de tuorum , ut scribis , tarditate querat. Ego uerò illos & legi, & lego:

lego tantumq; ex lectione eorum capio uoluptatis : quantum uerbis consequi non possum. Nam et sermonis nitor atque elegantia, et rerum, quae inibi explicantur, ubertas, uarietas, dignitas, et amicissimi hominis in eis imago ac monumentum, et meus mehercule erga te ipsum amor, omnia eiusmodi, ut miranda mea quaedam sit in legēdis illis delectatio. Nec multo secus in uernaculis. Non enim credo existimare te, funditus me gustum omnem illiusmodi scriptorum etiam perdidisse : facisq; nonnullam amicitiae iniuriam, qui me in inuidiam eam uoces, tanquam illa sint non mei stomachi : sic enim scribis. Quasi non ego possim pronuntiare complura tua in eo genere, quae olim a me memoria mandata sunt, cum Asulanis tuis ediscendis, opera et temporis non minimum impendissem. Sed tu fortasse cōiects ex eo, illa mihi non placere, quod te auocare solebā ab illis literis. Faciebam ego id quidem, sed consilio, ut uidebar, bono. Cum enim in Latinis maior multo inesset dignitas, tuq; in ea facultate princeps mihi longē uiderere, nō tam abstracte habebam te illinc, quam huc uocabam. Nec studium reprehendebam in illis tuum, sed te maiora quaedam spectare debere arbitrabar. Quod si tu ea magnitudine ingenij es, ut praeclare utrumque praestiteris : non mea ratio redarguenda, sed tua praedicanda, et ferenda in coelum est uirtus. Paulus quidem meus ita incensus est studio tua legendi, ut satiari non queat, quem hic nos habemus iam non discipulum nunc quidem, sed mirificum comitem studiorum nostrorum. Tantos enim progressus habet in literis, ut eius quoque nos iudicio in nostris scriptis libentissime utamur. De Iouio quod scribis, gratum est : cognoui ego illum semper mihi amicissimum, et uerō etiam tibi. Habet enim ille quod pauci, ut in eadem palestra, in qua ipse se

d exercet,

exercet, aliorum nihil inuideat industrie: ex quo maiore etiam laude est dignus. Meum quidem consilium hoc concedendi, et in his permanendi locis, cum semper mihi placuit, tum etiam magis mihi probatum debet esse, si tibi est: et illis, quibus cum te locutum Bononiæ, et illorum opiniones de me inaudisse narras. Quos gaudeo equidem in ea esse sententia, ut probent: sed tu unus mihi multorum instar. Equidem ipse, quod ad mei animi sensum attinet, maiorem indices capio ex eo consilio voluntatem. Non eram enim natus omnino seruituti: et erat tempus aliquod nobis ad recolenda nostra illa præclara studia sumendum. Tum ætas iam ad otium senectutemque deflexa, me ad requiem, et tanquam in portum inuocabat. Tum autem alia multa. Quanquam quid ego singula commemorem? cum id ita ut facerem, suaserint mihi omnia? Egi igitur quod putavi esse rectum: quam sapienter, nescio: fortiter quidem, et feliciter certe. Ea enim sunt consecuta, ut qui etiam non ex ratione, sed ex euentis consilia hominum ponderant, meum factum non sint ausi uituperare. Quare quoniam sumus in portu, teneamus stationem quam cepimus, et quod reliquum fuerit uitæ, honestissimis studiis atque actionibus impendamus. Deus modo propitius sit, et commodè ualere liceat: prestabimus, ut ratio extet otij nostri. Unus nobis deest conspectus, uel potius congressus tuus: qui nunc quidem foret, ut tu suauissime scribis, nostrum utrique dulcissimus. Sed quoniam id non potest, sumus hac epistolarum inter nos colloctione contenti: quæ quidnam prohibet queso, ut ne sit crebrior? Amabò te, quando ad eam urbem es, in qua omnium frè gentium negotia geruntur, perspice, quorum fide et ope

ra opt

ra optimè inter nos commeari possint literæ: equidem
 sequar constitutum tuum. Commentarium meum planè
 nolo Venetijs imprimi, ab illo ἀρχαῖον duntaxat, qui
 commutatus fuit pluribus locis. Eum Lugduni imprimen-
 dum curauimus: cuius mittimus tibi uolumen unum, ue-
 rius aliquantum nos quidem existimantes, non placiturum
 illum tibi, nec tui fore stomachi: nec tam mehercule, quòd
 non preclare in eo agantur res: sed quia barbara multa
 et obsoleta necessariò aspersa sunt: nostri enim morem
 huius scriptionis. Tu boni consule quicquid est, et nos
 amare perseuera, mi charissime atque optatissime Bembe,
 amore illo frægero, quo iamdiu coniuncti inter nos su-
 mus germanum in modum. Flaminium optimum adole-
 scentem, et eundem deditum optimis studijs, Colanq; item
 tuum, cuius ego fidem, diligentiam, uirtutem, quotidie
 pluris facio, saluere iube plurimum uerbis meis. Vale.
 Ex suburbano nostro Carpentoraftensi, x. Calend.
 Augusti, M. D. XXX.

IAC. SADOLETVS EPISC.

CARPENT. PETRO BEMBO

S. P. D.

Gratum est mihi, quòd uideo tibi curæ esse, quemad-
 modum crebrò inter nos per literas colloquamur:
 quando quod potuit esse gratius, ut liceret nobis garrere
 coràm quæcunque in buccam uenissent (qui quotidiane
 fructus familiaritatis uberrimus esse solet, et suauissimus)
 nobis futo quodam est creptum. Sed tamen ne huius quidem
 officij exercitatio despicienda est: est enim et iucunda et
 dulcis: modò literæ cursum haberent et secundum et faci-
 lem. Video enim tuas datas Ianuario mense, mihi extremo

Maio fuisse redditas, cum hæc prius ad aulam Regis peruenissent, & illinc demum, tanquam errore agnito, ad me se uix aliquando recepissent. Ego tamen in dandis literis sequar institutum tuum, ut Lugdunum mittam, unde Venetias postea perferantur, ad Lazarum Baysum legatum Regis, hominem, ut ego quoque cognosse uideor, & doctum & perhumanum. Qui cum ad me prior scripisset, non existimauit amicitiam petitis altè principijs, & magno ambitu uerborum conciliandam esse. Sed scripsit apertissime & familiarissime: ut ingenue sue naturæ illustre testimonium iam tum mihi dederit. Amo igitur eum, neque id mediocriter. Porro accedet corollarium, mihi quidem non molestum, ut item ad illum semper aliquid dem, quod etiam meæ ad te commodius ferantur. Sed ad literas tuas. Ille uerò, mi Bembe suauissime & optime, admirabile est, quanta animum meum uoluptate affecerint: quod, utrum eloquentiæ in illis tui tribuendum putem, an amoris in me tuo, qui undique in illis literis se ostendit, difficile est dictu. Eminent enim utrumque, meq; ita delectat, ut nihil unquam magis. Sed de genere orationis styliq; elegantia, uereor, ne si plura dicam, tibi etiam ipsi uidear ineptus. Testatum enim iam diu apud omnes est, & qui tu sis, & de te ego quid sentiam. De amore ergo potius, quem tuum esse erga me tantum, quantum audeo optare, & uideor, & uehementer letor. Itaque illa quam suauiter scripta, de mea beneuolentia erga te, tibi planè perspecta, de fratrum nostrorum filiis, de studiis domesticis, de omni cura cogitationeq; rerum etiam intimarum? quæ tu tam amanter, tam fraternè singula commemoras, ut non tuas literas legere, sed te ipsum uidear audire loquentem: quem ego absentem, tanquam præsentem, & audio mediustudius,

dius, et quotidie intueor. Ac (si uerum loqui uolumus)
 hoc est proprie amare, communicare uidelicet recondita
consiliorum suorum: non id, quod plerique facimus, cum
 nullo argumento proposito accedimus ad scribendum,
 uerbis crebro iactare, et quasi ostentare beneuolentiam.
 Sed ne uiuam, si concedo tibi, ut plus me ames, quam ego
 te amo: qui in hac ratione praesertim, debeam partes fer-
 re potiores. Nam ut mittam initia et ortus familiarita-
 tis nostrae, quorum semper mihi quidem iucunda est re-
 cordatio, cum tu principio à me appetitus, dedisti mihi te
promptum et facilem, ac in omni genere elegantem ac
perhumanum: utque reliqui deinceps temporis indicia
 tua erga me uoluntatis praeteream, quae et magna et
 multa sunt: hoc tuo officio quid potest esse constantius,
 quod eandem amicitiae fidem absenti mihi praestas, quam
 olim praesenti iamdiu praestitisti? Namque ego, qui uete-
 ribus necessitudinibus relictis, ad nouas atque insolitas
 fortuna quadam translatus sum: si conseruo memoriam
 meorum familiarium, quid (queso) aliud facio, quam id
 quod natura fert? scilicet ut leniam desiderium animi mei
 recordatione eorum quos diligo? Tu qui domi cum tuis
 charissimis remansisti, qui amicis abundas, cuius domus
 assidue floret copia lectissimorum hominum: cum me
 ipsum tanti absentem facis, in amoreque persistis, nec diu-
 turna iam disunctione nostra quicquam esse imminutum
 de tua pristina uoluntate significas, et beneuolentiae inte-
 meae facies subijcis: et tibi officij summam laudem uen-
 dicas. Quae nulla re à me potest, nisi magnitudine amoris
 compensari. Sed quid ego? labor equidem longius: etsi
 enim haec grata memoratu, minime tamen necessaria sunt.
 Quapropter ea missa faciamus. Quod tuus in fratris filio

*Amare qd
 sit. 70*

instituyendo labor nō eum adhuc exitum assecutus sit, quem tu sperares: credas mihi hoc uelim, non minus cura mihi rem cam esse, quā tibi ipsi. Quid enim interest, utrū tuus sit, an meus? Sed ego spe quadam adducor, ut confidam, fore tibi illum aliquando uoluptati. Multum enim illū etas, multum imitatio domestici exempli adiuuabit: nec boni femini uirtus facile est interitura. Quapropter suadeo tibi, ut neque spem de eo, neq; studium deponas. Meus quidem, cum est uti ego maxime uolo, Deo habeo gratiam. Is te unum summē omnium colit: mirōq; afficitur desiderio, tum uisendi te, tum arctius adherendi tibi: cui rei utique aliqua aliquando capietur occasio. De studijs nostris, in quē prāter expectationem suam, et ceterorum, uterq; nostrū delapsus est, hoc de me tibi habeo dicere: uisum fuisse mihi, ista magis conuenire huic iam etati, et huic persone quam gero, esseq; officio meo coniunctiora, quā illa, quę lucis quidem habent ac laudis plus, sed utilitatis certē minus. Itaque in hęc iam totus imminco: perfectōq; Hortensio, quem habeo nunc in manibus, etsi negotij eius magnitudo penē ut desperem facit, (est enim res prorsus maximi operis) sed tamen eo aut perfectō, aut abiectō, non facile aliud agere me, neq; alibi uspiā, quā in sacris literis uersari cognosces. Tua uerō susceptio conscribendę historie, dignitatis plena est (ut ego iudico) non mediocris: nam et honorifico senatus consulto ad hoc munus uocatum fuisse, eximie tuę est glorię: prāsertim cum illud non ambitione expressum, sed sponte, et ipso iudicio senatus exortum fuerit: et tua summopere laudanda ac predicanda est pietas, non denegasse patrię hanc operam, ut illius gestę res tuo ingenio potissimum, grauissimōq; testimonio posteritati proderetur. Quare id cupio tibi bene et feliciter enenire.

*Historia Ve.
neta.*

nire. Quanquàm non illud quidem tibi tam optandum est, quàm ut incolumis diu uale tudine bona perfruare : cetera enim abundè adsunt, per quæ & tui ingenij laus, & Rei tue publicæ monumentorum memoria consecretur immortalitati. Tibi sanè ea res cecidit non incommode : non enim necesse habuisti, id quod mihi contigit, desistere à uetere curriculo studiorum tuorum, & uelut incognita in uia imprimere nouas orbitas. si quidem hoc opus est (ut ille inquit) omnium unum oratorium maximè. Sed ne illud quidem assentior, uisum iri hoc tibi difficile, aut laboriosum : quid enim est, quod tibi, pro tuo isto ingenio, istaq; doctrina, ac eloquentia, qua insigniter præditus es, aut nouum accidere, aut difficile possit ? Verim de his satis. Colam meum tantopere probari à te, & magnifici, neque miror, & uehementer gaudeo. De Flaminio idem sentio, quod tu. Lazarum Bonamicum audio tradere Patruij publice doctrinam bonarum artium iuuentui. Eum ego bonum minem maiorem in modum diligo : neque dubito, quin tibi iam factus sit perfamiliaris : summus est ingenio, excellentiq; doctrina. Sed uirtus, & probitas, & in omni officio fides, atque constantia, in primis in illo homine amanda & complectenda est. Eum tu saluere iubebis uerbis meis plurimum. Credo te memoria tenere, confectam à me olim, cum Romæ etiam essem, orationem quandam in Iudeos, quam ego causam in duas actiones partiiri institueram : sed prior fuit pars tantummodo absoluta, si tamen absolute est, quod parum politè efficias : eam ego nunquàm duxi edendam, neque hercule nunc in alia sum uoluntate. Sed cum flagitanti iā sepius, & amicitie nomine uim quasi afferenti, Herculi Gonzage, homini & nobilitate uirtuteq; maiorum suorum, & suis ornamentis ac laudibus

*Lazarus Bonamicus
michi eloqui.*

*oro sadol. b
fideos.*

amplissimo; omniumq; et cultu et amore dignissimo, resistere amplius non possim, illam ad eum mitto, (modò enim in fasciculum coniecta est) hac lege tamen, in quo multis precibus cum eo ago, ut ne cuiquam omnino copiam illius describende faciat, præterquam tibi, si id forte petieris: et si damni nihil putaueris, bonas horas tuas in ea legenda consumere non bene. Quod tibi notum esse uolui, ut cum de meo animo certior factus esses, quid tibi esset faciendum, ipse statueres. Vale mi optatissime atque humanissime Bembe, et Marcum Antonium Michaëlem, quem ego unicè semper dilexi, quemq; mei uicissim cognoui amantissimum, saluta meis uerbis etiam atque etiam. Carpentoras
Eti, x i. Calend. Iulij, M. D. XXXI.

I A C. S A D O L E T V S E P I S C. C A R -
P E N T. P E T R O B E M B O

S. P. D.

Cum haberem plus aliquantum otij quam tu, seruauit uetus institutum, ut Latine ad te scriberem: tam etsi quacunque lingua scribatur inter nos, neutri quicquam accidere potest iucundius. De te enim sentio, item uti de me ipso, cui omnis tua epistola incredibilem semper quandam adfert uoluptatem. Cepellus ille, quem tu mihi commendas, ad me ipse non adiit: literas tuas misit. Ei ego denuntiari iussi, si quid opera mea uellet uti, omnia me tua causa, que is uellet, esse facturum. Orationem meam tibi tam placuisse, quam scribis, uehementer gaudeo: et si hoc mihi præter opinionem accidit. Semper enim ego de illa fastidiosus iudicauim. Sed tu amore fortasse inductus, quo erga me, et res omnes meas afficeris, honorificentius sentis de illa, quam ipsa res ferat. Quod si ita est, ego tamen
iacture

*iactura nihil facio, quantum enim de fructu ingenij de-
perdo, tantum mihi ex amore tuo erga me uoluptatis
adijciur. Fregosum nostrum futurum tecum aliquot men-
ses, peream, ni inuiderem tibi, nisi te tantopere amarem.
Sed amabò mi Bembe suauissime, dato hoc mihi, ut de ue-
stris mirificis sermonibus, aliquid nos quoque qui abstu-
mus, degustare possimus. Id perlepidè fiet, literulis ab
utroque uestrum familiariter ad me scriptis: quas ego loco
uestri exosculer, & in manibus assidue habeà, colloquarq;
cum ijs: & quoniam in uius capitibus non possam, in ima-
gine talium amicorum, amori meo in uos incredibili ali-
quid oblectamenti & exoptatæ uoluptatis dem. Equidem,
qui alioquin hic libenter sum, cùm fructus illos dulcissimos
uestri congressus cogito, relegatus mihi uideor. Sed obdu-
randum est: est enim quiddam, quò ego aspirare conor,
quod utiq; esse statuo ceteris rebus præstantius: idq; etiam
facit, ut tuo amantissimo consilio, quo mihi præcipis, quas
partes in scribendo sequi debeam, minus facile obtempe-
rem. De tuis scriptis atque historijs, in quas ingressus es
(ut antea tibi scripsi) mea summa est expectatio: neque ea
tamen maior ingenij tui uiribus. Itaque iam uidere mihi ui-
deor, patriam tuam, suis opibus florentem, tuæ uocis testi-
monio etiam futuram ornatiorem. A Lazaro accepi lite-
ras, illisq; respondeo. Te quòd delectet ueteris nostræ con-
iunctionis memoria, haud mirandum est: nihil enim illa
amantius, neque fidelius. Sanè eadem mihi ita iucunda est, ut
non solum fructu suauitatis, sed ornamento etiam non me-
diocri bonoris me afficiat. Quippe cùm tibi me esse cordi,
uim mihi in se magnam laudis ac iudicij habere uideatur.
Vale mi charissime atque optatissime Bembe. Carpentora-
sti, v. Idus Martias, M. D. XXXII.*

CVm Auilam tuum per se libenter uidi, hominem (ut
tute scribis, & ego semper cognoui) & prudentem,
& probum: tum autem, quod ueniebat à te, & è tuo sinu
quasi erat profectus, nihil accidere potuit mihi illius ad-
uentu colloquioq; optatius. Itaque noli existimare, alios
sermone biduum illud, quo nobiscum mansit, cum eo mihi
fuisse, præterquam de te. Omnia sum expiscatus, que de
homine coniunctissimo, omniumq; mihi longè charissimo,
aut querere nostra diuturna iam disiunctio mihi suadebat:
aut audire amor erga te meus summus expetebat. Que
quidem cuncta esse sicuti ego maximè cupio, teq; cum te
nere statum, qui sit maximè ad tranquillam & honoratam
uitam appositus, & tibi gratulor, & mihi summo opere
gaudeo. Quoniam enim ij inter nos sumus, ut pro frater-
na nostra necessitudine omnes nostri in unum conspirent
& consentiant sensus: ego in bonis tuis rebus me eun-
dem statuo esse atque te, & eadem mihi uideor frui fortu-
na, quando eadem, qua tu, perfruor uoluptate. Sed ad reli-
quas quàm plurimas iucunditates, quas Auilæ aduentus
mihi attulit, permagna mihi accessio fuerunt tue suauissi-
me ornatissimæq; literæ: quibus ego sæpissime legen-
dis, non tamen satiatus sum: tantum in illis humanitatis,
tantum officij, tantum incredibilis cuiusdam spirat bene-
uolentiæ. Atque hæc præterea, sic suauitate orationis
omnia coniunguntur, nihil ut mihi uidear unquam legisse
dulcius. Me uerò in illis cum ualde delectauit iudicij tui tes-
timonium, quod mihi de mea oratiuncula das, plenum;
ut ego perspicio, & fidei & amoris: tum uerò grauis
illa

illa et sapiens admonitio amicissimi mihi hominis impri-
 mis uisa est, qua à me requiris meae pristinae uitae consue-
 tudinem: eò quòd tibi uidear in illum hominem aliquanto
 acerbius esse inuectus, quàm moderati hominis natura po-
 stulet. Ego uerò mi Bembæ, cum nil tuo iudicio statuam esse
 grauius, facile ita esse adducor ut credam, ac discedo in sen-
 tentiam tuam, meq; duco errasse, quando is tibi uidetur
 error. Sed ego, primum in oratione illa antiquum morem
 dicendi imitari conatus sum. Scis enim ipse, quàm asperè,
 quàmq; uehementer in improbos inuehi soliti sint ij, quo-
 rum nobis ingenium atque eloquentia præcipue probatur.
 Sordes porro, et amentia, uel feritas potius quedam ho-
 minis illius, in què inuehebamur, sustinere illiusmodi ora-
 tionem uidebantur, præsertim cum tractarem eum locum,
 nihil magis perniciosum esse Reipubl. quàm principum
auaritiã, et nimiam pecuniæ coaccruandæ cupiditatẽ.
 Is autem in quem scribebamus, infinitis in eo genere for-
 dibus, non solum commaculasset famam sacerdotij: uerum
 omnia omnino non equitatis modò, uerum etiam humanita-
 tis iura conturbasset. Postremò, id quod mihi maxime
 fraudi fuit, non magis exituram orationem illam putavi,
 quàm eas, quas nunquàm scripseram. Quod quando conti-
 git secus, si tamen contigit, (est enim illa penes amicissimos,
 qui sciunt me eam uulgari nolle) danda opinor nobis est
 opera, ut actionem alteram aliquando, hoc est corpus to-
 tum causæ conficiamus. Cuius rei cum tempus uenerit,
 (nam, ut nunc est, alijs rebus occupatus sum) tunc te adiu-
 uante, et suppeditante ingenium tuum lucubrationibus no-
 stris, illa in manus hominum egredietur limatior. Verum
 de oratione hæcenus. Te procedere in conscribenda histo-
 ria, iamq; octo annorum res gestas complexum esse, ual-
 de let

de Lector : sum enim ea in expectatione , uisuros nos, quod iure comparemus ac exaequemus antiquitati. Ego in eis adhuc studijs uersor, quæ tibi minus probari intelligo. Sed cum iam pridem opus quoddam incæpisssem, cui perficiendo præfinieram hyemem eam quæ iam exacta est, in hoc tempus sum ualitudinis incommodo reiectus. Quare æstatis quoque huius uacationem postulo : nam ineunte proxima hyeme constitui omnino reuerti ad Hortensium , omnisq; in eo absoluendo adhibere & industrie neruos, & diligentie meæ. Lanpridium tecum multum esse, hominē dignum eis studijs, in quibus semper magna cum laude uersatus est, plurimum gaudeo : cui tu quod testimonium eximie uirtutis apud me das , non fuerat id necessarium : ego enim hominem satis bellè noui. Sed tamen mihi fuit iucundum : tantum enim uirorum mentione mirifice delector. Lazaro nostro Bonamico rescripsi : eas tu curabis reddendas literas, cumulumq; addes salutem illi meis uerbis. Itemq; Cole tuo, & M. Antonio Michaëli, cuius mihi assidue uiuit memoria. Tuq; imprimis mihi Bembe, si nos amaris, curabis ualitudinem tuam diligenter, atque ista animi tranquillitate ocioq; perfruere. Vale etiam atque etiam. Carpent. VI. Idus Maij, M. D. XXXII.

IAC. SADOLETUS EPISC.

CARPENT. PETRO BEMBO

S. P. D.

Commodum recognoueram librum de liberis rectè instituendis, daturus illum librarijs describendum, ad teq; postea missurus, ut antequàm exiret in manus hominum, tuo imprimis iudicio penderetur, cum mihi nec opinanti nuntiari iussit, homo & laude uirtutis & nobilitate præst

prestant Reginaldus Polus, cras statim se Patavium proficisci, & si quid ad te uellem, me admonuit. Eum ego in crastinum diem expectabam. Sed talem hominem qui perferret nactus, quo meliorem, & certiore ne optare quidem potui, precipitavi libri descriptionem: neque unius manu sui contentus, totusq; nusse sum in ea diligentia atque cura, ut is absolueretur, (si modo assequi poterō) ad teq; deferatur. Quem oro te mi doctissime Bembe, ita legas, ut persuasum tibi imprimis habeas, me abs te opem expectare, non laudem. Scio quantum tribuam & doctrine, & iudicio tuo: iure utrunque quidem. Quis enim est hac nostra etate te uno dignior, cui omnium bonarum artium studiosi primas deferant? Sed amor ille tuus mihi perspectus & cognitus, quo me complecteris, interdum dubitare me paululum cogit, ne indulgentius agas mecum, quam mihi fortasse expediat. Hoc ego uellem, & hoc te etiam rogo, ut ad meam hanc lucubratiunculam perlegendam, eo animo accedas, quasi mihi studeas obrectare potius, quam plaudere. Non enim dubito, si talem curam adhibueris, quin aliquot deprehensis sublatiq; erroribus, liber splendidior & limatior prodeat. Sed hoc nimium uehementer te rogare, alienum esse uidetur à fraterna nostra necessitudine: quæ ipsa per sese admonet utrunque nostrum, ut ea inter nos officia tribuamus, ac expectemus uicissim, quæ ueritatem amicitiae maxime confirmant. Equidem, si id tibi rectè fieri posse uidebitur, ut aliorum quoque doctorum hominum de eo iudicia exquiras, libenter concesso. Etiam ut describendum aliquibus des, si quis forte extiterit, qui hanc & papyrum & operam uelit perdere. quod non nolet fortasse Gonzaga noster, uir bonarum litterarum sitientissimus. Sed ego ita tibi hoc permitto, si
menda

menda prius sustuleris, non scriptoris magis illa, quàm
 autoris. Denique ut tuo periculo cuncta fiant. Nam ego in
 tua fide, benivolentia, humanitate, totus requiesco. Nigro
 meo dicas uelim, accepisse me eius literas, quas dederat ad
 me ab urbe discedens, & eleganter & amicè scriptas.
 Quibus quò minus adhuc respondeam, certa causa est,
 quam oportuno tempore expositurus sum. Interea qui-
 dem ut me diligat, seq; à me apprimè diligi sibi persua-
 deat, ab illo meis uerbis petito. Lazaro nostro scribam
 aliquid, quanquàm & parum habeam temporis, & ualde
 sum occupatus: quæ res etiam facit, ut ad te quoque minus
 accuratè nunc scribam. Vale, III. Nonas Septembris,
 M. D. XXXII.

IAC. SADOLETVS EPISC.

CARPENT. PETRO BEMBO

S. P. D.

Non scribo tibi, sero me accepisse tuas literas, (te quo-
 que enim scire uideo id ipsum) cùm, prius quæ misse
 fuerant, in itinere ipso deperierint. Has quidem, quas ac-
 cepi, scribo mihi fuisse iucundissimas. Nec tam me hercule
 ob eam rem, quod fortasse suspicari possit non nemo,
 nempe quòd te laudant, inquiens. Puto id quidem etiam
 aliquid esse: (non tam enim iudico uerecundi esse hominè,
 & ipsa moderatione animi temperati, quàm ex insulsi &
 stupidi, talis uiri approbatione & testimonio, qualis tu es,
 non delectari) sed ego ad animi mei letitiam palmarium
 esse in illis statuo, quòd uideo te eorum sermonibus, qui de
 me honorificè loquantur, non secus ac tuis laudibus, ut tute
 ad me scribis, gaudere, & triumphare. In quo agnosco non
 amorem solum, sed planè magnitudinem animi tuam,
 qui

qui nisi esses ipse omni laude cumulus, non tam libenter faueres eorum fame, qui quantavis ipsi laude uirtutis floreat, te ipso tamen se confitentur inferiores. Ego uero mihi Bembe neque quibus ornatus sum uirtutibus scio: (nihil enim in me esse intelligo, quod magnopere spectandum prædicandum ue sit) & de te sentio idem quod semper sensi, nihil fieri posse tuo ingenio, eloquentia, uirtute, humanitateq; præstantius. Polus quidem noster, ut est blandus conciliator amicitiarum, uoluntatumq; conglutinator, non amantius profecto mihi testimonium apud te potuit dare, quam tibi sepe tribuit apud me. Cuius ego tibi familiaritatem & quotidianum usum inuiderem, nisi & illum, & te in oculis gererem: amo enim utrumque uestrum. Itaque uereor, ne si quid mihi seorsum ab alterutro, ex uobis appetam, facere iniuriam amicitiæ uidear: que præscribit, ut amicorum commodis æquè gaudeamus ac nostris. Quod si in Italia esse constituissem, certe nusquam me conferrem aliò quam ad uos: in uestraq; consuetudine potissimum, in uestris familiaritatibus & amantissimis congressibus conquiescerem. Sed neque ea de re deliberare fas mihi puto, & meus reditus in Italiam, cisi munere hoc officij imprimis quod sustinco, tamen etiam uoluntate mea mihi penitus præcisus est. Hic enim ita uiuo, ut mori hic ibidem uelim: eademq; terra, que uitam meam sustinet, corpus etiam ipsum, cum supremus uenerit dies, contegat. Massiliam acceffi, Pontificem salutatum, ut debui illo enim officij uinculo me obstrictum esse imprimis arbitrabar. A quo sic fui exceptus, ut nihil mihi in mentem uenerit optare, in quo non eius benignitas, & singularis humanitas, mihi penè se obuiam obtulisse uisa sit, usque cò facilem eum, & liberalem in cunctis sum expertus. Sed & mul-

torum

torum præterea, qui ex urbe uenerant, egregiam erga me uoluntatem studiumq; cognoui. Ex quo ualde letus disceſſi illinc: non emolumentis premijsq; fortune, quæ iam apud me ualēt minimum, ſed multis & claris testimonijs amoris ac beneuolentie, quæ ego maximi ſacio, à compluribus uiris ampliſſimis atque ornaſiſſimis honeſtatus. Quam obrem ſtemus in eo, quod iam dictum eſt, ut familiaritate noſtræ deſiderium miſitandis literis leniamus. Non enim eſt cauſa cur tranſmittendæ alpes, aut mare inferum cur permaigādum ſit: cum crebra inter nos ſcriptio, & ſuaues huiusmodi epiſtolæ, ſi non alternos nobis uultus, at effigiem certè animorum, & uim amoris totam ante oculos ponant atque conſtituant: in quo uoluptas noſtra præcipue ſita eſt. Neque eò dico, quin mihi te uidere, atque intueri, foret dulciſſimum: ſed illud ſperare, imprudentiæ eſt: optare, temeritatis. Hoc quidem quod noſtrum eſt, quod noſtri arbitrij ac poteſtatis, in quo nullum ius ſibi fortuna uendicat, præſtemus uterque noſtrum, ut fructum amicitie noſtræ, charitate, ac beneuolentia, iucunditatē conſuetudinis, epiſtolis repreſentemus: quorum in altero ſides, in altero uoluptas à nobis eſt attendenda. Nigrum meum amo, ut debeo: ad eumq; puto me daturum literas. De Lazaro aueo ſcire quid agat: nihil enim iam diu ab eo literarum, ac ne nuntium quidem, ex quo noſſe potuerim. Colam tuū ſalubre plurimū iubeo, cuius & memoria mei, & beneuolentia delector. Te de meſ capere eam uoluptatem, quā capio egomet, & tibi prorſus credo, & mihi eſt pergratum. Certè quod ad ocium ſenectutis meæ attinet, quæ aut inſtat iam, aut admodum propinqua eſt, uideor habiturus, in quorum pietate & modetiſſia acquieſcam. Ambo quidem literis mirificè dediti, & tui imprimis ſuadiosi

diſi peramantesq; ſunt. Quod cum agunt, non ſe addere
tibi quippiam, ſed ſe ornare adoleſcentiam ſuam clariffimi
tui nominis cultu, et ſingulari obſervantia arbitrantur.
Vale. V. I. Idus Martiales. M. D. XXXIII.

IAC. SADOLETVS EPISC. CAR-
PENT. HERCVLI GONZAGA

S. R. E. Cardinali S. P. D.

Superioribus proximis diebus, cum tibi lucubrationem
ſquandam meam miſſem, neque ipſe tunc propter va-
letudinem ſcribere potuiſſem: monui meas, ut me tibi ex-
cuſarent, perpetuamq; meam in tua amplitudine omnibus
meis officijs colenda, tibi declararent voluntatem, qui ſe id
diligenter feciſſe, teq; in optimam partem omnia accepiſſe,
mibi reſcripſerunt: inſuperq; te eis precepiſſe, ut ſcribe-
rent ad me, ſiquid haberem impreſentia elucubrati, aut
quandocumq; aliquid haberem, id ne grauarer communica-
re tecum: ne ſi ſecus agerem, grauior fieret a me amicitie
noſtre, et veteri inter nos coniunctioni iniuria. Quo ego
nuncio dupliciter delectatus ſum: Nam ex tui de me animi
iudicium, et egregiam tuam cognoui ad optimas artes am-
plectendas voluntatem: que mihi ſemper in te omni digna
honore, et laude uifa eſt, hoc etiam magis, quod in tanta
rare et penuria eorum, qui nobilitatem cum uirtute
habeant coniunctam, tu unus excellis: qui utrumq; ita ade-
ptus ſis, ut in tuis plurimis maximisq; ornamentis, maior
tamen multo uirtutis tue, quam fortune gratia habenda ſit.
Itaque recordor iam inde ab tua ineunte adoleſcentia, me
ſemper iudicaſſe, te fore unum, aut certe precipuum inter
ceteros, in quo his temporibus perditis lumen uere digni-
tatis illuſceret: qui omnibus et nature et fortune bonis

nis instructus, nobilitatem et potentiam, non arma iniuriæ,
sed instrumenta bonitatis esses habiturus. Postea uerò
 quam ego in hac sane longinquas regiones me contulisses:
 tuq; ad urbem accessisses, domiciliumq; in ea fortunarum
 ac dignitatis tue constituisses: nunquam mihi inauditum fuit
 splendor tuus, et singularis in omni genere morum elegan-
 tia, et comitas. Que cum una et constanti omnium uoce
 laudaretur, non dici potest qua letitia afficiebar: cum in-
 telligerem, ceterorum quoque hominum iudicia cum meis
 de te iudicijs consentire. Atque hæc que nobilitati et gene-
 ri, et tue, maiorumq; tuorum dignitati debita erant, illu-
 strius tamen abs te gerebantur, quam reliquorum usus fe-
 rat. Quid illa que iam tua sunt et propria, que pauci isto
 loco attingunt, quanti tandem facienda sunt quod bonas li-
 teras, quod optimas artes, omniaq; honestissima studia ita
 consecraris, ut in honore ipso, non insignibus honoris, qui-
 bus solis pleriq; nituntur, statum tue dignitatis possum pue-
 tes. Atque ab his initijs uiri illi oriuntur, quorum nunc con-
 silijs maxime eget Resp. que, nisi me fallis, adducta est in id
 discrimen, ut uehementer nobis sit de communibus fortu-
 nis extimescendum. Sed qui in secundis rebus comparant
 sese, ut possint aduersas et dubias, si quando inciderint,
consilio regere, et uirtute sustinere: hi omnia in se obti-
 nent beate uite præsidia: ad que tute exitus paratus est.
 Facile enim et prudentiam in capiendis consilijs, et in
 dandis fidem, auctoritatem in sententijs dicenda, in omni uita
 constantiam et gravitatem, ista tibi optimorum autorum
 lectio suppeditabit. accedente præsertim usu atque ætate.
 Quorum quidem princeps Aristoteles, cuius libros, eos
 qui de moribus et de repub. sunt, habere te in manibus, et
 ego confido, et imprimis plane expedit: omnes enim in
 illis

*Artes libri
 de Rep.*

illis et prudentia, et doctrine fœtent fontes. Sed ego fortasse ineptus, qui hæc ad te scribam, quæ tu melius scis, quam ipse qui scribo. Facit autem amor, non temeritas mea, me loquaciorem. Quapropter de his hæc tamen. Quod ad meas autem lucubrationes attinet: Ego illas orationes, quas requiris, neque confeci, neque adeo amplius mihi consiciendas puto: alienæ enim videntur hæc iam ætate, et hoc genere vite quod profitemur. Vnam earum quam perscripseram, misissem tibi, ni ueritus essem, ne quorundam offenderem animos, quæ mihi necessario in illa oratione nominandi sunt. Sed loco illorum mittam tibi cùm primum probare cepero, dialogum de optimo genere instituende adolescentiæ, quem ætate proxima cõfeci: in quo multa, et magna complecti conatus sum: hoc labore maiore, operaque difficilioris, quod neminem habui ueterum, qui me adiuuaret. Vnus omnium antiquorum (quod sciam) de hac eadem re Plutarchus scripsit: sed non in eum modum, ut mihi magnopere imitandus esse uideretur. Nunc habeo in manibus de Philosophia librum, in quo illa à me defendenda est, grauius uituperata à T. Phædro: etenim partes illas ei dedi, amico homini iam mortuo, per quas et ingenium illius, quod erat in eo summum, et naturæ prompta ad accensandum lacessandumque, commendaretur posteritati. Sed est opus arduum admodum, et perdifficile. Nam cùm de rebus altissimis, et maxime remotis à communi hominum sensu, differendum est: tum obscurissimæ res illustribus uerbis et sententijs explicandæ. In quo alter est cogitandi et concipiendi labor, alter non minor, cogitata exponendi. Spero tamen fore, si ad calcem peruenero, ut maximis utilitatibus, quæ à Philosophia sunt, intellectis, et tota ui præstantissime discipline cognita, multum posthac luminis dubijs

vide pag 61.

*liber sado:
De philoso:
phia.*

nis instructus, nobilitatem et potentiam, non arma iniurie,
sed instrumenta bonitatis esses habiturus. Postea uero
 quam ego in hac sanè longinquas regiones me contulissent:
 tuq; ad urbem accessisses, domiciliumq; in ea fortunarum
 ac dignitatis tue constituisses: nunquam mihi inauditus fuit
 splendor tuus, et singularis in omni genere morum elegan-
 tia, et comitas. Quæ cum una et constanti omnium uoce
 laudaretur, non dici potest qua letitia afficiebar: cum in-
 telligerem, cæterorum quoque hominum iudicia cum meis
 de te iudicijs consentire. Atque hæc quæ nobilitati et gene-
 ri, et tuæ, maiorumq; tuorum dignitati debita erant, illu-
 strius tamen abs te gerebantur, quam reliquorum usus fe-
 rat. Quid illa quæ iam tua sunt et propria, quæ pauci isto
 loco attingunt, quanti tandem facienda sunt quod bonas li-
 teras, quod optimas artes, omniaq; honestissima studia ita
 consecratis, ut in honore ipso, non insignibus honoris, qui-
 bus solis pleriq; nituntur, statum tuæ dignitatis positum putes.
 Atquæ ab his initijs uiri illi oriuntur, quorum nunc con-
 silijs maxime eget Resp. quæ, nisi me falli, adducta est in id
 discrimen, ut uehementer nobis sit de communibus fortu-
 nis extimescendum. Sed qui in secundis rebus comparant
 sese, ut possint aduersas et dubias, si quando inciderint,
consilio regere, et uirtute sustinere: hi omnia in se obti-
nent beate uisæ præsidia: ad quæ tute extimè paratus es,
 Facile enim et prudentiam in capiendis consilijs, et in
 dandis fidem, auctoritatem in sententiâ dicenda, in omni uita
 constantiam et grauitatem, ista tibi optimorum autorum
 lectio suppedinebit: accedente præsertim usu atque ætate.
 Quorum quidem princeps Aristoteles, cuius libros, eos
 qui de moribus et de repub. sunt, habere te in manibus, et
 ego confido, et imprimis plane expedit: omnes enim in
 illis

*Artes libri
de Rep.*

illis et prudentia, et doctrina sequebantur fontes. Sed ego fortasse ineptus, qui hæc ad te scribam, quæ tu melius scis, quam ipse qui scribo. Facit autem amor, non temeritas mea, me loquaciorem. Quapropter de his hæc tamen. Quod ad meas autem lucubrationes attinet: Ego illas orationes, quas requiris, neque confeci, neque adeo amplius mihi conficiendas puto: alienæ enim videntur hæc iam ætate, et hoc genere vite quod profitemur. Vnam earum quam perscripseram, misissem tibi, si ueritus essem, ne quorundam offenderem animos, quæ mihi necessario in illa oratione nominandi sunt. Sed loco illorum mittam tibi ciam primum probare cepero, dialogum de optimo genere instituende adolescentiæ, quem æstate proxima confeci: in quo multa, et magna complecti conatus sum: hoc labore maiore, operaque difficilior, quod neminem habui ueterum, qui me adiunget. Vnus omnium antiquiorum (quod sciam) de hac eadem re Plutarchus scripsit: sed non in eum modum, ut mihi magnopere imitandus esse uideretur. Nunc habeo in manibus de Philosophia librum, in quo illa à me defendenda est, grauius utuperata à T. Phædro: etenim partes illas ei dedi, amico homini iam mortuo, per quas et ingenium illius, quod erat in eo summum, et naturæ prompta ad accusandum laceffandūque, commendaretur posteritati. Sed est opus arduum admodum, et perdifficile. Nam cùm de rebus altissimis, et maxime remotis à communi hominum sensu, differendum est: tum obscurissimæ res illustribus uerbis et sententijs explicandæ. In quo alter est cogitandi et concipiendi labor, alter non minor, cogitata exponendi. Spero tamen fore, si ad calcem perueniero, ut maximis utilitatibus, quæ à Philosophia sunt, intellectis, et tota ui præstantissimæ disciplinæ cognita, multum posthac luminis

vide pag 61.

*liber sadol.
de philoso-
phia.*

dubijs hominum mentibus afferatur. Sed de his quoque satis. Extremum est, ut te orem, ut me tui amantissimum studiosissimūq; et diligas absentem, et tuo patrocinio protegas, ac tucare. Vale. Carpentoracii. VI. Calend. Februarij. M. D. XXXI.

IAC. SADO LETVSE EPISC. CARPENT. HIPPOLYTO MEDICI

S. R. E. Cardinali, S. P. D.

*Gratulatio-
ria.*

Quamtuam uoluptatem acceperim, et quo fructu letitie ac iucunditatis fuerim cumulatius ex amplificatione dignitatis tue: peto à te, ut ne mek ex literis coniecturam facias, cum id facilius sit tibi existimare, quam mihi scribere. Certè ita letatus sum, ut ex paucissimis, quæ maxime desideravi, hoc mihi imprimis gratum optatumq; acciderit. Factum est autem Dei, immortalis benignitate, ut nostrum gaudium omni ex parte fuerit expletum, bona iam ualitudine Pontificis maximi patrui tui nobis nuntiata: in cuius salute et uita cum salus omnis mea reposita sit, cumq; ego cum præter uenerationem debitam, usque adeo amem, semperq; amauerim, ut ne minem ardentius: nil mirum est, si ex uobis et uestro in utraq; partem statu, status omnis pendet et periculi, et salutis mea. Nam de te quidem ipso quid nominatim dicam? in quo ego statim ab incunte pueritia, ea perspexi indicia ingenij, humanitatis, modestiæ, cæterarumq; uirtutum omnium; ut iam tum facile appareret, qualis tu in ætate uir postea esses futurus. Cuius tamen ætatis legitimum quasi tempus expectare noluisti: sed optimis artibus literisq; deligendis, ac prudentium hominum familiaritate adhibenda, perfecisti, ut uirtutis in te cursus, quam ætatis fuerit celerior.

Gratulor

tulor igitur, & uere, ac ex animo gratulor, ciam dignitati
 tue, tum illis eximijs uirtutibus, per quas omni honore &
 amplitudine dignissimus es iudicatus. Et tum hoc gaudeo,
 tum etiam illud, quod ad eam sectam uile potius es conuer-
 sus, quæ & longe tutior, & ad beatam tranquillamq; de-
 gendam uitam accommodatior multo est. Quamobrem, quod
 est omnis ueræ gratulationis extremum, Deam immortale-
 m suppliciter deprecor, ut tibi iste honos proprius, & quod
 in istum ordinem dignitatemq; uenisti, id tibi fiat, felix,
 prosperum, fortunatumq; perpetuo sit, quod eiusdem sum-
 mi Dei benignitate & clementia, tua adiuuante uirtute, sic
 confido futurum esse. Et quoniam iam tu quoque harum
 gentium pastor ac rector, & huius tue alterius patriæ,
 quam diuino iudicio es consecutus, patronus factus es: ho-
 rum populorum causam, salutem, iura, libertatē, fortunamq;
 omnes tibi ita commendo, ut maiore animi studio commen-
 dare non possim. Egent enim maxime tua cura, patroci-
 nio, fide, uigilantia, sicut quotidie ipse multis ex rebus co-
 gnoscet. Illud item restabor, te in uicario pristino retinen-
 do, multum & populi studijs, & ecclesiæ tue utilitati con-
 suluisse. Est enim uir omni uirtute integritateq; præstans:
 ac, quod ad rem non parum pertinet, etiam aspectu, & fa-
 cie uenerandus: affinis præterea summi omnium & maxi-
 mi iureconsulti Ioan. Francisci Ripæ Auenionē habitantis:
 cuius egregiam operam & singularem utilitatem, in omni-
 bus tuis rebus tibi paratam & promptam experire. Ego
 neque me ipsum, qui iam dudum tuus sum, neque mea studia
 atque officia tibi polliceor, ne uidear quæ tua in potestate
 iamdudum iungi, si ea de integro tibi deferam, noui quotidie mu-
 neris gratiam abs te intrare uelle. Vale, & nos dilige. Caro
 pentoracti, V. i. Idus Februarij, M. D. XXIX.

IAC. SADOLETUS EPISC.

CARPENT. ANDREAE AL-

CIATO S. P. D.

Nunquam essem arbitratus accidere posse, ut ex amici
 hominis molestia aliquid ueniret ad me uoluptatis:
 suam enim, si quisquam alius, officij in eo genere retinendi
 maxime cupiens. Sed nunc plane ex instituto meo depulsus
 sum. Quod enim Medullionis Brixiaci controuersia tua
 ad me eliceret iucundissimas literas, mirifice (fateor) sum
 delectatus: cum ille praesertim ita scite ac eleganter scri-
 pta sint, ut singulare meum ac perpetuum de tuo ingenio
 ac uirtute iudicium, non confirmarint solum, uerum etiam
 uehementer auxerint. Quas quod te tardius ad me dicis
 dedisse, parentem occupationibus meis, ut ne meis studijs
 intempestiuus obstreperes: in eam partem accipio potius,
 ut tu de tuis studijs nolueris esse detractum: cum in omni
 genere artium optimarum tu excellenter et eximie, nos
 aliquanto etiam minus quam mediocriter uersemur. Sed
 ut ut est, auderem uota facere, ut ibi quotidiana ad me scri-
 bendi occasiones darentur: nisi uererer, ne eodem tempore
 multorum lites et dispendia precarer. Quare sic habeto:
 tuis literis nec fuisse mihi aliquid complures hosce dies,
 nec potuisse esse gratius. Medullionem quidem ipsum cuius
 uolo causa, hoc etiam diligentius commendaui iudici Symo-
 netae per literas: quod perspexi eius causam a te doctissi-
 mo homine probari, quem nollem mehercule quicquam
 negotij habere nec molestiae. Sed quid id refert: τα γρη-
 ματα ανδρωτοις τιμητατα, δωραμινι ελεειν ην εν
 ανδρωτοις εχεν. Igitur adiuvandus est, saluo tamen officio,
 quod te autore uideor mihi recte facere. Pro quo tu quoque
 quod eidem Symonetae scripsisti, maxime illius cause pro-
 futurus

futurus es. *ἄνθρωπος γὰρ ἁπλοῦς λόγος, ὃς ἐν σὺν ὁμοίων*
δράσειν ἀν. Erit autem hoc grauior tua commendatio,
 quod non solum amici in amicum studium, sed hominis
 etiam doctissimi & consultiissimi, iudicium atque auctorita-
 tem affert. Illa duo extrema sunt in tuis literis: unum, quod
 affirmas me egere non posse opera tua, cum ego ea semper
 egeam: quis enim potest talis & uiri, & amici quotidiana
 opera non indigere? Alterum, quod optas, ut in his studiis
 esse assiduus possis: atqui incredibilis tua ingenij magnitu-
 do facit, ut nequaquam optato opus sit: Quod enim nos,
 & unum tantum, & id spissius: tu idem celerrimè, &
 præterea alia plura comprehendis. Quapropter est ma-
 gis, cur tibi ipse gratulere, quàm cur quicquam optes.
 Quod si mei suffragij prerogatiua eam haberet religio-
 nem, quàm in antiquis comitijs habere erat solita: in qui-
 bus nemo unquam à prima centuria renuntiatus est consul,
 quin fuerit idem magistratum illum affectus: peruellem
 te totum, quantumcunque es, nostrum omnino esse, &
 ceteraq; & uite tue & doctrine, in his liberalioribus &
 uberioribus studiis collocare. Quod si contingeret, nul-
 lam profecto barbariam te socio atque adiutore pertime-
 scerem. Et tamen sic etiam diuisus, & in alteram forte
 partem propensior, maximo es & temporibus his, &
 rei literarie, ornamento. Ego, quod ad animam meam
 erga te attinet, tantum tibi tribuo, quantum profecto
 paucissimis: ita te amore complexus sum, ut omnia tua
 causa mihi uidear debere. Quod si acciderit, ut opera id
 ostendendum sit, efficiam ut intelligas, maximam apud
 me rationem esse & amoris mutui nostri, & tue eximia
 præstantisq; uirtutis. Vale. pridie Calend. Maij, M. D.
 XXX. Carpentoracti.

IAC. SADOLETUS EPISC.

CARPENT. ANDRÆ AL-

CIATO S. F. D.

Castellanus noster legit mihi particulam literarum
 tuarum: qua rationibus tui discessus expositis, ad-
 scribis, si ea mihi probata rationes fuerint, te satis habu-
 turum: neque quid alij sentiant, aut loquantur, ualde labora-
 ratum. Quod ego ita accipio, ut agnoscam in eo tuum
 pristinum erga me amorem. Tantum enim iudicio meo tri-
 bus, quantum ego mihi non arrogo. Sed quod ad tui facti
 iudicationem attinet: ego, mi Alciate, tantum constituio in
 te ipso esse et uirtutis et consilij, ut quodcumque agas, id
 mihi ab optimo animo et eximia prudentia semper profici-
 scisci uideatur: causasq; tui abitus existimaui iustissimas, quas
 te uirum talem ad nouum capiendum consilium impulissent.
 Sed quod me tangit priuatim, quodq; ego ex meo sensu lo-
 quor, nunquam profecto dissimulabo, discessum illum tuum
 mihi dolori non mediocri fuisse. Nec tamen uelim te hoc ita
 accipere, quasi ego factum tuum aliqua ex parte reprehens-
 dam, non enim reprehensionis ille fuit dolor, sed mei in
 te amoris. Etenim si, cum in his locis esses, infinita pene
 commoda, egregiasq; utilitates mihi in te paratas esse in-
 telligebam: quod et in natura tua comitatem, et in inge-
 nio prestantiam, et in amicitia ingenue conseruanda fidem,
 et in omnibus partibus uite atque sermonis, humanitas
 ipsam, elegantiamq; experiebar: quid mihi priuato his rebus
 bonis, doloris accidisse ex tuo discessu putas? cum presen-
 tem, quod plures est quam cetera omnia, mihi quotidie
 uersanti in eis literis, in quibus tu excellis, ubi laboris atq;
 hesitationis aliquid incidisset, paratum esset, te presente,
 perfugium optimi et amicissimi, et in omni literarum
 et doct

et doctrinarum genere longè præcellentis uiri: cuius uel solo habitu uicinitatis, et animus, et uires meæ ad studia reficiebantur. Itaque (ingenue enim fatebor) quas in omni reliqua uita facio minimi, tunc opes non parum expectandas duxi. Non mea mehercule causa (turpe enim est id Philosopho, Christiano præsertim) sed quòd eas tunc si possedissem, hoc tantum lumen hæc prouincia non amisisset. Sed et ista grauis mihi iactura, et his populis omnibus, tua decessione facta est: tamen quòd audio dignam tuam uirtute et singulari præstabiliq; scientia, conditionem tibi esse delatum: teq; in Biturigibus summa illorum hominum uoluntate, et concursu maximo auditorum, tui ciuile tradere: mei animi molestiam tue uirtutis dignitas consolatur. Hæc etiam magis, quòd uideo id esse gratum homini omni honore et dignitate amplissimo Francisco Turonensi nostro Episcopo Biturigum: cuius ego multas eximiasq; uirtutes etiam uenerer, multis quoque illius erga me olim meritis, de quibus à meis certior sum factus, obligatus uehementer sim, cogor illo ipso officio, quòd ego præcipue in omni uita colo, ipsius uoluntatem meis rationibus anteferre. Quem quòd audio aucta et amplificata dignitate, in Cardinalium ordinem honoremq; peruenisse, equidem maiorem in modum gaudeo et gratulor: sed tamen ut illi ordini magis aliquantum putem, quàm ipsi in hoc tempore ex eius honore splendoris et honestatis esse acquisitum. Ad cum ego cum cuperem scribere, et agere pro eius ueteribus in me beneficijs gratias: illa ratione sum retardatus, quòd prius scire ex te uolo, ecquid putes nostras ad illum literas non inopportunas futuras. Quòd ipsum queso scribe ad me, nosq;, quòd facis, dilige, ac ualitudinem tuam conserua diligenter, tibiq; persuade, me, et mea omnia non

minus tibi promptus esse, quàm mihi ipsi: Vale, VIII. Calend. Februar. M. D. XXX. Carpentoracii.

IAC. SADOLETVS EPISC.

CARPENT. ANDREÆ AL-

CIATO S. P. D.

Literas tuas ad quartum Calend. Iunij datas, pridie Nonas Quintilek accepi: quæ me tui erga me amoris significatione uehementer delectauerunt. Magno enim argumento mihi est, me abs te diligi et magnificari, quod ad me cum fide, tuis de rebus consilium meum unum atque operam expetens. Quorum utriusque utinam tantam haberem facultatem, ut tibi et tui similibus abunde possem suppeditare. Sed de consilio mi Alciate, quod tibi respondeam parum admodum est: uel quod eius in te ipso satis statuo esse, uel quod ipse quod feci, cum illa turbulenta et dubia (ut mihi quidem uidebatur) reliqui, quod hæc multo quietiora consecraret: id indicio esse potest unicuique quid sentiam. Quanquam enim noua hac pace uideantur uetera bella Italie repente esse sublata: tamen recentibus etiam nunc uulneribus nondum cicatrix plane obducta est: animique iidem permanent mutuis exasperati odijs, et paratim studio infecti. Quibus quantum sit confidendum, tua imprimis prudentia est existimare. Tibi autem ipsi, si in ea loca migraueris, ut contingant reliqua ex tua sententia, grauiora certe prelia excipienda erunt, uel obtestantium tue laudi, uel commoda tua, oppugnantium. Nam quod te patriæ amor eo uocat, humanum id quidem est: sed et sapienter ab illo Poëta dictum legimus, Patriam esse ubicunque sit bene. Verum de hoc, ut dixi, tuum consilium sit, meum est potius ad omnia quæ tu uelis, operam tibi meam

meam studiumq; deferre. Inque quod queris, ecquem Bononiae amicum habeam, qui tibi operam dare in tuo hoc negotio agendo possit, qui et mea causa uelit, et autoritate ad agendum sit idoneus: nix uideor habiturus. Omnes enim ferè quibus cum mihi fuit familiaritas, alio casu alius diem suum obierunt: ut de quo tibi polliceor nominatim habeam, neminem: nisi fortè Bartholomeum fratris filium Cornelij nostri Volse, summi uiri et nobis amicissimi, qui magno cum gemitu omnium, et de hac Prouincia nuper, et planè modo de uita decessit. Huius, ut dico, fratris filius, etsi etate iuuenis est, propter uirtutem tamen, familieq; dignitatem, et clarissimi optimiq; patris memoriam, gratosus est apud omnes. Eam ego confido suscepturum esse has partes, praesertim in causa illustri et honorifica. Habet enim hominis doctissimi commendatio non mediocrem dignitatem. Sed ego, si tibi uideatur, ad legatum ipsum quoque, et ad quatuordecim uiros literas dabo, tribuamq; debitum tuae uirtuti testimonium: neq; solum hortabor, sed obsecrabo etiam, ut te tali uiro atque doctore accersendo studiosis iuris ciuile, et suae ciuitati esse consultum ac prouisum uelint. Haec literae quid profuturæ sint nescio: nihil obfuturæ uideor posse prestare. Sed ut ego ostendo tibi quid sim facturus, sic tuum nunc iam, quid placeat tibi, et quid me agere uelis, facere me per literas certiore: simulq; rationem aliquam inire, quò ille celerius huc perferantur: ut tibi, cui ualde cupio, non uoluntate solum, sed diligentia etiam satisfaciam. Vale.

Ex hortis nostris suburbanis, VIII Idus Iulij, M.D.XXX.

IAC. SADOLETVS EPISC.

CARPENT. THOMÆ CAIE-

tano S. R. E. Cardinali S. P. D.

Letus

Lactus sum, te Roman saluum atque incolumem re-
 luerisse: quod ut primum cognoui ex meorum literis,
 confestim scripsi hæc ad te, cupiens tecum loqui per lita-
 ras, quando (quod libentissime facere solebam) coram an-
 plius non possum. Non enim meus in te amor, & singularis
 obseruantia, qua te semper sum persecutus, aut spatium tem-
 poris, aut locorum intervallis diminuta est. Nec ego unquam
 obliuiscar, unum te semper extitisse, qui me ex animo dile-
 xeris, fuerisq; mihi in rebus meis omnibus perpetuus pro-
 puginator & fautor. Pro quibus meritis ego tibi micissim
 omne meum studium, omnem meam obseruantiam, cul-
 tum, honorem, beneuolentiamq; dicaui: suisq; tuarum
 maximarum uirtutum, quas ego admirabar, apud cæte-
 ros predicator. Nunc disunctis nobis tanto terrarum &
 regionum spatio, & tuum nihilominus amorem erga me
 eundem manere confido, & de meo tibi plane pollicor.
 De temporibus autem his, deq; hac strage rerum omnium
 & ruina, per quam cuncta oppressa sunt, nihil sane tibi
 scriberem in hoc tempore, neque tantorum malorum acera-
 bam memoriam refricarem, nisi intelligerem, quod cæteris
 dedecori & calamitati fuit, id ad singularem tuam laudem
 esse conuersum. Quod enim aduersos casus patienter tula-
 ris, fortunarumq; tuarum iacturam pro minimo habueris,
 præstiterisq; te in omni fortuna firmiter atque constantem,
 præclara laus, & docto homine sapienteq; digna. Sed ta-
 men tibi cum quibusdam est alijs communis. Non enim
 defuerunt (quam ego coniecturam de me ipso facio) quos
 bonorum suorum amissio de statu suo minime dimouerit.
 Sed quod in tanto armorum strepitu tumultuq; bellorum,
 furore hominum crudelissimorum atque auarissimorum
 omnia perfringente, tam multis cedibus, direptionibus,
 incend

incendijs, in pace & ocio esse potueris, & ad literas sacras
 toto animo ita incumbere, ut utrunque Instrumentum no-
 stre fidei sanctissime interpretandum susceperis, totumq;
 pene absolueris: nec te aut periculi tui metus, aut alieno-
 rum incommodorum dolor, ab ea cura & intentione animi
 auocare potuerit: hoc est quod ego imprimis nouum & ad-
 mirabile esse duco. Insolita ista uirtus, & incredibilis que-
 dam animi altitudo fuit, que effecit, ut in tantis comuni-
 bus miserijs solus & placatus, & beatus esses. Quod etiam
 magis tuum hoc opus uidere desidero: quod posteris qui-
 dem nostris tui excellentis ingenij, nobis uero etiam uirtu-
 tis & admirabilis constantie perhibeat testimonium. Equi-
 dem, quod ad me attinet, ipse quoque in literis uersor: sed
 conditione impari. Nam nec ingenio multum possum, &
 animo sum infirmior: quanquam mei domini cogitatio me
 nunquam plurimum autem afflicte reipub. misericordia
 contemnit: tum autem maximis hic difficultatibus in re fa-
 miliari sum conflictatus. Etenim mihi fuit necesse pro na-
 tura & instituto consuetudinis mee, omnes meos & ueteres,
 & novos recipere familiares, qui undique egentes
 & nudi ad me confluxerunt. Sed de his satis. Ego, ut etiam
 dixi, amorem & obseruantiam, quam erga amplitudinem
 tuam semel iussimis de causis suscepi, eam inuiolatam re-
 tineo, semperq; retenturus sum. Tu ut in me amando pari
 uoluntate sis, tuumq; animum illum pristinum, quem
 ego multis rebus olim habeo cognitum, erga
 me conserues magnopere a te peto.

Vale. Nonis Nouembris,

M. D. XXIX.

Carpent.

IAC. SADO LETVS EPISC.

CARPENTV THOMÆ CAIES-

tano, S. R. E. Cardinali S. P. D.

DE tua erga me beneuolentia sepe mihi à me scribia-
tur: quam equidem non dubito firmam esse, idq; ma-
gnopere habeo gratum. Animus quidem meus erga te idem
est, qui semper fuit, cum tibi mirifice deditus, tum tuarum
præstantissimarum uirtutum admirator, & cultor: quas
ego ab incuntes sermè adoleſcentia omni semper honore &
obseruantia proſecutus sum. Itaq; recordor, & me in Phi-
loſophie ſtudijs non minima ex parte olim à te adiutum
instructumq; fuiſſe, & tuam mihi nullo loco deſuiſſe neq;
open, & autoritatem in publicis rebus, neque in priuatis
meis beneuolentiam. Sed quæ tua erga me plurima extant
beneficia, ea mihi fideli magis memoria conſeruanda ſunt,
quàm multis uerbis laudanda & commemoranda. Quod
autem est & tue ſummæ uirtutis ampliſimæq; dignitatis
proprium, & idem aliquæ ex parte etiam ad me pertinet,
id ego ex te niſi quid impediât, ſcire ſanè uelim: Quem tu,
ſcilicet, huius concilij, de quo tam multi ſermones incre-
breſcunt, eſſe cum uia exitum futurum putes. Nam ſi res
agatur ſerio, ſperet aliquis ſit latè iri auxilium bonis mo-
ribus & legibus, aduerſus tot & tam graues, cum diſſen-
ſiones in fide & religione, tum in communi uitæ corrupte-
læ: optandum eſt omnibus nobis, & uehementer Deo
ſupplicandum, ut bene ac proſperè procedat res. Egoq;
quanquàm imbecillitate uoletudinis, & domeſticis difficul-
tatibus ualde impeditus, nullū diſcrimen recusaturus ſum,
quò in eo intereſſe conuentus poſſim. Sin autem totum nego-
cium fuerit ſimulatio, libentius manſurus in ſtatione mea
ſum: neque eò uenturus, ubi mea opera nemini utilis, mihi

autem ipsi incommoda uehementer futura sit. Hec ego à te, si tua spectetur grauitas & dignitas, tanquam à patre requiro: si excellens singularisq; doctrina, tanquam ab eo, qui non meus, sed omnium esse magister possis. Hoc quidem sic existimo, si saluo officio fieri posse decreueris, te nihil in hac re prætermitturum esse, quod ad me monendum instruendumq; pertineat: et si nulla maior mihi futura est instructio, quam exploratio iudicij ac uoluntatis tue. Quod ut facere uelis, deq; eo ad me scribere, magnopere te rogo. Ego hic in literis & libris assiduus sum: neq; intelligo iam, quid sit aliud beate uiuere, nisi quod predicare solebat Solon, quotidie aliquid senescentem addiscere.

Quod nos hoc melius facimus & præstantius, quod ea consectamur addiscimusq;, per que ad noscendum fruendumq; ipsum Deum spe firma exoptata immortalitatis adducimur. Tu ut ualeas, meq; absentem, quod facis, diligas, & patrocinio tuo tueare, uehementer à te peto. Vale. Carpentorati, M. D. XXX.

IAC. SADOLETI

EPISC. CARPENT. EPISTOLARVM LIBER III.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. FEDERICO FREGOSIO

Archiepisc. Salerni S. P. D.

OST tuum è Gallia discessum, adhuc nihil abs te accepimus literarum. Quod mirarer equidem, & tecum quasi expostulare, si hanc tuam culpam, ac non eorum esse arbitrarer, qui quas literas suscipiunt perferendas, eas aut negligetia, aut perfidia nō curant redder

*quid sit beate
te vivere.*

reddere. Nam quin tu iam aliquid scripseris, mihi persuadere nullo modo possum. Admonet enim me, cum ipsum spatium eius temporis, quod a tuo abitu ad hunc diem intercessit, mensum trium iam fere: in quo non scribere modo nobis, sed scriptitare etiam potuisti: tum vero tua illa mihi nota humanitas et insignis erga me benevolentia, uetat me quicquam de officio tuo suspicari, quod aliter sit ac deceat. Etenim profecto memor non solum expectationis mee, sed tue etiam promissionis: cum Lugduno confestim iam deeedens Italian uersus, literas ad me manu tua dedisti: in quibus erat scriptum, te cum primum in Italia constitisses, curaturum, ut de omni tuo statu fierem certior: rationemq; itinerum qui et tuto, et facile commutare inter nos literae possent. Ac mihi quidem, cur in expectatione non parua tuarum literarum esse debeam, cause complures sunt. Primum, meus summus in te amor, qui non sinit intermitteri apud animum meum cogitationem tui. Quapropter etiam de salute et incolumitate tua sollicitus, omnem euentum itinerum tuorum scire ualde cupio: neque solum ut ualeas, sed quid agas etiam, acturusq; sis, et quibus in locis confessus, Romae ne, ut est nonnullorum opinio, an alibi certo aliquo in loco. Deinde de Psalmo meo auco mehercule aliquando cognoscere quid sit factum: et si haec quidem cura et cogitatio non minus ad te, quam ad meipsum pertinet, communis enim ex illo ambobus nobis est honos: si tamen ex illo aliquis honos. Sed mea praecipua erat expectatio, quod maxime in hoc tempore meis rationibus conducebat, illum iam esse editum. Hanc spem tardari, et differri in tam longum tempus, sane mihi quam molestum est, erugq;, quousq; quemadmodum sese habeat res, ex tuis literis certum cognoro. Nam si ij, quibus liber imprimebatur missus

missus est, rem forsitan contemnant, neque statuam idoneam, in qua uideatur esse elaborandum, præcisum isthic quidem est omne negotium: sed citò id mihi oportuit significari: uel enim abiēcissimus de eo curam omnem, uel ad Lugdunensis tuos impressores conuersi fuissimus. Sin est autem ut et probent materiem, et in scriptione uitium non reprehendant, quòd equidem malim, permagni faciens hominum doctissimorum iudicia, quorum et copia, et gloria abundat illa ciuitas, quenam ista queso, et unde exoritur tanta cunctatio? Sed ut sit in his rebus quæ ignorantur, quarum ratio certa conijci nulla potest, sic mihi permulta de hac re cogitanti, nagari suspicione quæ nolo licet: firmo aliquo consilio consistere non licet. Quæ sollicitudine animi quiesci tum poterit, cum tu me de re omni certiore feceris. Tertium illud est, quod ego expecto à te, ut sciam, quæ, et per quos epistolas mittere tutò possim: mirum enim me tenet desiderium sæpius laceffendi et compellendi tuum: cum tu præsertim iam locis à nobis factus disunctior, omnem spem oblectationis meæ tecum, in literis solis reliqueris. Cuius ego discessu, in hoc tanto regno uideor pene solus relictus: hoc etiam magis, quòd protectionem tuam propè còtinuo est Paulus noster consecutus. Is enim paternæ mortis subito casu, et insperato còpulsus incommodo, quò rem familiarem et pupillos fratres suos inuiferet, constituereque res domesticas, ante diem v. Calen. Iunij hinc est profectus, cum tu octo diebus ipsis antecessisses: cuius tamen reditus nunc nobis in expectatione est, extremus enim Sextilis erat reuerfioni còstitutus: quam diem intelligis appropinquare. Qui si tecum potuit in Italia congregari, quod quidem ipse et maxime expetebat, et fieri posse non diffidebat, planè ab eo fueris de omnibus nostris rebus edoctus. Nos literas

f

cuius

eius non habemus ex ante diem x. Calend. Quintilis, neque hoc sine aliquo animi nostri scrupulo. Cogit enim nos uereri propemodum omnia, uel beneuolentia, qua illum ut si filius esset unicus complectimur, uel posteritatis cogitatio, cuius omnem spem & rationem in illo uno reposuimus: uel quod graui anni tempore, & insalubri fere ubiq; gentium caelo, omne corporis periculum uidetur esse pertimescendum. Sed tamen in spe bona sumus. Tu si nos diligis, quod profecto facis, ne me patiari, obsecro, tamdiu in desiderio tuarum literarum esse. Etiam pro tua humanitate curabis, ut aliquot uolumina ad nos libro impresso demum mittantur, quod posimus amicis munuscula cum epistolis deferre. Vale, & ad nos quam primum scribe: Bembumq; nostrum mirificum hominem, omni summa uirtute praeditum, eundemq; coniunctissimum utrique nostrum, aliquando nactus oportunitatem, meis uerbis iube saluere quam plurimum. Carpentoracti, Idibus Augusti, M. D. XLIX.

IAC. SADOLETUS EPISC.

CARPENT. FEDERICO FREGOSIO Archiepiscopo Salerni,

S. P. D.

ACcepi literas tuas, ante diem xv. Calend. Ianuarij datas: ex quibus cognoui, quanto post me ad te perlatas essent, quam fuerant datae: & quae te occupatio moraq; tenuisset, quominus, ut cupiebas, materiam ad nos scriberes. Ego uero cum tanto iam interuallo nihil abs te accepissem, neque adeo de te: sollicitarer autem non parum cupiditate cognoscendi, quid tibi & rebus nostris communibus contigisset. (sunt enim inter nos omnia communia) cum me praesertim in ea cura & cogitatione, amor erga te meus summus quiesce

quiescere non sineret: fateor me diu in expectatione fuisse
 tuarum literarum: nonnullamq; cepisse admirationem earum
 tarditatis. Sed tamen ut suspicarer potius alia omnia,
 quàm coniunctionem nostræ necessitudinis uel minima ex
 parte immittam esse, quàm uel in amore apud te, uel quàm in
 omnibus officijs conseruandis fide ac diligentia. Nunc cum
 tu & ualeitudinis incommodo aliquandiu conflictatus, &
 molestissimis negocijs distentus fueris: atque ea nunc impe-
 dimenta partim Dei beneficio, partim prudentia tua à te
 ipso repuleris: gaudeo primas eas fuisse literas, quæ mihi
 letum nuntium attulerunt: quæ si citius uenissent, molestie
 mihi fuissent. Tuamq; tibi recuperatam ualeitudinem, &
 sapiens consilium uitandæ urbis, uehementer gratulor:
 pristinam quoque tuam agnosco animi magnitudinem. Vidi
 enim te olim cum uiueremus unâ, hæc ipsa contemnentem,
 quæ uulgus admiratur: tum scilicet, cum ea adipisci facilis-
 simè poteras. Et erant illa eiusmodi, ut haberent aliquam,
 si non ueram dignitatem, at speciem tamen, & simulacrum
 quoddam dignitatis. Nunc uerò: Sed quid ago? aut cur
 nequicquàm sumo hanc operam? Ad nostra potius, De
 Psalmo cognoui, quo loci sit res. Sed ego ingenuè tibi in-
 dicabo, cum iam desperassem isthuc rem confici, nisi Psal-
 mum Lugdunum, aliquot correctum locis, ut imprimeretur
 ibidem; quariodecimo admodum ab hinc die, hoc est ad
 I I I I. Idus Decembr. ut intelligas me moderatum cupidi-
 tati meæ, quoad in spe fuerim, isthuc rem confectum iri:
 octauo mense uidelicet postquam tu ex his locis discessisses.
 Nec tamen puto te existimaturum, me egisse aliquid quod
 sit contra officium. Nunc siue hic, siue illhic, nostra utique
 de eo conuirescit cogitatio: nec tamen adhuc quippiam ha-
 bebamus certi, quid fieret Lugduni. Sed de his satis. De te

autem ipso, & de tuo discessu in Italiam, qui meus tum fuerit sensus, nihil me attinet dicere: nisi illud, quod proprium est amoris, profectionem tuam dolori mihi non mediocri fuisse. Causas equidem discessus, & graues, & iustas esse arbitrabar: quæ te hominem prudentissimum mouissent. Mansionem autem in Italia tuam, neq; ego probo, neq; te ipsum probaturum esse arbitror: quanquàm enim ibi officio pio & necessario detineris: tamen cum tibi tantundem ferè in Gallia cum Deo negocij sit: & eadem te huc religio reuocet, quæ in Italiam euocauit: non uideo, peractis eis rebus quæ ad prouidendum consulendumq; populis more & instituto maiorum inuenta sunt, quid te sit in Italia diutius retenturum, quando cætera omnia, quod opinor te iam cognoscere, usque eò confusa perturbataq; sunt, ut nulla res in istis locis sit, quæ prudentem quempiam aut bonum uirum possit delectare. Quare si tu idem senties, fuerisq; expertus, poteris me autore officium & munus præstande Deo religionis, ad causam tui reditus, rectè interpretari. Ibi enim potissimum commorari debemus, ubi plurimum proficere nos posse sentimus: alijs quidem præterea etiam, sed nonnihil & nobismetipsis. In quo ego disputarem copiosius, nisi te doctissimum hominem, & optimè hæc ipsa uidere mihi persuasissem: & uererer ne tu fortasse magis ab amore meo erga te, & desiderio tui, quàm à uero & integro iudicio huiusmodi orationem proficisci putares. Quamobrem hæc missa. Paulus nobiscum est: nec fuit me diutius in expectatione sui esse: extremo enim Sextili ad nos redijt, estq; nunc totus in Græcis literis: quòd si perfecerit studium, non dubito quin omnia deinde facilia sit habiturus. Nos nihil scribimus impræsentia, legimus autem libentissime: multaq; & magnus iam
partes

partes Aristotelice doctrine tranſegimus, imprimis
 τὰ μὲν τὰ πρῶτα: in quibus uifi ſumus nobis non pauca
 ſubtilius & acutius comprehendiffe, quàm antea. O te ſi
 haberem, quo cum communicarem, nihil crede mihi fieri
 poſſet beatius. Hæc enim animi letitia, ac in ſtudijs uolu-
 ptas ſocium requirit: ſine quo non illa quidem manca eſt:
 ſed eſſet ea mediufidius hilarior tamen, atq; uberior. Pau-
 lus nondum tantis rebus par. Tu maximo animo, præſtan-
 tiſſimo ingenio, ſumma in me beneuolentia, eximia ſcien-
 tia. Sed fortuna obſtat, & quæ ipſam etiam fortunam uin-
 cit neceſſitas. Ergo idipſum ſerendum eſt. Tuum conſtitu-
 tum dandarum & miſſitandarum literarum ſeruabo dili-
 genter. Bembo meo aſcribes, quoties ad eum ſcripſeris,
 plurimam meis uerbis ſalutem. Tu uale, & nos dilige:
 quod te ſicere ita non dubito, ut nihil habeam tuo in me
 amore nec certius, nec iucundius. Vale. 1 x. Calend. Febru-
 rij, M. D. XXX. Carpentoraſti.

IAC. SADOLETVS EPISC. CAR-
 PENT. FEDERICO FREGOSIO

Archiepifcopo Salerni,

S. P. D.

CVM in Gallia eſſes, crebrò commeabant inter nos li-
 tere: quod fiebat tum propinquitate locorum & res-
 gionum, (minus enim magnis omnino & ſpatijs uiarum &
 difficultatibus interſepti eramus) tum quòd eorum qui lite-
 ras perferrent, maior erat copia. Poſtea uerò quàm tu in
 Italiam proſectus es, omnia hæc nobis ſpiſſiora & diffici-
 liora facta ſunt. Quod mihi ſanè magnæ eſt moleſtie.
 Etenim eiufmodi ſunt tempora, & eæ impendent res, ut ſi
 unquam alias, nunc cum maxime tuum mihi conſilium &
 f 3 beneu

*beneuolentiā requirenda sint. Quæ si uicinioribus in locis
 esses, parata mihi arbitrarer: quia abes longè gentium, non
 illa quidem mihi erepta, nec adeò tamen in promptu adesse
 mihi intelligo. Sed quid me angat, sollicitūq; habeat, etsi te
 per te satis existimare arbitror, quòd eisdem affici te puto
 in hoc tēpore animi solitudinibus et curis, tamē aliquid
 tibi à me ea de re putauī esse scribendū: ut quoniā amore,
 et optima in rem Christianam uoluntate coniuncti sumus,
 nostras quoq; cogitationes et consilia coniūgamus. Incre-
 bescit enim quotidie magis (ut tute scis) de cōcilio rumor:
 cuius habendi multæ quidem sunt causæ iustæ, ac graves:
 ac si uerè loqui uolumus, etiam necessaria. Sed ecquid spe-
 randum ex eo boni sit, magnæ uidetur esse considerationis:
 quæ fortasse ad nos nihil pertineret, nisi grauis officij onus
 re premeremur. Quod præstare debemus, nō tam homini-
 bus quidē, quibus (si bene cōiectura utor) sancta et seuera
 consilia haud ita multis placitura sunt: sed præpositi Deo,
 cuius tantis aucti beneficijs, nihil habemus neq; in uita, neq;
 in fortuna, quòd nō pro illius honore et nomine effundere
 simus parati. Hanc ego sententiam cum mihi tecum statuam
 esse communem, reliqua iam sunt cōmunicanda inter nos:
 quod cōsiliū sequi, et quemadmodum nosmet gerere de-
 beamus. Nam si (ut dico) fructus est expectandus aliquis ex
 hoc principum ecclesiæ et episcoporum conuentu, qui sit
 Christianæ Reip. profuturus: non dubium est, quin conue-
 niamus, quemcunque fuerit in locum conciliū indicū, nec
 laborem ullum discrimen ue fugiamus: tametsi mihi ipsi,
 propter domesticas aliquot difficultates, imbecillitatēq;
 corporis, futura sit res molesta. Sin autem, quod magis ue-
 reor, propter inextricabiles difficultates temporum totum
 hoc remedium ad sedandas discordias, et ad morbos ex
 animis*

animis tollendos inane futurum sit, atque irritum; est iam non parue deliberationis res, quid agendū nobis, et utrum accedendum eò, an manendum domi in uigilia nostra sit, cum alterum fortassis consilium inutile, alterum plane honestum semper habeatur. Hec ego, si mihi metipsum confiderem, exquisita potius et explorata scribere ad te. cum uerò tantum tue prudentiæ confidam, quantum meum perpetuum de tuo singulari ingenio iudicium postulat: peto à te, et pro amicitia nostra rogo, ut suscipias totius negotij deliberationem atque curam: et siue habes iam statutū, quid tibi faciendum sit, siue es deinceps constituturus, me omnis participem consilij et uoluntatis tue facias. Ego enim eo sum animo, ut quicquid à te probatum fuerit, id ut sapienter sancteq; constitutum, ipse quoque secuturus sim. Quare tu et de rumore ipso, totaq; re, et de loco, temporeq; conueniendi, si quid habebis indagatum et compertum, facies me (si uidebitur) tuis literis certiore. Imprimisq; hoc ita cogitabis, si ueniendum aliquò sit, summo opere cupere me, quod sine incommodo tuo fiat, contubernalem tibi esse. hoc mihi gratius atque optatius accidere nihil potest. Vale. VI. Calend. Februarij, M. D. XXX.

IAC. SADOLETUS EPISC. CAR-
PENT. FEDERICO FREGOSIO
Archiepiscopo Salerni

S. P. D.

ET si quotiescunque literas tuas lego, toties sentio noua me quadam latitia affici, ut nihil esse mihi possit earum lectione iucundius: tamen proxima litera tuae quas ego Nonis Iulij abs te datas, tertio Nonas Septembris accepi, mihi molestiae aliquantum plus, quam uoluptatis attulerunt.

f 4

lerunt. Nihil enim grauius accidere mihi potuit, nec quod minus ferre possent sensus animi mei, quàm intelligere, te suspicari, aliquid mihi accidisse abs te, ex quo animus meus in te esset offensior: cum præsertim id agas tam multis uerbis, ut uerè de me nescio quid dubitasse uideare. Ast ego contra, primum hoc dico, nihil me unquam esse in te conspiciatum, quod uel proprium esset tuum, uel mecum tibi in nostra amicitia commune, in quo non et admirabilis mihi tua uirtus, et beneuolentia erga me, eximia uisa fuerit. Et in utroque quidem multa mea extant, neque ea obscura, de tua uirtute humanitateque testimonia. Sed non sumam mihi impresentia, cuncta ut commemorem. Illa perstringam breui, quæ tui amoris erga me propria sunt, quorum nunquam me quidem cepit obliuio. Sed commemorationem antehac uerecundia impediuit, cuius tu nunc non prætermittende necessitatem quandam mihi affers. Nam siue prima nostræ familiaritatis initia spectemus, quid tua tunc erga me comitate, liberalitate, beneficentia illustrius? siue hæc postrema, (nā media fortune uitio, occupationibus maximis utriusque nostrum, et locorum disfunctione, non tam testata esse potuerūt) quem ego possum afferre ex pluribus amicis, quos mea mihi officia quàm plurima conciliarant, qui maius erga me ostenderit sui animi studium, aut cui tantopere salus mea curæ fuerit? Veni in Galliam, nudus rerum omnium, tanquam ex naufragio in terram eiectus. An me oblitum putas illarum literarum tuarum, quas ad me prior misisti in quibus cum esset suauissima recordatio ueteris nostræ necessitudinis, et declaratio amoris in me tui: nonne cum fortunas omnes tuas in communionem meorum temporum mihi obtulisti, tum humanissimis atque amantissimis uerbis paria facta responderunt? Iuuiisti me opibus, instruxisti libris,

libris, quorum ego iactura (maximam enim feceram) non mediocriter angebar: omnibus & prudentia, & liberalitatis tue consilijs auxilijsq; fouisti. Quo quidem tempore, cum cetera mihi ex te iucundissima acciderent, illud tantum submolestè ferebam, quod maiora subire conabar: mea causa onera, quàm ut meus pudor facile pati posset. Hec ego qui nosse debeam & in memoria habere, quid ita quaeso, sum à te in iniuste iracundiae crimen uocatus? qui etiam si iustam aliquam haberem succensendi tibi causam, non possem id sine nefario scelere, & sine magna commutatione meae naturae ac uoluntatis facere: quam ita iam pridem habeo institutam, ut nullas cognoscat iniurias, significationibus autem beneuolentiae maximè obligetur. Vide quaeso dulcissime Federice, ne in hoc me aliquo inconstantie & leuitatis crimine condemnes. Quod etsi molestum mihi foret tibi ita uideri: mea me tamen conscientia consolaretur. Mihi enim ipse sum cognitus, & scio nihil à me commissum, quod ad nostrae amicitiae fidem, uel minima ulla ex parte uiolandam possit ualere. Quanquàm ne tu quidem de me aliter sentis: non enim dubito quin me firmum & certum amicum esse constituas: potiusq; tua illa suspicio tota fuit amoris: & nimirum ita est. Habet enim hoc illa animi affectio peculiare, ut quod maxime appetit atq; optat, eius amittendi suspicione maxime stimuletur. Sed tu si uere de me existimare uolueris, & cogitare cum animo tuo, quis aut ego sim, uel cuiusmodi esse debeam, praesertim aduersus te, cuius tot & tanta erga me extant merita: cognosces profecto, nihil fieri posse in omni amore & obseruantia tui, studio meo & uoluntate flagrantius. Nam quòd iamdiu non scripsi, primum, non fuit quod scriberem, nec per quos: neque tu tamen in eo diligentior me

f s fuisti.

fuisti. Deinde, nunquā ego in literis arbitratus sum india-
 cium omne amoris & beneuolentiae consistere: uel eo ara-
 gumento, quod tam diu antea cum nihil inter nos commea-
 uerit literarum, incolumem tamen beneuolentiam serua-
 uimus. Et tamen recordor me statim ad eas tuas rescri-
 psisse quas Auenione cum essem acceperam: Psalmiq; im-
 pressi uolumen unum tibi misisse, cum si tum me aut tua
 Aristotelis reprehensio, aut cohortatio ad sacras literas
 commouisset, fuerim aliquod signum turbati animi tibi
 daturus. Ac cohortatio quidem tua mihi & sapientissimi
 consilij, & amicissime uoluntatis semper plena uisa est.
 Cum Aristotele uerò nulla mihi est cognatio, nisi quod ho-
 minis illius acumen & doctrinam præcipue miratus sum:
 ac maximus mihi ille quidem & doctissimus Philosopho-
 rum semper est habitus. Sed quid tam liberum esse debet,
quā suum unicuique de re quaque iudicium? opinionum
 porro inter amicos dissensio aliqua aliquando est, uolun-
 tatum nunquā. Quamobrem de his tu & quemadmodum
 uoles ita senties, & nos hoc animo erimus, ut Philosophiā
 cum sacra doctrina nunquā non coniungendam esse ar-
 bitremur. Sed hæc satis, aut nimis fortasse multa. Ego his
 diebus accepi ex Germania aliquot doctorum hominum,
 & in his Erasmi literas. Psalmum nostrum ibidem de inte-
 gro impressum statim diuulgauerunt: unum uolumen mi-
 serunt ad me: rem mirabiliter probant. Erasmus qui-
 dem, ut sibi ipse displicere, & sua iam scripta contemnere
 uideatur. Literæ scriptæ doctè & copiosè. Sed de doctri-
 na nihil scilicet noui. De hominis probitate, ingenuitate,
 uirtute, aliquid noui fortasse, uel enim non tantum, uel non
 ita putares. Scito igitur ea in illius literis elucere signa in-
 tegri animi, & probi, & alienam uirtutem studiosè am-
 plect

plectentis : ut dignissimus sit, qui & ametur à nobis, & in honore habeatur. Cui ego me ut respondeam, paro : ne me humanitate & ingenuitate uinci patiar. Spes est aliquid in ea natione à nobis profectum fuisse. Quod si benignitate Dei fuerit factum, ne ego maximum, & maxime optatum mei laboris præmium fuero adeptus. Sed alias de his. Tu ut me ames, teq; à me & diligentissimè coli, & constantissimè amari, ut certum atque exploratum tibi habeas, magnopere à te peto. Vale. Pridie Idus Septembris, M. D. XXX. Carpentoracti.

IAC. SADOLETUS EPISC.

CARPENT. FEDERICO FRE-

gosio Archiepiscopo Salerni,

S. P. D.

MAGNE mihi delectationi fuerunt literæ tuæ : quæ mihi te cum abundare ocio, tum autem id ocium consumere in optimis studiorum lucubrationibus significarunt : beneuolentiamq; erga me tuam, cuius mihi semper gratissima est commemoratio, etsi non apertius quam antea, uberius tamen aliquanto mihi declarauere. Gaudeo te eum esse, qui & tibi ipse summum bonum in uita, scrutandis & recolendis scripturis sanctis repereris : in quibus certè, huius boni, quod non maximum modò, uerum etiam solum est, cunabula sunt posita : & mihi cum animum in amicitia præstes, ut mea tibi studia maxime curæ esse ostendas. Quo quid potest esse amoris, officij, humanitatisq; significantius ? Sed quoniam de his, quæ inter nos sepe intercesserunt, officijs, deq; mutua nostra beneuolentia, & alias crebro à nobis fuit dictum, & ut arbitror, etiam dicetur : ueniamus ad literas tuas. Ac primum illud à te

à te deprecor, ut in meis quod prius fuerat scriptum, multa me inuenisse in Paulo, quæ fuerint prioribus seculis inco-
gnita, ne insolentia & elationi animi mihi attribuas: etsi
 piget me uerborum illorum, quæ cum illas scripsi literas;
 minus animaduersa à me fuerunt: quod accidit festinatione
 quadam accelerationeq; scribendi. Etenim non ad te solum
 illo tempore, sed ad complures præterea alios literas da-
 bam: in qua occupatione & turba, cura mihi recognoscen-
 di, & perpendendi ex animo excidit. Non enim uolui inco-
 gnita dicere simpliciter, sed de quibus mihi non constabat
 ueteribus ea seculis à quoquam fuisse tradita. Nam hoc
 quidem plane, libereq; testor, me in abstrusas quasdam
 Pauli sententias penetrasse scrutando: quas, quoad nosse
 potui, adhuc intelligo fuisse uel occultas, uel certe minus di-
 lucide explicatas. Neque id tamen meo ingenio, quod per-
 pusillum est, sed diuino beneficio sine ulla hesitatione tri-
 buo. Solet enim Deus ipse, fons bonorū omnium, sic inter-
 dum etiam indignis impertire beneficia sua: ut & hi, qui ijs
 fruuntur, & qui hos uident perfrui, non humanum in eo
 meritum ullum, sed tantum diuinam liberalitatem & gra-
 tiam admirentur. Sic igitur sese res habet: ut ex illo meo
 labore atque uigilijs, præferente lumen menti meæ sancto
 illo spiritu, qui in domo quamuis sordida suam tamen inta-
 ctam & illibatam retinet dignitatem, sperem fore myste-
 rium fidei etiam incredulis, & prius ista contemnentibus,
 si modo rationibus acquiescere constituerint, clarum atque
 illustre. Nam quod me admones, ut interpretes eos legam,
 in manibusq; habeam, qui piè, & eruditè in Paulum com-
 mentati sunt: consilium tuum mihi uehementer probatum
 est. Quod quidem etsi mihi antea uenerat in mentem, fue-
 ramq; in eis libris, quos tu mihi proponis, diu & multum

accur

accuratissime uolutatus : posthac tamen studiosius etiam faciam, quod tantopere tibi id placere intelligo. Veruntamen et Chrysostomus summus uir, atque eximius Pauli interpretas, magno mihi usui fuit : et ceteri simili pietate ac ingenio non parum opis mihi auxilijque contulere. Atque hic quidem, modo quem nominaui, lingua expolitus, copia abundans, sententijs creber, genere quodam dicendi incitato atque denso, non docet solum nos ea quae sunt fidei in Paulo, quod ipsum sane egregie, et perquam doctè facit : uerum animos praeterea quoque nostros usque eò permouet, ut cum eum legimus, accurateque attendimus : tum maxime probi et iusti cupiamus esse, imprimisque continentes. Augustini uerò, cuius ego ingenium praecipue soleo mirari, inchoatam in hanc epistolam ad Romanos scriptionem tantummodo habemus : et quaedam ite epistole obscuriora loca quasi subcisius operis tractata. Origenes reducat et effluit, maximè uir ingenij, excellentisque doctrinae : sed cuius in tanta ueritate et copia, uix queas aliquid certi comprehendere. Huius sententias imitati recentiores plerique band ita multum deinde de suo, quod accipere debeamus, attulerint. Ambrosius restrictus, et quasi refugiendo se ostendens, summa tamen doctrina et sanctitate uir. Laboriosus Thomas, idemque magis alienae sententiae narrator, quam demonstrator suae : qui tamen collectis omnibus ijs propè, quae ab alijs dicta sunt, et laborem minuit nobis inquirendi, et curam acuit dijudicandi. Hieronymus aliquanto demissior, (si tamen is Hieronymus) quàm uideatur tantarum explicatio rerum postulare. Nam collectanea Graeca quae esse penes te scribis, (habeo enim ego ferè similia quaedam cõposita ab Eunomio) nihil aliud, ut ego conijcere possum, quàm Chrysostomi selecta et breuia dicta sunt. Unus est reliq

Chrysostomus

Augustinus

Origenes

Ambrosius

Thomas

Hieronymus

*Theophylas
Ejus*

reliquus ex ijs, quos mihi nominandos duxi, Theophylas
Ejus: bonus nimirum autor, idem nudus ac uenustus, et
qui uerum et germanum sensum Pauli breuiter atq; apte,
totidem penè uerbis, quot ille scripsit, persequatur. Habes
quorum ego potissimum subsidio et doctrina in hanc scri-
bendi rationem ingressus sum: quibus tu; si habes alios me-
liores, aut quos mihi aequè existimes amplectendos, si eor-
um me certiozem feceris, obediam, et parebo auctoritati
tue: omniaq; te pramonstrante libenter exequar, quæ ipse
consulueris, et ad quæ tu me fueris adhortatus. De ques-
tionum magnitudine, et difficultate, quæ in hac ad Ro-
manos Epistola uersantur, idem sentio quod tu: nihil esse
illis implicitum, neque tamen excussum ac exagitatum ma-
gis: quas longo penè temporū interuallo sopitas, Luterani
rursum in contentione et certamen deduxere. De ijs quod
sententiam meam exquiris, non est id unius Epistolæ nego-
tium: et satis tamen in commentationibus nostris de eis re-
bus disputatum est. Breuiter tamen sic habeto: Fidem à me
distingui, et secerni ab operibus iustitiæ ips, quæ per le-
gem præcepta sunt: sine tamen iustitia quadã sua diuiniore
multo et præstantiore, fidem nullam à nobis posse consti-
tui. Nam quæ uerbis tantum uoceq; usurpetur, si non sit
radix in corde prius ualidè defixa, similem eam esse ramis
non cognatis cum arbore, sed herentibus. Illa est fides Pau-
lo, cùm corde creditur ad iustitiam: sic enim demum ore
confessio est ad salutem. Itaque idem ipse Paulus ad Philip-
pensis scribens, cùm iustitiam se legis libenter reliquisse,
ut eam quæ ex fide est iustitiam adipisceretur, exponit: sic
dem profecto ab humana iustitia hac segregat, et in diui-
na illam iustitia constituit. Quæ autem diuina sit iustitia, et
quæ humana, et in libris nostris perscriptum est, et nos te

*Quid Paulo
sit Fides.*

ad illorum lectionem rejiciemus. Neque enim fas tantis de rebus tam exiliter impræsentia scribere. De libero arbitrio, & de Gratia, quæ duo videntur inter se ita esse opposita, ut maximis olim concertationibus agitata in ecclesia Dei fuerint, & nunc ab his recentibus hæreticis repetuntur. Ego & Pelagium graviter accuso, qui dari nobis præmium pro meritis nostris sine gratia voluit: cum nullum omnino meritum à nobis, nisi dono gratiæ prodeat, & proficiatur: & Augustino non usquequaque assentior. Nimium enim extreme ex cōtraria parte is diuersam mihi causam uidetur defendisse: cuius ratio si uera sit, in maximas difficultates, & impeditissimas actiones consiliorum ac uoluntatum, hominum mentes incidere necesse est: ut nequeant explicare, quid optimum sit factu. Ego uerò illam nostri animi ac uoluntatis assensionem ad arbitrium nostrum reuoco, qua præbemus nos Deo faciles & obtemperantes, ut is deinde nos fingat & flectat quod uelit: omnem autem plenam actionem, omnemq; laudabilem boni operis fructum, & quicquid denique est in quo uis meriti insit, ad diuinam gratiam sine dubitatione ulla refero. Atq; hæc non modo sic ponuntur à nobis, sed ualidis (ut puto) rationibus argumentisq; firmantur, autoritate ubique scripture adhibita, quæ commendet & corroboret rationem. Verum de Paulo satis. Quod scribis, damnari à me studium Hebraicarum literarum tuum: non puto ea mente me ad te scripsisse, ut operam tuam in ea re damnandam esse dicerem: potius illud non tam reprehendi equidem in te, quàm desideravi, ut in Latinis & Græcis studiosius te exerceres. In quo ego non Hebraica studia contempsi, sed illis hæc anteposui: quæ sunt (meo quidem iudicio) ad id quod querimus longe utiliora. Etsi uereor, ne tibi uidear arrogans,

qui

qui de incognitis rebus audeam iudicare. Sed (quæso) audi quid moueat me : Primum salus nostra in Euangelio est: id autem est totum Græcè traditum. Deinde si ex uetere scriptura testimonia querimus, quibus Euangelio fides addatur, parum ne multa ex ea percepta habemus? At enim illa è fontibus haurire conducibilis multò est. Fateor : si possint haberi pura & liquida. Sed quid causæ est, quòd omnes penè qui ad eam linguam se dedunt, tanquàm ceteri nihil antea uiderint, nouas conuersiones nominum ipsi reddere conentur? quod ipsum & in his libris cernimus, qui uim singulorum uerborum explicant, qui nullius ferme uocabuli significationem & sententiam referunt, non multiplicem. Cur Paulus summus legis doctor, nativæ lingue peritissimus, cùm sacros scripturæ citat locos, eos semper non ab isto ipso fonte, sed à septuaginta interpretibus accersit? Nam quod de semine mulieris & serpentis tu commodè exponis, non aliter uideo à septuaginta fuisse translatum. Duo cherubin, duo testamenta existere, perbellè interpretatum est: à numero uidelicet coniectura ducta. Nam si utriusque testamenti uis exprimenda fuit, decuit alterum cherubin, tanquàm inferiorem & ministrum, alteri ancillari: qui ambo tamen penes arcam Domini pares effecti sunt. Vide potius, ne ministerium Angelorum, quo Deus in populo illo dirigendo usus est, eo monumento denotatum fuerit: qui duo statuti sunt, ut ab eo ordine unitas, quæ sola est adoranda, remota esse intelligeretur. Quanquàm ego in his non pugno: licitum enim est unicuique suo modo interpretari: cum ad ea quæ ex spiritu sancto perscripta sunt, omnes quæ ad pietatem faciunt, accommodentur sententiæ. Illud dico, esse quasdam prædictiones in sacris literis futurarum rerum, ita euidenter claras & manifestas, ut nusquam

nusquam aliò, quàm ad Christum referri possint: sicut illa est inter homines uenturi Messie diuersatio: mors quoq; eius, & ignominie ab Esaia prope depictæ, & Zacharie illa crux: & Iacob prophetia: conuocatio quoq; gentium, & sponsi sponseq; connubium, quod in Psalmo quadragesimo quarto ita decantatum est, ut perspicue appareat, duos esse, quibus honos ibidem, & nomen Domini Dei attribuitur. Multa prætereo breuitatis causa, & quòd tibi notiora esse arbitror, quàm mihi. Nomen quippe Dei omnipotentis, Tetragrammaton ad miracula patranda etiam ualere, his qui illud nouerint, ueteres existimauere: totamq; eam scientiam appellauerunt *Cabala*. Cuius uis quæcunq; sit, (non enim scio, neq; didici) maxima sit quidem per me licet: non enim uolo à me cuiquam arti esse detractam. Quod tamen sentio id proferam. Primum, non egere nos huiusmodi arte ad salutem nobis comparandam. Deinde uisos à me permultos, qui ex hac scientia non religionem, neq; pietatem: sed aut uanas, aut etiam impias superstitiones susceperint. Quod etsi accidere potuit, hominum, non arborum uitio: tamen timiditas mea eiusmodi semper fuit, ut nunquam passus sim eius rei nomen, nedum cognitionem & studium, ad aures meas propius accedere. Quid ergo est: num nam reprehendo ego eos, qui ista consectantur? Minime: omnem enim cognitionem & scientiam dignam homine libero iudico: nec si quid fortasse ex aliqua alia quando periculi impendat, nō tuam grauitatem & sapientiam superiorem omni periculo statuo: sed meam imbecillitatem uereor. Itaque aut non ualenti mihi, aut nō uolenti, illa esse aliena & remota studia non admodum fero molestæ. Quia etiam imbecillitate adductus, cum iussisti tibi, ut Paulum assidue haberes in manibus: non id eò feci, quòd

putarem illum minus tibi familiarem esse : sed quòd arbi-
traber, quò plus in eo opera studijq; poneret, in Hebraicis
autem literis minus, quantum temporis scilicet ex illis de-
traheres, ad Paulumq; transferres, hoc melius & prestan-
tius studijs tuis confutatum fore. Qua in re, & in consilio
eiusmodi dando, si erratum à me est, peto à te, mihi ut igno-
scas; bona quidem animo id feci, quanquam fortasse im-
prudenter. Sed equum est nos inter nos & non agnosce-
re sepe culpas, & benevolentiam semper adhibere. Et si
hoc quidem posterius tu unum facis, ego cum amore cul-
pam aliquam interdum in meis factis adiungo. Nunc ue-
nio ad quæstiones, de quibus sententiam meam sciscitaris:
quarum duæ locorum sunt, alteræ rerum. Quæris quod
fuerit Tertium cælum illud, ad quod sublatus est Paulus.
In quo respondeo tibi: tertium ibi cælum à Paulo pro
summo & ultimo poni, in quo non sydera, neque astra, sed
diuina mens inhabitat: nam & Tertium illud superlatio-
nis uim habet: & mox subiungit ipse, audiuisse se ibidem
arcana uerba, non contemplatum spectacula fuisse. Quan-
tùm autem ista cæli mentio, non tam loci, quàm rei signi-
ficationem habeat: (non enim in loco habitat Deus, sed
ipsa Dei uirtus & potentia semetipsa continetur: cuius ar-
cana qui audiunt, à Deo edocti, ad domicilium Dei extola-
luntur) tamen etiam si ordinis & loci reddenda est ratio,
congruè cælum istud tertium esse dicitur: quando pri-
mum, ducto hinc initio, est æris & ignis circumiens un-
cum cælo mundi inferior globus: qui non solum uulgò,
sed ab omnibus poëtis Cæli uocabulo nuncupatus est: usq;
eò, ut ne alienam quidem à natura ignei elementi superio-
rum orbium naturam esse ueteres existimarint. Quod idem
& in Genesis principio uidetur comprobatum: quæ firma-
mentum

*Tertium Cæ-
lum.*

mentum quod nominat cœlum, inter aquas duplices constituit Deus: tametsi de hoc quidem non tam mihi liquet. Alterum porro cœlum astra signaq; continet. Tertium est Deo, & cœlestibus illis mentibus attributum. Sed ut dicebam, non tam locum, quàm rem notare uoluit Paulus. Summum enim profectò cœlum illud est, ex quo hausta illi fuit diuina sapientia. Quod item de sinu Abrahæ, in quo recumbebat Lazarus, intelligendum est: nusquam enim ibi locus, sed res tantum est descripta: cum is qui iacebat in miserijs, Lazarum uidit in beatitudine recubentem. Aut si in eo locus querendus est, sinus Abrahæ regnum cœlorum est. Sicut ipse Dominus alio loco, Veniēt multi, inquit, ex ortu, & occasu, & recumbent cum Abraham, Isaac, & Iacob in regno cœlorum. Filij autem regni eijcientur foras, Felicitas igitur eo loci, & miseria in euangelio est exposita: ea que morientes dispari sanè exitu exceptura est. locorum autem propriè non est spectata ratio. Inter felicitatem porro & infelicitatem maximum utiq; interpositum chaos est: quod etiam est impermeabile, iudicio Dei præmijs iam, pœnisq; constitutis. Hactenus de locis. Nunc de rebus est dicendum. Ac primò, Auaritiam esse idolorum seruitutem, non uno loco dixit Paulus: ea ratione, quò qui pecunie student, totius uitæ suæ spem & fiduciam constituunt in pecunia. Quod in alijs cupiditatibus non fit: nam ceteræ cupiditates singulares sunt, auaritia una reliquas omnes complexa est. Queritur enim ad eam rem pecunia, ut cupiditatibus omnibus suppeditetur. Porro ponere uitæ totius spem alibi quàm in Deo, alium sibi est Deum adscribere, & adoptare: quod in auaritia præcipuè quoq; euenit, quando cupiditates aliæ subitis fere motibus incitantur: auaritia habet certum & constitutum consilium. Ita &

Sinus Abrahæ

*Auaritia qd
idolorum seruitutem
habet*

uitulum, quem dimisso Deo Iudei adorauerunt, non sine mystico sensu, auaritiā esse cultum Idolorū, legimus fuisse aurum. Alter locus est apud Lucam, quo Dominus rediens à nuptijs, seruis fidelibus, qui uigilauerint, mensam appositurus est, eisq; ipsemet ministraturus. Torquet enim te uerbum illud Transiens: quod non à transcunte, sed à permanente uelles sanctis Dei & electis conuiuium exhiberi, Sed error est in uerbo, non enim Transiens, sed Obiens, debuit transferri: id enim Græcè est *παρελθών*. Obire autem præter oculos discumbentium multa necesse est, eum qui pluribus uelit ministrare: estq; uerbum illud non abitus, sed sedulitatis. His sic expositis, dicendum tibi à me ingenuè est: in quo uereor, ne tu aliena sententia sis, qui humanam putes sapientiam, bonarum artium & literarum cognitionē esse, eam uidelicet quæ est inimica Deo.

Sapientia humanam non est bonarum artium cognitio.

Non enim ita est. Humana est illa sapientia, quam resutatur & aspernatur Deus, aduersusq; eam in honorē Stultitiæ adducit, quæ illa sapit & meditatatur, quæ ad fructus rerum mundanarum comparandos apta, appositāq; sunt: quam nos Prudentiam uulgò appellamus: Solertiam quandam accuratè & cautè internoscentem molestias, & uoluptates: eaq; adhibentem, quæ opes, honores, diuitias, potestatesq; sint allatura: contraria uerò reiicientem, atque emittentem. Hæc enim ad diuersum longè finem ab Deo, tota directā est: & qui in hisce stultus est, hoc est, cui ista præ cælestibus cordi non sunt, ille Deo præcipuè gratus & probatus est. Artium uerò liberalium, & philosophiæ cognitio, in eximia parte ueræ sapientiæ statuenda est: si sit ea ad Deum ascendere uolenti tanquā gradus, non autem ad mundi fastum, præmiāq; conuersa. Neque ego arbitror, quod audacter confirmare possim, quēquam in sa-

eris literis, aut ulla deniq; in arte scientia ne satis unquam instructum et eruditum fore, cui ignorata philosophia fuerit. Ad quam ego te adhortari pro coniunctissima nostra necessitudine non desino: ut ea quæ te in adolescentia tua aluit et produxit, eadem prouectiore quoque ætate ornent et comitentur: tuq; artis præstantissima et optime, cuius adminiculo et uiribus theologia est innixa, uberioribus in dies fructus feras. Vale et nos dilige. Carpentoracti, III. Nonas Aprilis, M. D. XXXIII.

IAC. SADOLETUS EPISC.

CARPENT. FEDERICO FREGO-

sio Archiepiscopo Salerni S. P. D.

IN extremis literis tuis, quas abs te Nonis Iulij datas, ego tertio Idus Nouembr. accepi, ratio à te reddita est, quare epistola tua sit longior, teq; uelut excusando, exponis, non potuisse propter rerum copiam, et huius in scribendo muneris inexperiencem, (sic enim loqueris) breuius et contractius scribere. Quod ego quam in partem profectus, constituere adhuc non possum. Etenim si mea id causa dicit, quod uereare, ne quid tuarum longitudo literarum offensionis mihi aut molestiæ afferat: arbitror fieri à te nonnullam et mihi, et mutue nostræ coniunctioni iniuriam, si putas me offendi posse tuis literis: aut si suspicari de me in animum induci, quicquam mihi accidere abs te posse, quod non sit mihi omni cum letitia, ac suauitate, et expectatum, et gratum. Imò uerò tu, si quando breuiter scripturus sis, ad id tibi potius excusatione comparato: quasi inuideas mihi eximiam partem meæ uoluptatis: cui iucundissima sunt scripta tua, eadem quæ longissima. Etenim cum te ipso carere mihi necesse sit, tuamq; optatissimam, et mihi

certè spectatissimam uirtutem, prudentiam, humanitatemq;
 quotidie requirere in mentē ueniat: quid magis solatio pos-
 test esse, et leuamento, quàm in tuis literis, in tuis sermoni-
 bus, scriptis, quando uiua uoce frui non licet, in tui memo-
 ria et cogitatione acquiescere? Quæ tunc me maximum
 in modum delectat, cum aliquid de te, uel abs te, recens ad
 me allatum, aut audio, aut lego. Sin autē illud ipsum, scribe-
 re diffusè, et abundanter, tibi ipsi fortasse graue, odiosumq;
 est, plusq; in eo, quòd multum scribis, laboris, quàm quòd
 ad me scribis, inest uoluptatis: equidem tuo imprimis com-
 modo esse consultum uolo. Sed tamen scito tua ista sententia
 (si modo ea tua est) nil mihi accidere posse incommodius.
 Sed neque ut hoc tu ita sentias, persuaderi mihi potest: et
 ego initium tuarum literarum sepenumero degustans, in
 quo suauissimè atque amicissimè, tanquàm deplorans disun-
 ctionem nostram, et quotidianos mecum congressus expe-
 tens, scribis, postquàm id nobis creptum est, ut iam neque a-
 mus esse unà, daturū te operam, ut sacris de rebus ac que-
 stionibus literæ inter nos, et percunctationes nō conquies-
 cant: cum facillè adducor ut credam, te quoque ad me li-
 benter scribere: tum id certè tibi de me polliceor, et in
 scribendo ad te, et in tuas legendo, nullam à me percipi
 uoluptatem, quæ quidem mihi maior esse uideatur. Sed de
 his satis. Neq; enim dubito, quin tu in amicitia nostra pari
 mihi et fide, et uoluntate respondeas. Quod molestiam
 meam (sic enim appellas) tibi probatam esse dics: gau-
 deo maiorem in modum, si quid fortasse imprudentius scri-
 ptum à me fuit, id à te in bonam partē accipi: plusq; in hoc
 multò equitati et humanitati tuæ, quàm meæ modestiæ et
 moderationi tribuendum est. Ego enim omnino scripsi in-
 consideratius: uisusq; sum præ me ferre (à quo certè abesse
 longè

longè cupio) iactantiam quandam uerborum, & animi leuitatem. Neutrum horum quidem ex ingenio meo: sed tamen nescio quo pacto mihi illud excidit, cuius me quotidie magis pœnueret (etenim magis indices ac magis difficultate suscepti oneris ac muneris retardor) nisi in eum hominem incidissem, qui cum summo & singulari iudicio, summam quoque equitatem & clementiam naturæ habet coniunctam. Quapropter si me amas, quantum profectò amas, aut illa de literis meis uerba tollito: aut ipsas potius concerpito literas: ne apud alios non tam equos homines, neque tam amantes mei, meum mihi dedecori erratum sit. De Fide & Operibus, nec tuam satis perspicere quivi sententiam, nec meam tibi paucis perscribere audeo, etsi eram tum, cum has literas dabam, in eo ipso loco & parte operis mei, in qua de Operibus legis agitur, recognoscenda, occupatus. Itaque in id tempus hæc tantæ quæstionis disceptatio reijciatur, cum absoluto libro, aut illum integrum, aut saltem particulam istam excerptam ex eo ad te mita-
tam. Responsiones meas tibi probari letor: etsi id te magis confirmandi mei causa, quàm quòd tua illæ approbatione dignæ sint, ita sentire puto. Certè quod prouidebam & expectabam, potuisses tu me in maximas difficultates conijcere: si quæ sinum Abrahe regnum intelligi cælorum dixi, illud apposuisses, querendo & percunctando, num ante aduentum & mysteriū Christi quisquàm omnino homo in cælorum regnum introire potuisset. Scis enim his de rebus, quæ sit, & quanta contentio. Tertium autem cælum sedē esse summi & præpotentis Dei, coniectura etiā magis, quàm cognitione certa suscipimus. Nam quòd ad omnia tu paratas uelis scripturæ esse sententias & auctoritates, sit id copię & intelligentiæ tuæ: nos enim in toto isto

genere ieiuniores sumus. Quod Hebraicae linguae tantum
 tribuendū putas, ego etsi in alia solitus sum esse sententia;
 non quod linguam illam unquam improbarim; sed quod
 Graecis semper magis fui deditus: tamen cum tantū tuum
 iudiciū sit, facile tibi assentior, rem ita se habere, ut tu di-
 ck: hoc etiam magis, quod tu utriusq; linguae egregie pe-
 ritus & prudens, summam dijudicandi facultatem habere
 potes. mea quidem pigritia huiusmodi est, ut eo quod ha-
 beam, quamvis pusillo & tenui, cogar esse contentus: neq;
 ad maiora illa aggredienda, aut animus mihi, aut uires sup-
 petant. Quamobrem tu & tuam uicem, & meam, si in his
 elaboraueris, quae tantopere nostrae religioni conducere
 existimas: mihi nil deperibit. Nam & utilitate eadē tecum
 persuar, & tuam gloriam (si modò est spectanda in hisce
 rebus ulla gloria) mihi quoq; tecum statuam esse commu-
 nem. In tali enim amicitia & cōiunctione, cuiusmodi nostra
 est: nihil utriq; nostrū ab altero seiunctum potest esse. Dīo
 Cherubin neque ego inficiatus sum duo testamenta recte
 posse ἀλλήλοπερεῖς, & tamen ratio illa ueritatis, quam in
 ambobus eundem gradum tenere uis, aliquantum mihi di-
 uersa uidetur. Nam & umbrae uerē sunt umbrae, & cor-
 pus uerē corpus: interest tamen non parum inter umbras
 & corporis ueritatem: utrunque enim equaliter uerū
est, sed non aequale uerum. Sic & Caelum scabellum
 pedum Dei, etsi de eo aequē uerē cælum esse id dicimus,
 atque Deum esse: longo tamen differt ueritatis interuallo à
 scabello suorum pedum Deus. Verum haec subtilioribus istis
 discipulatoribus relinquenda sunt. De arcana illa Hebraeo-
 rum diuināq; scientia, quoniam nihil cognitum habeo, ne
 habeo quidem quicquam quod dicam: meam omnem sen-
 tentiam ad tuum de illa iudiciū accommodo. Quod mihi
 de ea

de ea submouerat aliquam suspicionem, & tibi ingenue prolocutus sum: & tu scelus ac culpam nonnullorum in eo genere conuictijs infectatus es. Mihi, his dimissis, illud potissimum cure est, ut in Euangelijs & Paulo abstrusos & reconditos indagem sensus. Vtor autem interpretibus nullis accuratius, quàm his autoribus ipsis, qui illa scripta diuinitus ediderunt, ut è fontibus magis, quàm ex riuis hauriam. Itaque locum illum de Duobus gladijs in Luca meo quoq; sensu interpretatus: rectè, an secus, ut tu queas iudicare, nisi ad te exemplum mee lucubrationis, quam leges cum tibi erit otium. Quin & illud, quod pene fueram oblitus, scito datum mihi negotium à Pontifice Maximo, quem nos uisum & saluatum Masiliam accessimus, ut totum illum sermonem interpreter, qui est à Christo habitus cum Nicodemo, capite 111. Ioannis, si ritè recordor: in quo de Spiritu spirante ubi uelit, & quanquam uox eius audiatur, ignorato tamen unde ueniat, aut quo uadat, obscura admodum & perdifficilis est narratio, tantis doctissimorum dissensionibus, ut nihil uideatur fieri posse implicatius. Item & alter locus in extremo Euangelio mihi exponendus est, quo Christus Magdalenam ipsum agnoscen-tem prohibet ab amplexu. Noli me tangere, inquit: nondum enim ad patrem ascendi meum. In his duobus locis explanandis si quid tu mihi afferes subsidij, atque opis, ac laborantem tuo præstante ingenio subleuabis: erit causa, cur hunc laborè mihi fuisse optandum putè. Quod obsecro te quidè ut facias, req; inspecta accuratè & diligenter participem citò me facias & sensus & iudicij omnis tui. Quid aliud tibi scribā? quid? illud nimirū, mihi esse molestissimū, quòd usq; eo tardè cōmeent inter nos literæ, quippe cū recētes hæ tue quatuor mēses ipsos in uia moratæ sint: quòd si

idem euenturum est in meas, quæ spes est, nos posse hac iucundissima, & mihi multū exoptata consuetudine scribendi inter nos, curasq; communicandi, perfrui? Quare si Lugdunum scripseris ad tuos ut studeāt esse diligentiores, & illos credo expergefeceris, & mihi feceris gratissimum. Vale, Carpent. Idibus Nouembr. M. D. XXXIII.

IAC. SADOLETVS EPISC. CAR-

PENT. FEDERICO FREGOSIO

Archiepisc. Salerni, S. P. D.

Accepi literas tuas, quas Bacchij puer ad me attulit, & quo cion percontatus essem de te ea quæ uolebam, atque is mihi omnia leta respondisset: alacriore animo conuersus sum ad lectionem literarum: in quibus recognoui animum tuum pristinum erga me, & plenam beneuolentie, atque humanitatis uoluntatem: qua nihil mihi accidere solet optatius. Hortensium meum ualde tibi placuisse sani gaudeo. cum enim iudicium tuum faciam tui, quanti certè facio, tum uerò homini amicissimo, omniumq; grauisimo, probari labores meos maximum certè mihi fructum uoluptatis & letitiæ affert. Siquidem ea quæ agimus, ab optimo quoque maxime probari cupimus. Et sanè in hoc genere literarum nunc studiosius uersor, philosophiæq; magis inhereo quàm antea. Recordor enim prudentissimum consilium tuum, quod quibusdam ad Paulum literis mihi das: Videndum nobis esse, qui sacras literas tractamus, quemadmodum eas in publicum proferamus: quòd tantum sit hominum fastidium in hoc tempore, ut difficillime reperitur quod placere possit. Illarum uerò tractatio etsi non hoc consilio à me erat suscepta, hominibus ut placere, sed quoddam mihi officium iustum ac debitum suscipi uidebatur: ut quon

ut quoniam uidebar mihi nonnullas Pauli sententias planius & diligentius declarasse, industrie & uigiliarum mearum fructum communicarem cum alijs. Tamen cum uideam rem secus euenire, quàm putarem: neque religionis, & pietatis studium, quod ego maximè spectaram, sed lites, & dissidia potius scri: abstinendum hoc quidem tempore opinor ab hac ratione scribendi, & ad philosophiam omnem operam conferendum. Quod sanè ego facio: iamq; habeo mihi duo argumenta proposita, ad quæ, estas cum defluxerit, magno animo sum aggressurus. In quibus etiam religionis semina & inuitamenta quedam ita aspergam, ut appareat nos Christianos esse, ceterisq; consultum in optima ratione agenda uitæ cupere. Effugiemus enim hoc modo calumnias obtreptantium, quorum argumenta atq; scripta si ueram pietatem redolerent, animosq; hominum ad amorem Dei accenderent: aut si deniq; ipsimet ea, quæ tanto strepitu spiritusq; prouoluunt, mētē atq; intelligentia ita conciperent, ut scirent planè quid loquerentur: essent eorum reprehensiones & monita cum summo honore à nobis accipienda. Sed quo animo ipsi contendant, nouit Deus: quàm uerò scienter agant, ac peritè, nos quoq; possumus aliqua ex parte iudicare. Verum his omis, de Hortensio tibi respondeo, nullam mihi esse causam editionis festinande: cum & multorum sententias ex Italia expectem, imprimiq; Bembi nostri, & ipse etiam accuratius librum sim retractaturus. Magnam enim rem, ut illa est, maiore fortasse animo à nobis susceptam, quàm consilio, uolumus etiam atq; etiam considerare. Quod quando facturi simus, nondum habemus exploratum: & tamen cum nobis consuetum id fuerit, certio rem faciemus. De concilio uerò scribitur ad me ex urbe, rem decretam esse: ad annumq; nos Mantuam conuent

*Concilium
Mantuae
indictum.*

conuenturos: quò ueniam equidè, neq; pro mea parte huic officio deero: et si maximo meo cum incommodo hinc sum me commoturus. Verumtamen impius, atque ingratus erga omnipotentem Deum essem, cui in corde meo purè seruire cupio, nisi meas eius officij partes susceperem. Utinam modo agatur aliquid spiritu sancto dignum: nos quidem operam pro nostra exiguitate eam præstabimus, quam nobis præscripserit, et inspirauerit Deus. Quò uero ibidem te uisurum me confido, magnum erit id solatium meorum incommodorum. Itaque iam nunc tecum ago: ut tu, qui propius abes ab illis locis, futurusq; es ad omnia expeditior, si tibi uideatur, des operam, quò uicinitate coniuncti esse possimus: maximeq; ut librorum ad rem pertinentium copiam habeamus: quò communi ambo et studio, et uoluntate, quantum in nobis erit, consulamus Christiane reip. Ac de his quoque satis. Paulus te et ueneratur et obseruat, idq; optimo iure facit. Is mihi adiutor in hac regenda ecclesia et successor datus est à Clemente VII. Pont. Max. cuiusq; rei diploma habemus Massiliae confectum, nobisq; perliberaliter, et sine pretio ullo traditum. quod te scire uolui. Auere enim uidebare in tuis literis id cognoscere. Vale. VI. Calend. Iunij, M. D. XXXVI.

FEDERICVS FREGOSIUS ARCHIEPISC. SALERNI, IACOBO Sadoletto Episc. Carpenter.

S. P. D.

QVàm uellem mutua tibi amicitiae nostrae officia ex meis studiis præstare posse, et te quàm simillimo munere remunerari. Sed quando pares tibi referre gratias minime possumus, eò maiores habebimus. Quapropter hunc

hunc ad te ex nostris contubernalibus nuntium destinaui, ut esset cui tuto, ac sine utriusque nostrum sollicitudine liber tuus committeretur, et ad nos quam celerrime perferretur. Mira enim auiditate teneor tuorum scriptorum, dum ea non lego, et dum lego uoluptate. Gratum tamen mihi admodum fecisses, si superioribus tuis literis libri argumentum significasses. Sed hoc te puto facere uoluisse, ut una tantum, sed ea maiore letitia perfunderemur. Tuae autem prudentiae erit sic librum inuolucere, et operimentis munire, ut à pluuiarum iniuria integer atque incolumis nobis reddi possit. Eam cum perlegero, sententiam de eo meam, atque iudicium diligenter perscribam: ut ex me cognoscere possis, quam in tua scripta atque in te ipsum iniquus sis iudex. Nemo enim est (mihi crede) à quo ea probari malle debeas, quam à te ipso: nec grauius iudicium ad ea examinanda afferri potest, quam quo in scribendo fuerint meditata. Scripsit ego quoque his diebus meditationes quasdam in duos Psalmos quam breuissimos, in CXXX. et CXLV. feruenti sane animi affectu, sed frigido atque inertis stylo: meo scilicet: quas ad te olim misissem, nisi et eadem litterarum penuria ac tu, hic laboraremus. Et (ut uerum fatear) acrimoniam ingenij atque iudicij tui subueritus essem, ne tu ab alijs exigeres, quod prestare solus potes. Illudque uenibat in mentem, huius quid mihi cum tam seuerio iudice, qui cum sua scripta ceteris probentur omnibus ac permagni estimantur, solus ipse non probat ac reijcit. Sed si equiorem fore te in me iudicem, quam in te ipsum sis, pollicitus fueris, fortasse mittam, et aliqua ratione eas describendas curabo: ea etiam conditione addita, ut nulli omnino eas legendas concedas, nisi plane intimus amicus tuus sit, ac prope domesticus: ne antequam adhortationibus tuis de at-

terend

terendis Tullianis codicibus obtemperare cœpero, inertie ac tarditatis infamiam subeam. Misi eas tamen Ludouico Baiucensi episcopo, cuius iudicium non adeo reformido. In quibus cum utinam affectum deprehendere posses, quo scriptæ fuerunt: minus enim essent ineptæ: attamen aliquantulum in sacris literis exercitationem agnosces. Sed de his nimis multa. Professionem meam in Italiam ex primo uere in ultimam ætatem reieci. Quid etiam tunc facturus sim, mihi nondum planè compertū est, ita omnia mea consilia incerta atque implicata reddidere eæ calamitates, quæ ex Italia nuntiātur. Quicquid autem statuero, quā primum ut scias curabo. Illo enim suauis amicorum nostrorum conuictu atq; consuetudine, ex qua summam uoluptatem percipere soles bam, uix tandiu careo, uitamq; meam eo nomine acerbissimam puto. Hic uerò nouos parare, qui loco illorum substitui possint, quos uel mores eripuit, uel fortuna disiunxit, mihi sanè est impossibile, his præsertim temporibus, his regionibus, his moribus. Fac ut ualeas: et amicitiam nostram, ut literis mandas, ita etiam memoria conserues. Paulo uerò nostro multam salutem. Diuione, pridie Non. Febr.

IAC. SADO LETVS EPISC.

CARPENT. IOAN. MATTHÆO

Giberto, Episc. Veronæ S. P. D.

IAm diu est, ciam ego ad te nihil literarum dedi, quod accidit nō obliuione tui mea, neq; pigritia, aut negligentia nostra: sed quòd ipse meis occupationibus impeditus, dubitans de tuis, ueritus sum ne mea sedulitas forsitan tibi molesta esset, si te à grauioribus et sanctioribus curis inanum lectione literarum auocasset. Etsi inanes nunquā epistolæ esse solent, quæ ut aliud nihil afferant, testes tamen sunt amoris

amoris, & conseruate optimæ uoluntatis. Verum hoc testimonium neq; (ut ego arbitror) tu à me desideras: neque ego abs te requiro. satis enim nostra uetus constansq; amicitia testimonij utrique nostrum præbet, esse nos inter nos quales esse debemus: amicissimo animo uidelicet, & constantissima uoluntate coniunctos. Ego ijs proximis mensibus audiui, impressos esse tua impensa, & opera, optimos autores Græcos: quorum in sacris literis interpretandis egregia doctrina est & autoritas, quo nuntio ualde sanè letatus sum, animumq; tuum pristinum recognoui propensum ad bene merendum de artibus optimis. Quarum tamen princeps ista est, quæ ad Deum, & ad ueram felicitatem est directæ. Hoc si ita sit, quod ego confido esse, fretus tua animi præstantia & liberalitate, peto à te, ut me ceteriorem facias: ut, siue sit perfectum negotium, ipsis uoluntatibus & libris, siue in eo ut perficiatur, spe propinqui commodi oblectare possim. Nos hic commentarios in Epistolam ad Romanos scribimus: opusq; difficile & arduum ita tractamus, ut in eo præcipue laboremus, quo extare possit tibi quod iam pridè sumus polliciti: obscuras ancipitesq; sententias in ea epistola permultas nostra cura & diligentia dilucidiores fore. Magno in eam rem animo incumbimus: maiore etiam labore. Sed neque animus noster, neq; labor, sine Dei ope quicquam potest. Ad eum igitur consuegiendū est, omnisq; uerioris scientiæ illuminatio ab eo uno poscenda, ac flagitanda. De cætero, sat rectè nos ualemus, tametsi ingrauescente iam ætate appropinquantis senectutis incommoda incipimus præsentiscere. Sed illa feremus fortis animo. Tua mihi curæ est ualētudo, quam cupio prosperam atq; bonā tibi perpetuò esse. Et quanquā dixi paulò antè à neutro nostrum debere desiderari mutuum amoris

&

et benevolentiae testimonium, quod illud utrique nostrum de altero exploratum est: tamen si quandoque ad me scripseris, deq; tua erga me uoluntate certiore me feceris, nunquam non maximam capiam ex tuis literis uoluptatem. Hoc si tibi erit difficile ipsi, poteris idem per tuos. Omnis enim de te significatio, et de statu tuo atque incolumitate, deq; recordatione nostrae necessitudinis, semper mihi gratissima, atque optatissima futura est. Vale, et nos dilige. Carpentoraeti, v l. Calend. Nouembrii, M. D. XXXI.

IAC. SADOLETUS EPISC. CARPENT. IOAN. MATTHAEO GIBERTO, Episc. Verone S. P. D.

Libros tuos accepi una cum literis: quorum utrum fuerit mihi gratius, constituere satis non possum. Nam et literae tuae benevolentiam, qua me cōplecteris, mihi declararunt: et libri uirtutem animi tui, illam ipsam pristinam, quam ego antea in te cognoui: per quam tu ad illustrandas, et in honorem prouehendu optimas artes semper fuisti propensus. Ac reliqua quidē duo uolumina Damasceni et Euthymij mihi grata, illud uerò in Pauli Epistolas Chrysostomi peroptatum etiam fuit. Quid enim mihi accidere potuit optatius, et rationibus meis magis accommodatum, quàm cum in eadem me exerceam palestra, in qua tantus uir tantopere insudauit, habere me cum et monitorem, et magistrum, cuius doctrinae et autoritatis neminem possit pœnitere? Qui cum in omnibus operibus suis, quae multa sunt, uel penē dicam innumerabilia, et fluens semper sit, et dulcis, et sine labore cultus, sine deliciarum suspitione nitidus: tum uerò in hoc opere ad ea ornamenta orationis, quae dixi, nescio quid plus grauitatis addidisse mihi

(Chrysostomus)

uisus

uſus eſt. Cui ego palmam in intelligendis, ac enucleandis ſcripturis ſanctis, ſine ulla dubitatione tribuo. Proximus huic mea ſententia Auguſtinus: non ille quidem ingenio minor, nec ad ſcrutandum atque ad exponendum minus diligens. Sed Græcæ lingue ignorantia, qua imperfecta Auguſtinus utebatur, uim in eo maximi ingenij, tanquàm uirgulis & uepribus impeditam aliquoties detinuit. Habeo igitur tibi, atque ago, pro iſto tuo munere, & animo erga me, maximas gratias. In quo enim me hortaris, ut in hæc præclara ſtudia incumbam, beneuolentiam tuam mihi oſtendis, in quo uerò opitulare, etiam liberalitatem. Ego uerò magno animo operam do, ut quod opus inchoaueram, id ad exitum perducatur. Sed totis hiſ quatuor menſibus uale tudine aduerſa à ſcribendo fui retardatus. nunc uale tudine recuperata, non committam ut ullum mihi tempus uacuum à literis prætereat. Quòd te multa deterreant, quominus ſuſceptam iſtam prouinciam optimorum autorum in lucem edendorum ſuſtinere poſſe conſidas: ego rem totam tuo iudicio examinandam relinquo. Illud tamen conſirmo, nihil fieri poſſe præclarius, neque tuo nomini honorificentius. Meas epiſtolas tibi ſemper gratas accidere letor: daboq; operam poſthac, ut & ad te ſæpius, & liberiore animo ſcribam. Vale, & nos dilige. Carpentoraſti, III. Nonas Maij, M. D. XXXII.

Auguſtinus

IAC. SADOLETUS EPISC. CAR-
PENT. IOAN. MATTHÆO GI-
berto, Epiſc. Veronæ S. P. D.

Reginaldus Polus ea uirtute, nobilitate, & doctrina
uir, qua tu optimè noſti, cùm reuerteretur in Italiam,
priſtinæ (ut ego ſentio) conſuetudines doctorum homi-
num,

num, & tuum imprimis conspectum appetens, ad me di-
uertit: ostenditq; mihi eas literas, quas tu ad illum sani
quàm amicè, elegantèq; scripseras. In quibus erat quoque
mentio mei & honorifica, & multa. quæ cùm iudicium
tuum de me, tum multum magis studium beneuolentiæq;
declararet. Ego uerò, & si subito penè aduentu illius, ac
festinatione discedendi occupatus, nec tēporis satis ad scri-
bendum, nec animi habere poteram: tamen putauī esse ne-
fas, illum ad te sine meis literis accedere. Itaq; has continuò
exarauī: non tam ut gratias tibi agerem, quòd me assiduū
in memoria haberes, (etsi ille quoq; iure optimo tibi à me
debentur) quàm ut indicarem tibi, summā me ex illis ipsi
literis tuis cepisse uoluptatem, quòd me abs te intelligam
amari. Quanquàm hoc quidē minimè nouum mihi accidi-
t, sed eius tum semper iucunda est commemoratio. In quo it
arbitror existimare, me nō posteriores in te amando sum
partes. Verū harum rerum affirmatio iam toties iteratā
inter nos, minus fortasse in hoc tempore necessaria est. Illud
quod te magis aucre scire puto, quibus ego nunc in studi-
u crser uidelicet, quid mihi habeam propositum, ipse Regi-
naldus tibi exponere poterit, qui exiguum hoc tempus,
quod mecum fuit, totum posuit in inquirendo, percontando,
quæ mea studendi, aut scribēdi ratio, qui animus, quod con-
siliū esset. Cui ego planè omnium mearum actionum co-
gitationumq; rationē reddidi. Sed quod mihi in eo magna
uoluptati fuit, uideor cognosse in illo, cū summū ingenū,
& excellentem in Græcæ Latinisq; scientiam: tum uerò
summam in moribus & congressu, elegantiam, atq; huma-
nitatē. Quem hoc etiam nomine pluris facio, quòd intellexi
te ab eo incredibiliter amari: usque eò ille de te, & de tuis
rebus omnibus & amāter, & honorificè semper loquitur.

Eum

Eum igitur habebis tu scilicet, nosq; in desiderio manebimus & ipsius, & tui, & aliorum multorum: quorum familiaritas, & amicitia, mihi & ornamento erat, & solatio. Sed hoc feremus, ut poterimus. Illud tibi de nobis persuasum esse uolumus, uiuere apud nos perpetuo & memoriā & beneuolentiam tui, deq; tua mutua erga nos uoluntate nobis uicissim exploratum esse. Tu ut studia ea urgeas, quæ præclara & eximia maximo animo es aggressus, ualitudiniqu; seruias, ualde te & hortor, & rogo. nihil est quod maius, aut accommodatius ad beatam uitam facere possis. Vale III. Nonas Septemb. M. D. XXXII.

IAC. SADOLETVS EPISC. CAR-
PENT. EGIDIO CARDI-
NALI S. P. D.

SI quantum ex tuis literis accepi uoluptatis, tantum ipse Smeis literis exprimere posse considerem: nihil aliud agerem profecto hoc tempore, quàm tibi miram quandam ex eis animi mei letitiam, iucunditatemq; perscriberem: per quam intelligeres, laboris tui fructum egregie tibi consti-
tuisse, cùm amicissimo tuo, eidemq; tibi deditissimo, & utilitatibus tantum, & delectationis attulisses. Sed quoniā eo onere me oppressum iri planè uideo, si suscipere nitar, quod perferre non queam, ignoscas mihi, si ne conabor quidem id aggredi, quod perficere posse desperem. Illud tantum scito, tuis mihi literis nihil accidere potuisse optatius: nec solum ex ea parte, qua ad ea quæ quesieram & doctissimi simul, & humanissime respondes: sed etiam ex eo, quod uidere uideor in illis omnem expressam imaginem amoris erga me tui: tanta in illis suauitas, tantum studium satisfaciendi mihi: tantus & uerborum, quæ ad eam rem faciant,

& optimarum electissimarumq; sententiarum inest lepos.
 Itaque intelligo nunc quidem, atque experior, meum de tua
 præstanti eximiaq; uirtute, sapientia, bonitate, uerissimum
 semper certissimumq; fuisse iudicium. Nec quòd antea un-
 quàm dubitarim, sed quia dies, res, euentus, quotidie id ma-
 gis comprobant. Nam si à mediocri uiro, & mediocri di-
 gnitate prædito, hæc amicitie officia præstarentur, lau-
 dandus ille utique, quicumque esset, & in paucorum nume-
 ro reponendus: rem enim uulgò haud ita multum usita-
 tam, in se ipso ostenderet. Ab homine uerò amplissimo, &
 omnibus ingenij, eloquentiæ, honorisq; ornamentis cumu-
 latissimo, retineri hæc officia fidelis amicitie, & in absen-
 tem amicum nil beneuolentiæ humanitatisq; prætermitti,
 hoc est mi Egidi uir maxime atque ornatissime, quod in te
 habet laudis admirationem, nō cum aliorum laudibus com-
 parandam. Quantum enim te exæquis inferioribus amicis
 mansuetudine, beneuolentia, familiaritate, tantum altitudi-
 nem animi tui, uirtutis gloria exaggeras. Sed hæc basti-
 nus, sunt enim maioribus theatris proposita. Quod ad te
 attinet, de quibus te consulueram, satis omnino abs te mihi
 est factum, doleo tamen te tua in eo genere scripta deside-
 rare: quorum uenustatem & elegantiam uel ex hoc con-
 iicere possumus cuiusmodi fuerit, quòd illa barbaris idonei
 uisa sunt quæ disijcerentur. Illud & optarim scire, postquā
 adsciscunt Moysis libros Maumethani, num & propheta
 suscipiant, multamq; in ueteri lege aspersam esse existimā
 futurarum rerum prædictionem: & an ipsi quoq; Messiam
 aliquem expectent. Nam usum quidem uini cur interdixe-
 runt, cum tantam uxoribus compluribus ducendis, pellici-
 busq; habendis, libidini ab illis sit tributum? Si modò hæc
 uera sunt, de quibus cupio à te fieri certior. Ego, si mihi
 optati

Quæstiones de
 Maumethano
 in religione

optata Deus concesserit, efficiam profectò, ut ne te poeniteat aliquantum hoc laboris mea causa cepisse. Sin autem (ut humana sunt) mea spes me sorte frustrata fuerit, tu tamen uirtutis tue et officij fructum tecum auferes. Certè quod in obseruantia, omniq; amore, et meritorum tuorum memoria, præstari à me tibi, nomini, laudi, honoriq; tuo uspiam poterit, largè enim uero id et prolixè præstabitur. Vale. Carpentoracti.

I A C. S A D O L E T V S E P I S C.

CARPENT. IOAN. FRANCISCO

Pico, Mirandulæ Comiti, S. P. D.

Svmma uoluptate affecerunt me literæ tue: recognoui Senim in illis tuam pristinam uirtutem coniunctam singulari erga me beneuolentia: quarum alteram semper in te colui, atq; admiratus sum: altera cum me antea delectauit, tum uero præcipuè in hoc tempore delectat. quo ego absens liquidius possum de uniuscuiusque studio atq; amore erga me, et de amicitie fide iudicare. Quam quod in te egregiam esse conspicio, et cæterarum similem uirtutum: cumq; tu is uir sis, ut tuum de quoque homine iudicium maximo illi ornamento sit quem diligas: meritò fit à me, ut ego omnium rerum charissimum habeam hoc testimonium tue erga me uoluntatis. Quamobrem scito (iterandum est enim) nihil mihi potuisse accidere literis tuis optatius. Quòd autem scribis per humane atque amanter, te non parum mea tui memoria letari: eosq; reprehendis, qui tanquam expertes omnis humani sensus, his amicorum beneuolentias signis atq; iudicijs non moueantur: facis iure tu quidem. Quid enim magis est hominis, quam amare uelle, atque amari? Aut qui omnino fructus communis uitæ est

b ; dulcior,

dulcior, quàm conuictus & consuetudo cum praesentibus amicis, inter absentes mutua recordatio? Sed ego memoriam tui, ne si uelim quidem, dimittere ullo modo possum. Non enim leuiter fuit impressa: nec tu is es, in quo quid non insigne sit ad recordandum. Sed cum & uelle obliuisci amici sit nefas: & tu inaudito quodam, & singulari genere uirtutis communem laudem & usitatum multum antecesseris: non in memoria solum nostras, sed in ore, & oculis, & in intimis sensibus assiduus haeres. Cuperem nunc hic commemorare, quae res me impulerunt in admirationem tui, & quàm grauib; de causis sim tibi deditus. Sed quoniam tu homo sanctus & seuerus haec ipsa contemnens, moderabor ipse mihi, nec tibi oneri ero. Tantum dicam, hac nostra aetate, his hominum moribus, adhuc nusquam uisuisse me in ijs qui populis & cœtibus hominum cum imperio praesunt, uim cum iure, potestatem cum modestia, religionem cum armis, summam rerum atque artium optimarum scientiam cum gubernandi labore atque cura, nisi in uno esse coniunctam: ut qui te semel nouerit, idem si sit postea tui immemor, facile etiam probare possit, esse se oblitum sui. Verùm pauca haec haftenus, quae tamen uereor, ne tibi nimium multa esse uideantur. De commentario meo incredibiliter gaudeo, & operam & studium meum tibi probari. Quapropter ego, etsi sponte mea satis in id studium animatus, tua tamen cohortatione, & monitis factus ardentior, enitar posthac, ut plura prestare possim. In quam euestigio curam & cogitationem incumberem, ni haberem in manibus ueteres quasdam lucubratiunculas meas, quas perficere constitui, ne omnis anteactae uitae labor intereat. His quidem absolutis, quod breui fore confido, omnis mihi opera in sacris & rebus, & literis insumetur, Deus modò propiti

I. legim' d'iq.

propitius sit, conabor efficere aliquid, quod si non propter doctrinam, quæ in me perexigua est, neque propter uitæ & morum sanctitatem, à qua ego longissimè absum: at propter amorem & studium Christianæ religionis, quo ego sum maiorem in modum incensus, asserre nonnihil luminis ad communem uitam & utilitatis possit. Sed hæc Deus dirigerit, is qui omnia unus potest. Ego te mihi charissime, ac doctissime Pice, & amo coloq; , tantum scilicet, quantum cum mea fides, tum tua eximia uirtus postulat, & me abs te amari uehementer gaudeo. Habeoq; Gregorio Lilio nostro gratiam, qui occasionem hanc præbuerit, & tibi ut scriberes ad me, & mihi tibi rescribendi. Quem quòd foues & sustentas in eius afflictis rebus, facis quidem quod te decet: neque ego habeo exemplum aliud quid deceat, quàm te ipsum præstantius. Sed & mihi facis gratissimum, qui illum non mediocriter diligo. Erit igitur hoc quoque in numero tuorum optimè sanctissimeq; factorum. Paulus meus, & idem tuus (te enim semper ferè habet in ore) mirifice literis bonis deditus est: quas etiam sequuntur mores boni. Itaque tantos progressus facit, ut mihi ipsi magistro iudicium eius in meis scriptis, non modò exquirendum, uerum etiam extimescendum esse uideatur. Eum ego confido (Deus ita conata adiuuet) & meæ, & uestrum, qui illum amat, expectationi cumulatè satisfacturum esse: atq; in eam partem maxime, quam tu Pice rectè probas. Is tibi re-

fert plurimam salutem. Vale, & nos dili-

ge. Ex suburbano nostro Carpentoracti, 1 X. Calendas Augusti,

M. D. XXX.

b 4

IAC.

IAC. SADOLETI
EPISC. CARPENT. EPISTO-
LARVM LIBER IIII.

IAC. SADOLETVS EPISC.
CARPENT. DES. ERASMO
Rotterdam, s. p. d.

ANNVS est, aut eo plus, cum binas abs-
te literas accepi eodem exemplo: quarum
que posterius scriptæ erant, cum priores
mibi redditæ fuissent, esset autem in illis
tua de mea incolumitate, & opportuno
ad meam ecclesiam receptu, gratulatio plena amicissime
uoluntatis: recordor me tum, ut noster amor ferebat, di-
ligenter tibi rescripsisse. Post mibi allatæ sunt alteræ uni-
cum Psalmo LXXV. & tua eius interpretatione: cuius
ego lectione mirificè fui delectatus, tuamq; illam admir-
abilem ingenij uim, & copiam, in eo etiam recognoui. Sed
quo minus tibi de eo tum aliquid scriberem, fecit occupa-
tio, & par quidem meus labor: quem ego in interpreta-
do Psalmo XCIII. paulò antè susceperam. Sed neutiquam
par tue facultas, neque æqua ingenij aut doctrine uis, per
quam celeriter opus à me institutum absoluerẽ. Sum enim
in hũc usq; diem, ut uides, retardatus. Sed postquàm tandem
confecissem, nihil habui antiquius, quàm hoc quicquid esset
quod elucubraueram, continuò ad te mittere: χαλκρον αὐτῷ
χρυσέῃς uidelicet. Sed tamen siue tibi id probaretur, ut sin-
gularem animi uoluptatem ex hominis omnium doctissimi
ac mihi beneuolentis iudicio caperem, siue nō probaretur,
preceptis tuis atq; doctrina in posterũ melior fierẽ. Quo-
rum utrum malim, & utrum mihi uilius sit, non quæo satĩ
consit

constituere. Approbato forsitan iucundior sit, quæ sit ab amico fideli eruditoq; profecta: emendatio certè utilior. Itaq; te uehementer oro, atq; rogo, ut si quid duxeris reprehendendum, aut quoniam erunt opinor multa, quæ tibi homini acutissimo munus placebūt, ne parcas agere mecum ingenuè ac liberè: fidemq; amicitiae, quam persanctè coli à te non dubito, in hac re mihi potissimum præstes: hocq; sic statuas, tuum mihi iudicium in utranuis partem gratum atq; expectatum fore. Ego de tuo Psalmo, ac de cæteris, quæ in hoc genere plura, præclaraq; edidisti, & quotidie edis, cùm ingenium, & copiam, & facilitatem tuam mirari soleo: tum animi uirtutem, atque constantiam: quod plurimis æmulis tuæ laudi obirectantibus, ab instituto labore minimè deterreris: studesq; quotidie magis, ut bonis & literis, & moribus per te consulatur: in quo tua scientia & egregia uoluntas maximis mihi uidetur laudibus ad cœlum extollenda. Vnum est quod optarim, (quid enim me prohibet idem officium amici præstare tibi, quod ego abs te requiro?) unum est, inquam, quod uelim, idq; tibi uehementer suadeam, ut à contentionibus omnibus te auoces: & aliqua in scribendo prætermittas, quæ ut non sint à uera pietate abhorrentia, contra tamen inueteratas populi opinionones, & quorundam hominum, siue etiam ordinum studia tendunt: quibus se non opponere maiors arbitror fore grauitatis. Quid enim te cogit hominem in omni doctrina summum, cum longè imparibus quasi altercando, & iurgijs concertare? cum præsertim sacrarum scripturarum paratus campus sit, latè in omnem partem patens: ubi te ad tuum arbitrium exercere, & omnes in eo ingenij tui diuitias explicare possis: quas admirentur homines, non de quibus litem tibi intendant. Equidem quicquid scribo, scri-

bo animo optimo, atque amicissimo: & quod maiorem in modum cupio, tantam uirtutem, quanta in te est, ab omni non dicam labe, sed suspicione labis etiam apud uulgus alies nam esse. Verum hæc tu melius. Nos mi Erasme quantum possumus, uterque pro uirili parte, feramus opem labenti fidei Christianæ, quæ ut uides ipse, non solum uitiorum in hoc tempore dominatu, & multitudine facinorosorum hominum, quibus omnia redundant, sed externis domesticisque hostibus, omnibusque & bellorum & impietatis machinis oppugnatur: estque ad cadendum procliuis, nisi eam, qui unus omnia potest, fulserit & sustinuerit Deus. Cui quidem Deo ac domino si gratiam eam, quam debemus, conabimur referre, & beatam ipsi inueniemus uitam, & cæteris nostris non inutilis erit, neque infructuosus labor. Quamquam tu quidem hortatione non indiges. Nos ut locum nostrum ne deseramus, debemus magis prouidere. Sed de his satis. Tu ualebis, nosque diliges, tibi que persuadebis, esse nobis maxime curæ & quietem, & dignitatem tuam. Vale etiam atque etiam mi Erasme. Amerbachio nostro plurimam salutem, à quo crebriores literas desidero. Carpentoracii, Pridie Idus Februarij, M. D. xxx.

IAC. SADO LETVS EPISC.

CARPENT. DES. ERASMO

Roterodamo S. P. D.

TVum de meo Psalmo iudicium, tanquam profectum ab homine omnium doctissimo, & uiro maximo, magna quidem animum meum uoluptate affecit. Sed cum tui nominis autoritas mi Erasme eiusmodi sit, ut breuis tua commendatio pro insigni laude cæterorum omnium ualere debeat, facile perspexi, quo plus tu in laudes dixisti me, quam

quàm quod mei ingenij tenuitas sustinere posset: tum id abs te amor in me tuo fuisse datum, & tue præstanti eximieq; humanitati: in qua tu mihi uideris iam uelle, sicut in optimarum artium tractatione & scientia, omnibus nobis antecellere. Etenim si meus frater germanus esses, qui potuisti magis, aut ostendere letitiam animi tui, quàm ex mei ingenioli partu, qualicunque illo quidem, percepisti: aut tuam erga me beneuolentiã declarare: in quo ipso utique apparet & extat quædam rara omnibus seculis nature tue probitas, & singularis integritas, nullo infuscata obtrectandi studio. Quod tamen est ueræ atque perfectæ uirtutis proprium: cuius qui compotes sunt, cum ipsi sibi confidant, alienas atiam solent uirtutes exosculari. Sed ego me indignum tuo isto de me testimonio arbitraturus sum, si tibi concessero, ut tu in me amando priores partes feras. Non enim aut ita tardo ingenio sum natus, ut non cognoscam, quid requirant præstantissimæ uirtutes tuæ: aut ita ingrato, ut tuæ optimæ erga me uoluntati non parem gratiam reddam. Sed quoniam hæc factis melius præstanda sunt, quàm uerbis: sed hætenus de eis dictum. Psalmum tuum mihi redditum, cum in prandio essem, & aliquot graues uiri mecum unà essent, auide perlegi, cursim uidelicet, nec potui illum retinere quin mihi extorqueretur e manibus: tanta est cunctorum legendi tua cupiditas. Itaque expecto dum eum deintegro legam. Quantum tamen ex illo primo aspectu percipere potui, duæ me res in eo eximie delectauerunt. Vna, quòd ubique ferè, & omnibus in locis, stimulis quibusdã pietatis, ac religionis ex uerbis tuis animũ meum pertentari sentiebam: ita dulcis, & pia, & omneis deliniens sensus fluebat oratio. Altera, quòd tu certè in hoc genere factus es constantior aduersus ineptorum hominum molestissimũ

stissimas garrulitates non tam refutandas, quàm contem-
 nendas. Quod ego te prioribus literis cum hortabar,
 iccirco mi Erasme faciebam, quòd tuæ me dignitatis stu-
 dium & cura stimulabat. Quanquàm enim (ut tu scri-
 bis) altius uitij dormientes inclamare asperius aliquan-
 do sit necesse: tamen id ita agere, ut non à stomacho ne-
 que ab iracundia illiusmodi reprehensio profecta esse ui-
 deatur, si cuiquam, tibi profectò conuenit. Difficile
 omnino est, uel potius inusitatum, non commoueri cum
 odiosè sunt qui obstrepant: & quò ipsi aliquid sibi in-
 nis gloriolæ aucupentur, inutilibus disputationibus tan-
 quàm gladiatorijs libellis laceffunt amplissimos uiros. Sed
 ad tuam cæterarum laudum omnium excellentiam hanc
 quoque accedere decorum tibi est, ut eos uel negligas,
 uel si obiurgandi sunt, paterno quodam admoneas affectu,
 quando tu quidem in sacris literis, ad antiquum decorem
 splendoremque reuocandis, & omnium nostrum, &
 huius seculi es pater. Illud item censuerim, cum iam
 accepta uulgò quædam sint, quæ suapte natura ita res-
 dolent pietatem, ut solium in eis, quod nimium est, sub-
 accusari posse uideatur, (cuiusmodi est quorundam San-
 ctorum ueneratio, & picturarum crebritas) non esse pos-
 sularibus studijs obfistendum. Non quin multò sit rectius
 figere in Christo cogitationum summam: sed neque ista à
 fide nostra aliena sunt, & non queunt omnes ad sublimio-
 ra illa facile ascendere. Hæc ego temerè scribo fortasse,
 & parum considerans quis ad quem. Sed ignosce, mi
 Erasme, audaciæ meæ. Summus quidam & incredibilis
 meus in te amor me cogit uti libertate in amicitia propè ad
 temeritatem: quanquàm tu quidem pro tua summa beni-
 gnitate in bonam partem accipis. Sed ego ne sim saluus,
 si quicq

si quicquam aliud spectro, nisi quietem, et dignitatem, et
 amplitudinem tuam: quam semper tutatus sum, et quan-
 tum in me fuit, etiam affectam præmijs, atque ornatum esse
 uolui. Itaque recordor, me quondam Pontifici Maximo,
 ei qui nunc est, suasorem fuisse, ut tibi insigne sacerdotium
 quoddam in Germania traderet. Quod ille, qua bonitate
 est et studio erga homines doctos, erat facturus, nisi certi
 contradixissent: hacq; aduersus te nixi calumnia, bonum
 animum Pontificis in aliam uertissent partem. Stunicam
 autem hominem doctum meditantem aduersus te a-
 λίστην quædam, autoritate, et precibus ab ea uolun-
 tate sententiâq; deduxi: nec quoad ego mansi Romæ, quic-
 quam ille in te scribere est ausus. Quid ergo est? ego quòd
 in hoc recente Psalmo duarum illarum rerum, quas nota-
 ui, alteram uideo penitus prætermissam, alteram leuissime
 tactam, mirificè sum tua moderatione animi et prudentia
 delectatus. Nam cetera tua in illo et admiranda, nec no-
 ua, orationis splendor, grauitas, copia, rerum quæ tra-
 stantur in eo, ueritas, ac dignitas, et quidem triplicata
 serie: ut perspicuum sit, orationis thesauros non exhauri-
 ri apud te, tanquam collectos, sed semper scatere. Atque
 ego cùm meum dicendi genus comparo cum tuo, aspicio
 planè me serpere humi, et nimis familiariter illa diuina
 tradere, quæ tu μουσικώτερον esse facis, et ea in sua uene-
 ratione grauitateq; conseruas. Et tamen quicquid sumus
 ego atque tu, à Deo ambo totum obtinemus: in quem grati
 esse, eiusq; honori et gloriæ perpetuò inseruire debemus.
 De Hesychio quod quæris, habueram Psalmorum Græcum
 librum, uetustate insignem: in eo proœmium Hesychij lue-
 culentè scriptum in eam sententiam, ut probare conaretur
 omnes Psalmos Dauidis esse. Is liber mihi cum ceteris
 omnib

omnibus perijt. Reliqua sunt apud me Græca collectanea in Psalmos incerto autore: scripta non tam copiose, quàm eleganter: quibus præcipue utor. In ijs interdum citatur Hesychius. Sed ego cum illa legi, & Latinorum aliquos de eorum numero quos prædicas: non tam illorum explanationem ualde sequens, quàm spiritui sancto permittens me totum, seror quacunque me ille uocat: cuius utinam ut spiritualis in me homo, sic etiam corporalis templum idoneum esse posset. Sed crede mihi mi Erasme, nostra nobis non parum adhuc obest infirmitas. Deus autem omnium potens, qui tibi labores, & sollicitudines, & affertam ualitudinem dat: quis scit, an maiore tuo bono id faciat, quàm si quietem tibi & molle otium præberet? equidem confido ita esse, nihil laboriosa sollicitaq; uita, sed quæ cum Deo prorsus coniuncta sit, uidetur reuera fieri posse felicius. Germanicæ nationi bene sit: amo enim gentem totam, dignissimamq; arbitror, quæ in uera tuenda ac propugnanda religione, suorum maiorum gloriam consequatur: cui qui obsunt, & contaminant patriæ suæ decus, ad bonam eos mentem conuertat Deus. Tue in Psalmum meum annotationes mihi gratissimæ: itaque cogito magnam partem illorum mendorum tollere: nam aliqua sunt, quæ autoribus optimis nituntur. De me mi Erasme, sic tibi persuadeo uolo: quanquàm ego tenuis sum, & magnis à fortuna detrimentis multatus: nihil me tamen habere, quod non tuum æque uelim esse ac meum. Neque in hoc solum, sed in omni tua dignitate atque fama conseruanda hoc sum animo, ut sponte per me ipse, & abs te monitus, summam tibi fidem in amicitia ac beneuolentia semper sim præstaturus. Vale. xiiii. Calend. Octobris, M. D. xxx. Carpentoracii.

IAC. SADOLETUS EPISC.

CARPENT. DES. ERAS-

mo Roterodamo,

S. P. D.

QUOD literæ meæ ad te tardissimè perferantur, planè molestum mihi est. Cuperem enim illas maturè reddi: nec tam, ut te delectarent, quod tu humanissimè atq; amicissimè fieri scribis: quàm ut meum tibi officium celeriter esset cognitum. Tuus quidem tertio Calend. Martij datas, incunte Maio accepi. In quibus quòd mihi de ualitudine prospera gratulari, equidem libenter accipio hanc gratulationem tuam, tui amoris eximij erga me testem. Veruntamen scito à medio Nouembri usque ad Aprilem extremum minus me commodè ualuisse. Itaque toto hoc tempore & intermissa nostra studia conticuerunt, & ego nihil dignum uiro potui exequi. Ad meam nunc tamen pristina provinciam sum reuersus, de qua antè ad te scripseram, ut commentarios in Pauli epistolam ad Romanos conscribam. Quod opus etsi difficillimum omnium est, sicuti & tu sentis, & ego re ipsa experior: tamen animo non deficio. Utinam sic euentum meorum consiliorum fortunet Deus, quemadmodum à mea parte nihil neque laboris deerit, nec studij. Accidit autem mihi peropportune, ut nanciscerer diuini Chrysostomi commentarios in omnes Pauli epistolas Græca lingua impressos: qui mihi domo ab Episcopo Verone missi sunt: quorum ego famam, uel uolumen etiam ipsum ad te puto peruenisse. Cupio quidem certè, ut quod tunc tibi defuisse scribis, cum hoc idè opus esses aggressus, id nunc suppetat, si fortè tibi libeat quæ iamdiu exorsus fueras, ea nunc pertextere. Frobenianam operam non repudiabimus, cum tempus erit excudendi: præsertim te tanto auctore,

tore, ut res recte geratur curam adhibente. Sed mihi magis, mi Erasme, tuo iudicio erit opus, quod ego semper maximu feci, & facturum sum. Res ardua est, ego difficiliter & tarde scribo. Nouos etiam, neque eos paucos, inuenio sensus: qui boni sint, an secus, (ego enim mihi ipsi non satis fido) talium uirorum, qualis es tu, (si tamen alii qui tales) iudicium exquirendum mihi est. Tuum certe imprimis, qui aut unus, aut precipue in hoc genere scribendi non doctrinam modò, quæ in te summa est, sed copiam etiam & dignitatem orationis adhibuisti. Basilium Magnum sua loquentem lingua exisse à te, & in manus hominum diuulgatum esse, uehementer gaudeo. Nam quòd mihi à te sit inscriptus, id maius est tui de me iudicij testimonium, quàm ego expectassem: aut quàm me dignum esse arbitrer. Sed tua humanitas & beneuolentia eiusmodi, ut non quid me accipere, sed quid te dare oporteat, potius expendas. Equidem maximas tibi de eo gratias habeo agoq, etiam relaturus si occasio fuerit. Te ita crebrò, & à tam multis peti, & mirum sanè mihi, & permolestum est: nec uideo quæ sit causa, nisi fortè ea, de qua iampridem ad te scripsi: exstimatio tua uidelicet, quæ in tam alto sita est loco, ut omnibus flatibus inuidiæ proposita esse uideatur. Nam qui in hanc theologiæ palæstram nomen suum profitentur, quò sibi de principio commendationis aliquid in uulgus querant: nomen eligunt clarissimum, in quod inuehantur: auget deinde rixam ipsa contentio. Sed ego si isto loco essem, una semel defensione, in uniuersum omnibus responderem: partim iuuentæ facta consiliaq; excusans, si quid fortè esset à me in illa ætate liberius scriptum: partim etiam modestè prudenterq; retractans, quæ eiusmodi essent: ut etiam si non uerè, at saltem uerissimiliter

milititer ansam aliquam possent præbere obtrectantibus: quod summos doctores sanctissimos homines cernimus fecisse. Postremo uero, omnem sensum meum de fide catholica ita exponens, ut non posset cuiquam esse dubium quid sentirem: hoc opere edito, perenne mihi silentiam suscipere aduersus maleuolos, quorum insolentiam iniquasq; calumnias, cum res ipsa et ueritas, tum tua excellens fama, uirtusq; refutaret. Sed ego hæc non tam monendi tui causa loquor, (non enim tu egres monitor) quam testificandi sensus et animi mei. Oecolampadium extinctum, utinam possem dolere iure. Sic enim literæ et doctrina hominis postulabāt, nisi extitisset ille in alio genere perniciosus. Psalmum tuum auidè expecto, eumq; perlegere cupio. Epistolarum tuarum uolumen audio exiisse, Lugduniqu; haberi: id ego nisi qui mihi emcrent. Tu interea, mi Erasme, si nos diligis, da operam ut ualeas, et sustentens etatē istam tuam ijs, quibus soles, optimarum artium studijs, et conscientiarum rectorum consiliorum. Nos qui te plurimum amamus, nullo unquam loco decrimus, nec fame, nec laudi, nec uoluntati etiam tue. Vale. Carpent. VIII. Idus Maij, M. D. XXXII.

IAC. SADOLETVS EPISC.

CARPENT. DES. ERASMO

Roterodamo, S. P. D.

IS qui tibi has literas reddidit, minus mihi sanè cognitus est: neque ego hominis mores, naturamq; perspexi. Sed cum adiisset ad me, diceretq; se celebritate fame, et amore quodam nominis tui commotum, uelle ad te proficisci, ut sub te magistro lautioribus literis operam daret: non potui non probare hoc eius constitutum: nam et rem pulcherrim

cherriman, & doctorem præstantissimum appetere mihi uisus est. Proinde petenti à me commendatitias literas, libenter conseruauì consuetudinem meam: & in his, quæ ad humanitatem pertinent, facilem ei me præbui. Commendo tibi eum igitur: sed ita, ut cum ipse de eo feceris iudicium, dignumq; statueris, quem in amicitiam tuam recipias: tum eum sic adhibeas, & benignitate tua complectare, ut quod sine ullo tuo incommodo fiat, aliquem ipse fructum sui huius rectissimi studij consequatur. Ego posteaquam ad te proximè rescripseram, biduo illo aut triduo accepi libellos tuos, quorum iam bonam perlegi partem: imprimisq; sum tuis defensionibus aduersus illos obrectatores tuos mirabiliter delectatus. summam enim ille doctrinam, & illam, quam ego maxime probo, egregie redolent animi moderationem. De Basilio iterum ago tibi etiam atque etiam gratias: quòd me ad eorum numerum, quos tui ingenij monumentis illustrare uoluisti, aggregare dignatus es. In quo si tibi non par opera rependetur à me, at mea equè certe tuæ isti præstanti erga me uoluntati reddetur uoluntas. Vale mi Erasme, & Amerbachium nostrum meis uerbis saluta. Iterum uale. Carpentoracti, VII. Idus Iunij, M. D. XXXII.

IAC. SADO LETVS EPISC. CARP.

D. ERASMO ROT. S. P. D.

NOli amabò putare, mi Erasme, quicquid mihi esse, naut gratius tua erga me beneuolentia, aut iudicio gratius. Itaque & quicumque istinc ueniunt, tuumq; modò nos men, & nuntium de te aliquem ad nos perferunt, libentissimè à me accipiuntur: eoq; etiam magis, si quod afferunt monumentum tui præstantis ingenij, præclaratq; in rem

rem & pietatem Christianam opera, ac uoluntate, qualia
 sepe multa à te proficiuntur: ut tibi molestū esse nō de-
 beat, illos tenui à me munusculo affici, qui id laboris mea
 causa susceperē. Et de tuo iudicio (ita mihi diuos omnes
 opto esse propitios) in ea sum sententia, ut nihil meorum
 mihi probari possit, quod ad religionem quidem, & ad li-
 teras sacras pertineat, si non id antea tibi sit probatum.
 Quapropter cū confeciſſem commentarios in Pauli pri-
 mam epistolam (quo labore, & quibus uigilijs, non dico:
 satis enim cognita tibi est illius Epistolæ obscuritas) sta-
 tueram aliquot mensis quiescere, totumq; me ab illa cura
 & cogitatione auertere: ut deinde recens, atque nouus ad
 meam recognoscendam, & accuratius expendendam lucu-
 brationem accederem. Qui tamen mos & mihi consuetus
 est, & à uiris doctis solet usurpari. Eratq; mihi in animo,
 neminem omnino participem facere, antequā ipse pro-
 basset. Sed cogitans casus humanos, & quanto mihi mæ-
 rori ac detrimento esse posset, si qua asperior fortuna, quæ
 in utrunque nostrum profectō habet potestatem, commer-
 cium inter nos hoc literarium peremisset: librum ē tribus
 primum, qui erat descriptus, dedita opera ad te misi, in
 quo maxima quidē sunt & pulcherrima fidei Christi my-
 steria. Quem peto à te mi Erasme, & pro insigni ac mu-
 tua beneuolentia nostrarogo, eo animo ut legas: uti ita
 statuas, melius mihi abs te multo consultum fore, si repre-
 henderis in eo, quæ tibi reprehendenda esse uidebuntur,
 quā si laudaueris, si quæ erunt laudanda. Ausus equi-
 dem sum, id quod uidebis ipse, ab itinere cæterorum, iam
 diu trito atq; usitato, deflectere: aliaq; quadam ingredi uia,
 quæ mihi uisa sit magis emergere ex fluctibus questio-
 num, fortiusq; & splendidius ad ueritatem contendere:

Deumq; ut mihi adesset, semper precatus sum. Sed falli me
 men possumus. Quamobrem mi Erasme, omnis in te spes
 mihi est, tuum iudicium quod tu modeste imminuis, ego au-
 tem plurimi facio, idq; non iniuria, nunc mihi quidē ipsum
 persugium & portus est, & totius mei laboris expositio.
 egoq; in te uno, tuoq; in me amore, ac tua spectatissima uir-
 tute, & doctrina acquiesco. Illud te nolo ignorare, deesse
 non pauca in hoc libro, quæ tunc adjicientur, cum opus to-
 tum acrius examinandum resumpserimus. Nam & multa
 in eo explicatius differenda sunt, quàm nunc exposita sint:
 & collecta ex sacris literis testimonia aliquot sane oppor-
 tuna atque illustra tum sumus addituri, cum de uulgando
 opere cogitabimus. Nam nunc quidem huic parti, quā adhi-
 misimus, ne lectionē quidē adhibui: ueritus ne correctioni-
 bus ac lituris ante tēpus implicarer, quādo omnē eiusmodi
 curā (ut dixi) in aliud tempus reieci. De impressione nihil
 malle, quàm id quod tu mihi consulis, ut apud Frobenium
 trāfigeretur res: certus enim sum, nusquā melius. neq; sum-
 ptu permouerer, sed pudore quodā afficior propter boni-
 tatem & modestiam Gryphij, qui mihi totus deditus planē
 est. Quanquā erit hac quidē de re spatiū deliberandi. Illud
 te summē oratū uolo, ut hāc partē cōmentariorū ita ostē-
 das cui uoles, ut nemini omnino describendi copiā facias: res
 enim nondum planē perfecta est. Ego & familiariter ago
 tecū, & me id tutō facere posse arbitror: summa enim mihi
 est & de tua humanitate opinio, & de integritate fides.
 Quāobrē si quid tibi oneris impono, id ea mēte facio, quod
 tibi uolo esse persuasissimū, nihil tibi esse uicissim in omni-
 bus rebus tuis, & opera mea, & beneuolentia paratius.
 Declarationes tuas, etsi magnopere probaui prima illa le-
 ctione, ut ad te scripserā, tamē de integro legam: nec dubi-
 to, quin

to, quin sim omnia in illis, quæ à te commutata sint, meliora ex bonis facta reperturus. Legi commentarium in Symbolum, quo mirifice delectatus sum. Os enim profectò obstru-
ctum iam est litigiosis hominibus, & sibi iniustam laudem ex obtreptione aliorum querentibus, quos tua excellens uirtus & autoritas satis per se ipsa refellit. Vale mi optime Erasme, & nostri memoriam retine, qui nunquàm tui esse inmemores possumus. Ad Amerbachium nostrum do lite-
ras, cui lucubrationem meam uel imprimis ostendi uolo. Iterum & sæpius uale. Carpentoracti, v. Idus Iunij, M. D. XXXIIL.

IAC. SADOL. EPISC. CARP.

D. ERASMO ROT. S. P. D.

Diu est cùm ego nihil de te, ne rumoris quidem, accepi. Quod si tu ades in eisdem locis, in quibus solitus es, tibiq; commoda ualetudo est, sicuti cupio equidem, & spe-
ro, nonnulla de eo me tenet admiratio. Homini enim *ἡσυχία* non est usitatum hoc silentium. Sanè nos post librum illum tuum de Concordia ecclesie nihil aliud accepimus, quod ab Erasmo scriptum esset. Itaq; non sine aliqua sumus suspicione, ne aut minus fortasse ualeas, aut in Belgas tuos profectus sis. Videbare enim literis tuis postremò ad me scriptis, significare, te id cogitasse facere. Quod si ita est, mi Erasme, quæso, ut cer-
tiores me de tuo omni statu facias, qui pendeo animi, donec exploratum aliquid de te habuero: nam mihi tua salus & tranquillitas mirabiliter cordi est. Non dedit nobis fortuna, ut in eisdem locis uiueremus: quod utriq; nostrum, arbitror, mihi quidem certè fuisset optatissimum. Potuis-
sem enim apertius tibi, atque illustrius, omnem meum sen-
sum

sum & animum declarare. Sed quoniā id præterijt, actum
 ne agamus, ut dicitur, animos certē uirtus dedit in amore
 consentientes: in qua tu multo præstantior, maiores au-
 tem meæ partes sunt, te summum uirum colendi, & dili-
 gendi. Tanquam igitur ad hominem omnium tibi amicissi-
 mum, ut de tuis rebus omnibus interdum scribas, uehemen-
 ter te rogo. Mei in Paulum perfecti commentarij sunt: itaq;
 eos propediem cogito edere. In ijs plurimum mihi opitula-
 tæ sunt correctiones ille tuæ, quas in primum librum adhi-
 buisti. Vellem idem in reliquos fecisses, maximo mihi emo-
 lumento ea res fuisset. Sed fortuna nobis disiungendis, mul-
 tis meis & magnis inuidit iucunditatibus: cui quidem à
 nobis non potest obfisti: ea enim summas frangit infir-
 matq; opes, nedum meas. Sed quod ad rem pertinet, potes
 perspicere mi Erasme ingenij tarditatem & imbecillita-
 tem mei: qui tanquam καλλιπιδης diutino cursu cubitum
 uix processi, ut ex hoc quoque maior tibi à tua incredibi-
 li nauitate & industria uoluptas pariat. Verum hæc
 hæc hactenus. Te mi charissime atque optime Erasme oramus,
 ut semel amorem erga nos abs te susceptum constanter
 & perpetuò tuare. Vale. Carpentoracii, Calend.
 Nouemb. M. D. XXXIIII.

IAC. SADO LETVS EPISC.

CARPENT. BONIFACIO

Amerbachio Basiliensi S. P. D.

NOlo te uereri, mi Amerbachi, ne tuæ literæ mihi aut
 intempestiue unquam, aut minus græte sint, cum
 eas ego libentissime legam, tuamq; in illis bene cognitam
 mihi modestiam semper mihi inuiri uidear. Quamobrem
 nulla te à scribendo eiusmodi suspicio retrahat, dum id tibi
 commod

commodum alioquin sit : semperq; ita existimes , te mihi quoties scribis , toties rem gratam facere. Tuam de coena Domini sententiam , et cognosse mihi iucundum fuit , et eandem ego uehementissime probō , illudq; præterea adiungo , Tot seculorum perpetuam consuetudinem à comuni Ecclesia usurpatam , non sine approbatione spiritus sancti tantum roboris habere potuisse : cum præsertim tot ex illo numero sanctissimi uiri extiterint , qui gratiam suam et amicitiam cum Deo miris rebus et multis ita declararint , ut dubium de eo esse non posset. Qui certè impij , nefarij; fuissent , et ab Deo penitus alieni , si panem pro Christi corpore , et rem prophanam pro rerum omnium effectore sumpsissent sibi adorandam , atque colendam. Quibus ipse Oecolampadius profectò nec sanctitate , nec doctrina fuit par. Atque is antequàm excederet è uita , cum audisset parteis suas , hoc est eorum qui impiè de sacramento corporis Christi sentiebant , aduerso prælio afflictas , quod prælium non humana ui , sed numine omnipotentis Dei confectum esse constaret : si conuersus est ad meliorem mentem , eius doleo morte : doctus enim sanè uir , et bonis literis apprimè erat ornatus : etsi ego nunquàm illi magnam eruditionem in theologia tribui. Sin autem aduersus Deum perstiterit contumax , equidem nunquàm cuiusquam malo letabor : uerim non iniquo animo feram , sementem tantæ prauitatis è medio sublatam esse. Utinam isti ciuitati , et ciuibus in ea omnibus , rectius insideat in fide catholica sensus : quorum ego alteri , propter nomen et nobilitatem urbis , alteris ex pietate charitateq; Christiana ualde amicus sum. Qui si me audire uolent , quod illis tu meis uerbis (si uidebitur , et si occasio dabitur) licebit dicas maiorum suorum potius in tuena-

da uera religione Christi laudem, quàm temerè nouantium res bene constitutas, insaniam pergent imitari. Opera que scribis Erasmi ualde auidè expecto, nec dubito ceteris futura dissimilia: hoc est, plena doctrinæ et ubertatis. Quod mihi Basilius tantus autor fuerit inscriptus, habeo equidem magnam uobis gratiam: sed tamen aliud erat querendus potior, qui tali munere honestaretur: nam ego ingenuè loquor, non huius mihi dignitatis conscius sum. Tuam tamen, et Erasmi mei beneuolentiam agnosco, eamq; gratissimam habeo: quam ego pari compenso uoluntate. Vale. Carpentoracti, VIII. Idus Maij, M. D. XXXII.

IAC. SADOLETVS EPISC.

CARPENT. GERMANO

Brixio S. P. D.

Superioribus diebus, cum per incertos tabellarios literas à te accepissem: in quibus neq; locus unde illæ datæ, neq; dies erat ascripta, etsi ex orationis tuæ filo styliq; elegantia, tum etiam amoris significatione aduersum me, non mediocrem cepi uoluptatem: tamē diu suspensio animo fui, quidnam mihi in tali re faciendum esset, cum ad rescribendum quidem officium me impelleret: quò autem, aut per quem literas ad te darem, nullum consilium capere sat certum possem. Pòst uerò diligentius mecum meditatus, et illam faciens coniecturam, tales uiros, qualis es tu, Lutetie Parrhisiorum libentius sepiusq; commorari: propterea quòd illa ciuitas amplissimum est doctorum hominum domicilium, literas eò misi: ubi si te illæ reperissent, esset et officio meo, et animo satisfactum. Sin minus ibi te offendissent, meq; in eo opinio mea et coniecturæ ratio frustratam esset: per Budæum tamen ad te, ubicunq; esses, mitterentur.

Cui

Tui homini doctissimo atque optimo, tu simili uirtute & doctrina præditus, incognitus certe esse non potes. Verum quòd mihi in literis tuis gratularis, quòd me, quem diu antè mortuum existimasses, repente non modò uiuere, uerum etiam dignitate atque honore auctum esse audisses: gratulatio tua, ut quæ ab optimo profisciscitur animo, sanè mihi probata est. Sed tu si unam illam esse mortem arbitraris, qua qui naturæ & mortalitatis conditioni satisfacit: placet nòdum mortuus sum, neque supremum fati diem adhuc executus. Si uerò grauiorem & uerorem putas mortem, cum quis cogitur alieno uiuere arbitrio, non suo: sanè & mortuus fui, & reuixi posteaquàm in hunc portum otij & tranquillitatis sum peruectus. Scito enim me his quinque annis, posteaquàm uidelicet Romanis relictis rebus, in meam ecclesiasticam prouinciam me contuli, solis gustasse qui sint fructus ueræ uitæ, nihilq; expertum fuisse postea quòd pœnitendum mihi esset. Quare tu si *μουσική* gratularis mihi, habes letandi de amico & gratulandi causam. Sin autem uulgari consuetudine uerbi locutus es: en tibi amantissimum tui hominem non modò non mortuum, sed uiuentem nunc quidem beatius quàm antea: cui ista ipsa dignitatis accessio, qua te gaudere dicit, utinam illa non magis oneri, quàm honori esset. Sed tamen quoniam diuino numine in hoc loco positi, & in hoc honoris gradu locati sumus: demus operam, quoad possumus, ut nostra eidem Deo & opera parata sit, & uoluntas. De te autem ipso mi Brixii, quando ex eorum hominum numero es, quos ego colere & complecti studiosè soleo, dedistiq; mihi per literas tuæ & doctrinæ & humanitatis specimen: sic me existimare puta, te esse dignissimum, quem omnes qui bonas artes sectamur, in oculis assidue

i s feram

feramus, nihilq; uicissim accidere mihi posse tua erga me beneuolentia gratius. Quæ quoniam (ut scribis) à te suscepta iam diu est, ex quo me scilicet primum Romæ cognouisti: peto à te maiorem in modum, ut & ueterem illam renouare, & si est augendi locus, etiam augere & amplificare eam uelis. In quo tibi polliceor, me curaturum, ut in nullo amicitiae officio, nec in uoluntatis studio me uincas. Vale. Carpentoracti, x. Calend. Iulij, M. D. XXXII.

IAC. SADOLETVS EPISC.

CARPENT. GERMANO

Brixio S. P. D.

NON potuit fieri commodius, nec magis ut ego uellem, quam quod meus liber tibi redditus fuit: primoq; ipso in prelio, ut aiunt, cum homine disertissimo doctissimoq; congressus, non dicam cum laude, (abhorret enim mea mens ab eo quod insolentius uideatur dictum) sed certe sine ignominia discesserit. Quāquā tu quidē etiam illum laudas: in quo agnosco uel beneuolentiam erga me tuam, uel comitatem naturæ, qua es præditus. Sed quod epistolam meam desiderasti, hocq; genus officij quod in scribendis epistolis situm est, imprimis inter amicos usurpari iudicis conuenire: uerè tibi dicam. Subitus discessus Giramandi, qui me festinare ualde coëgit, tum autem hæsitatio quedā mea, cum nec quibus in locis planè esses, nec quid rerum gereres satis nossē: illudq; etiam ualde uererer, ne tibi homini uehementer in literis occupato obijcerem laborem: adduxit me, ut statuerem per nuntios potius, quam per literas tecum agendum esse: præsertim cum homini & amico, & prudenti, id negotij committerem. Qui, quā mirifice

ce sanctus officio sit, tum ex rebus ipsis, tum autem tuo imprimis iudicio testimonioq; cognoui. Illud uerò mihi pergratum accidit, quòd meum consilium istuc mittendi librum, & ad theologorum uestrorum iudicium deferendi, tibi quoq; esse intelligo probatum. Quod equidem, mi Brixii, earatione feci, quòd Christianam illam humilitatem animi, quàm maxime in scriptis meis extollere, & in cælum ferre, uerisimis laudibus soleo: non solum uerbis, sed ipsa re, quantum à me fieri potest, cupio semper mecum habere coniunctam. Cuius si ut nomen, ita & ueritas Christianis hominibus in cultu & in honore esset, tot hodie pestilentissimarum heresum erroribus, & hac religionis labe careremus. Sed quòd scribis, te curaturum, ut æquis iudiciis, & à politiorum literarum cultu non abhorrentibus, res permittatur, habeo tibi magnā gratiam: ianq; id perfectum à te uideo. Scripsit enim ad me ex illis quidam sanè quàm liberaliter: ut mihi in mentē uenerit letari, esse apud theologos uestros Musis etiam locū, uerum illis sanctioribus: quod tamen tibi & Budeo nostro acceptum ferendum est. Certe id quod sentis, est omnino uerissimum: nec res tam præclaras barbarè atq; absurdè debere tradi, & quæ à me scripta in Paulum sunt, sine Latina & Græca cruditione intelligi uix posse: aut ne uix quidem. Expertus enim sum ego, quæ subtilitas rerum, quanta & cuiusmodi altitudo maximorum in illis mysteriorum insit. Quæ tu quòd breui, & subita lectione tam accuratè perpenderis, non rerum facilitati, sed tui ingenij magnitudini est ascribendum. Quo nisi tu eximio præditus esses, crede mihi, impeditius multo iter ad illa percipienda & intelligenda offendifses. Dies tamen, & mora, & crebrior lectio, quotidie magis indicabit, nihil fieri posse rebus illis re-

cond

*reconditis**Chrysoſto.
m 705*

conditiis. Quod tibi hoc libentius scribo, quòd te quoque uideo in eodem stadio currere. Non enim mihi ignota neq; inaudita studia sunt tua: sed & ex pluribus cognoui, & legi ipsemet homilias illas Chrysoſtomi, quas tu è Græco sermone in Latinum uertisti, ea & elegantia uerborum, et grauitate: ut non tam opulentissimum tranſtulisse auctorem, quàm imitatus esse uideare. Itaque expectabimus aliarum gratumq; mihi in eo feceris, si ut confectæ fuerint, mihi eas afferri quàm primum curaueris: etsi cum ad conciones erit uentum, grauior tibi labor uidetur fore propositus. Nosti enim profectò quàm ardentè ille, quàmq; incitè solitus sit auditores non magis docere (mihi quidem uidetur) quàm aut obiurgare, aut accendere: etsi utrunque quidem, idq; cum magna cura. Verum cum in multis interpretandis Pauli locis ab eius opinione dissentiam, iccirco tibi uisus sum eum minus legisse. Ego uerò in ipso legendò, expendendo, interpretando Paulo, cum omnium fratri interpretum, qui aliquo numero sunt, scriptis & commentationibus usus sum: tum uerò Pauli eiusdem ope & doctrina plurimum adiutus: qui quidem suimet longè optimus est interpretes. Noli enim putare, me ad primam illam, quæ Romanis inscripta est, epistolam exponendam accessisse, nisi prius perlectis, diuq; uolutatis, omniq; animi attentione perspectis cæteris eiusdem doctoris epistolis. Quarum assidua & acri lectione in eos diuinæ sapientiæ fontes sum inductus, ex quibus si non hausisse puriorem doctrinam, saltem leuiter ex illis aspersus fuisse uidear. Vnum est in quo miror, quòd ita reprehendor à quibusdam, quasi defleſcere uel tantulum à uetere translatione Pauli nefas sit. Cuius tu rei, mi Brixi, qui utranque linguam probè nosti, optimus poteris esse iudex. Mihi enim si quicquàm in illis commen-

tarijs

tarijs est, quod probetur, illud præcipue est, quod uisus mihi sum uerba e uerbis expressa uere Latina reddere, quæ antè nimirum alieniora pleraq; erant, ut uis Apostoli sententiæq; obscuraretur. Ea si conatus sum illustra & perspicua facere, quod ordine, & proprietate Pauli uerborum accuratissimè seruata factum à me est: quidnam quæso ea in re admissum est culpæ? cum præsertim gratius hoc etiam meum factum esse debeat, quod Luteranis ut sua *παράδοξα* facilius probent, imperitosq; in fraudem inducant, ad ignoratam plerisque linguam sæpenumero confugientibus, hic utique campus doli & fallaciarum intercludendus fuit. Si tamen ego non sum hallucinatus, quod fieri nimirum potuit, homo enim sum. Alia quidem uia commodius istis contortioribus *scripturæ sanctæ* occurri, illorumq; præstigijs & machinationes redargui uix potuisse existimo. Itaque & initio mei operis hac potissimum de causa illam me sumpsisse enodandam epistolam sum testatus. Sed hæc hætenus. Venio nunc ad eas epistolæ tuæ partes, quæ partim me delectarunt mirabiliter, partim pudore etiam affecerunt. Nam quod meæ lucubrationi tantum laudis impartitis, quantum non tam à summo iudicio, quam ab amicissimo animo profectum intelligatur: gaudeo equidem me abs te sic diligi, tuamq; istam præstantem atque egregiam erga me uoluntatem permagni æstimo. Sed res ipsa planè ut erubescam me cogit. Etenim quis ego sum, quo ingenio, qua doctrina, quibus ornamentis præditus, cui ab homine doctissimo atque optimo tantum laudis tribuatur? Si enim in eo laudandus sum, quod sim deditus optimis artibus & studijs: quàm multi sunt nostra hac ætate, qui in eodem genere studiorum excellunt? non ne horum alium frequentia & Italia, & Gallia, & ipsa quoque
Germania

Germania nunc referta est? Si uerò quòd optimas tueor
 & sustineo partes, ab antiquiorumq; scitis atque decretis
 transuersum unguem non discedo: non tam id laudi ulli
 dandum est, quàm uitio, secus si fiat, maximo. Nam quòd
 in portum me ex urbanis illis fluctibus, & ex magna agi-
 tatione tranquillam in stationem recepi: ego sanè liberam
 & uoluntariam uite agende rationem obnoxijis illis, &
 alienae sententiae addictis rationibus, ob eam primion cau-
 sam longè prætuli, quò uni iam Deo liberius famulari, &
 commissae mihi ab eo ecclesiae officium praestare presen-
 possem. Deinde ut mihi cum Musis iamdiu optatum habere
 liceret commercium. Cuius quidem uite summitas & de-
 lectatio tanta est, ut non regem esse, sed regibus non egeri,
 uerè regaliter uiuere, & ipsa uerè beata uita sit. Quam
 quàm hoc argumentum nequaquam in uulgus edendum est,
 ne ad eos quidem, qui aliquam speciem bonorum docto-
 rumq; prae se ferentes, eisdem nihilominus, quibus uulgi,
 bonorum atque opum cupiditatibus iactantur. Sed ego tes-
 cum tanquàm mecum hanc rationem puto. Non enim mihi
 plus assumo in huius laude consilij, quàm tibi ipse tribuo:
 quem & multis antea testibus, & tuis nunc ex literis pla-
 ne intelligo in eadem mecum esse sententia: nisi quòd tua
 uirtus hoc apparet illustrior, quòd ego multis diu curis, la-
 boribus, uigilijsq; uexatus, quas ad alienum arbitrium fe-
 rebam & suscipiebam, tandem tædio fractus, in quietis lo-
 cum me contuli. Tu tua sponte, solutoq; iudicio, studijs am-
 bitionis missis, in eundem portum es peruectus. De qua
 praeclara animi tui moderatione, rectissimoq; consilio, &
 eiusdè mecum societate numeris, & tibi gratulor, & mihi
 apprimè gaudeo. Nullo enim alio comite ornatio, aut huc
 inire prius uiam, quae minimè populo nota est, iamq; ob-
 desuet

desuetudinem dumetis inhorruerat, et stirpibus, aut nunc
 tenere eandem possum. Sed de his quoque satis. Iulij fratris
 mei quod mihi mentionem facis, eodem penè amore ac si
 frater ipsius germanus fuisses, ueteremque tuam cum illo fa-
 miliaritatem prædicas: peream mihi Brixi, nisi ciam meum
 erga te studium ad summum creuisse crede-~~m~~, maximus
 tamen hac de causa cumulus accessit: non enim existima-
 ram nostram coniunctionem iam inde ab illius tecum con-
 suetudine auspiciatam fuisse. Neque uerò aut te urbanum me-
 minisse mihi uidebar, aut post in Gallia tibi quicquam rei
 cum fratre fuisse meo nouerā. Sed omnis tui cognitio prin-
 cipio mihi in Gallia oblata est, primum ex literis tuis, quas
 iam longo intervallo accepi iucundissimas. Deinde ex epi-
 stolis et Erasmi ad te, et ad illum tuis, illoque imprimis
 opere mihi sanè probato, quod conuertendo Chrysostomo
 lucubrasti. Postremo uerò Lugduni, deindeque Massiliæ,
 ciam ad summos principes salutatum accessissem, sermones
 cum pluribus permultos et habui et accepi de te: cum
 tua uirtus et doctrina, maximeque ista animi æquitas, qua
 tu fortuna et cupiditati tue modum constituisses, omnium
 una et constanti uoce laudaretur. Itaque cum plurimas iam
 haberem tui magnificiendi causas: cumque hoc nouissimum
 studium, quod tu in meis exhibendis scriptis honoris
 mei causa suscepisses, uehementer tibi me obstringeret:
 illa tamen mei fratris commemoratio tam pie, tamque
 amanter abs te facta, prorsus effecit, ut te in illius pe-
 nè loco diligam. Quam ob rem rectè feceris, idque mihi erit,
 gratissimum, si ita statueris, quæcunque à coniunctissimo
 fratre officia sperari, aut expectari possunt: ea tibi à me
 prompta esse et parata: ut si usus uenerit quod memet-
 ipsum tibi patefacere penitus possim, non sis maiorem
 erga

erga te benevolentiam cuiusquā neque fidem in amicis
integriorem cogniturus. Illud te rogo, ut quid theologi
 uestri de me scriptis senserint, certiore me facias: cui
 etiam adhibita, ut literę ad me diligētius perferantur. Nam
 quas mense Aprili dedisti, eas mihi scito extremo Iunio
 fuisse redditas: quibus ut debui, sine mora respondi. Tuus ad
 dubitationibus, quę ad linguae Latine rationem pertinent,
 altera seorsum pagella conor satisfacere. Vale mi doctissi-
 me Germane, et nos amare persequera. Carpentorath,
 prid. Cal. Iulias, M. D. XXIII I.

IAC. SADOLETVS EPISC. CAR-
 PENT. GERMANO BRIXIO
 S. P. D.

Et literę tuę, id quod aliis quoque conquestus sum
 tardissimē ad me perlatae fuerunt: (data enim pridē
 Idus Februarias, post Nonas Aprilis denique mihi sunt red-
 ditę.) Et ego quō minus ad eas continuō responderem
 uoletudine sui aduersa impeditus. Scito enim me ossium
 tam mensem pituita usque eō laborare, ut et odoratum pe-
 nitus, et uim etiam gustandi aliqua ex parte amiserim.
 Qui morbus hyemis tempore lentior, eoq; magis tolerabi-
 lis: quōd humoribus pigre et segniter se mouentibus, sen-
 sum in nobis mali obtusiores aliquanto facit. Vere noui
 excitatur, et ad nocendum corpori acuitur. Itaque et se-
 bricula aliquot diebus tentatus sum; et nunc capite fre-
 quenter languo: non tam dolore quidem, quā grauedine
 quadā occupatus, atq; pressus. Sed mihi multis adhuc fru-
 stra remedijs adhibitis, recuperandę uoletudinis spes, secun-
 dū Deū, reliqua est in appropinquātis caloris aduētū. Qua
 si nos sefellerit, seremus humaniter, omneq; Dei omni-
 potentis

potentis de nobis ipsis decretum in partem optimam accipimus. Illud utiq; præstabitur à nobis, ut ne qua culpa nostra morbus uim ad ledendum, incrementum uel accipiat. Habes causam mee tarditatis. Nunc reuertor ad tuas literas, quæ mihi medijsfidijs extiterunt gratissimæ: uel quòd beneuolentia erga me tua eas mihi gratas semper efficit, uel quòd de libro meo quid actum fuerit, cognoui: de quo ad id tempus nihil acceperam. Eram autem non minimum sollicitus, quo pacto ex eo afficiantur animi uel audientium, uel legentium. Et nimirum hoc tempore, hisq; animorum opinionumq; dissensionibus, nihil tam nobis pertimescendum, quàm calumnia est, quod iam uulgare quidem uidetur esse uitium. Sed mihi, ut concertatio omnis permolesta, sic animi æquitas tutissimum est perfugium: quo sum uti solitus, si quis falsam mihi littem aut iurgium intendat: nam beneuolæ castigatoribus ultrò magnam gratiam me debere confiteor. Quare quod mihi polliceris, uel potius recipis, te acturum accuratè eum theologis uestratibus, ut meum hunc animum æqui boniq; consulant, id ego abs te non mediocri cum cupiditate expeto. Nihil enim malo, quàm et suum illis honorem, et mihi meam pacem ac tranquillitatem incolumem manere. Præterea faueo etiam ordini illi atque collegio, in quo uideo firmissimam anchoram fluctuantibus (ut nunc est) fidei nostræ rebus constitutam esse. Sed hæc hætenus: neque enim dubito, quin iam officio functus fueris: nihilq; reliqueris loci neq; hortationi, neq; admonitioni mee. quippe qui nō studium solum amoremq; in amicitia, sed nauitatem etiam, et diligentiam asseras. Quo quidem nomine non mihi uni, sed prorsus omnibus carus iure optimo atque amabilis esse debes. De Episcopo Parisiensi nostro istud idem sentio quod tu. Nihil illo ho-

k

mine

mine elegantius, nihil bonarum artium fieri posse amantius: in quibus ille ita ceteris fautor est, ut præcipuum tamen laudem ipse obtineat. Ei te gaudeo tam familiarem, quam tu scribis, existere. Neque illud est *κολοιὸς πρὸς καλοῖον*, sed ad summum uirum uir ingenio et doctrinam præstans eos aditus habet, quos germana uirtus illi patefecit. Eum ego etsi mirabiliter amo, colōq; idq; ipse non nescit: tamen mihi erit pergratum, si tu hoc idem in sermonibus crebro illi inculcaris. Cetera, quæ in tuis literis planissima amoris atque officij sunt, iccirco à me prætereuntur, ut ne uidear aut mecum nimium delectari laudibus, aut tuas blandius sæpiusq; commemorare, quàm ingenuitas amicitiae, et nostra firma iam atque constans necessitudo postulat. Illud habeto, tantum tibi tribui à me, quantum et doctissimo homini, et in officijs omnibus constantissimo, ab homine item officij doctrineq; studioso et peramante debeat. Cuius mei de te iudicij nunquàm in profectio pœnitebit. Vale. Scriptis his literis, uenit mihi in mentem requirere ex te, ecquem tu forte isthic haberi liberalibus institutum artibus, qui Latinis et Græcis docendis literis idoneus esset, idq; ipse profiteretur munus. Similem enim quempiam ego nactus, libenter eum hac se bona (ut opinor) conditione accerserem: quod ciuitas nostra publico id, uti fieret, decreuit consilio. Vellem autem eum maxime, qui in Ciceronianis scriptis exercitum esset, atque eruditus. Hac in re si quid est mihi quod præstare, et ciuibus in eo mecum prodesse possis: peto à te, ut ne grauiere suscipere aliquam curam, et te in eam cogitationem conferre. Certè enim si assequemur quod cupimus, magno nos omnes abs te affectos esse beneficio summi arbitraturi. Iterum uale. Carpentoraacti.

CARPENT. GVLIELMO BEL-

laio Langeo S. P. D.

CVM hosce plures iam menses uehementer de te & de tua salute sollicitus fuisssem, quòd ignorans ubinā esses, te in illis Italiae fluctibus etiam nunc uersari arbitrabar: summam repente accepi letitiam ex optato nuntij aduentu, qui ex aula Regis nuper huc profectus, saluum ac ualentem te sibi uisum esse confirmauit. Quod si ita est, (ut ego spero & opto) cum mihi ipsi gratulor, tum ago Deo immortalī gratias. Facit enim incredibilis ille amor, quo te iam pridem sum complexus, ut nihil mihi abs te neq; secundarum, neq; aduersarum rerum, esse seiunctum possit. Quinquā quas tu secundas tibi esse res putes nescio, preter Regis tui gloriam atq; amplitudinem. Vidi enim te in maximis illis misere Italiae turbinibus ac procellis, non ferentem modò omnes labores, & omnia pericula constanter, ac fortiter: sed adcurrentem etiam ultrò, & penè exposcentem pro tui Regis dignitate atq; gloria, usque eò quidem, ut nemo secundis suis rebus tam iucundè ad commodum & utilitatem suam perfruatur, quàm tu in turbulentis & asperis alacri animo uersabare, quò fidei tue officioq; satisfaceres. Quod etsi iure ac meritò pro tanti honore Regis faciebas, tamen rarum nos in te, propeq; inauditum fidei ac uirtutis exemplum conspicientes mirabamur. Nunc autem si in portum peruectus es, instituiistiq; commorari inter tuos, & ea artium optimarum studia quibus à pueritia mirifice fuisti deditus, in aliquo ocio recolare: nuncio tibi me futurum socium eiusdem & uoluntatis, & iudicij. Dedi enim me penitus & dicaui literis: neque aliud quippiam iam cogito dies noctesq;, quàm quemad-

k 2 modum

modum possim ueram & dignam Christiano homine immortalitatem consequi: cuius rei iudicium, & fructum etiam aliquem, uelut ocij mei primitias, celeriter, ut spero, in manibus es habiturus. Sed non audeo scribere de his nunc pluribus, donec sciero, ubi tu sis, quid agas, & quam mei absentis memoriam beneuolentiamq; conserues. Quod ut facias, mihiq; aliquando aliquid de tuis rebus scribas, te uehementer etiam atque etiam rogo: imprimisq; tibi ut persuadeas, nullum unquam tempus fore, quo tuorum meritorum erga me, & nostre mutue insignisq; beneuolentie, memoria moriatur. Vale, & nos dilige. Carpenteroracti, xv. Calend. Martij, M. D. XXXVIII.

IAC. SADOLETVS EPISC. CAR-
PENT. GVLIELMO BELLAIO
Langeo S. P. D.

NON puto te mei oblitum esse, id enim humanitas tua mihi perspecta & cognita, & mea constans erga te uoluntas suspicari uetat. Cum enim ego tantum te diligam, quantum literis exprimere non possum, quod meus in te amor omnem uerborum uim, & orationis copiam longi uincit: non duco posse hoc accidere in natura ingenua, & liberali, cuiusmodi tua est, ut posteriores in amando semper partes uelis. Quamobrem certus sum me tibi esse cordi, quemadmodum quidem antea semper fui. Quod autem late sitis à me toties per literas, nullas mihi adhuc rescriptis, id occupationibus tuis totum attribuo: et si uel uersiculis abs te duobus, ut alias tibi scripsi, poteram esse contentus qui mihi amanti, cupienti, de te multum cogitanti, maximi muneris loco accidissent. Siquidem in illis imaginem & animi, & amoris erga me tui, cōplecti & exosculari mihi

licuiss

licuisset. Sed quando id præterijt, adest noua occasio, qua nauare mihi beneuolentiam tuam possis. Paulus Sadoletus fratris mei filius, is qui tibi has literas reddidit, adolescens est apprime institutus artibus honestissimis, à meq; in filij loco diligitur. Is iampridem flagrans cupiditate uisende Aula Regiæ, et ipsius Regis salutandi uenerandiq; tam suo, quam meo nomine, hoc tempore à me potissimum dimissus est: quo mea quoque intererat, aliqua perferri ad Regem meis uerbis: ex quibus ille pluribus suis beneficijs in me iam collatis, animum meum erga se et memorem et gratum cognoscere posset. Etenim iamdudum uereor, mi Langee, ne me rusticum hominem iam quendam, et parum urbanum esse existimetis, qui officium iustum mehercule et debitum, ad uos isthuc ueniendi, et coram memet Regi offerendi tamdiu distulerim. Sed eius me mei facti oppidò quàm puderet, si aliqua in me resideret culpa, ac non totum hoc crimen fortuna sustineret. Quibus autem de causis usq; adhuc retardatus sim, et quid potissimum uelim in hoc tempore, cuncta ex ipso Paulo cognosces. Quem peto à te Langee mi suauissime, teq; magnopere rogo, ut omni tua humanitate, tua inquam illa præstante atq; egregia, complectare. Nihil mihi omnino facere gratius potes, quàm si in hoc adolescente quanti tu me facias, et quid mea causa cupias, ostenderis. Is à me habuit in mandatis, ut nihil omnino ageret, nisi de consilio tuo. Quamobrem cum totum suscipias oportet: et non solum illi introductor, sed monstrator etiam sis, et monitor, quomodo, et quādo, aut ad Regem adire, aut reliquas eum res agere et tractare conueniat. Hoc cum mihi feceris (ut dixi) gratissimum: tum tu uirtuti et humanitati tue seruiers, quemadmodum quidem solitus es: ipsumq; adolescentem dignum et fide et

beneuolentia tua etiam experiere. Nos hic de nuptijs tuis nescio quid audiuius, easq; plenissimas dignitatis esse intelleximus. Id si ita est, quod quidem cupio esse, tibi eam rem feliciter et prospere euenire opto: ac Deum quaeso, ut eos ex te gignas liberos, qui tibi et uoluptati, et generi tuo sempiternae laudi esse possint. Vale mi Langea, et me ut soles dilige. Carpentorasti.

IAC. SADO LETVS EPISC.

CARPENT. PINO RIVENSI

EPISCOPO S. P. D.

Du est, quod nihil ad te dedi literarum: non obliuione amicitiae nostrae, sed quod cum nihil haberem quod scriberem tua lectione dignum, nullas uolui potius, quam inanes esse meas literas. Nunc uero cum se mihi occasio, et prope dicam necessitas quaedam obtulerit scribendi ad te, libenter hac oportunitate sum usus. Etenim quibus in rebus egere mihi uideor cum eruditi hominis doctrina, tum amici fide, tu mihi statim occurris ad utrumque aptus, cuius iudicium et integritas à me maximi aestimetur. Haec diebus absolueram commentarium in Psalmum xc. sed maximo cum labore atque cura, quod mihi saepe scribendi semper accidit, ut propter tenuitatem ingenij omnia difficillima esse uideantur. Eum librum cum cuperem communicare tecum, et cum aliquot uiris doctis, ut quam maxime emendatus in manus hominum exiret, difficultate libroriorum fui retardatus, quorum est incredibilis in his locis inopia. Itaque ad impressores me necessario contuli, ne nunquam quicquam ederem quod laude dignum esse posset. Nam cum non insistendum mihi in hoc uno opere sit, sed ad alia, Deo bene iuuante, progrediendum: uisum est fore
utile

utile maturè intelligere, quid quisque in hac lucubratione
 mea prima ex me requirat, ut ex his, in quibus iure nunc
 reprehendar, in alijs posthac cautior et sapientior fiam.
 Hac spe et fiducia libello exitum permisi, cumq; euestigio
 misi ad te: ut siue tibi probaretur, singularem animi leti-
 tiam ex hominis doctissimi, atque amicissimi approbatione
 acciperem: siue minus probaretur, tua castigatione et
 monitis in posterum fierem melior. Quorum utrumvis ita
 mihi gratum futurum est, ut utrum malim nesciam. Vtile
 est reprehendi, cum erres: lucundum laudari, præsertim
 à laudato uiro. Sed si hi sumus, qui esse debemus, hoc est
 ueri rectiq; cultores, potior esse debet uoluptate utilitas.
 Quamobrem à te peto, idq; maiorem in modum, ut cum
 hæc nostra leges, reperiesq; aliquid quod tibi non satis
 probetur, sensumq; acris iudicij tui aliqua in re offendant,
 ne parcas monere, et reprehendere me, fidemq; amicitia,
 quam à te sanctissime seruari non dubito, in hac re mihi
 potissimum præstes. Vt enim dico, si minus in hoc uolumi-
 ne, quod iam editum est, at in alijs ad quæ ego me paro,
 plurimum mihi et tua eruditio proderit, et autoritas.
 Tibi equidem hoc confirmo, me in hac scriptura et lucu-
 bratione mea, non tam meam spectasse laudem, quam eorum
 utilitatem, qui legent: si forte in hac tanta uitiorum uberi-
 tate, quibus hodie terrarum orbis laborat, aliquid ferre
 opus possum labenti iam, et grauiter affectæ religioni
 Christianæ. Quod optatum etsi maius multo est, quam ut
 conueniat mek uiribus: per quos tamen uult, omnia quæ-
 cunque uult, et potest, et potuit semper omnipotēs Deus:
 qui et à pecore pascendo, et à sycomoro, reges populo
 suo et prophetas accersuit. Cuius nos honori, et nomini
 toto animo inferuientes, satis habituri sumus, si cui inter

legendum nostra, aut Dei ipsius omnia intuentis timor solito maior, aut acrius desiderium recte faciendi incesse- rit. Sed de his satis. Tu ut me diligas, tibiq; persuadeas, te à me excoli summopere, et amari, magnopere à te peto. Vale. Carpentoracii, Calend. Martij, M. D. XXX.

IAC. SADOLETUS EPISC.

CARPENT. AVG. GRIMALDO

Episcopo Grassæ S. P. D.

Omnibus in rebus tuus amor erga me semetipsum ostendit: quod etsi mihi est peroptatum, re et facili- ter sepius apparere quantopere tu me diligas: tamen quòd tibi nihil adhuc possum reddere præter beneuolentiam, et me- morem pro tuis iam pluribus officijs erga me uoluntatem aliqua cura afficior, ne cui indignus talis uiri tanto erga me studio esse uidear. Quod ego à te peto, ut ne ita creden- timum inducas. Crebrior tibi, et felicior data est occasio benemerendi de me, et propter amplitudinem potestatis, et propter excellèntiam uirtutis. In quo uerò et fides agi- tur, et officium, et fidelis amicitie firma coniunctio, mori- millies malim, quàm quoquam in eo esse inferior. Sed quorsum ista? Paulus fratris filius, quem ego mihi pro filio duco, nuper reuersus ad nos, mihi narrauit, quo pacto fue- rit acceptus à te: ut non solum amorem, quo me prosequeris, sed humanitatem etiam, et liberalitatem tuam, quæ summa est, totam effuderis in eum: aliquotq; locis ea de me præsentibus audientibusq; compluribus dixeris, ex quibus perspicuè pateret, et quantum me amares, et quàm amici de me atque honorifice non sentiret ipse solum, sed alios etiam uelles sentire atq; existimare. Hæc tua recentia offi- cia: quæ alijs iam plurimis accumulata sunt, si obliuisci aut
dissim

disimulare uelim, ingratus & nefarius: si uerbis compensare, ineptus sanè existimer. Sed in re difficili ad capiendum consilium & dubia, malui tamen scribere ad te aliquid, & gratias tibi agere, quàm omnino me uideri mutum. Eas igitur tibi & ago & habeo quàm maximas, habiturusq; sum semper, donec uita superabo mea. Et quoniam alia mihi non est de te bene promerendi facultas: illud quod sperare nonnihil posse mihi uideor, si hoc ocium quo nunc fruor, Deus mihi fortunabit, tibi polliceor, me omnium operam daturum; ut & tue eximie uirtutis, & mee erga te summe beneuolentie ac uoluntatis, aliquod non obscurum iudicium prodatur posteritati. Sed & hoc parum est, & tu multò maioribus es dignus. Nos tamen id quod possumus libenter prestabimus, in quo animus tibi noster, nō res ipsa est spectanda. Vale, & nos amare ne desine: tibiq; persuade uicissim, te à me non amari solum, sed mirabiliter etiam obseruari, & coli. Carpentoracti, x v. Calend. Octobr. M. D. XXIX.

IAC. SADOLETI

EPISC. CARPENT. EPISTOLARVM LIBER V.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. IOAN. SALVIATO, S. R. E. Cardinali, S. P. D.

OGNOVI ex literis meorum, id quod mihi magnæ uoluptati fuit, te saluum ad urbem, & ad Pontificem maximum reuertisse: atque utinam ut uirtus tua mihi plane perspecta & probata semper fiat,

k s sic

sic habeat locum his duris temporibus, quo Reip. & eccle-
 siasticae auctoritati possit esse adiumento. Quod tamen con-
 fido fore, fretus prudentia tua, & optimi Pontificis sapien-
 tia atq; consilio. Ego cum tu etiamnum in Gallia esses, me-
 moria tenco, me tibi scripsisse, excudi à me nescio quid in
 sacris literis: quod simulac absoluissem, continuo tibi mis-
 surus essem. Id nunc mitto, Commentarios uidelicet in Psal-
 mum XCIII. aliquanto serius, quam uolebam: quod ex-
 pectatio mea quoad scirem ubinam locorum constitisses,
 studium mittendi meum retardauit. Nam quin tibi in omni
 laude doctrinae ac literarum plurimum tribuam, ne tu qui-
 dem dubitare quicquam potes. Nosti enim iamdiu animum
 meum erga te, & perpetuum iudicium, quod ego cum in
 ingenio tuo, tum de praestantissimis uirtutibus, omniq; in
 integritate & modestia semper feci. Quae hoc maiora or-
 namenta putanda sunt, quò rariora in hoc tempore cernun-
 tur. Itaque gratum quidem mihi fuerit tibi probari lau-
 brationem meam, si tamen probanda sit. Verum illud quo-
 que gratius, me abs te admoneri, si quid iniecit, quod re-
 prehensione dignum esse uideatur. Tendenti enim mihi à
 similia alia, admonitio tua praecepti in posterum, & do-
 ctrinae apud me locum obtinebit. Sed de hoc satis. Reli-
 quum est, quod ego nescio quamobrem haestem petere à
 te, cum à tali uiro, eodemq; patrono ac defensore tum meo,
 tum meorum omnium, si qua opus sunt, audacter postulan-
 da sint: neque tamen (ut ego arbitror) meae modestiae in pe-
 tendo fines transiliam. Habeo sororis filium de tuo Ferro-
 riensi populo, Paulum Sacratum, bene ac liberaliter edu-
 ctum, optimisq; institutum & moribus, & literis: qui mihi
 cordi uehementer est, & propter necessitatem sanguinis,
 & multò magis, quòd ex indole bona uirtutis ac ingenij
 spern

spem de se maximam omnibus nobis affert. Is ecclesiasticam sectam secutus, dedit in sacram militiam nomen, et à me iam pridem sacerdotio quodam donatus fuit. Verum pater eius Ioan. Baptista, cuius tibi uirtus, pudor, integritas, nota est, tam multorum liberorum onere premitur, ut nequaquam id illi subsidij satis sit. Quare cum ipsius Pauli egregia indoles, et optimarum artium ac literarum studium, tum domus illius ac familie nobilitas digna est, quam tu tua humanitate ac liberalitate complectaris. Feceris igitur rem tua uirtute uehementer dignam, si sacerdotio alio quodam in ipsius patria illi deferendo cum iuuueris, quò et studiosius colere bonas artes, et patris fratrumque onera, quæ multa et magna sunt, queat subleuare. Quod ego à tua amplitudine ut efficiat summo opere contendendo: atque imprimis, si tibi uideatur, ut cum in illius Ferrariensis ecclesie canonicorum, quos uocant, collegium ascribas. Erit hoc mihi ex multis tuæ erga me beneuolentie indicij maxime gratum, prorsusque honorificum. Tu uerò cum illam familiam honestaris, in bonoque statu collocaueris: tum egregiam illam, quæ de te est, et de tua singulari sapientia ac religione, confirmaris opinionem: tanquam sic statuas, sacerdotia, non ad temeritatem et arbitrium efflagitantium, sed ad ornandos homines idoneos, et ad bonorum mentes studio uirtutis ac doctrine accendendas, dispensari oportere. Ego si hoc (ut spero) impetraro, maximo me abs te affectum beneficio, et perpetua debitione gratiæ tibi deuinctum esse arbitror.

Vale mi Patrone, et patrem tuum charissimum utrum meis uerbis saluere

iube quam plurimum.

Carpentorasti.

I A C.

IAC. SADOŁ. EPIST.
 IAC. SADOLETVS EPISC.
 CARPENT. IOAN. SALVIATO
 CARDINALI S. P. D.

SAepius mihi iam contigit, ut ad te scriberem, aliquos tibi commendans: quod & dudum in sororis meae filio feci, cum petij abs te, ut quoad commodo tuo fieri posset, ad quo eum sacerdotio in patria sua honestares. Et proximis his literis, quibus commendaui tibi causam meorum populorum, quorum est mihi salus, & meae fidei potissimum a Deo credita. Sed uerè hoc loquar, tuum in me studium, & praestans in omni genere humanitas, longè uicit expectationem meam. Sic enim ex meorum literis intelligo, nullum tibi dari locum declarandi amoris tui erga me, quin id in aperte prolixèq; efficias, ut facile appareat, tibi esse cor & uoluntatem, & commedationem meam. De quo gratias tibi ago quantas possum maximas, atq; utinam referre possem: eundem me re ipsa esse erga te experirere, quem oratione prae me fero. Sed crede mihi, si amor, si cultus, si obseruantia, si tuarum plurimarum, earundemq; praestantissimarum uirtutum praedicatio, aliquam partem obtinet referende gratiae, te nullum meum officium desideraturum, quod proficisci ab homine gratissimo possit: daturumq; me operam, quantum in me erit, ut quae tua sit integritas, quod ingenium, quae uirtus, & in conseruandis ac tuendis clientelis, etiam absentium, & ueterum amicorum fides, non praesens solum aetas, sed etiam futura intelligat. Non enim parua laus, sed meo quidè iudicio omnium prope maxime homini potenti, & maximis opibus praedito, charam praecipue esse & humanitatem in omni agenda uita, & in tuendis amicitijs fidem: atq; hoc maior, quò rarior. Verum haec de his: uberiores enim ea orationem desiderant.

Quod

Quod ad sororis filium attinet, accipio excusationē tuam, et in seruandis promissis uirtutem animi, constantiamq; collaudo. Cum autem poteris, cum erit tibi commodum, tunc de eo cogitabis, si uoles, et si tibi pro liberalitate tua, amplectenda probitas adolescentis, et ad optimas artes ad quas propensa est, adiuuanda esse uidebitur. De me, quidem populis te rogo atq; obtestor, ut cogitationē aliquam suscipias. Incredibile dictu est, quantopere eos diligam: in quo mihi ab illis refertur gratia. Non enim suam penē salutem mea ipsi salute habent chariorem. Sed tamen multis iamdudum incommodis affecti, et inter nationes externas quasi exemplum quoddam præferētes, quid sit sub æquitate et ditione Romana ecclesie uiuere: digni sunt, quibus maiore cum indulgentia imperetur. Itaq; ego nec tot procuratorum ac iudicum missionem, nec minas formidinesq; probō, quibus hominum mentes à uoluntate obtemperandi potius abducuntur. Ecclesiastica mansuetudine agendum cum illis est: id quod etiam magis puto profuturum. De quo si tibi uidebitur, ut cum summo pontifice loquar, aliquidq; ad me quā primum rescribendum cures, magnopere à te peto. De meo ad urbē reditu, quem tu iampridem exoptare uideris, agnosco equidē beneuolentiam tuam. Veruntamen confirmo tibi, si quis uspiam est, quem sui status minimē pœniteat, me cum esse. Nullam enim rem possum optare de eis rebus, quæ ad sedandum animum pertineant, quam non mihi penē ultro diuina bonitas obtulerit. Absunt opes à me, et eximij illi honores, et concursus hominum negotiorumq; quibus ego in rebus nullam unquā partē beatæ uitæ repositā esse putauī. At multa adsunt, quæ ego statuo esse potiora: pax animi, et tranquillitas, et mens mediocribus contenta rebus: tum amor cunctorum qui circum me sunt:

sunt : imprimis uerò studiorum, & literarum uoluptas , ac
delectatio : quæ & maxima est, & latam & rectam ad im-
mortalitatem munit uiam. Denique si mihi uitæ ratio esset
ex omnibus una eligenda, ea quæ maxime faceret ad felici-
tatem : non uideor aliam fuisse electurus , quàm hanc, quæ
mihi singulari Dei beneficio nec opinanti tributa est.
Quamobrem redeundi istuc quidem mecum nullum consi-
lium est. Sed mens certè & uoluntas summo pontifici &
Sanctæ istius sedis honori & auctoritati uehementer dedita,
tuiq; imprimis peramans : quem ego , patremq; unà tuum
uirum clarissimum , atque uniuersam familiam uestram,
omni semper studio & obseruantia sum prosecutus. Quæ
in sententia etiam quoad uiuam permanebo : nec ullo un-
quàm loco, aut sedes à me apostolica boni episcopi, aut uos
amicissimi ac beneuolentissimi hominis officium requiritis.
Vale. V I. Calend. Martias, M. D. XXXI.

I A C. S A D O L E T V S E P I S C. C A R -
P E N T. I O A N. S A L U I A T O
S. R. E. C A R D I N A L I,
S. P. D.

CUM in omnibus dictis factisq; , quæ tu pro me un-
quàm, aut mecum egisti : tum uerò in his præcipuè li-
teris, quas proximè accepi à te , omnis tua humanitas pa-
tescens mihi est, plena amicissimæ erga me uoluntatis. Nam
& comprobatio tua mei de Paulo iudicij, uehemèter grata
mihi extitit. Et quòd tu eum in amorem tuum , & in fami-
liaritatem tam libenter receperis , id quoque intelligo meo
amori abs te fuisse datum. Quinquàm meum quidem de eo
testimonium, illius actionibus, ingenio , modestia , apud te
confirmatum esse summè gaudeo. Certè enim aut nemo est,

aut

aut omnino perpauci, quibus meas actiones atque consilia,
equè ac tibi probata esse cupiam: quem ego et propter
insignem prudentiam, ac integritatem, omni honore cultuq;
et propter animum eximium erga me, incredibili quadam
benevolentia prosequor, atq; complector. Quod autem scri-
bis gratum tibi à me fieri, quòd nomen tuum meis scriptis
concelebrare sim aggressus: non est de eo cur mihi gratiam
debeas. Ego enim id reputans, quod uerū est, ex tuo nomine
et cōmemoratione clarissimi atq; ornatissimi uiri, omniq;
uirtute prestantissimi, non parum luminis in mea scripta
deriuatum: suscepi negotium, non tam tui (non enim uir-
tus tua eget testibus) quàm mei honoris causa: atq; ut literæ
mee, quæ sua sponte obsoletiores sunt, tuæ et autoritatis,
et laudis gloria illustrarētur. Nec me tamen oblitum exi-
stimes uelim eius orationis, quam habui tecum, cū tu apud
nos Carpentoracti esses. Non enim si in alio argumento
nunc uersor, illud propterea abieci, quod tibi ostenderam
me suscepturum esse. Sed cū et difficilior illud opus, et
longior multo temporis existeret, nostra autem festinatio
amoris mei erga te aliquo indicio tibi declarandi, moram
tantam non ferret: ad id elucubrandum me conuersti, quod
uidebatur maturè cōfici posse. A quo tamen ipso et hyemis
asperitate, et tenuitate meæ ualetudinis aliquandiu sum re-
tardatus. Sed repetam cursum, ut opinor: hocq; acrius in-
stabo et conuictor, quò maior mea cupiditas perficiendi fa-
uor est. Tua in meæ sororis filium propensa beneficiaq; uol-
untatis gratissima mihi est: eaq; cumulum affert tuis erga me
meritis, quibus iam plurimis tibi sum obstrictus. Ego tuis
litteris serius respondi, quòd cū te Neapolim profectum
esse constaret, de reditu tuo ad urbem nihil ante hoc tēpus
audieramus. Vale. IIII. Cal. Aprilis, M. D. XXXVI.

Nollem te existimare, aut negligentia fieri mea, aut Obluione nostræ ueteris amicitie, ut raras ad te den-
 literas: non enim ea causa est. Sed tui sæpenumero summi
 cum beneuolentia memoriã recolens, habeo tamen et tem-
 poris, et ualitudinis tuæ rationē. Nam et duriores adhu-
 res tuæ, quàm tua uirtus et dignitas postulabat, me sæpe
 conantem scribere retardarunt: non habentem præsertim
 opis atq; auxiliij aliquid, quod tibi possem asserre. Et inua-
 letudo tua ita mihi molesta est, ut non tu interdum corpori
 grauius affecto sis, quàm ego tua causa perturbato sin-
 animo. Quod cum communis humanitatis est, aliorum in-
 commodis commoueri: tum uerò beneuolentiæ proprium,
 æquè ac suis. Sed te quamuis iactatum fortune iniuria, et
 ualitudinis imbecillitate laborantem, tua tamen grauita
 sapiētiãq; consolatur. Etenim multa tibi in te ipso præsidia
 sunt aduersus tales casus comparata, literarum, ingenij,
 philosophiæ, atque in omni genere rerum agendarum, con-
 siliiorumq; et capiendorum et dandorum prudentiæ,
 summæq; autoritatis. Quibus rebus fit, ut tu in aduersis
 maior multo appareas, quàm in secundis hi, qui existima-
 tionem bonam ab hominibus nec dignitate mereri, nec per
 uirtutem consequi potuerunt. Accidit, quòd isti omnium ma-
 ximo et præstantissimo Regi confido magnæ curæ esse
 quietem et tranquillitatē tuam: qui ut liberalis ac benefici
 erga omnes, sic grati aduersus de se bene meritos summam
 iamdudū laudē obtinet. Sed ut hæc tibi possunt esse solatio,
 quæ à me dicta sunt, et si qua alia sunt huiusmodi ad for-
 mandum

mandum animum apta atque accommodata, sic te experiri non dubito, id quod ego quoque facio, in cunctis casibus humanis, maximum & certissimum per fugium esse Deum. In quo qui rationes & spes suas collocant, hi placatam in omni fortuna, & letam præcipue degunt uitam. Equidem quod ad me attinet, cum ipse quoque fuerim multis (ut tu te scis) fortune iniurijs incommodisq; affectus: patrioq; relicto solo, in alienas & pene ignotas regiones me contulerim: tamen hoc uno solatio semper maxime sustentatus sum, quod Deo certo reputans nostra cura esse, cetera ferenda omnia fortiter & patienter duxi. Quam quidem rationem & persuasionem meam (si tamen persuasio, ac non certissima potius scientia appellanda est) ut ne sola cogitatione, sed scriptis etiam & literis usurparem: confeci his mensibus commentarium quendam in Psalmum XCIII. sane quam laboriose: quò enim meum tenuius est ingenium, hoc mihi maior in scribendo cura ac diligentia adhibenda est. Sed cum uiderer in Psalmo illo multa perspicere lumina iustitiæ & providentiæ summi Dei: acatem autem nostram intuerer (dubitatione credo, & quasi diffidentia rerum diuinarum) in tanta & scelerum & heresum, ac propterea etiam calamitatum uelut tempestate iam flori: suscepi negotium, ut quoad possem Deo adiuuante, aliqua de ipsius altissimis consilijs explicarem: per quæ & ueritas magis hominibus illucesceret: & qui iam aberrassent à uia recta, ad iter, si uellent, tutum conuerterentur. Qui meus labor, quid alijs profuturus sit, ignoro: me quidem certe non parum consolatus est, ualdeq; confirmanti. Tibi uero ipsi, quanquam domi tuæ ista iam trita sunt, uel uberiora etiam, & præstantiora multo, quæ tu inuis habes doctrinæ & sapientiæ thesauris recondita, ta-

men unum uolumen pro amicitia duxi esse mittendum : si forte tu alijs curis impeditus, minus hac ipsa cogitatione praesentia posses, mea sedulitate facilius admonerere. Si hoc nihil fuisset necesse; ego tamen fingerer officio amicissimi ac beneuolentissimi: ne ue scriberem quicquam uilium rerum, quod non ad tuum arbitrium iudiciumq; deferrem. Vale, et nos tui amantissimos dilige. xv. Calend. Augusti, M. D. xxx.

IAC. SADO LETVS EPISC.

CARPENT. RODVLPHO PIO

Episcopo Fauentiae, S. P. D.

Post acceptas literas tuas, quas uni cum indice librorum tuorum iandudum ad me misisti, cum me ad respondendum pararem, gratiasq; tibi agere instituerem, quod laboris tantum mea causa suscepisses: factus interim sum literis amicorum certior, legationem tibi in Galliam decretam, teq; primo quoq; tempore itineris faciendi causa Roma exiturum esse. Quae res me tenuit, quod minus ad te tunc darem literas, ueritus scilicet, ne, si ad urbem misissem, te minime ibi conuento, meus irritus labor et inani diligentia existeret. Nunc cum arbitror, te (non enim certi quicquam postea hac de re cognoui) iam eo peruenisse quod fueris missus: eaq; munera apud Regem obire, quae tibi mandata sint: non existimaui hoc à me officium iustum sanè et debitum differendum amplius esse, quin et scriberem ad te, et tibi agerem pro tuo singulari erga me studio gratias. Est enim tua in me beneuolentia cum alijs saepe locis atq; temporibus, tum uerò in hac cura et cogitatione copiosissimi indicis mittendi mihi planè perspecta eam ea praesertim illud quoque indicet, nihil in tua insigni

biblioth

bibliotheca sic tibi sepositum esse, quod non idem mihi com-
 mune esse uelit. Atque ego quidem hoc animo sum, ut li-
 beralius mecum agi arbitrer, si quis mecum libros suos,
 quos si diuitias communicet, quanto scilicet doctrine et
 sapientie, quam auri prestantior et preciosior est posses-
 sio. Itaque nullo maiore beneficio cuiquam homini possum
 esse obstrictus. Cuius quando mihi copia et facultas abs te
 parata est, utar equidem ea cum fuerit commodum, et cum
 tu ad tuos reuersus fueris. Interea autem quod mee gra-
 tissime nature memorique uoluntatis proprium est, et gra-
 tias tibi ago, et me eo nomine non mediocriter tibi deuina-
 tum confiteor: huiusque mee erga te uoluntatis declaran-
 de, si res tempusque tulerit, occasionem utique non pre-
 termittam. Et quoniam qua cepisti erga me liberalitate,
 eadem agere uti pergas, cum mea spes de te, tum tua im-
 primis uirtus et constantia postulat: peto à te pro nostra
 amicitia, si in Regia es, inque illis negotijs iam uersaris: cum
 mihi ibidem agenda res quedam sit, ad ius ecclesie mee ma-
 gnopere pertинens: hominem mihi ut comperias et exer-
 citatum, et fidelem, qui tibi notus aut familiaris etiam sit,
 et cui ego meum negotium committere tuto possim. Nam
 quominus dedita opera hinc aliquem mittam, rei domesticæ
 angustiis sane prohibeor: et tamen confido, tua autoritate
 et gratia, quod cupiam, æquè commodè hoc modo posse
 consequi. Quod ut facias, mihique aliquid de eo rescribas,
 magnopere te, omni que animi studio rogo atque oro. Vale,
 Pridiæ Idus Aprilis, M. D. XXXV.

IAC. SADOLETUS EPISC.

CARPENT. FRANCISCO

Guicciardino, S. P. D.

l 2

Et si

Est ego te semper antea amaui, tuamq; industriam
 consilium, animi uirtutem plurimi feci: tamen cum
 modo uenisset ad me Alфонsus Sadoletus frater, multaq;
 mihi de te narrauisset, quae insignem tuam quandam erga
 presentem eum, meq; absentem beneuolentiam, tum autem
 optimum in nostram omnem familiam animum declara-
 bant. Crede mihi, amore eo quo te pridem diligebam, ue-
 hementius etiam sum inflammatus, magnaq; mea opinio-
 nis accessio de te facta est: quod perspexi fidem amicitiae, quae
 inter praesentes quoque raro admodum colitur, eam a te
 erga absentes sanctissime conseruari: quo genere laudi-
 uix ullum meo iudicio reperiri maius potest. Atq; ego, qui
 cum aderam istic, uiuebamq; uobiscum, tuoq; interdum affe-
 ctu et sermonibus perfruebar, faucebam tibi maiorem u-
 modum, magnisq; gerendis rebus hominem te imprimis
 idoneum esse arbitrabar: nunc altero hoc tuae uirtutis et
 humanitatis praeclearo testimonio confirmatus, habeo iam
 non quae laudem in te solum, ac diligam, uerum etiam ma-
 gis quae admirer: quanto scilicet maiore admiratione di-
 gna uirtus ea est, quae prudentium bonorumq; iudicio, quam
 quae popularibus laudibus expenditur. Quod si in eisdem
 locis, eisdemq; in negotijs, quod fere antea faciebamus, uer-
 sari utrumque nostrum contingeret: declararem tibi pro-
 fecto beneuolentiam meam: omnibusq; meis dictis factisq;
 ostenderem, quam mihi chara esset et necessitudo nostra,
 et dignitas atque amplitudo tua: nullumq; a me officium
 nec fidelissimi amici, nec coniunctissimi hominis desidera-
 res. Sed quonia longè abs sum, magnisq; locorum interval-
 lis distracti inter nos sumus: cetera quidem amicitiae officia
 tibi ex me prompta esse non possunt, quae coram praestari
 solita sunt, et expectari. Illud unum uerò, quod uel preci-
 pium

primum est, & reliquorum omnium longè primum, à me cer-
te non deerit: quo tuum semper nomen in intimis sensibus
geram, conseruamq; memoriam tui, & te colam beneuolen-
tia sempiterna. Etenim cetera, amoris signa, & indicia
quodam sunt: hic est ipse propriè amor, qui ea fide, & ue-
ritate tibi à me prestabitur: ut nunquam tu, quæ in me at-
que meos studia contulisti, ea tanquam in indignos collata,
sis reprehensurus. Ego quanquam procul absum à uestris
gravioribus istis actionibus atq; curis, quæ sonitum, atque
turban, & pompam quandam præ se ferunt: habeo tamen
& ipse hic quoque delectationes meas, quibus tranquillo
animo mihi frui: quòd assiduus sum in studijs artium
optimarum, & præclarissimarum: quæ me tanta iucundita-
te efficiunt, ut nihil omnino solitudinis neq; molestiarum
ad animum meum sinant introire. Quam ego uitam etiam
si nimis illustrem, aliquanto tamen beatiorē esse iudico.
Sed de his alijs. Reliquum est, uti te rogem, ut quam iam
pridem erga me suscepisti, in eadem perpetuò maneam uo-
luntate: meosq; tueri tua beneuolentia non desinas. Vale.
Carpentorasti, XIII. Cal. Aprilis. M. D. XXXIII.

IAC. SADO L. EPISC. CARP.

PAVLO IOVIO EPISCOPO

Nucerie S. P. D.

ET si mihi dubium nunquā fuit, quin abs te summopè-
re diligerer: tamen & literæ tuæ plenissimæ amoris
atque officij, & ea quæ tuis uerbis Polus ad me detulit,
quæq; ipse præterea commemorauit de te, planius mihi
ostenderunt, tibi esse cordi & quietem & dignitatē meam:
atque ea quæ quotidianis ex lucubrationibus à me profi-
ciantur, pluris à te estimari propter amorem, quā for-
tasse

esse digna sint. Quam ego tuam erga me uoluntatem, in
 uiuam mihi Paule; nisi omnium rerum habeo charissimam.
 Nam cum tu singulari doctrina, uirtute, eloquentia predu-
 tus, ut sis, ac tuum de quoque iudicium maximi fieri de-
 beat: tam uero incredibilis illa comitis, et quedam ran-
 iucunditas, quæ tibi à natura data atq; insita est, facit ut ni-
 hil te fieri possit amabilius. Ex quo facile potest existimari,
 quantum ego mihi ornamentum in tua amicitia esse consti-
 tuam: cum et propter ingenij ac doctrine præstantiam,
 me ornare, et propter humanitatem suauitatemq; nature
 delectare etiam possis: non nolis autem utrumq;: cuiusque
 dem tui animi erga me plura habeo indicia ac testimonia.
 Sed accidit præteritis temporibus, ut cum et tu meam con-
 suetudinem appeteres, et ego tuæ essem sitientissimus, po-
 tentioribus tamen concedere fuerit necesse, qui te totum
 sibi arripuerunt: cum tamen inter nos salua semper manserit
 amicitie coniunctio. Non enim ego unquam permisi, ne-
 que permissurus sum, ut tu in amore me uincas. Multi me
 adducunt, ut neminem te pluris faciam, paucos pari atq; te
 beneuolentia prosequar. Sed eo nihil est ad meum uincien-
 dum animum arctius, quod me à te amari intelligo. Eius
 rei duo signa habeo certissima: unum, quod locorū disjunc-
 tio non imminuit beneuolentiam: alterum, quod me tui
 quotidie scriptis condecoras. Quæ si hoc solum afferrent,
 ut testificarentur te de me sæpissime cogitare, ferreus ni-
 mirum essem, nisi te amarem efflictim, ferremq; assidue in
 oculis. Cum uero scripta tus eiusmodi sint, ut immortalita-
 tem mihi polliceantur: quid aut tuo hoc in me officio ma-
 ius, aut mea in te beneuolentia debet esse flagrantius? quam
 ostendam equidem tibi aliqua in re, mihi crede: et si de-
 fuerint cætera, eodem te genere remunerabor: euentu
 fortasse

forasse impari pari certe studio ac uoluntate. Itaq; et alia
 missis studiis intermittam, sicuti tu mihi suades, et ad
 philosophiam me referam, quemadmodum idem tu mihi
 ex autor omnibusq; in rebus tuo iudicio atque consilio utar
 libentissime. Vtina liceret nobis esse unâ. Sed quando dia
 uersa non solum locis, sed etiam opinionibus remoti ab sua
 mus, quod ego in portu libenter maneo; tu illis adhuc undis
 et fluctibus delector: epistolis misitandis inter nos affe
 quamur, ut nunquam non esse unâ uideamur. Quod te oro
 mi Paule suauissime, ut in eo me non deseras. Nihil mihi po
 test esse dulcius, quam aut loqui tecum, quod iam creptum
 est: aut tuas legere literas, in quo morem mihi gerere tua
 est potestas. Quapropter tu qui omnes uenustatis atque
 humanitatis articulos tenes, noli pati (obsecro) me hac
 tanta et tam exoptata uoluptate tuarum literarum carere.
 Vale, et nos dilige, tibiq; persuade, te à me mirabiliter
 amari. Carpentoracti.

IAC. SADOLETUS EPISC. CAR
 PENT. IO. FRANCISCO RI

patris iurisconsulto S. P. D.

Tu prestantis doctrina, et summum ac singulare in
 genium, quod non modo in hac iuris civilis laude ac
 scientia, sed omnibus bonis in literis artibusq; excellit
 ficiunt, ut quicquid proficiatur à te, id non solum utile
 et commodum, sed etiam optabile omnibus esse debeat.
 Cum uerò nuper uoluminibus quadraginta editis, uiginti
 interpretationum, totidemq; responsorū, omnem ferme ci
 uilem prudentiam explicare et proferre in medium insti
 tueris: remq; totam, qua nulla ferè subtilior, neq; enuclea
 tius excogitari possit, summo studio et cura, summis labo
 ribus

ribus vigilijsq; confeceris : diuq; sub eadem expolitam
 ma adhuc compressam domi continueris : quid mirum, si
 doctissime Ripa, si ego, ut eam aliquando ederes, et ad
 publicam utilitatem inuulgares, non hortator solum, uerum
 etiam rogator accessi : cum de tuo præcellenti et admirabi-
 bili ingenio sentiens id quod necesse est, non æquo ferre
 animo, tam diu differri commune omnium doctorum et
 bonorum uirorum commodum, cum præsertim ex eo ego-
 gia quedam laus et expetendus honor mihi ipsi quoque
 parceretur? Quo quidem nomine duplices tibi ago gratias
 unas cum cæteris hominibus communiter, quod ipse quo-
 que tuis eruditissimis laboribus et monumentis ad fructum
 meorum studiorum usurus sum : alteras proprias iam et
 singulares, quod sum hoc tanto abs te et tam præclaro
 munere honestatus, quo meum nomen per tua scripta
 commendari immortalitati noluisti. Cui numeri si respo-
 ndea gratia posset, quam ego libenter redderem, crede mihi,
 cognosceres et experirere, in hominem memorem et
 gratum tua te officia et studia contulisse. Sed in hoc etiam
 tua humanitas et fortuna illustrior fuerit, quod ea docui
 potuisti, quibus par recipere nihil posses. Ego tamen ad
 eam beneuolentiam qua te semper maxima complexus
 sum, et ad id iudicium, quod de tuis ingenij et doctrine
 ornamentis eximium semper feci, adiungam uinculum offi-
 cij et obligationis, qua tibi perpetuo deuinctus futurum
 sum : quanquam hæc quoque ipsa in uero amore et fidei
 amicitia, qua iam pridem copulati sumus, satis per se omnia
 insunt. De cætero quicquid ab utroque nostrum in alterum
 profectum fuerit, id non nouam constituere, sed ueterem et
 mutuam beneuolentiam nostram declarare uidebitur. In
 quo ut tecum omnibus officijs certem ita adiuuor, ut sine
 uictor,

uictor, seu uictus, in eadem & pari laude utrunq; sim pos-
 turus, quando non uinci beneficijs quibus plerunq; tempus
 & fortuna occasionem dant: sed in amore, & fide amicitie
 inferiorem esse, id probo uiro maxime fugiendum est.
 Tu ualebis, & perges quæ præclare instituta sunt, ea
 quon primum emittere: meq; amabis, si tamen te à me uni-
 ci amari uerè existimas. Vale. Carpentora acti xvi. Cal.
 Octobris, M. D. xxv. ii.

IAC. SADOLETVS EPISC.

CARPENT. LAZARO BONA-

mico, S. P. D.

Omnis tua mihi, iucundusq; literas: quæ etsi tardis-
 simæ ad me perlatæ sunt, (scriptæ enim v. Idus Maias,
 extremo scilicet Octobris mihi sunt redditæ) tamen quòd pri-
 ma mihi de te, & de tua nihil commutata erga nos uolun-
 tas opatissimum nuntium attulerunt, non dici potest qua
 à me letitia & gratulatione fuerint acceptæ. Nanque scito,
 has mihi abs te post nostrum digressum ex urbe fuisse
 redditas: perbreues illas quidem, sed plenas officij, suauis-
 simas, benivolentiæ: quibus etiam præsertim liber adiunctus
 fuit, & propter philosophiam gratus, & quòd à te pro-
 fectus est, aliquanto gratior. Agnosco enim prædicatione
 tua esse factum, ut ille mihi honos potissimum haberetur.
 Tu enim facis tuo grauissimo testimonio, ut nos aliquid es-
 seuideamur: cum ea sit de tua eximia doctrina, singulariq;
 iudicio apud omnes homines opinio, ut quæ tu laude co-
 honestas tua, de eo non possit nisi honorificè & ample iu-
 dici. Agerem gratias, si hoc non alienum nostra familia
 ritate esse existimarem. Sed perinde sit atque si essent actæ.

l 5 Ad

Ad Franciscum Asulanum dedi literas, gratissimum mihi illius munus, multoq; magis quod de me facit iudicium, fuisse significans: conaturumq; me, ut referam gratiam, si occasio fuerit. Quod idem illi abs te ipso confirmari, teq; mee naturae memoris atque gratiae, apud illam testem, et, si opus sit, etiam sponso rem esse opto. De me autem, mi suavisimae Lazare, sic habeto, nihil aliud iam mihi esse in optatis, quam quo pacto queam hoc, quod mihi reliquum est temporis, totum in optimis artibus studijsq; consumere. Multa adhuc mi impeditum tenuerunt, quae ego partim iam remissius curae coepi, partim penitus abieci: ut tandem aliquando solutus et liber, in hanc unam curam me conferrem. Itaque mihi ipsi non desum: assidue lego, scribere etiam sum ingressus nescio quid: quod quidem si processerit ex sententia, maiore animo ad reliqua sum perreclurus. Quid te haberent, quos mihi spiritus tuus ille doctissimus sermo, et familiaris uultus excitaret? Paulus mihi in studijs mirificus comes, et alij, uel potius nulli: quanquam Auenione est Alcianus, uir omni cultissimus doctrina, mihiq; amicissimus: nonnulli praeterea, sed pauci, uerum ut iam sint qui mirari incipiunt, et contentur idem facere. Cum Fregosio nostro frequentem nobis scribendi commercium occupationibus distinemus, quominus unum in locum conueniamus. Haec quod ad doctum hominum consuetudines attinet. Cetera sane iucunda et placata. Ora haec quam incolimus, uentis paulo infestior: ceteroquin amabilis, et imprimis amena est. Nos hortos suburbanos sic diligenter instruimus et ornamus, ut appareat in illis spem omnem ocij et oblectationis nostrae nobis esse repositam. Quos si aliquando uiseris, reperiies Quirinalibus illis nostris nequaquam inferiores: aquarum quidem abundantia, et ubertate pomorum etiam superiori

periores esse. Habes statum nostrum. Tu de tuo ut nos facias certiores, idq; crebrius, magnopere à te peto. Nihil est enim mihi iucundius, quàm & sepe de te audire, & loqui. Bembum, Nigrum, Michaelem, Teupulum, ceterosq; quos tute nosti esse amantes nostri, iube meis uerbis saluere quim plurimum. Et tu salue ac uale mi charissime & optatissime Lazare: nosq; amare perseuera tui prorsus cupidissimos. Carpentoracii, pridie Cal. Nouemb. M. D. XXVIII.

IAC. SADOLETUS EPISC. CAR-
PENT. LAZARO BONA-
MICO S. P. D.

Cum iam diu ignorarem quibus in locis esses, propterea quod recordabar, te postremis literis tuis, ad me nescio quid de tua quadam peregrinandi uoluntate scripsisse: neque hi, qui tunc ad me literas dederant, ullam tui omnino mentionem fecerant: accepi literas tuas, ex quibus te quid tuos esse, & memoriam nostri pristina cum beneuolentia conseruare cognoui. Quae quidem mihi inuicula cognita fuerunt, sed illo nihil mihi iucundius, quod intelligo te ita gerere, atque augere rem literariam, ut tuae eximia uirtus atque doctrina, & tibi maxima laudi, & plurimis uilitati emolumentoq; sit. Etenim quid est (quod) praecelarius, quàm uidere florem collectae ex omni Italia uenerunt, incumbere ad optimas atq; honestissimas artes: atq; ad illud summum perfectumq; contendere, in quo hominis uirtus sita sit? Quod quidem facit, ut Dijs simillimi esse uideamur: idq; te doctore magistroq; contingere, ut qui tuam eruditionem, ingenium, probitatemq; cognoscimus, facile coniectura prospicere iam possimus, quantum de noua

de noua sobole doctorum bonorumque uirorum sperandum nobis sit: quæ maxime his literis, et his studiis potest frequentari. De qua re tibi hoc etiam scribo accuratius, quod uisus sum aspicere in literis tuis hesitationem quandam tuam, tibi ne in ea sententia permanendum, nec ne sit. Quæ me certe hæsitatio molestia afficeret, si putarem tibi, aut per tuum, aut per aliorum consilium, ut ab isto munere descisceres, licitum esse. Sed cum neque uideam causam, cur te tam præclari instituti, non dicam pœnitere, sed non summopere cupidum esse oporteat, et nihil sit quod agere melius possis: non est cogitandum tibi, quid in eo labori insit, sed quantum reliquis commodi: cùm præsertim manus nullum hominis magis sit proprium, quàm sua bona communicare cum ceteris, plurimumque utilitatis et commodi ex se in alios profectum uelle. Cuius generis cùm maxima tibi facultas et à natura, et ab industria tua data sit: non debes profectò desistere, nec defatigari, quoad plures per te Lazari Latine et lingue et sapientiæ sublati sint. Atque ego qui te hæc adhortor, et moneo, non equidem consulo mihi: spes enim mihi esset maior fruendi aliquando te ipso, tecumque uiuendi, si ista cura uacares: sed habeo fructus publici rationem. Quancquàm scribit ad me Niger, constitutum sibi tecum esse huc proficisci, duosque menses mecum ponere. Quod utinam uideam illum diem, quo uos complectar ambos, aliquantisperque explear conspectu atque congressu duorum mihi amicissimorum et coniunctissimorum hominum: quos ego non minus diligo, magnique facio, quàm ab ijs sentio me et magnifici, et diligi. Sed de his hætenus, non enim animus meus erga uos longa oratione mihi explicandus est, quando cum uos de uestro expendere sat potestis. De consuetudine et conuictu Poli nostri

tantum capere te uoluptatis, quantum scribis, & minime
 miror, & tuum de illo iudicium uehementissime probor.
 Quid enim esse potest homine illo humanius, eruditius,
 sanctius? Eum ego cum hac iter haberet, paucis illis horis
 uix degustare quidem potui: sed tantas tamen in illo om-
 nium ornamentorum diuitias tum mihi perspexisse uisus
 sum, ut postea illum non amore modo, sed insigni quadam
 obseruantia semper sim prosecutus. Nam cum illa mihi
 amabilia in eo sunt cognita, ingenium, probitas, literæ, in
 quibus ille non mediocriter excellit, tum id præterea ad-
 miratione summa dignum (quod ego primum statuo om-
 nium) quod cum tanta generis amplitudine & nobilitate,
 tanta naturæ bonitas atq; humanitas iuncta sit. Itaq; quanti
 fieri à me putas, quod à te scriptum est, nomen sæpe mecum
 uersari in sermonibus uestris? Ego uerò uobiscum, ô ami-
 cissimi homines, & animo semper & cupiditate illa sum,
 ut si detur facultas, uobiscum uiuere potissimum uelim.
 Etenim si essemus unà, Deus immortalis, quantas, & quàm
 uariæ caperemus suauitates! quæ studiorum cõiunctio! quæ
 communicatio uoluntatum! qui deniq; ardor existeret ani-
 morum! ut ad illa præclara atq; sancta philosophiæ adyta
 copulati introiremus! in quo Paulus nobis non iniucundus
 esset comes: qui (aberat autem ille à me cum hæc scribe-
 rem, sed quod uerè testificari de eo possum) utrunq; ue-
 strum mirabiliter obseruat, & diligit. Sed quoniam opta-
 re nobis ista licet, sperare fortassis non ita licet: retineamus
 inuicem beneuolentiam mutuam, stimulum autem &
 solitudinem animi deponamus: quodq; est dignum ijs ma-
 ximè quæ profitemur studijs, fidem amicitie etiam absen-
 tes colamus. Sed de his quoq; satis. Hortensium, de quo in-
 stas, absoluerè adhuc non potui: fui enim maximis occupa-
 tion

pationibus impeditus, & id ipsum diu. Retuleram me autem ad eam cogitationem atque curam, ut conficerem: sed iam calores me obturbant. Enitar tamen ut & fidei in te mee, & uestre expectationi satisfiat. Partem eam literarum tuarum, qua te de literarum missione excusas, non dico dignam responsione, ne tue integritati & constantia uidear diffidere, qua nihil est apud me certius, nec exploratius. Vale, & summis uiris Bembo, Polo, ceterisque quos à me anari scis, plurimam meis uerbis salutem dic. Carpentoracti, Nonis Iunij, M. D. XXXIIII.

LAZARVS BONAMICVS IA-

COBO SADOLETO EPISC.

Carpent. S. P. D.

IAm penè constitueram leuare me hoc impedimento uerius, quàm onere, in quo biennium fui: cum tue literæ perlatae ad me sunt. quæ summa quidem sententiarum grauitate, uerborumque copia, admixta incredibili quadam suauitate ingenij, excellentisque bonitatis tuæ, (quid autem dicam de beneuolentia, quæ nusquam tam efficax, tamque perspicua, quàm erga nos) uehementer ab hac ratione me reuocabant. Sed erat in his nihil, quo cuperem mutare sententiam, quanquam omnia prudētissime & amicissime scripta non ignorabam. Nam quòd uidebaris suspicari, me id uelle, aut leuandi, aut fugiendi laboris causa: hoc tibi persuade, nihil tam alienum à me. Contrà uerò, hoc mihi semper animo insedisse. Homini turpissimum esse, labore frangi, industria ue debilitari, qui ceteris usui ad uirtutem esse, aut ipse magnam consequi præstantissimarum rerum cognitionem posset. Quæ ex causa cum nobis à publico negotio in otio esse licet, tum maxime in studijs bonarum ar-

tium

tum toto animo uersamur, multoq; plus laboris toleramus. Cognosce igitur, et iudica, quam falsa fuerit suspicio de me. Tu putas me Patauinae conditioni renuntiare uelle, laborem ut uitem: ego me cupere id scio, ut plus laboris impendam. Nam quod proponis communem utilitatem, eam nunquam deferendam existimaui. Sed cum maiora onera in re literaria nonnulli ex amicis me sustinere posse crederent, id consilij dabant, ut leuiora relinquerem, maiora implexarem: idq; boni uiri esse docebant, atque ipsum mihi me diffidentem impellebant, ut non uiuentium solum, sed etiam posteritatis memoriae consulere: quam rem in hoc publico impedimento nihil erat cur quispiam optaret. Video et tibi et his idem placere, ut utilitatibus hominum inuigilem, idq; mihi persuasissimum est. Sed imbecillitas ingenij uenit in dubium. Alteram utilitatem multo maiorem esse animaduerto: ad utram minus ineptus sim, explicare non queo. Scio tamen in altera plus laboris et ingenij inesse: quod ut perexiguum est in me, eoq; deterreor: ita labore nunquam impediri soleo, et propterea sum alacrior. He erant deliberandi cause, cum ad te scribebam: sed non audebam aperte scribere, quod erat scribendum aliquid de me ipso: quod facio perinuitus. Quam ob rem multa pretermisi, quae ab amicis dicuntur: falsa quidem illa, sed dicuntur tamen. Utinam hic esses, ut aut te illi, aut illos tu in tuam sententiam adduceres (si modò alia esset tua) re quaesita inter uos, et disputata: de qua iterum uelim audire quid sentias: hoc est, ad utram me hominum utilitatem potius cohorteris. In quo tuo iudicio, obsecro te, ut nihil dubites, nos esse ad omnem laborem paratissimos. Scripsi proximè ad Hippolytum Medicen Cardinalem carmen, nondum missi: id cum hac epistola leges, raptim descri-

ptum

ptum propter occupationes: de quo quale sit, tuum, Pauli
nostri iudicium ualde scire cupio: eo enim nihil politius
se arbitror. Bembus tuus tibi salutem plurimam dicit. Vale
Patauij. VII. Calend. Sept. M. D. XXXIIII.

LAZARVS BONAMICVS IA-

COBO SADOLETO EPISC.

Carpent. S. P. D.

Bonitas naturæ tuæ omni ex parte se effert in ijs li-
bris quas ad Nigrum scripsisti de querendo Græcæ
et Latinarum literarum doctore et magistro. Nam
tibi satis non est officio tuo non deesse, ut summa cum
religione, pietate, fide episcopatum geras tuum, et in
omni Christiani muneris administratione cum te prebeas,
qui charus sis omnibus, atque admirabilis: sed quæ alijs ca-
re esse debent, docendo, admonendo, cohortando ut re-
ctissime curentur, omni contentione elaboras. Commou-
sti prouinciam à studio pulcherrimarum literarum abbor-
rentem. Hoc non solum bonitatis fuit, sed cum sapientia
atque eloquentia coniunctæ bonitatis. Ego et quia res
honestissimam esse, et tibi placere uideo, et sum ipse ad
communes utilitates propensior, in uestigando mentem
et cogitationes meas figam. Mira est paucitas horum
hominum, quod te fugere non arbitror: in ea tamen stu-
dium extabit nostrum. De Hortensio caue ne longius tam
præclarum opus ducas, quam in dialogo de educatione
puerorum promissisti. Turpe alijs, datam fidem non præ-
stare: episcopo uerò, et Sadoletto quidem episcopo, turpi-
ssimum: præsertim cum sis habiturus huius mendacii no-
stram ipsorum memoriam, atque adeo posteritatem testem.
Vide quanta cupiditate ardeam, qui timeam ea quæ me
suspice

quam plurimis. Quod tu latius in posteritatem patere
 tai, quam si tantum presenti seculo feruatur: propriam
 eam causam secreta et libera studia requirere. otiosius
 illis, maiorem etiam laborem et maius negotium appo-
 nit: neque arbitraris utrunque abs te prestari posse,
 et priuatim tibi satisficere, et ceteris publice. Concede
 itaque ad illa alta et magnifica philosophiae studia aspi-
 re plane uideo. Quid ergo, non ne commodissime por-
 ras istam ipsam artem omnium nobilissimam publice pro-
 fiteri? in eaq; instituere adolescentes, uel separatim, sub
 bi ita fuisset uisum, uel etiam cum Cicerone, et cum elo-
 quentiae studijs coniuncte? quam ego uiam rationemq; de
 eadem potissimam semper sum arbitratus. Hoc enim est
 abs te si factum fuisset, uel etiam si uincio fieret. Demum
 mortalis, qui concursus praestantium ingeniorum, quo
 tu amor sapientiae in animis hominum existeret! Tu
 que qui nunc te querere distrabi, coniungeres domesticis
 tuis studiis cum forensibus, et laborem utrumque in eo-
 dem operas lucubrationesq; conferres. Sed ego tibi
 praescribo, satisq; in te ipso statuo esse consilij. Hoc dico
 quod habeo exploratum, te utro uerteris, praeclearum
 quod susceperis esse effecturum. Quae mea de tuo ingenio
 et excellentie doctrina opinio, non noua neque recens, sed
 iamdiu ante mihi suscepta est. Legi carmen tuum, idq; ab
 modum probavi: ualde enim mihi graue et elegans in
 sum est, utinam fructum eiusmodi afferat, ut quod de Per-
 cle scriptum est, aculeos relinquat in eorum animis, ad
 quos maxime ista pertinent. Tunc a Ioan. Capacciolo mihi
 clarissimo literas, de quibus in quadam epistola fueras con-
 questus, iampridem accepi. Ille uero Brunus, doctus (ut
 ego conijcio) adolefcens, scripsit ad me, se Georgio Sela-

Varen

Vasculi Episcopo, regio istius legato, contubernalem fac-
 tum esse. Quem hominem, mi Lazare, rogo te ut nosse
 uelis: talem enim offendet ingenio, humanitate, probitate,
 doctrina, ut pleris tibi propter eum Gallia futura sit. Polus
 ad scribendum uberrimis elegantissimisque literis, multa ille
 quidem digna illa ingenio et sanctissimis ipsius moribus.
 Sed primum tamen, et precipue de te, quem ipse admo-
 dum cupit ad Theologie studia iam aliquando animum
 adhibere. Quam ego cupiditatem eius uehementer proba-
 ribus scilicet, ut dunc diuinam imprimis facultatem et ad
 salutem nostram necessariam, diutius à tui ingenij thesauris
 ne habere separem. Sed de his aliis. Nunc tempus in-
 terpellat, res et negotia instant, nam hec manu mea
 scripsi et locum. Valebis igitur, et omnibus amicis, im-
 primis amico meo, plurimam à me salutem dices. Vale
 12. Calend. Decemb. M. D. XXXIII.

IAC. SADOLETUS. EPISC. CAR-
 PENT. LAZARO BONA-
 MICO S. P. D.

Ex his litteris Idibus Martij datis, quas ego paulò an-
 te Maiu accepi, illum facio questum, quod opti-
 me et doctissimi uiri Aonij Palcarij amicitia auctus sum.
 Quam ego uehementer hominem plurimi facio, uel propter
 eius uirtutem atque doctrinam, in suoque genere scribendi ele-
 gantiam, uel quod ea sunt illius animi erga me indicia ac
 monumenta, ut non modo amare, sed gratiam illi etiam ha-
 bere sin compulsum, si tamen compellitur, qui libenter quid
 faciat et studiat. Amo certe illum, et gratiam præterea
 habeo: ita de me ipse meritus est. Qui etiamsi nullo suo
 officio me sibi deuinxisset, propter ingenium tamen, pro-

pter optimarum artium scientiam mihi erat amanda.
Nunc quid me facere oportet, cum tanto me obstrinxerim
merito? Atque is quod tuam commendationem intercedere
uoluit in nostra amicitia concilianda, quamquam tu illi
ac constanter id esse opus negasti: tamen ipse nonnihil
dixit. Sine enim quod ita iure fieri à me debere intelligi, si
quod animum meum erga te habet exploratum, scisti
quod uerissimum est, nullam esse tantam uirtutis commenda-
tionem apud me, quæ non tua testimonio multo fiat mo-
rior. Itaque illum, quem sponte et per se iure quidem opo-
mo antea dilexissem, tua nunc commendatione habeo da-
riorem. Quid autem de eo, de quo eius scriptis sententia
scribo ad ipsum quidem copiosius: sunt enim illa à me
ligentissime perlecta. Sed tibi quoque breuiter dico, pro-
bari mihi mirifice cum ingenium hominis, et in scribendis
elegantiam: tum illud imprimis religionis studium, quod
præ se fert: quod quidem ubicunque adest, illa mihi et pe-
na et grauius et percerudita uidentur esse. Phædrum meum
quod sis ad calculos iudicij et prudentiæ tuæ denuo reu-
caturus, ualde letor: magnamque in tua consideratione et
diligentia eius expoliendi spem habeo. Tantum à te peto
pro iure amicitiae nostræ, ut ne ambitiose, ne uergetur
nimium indulgenter eum corrigas. Marcum Fortianum
gaudeo tibi esse cordi: certe mihi magnæ uoluptatis est
tuum de illo adolescente iudicium cum ea opinione quam
semper de eo habui, conuenire. Eum tibi ne commendo qui-
dem, uideo enim esse satis commendatum, uel ex eo quod con-
tubernio tibi coniunctus est. Paulus et te amat, et mem-
riam tui seruat quam debet, tuque crebro in sermonibus no-
stris uersaris, quæ et consuetudo tua, et suauitas à nobis
requiritur. Quæ posteaquam carendum nobis necessario est.

tua

tua saltem optatus crebriores, mi Lazare, literas: quod
ip. desiderium tui nostrum aliqua ex parte leniri sentimus.
In quo nobis ut morem gerere ne graueris, equidem te ue-
hementer etiam atque etiam rogo. Vale, & amicis nostris
communibus plurimam mecum uerbis salutem dic. VI. Calen-
das Iulij. N. D. XXXVI.

IAC. SADO L. EPISC. CARP.

ADONIO PALEARIO

S. P. D.

Serius accipi literas tuas. Date enim ille III. Idus Fe-
briaris, ubi medio ferme Maio sunt redditae. Quia
huius peritum equidem ualde letatus sum, cum tali ingenio,
quod huiusmodi iam perspectum est, talem etiam animum
erga me plenum amoris & desiderij, coniunctum esse.
Quidem est rerum omnino omnium, quod mihi bonorum
& doctorem beneuolentia uideatur optabilius? Itaque etiam
epistolam tuam primò legissem, eaq; mihi uehementer pla-
cuisse, (est enim & suauiter, & ornatè, & peramanter
scripta) ut illius statim lectione ad poemata tua me contu-
li. namq; perlegi triduo: singulis uidelicet libris in singu-
lis diebus. De quo, ut tibi uerè exponam quod sentio,
hoc indicij feci: eorum, qui in eo genere uoluerunt esse, sa-
ne quia paucos, et nostra, & superiore memoria, eque ele-
gantè scripsisse atq; tu: eruditius certè neminem. In quo
uobis illud mirifice probatum est, quòd hec tua scripta non
accidentis, sicutisq; argumentis, neque quò magis poetica
natura, à fabulosa illiusmodi Deorum uetustate & repeti-
tis, sed sancta, & uera religione condita sunt. Ut quemada-
modum uultus pacatus, & constans in homine, bene affe-
ctus mentis, & probi animi est indicium: sic tua ista exi-
m

mea erga Deum pietas, quæ sese in tuis scriptis præma
 offerri nos cogit de te; deq; omni sensu animi tui, excelsi
 leniq; doctrina præclare existimare. Ac cætera quiden
 tuum carmen mirè mihi satisfecit: uideo enim quos in
 teris, quid referre in tuis scriptis & exprimere coner
 tibiq; neq; in eligendo iudicium, neque in conando fructum
 laboris tui abesse intelligo. Perspicio etiam uerborum elo
 gantiam, sententiarum acumen, numeriq; apta & uari
 compositione delector. Sunt enim ista omnia in te ita studio
 & cura elaborata, ut sint ubique nihilominus ingenij lumi
 nibus litæ. Illud unum interdum (quanquam admodum rari)
 desidero: quòd cupissem nonnulla à te differi explanatis,
 quibus nunc percipiendis mens nostra aliquantulum labo
 rat. Atque illa (ne forte mihi Lucretianum modum dicendi
 opponas) non sunt ex eo genere, quod difficultate rerum
 que tractantur, suapte sponte obscurum propè necessarii
 sit, in quo solet iusta esse scribentibus excusatio: sed e
 dio quedam sumpta, compressius abs te dicta sunt, quæ
 latari, & patere melius uoluisssem. Neq; ea tamen tam
 ta, ut pertimescas. Sed fortasse ut nodus robur, & ut nem
 decus aliquando, atq; ornatum, pulchro corpori offerre so
 let: sic plerisque illa poterunt uideri: iccirco esse, quæ
 quod cursus nostræ cogitationis, fluentis in facilitate or
 tionis, apic illis interdum, tanquam salebris, retinetur.
 Quod quidem ad ueras laudes egregie compositi carmini
 pertinet, totum tibi ita tribuo, ut hoc planè confirmem
 nihil me his aliquot iam annis in eo genere editum legissi
 libentius. Itaq; te iam ne hortor quidem, ut quo itinere in
 stituisti, eodem porro pergas. Satis enim tibi incitamenti
 cion iudicium de te, expectatioq; hominum, tum fructus
 le ingenij suauissimus, qui in pangendo maxime & in com

mentando precipitum debet asserere. Qui est omnibus eruditus datus est, cum hi aliquid ex sese procreant atque gignant: uberior tamen adest potius. Quanquam ego te non potius magis, quam oratorem esse statuo: cuius rei facio ex epistola tua coniecturam. Ea enim ita commodè, et concinnè scripta est, ut facillè intelligam, te utrumcumque uelle, et suscipere et posse prestare. De me uerò, quem tu tantopere in tuis scriptis ornas, eoq; honore afficis, quā maiore nemo afficere quenkum potest, quid dicam, uix reperire mihi posse uideor. Nam si eas in me laudes agnoscam, quā tu mihi tribuis, timeo, ne arrogans: sin repudicm plane, atque reijciam, uereor, ne ingratus aduersus te sim, cum de tuo iudicio ipse, detrahā, eo ipso unde sim ornatus. Quomobrem ut in difficili eiusmodi causa, ad id me uertam, quod meo pudori maxime est consentaneum: ut tibi agam pro tua ista humanitate et erga me beneuolentia gratias, neq; tibi hoc nomine obstrictum esse confitear. Quod facio equidem, et libens facio: tibiq; persuasissimum esse cupio, te a me singulariter amari, uel ingenij, et uirtutis, et probitatis tuae causa: uel eius officij atque amoris, quo me ipse prosequeris: uel quod eorum et temporum, et hominum, in tuis literis metio facta est, quorum meam et memoriam, et erga illos beneuolentiam, dies nunquam delere obliuio ne ulla potest. Ut præter id, quod tuo nomine tibi debeo, quantum etiam illos dilexi, totum in te persequar. Quo me in te animo esse, si usus uenerit, re ipsa, experiendoq; cognosces. Vale. Carpentoracti, V I. Cal. Iunij, M. D. XXXVI.

IA C. SADOLETVS EPIS.

CARPENT. SEBASTIANO

GRYPPIO S. P. D.

m 4 Superi

Superioribus proximis diebus, cum esset allatus ad me
 S. liber Aonii Palearii, de immortalitate animorum, præ
 claram inscriptionem præ se ferens, eamque rem totam bu
 roico carmine complexus, legere eum statim perquam au
 de cepi: quasi tentaturus, an promisso satisfaceret, qui
 tam sublimem titulum operi suo præposuisset. Atque ibi in
 deo, id quod mihi primum summe voluptati, deinde pen
 incrediblem admirationi fuit, rem tantam quantum altera nulla
 est, quæ quidem scriptorum ingenijs proposita sit, tam gra
 uiter, tam eruditè, tam etiam et uerbis et numeris quæ
 atque eleganter tractatam esse: nihil ut ferme nostrorum
 temporum legerim, quod me in eo genere delectari ma
 gis. Nam nec sententiarum orationisque ubertas, in tam di
 ficili ac penè spinosa materie, ulla desideratur, nec in co
 ponendis rebus reconditis lux atque facilitas. Numera
 porro carminis is est, ut uideatur Lucretium uelle imitari
 redolet enim antiquum illud: sed ita sapore humanitas
 conditus est, ut asperitate dimissa, uetustatis tamen au
 ritas salua remaneat. Atque hæc in uniuersum. Illa in
 partium singularum propria, nihil non Latine dictum, ni
 hil non accurate, quo ne iudicium et diligentiam adhiberi
 tam esse non pateat: multaque præterea ubique nitentia in
 genij et uenustatis luminibus. Et, quod ego pluris quam
 reliqua omnia facio, Christiana mens, integra, casta, re
 ligio, erga Deum ipsum bonos, pietas, studium, in co
 bro uel maxime, non solum docere mentes errantium, sed
 etiam animos incendere ad amorem puræ religionis pos
 sunt. Sed quorsum hæc, mi Gryphi? Primum uolui dare tes
 timonium apud te doctissimo uiro, ut quid de eo sentirem
 tu planè cognosceres. Deinde à te petere, id quod ipse quo
 que cuius uolo causa, et petit à te per literas, et summi
 flagitat.

agunt, ut eius hosce tres libellos tuis formis exprimendos
 curas. In quo ille ualde suo honori, ego mea cupiditati sa-
 tisfactum fore abs te arbitratur sumus. Noli enim putare
 non apud Italos omnes tuum esse nomen in magna gra-
 tia. Quicquid prodit ex officina tua, id ita demum et re-
 ctum et probatum habetur omnibus, si in eo tuum nomen
 sit praescriptum. Nota est enim probitas, et diligentia
 tua, non eruditio. Quid igitur restat, nisi ut tu et bonis
 et amicis tui morem libenter geras? Quod tamen sem-
 per sponte tua facis, nunc mea etiam causa facere propen-
 sus debes, qui meam fidem atque officium in hac re agi iu-
 dico. Sum enim, ut tu scias, in hoc ipse libro honorificen-
 tissime appellatus, secundo (ut opinor) uolumine, ut tibi
 hoc opus mihi quoque unà cum Aonio, non ipsi soli prae-
 standum sit: quandoquidem tu me amore iampridem, atque
 obseruantia tua mirifice es complexus. Nec erit cur te
 peniteat, hunc talem librum Aetij Synceri, et Vide do-
 ctissimorum hominum, ac praestantissimorum poetarum
 scriptis adiunxisse: cum quibus certe hic iure comparari
 possit. Nam et in eadem argumenti sententia sanctitateque
 orationis uersatur, et philosophiae praeterea rationibus
 interius est instructus. Sed hoc tu per te aequè bene cogno-
 sces. Illud utique tibi persuasum habere debebis, quicquid
 in hac re ex mea et Aonij uoluntate effeceris, id utrique
 nostrum fore gratissimum. Eadem hac de re, quò eam ma-
 gi mihi curae esse intelligas, meis uerbis tecum aget uir
 optimus, ac uetere mecum amicitia coniunctus, Thomas
 Serenius: sic enim ei à me mandatum est. Qui et ut in me
 semper perofficiosus fuit, et pro eo studio, quo probos et
 studios homines sui similes prosequitur, non dubito quin
 diligenter officio functurus sit. Vale mi Gryphi. Carpen-

toracti. III. Calend. Iulij. M. D. XXXVI.

I A C. S A D O L E T V S E P I S C. C A R.
P E N T. G A L E A T I O F L O R I M O N T I
S u e s s a n o, S. P. D.

Bina à te eodem tempore accepi literas : quarum altera ex cognobio Ferrariensi, ut scribis, VI. Calend. Ianuarij erant date : altera Baucis pridie Calend. Iulij, quae me utraq; mirifice delectauerunt, multis enim sunt et amoris tui erga me, et ingenij ac doctrinae significationibus replete : ac, ut uerum tibi confitear, longè aliam personam mihi, aliud specimen ingenij obtulisse uisum sum, a priores fecerant : quibus fueram adductus, ut te admonendum putarem, ut omiſſis leuioribus illis studijs, ad grauioribus artibus te conuerteres. Quod etsi tunc à me optimo factum animo, tamen nunc planè intelligo, non fuisse necessarium. Te enim id ita fecisse, multumq; in omnibus artibus optimis profecisse sentio. Sed quae tu de sacris literis, de earum summis doctoribus ad me scribis, ea mihi uerè uisissime probantur. Omnis enim nostra salus, omnis beata et immortalis uitae spes, in illo potissimum studiorum genere posita est. In quo uerò aspernari uideris philosophiam et grauiſſimos illius autores reijcere, id mihi tecum conuenire non potest. Ego enim cum me ex illius studio non admodum hebetem sentio esse factum, tamen uerò sic statuo, non lapidem lapidi, neque parietem fastigio ullum tunc congruere, quàm theologiae et diuinis literis philosophiam. Itaq; illud ipsum quod inducis tanquam illudens, et ἀναγκαῖον τὸ διὰ τὴν ἀνθρώπου σωτηρίαν, tanti est, ut absq; eo persuaderi quidem possit, et existimari esse Deum sciri autem nequaquam. Sed haec haecenus : non enim breuia sunt

sunt scriptiois, et temporis. Tu quod uideris uereri, ne
tuis mihi literis moleste sint, facis mihi nonnullam in co-
mmodum: parum enim commodè de mea humanitate exis-
tima. Scito igitur, tuas mihi literas, et antea gratas exis-
tuisse, et in posterum fore semper gratiores. Commem-
tarios meos in Psalmum XCII. remitto tibi, quando me
illum scripsisti diligentia, cui primo negotium dederam. Fac-
cis autem tu mihi pergratum, si quando his studiis approp-
rio deditus es, si qua tibi non belle in illis uidebuntur se-
habere, de ijs me admonueris: hominisq; amici uerissimo
officio fueris sanctus. Quod ut agas, studiosè abs te peto.
Vale. Capentoratti, x. Calend. Martij.

IAC. SADOLETUS EPISC.

CARP. ANGELO COLOTIO

S. P. D.

Sæpius iam literis meorum certior factus sum, uiuere
sapienter, et ceteros istic æquales nostros, quos fortuna
nobis reliquos fecit, mei memoriam absentis: sanctumq;
illud sedulæ amicitie, quo uetusto admodum coniuncti in-
ter nos sumus, suam apud uos religionem obtinere. Quod
mihi cognosse fuit iucundissimum: etsi hoc uerbum, pro-
pter carum quibus oppressa sunt omnia, iamdudum ex
usu atque animo nostro sublatum esse uideatur. Sed tamen
cum mihi scribitur (id autem fit fere quotidie) te et Petra-
scilicet meum, cuius ego excellens ingenium et naturam
liberam atque ingenuam dilexi semper, et Thebaldeum
magno honore ac laude dignum hominem: Currium quoq;
nostrum, cuius plura iam extant cum literarum atq; inge-
nij, tum amoris erga me atq; officij indicia ac monumenta:
amatq; sepe percontari de me, meamq; pristinam deside-

rare consuetudinem : profectò hominum cum mihi mea uoluntate & iudicio charissimorum, tum sua uirtute ac dignitate honestissimorum, crebra de me mentio, eadem plena amoris & desiderij, maximam mihi uoluptatem affert. Nihil enim est homini cum fide amicitias colenti, qui me ex genere hominum esse profiteor, pari amicorum erga se uoluntate optatius. Ac mihi recordanti spatium præteriti temporis, & uetera animo repetenti, cum & plures convenire soliti eramus unà, & erat ætas nostra ad omnem alacritatem animiq; hilaritatem longè aptior : quoties venire in mentem putas eorum coetuum conuiuiorumq; quod inter nos crebrò habere solebamus ? cum aut in hortis tuis suburbanis, aut in meis Quirinalibus, aut in circo maximo, aut in Tyberis ripa ad Herculis, aliàs autem alijs in urbis locis conuentus agebantur doctissimorum hominum : quorum unumquemq; & propria ipsius uirtus, & communis cunctorum predicatio commendabat. Vbi post familiares epulas, non tam cupedia multa conditas, quam multis salubus, aut poemata recitabantur, aut orationes pronuntiabantur, cum maxima omnium nostrum qui audiebamus uoluptate: quòd & summorum ingeniorum in illis laus appareret, & erant illa tamen quæ proferebantur plena festiuitatis ac uenustatis. Quo in genere recordor pressum & acutum Casanouam, Capellam latum sonantem, magniloquum Vidam, & cuius proximè ad antiquam laudem carmen accederet : castigatum & prudentem Beroaldum : uberes autem & suauis Pierium, Granam, Matheleum, Blossum, quosq; complures nostra perspexit ætas, partim carmine, partim soluta oratione eximios : cuiusmodi Nigrum nostrum Tulliana in dicendo gravitate : Antoniumq; Venantium, & Binum in utraque enitentem lingua. Acres
autem

ceteris in indicando, et imprimis acutos, Vbaldinum, et
 Antonium, et Computiste cognomen est. Quo e numero
 ra multi in utroque genere dicendi egregiam sibi lau-
 dem, et doctis omnibus comparauerunt. Nam illa orna-
 menti et luminis Romane lingue, Phedrus, et Camillus
 Porcius, magno cunctorum incommodo iamdiu morte
 crepta nobis sunt: in quibus sedem sibi uidebatur statu-
 disse eloquentia. Cuius nunc honorem atque nomen, consensu
 iam urbanorum omnium, retinet Paulus Iouius, et in scri-
 benda historia grauis et elegans, et in omni genere li-
 terarum perpolitus. Quin et duorum summorum homi-
 num memoriam recordatio, fuisse quoque eorum conuen-
 tu nostris aliquando coenas atque epulas exornatas: quo-
 rum est unus Petrus Bembus, cuius in omni uirtute laudeque
 eloquentia summa et singularis semper fuit gloria: alter
 qui nuper in Hispania decessit maximo cum macore
 omnium, quibus fuerat notus, hoc est plane omnium, Bal-
 thasar Castellioneus, magnus uir imprimis, nec soliam no-
 bilitate et genere, sed magnitudine etiam animi, et
 omni eximia uirtute prestans: quique, quod in militari uiro
 esse admirandum, omnem omnino artem libero homine
 digna, et omnia doctrine genera comprehenderat: quem
 ego recorder sepe atque hilare nostris coetibus inter-
 fuisse: et ipsum, et cum qui paulo ante est mortuus,
 summa indole ingenij et spe maxime uirtutis, Ioan-
 nes Franciscum Fernium ciuem meum. Nanque hos qui modo
 seculi supremum in Gallia obiit diem, pari cum illis uir-
 tute et nobilitate prestans, Andreas Nauagerius, tam-
 est nostris coetibus minus sepe interfuerat: propter
 excellentem tamen in literis et scientiam et gloriam, a
 nobis est perhibendus. Lazarum autem qui nunc abest a
 uobis,

nobis, cuius in Græcis & Latinis singularis est eruditio,
 quique philosophiæ & sapientiæ studia non solum scientiæ,
 quod faciunt perniti, in quibus tamen excellit, sed in
 & moribus, & uera uirtute complexus est: credo equi-
 dem uobis in desiderio esse. itemque Marium Volaterra-
 num: hominem grauem iam & dignitate, & amicitia
 eius admirabile ingenium, summamque optimarum lit-
 erarum cognitionem, nisi urbs & urbana cura prepe-
 uissent, plurimum luctu allaturum nostro seculo non du-
 bito fuisse: à quo potissimum exhilarabantur ceteri no-
 stre: cum & in laceffendo acutè, & in respondendo,
 omnes ex eius uerbis atque uultu effluerent lepores. Nam
 Marium Buccabellum quod audio esse incolumem, maxi-
 mopere letor: hominem cum omni uirtute ornatum, tam
 mihi amicissimum. Atque inter hos tot & tales uiros,
 aliosque complures, quorum omnium nomina persequi ma-
 gnum est scriptoris, dulces quoque Corycij iracundias, &
 grates ineptias Donati spectare haud displicebat: qui
 noster Sauoia homo omnium facetissimus, & provoca-
 re solebat studiosè, & ridere. Nam de te mi Coloti quid
 ego dicam? cuius in animo, ac natura mihi uidentur Ma-
 sic effigiem sui moris ac decoris insculpsisse: ut esses pudor-
 re, uirtute, liberalitate ornatisimus: cuius pectus atque
 ingenium, doctrinæ omnibus, domus autem ipsa tua
 uerbis doctis pateret. An est quicquam in rebus ad con-
 ciliandos natum animos, quod meam in te beneuolentiam
 non accendat, præsertim cum me abs te tantopere intelli-
 gam amari? Sunt quidem & multe præterea amoris cau-
 se: uetusta necessitudo inter nos. Societas etiam eorum-
 dem studiorum, tum cum dabamus Græco doctori Cætero
 macho simul operam: Quo quidem ex tempore recorder

ut tibi insignem beneuolentiam, nec tuum mihi stua-
 dium inquam defuisse: tum autem multa saepe nobis com-
 muni usus, conuiuius, deambulatio: par prope atq; idem
 in uita delectus, ex eisdem rebus delectatio. Sed quora-
 sum illi omnino longius sum lapsus, meq; ueterum et re-
 rum et hominum cogitatio ulterius prouexit, quam sua-
 ra uoluntas. Sed tamen illud intelligi à te uolo, non ue-
 strum solum, qui ualeatis et uiuatis, (quorum quidem salus
 mihi in incerta est, ut mea sit uita propter uos mihi cha-
 rior) sed eorum etiam, qui fato sancti sunt, quarum maior
 longe est multitudo, memoriam cunctorum mihi in intimis
 sensibus habere: quorum equidem omnium, (si hoc ocium,
 quo me perfuor, Deus mihi fortunarit) nomen non pa-
 titur post se ignorari. Atque haec tempora, et has
 uita incerta ac beate suauitates, insecuta clades et acera-
 bi fortuna reipub. disiecit. In quibus detrimentis, etsi ma-
 ximum cepi ex urbis graui casu, et uestrum omnium ia-
 cturam, quos illa calamitas oppressit, dolorem: tamen id mihi
 accidit non incommode, quod consilio et uoluntate res-
 liqui res Romanas, antequam illa me istinc tempestas ex-
 iruit. Directo mea quidem omnes, dissipat. eq; fortu-
 na: ut non semel, sed bis, aut etiam tertio: quodq; du-
 rum affuit, libri una erepti. At nihil tamen indignitatis,
 nisi sedatis in corpore passus sum. Nudus in has oras,
 utpote ex naufragio sunt compulsus, at liber animi, et
 placatus: utpote cui iam non in his rebus externis,
 non in honore et gratia populari, non in diuitijs atq; opi-
 bus in alia quadam certa ratione uluendi, animi sit quies,
 et uita beatitudo reposita. Itaque facile patior, meum con-
 silium procul ab urbe manendi, uinculis iam ineluctabili-
 bus constrictum esse, non solum uoluntatis huius, uerum
 etiam

etiam necessitatis : cuius muniri non repugnare ne De
quidem ipsos uetere prouerbio iactatum semper est. Et
enim cum consilium cepi Roma exeundi, noli putare mi
multa extitisse, quae me debortarentur, et quae animam
meum quodam dolore flecterent : amor, consuetudo, spe
honorum, amicorum et necessariorum lacrymae, ornatus
morum hominum familiaritates : quibus ego (quod licet
sine arrogantia dicere) egregie praeter ceteros florebat
atque illi ut me ipsum, non ut fortunam meam appeten
rent. Dices, Quid ergo? quae te ad discedendū causa compul
sit? Illa, mi Coloti, quod magna mihi uitae parte in alienis
rebus iam acta, ad ea quae me attingunt propius, et in quibus
mea salus et uera uita consistit, mihi aliquando tandem
reuertendum intelligebam. Dederam satis principibus do
deram satis amicis, dederam Reip. mihi quando darent
iam quinquagesimum attingens annum, non ex illis fluctibus
in portum, et ab terrenis ad caelestia et curā et animam
meū reuocarem? His ego de causis urbi salutem dū
non amorē et charitatem christianam deponens, sed conuul
sum rerum turbulentarum reformidans. Sed quod dicebam
modò, me ut absim ab urbe, non solum uoluntatis, uerum
etiam necessitatis uinculis constrictam esse, id eiusmodi
Nulli unquam sua patria, solumq; illud in quo quiescit, nata
et alitus, gratam incunabulorū memoriam secum perpetui
fert, tam charum fuit, tamq; amabile, quoniam mihi urbs Ro
ma, et sancti illi penates tot clarissimorum fortissimorumq;
hominum, quorum, penē in passus singulos, cum per uicem
et plateas urbis uadebamus, aliquod in monumentum, ali
quantūq; in historiam pedem ponebamus. Cur autem tantum
amarem, et uetustatis admiratio faciebat, et praesens ci
uitatis maiestas : et me bercule etiam magis, quod quid
quid

quid est in me humanitatis atque ingenij (si modò est ali-
 quid) omne hoc illi referebam acceptum. Hanc igitur Vr-
 bem mihi dilectam & charam usque eo , ut nihil in amore
 fieri possit ardentius, deformatam ruinis , exinanitam fre-
 quentia , plurimis claris uiris illustribusq; orbatam , quo-
 rum in suauitate & beneuolentia mei (quos pro rep. ca-
 picbam) labores requiescebant , ut uidere uelim , animum
 inducere non possum : iactatam præterea etiam nunc pro-
 cellis obiectam tempestatibus. Ita quod prius amore repu-
 gnante, iudicio tantum adductus faciebam: nunc eodem amo-
 re autore firmius facio : ut sedem mihi in his locis perpe-
 tuo domicilio constituerim. Si quidem amantis est non so-
 licum appetere congressum eorum quos amat : sed si quid il-
 lis accida miserie, & calamitatis, cui ferre opem ipse non
 possit, non modò aspectum tanti doloris , sed mentionem
 quoque ipsam deuitare. Quamobrem immota hæc quidem
 & in omnem partem stabili est animi mei sententia , tem-
 poris reliquum uitæ quod superest , non in urbe Roma, sed
 Capentorasti: neque ad hominis ullius arbitrium , sed ad
 summi Dei honorem atque cultum, mihi impendendum &
 consumendum esse : ita, ut optimis artibus & literis suam
 potatem sin daturus. Quaspe, & quo euentu , quoniam ni-
 hil magnum de me polliceri possum, totum in aliorum opi-
 nionibus relinquo. Quod autem mihi uehementer cordi est
 & de quo plurimum laboro , ut saluum maneat mihi &
 præcipuum ornamentum præterite uitæ, & futurae so-
 latium : hoc est, ut uestra erga me uoluntas incolumis
 permaneat, quando ex uestro amore erga me , uestroq;
 iudicio, omnis prope mei animi letitia pendet : id uos ue-
 hementer oratos & rogatos esse uolo, ut mei absentis me-
 moriam retineatis : quaq; ego fide , quaq; constantia, si-

dem ueræ amicitie conseruans uos in oculis atque in amo
 mo asidue gero: eandem uos mihi fidem beneuolentiamq;
 præstetis. Quod non ut diffidens postulo, sed ut amans, et
 quod omnium rerum mihi est optatissimum, me ab illis de
 ligi, quos cunctorum amore dignissimos, ipsorum uirtus, et
 doctrina, et summa humanitas facit. Valete. Carpentore
 cti, M. D. XXIX.

IAC. SADOLETI

EPISC. CARPENTORA-
 CTI, EPISTOLARVM
 LIBER VI.

IAC. SADOLETUS EPISC. CAR-
 PENTOR. IOAN. BELLAIO
 Episcopo Parisiensi S. P. D.

MOR meus erga Langeum fratrem tuum
 eximius et singularis, (quem ego pro
 pter eius multas et magnas uirtutes in
 antè susceptum, sanctissimè, fidelissimèq;
 conseruo) fecit, ut simili in te quoque uo
 luntate semper fuerim, eamq; tibi beneuolentiam præstare
 rim, quam et fratris tui mihi perspecta, et tua sepe audi
 omniumq; in primis probata testimonio, uirtus postulabat.
 Sed accidit in hac coniunctione nostræ amicitie, ut uos esse
 tis, quàm ego multo fortunatiores. Cum enim nihil sit, ne
 que natura ipsa præstantius aut clarius, nec bono uiro iu
 dius, quàm beneficere: uos omnis uestræ liberalitatis expo
 nende occasionem in me sepe habuistis: ego autem ne scilicet
 quidem facultatè sum nactus, quo fratris tui merita erga me
 paribus officijs compensare possem, et ostendere utriusque
 uestrum

uestrum, concedere me homini profectò nemini, qui maiore
 animo & ad promerendam & ad referendam gratiam,
 aut propensiore ad beneficiendum natura sit paratus. Sed
 tamen quoniam uos quoque imprimis digni estis, quibus
 instrumentam fortuna suppeditet uestre declarande uir-
 tutis & bonitatis: sit sanè in hoc sors uestra felicior. ego
 ad ceteras causas diligendi tui, hanc quoque habeo non mi-
 norem ceteris, quòd in eiusdem collegij munus atque offi-
 cium à Deo pariter uocati, huius sacri honoris societate
 coniuncti sumus: quem & tu summa cum laude geris: &
 ego id aditor, ut ne omnino improbandus sim. Hec cum
 ita se habeant, nulla iam apud me residet dubitatio, quin
 ego uicissim abs te diligar. quod tu quidem facere debes,
 uel fratri eiusdem tui causa, uel etiam tua. Conuenit enim
 nature & humanitati tue, ut in amore respondeas his
 à quibus diligare. Quod cum ita esse mihi persusserim,
 id à te institui petere, quod mihi hoc tempore maximum
 esset, maximeq; necessarium. Paulus Sadoletus mei fi-
 lii fratri, adolescens institutus sanè quàm liberaliter,
 mihi iam pridem à patre traditus, à me pro filio educa-
 tus est. is affectus cupiditate uisende aule Regie, &
 eius cognoscendi, ac meo etiam nomine uenerandi Re-
 gis, de cuius plurimis ac maximis uirtutibus quotidie &
 à me permulta, & à multis saepe audit, istuc uenit: que-
 dam illi etiam expositurus, que à me mandata sunt. Eum
 ego & tibi, & Langeo fratri tuo potissimum commen-
 do. Quinquàm enim non egeo aliorum amicorum & be-
 neuolentium copia, uel abundo etiam potius: tamen omnium
 bonorum nemo est, quem (3) malum adhibere in meis
 negotijs atque rebus, quàm aueritum uestrum in quibus
 mea omnis reposita est fiducia, uos fraternè & amanter

curaturos, ut ea quæ ego uolo, quemadmodum quidem uolo, ita maxime fiant. Quid autem uelim, & quamobrem ista miserim, ex Paulo ipso cognosces. Ei porro mandari, ut nihil omnino agere aggrediretur, nisi cōuento prius Lageo: quæ forte in aula si nō offendisset, ad te adiret, omniā gereret de uestra potissimū autoritate ac sententia. Quapropter peto à te, ut hunc adolescentem, mihi & charum admodum, & probatum, omni humanitate tua excipias. Ego si ea abs te officia expecto, quæ tibi uicissim, si eam ita ferret, libentissimè tributurus essem: non tibi id mirum uideri aut nouum debet. siquidem ex illis artibus literarijs liberalissimis, in quibus instituti ambo atq; educati sumus, sic didicimus, inter bonos agi liberè omnia, & familiariter oportere. Quorum uerborū uim si attenderis, hoc propositò statues, & tuam mihi paratam beneuolentiam semper præsto esse debere, & meam tibi: quod à parte tua speram, à mea polliceri tibi possum. Vale, & nos dilige tui amantissimos. Carpentoracii, M. D. XXXII.

IAC. S ADOL. EPISC. CARP.

IOAN. BELLIAIO EPISC.

Parisiensi S. P. D.

Cum aduentus Pauli summa me lætitia affecit, propterea quòd paterna illum iamdudum charitate complexus, eius ingenio, probitate, modestia, sic delector, ut omnia quæ parentibus à bene moratis liberis iucunda accidere solent, ab illo mihi accidant: tum uerò cumulatim sum maximo gaudio, cum de tua erga me atque illum uoluntate, deq; omnibus officijs, quæ mihi absenti in illo prestitisti, ipsius testimonio & uerbis sum edoctus. Quæ quidem non solum illo exponente cognita mihi sunt, sed tui

etiam

etiam humanissimis et elegantissimis literis confirmata. Ego uero (sic tua, et mea salus perpetuo mi Bellai Deo cordi sit) ut istum animum tuum erga nos, amorem, studium, omnibus fortune premijs et honoribus antepono. Non enim quicquam du. o in rebus humanis esse optabilius, quam diligi ab his, qui propter uirtutem et nobilitatem, dignissimi ipsi sunt ab omnibus qui diligantur. Quod quādo mihi in te contigit, et tibi qui es mihi charissimus, ego quoque uicissim (ut uideo) non inamabilis sum: et mihi ipse gratulor, et tibi gratias ago. Quod nobis tuam opem et operam paratam defers, si quid mihi, uel Paulo istic fuerit opus, ego promissionem tuam neque contemno, et tamen istam tuam uoluntatem omnium promissionum exim tu habeo chariorem. Te enim ipsum potius expeto, eximiumque in te bonum, et in Langeo fratre tuo mihi constitutum est, quos habeo ambos, quibus non beneuolentia solum, sed uero etiam iudicio sim amicissimus. Quod quidem latius etiam manat, et in illum fratrem uestrum, qui Lutatiae in senatum est cooptatus, et in uniuersam domum familiarumque uestram. E qua cum uideam qui exoriantur uiri, quibus ingenij et animi ornamentis praediti, de generis uestri indole ac disciplina id statuo, quod necesse est, esse illam in laude uirtutis raram, in exemplo propè admirabilem. Quid enim uestra ista comitate, et in obssequendi studio, diligentia, sedulitateque spectatius? Sed haec, quae maiorem copiam orationis desiderant, in aliud tempus differenda sunt. Regi isti maximo, ac praestantissimo, ego iam pridem omni obseruantia et amore me addixi: cum alijs quidem etiam de causis, uel quòd ita debeo (sum etenim illius iuri potestatiq; subiectus) uel quòd ipse humanitate, beneficentia, magnitudine animi, omnium cul-

tum amoremq; demeretur. Verum illa tamen præcipue induxit ratio, quòd ipsius animum propensum erga has literas, dignum esse arbitror cui ab eisdem literis et artibus quas amat, honos et gratia referatur. Quam ille artium causa cum mihi nonnihil de sua benevolentia impartiat, ut et tu scribis, et ipse ex multis indicijis cognoui: enitar, atque contendam, quoad efficere potero, tanti Regis nomen per me quoque propagetur in posteritatem. Omnino opus habeo in manibus unum omnium difficillimum: de quo (ut uideo) ex Pauli sermonibus satis cognosti. Sed tamen in maximis conflictationibus aliorum questionum, dabo operam, ut meæ diligentie et laboris fructus aliquis appareat: etsi, quod mihi per quin cecidit incommode, quatuor iam mensibus ualitudine diuersa ab illo opere et cura sui distractus. Sed et ego incipio ex morbo recreari, et te depulso morbi periculo, tuam pristinam ualitudinem recuperasse, uehementer letor: neque me meam sperare propinquam iam salutem, quàm te tuam adeptum esse iucundius mihi est. Verum tibi haftenus. Ego et tibi et Langeo fratri tuo promissis singularibus officijs maximas gratias ago: et pro uobis studium, similemque uoluntatem polliceor. Quod autem est fidelis ueræque amicitiae proprium, ut nunquam memoria exeat mihi ex animo meritorum: id in præstabo, ut uos nobis eiusmodi studia amorisque indicia tribuisse ne unquam pœniteat. Valete. Carpentoracti, x. Calend. Aprilis, M. D. xxxii.

IAC. SADO LETVS EPISC.

CARP. IOAN. BELLAIO S. R. E.

Cardinali S. P. D.

Nihil

Nihil quidem ad me nouum, sed tamen et optatum
semper, et gratum ex urbe rediens attulit Paulus,
cum de tua erga presentem se, meque absentem humanitate,
beneuolentia, comitateque, plurima commemorauit. Quae
ego audiens, meaque uetera et perpetua studia erga te, et
fratres tuos, animo recogitans, facile mihi persuadebam,
quod tantum uobis honoris semper atque obseruantiae tri-
buissem, quod tantum uos adamassem, omnibusque meis
officijs uestram praecipue familiam ex omni Gallica nobi-
litate fuissem persecutus, positam à me operam perbene,
idque iudicium, quod de uobis fecissem, non tam uobis lau-
di, quam mihi ipsi ornamento esse intelligebam. Fortes
enim uiros, et liberales, eosdemque magni animi, etiam consi-
lij, tum autem omnibus artibus ingenuis egregie institutos,
florentes gratia, honore, nobilitate, cum amare occorpi,
non solum fuissem illorum uirtutibus, sed meae quoque laudi con-
sulicium ex eorum amicitia factus ipse sum honestior. Neque
hoc tamen malitiose spectauit, ut ad meum commodum ista re-
uocarem: sed uero uestri memores, uestra uirtus, uestra di-
gnitas, ad singulare quoddam de uobis iudicium adduxit.
Etsi (quod cum pudore quodam loquor) eos ex tua bene-
uolentia fructus percipio, ut quasi hoc ipsum ante prou-
disse et spectasse quodammodo uidear: ut quod egisti pro-
ximè in altero illo fratris mei filio, quem in clientelam et
donum tuum receptum, non solum opibus sustentas, quod
ipsum per se magnum est: sed et (quo nullum signum amo-
ris nobis illustrius praebere potuisti) consilium ipse de-
disti Paulo, auctorque fuisti, ut cum potissimum familiaritate
tua deuinciret: quo mores adolescentis, qui uidebantur esse
inconstantiores, tuae grauitatis nutu coercerentur. Haec
res, etsi praeter animi mei sententiam sic acta est (ego
n 4 enim

enim aliam quandam uitæ rationem adolescenti ipsi præscripseram) tamen postquam id ita uti fieret tua grauissimè intercessit autoritas, debeo existimare, nihil non optimo uobis factum esse consilio. Tantū à Deo peto, ut adolescentem quem ego certe diligo, dignum se tuo hoc beneficio, et insigni humanitate præbeat. Quod autem ego plurimū facio, quodq; mihi ad letitiā animi, et ad uoluptatem maximum est, habere tam illustre monumentum tui erga me amoris, de eo tibi optime atq; amplissime Bellai, tantas habeo agog. gratias, quantas maximas et animus meus capere, et lingua uerbis proferre ac nuncupare potest. Sed tu fortasse hos uocabulorum sonitus non postulas, animum meum requiris: quem tibi semper deditissimum, quotidie etiam magis magisq; constrictum atq; obligatum habiturus es. Qui quidem ita tuus est, ut fere sine te, et sine dulcissima recordatione tui, mecum nunquā esse possit. Eum ego mecum unicumq; omnibus meis, qui omnes tui sunt, dedo tibi atq; trado: teq; oro, ut tuam istam uolūtatem erga me, quæ est mihi rerum omnium charissima, conserues et tueare. Fratris mei filium, ætate etiam nunc et moribus adolefcētem, in te bi commendatum habeas, si se dignum patrociniū tuo præbuerit. Vale. III. Idus Martij, M. D. XXXVI.

IAC. SADOLETUS EPISC.

CARPENT. ANTONIO PRATO

Episcopo Senonensi, S. R. E. Cardinali, S. P. D.

Quo tempore Romam à summo Pontifice ex mea ecclesia euocatus accesseram, ea conditione eram profectus, ut constitutis rebus mei muneris, (eram enim illi à consilijs, ut tu scis) liceret mihi ad meam ecclesiam reuerti.

et in

et in ea diu iam debitum, et nuper inchoatum Deo omni-
 potenti simulatum impendere. Quod et postea feci opti-
 ma Pontificis uoluntate, ita apto tempore atque opportuno,
 ut facile appareret iusta et recta cupientibus libenter Deum
 opem ferre. Viginti enim diebus ipsis ante sum elapsus,
 quam illa clades, horribilis que calamitas urbi Romae
 incideret. Qua cissi meae quoque fortunae omnes dissipatae
 fuerunt: salus tamen mea, et libertas, mihi incolumis re-
 tenta est. Mea igitur causa dolendum mihi non fuit: neque
 enim admodum sum iactura rei familiaris commotus: alie-
 nam autem uicem quin dolerem humanitatis causa facere
 non potui. Graui itaque maerore et acerbissimis animi an-
 goribus ex multorum mihi amicissimorum, ac summi
 praecipue Pontificis incommodis fui affectus: quem ego
 (Deum immortalem contestans) uirum bonum, eundemque
 prudentem, pacisque imprimis amantem esse semper co-
 gnoui: uerum aliquorum minimè prudentium consilijs
 parum felicem. Sed mihi ad meam ecclesiam iam reuerso
 tua amplitudo proposita imprimis fuit. Arbitrabar enim
 mei officij esse, meaque perpetuae erga te obseruantiae, alia
 quid ad te scribere, ex quo et mea fidelis tuorum erga me
 meritorum memoria, et maximarum clarissimarumque
 uirtutum tuarum admiratio tibi significaretur: egoque, quod
 diu ante cupiebam, amplificate dignitati tuae gratularer:
 cuius ipse quoque pro uirili mea parte, si non adiutor (tua
 enim summa et prestabilis uirtus atque autoritas meo
 adiumento non egebat) at certe conscius, et diligens mi-
 nister extitissim. Accidit autem propter mea plurima in-
 commoda, maximasque omnium rerum difficultates, ut ab
 hoc scribendi officio usque ad hunc diem fuero retardatus.
 Gratulor igitur tibi, uereque et ex animo gratulor,
 n s quod

quod hunc istum amplissimi sacerdotij honorem ita es adeptus, non ut gratia ille datus, sed ut uirtuti tributus fuisset uideatur: ut in eo non fauor, sed meritum: non munus sed premij ratio, non uoluntas dantis, sed accipientis dignitas fuerit spectata. Qui quidem honor in te collatus mihi ipse honestior atque insignior multo uidetur esse factus. Nam quod ad honorem ipsum attinet, multi sepe indigni illum obtinuerunt. Sed habere usum rerum maximarum, fugere infamias et turpitudines, abstinere alienis, in stitiam colere, negotiorum maximorum et curarum dissimularum autorem esse sapientem, ingenio, integritate, doctrinaque prestare, ueri hi honores, uera ornamenta sunt. Quae cum in te mea sententia permaxima sint, magis honori ipsi propter te, quam tibi propter honorem datus gratulandum. Ille enim indicare tantummodo habet eius hominis, in quem collatus est, uirtutem et dignitatem, in quo fallere sepe est solitus. Tu uero effecisti, non nunc demum uere indicet, sed ut plus in te etiam praestare, quam in alijs promittere posse uideatur. Sed haec diuina, quam ut multa egeant praedicatione, parcius augenda sunt. Tantum à Deo immortalis est postulandum, ut tibi istum honorem fortunet, et perpetuae felicitati inderet esse: quod nos summa cum beneuolentia et amore et te eundem ipsum Deum supplices deprecamur. De me autem ipso hoc tibi habeo dicere: cum tua erga me ueluti merita grata mihi recordatione in animo semper uersentur, non posse me obliuisci quantum tibi debeam. Itaque laboro dies ac noctes, ut aliquo modo possim in te uideri gratus. Et quoniam ceterarum facultatem rerum fortunae mihi ademit, illud quod proprium est mihi ab Deo omnipotente donum, quod ego sacris literis et praestantissimis

mihi disciplinæ apprime deditus, colere scribendo nonnihil possum hominum de me & de ipsa uirtute bene meritorum memoriam: totum tuæ laudi & amplitudini defero. Etenim hanc uoluntatem meam si non fueris aspernatus, dabitur aliquando nobis locus, ubi memorem me tuorum erga me meritorum & tu ipse agnoscas, & uentura posteritas intelligat. Vale amplissime patrone, & tuo patrocinio nos fouere ne desine. Carpentoracti, v i i. Idus Septembr. M. D. XXVIII.

IAC. SADOLETVS EPISC.

CARPENT. ANTONIO PRATO

S. R. E. Cardinali S. P. D.

QVIA notum est meum erga tuam amplitudinem studium, & incredibili tui nominis obseruantia: ideo si, ut quidam homines, de tua in me uicissim uoluntate coniecturam facientes, cupiant tibi per me commendari. Quibus ego profectò hoc officium humanitati debitum non negabo: dum illud prius tester, in cunctis quæcunque a te petiero, ita mihi cupere morem geri: si ea tibi & facilia facta, & equa atque honesta esse uidebuntur. Ioannes Fraxinus, qui has literas tibi reddidit, cuius est Auenionensis, imprimis honestus & bonus, mihi autem, & sua causa, & suorum necessariorum ac cognatorum, quos ego mirificè diligo, ualde charus atq; iucundus. Is ad nostrum hoc uitæ genus, & ad sacerdotalem ordinem aspirans, cuperet ecclesiastica aliqua uestigalia consequi: quod difficillimum sibi putari fore, nisi sacerdotiorum in regno obtinendi aliquam facultatem sit nactus. Eam porro arbitratur se tua unius ope atque auxilio consequi posse. Itaq; cum tuæ bonitati, beneuolentiae, humanitatiq; commendo: ut per te, perq; tuam grat

gratiam ac benignitatem, optatum exitum uotorum suorum consequatur. Quod facilius efficere poteris, quod & ipse mediocria postulat, & tua etiam limitandi ac definiendi futura est potestas. Ego, si hoc in illum beneficium mea commendatione adductus contuleris, non mediocriter me ipsum beneficio abs te affectum esse arbitror. Eri enim hæc significatio tuæ erga me uoluntatis, non modicum honori mihi & ornamento apud hæc nationes, sed etiam meo præcipue grata: quippe qui fructum mei in te summæ obseruantie summique amoris non alium prorsus quero, quam amorem ipsum tuum: quo ut perpetui dignus sim, omnibus meis studiis atque officiis diligentissime providebo: tuorumque erga me meritorum memoriam gratâ semper recordatione prosequar. Tu ut nos diligas, habeasque in numero tuorum, omni animi cura & studio abs te peto. Vale. Carpentoracti, xv. Calend. Martij, M. D. xxix.

IAC. SADOLETUS EPISC. CARP.

ANTONIO PRATO S. R. E.

Cardinali, S. P. D.

MEa tuarum maximarum occupationum cogitatio, facit, ut minus sæpe ad te literas dem, quam cupere. Sed ubi nominis tui honor agitur, non puto me alienum officio facturum, si quæ tuæ dignitati conuenire arbitror, liberè ad te scribam. Sumus in maximo mœrore omnes, quibus rectus regendi ordo, & iustitia cordi est, ex Cosmæ Aquensis præsidis uiri clarissimi & sanctissimi morte. Qui his regionibus & populis abs te præpositus, tanquam ex cælo nobis missus, nouæ integritatis & iustitiæ lumen quoddam omnibus ostendebat: suamque prope inuicem

dium virtutem cum tua maxima laude, & istius regis ad-
 mirabili gloria, labore & uigilijs suis, omnium hominum
 tempore & commodo expositam habebat. Qui alieno sa-
 ne tempore nobis creptus est: suo ipse profecto non me-
 diocri bono, sed cum nostro graui incommodo. Quan-
 quam ego cum de facie non noueram. Verum ita se geres-
 bat in conuener, quod illi abs te commissum fuerat, ita
 equitatem, ueritatem, imbecillitatem, aduersus iniuriam,
 mendacium, uolentiamq; protegebat, ac tuebatur, ut quo-
 tidianis illius laudibus, & commemoratione clarissimorum
 operum calerent aures meae. In quo egregia quaedam iun-
 cta erat commendatio nominis tui, cum incredibili cuncto-
 rum erga te beneuolentia. Sic enim omnes iudicabant, ad
 tuas ceteras uirtutes, quae uno omnium ore celebratur, pru-
 dentiam, grauitatem, integritatem, doctrinam, quae ita in te
 elucet, ut solus prope omnium hominum tantis curis &
 negotijs quae gubernas, habere par, hanc quoque accedere
 laudem dignam sapientia tua, ut non solum per te, sed per
 alios etiam, uelles populorum & gentium saluti ac tran-
 quillitati esse consultum. Cum enim cerneremus omnes,
 quam tu curam suscepisses, ut optimus nobis rector prae-
 fieretur: & tuam prouidentiam de nobis agnoscebamus,
 & in te amore incredibili accensi ferebamur. Ac nostra
 quidem erga amplitudinem tuam uoluntas eadem futura
 est, eademq; de tuis uirtutibus opinio. Sed tu, in quo spes
 nostra sita sunt, cuius fiducia cuncti in tanto dolore ali-
 quantum acquiescimus: per Deum ipsum immortalem,
 qui haec facta & opera imprimis intuetur, qui te merito
 uoluit tanta potestate esse praeditum, ut istam tuam men-
 tem tot sapientiae thesauris refertam, ad publici boni cu-
 ram totam conferres: ne desere nos, eandemq; adhibe au-
 torit

toritatem et diligentiam, quam adhibuisti antea: ut finis nobis praeses iustus, ac grauis, tuæq; imitator discipulus de integro preponatur. Quod cum feceris, non magno tuo labore maximam es consecuturus apud Deum gratiam, apud homines laudem. Nos quidem qui tui totius sumus, et tuo nomini, famæ, honoriq; præcipue dediti: quantum erit in nobis, non sinemus huius tui tanti ac tam insignis beneficii prædicationem, neque nunc silentio tegi, neque apud posteros mutam esse. Vale. Carpenteracti, Pruli Nonas Iulij, M. D. XXXL

IAC. SADO LETVS EPISC.

CARPENT. ANTONIO PRATO

R. R. E. Cardinali S. P. D.

QUæ tua fuerit humanitas in excipiendo Paulo mentionis salutatum ad te meis uerbis uenisset: quam declaratio eius beneuolentiæ, quam erga me susceptum habes, eo reserente narranteq; cognoui. Pro qua, quid tibi dicam? Habere me gratiam tibi? habeo equidem. Sed quid istud est, tantis iam à te beneficijs acceptis? An nunc relaturum eam aliquando? Quis audeat hoc loqui? cui quis non intelligit, sicut ad solis lumen lychni igniculum, sic ad uirtutem, ad amplitudinem, ad autoritatem tuam, meas omnes fortunas nullius esse momenti? Sed ne ego plane ingratus sim, si non agnoscam, et cui, et quantum debeam, audebo nimirum agere tibi gratias, atque eas quidem quantas possum maximas: te uehementer deprecans, ut tua illa præstans atque eximia erga me humanitas, quam tibi in perpetuum obstrinxisti, hoc etiam addat ad reliqua plurima beneficia cumuli, aut meam hanc gratiarum actionem in bonam partem accipiat: meumq; memorem, et gratiam

gratum animum approbet, etiam si p̄res meae uoluntati effectus non sequantur. Id quod me à sapientia, & ab animi tui equitate spero iam impetrasse. Ego hoc tempore uersor in opere omnium difficillimo, ut diui Pauli epistolam interpreta- preter ad Romanos. Cuius operis cūm primum quoque li- brum confecissem, (nam in tres libros tota diuisa commen- tatio est) forte iter hac habuit amplissimus uir collega tuus Franciscus Turmonius, cognitaq; meorum studiorum ratio- ne, cūm me multum ut perseuerarem hortatus est, tum illud petijt, ut simul atque hunc primum perfecissem librum, ad eum statim mitterem: quod idem postea per literas non de- stitit postulare. Id ego nunc feci: misiq; ipsum uolumen, examinandum omnium doctorum iudicio, qui modò equi- tatem animi cum doctrina habeant coniunctam. Nam quod ad me attinet, paratus ad utrunque sum, & probari, & reprehendi. Que etiam reprehensio si fuerit iusta, mihi fu- tura est utilior: quando per illam melior & consideratio- fieri. Hec ego ad te scripsi, magis ut ne quid mearum rerum tibi esset ignotū, quàm ut audeam postulare uti hæc legas. Que etiam si non indigna, attamen incommoda sunt tuis grauissimis & maximis occupationibus. Mihi tua salus, di- gnitas, amplitudo, ita est cordi, ut Deum optimum Max. quò is ista omnia tibi tueatur, quotidieq; ad secundiores proue- bat euentus, rogare non desinam: quod sit uirtuti, & bonis moribus ac legibus, sanctæq; fidei cath. olicæ, cum tua insi- guilaudè, commodo semper atq; emolumento. Vale. Pridie Cal. Octobris, M. D. XXXII. Carpentoracti.

IAC. S ADOL. EPISC. CARP.

ANTONIO PRATO S. R. E.

Cardinali S. P. D.

Cūm

Cum Lugduni fuisset, speciemq; illam in te sum-
 ram, ipseq; pluribus in rebus ita esse cognoueram, oculi
 meis praesens subiecisset: fuissetq; eam magna mea cum
 uoluptate, nec minori cum admiratione contemplatus
 propterea quod uoluptatem mihi meus in te perpetuus
 mor, singularisq; obseruantia, admirationem uero sapien-
 tia et uirtutis tuae magnitudo afferebat: possum tibi con-
 firmare, post meum illinc discessum, memoriam tuam
 per mihi in animo ita uersatam esse, ut non dies, neque no-
 ctes, mea de te cogitatio, et cura aliquid conandi, quod
 tuis plurimis erga me beneficijs gratus in te esse intelligo-
 rer, ullo modo requiesceret. Et si enim superioribus tem-
 poribus tu nunquam destitisti de me benemereri, tuamq;
 ego in meis rebus omnibus, quae ope et auxilio tuo egue-
 runt, beneuolentiam erga me, humanitatem, libera-
 tem sum expertus: tamen hoc recente facto, quo mihi
 dedisti praecclarum apud Regem tui de me iudicij testi-
 monium: idemque detulisti, ac de optimi Regis uolun-
 tate mihi es pollicitus: si Regem, et Regiam colere, et
 sectari uellem, amplissima mihi fortunae praemia non des-
 futura. Hoc inquam tuo praestantissimo merito, quo mihi
 lum maius a tanto et tali uiro ne optari quidem potest,
 ita sum ad omnem beneuolentiam et studium colendi tu-
 ac uenerandi nominis incitatus, ut ne si uitam quidem pro
 te effundam, uel paruum partem tuorum meritorum in-
 deat consecuturus. Quanquam enim diu est, quod ego am-
 plitudinem tuam et colo, et diligo, omniq; honore, atque
 obseruantia prosequor, multisq; tuis erga me beneuolentiae
 significationibus summe deuinctum me atq; obligatum esse
 sentio: tum autem de grauitate, doctrina, sapientiaq; tu-

ita existimo, ut nullum prope exemplum tale, hominis rerum molem maximarum tanta facilitate prudentiaq; moderantis, ne antiquis quidem temporibus putem extitisse: tamen illud de te iudicium commune mihi cum multis semper fuit. Hoc uerò, quod præcipue ac proprie meum est, quo tibi sum tanta & tam insigni tua humanitate obstrictus, sic me & cepit, & incendit, ut prorsus mihi necessario constituendum sit, neque ad referendam tibi gratiam aliquis opes meas, neque uerò ad commemorandam uerba ulla suppetere. Et quoniam arbitror ad meum officium pertinere, ut tibi respondeam de eo, quòd tu mecum locutus es: azanq; quoquo modo possum tamen gratias. Quorum alterum tui propter breuitatem temporis mihi non licuit: alterum nunquam planè licebit sic facere ut debeo: de eo primum dicam, quod ad sectandum Regem pertinet: cui equidem sum toto animi mei studio addictus. Sed ut hanc uitam abijiciam pacatam, atque tranquillam, in quam ego uelui in portum, ex magnis ipse quoq; negotijs, & agitationibus, tanquam ex fluctibus me recepi, non casu neque fortuito, sed consilio certo, dataq; opera: nequaquam id uideretur aut constantie mee, aut uerioris uite utilitatibus conuenire. Non enim in opibus præcipue, nec in diuitijs nostra posita bene agende uite ratio est: sed in eis magis studijs & actionibus, quæ & præsentem nobis iucunditatem præbent, & futuram immortalitatem pollicentur. Quod tu summus omnium & prudentissimus uir, in te ipso facile potes recognoscere. Sed & si quieta uita hæc, illi alteri uite difficili & negotiose præponenda multum est: tamen cum incidant interdum tempora, ut officium ceteris rebus sit anteuertendum, nec possit aliter uirtus & uita rite conseruari, nisi labor aliquis negotium uel susci-

o

piatur:

piatur: si quod eueniret tempus eiusmodi, quo magna re aliqua Regis nostri, magna ue gloria ageretur, si modò i ego muneri uiderer esse idoneus: & si ea res cum fide & dignitate tractanda esset: in quo utiq; uideo errare & decipi communem uitam, quæ uersutas, & uarias gerendarum rerum rationes, illis rectis & prudentibus actionibus anteponit. Si talis, inquam, actio, ac tale offerretur tempus non denegarem Regi nostro profectò operam & fidelitatem meam. Neq; cum id facerem, uiderer mihi ab hoc iam suscepto genere uitæ desciscere: id enim certè nunquam sum facturus. Sed officio tantisper me iudicarem fungi, unq; aliqua in actione ei Regi deseruirem, cui me omni honestatione, & propter potestatem eius, & propter uirtutem atque humanitatem esse subiectum decet. Sed neque hoc contingat, optandum mihi est. Cupio enim rationes & consilia omnia Regis ita faciles cursus habere, ut non su opera aut industria cuiusquam admodum requirenda. Et tamen si contingeret, non tantam in me ingenij uim agnosco, ut non multos Rex habiturus sit, quàm ego sum, magis idoneos. Quamobrem hac tibi mente & uoluntate mea scitis exposita, redeundum mihi ad id est, quod est omnium longè difficillimum: quo pacto tibi agam gratias. Quod si aut tua non tam ampla autoritas, aut merita erga me mediocria saltem forent, conarer aliquid profectò, & aliquam partem gratiæ exequi me posse considerem. Sed cum & amplitudo tuæ dignitatis, & benignitas in me tuam omnem meam agendi loquendiq; facultatem longè superpeto à te, ut meum amorem erga te, & fidem, & pietatem, quæ nunquam posthac à tui mihi uenerandi nominis assiduo cultu, incredibiliq; obseruantia absutura est, per aliquam partem gratiæ recipias. Quod si ea studia in quibus

quoti

quotidie uersor, aliquid forte aliquando habebunt auctoritatis: dabo operam profectò, ut quanquam tuum præclarissimum nomen meis ipsum scriptis multo plus luminis allaturum sit, quàm ipsi mea scripta, meum tamen de te, tuisq; præstantissimis uirtutibus iudicium apud posteros appareat. Quod non ideo scribo, quòd magnam tibi rem polliceri mihi uidear: sed quò tu magnam meam erga te intelligas esse uoluntatem. Vale. Carpentoraſti, v. Idus Iulij, M. D. XXXIII.

IAC. SADOLETVS EPISC.

CARPENT. IOAN. NICOLAO

Aptæ Iulie Episcopo,

S. P. D.

VELlem tantum dari mihi ad scribendum facultas, ut exprimere possem eam, quam concepi animo incredibilem letitiam, postea quàm audiui tuam & ceterorum episcoporum, qui isthic sedes & domicilia habetis, opera, autore & principe amplissimo legato, factum esse, ut diuinum illud Pauli epistolarum uolumen publice explanaretur: uosq; unà cum alijs multis. flagrantes studio sacrarum lectionum, in illud auditorium conueniretis frequentes. Certè enim si Christianus sum, charamq; imprimis habeo omnipotentis Dei gloriam, (quemadmodum quidem habeo uita ipsa mea longè chariorem) hoc nomine maxime liter necesse est. Non enim alia te magis illa illustratur, neque ipsius Dei maiestas, in finitq; bonitas melius ostenditur, quàm cum illius beneficia erga nos memorantur: plurima illa quidem paucissimi & maxima, quæ omni humano generi ab eo tributa sunt. Sed quod ad fidem Christi, & adoptionem nostram in genus summi Dei pertinet,

qua nos tanquam filij in hereditatem regni celestis uocamus, tale atque tantum, ut uix humana ulla cogitatione magnitudo illius beneficii possit concipi: cuius in uno Paulo sunt explicata mysteria: si uero legati summi uiri laudauero, eiusque dignitatem cupio esse quam amplissimam: et cui profecto omni cum beneuolentia facio: quid illo dignius? quid honori, nobilitati, nomini; eius conuenientius quam autorem esse tanti boni suis populis? suamque tantam et tam beneficam in omnibus homines ostendere uoluntatem: ut quos patrocinio tegit, consilio gubernat, imperio et autoritate in pace et officio continet, eos etiam studiis non solum terrenis bonis, uerum etiam celestibus florentes sua opera fieri, ac beatos? Magna ista laus, et principum magno digna. Hoc ille nimirum suo facto, hac providentia, hoc insigni praestanti; beneficio plane aperit animi sui naturaeque magnificentiam: et dignissimum se demonstrat, in quem tam multa dona sint ornamentaque fortune à Deo hominibusque collata. Te uero, mi optime et iucundissime Nicolae, quibus efferaud laudibus? cupere de te omnia proferre que sentio. Noui tuam bonitatem, iustitiam, integritatem, sensus tuos noui plenissimos potius, animum quoque optimis semper dedum et eruditum et literis, quod saepe miratus sum. Atque eo magis, quod ex maximis curis et occupationibus, quibus distinguor aliquid semper uidebam surripientem temporis, quod uerioribus studiis impartires. Cuperem, inquam, haec de te loqui, et enucleatius commemorare omnia. Sed uincit uirtus studium meum, neque est nostra tuis laudibus fecit ullo pacto par. Veruntamen et si tu neque nunc prima nec unquam mediocriter, sed diu ante totus in optimis studiis fuisti: hoc tamen recente tuo facto, quod summi et

floris et preconis magni Dei lectionem prouehere, atque
 illustrare pro tua parte conatus es, sic me tibi deuinxisti,
 ut in uetere nostra mutuaq; beneuolentia, meus in te amor
 quasi nouo igni inflammator factus esse uideatur. Itaque
 cum te magis magisq; quotidie amo: tum uero fratres illos
 nostros, qui tibi honore pares, me autem ipso omni digni-
 tate superiores multo sunt, et colo nunc demum et uene-
 ror, quantum equidem possum, non quantum illi meriti
 sunt: qui tecum in tam praeclari operis societate consense-
 runt: qui ea quae se digna sunt, et fouent, et sectantur.
 Ex quibus ipsi quantum in animo suo laetitiae ac uerae uo-
 luptatis, quantum apud homines bonae existimationis com-
 paratori sui, ipsa re, si perseuerauerint, experientur.
 Vbi etiam isti Aucionensi gratulor: in qua si haec uigere
 studia, et germinascere incipient, tantorum praesertim
 adiuua autoritate uirorum: maximum illi ciuitati non mo-
 do ornamentum, sed etiam commodum accessurum est.
 Aperietur enim animis ingenuis, et altius quam pro uulgi
 capta sese attollentibus, uia, qua non est terra se natos, neque
 in terram uersos esse intelligant, sed caeli dominos sese, et
 caelestium rerum intueantur. Non in litibus conterant
 eutes: sed ipsi ceterorum litibus et controuersijs appo-
 nant modum. Non ignauis, et abiectis, et uilibus curis,
 solitudinibusq; rerum, et opum terrenarum tantopere
 deprimantur: quae hominem cogunt sui obliuisci, et a se
 ipso deficere, atq; in turpem quandam et penè monstruo-
 sam degenerare naturam: sed celsi, et erecti, ac ueris di-
 uitijs opibusq; fidentes, incolumem statum retineant di-
 gnitatis suae. Atque haec ego confirmo hominum naturae et
 animis agnasci ex his literis, et ex hac tanti doctoris le-
 ctione praecleara. Non de ieiunijs, nec de uigilijs, aut assi-

duitate orandi, aut paupertate profitenda nunc loquer
 hec enim quanquam sancta sunt, & cœleste præm
 promerentur: tamen in alio quodam uirtutis genere su
 spectanda. De illa uita dico, quæ posita in honoribus, m
 ferta diuitijs, in magistratibus collocata, animum secun
 affert ad ista omnia longè plus suis & proprijs boni
 quàm his quæ sunt fortunæ dona confidentem: quæ in n
 gotijs & conuentibus hominum, in aulis, in conuiuijs, i
 omni sermone & familiaritate conuiuendi, ita uoluptas
 & letitiam consecratur: ut à decore quodam suo, & sp
 cie præstantis uiri non discedat: plena illa semper gau
 ac iucunditatis: nihil unquam ferè molestiæ in se ac po
 turbationis admittens: cum hi, qui terrenis istis cupid
 tibus rapiuntur, & omnia in pecunia posita putant, no
 quam uerè, nec ex animo lætentur: sed habeant uitam sub
 citudinibus, scrupulis, auaritia, pœnitentiâq; perpetu
 infestam. Ad hæc tanta commoda, atque bona, quando in
 rante summo Deo, maximi & clarissimi legati nostri sp
 pientia ac liberalitate, uobis illius exemplum auctoritate
 sequentibus, aditus iam in ista ciuitate patefactus est: u
 gratiæ à nobis Deo agendæ sunt, & ipse multum sedulo
 orandus, ut nobis omnibus, quibus hæc legati prouident
 ac benignitas uberrimos fructus uerissimorum bonorum
 allatura est, felix & faustum hoc principium facere b
 gnetur: ut bonis initijs meliores quotidie succedant exi
 & quæ bene incepta sunt, studiosius perficiantur. Spem
 dum enim est, hoc egregio opere perfectio, & cœlestis b
 strine lectione inducta ac confirmata, adiecturum animu
 eundem ipsum legatum ad hanc tollendam confusionem
 quæ in administrando iure nullum ferme iam uestigiu
 ueritati ac iustitiæ reliquum fecit: ut non sedandam
 disti

discordiarum causa, & ut ius suum unicuique tribuatur: sed
malitiæ, perfidiæ, auaritiæque exercendæ gratia in forum
atque usum adducta uideatur. Ex qua, magna cum clade de-
trimentoque multorum, neque hominum solium, uerum etiam
populorum, certum quoddam genus unum depascitur,
quod est ad aliorum consumendos labores praua iam con-
suetudine inueteratum. Hoc restat adhuc, hoc in expecta-
tione est, quod ab optimi præsidis prudentia ac uirtute
postuletur: huius est muneris functio, & administratio
reliqua: in qua tractanda, ordineque constituenda, quantum
illi laudis ab omnium sermonibus peruenturum & com-
mendationis sit, ex finitimo provinciali exemplo possumus
intelligere. Atque ego, qui amplissimi legati honorem & di-
gnitatem præcipue expeto, ipsumque incredibili amore ob-
seruantiæque complector, non sum quietum animum habitu-
rus, donec cum uidero hanc sibi etiam laudem, hoc apud
homines clarum & celebre nomen comparare: præsertim
cum si ipse tantæ adipiscendæ gloriæ occasionem prætera-
miserit, alius qui successerit (ita enim credibile est) libenter
eam sit arrepturus. Quid ergo est? non omnes omnia fa-
cimus, ut is, quem maxime amamus, hac potissimum fa-
ma, hoc honore potiatur? qui nostra omnia ad eum colen-
dam contulimus, non hoc illi imprimis proponemus, in
quo ipse suscipiendo suam longè adaugeat dignitatem, in
ore omnium & laudibus cum admiratione uersetur, illu-
stre testimonium præbeat suæ eximie uirtutis & bonita-
tis, memoriam nominis sui cum æterna beneuolentia cum-
florum in omnium animis relinquat? Quid ipse? Feret ne
aliam potius, quàm se, in huius boni possessionem accedere?
Patietur tantum ingenium, tanta nobilitas, tanta uirtus,
alios sibi occupare hanc gloriam? & in tam præclara
actione,

actione, quam ipse dimiserit, maiores sese illo, & antea
 praestantioris ostendere? Non est ita existimandum. Equi-
 dem quod ad me attinet, cum illum conuenero, omnibus
 precibus obtestationibusq; adnitari, ut se ipse det ad ha-
 curam, sua nobilitate prudentiaq; dignissimam. Ceterum
 tu optime Nicolae, qui cum illo assiduus es, cuius ille suae
 & opera plurimum utitur, & amoris integritatq; meo
 me credit, (in quo quidem nil fallitur) enitere quaeso, co-
 tende, elabora, ut communem patronum nostrum, ad ce-
 tera plurima maximaq; ornamenta, quibus à Deo insigni-
 factus est, huius quoque facti clarissimi & praestantissimi
 gloria uideamus insigniorem. Sed ego fortasse uerbosus
 sum, quam opus sit. Id tu mihi agnoscas uelim, & susci-
 stimes, me ab initio tantum uoluisse gratulari, cum ga-
 dium, quod ex lectione Pauli in honorem publici aduoca-
 conceperam, continere non possem. Postea uero ad alia ha-
 scribenda amore, quo legatum, & hosce simul populos
 prosequor, fuisse prouectum. In quo si quid à me peti-
 tum est: tua est humanitatis, & erga me beneuolentia, ut
 bonam partem accipere, atq; errori meo ueniam dare. Ego
 in te amando colendoq; augebo potius semper, quam
 quam diminuam studium meum. Vale, & nos, quod scribi
 dilige. Carpentoracti, VII. Cal. Iunij, M. D. XXXI.

I A C. S A D O L E T V S E P I S C.

CARPENT. FRANC. TURNONIO

S. R. E. Cardinali, S. P. D.

Du est, quod ego & amore incensus tuarum clarissi-
 marum uirtutum, & magnis tuis beneficijs obligatus,
 toto tibi animo fui deditus: tuamq; amplitudinem
 omnibus meis officijs colendam mihi proposui. Sed haec
 meum

meam voluntatem quominus tibi adhuc per literas declararem, id cause fuit: quòd sperans aliquando congregari tecum, & coram tibi animum meum patefacere: reserua-
bam me ad id tempus, quo præsens præsenti tibi & agerem pro tuis erga me beneficijs gratias, & totum me in potestatem tuam traderem. Sed cum hoc longius iam fieret, multaq; me cause & difficultates quotidie detine-
rent, quominus in ista loca & ad summi Regis conspe-
ctum, sicut constitueram, accedere possem: statui non esse amplius differendas has literas. Quæ si non totam uim amoris in te mei, quæ permagna est, tibi explicarent: nonnulla tamen me liberarent culpa: quæ uereor ne à me suscepta sit. Feci enim certè, quòd facere non debebam: ut nimis serò, quo animo sim erga te, tibi significauerim: com-
missi, ut parum grati & beneuoli hominis officio uidear functus. In quo oro te, & quæ tua est humanitas, uehemen-
ter rogo, mihi ut ignoscas: ne ue id negligentia meæ, aut obliuioni tuorum erga me meritorum, sed inani potius spei & cupiditati uiuendi & alloquendi tui attribuendum putes. Quod cum confidam me à te pro tuæ naturæ beni-
guitate iam impetrasse: accedam ad reliqua, quæ mihi scri-
bendi in his literis proposita sunt. Primum, ut tibi de tuæ amplificatione dignitatis gratuler: deinde, ut pro acceptis beneficijs gratias agam. Gratulor igitur tibi, & ualde gratulor, quòd istum gradum honoris amplissimi ita es consecutus, ut non laus tua in illo honore posita, sed for-
tuna uirtutem tuam secuta esse uideatur. Nec uerò ulla est uerior, & magis te digna gratulatio, quàm quòd tu is ho-
mo es, et ingenij, uirtutis, nobilitatis, prudentiæ ornamen-
tis præditus, ut nullus sit tantus honor, qui tibi non ita de-
bitus sit, ut tamen dignitati tuæ par esse non queat. Sed ut

hæc mittam, quæ hoc etiam maiora in te ac præstantior
 existunt, quod omnis doctrine, et omnium artium opus-
 marum comitatu ac scientia sunt instructa: illud in tua nata-
 ra præclarum atque magnificum, quod opes, et gratiam
 et auctoritatem tuam, quæ magna est, omnibus semper bo-
 nis uis esse adiumento atq; præsidio: quamiam id hominum
 laude, aut quibus tandem honorum insignibus potest com-
 pensari? Equidem de tuo honore ita sentio, ut eo omnes
 bonos magis quam te ipsum letari putem oportere. Si
 quidem illi fructus uberiores liberalitatis tuæ sibi in eo
 propósitos esse sciunt: tu isti honori plus splendore affers,
 quàm ipse honos tibi. Sed de his, quæ longiorem multo
 postulant orationem, tantum impræsentia dictum sit. Illud
 quod mei priuati in te est officij, ingenuè aperteq; confes-
 teor, me tibi maximo tuo merito ualde esse obligatum.
 Recordor enim cùm ego essem absens, ac hominum ini-
 giosissimorum ac uiolentissimorum iniuria meæ fortune in
 graue iudiciorum discrimen essent uocata: te ita suscepisse
 meas partes et fauendo, et scribendo, et præsens ipse
 meam causam commendando, ut nullum prorsus officium
 prætermiseris, quod homini amico à patrono amplissimum
 posset tribui. Idq; neque tu rogatus à me, neq; ulla mecum
 familiaritate coniunctus: ut eo plus beneficium tuum, et
 naturæ tuæ bonitas sua sponte propensa ad beneficiendum
 appareret. Quæ si studia uoluntatis tuæ erga me, aut in
 memoria mea perpetuò non hærent, aut à me minor
 quàm dignum est aestimarentur, hominem ipse me non pu-
 tarem. Sin autem rursus illis à me referri arbitraretur posse
 meritam gratiam: nimis amplè ipse de me, et de meis fa-
 cultatibus existimarem. Quæ cùm ita sint, et cùm tua be-
 neficia in me amplissima, ego natura certè et uoluntate
 gratiss

gratissimis opibus & fortuna tenuior sim, quam ut possit à me tibi beneficiis & meritis officium par referri: peto à te, ut quilibet animiq; praestantia, me tibi ab initio desinere voluisti: eadem nunc & bonitate, & liberalitate, animam meam flagrantem desiderio satisfaciendi tibi, gratiam referendi, pro relata gratia accipias: meq; tuum totum & in tuorum numero imprimis habeas. Ego enim tibi polliceor ac spondeo, si eandem tu mihi beneuolentiam benignitatemq; praestiteris, quam ab initio ostendisti, meq; semel susceptam in clientelam perpetuo complexus fueris, datum me operam, ut ne te huius de me iudicij, & tuae amicæ opæ me uoluntatis poeniteat. Vale. Carpent.

IAC. SADOLETUS EPISC.

CARPENT. FRANC. TURNONIO

S. R. E. Cardin. ali S. P. D.

Sanctissimas tuas accepi literas, quas Lugduno in Italiam proficiscens ad me dedisti: librumq; Budei nostri cum huius, cum ipsum mihi per se gratum, tum etiam gratiam, quod ueniebat ad te. Quanquam ne id ipsum quidem tui, quoniam illo modo, & cum illa diligentia ueniebat. Dedit enim mihi amoris in me tui insigne testimonium, cum tantam curam suscepisti, ut optatum illud donum ad me perferretur. De quo tibi hoc confirmo, duplicem me cepisse uoluptatem, & quod materia digna est eruditissimorum, & quod Regis nostri nomen talibus iam scriptis celebrari gaudeo. Budeus uellem genere ipso orationis aliquanto esset lenior. Summum quidem illius ingenium, & inaudibilem doctrinam, tum autem coniunctam his totamentis innocentiam uitæ, & probitatem, & dilexi sapere, & admiratus sum. Sed mihi humanissime Turnoni,

qui

qui tam repente nobis te eripuisti, queso ad quod tempus te expectaturi sumus? omnino puto magnis te de rebus fuisse missum: tametsi rumoribus multa circumferuntur, quibus ego neque omnino fidem habeo, neque prorsus deroga. Verum alia sunt, quae magis puto ad me pertinere: argui enim dies et noctes opus illud, cuius tu partem in manibus habes: à qua te lectione abduci laboribus itinerum ac legationis, et plane suspicor, et parum tamen te iactura in facere duco. Tuus mihi honos, et tua dignitas cordi est: atque ut legatione prosperè feliciterque perfuncta, quod mihi ipsum cum Christianae fidei et Reipublicae commodo coniunctum sit: cum omnium laude et gratia ad tuos te, et ad nos, qui maxime sumus tui, primo quoque tempore recipiam. Vale, et nos, quod facis, ama. Carpentora acti, x i l. Calend. Febr. M. D. xxx i i l.

IAC. SADO LETVS EPISC. CARP.
ANTONIO Puccio CAR-
DINALI, S. P. D.

Cum cognouissem ex literis meorum, Laurentium Puccium patrum tuum, virum amplissima dignitate et omni uirtutis gloria florentem, cessasse à rebus humanis, teque in eius locum esse successum, qui eundem, quem ille, honoris et auctoritatis gradum obtineres: sane et dolui animo uehementer, et letatus sum. Nam et illum amisi, quem in parentis loco semper habuissem, desiderio commouebat: et tua amplificatione dignitatis mirum in modum gaudebam. Qua in disceptatione doloris atque letitiae aliquandiu cum fuisset: rationibus utrinque perpen-
atque examinatis, tandem iudicaui aequius esse multo, tibi
et dignitati tuae gratulari, quam illius obitum decessio-
nem;

nemq; lugere: præsertim cum hoc à me erga te officium amicis actus nostra requirat: illi autem nihil omnino mali contigerit, quod sit luctu & lamentatione dignum. Nam si meam illam cogitamus beatam & immortalem, quæ in celo his qui cum fide & pietate hic uixerunt, post mortem à Deo est proposita: nihil omnino earum rerum, quibus illa comparatur, prætermisit Laurentius. Mitto nunc bonitatem, mitto liberalitatem, mitto innumerabiles ab eo, & prope infinitos assidue pro Republica susceptos labores, humanitatem etiam, facilitatemq; prætermitto, quæ illi ad se aduentibus, & ipsius ope ac consilio uti uolentibus, expositus semper fuit. Quid illa uel pietate & religione potuit esse illustrius, quæ ipse erga Deum illius honoris studio incensus ferebatur? uel charitate, quæ erga homines? cum nec monere errantes, nec erigere lapsos, nec solari desperantes ullo unquam tempore desisteret: omniaq; sua cogitata, consilia, acta, eo potissimum confiteret, ut sanctæ ecclesiæ honos apud omnes, & autoritas magna haberetur. Quod si illa etiam spectantur, quæ in hac uita nobis, qui superstiti adhuc sumus, alleuamenta doloris sunt: nullius unquam nomen nec clarius, nec frequentius, quàm Laurentij toto orbe terrarum peruagatum est. Ille curiam regebat, ille & ciuibus & exteris lumen præstebat sapientiæ suæ: erga pauperes comis, potentibus non insensus, bonis omnibus futor: nulli unquam acerbus, maximis porrò Pontificibus & consilio semper, & opera, & omni fide atque amore coniunctus & consensuens. Itaque non dubito, quin ista tanta urbs, & ista curia talis uiri tam benefici, & tam sauioris, morte sibi tota squallens & penè ornamentis omnibus spoliata esse uideatur. Ego uerò, in quem plurima illius beneficia extiterunt,

qui

qui me in filij loco dilexerat, in quo ego patriam mihi sanctitatem & uenerationem constitutam habebam, facere equidem non possum, quin graui & intolerando merori urgear. Sed tamen magnum mihi affert solatium, quod intueor te, quem fraterno amore semper sum complexus, cuius patrui tui uirtutes egregie imitatus es, eiusdem factum esse honorum & dignitatis heredem. Quod & et animo letor, & tibi ac generi tuo Reiq; publ. Christiana bene id ac feliciter euenire cupio. Videor enim sperare debere, te talem patrie & amicis futurum, ut eximias uirtutes tuas ingenij, integritatis, doctrine, cum magno suo commodo Christiana imprimis religio experiatur: nosq; qui tibi amicissimi semper fuimus, tuorum ornamentorum, & laudum participes etiam simus. Ego quod ad me attinet, quem amorem & obseruantiam perpetuo erga te habui, & aucturus etiam magis, & conseruaturus sum, sicut & mea natura, & tua prestans dignitas uirtusq; postulat tu ut me ope & patrocinio tuo, ubi usus ueniat, defendas ac tuare, magnopere te rogo. Vale. Carpentorasi.

I A C. S A D O L E T V S E P I S C.

CARP. IOAN. LOTHORINGIO

S. R. E. Cardinali S. P. D.

EX quo tempore primum Romae te cognoui, tecumq; aliquoties locutus, perspexi plane & uirtutem tuam, & humanitatem non inferiorem esse, neq; nobilitate generis, neque fortunae: amaui semper te plurimum, amplitudinemq; tuam singulari obseruantia sum prosecutus. Sed non contigit mihi ante hoc tempus, ut redigerem tibi in memoriam illa initia nostrae familiaritatis, quod utrique nostrum & locorum disiunctio, & occupationum ac negotiorum

disiunctio

disimilitudo, alias curas attulit. Et tamen non dubito, quin sicut mihi haesit in animo perpetua recordatio tui, cum insigni benevolentia coniuncta: ita & tu aliquod uestigium etiam nunc tuae erga me pristinae uoluntatis retineas. Hoc si iam est, quod confido esse tua animi nobilitate & ingenuitate fretus: peto à te, ut has literas eo animo legas, quo legende sunt ab homine amplissimo simul atq; humanissimo, hominis amantissimi ac deditissimi literae. Paulus Sadoletus adolescens eruditus sanè quàm liberaliter, mei qui fratris filius à me in filij loco diligitur, isthuc profectus est & uisende aule Regiae, & Regis ipsius meis quoque uerbis conueniendi ac uenerandi causa. Ei ego dedi in mandatis, ut ad te adiret potissimum, tuaq; imprimis gratia atque auctoritate ueretur. Eum igitur tuae fidei, humanitatiq; commendo: primum, ut eum ipse comiter excipias, deinde si ita opus esse cognoueris, ut praebeas illi faciles ad summum Regem aditus. Quanquàm hoc fortassis per alios poterit consequi, ueruntamen omnis tua amoris erga me significatio, magno mihi honori poterit esse: quam ego abs te uehementer medijsfidius expeto: nec tam ut apud ceteros honestus, quàm ut tibi ipsi charus esse intelligar. Summae enim mihi futurum est uoluptati, si intellexero, à tali uiro, tantis ornato & ingenij & fortunae bonis, eodemq; in omni dignitate principe, studium atq; obseruantiam meam erga se parui non aestimari. Quae etsi per se non ualde expetenda sunt, propter tenuitatem uidelicet fortunae nostrae, tamè quoniam nos ex eo genere hominū sumus, qui nunquam amicis solent esse dedecori: susceptamq; semel amicitiae & necessitudinis fidem summa cum religione retinemus, poterit tua quādoq; amplitudo aliquantiū etiam de me sibi polliceri, qui eo animo sum, ut et nobilitati tuae honorem, et uirtutibus laudem

laudem, & dignitati cultum, & humanitati ac benivolentiae erga me gratiam semper sim habiturus. Tu si hanc meam uoluntatem gratam tibi esse acceptamq; ostenderis libenterq; mihi aliquod tui amoris impartiueris testimonium: & studium meum augebis colendi perpetuo atq; obseruandi tui, & hoc dignum ipse tuo genere, & maiorum tuorum, ac tua uirtute efficies. Vale. Carpentoracii.

IAC. SADOL. EPISC. CARP.

IOAN. LOTHORINCIO S. R. E.

Cardinali, S. P. D.

NON me fefellit, non minus esse in te humanitatis, quam nobilitatis. Praeclara omnino ingenia, quae hanc laudem consecrantur, ut non plus patiantur in se ornamentorum & dignitatis à fortuna esse, quam à uirtute: idq; ego in te satis antea noueram. Sed tamen Paulus ad nos reuersus, ea mihi de te narrauit, hisq; uerbis animi tui egregia uirtutes atque laudes est persecutus, ut ad summam mentis liberalitatis & humanitatis opinionem addi iam mihi posse uideatur. Equidem quod me habiturus esses in memoria, quod Paulo ipsi nullo loco defuturus, & sperari antea, & nunc re expertus sum. Sed quod tam studiosi, tamq; amanter id esses factururus, uicit in hoc (ut uerum fatear) tua excellens bonitas expectationem meam. Inque quomodo tibi agam gratias nescio: cuperem equidem referre & dignas, & debitas. Sed hoc etiam fuerit praestanti animi tui, scire promereri de altero, quantum tibi reddi non possit. Ego uero non tam fortune, neq; opum praemiis & honoribus, quam ista comitate naturae, & significatione amoris sic obligor, ut nullum sit uinculum ad me deuinciendum potentius. Quo quando iam tibi ita obstrictus sum,

sum, ut solui eo amplius nec possim, nec uelim: sic debes de me existimare, nullius tibi animum, nullius studium, nullius obseruationem aequè esse paratam, ut meam. Et quoniam in gratia referenda nihil tibi possum de me polliceri, quod copiosum & opum sit, quibus tu pro tua & maiorum tuorum amplitudine ac dignitate honestissime abundas, ego minus etiam quàm mediocribus contentus uiuo: id quod in me est, quoq; solent uiri magni, & præcellentes, ab amicis tenuioribus contenti esse, polliceor tibi & recipio, si mea digna fuerint studia quorum testimonio uirtuti honos habeatur, gratiam me tibi aliquam in illis, & ueri amici fidem operant; nauaturum. Paruum hoc quidem, & cuius penè me pudeat. Sed tu, qua magnitudine animi nostram spem de te tuis officijs superasti, eadem summam in nobis uolentem referende gratia pro relata gratia accipies. Vale patrone noster, & nos tui studiosissimos tuo patrocinio semper tuere. Carpentoracti, xviil. Calend. Septembris, M. D. xxxii.

IAC. SADOL. EPISC. CARP.

IOAN. LOTHORINCIO S. R. E.

Cardinali, S. P. D.

IN meo à uobis digressu, nescio quo pacto imago omnium Iustrum, summiq; imprimis Regis, atque tua non solum me discedentem profecuta est, sed usq; adhuc in animo meo permansit: ac, ut se habet res, etiam permansura uidetur. Habet enim illa in me familiare sibi iam domicilium. Quod profecto euenit magnitudine quadam amoris, quo erga nos incensus sum. Iandudum hoc quidem: etenim sat diu est, quòd mea & studia, & officia ad utrumque uestrum colendam contuli. Sed mea hæc uoluntas etiam confirmas-

p tior

tior facta est, posteaquam ego sum cum ambobus uobis collocutus. Quo in congressu non tam potestas et amplitudo uestra, quae quanquam permagna est, alios tamen et habuit pares aliquando, et habitura est: quam humanitatis quae illi amplitudini maximo est ornamento, et in qua non singulares esse contenditis, fecit, ut uos ego praecipue et colam et admirer. Itaque nil mirum, si uobis et amore, et obseruantia sum addictus: quorum alterum uirtuti uestrae iure ac merito debetur, alterum potestati. Sed ego haec cogitans, cum animi mei studium et beneuolentiam uobis declarare cuperem, uel potius ab amore ipso cogente ad Regem quidem non sum ausus, neque sane conueniente ad te uero, cuius mihi comitas magis est in promptu, haec dedi literas: nihil aliud postulans, nisi te illis interpretibus, quando coram non licet, et salutare, et uenerari, et tibi memetipsum in memoriam redigere: petereque a te, ut me in numero tuorum habere pergas. Hoc cum mihi optatum est, tum uirtutis proprium, et humanitatis, et nobilitatis imprimis tuae. Vale. Carpentoracti, v. Idus Iulij. M. D. XXXIII.

IAC. SADOL. EPISC. CARP.

IOAN. LOTHORINGIO S. R. E.

Cardinali, S. P. D.

ET si ea sunt curae et occupationes tuae in hoc tempore, ut magis tu uotis precibusque nostris apud Deum adiuuandus, quam literis interpellandus esse uidearis: propterea quod haec de pace actio, praeclearaque tractatio, totae tuae fidei diligentiaeque permissa, in alias cogitationes nimis deriuanda est. Tamen cum ueniret mihi in mentem te cum esse, qui summam nobilitatem tuam, quam a maioribus

ribus accepisti, uirtute etiam et humanitate tua feceris
 ampliore: ingenij autem tui magnitudinem nosses, qua
 tu obire simul multa, et conficere paratus es: non putavi
 molestam tibi me facturum, si cum hominem tibi commens-
 dasset, quem imprimis dignum tua beneuolentia esse arbi-
 tror. Florentius Volusenus, natione Scotus, elegantia mo-
 rum, et literis Latinissimus, de quo homine sane agendum
 parum tecum est, quippe, qui tibi probe notus sit, et tue bo-
 nitate ope ac subsidio, literarum studijs Lutetiae aliquan-
 tum tempus operam dederit. Is cum superioribus mensibus
 urbis Romae uisunde studio flagrans, de tua uoluntate
 cum collega tuo Ioanne Bellaio, uiro ornatissimo, in uiam
 se dedisset, atque Auenionem usque esset peruectus: ibi ada-
 uersa ualeudine, et inopia rerum necessariorum subsiste-
 re est compulsus: pauloque post ad me se contulit: quem ego,
 quamquam pertenuis, et magnis rei familiaris difficultati-
 bus affectus, iucunde tamen, comiterque recepi: cognitoque
 mox hominis ingenio, et natura ingenua liberalique perspe-
 cta, etiam in honore deinde habui. Etenim nihil est quod
 egam libentius, quam ut opituler, quoad possum, doctis
 uiris: et eorum animos ita sustentem, ut ne eos studium
 suum in optimis artibus posuisse unquam poeniteat. Quod
 si meae huic uoluntati fortuna benignius esset suffragata,
 nemo me (opinor) istam uel laudem, uel uoluptatem bene
 de bonis promerendi, studiosius appetisset. Nunc in hoc
 meae uiae statu, qui, etsi multis externis rebus deficitur, eas
 tamen habet internas animi iucunditates, ut mea maxime for-
 tuna contentius uiuam. interdum tamen illud me angit, quod
 non possum quemadmodum quidem cuperem, bonis et do-
 ctis hominibus prodesse. Quod ideo ad te scribo, ut tu,
 qui potes, et qui hanc liberalitatis ac beneficentiae laudem

libentissimè soles usurpare, gaudeas isto tuo tam excellen-
te bono: hocq; ita statuas, quod præclare intelligis, Nihil
esse beatius, quam habere bene de multis promerendi faci-
tatem, cum istiusmodi natura & magnitudine animi, & in-
bilitate cõiunctam. Sed ut eò redeam unde diuerti, Floran-
tius mecum nunc Carpentoracti est, maximoq; animo, & in-
credibili assiduitate optimis literis, præsertimq; Philoso-
phie dat operam: mihiq; in quotidiana consuetudine ad
modum iucundus & gratus est. Te porrò dominum & pa-
tronũ suum prædicat ipse, ac profitetur: inq; ea parte sen-
per futurus est, quacunq; tu iusseris. Eum ego tue fidei, bo-
nitati, liberalitatiq; commendo: & abs te uehementer peto,
ut quando ipse non minus hic studia doctrinæ persequatur,
quam si Lutetiæ esset, uelis pro tua præstanti liberaliq; na-
tura, eam mercedẽ annuam illi saluã abs te esse, quam iam-
pridem constituisti. Hoc cum tua amplitudine, generosiq;
tui, ac uirtutis gloria maximè dignum est, tum mihi cer-
facturus es gratissimum: qui ea obseruantia, qua accipi, te
assidue prosequor: amoremq; meum semel erga te, optimũ
quidem iure susceptum, fidelissimè conseruo. Deumq; in-
mortalem supplex oro, ut cum tibi salutem perpetuamq;
incolumitatem, tum fructum & laudem bene consecuti illius
muneris, in quo honorificentissimè, & summa omnium cum
expectatione uersaris, præbeat & largiatur: ut tua ope-
prudencia, labore, autoritate, conciliata pax, nos non solum
in otio, & in tranquillitate constituat, sed ab ijs periculis,
quæ mihi uidentur multa & grauiã impendere, reddat sa-
tos. Vale. M. D. XXXVI. Carpentoracti.

IAC. SADOL. EPISC. CARP.

N. ACROMONTIO S. R. E.

Cardinali S. P. D.

Pater meus, qui istuc ad salutandum maximum istum Regem meo iussu accesserat, in reditu suo ad nos, de tua uirtute, prudentia, autoritate multa mihi narrauit: illudq; addidit, singularem tuam quandam erga se & eximiam humanitatem in omnibus rebus se expertum fuisse: praterq; cognouisse pluribus signis atque indicijs me ipsum quoque tibi esse cordi: paratamq; esse, si quid incidat in opus sit, & operam mihi & beneuolentiam tuam. Quae ego in accipio, ut ad agendas tibi meritas gratias, animi quidem multum, facultatis autem parum habere mihi uidetur. Talis enim uiri neque testimonio ornatus quicquam, neque amicitia fieri potest optabilius. Sed ego, etsi tuae amplificationis dignitatis in ea incidit tempora, quibus ego ab Urbe absui: nominis tamen tui studio quodam etiam antea tenebar, quod non pauca de te, & de uirtutibus tuis audieram, quae nunc quidem apud me expressiora facta sunt, postquam tua hac recente humanitate, tanquam quodam adhibito lumine, apertius nobis sunt demonstrata. Ac quod ad gratulandum tuae dignitati pertinet: non te arbitror dubitare, quin mihi sit honos tuus charissimus, & amplitudo praecipue grata: cum tu praesertim istam ipsam dignitatem meritis ante sis, quam obtinueris. In quo magis gratulandum mihi uidetur, quod tu non minus splendore ipsi honori afferas, quam honos tibi. Sed tamen spectatam uirtutem bis etiam insigniri fortunae ornamentis optandum est: quod ego in alijs facio & semper feci magis, quam in me ipso. Nam cum ceteris qui bene essent meriti, omnia honorum insignia semper optauerim, mihi hanc de legi & fortunarum & uitae mediocritatem, in qua beata praecipue uita consistit, atque hoc animo ac iudicio ex urbe Roma egressus, tanquam e magno mari, in hunc exi-

guum quidem, sed tamen tutum & tranquillum portum
 me contuli: in quo sic uiuo contentus, nullius fortunam
 anteponam mee. Quanquam hoc fortasse humilis animus
 sit, illud ampli & magni, uirtutem equare honoribus, quod
 in te factum esse mihi summa uoluptati est. Quare & ho-
 nori tuo gratulor, & uoluntati erga me maximas gratias
 ago: tibi uicissim pollicens, si quid acciderit, in quo me
 tibi obseruantia & opera alicui possit esse uoluptati, (non
 commodo, aut ornamento, non ausim dicere) me sic amore,
 & studio, & uigilantia esse enixurum, ut tibi facile pateat,
 te in homines non ingratos tua & officia & beneuolentia
 indicia contulisse. Vale. Carpentoracti, xvii. Calenda
 Septembris, M. D. xxxii.

IAC. SADOLETUS EPISC.

CARPENT. AVGVST. TRIVLTIO

S. R. E. Cardinali S. P. D.

Quamquam tu paulò antè à nobis discessisti: tamen in
 uiuam, mi humanissime Triuulti, ni iam pridem mihi
 factum esse uidetur, cùm te non uidi, neque tecum colloca-
 tus sum. Ita sum captus tua ista præstanti humanitate, sua-
 uissimisq; sermonibus: qui inter nos tales extiterunt, quo-
 les amantium inter se, & beneuolentium esse solent, sub-
 liaritate dulces, simplicitate aperti. In quibus ego & ai-
 num tuum erga me perspexi plenum amicissimæ uolun-
 tatis, & tu de meo persuasissimus esse potes. Sed etsi tu
 nimium celer, subitusq; discessus, non mediocriter mihi desi-
 derium tui reliquit: habuit tamen in memoria, quæ tibi
 proficiscenti facturum me receperam, dedi; ad summum
 Pontificem literas, tuum hac transitum illi declarantes, &
 quantum tu in omnibus sermonibus consilijsq; rerum ad

gestarum, aut gerendarum animo et cura mihi excubare
 uisus esses: quo ipsius dignitas, et sedis apostolicae auto-
 ritas per te semper salua incolumisq; maneret. In quo de-
 bitum tibi tribui apud eum uirtutis, et humanitatis, et
 prudentie testimonium. Hoc cum à me ita factum sit, scri-
 pserimq; præterea non pauca ad huius statum prouinciæ
 pertinentia: tue nunc partes sunt, certiore cum facere
 per litteras, quid tibi de omnibus hisce rebus uideatur, ut
 si fieri potest, tua autoritate ad nostros scribendi rogan-
 diq; labores accedente, maior ab illis habeatur horum lo-
 corum et populorum ratio, quàm adhuc quidem habita-
 est: et ueri si cogitare uolumus, habenda etiam est. Siue
 enim saluæ Italie res fuerint, quod opto equidem ut ita sit,
 et Deum immortalem supplex precor, magnum sacerdo-
 talis sine et dignitatis in his regionibus est ornamentum:
 sue ille excidio calamitatiq; propinquæ, quod magis for-
 mido, horreoq; hic portus fortunis omnium futurus est
 tutissimus. Sed ego imprudentia labor, qui hæc te admon-
 neam, cui non minus nota sunt, quàm mihi. Quamobrem
 de his hæcenus. Illud silentio non præteribo, quod me
 meum erga te amor animo et lingua usurpare sæpe cogit,
 me tuum esse cum omnibus meis: atque ita tuum, ut qui
 te ex animo magis diligit, quàm ego et diligo, et omni
 cultu obseruantiaq; complector, habeam profectò neminem.
 Vale. Carpentoracti, v l. Idus Nouembris, M. C C C C C.

XXXL

IAC. SADOLETVS EPISC.

CARPENT. AVGVSTINO TRI-

uultio S. R. E. Cardinali

S. P. D.

p 4

Accepi

Accepi literas tuas, quas ex Vrbe ad me dedisti: in quibus recognoui animum tuum pristinum propensum in rem & dignitatem ecclesiasticam: tuamq; erga me plenam amicissimi studij uoluntatem: pro qua tibi me uolubementer obstrictum esse sentio. Sed accidit mihi periculum commodè, ut molestissimo morbo impedirer, quominus, quod maxime cupiebam, crebrius ad te scriberem. Nihil enim fieri potest amore in te meo, & uoluntate tecum per literas quasi colloquendi, ardentius. Quo è morbo si emergero, nullum à me officium beneuolentissimi hominis requires. Nunc ut se res habet, quanquam spem propinquam optatæ salutis iam habeamus: sumus tamen admodum inbecilli. Quòd cum summo Pontifice diligenter egerit, populosq; illi hosce commendatis, qui etiam sua sponte plurimum debent esse commendati, pertinuit hoc ad fidem quoque tuam, & ad amplissimi hominis auctoritatem: quantum maxime grauis est, cum utilitati publicæ suffragetur: in qua quòd te uideo & animo & cogitatione esse intentum, maiorem in modum tibi gratulor. Vera enim est laus, & meo quidem iudicio omnium maxima, dignitas qua quis plurimū potest, & sapientiam qua est praeditus, ad alienum commodum potissimum, & ad utilitatem Reipub. conferre. In qua procuranda cum & mihi, & cunctis qui ad commune bonum contendunt, proposita sit & opera & prudentia tua: iure & tu magnus, & nos qui tua amicitia fruimur, florentes per te, atque honesti sumus. Sed quid in his locis nunc agatur, quod quidem cognitione dignum sit, quoniam & legatus missus est deducere opera, qui Pontificem de omnibus rebus edoceat, & idem meas literas meaq; mandata ad te pertulit, si modò istud peruenit, nunc non est commemorare necesse. Illud tibi non

dubium esse nolo : in omnibus quæ gerentur, quæq; contin-
gent, iam publice, quàm priuatis meis & proprijs, me sem-
per in tua fide, patrocinio, beneuolentia, autoritate, plurimū
esse presidij atq; opis mihi constitutum arbitrari. Vale. IIII.
Nonæ Martiæ, M. D. XXXII. Carpent.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARP.

AVGVST. TRIVVLTIO

S. R. E. CARDINALI,

S. P. D.

Nihil mihi accidere potest tua erga me beneuolentia
gratius, quæ quidem quotidie magis apparet ex ijs,
quæ mea causa dixi, aut facis. In quibus etsi patrocinium
hominis amplissimi, atque omni honore laudæq; dignissimi
mihi peroptatum est: amor tamen tuus multò est iucundior.
Sed quod ad postulata illa attinet, quorum tu exemplum
mihi mittendum curasti, res mihi ipsa iampridem fuerat
nota. Nam & ille qui illas res petebat, diu antè mecum
communicauerat: egoq; illi uehemens dissuasor fueram:
non minus herculè quietis & utilitatis ipsius, quàm publici
boni causa. Videbam enim, id quod certè contigisset, si hæc
oppida permutasset Pontifex, non sine magno tumultu
rem futuram. Sed etsi minimè illius hominis consilia mihi
probabantur: tamen quòd cogitationes suas commiserat
mihi, fidemq; imprimis habuerat: cuiusdam religionis officij
impediri me arbitrabar, quò illi minus obstarem. Atque ita
etiam nunc interpretor: neque existimo posse me fide inte-
gra quippiam aduersus eum moliri, aut scribere. Illud
mihi quidem nouum & mirabile uisum est, eum ipsum
Regem, qui illum hominem alieno beneficio ornare cona-
batur: suis & maiorum suorum beneficijs, quæ ab regia

liberalitate iam diu erant profecta, eum spoliasse, & pri-
 uauisse. Scito enim duo uel precipua oppida fuisse illi
 adempta, & ad Regiam ditionem reuocata, quae ipse &
 maiores sui tenuerant. Quamquam haec lex non illi soli
 proposita est, sed omnibus ad quos quomodo Regum be-
 neficia eiusmodi his ducentis annis peruenerunt: ut cog-
 tur cuncta restituere, & quidquid illud est, quod ius in
 nomen obtineat oppidi, id remittere Regi. Quod utinam
 hactenus tentatum sit, neque transeat ad sacerdotes. Quod
 si acciderit, non mirabor, quando qui istic regnant, no-
 men fortunaeq; sacerdotum omnibus modis dilaceranda
 praebent. Qui enim sancti apud ceteros, & uenerabiles
 esse possunt, si à tutoribus suis sic despiciuntur? Quod re-
 pugnantiam epistolarum mearum fidemq; testimonij, quod
 ego unius hominis reprehensioni primum, deinde laudis
 praebui, excusaris apud summum Pontificem, uerum
 rationem in excusando adiunxeris: non dici potest, quam
 mihi feceris gratum. Nec in eo tamen humanitatis solum
 & beneuolentia erga me usus es, sed summa etiam & sin-
 gulari sapientia. Nam aut necesse est, si haec permittitur
 testimonij mutatio, eos qui aliquando peccarent, nunquam
 recte facere: aut eos qui semel accusando scripserunt, non
 rebus, sed hominibus semper inimicos esse. Ego uero homi-
 nem quenquam odisse, nunquam duxi esse sacerdotis. Re-
 bus autem amicum aut inimicum esse, prout ille res bonae
 male uel sint, arbitror esse hominis, & Reipub. commodum
 & suo officio consulentis. Itaque si (quod nolim) aliquid
 accadat eiusmodi, quo mihi denuo testimonium mutan-
 dum sit, non id facere uerebor: neque aliquam extimo-
 seam culpam, ubi ueritas mecum steterit. Quapropter ita
 uehementer rogo, ut repetito cum summo Pontifice de his
 rebus

rebus sermone, sensum hunc animi mei totum illi aperias. Glacrium nostrum, hominem tua beneuolentia dignum, quod benigne honorificeq; tractaris: facis tu quidem semper quod uirtus postulat tua, naturaq; plena humanitatis ac comitatis. Sed ego totum illud tributum mihi intelligo, maximaq; tibi de eo habeo agoq; gratias: quanquam hoc officio mihi sepius utendum est, ita de me assidue insigniter mereris. Solium ex omnibus tuis dictis ac factis aliquantum mihi molestum illud fuit, quod meis familiaribus afformasti, nescio quid te de me, & de honore meo cogitare. Quæso humanissime atque optime Triulti, an nondum cognosti mentem meam, qua ab omni mutatione fortune atq; status nihil est abhorrentius? Utinam mihi incolumitas hec aliquandiu maneat, qua nunc diuino beneficio fruor: ceteris rebus omnibus sum beatissimus. Nec beatitudine illa, que maxime meæ professioni conueniret, si essem is, qui esse deberem: sed de hac humana felicitate loquor. Quid enim mihi abesse potest iucunditatis ac letitiæ, qui hac conditione fortune in qua sum positus, summè contentus sum? quin & in animo meo pacem, & in populis mihi creditis beneuolentiam, & in studijs meis admirabilem notitiam, & in omni parte actioneq; uitæ auream illam mediocritatem & consecutus sum, & quoad licet conseruo. Noli me, oro, in illos fluctus ex hoc portu reuocare, neque mihi injicere huiusmodi scrupulos, qui me (mihi crede) admodum stimulant. Demus potius operam, ut illis præclarissimis honestissimisq; artibus, in quibus elaborauimus usque à puero, dignum laborum præmium immortalitatem consequamur. In quibus ego te absentem cogitatione mea complector: habeoq; iam paratum locum, ubi fidem illam cui præstæ, quam cum Carpentoraacte discederes tibi dedi.

Ad

Ad hæc tu me adiuvæ, & suscipe causam hanc multò æ commodatiorem mihi. Quod facies si me amaris, & rebus omnibus tuebere, & quod præcipuum omnium est, meæ tranquillitatis fueris patronus. Vale. Carpentorasti, 11. Nonas Maij, M. D. XXXII.

IAC. SADOLETI

EPISC. CARPENTORASTI, EPISTOLARVM
LIBER VII.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. BENEDICTO ACCOLTO
S. R. E. Cardinali
S. P. D.

COGNOVI ex literis meorum, qui urbe sunt, te (quod magnæ uoluptati mihi fuit) saluum & sospitem ab alienis oris, quo fueras horribili tempestate compulsus, Romam reuertisse: neq; solum urbi illi afflicte & mœrenti lucem tuæ uirtutis & dignitatis attulisse, sed nobis quoque, qui longè absumus, declarasse, quàm esset memor ueteris amicitie, & quàm propensus ad inferuiendam commodis & utilitatibus nostris animus tuus. Si enim mei ad me scribunt, te ita cum eis de me collocutum esse, nihil ut prorsus fieri potuerit amatius. Quod etsi nunquàm dubitavi, quin ita esset, confisus constantia & humanitate tua: tamen nosse quotidie magis, req; ipsa experiri saluum mihi esse præsidium amicitie apud eum, quem & dilexi semper præcipuè, & colui, mihi est gratissimum. Itaque quod ad partem meas attinet, sic tibi uelim persua-

deat, ex his qui te obseruant & colunt, quorum maxima est pro tua amplitudine & liberalitate multitudo, nemini me concedere, neque in officio, neq; in beneuolentia, neq; in recordatione pristinae necessitudinis, neq; in tuarum praestantium uirtutum laude & celebratione. Dignitati uero tuae hoc minus multis uerbis in hoc tempore gratulor, quod & mea tibi est sat perspecta uoluntas, & honor iste non certior in te, cum tibi datus est, quam antea, cum speratus atq; praesens. Et mehercule etiam, quod tempora eiusmodi sunt, ut honori ipsi magis ex tua persona, quam ex eo tibi uideatur esse gratulandum. Quapropter hoc tantum dico: omnia quae ad decus, & ad amplitudinem tuam pertinent, non minus grata atq; optata accidere in te mihi, quam si in ipsum me collata essent. Quanquam habeo ego quidem id quod maxime semper expetiui, honestissimum otium, quod totum a me in regenda ecclesia mea, & recolendis optimarum artium studiis summa cum animi uoluptate consumitur. Tu si ista erga me uoluntate perpetuo fueris, nosq; absentia tua fide & patrocínio tueri perrexeris, maximo me honore & premio affectum esse arbitrabor. idq; ut facias, te uehementer etiam atq; etiam rogo. Vale, & patruum tuum hominem amplissimum meis uerbis saluere iube. Carpent. xvi. Calend. Iunij M. D. xxix.

BENEDICT. ACCOLTVS S. R. E.

CARDINALIS, IAC. SADOL.

Episc. Carpent. S. P. D.

Nihil gratius, nihil iucundius accidere mihi potuit tuis literis. Tum quod eas legens uidebar tecum esse, quem loquentem audire semper mihi magne uoluptati fuit: tum quod erant plenissimae & officij, & humanitatis, cum praeclar

præclara significatione tuæ erga me uoluntatis. Quæ mihi iam antea perspecta erat, tamen quòd eandem illam absens ostendebas, quam omni tempore præsens declaraueras, fuit mihi summopere gratum. Non quòd de tua constantia dubitarem: sed illius commemoratione sum maximè delectatus. Ego autem, quòd præclare nosse debes, te ab ineunte ætate dilexi, feci quæ semper plurimè neque solum excellentem illam doctrinam tuam, sed grauitatē etiam, et prudentiam sum admiratus. Et, quod iudicium meum fuit à uirtute tua, te unum mihi in omni uita ab initio imitandum proposui. Quòd si eò, quò tendebam, accedere non potui tuum tamen in me studium cum paterna beneuolentia coniunctum in eo nunquam defuit. Quæ res ita in animo meo residet, meque ita admonet, ut me tibi plurimū debere profitear. Quod cum ita sit, persuasum tibi esse potest, omnia quæcunque in me sunt, quemadmodum etiam dixi tui, à commoda et dignitatem tuam prompta esse, atque paratam meque nullum unquam officij genus prætermisurum, quod tui usus possit esse tuis rebus. Tu quum persunctis magnis laboribus, eò te receperis, ubi arbitratu tuo in literis, et cum dignitate uiueres: non possum non probare omni iudicio tuo, quod et tibi honestissimū, et nobis fructuosissimū est futurū. Sed scito, res nostras hic te maxime desiderare quibus profecto si adesses, plurimū opis asferre posses uirtute tua. Et mihi imprimis gratissimum faceres: cuius ego quotidiana consuetudine, hominis omnium præstantissimam quam familiarissimè uti uellem. Sed uiro prudenti non audeo consilium dare. Patruus meus tibi salutem reddit. Vale, et me quod facis amam.

Rome, XII. Cal. Iulij, M. D.

XXIX.

IAC

IAC. SADOLETUS EPISC.

CARPENT. B. ACCOLTO

S. R. E. Cardinali S. P. D.

Nihil recorder permultis hisce annis mihi accidisse
 gratius, neque optatius, quam tuas nuper literas: ple-
 nissimae enim fuerunt amoris, suauitatis, officij. Quodq; ad
 praedam iam laudem tui praestantis ingenij pertinet, eo
 modo scriptae, ut purius, aut elegatius, quod me legisse me-
 minim habeam profecto nihil. Itaque duplici ex illis gau-
 dio affectus sum. Nam cum omnis tua erga me uoluntatis
 significatio pergrata: tum uero orationis nitor, et uerbo-
 rum et sententiarum uenustas, quam in scribendo adhibui-
 sti, mihi uehementer iucunda extitit. Simul enim intellige-
 bam legentem, et quam tu de me amice honorificeq; sentires:
 et in eo explicando, quam tu existeres dignus, ut de te ab
 omnibus preclare ac mirabiliter sentiatur. Nam illa tua
 dulcis commemoratio superiorum temporum, repetita pro-
 pter ab ultimo, et perducta in hoc usq; tempus, cum illustri
 testificatione tui de me iudicij, perpetuaeque opinionis, tan-
 tum mihi letitiam attulit, et uoluptatem, ut eam uerbis co-
 sequi non possim. Plane enim perspicio, id quod his tempo-
 ribus rarum est, in homine praesertim potente, firmam ma-
 gis apud te amicitiae fidem, per quam amici, quamuis ab-
 sentis, memoriam beneuolentiamq; conserues. Sed profecto
 illud uerum est quod dici solet, cum qui bene à natura ad
 complexandam laudem constitutus sit, omnes facile in ani-
 mo comprehendere uirtutes. Quam ego ingenij indolem
 in te intuens, iam tum à primo, cum etiam pene puer me ti-
 bi adiunctum in amicitia esse uoluisti: cepti sperare conti-
 nuo magna, eaq; de te feci iudicia, quae postea euentu ipso
 comprobata sunt. Etsi in eo quidem omnes decepti fuimus,
 quod

quòd spem opinionemq; nostram, tuamq; unà etatem, ut
 tus ipsa in te longè antecessit. Verùm hæc ad exponendū
 longius fortasse tempus & copiosiore desiderant orati-
 nem. Quæ autem sunt officij & exposita aliàs sunt, et
 nunc breuiter sic exponantur: ut scias, nihil mihi esse magis
 in optatis, quàm tibi persuasissimum esse, me inter tuos, et
 pro tua dignitate & summa liberalitate permulti sum
 maximè omnium esse tuum. Id quibus alijs officijs pos-
 declarari, si sciuerō, non committam ut meum ullo in
 studium requiratur. Hoc quidem ipse per me præstabo
 per: atq; efficiam, ut neq; singulariū tuorum laudem con-
 memorationem, neq; tuorum de me meritorum memoria
 quæ quidem hoc recente testimonio tuæ erga me beneuol-
 untatis cumulata sunt, illa unquam mihi ex animo au-
 ore ætas debeat. Quòd si hoc otium, quo ego maximè
 lector, & quod tu (quanquam te consuetudinem meam
 considerare præ te feras) non probare tamen non potes, De-
 mihi fortunauerit: dabo operam profectò, ut me nequius
 amore, neq; in fide amicitie, posteriores ferre partem
 qua in re intelligas. Vale, & nos absentes tuere. Carpet
 XVIII. Calend. Septembris, M. D. XXIX.

IAC. SADO LETVS EPISC.

CARP. BENEDIC. ACCOLTO

S. R. E. Cardinali,

S. P. D.

NON putaui me contra officium esse facturum, si tua
 beneuolentiam & studium erga me quod multis locis
 sæpe sum expertus, ad omnes res, quæ ad me ipsum per-
 nerent, tua ope conficiendas, familiariter aduocarem. Non
 neque est omnino quicquam, quod mihi ego de te non pos-
 sea

ceat, et tua egregia prestansq; liberalitas ea est, ut nos,
 qui te plurimum et obseruamus et colimus, iam pro nos-
 tro iure prope illa abuti posse uideamur. Verum id quod
 peto huiusmodi est: Antonius Cornaxanus, qui mea Ro-
 ma negotia procurat, uir probus et fidelis, et in omni
 officio retinendo imprimis diligens, mihi est propter uir-
 tutem et fidelitatem charissimus. Eum ego ualde meher-
 cule optarim reuerti ad nos, solitaq; officia et munera
 obire mecum, quae semper mihi ab illo grata acciderunt:
 quod etiam ipse non nolle. Sed cum propter causas quas-
 dam uel notas tibi, uel certe non difficiles cognitum, eius ad
 nos reditus hoc tempore uideatur esse interclusus, inq; hac
 re, quae sane incommoda mihi est, illud tamen possit inesse
 commodi, quod in urbe remanens, nostra obire negotia,
 et si quid mea interfuerit, quod usu uenire in dies singu-
 los potest, te ipso quidem patrono et defensore, id expe-
 dire ac transigere, plurimasq; mihi in eo operas utiles
 atque oportunas praebere poterit: statui, quod necessa-
 riorat faciendum, ad id meum quoque consilium et uo-
 luntatem adiungere. Itaque ei permisi, uel potius eum hor-
 tatus sum, ut Romae domicilium habere institueret, nec
 apud alium tamē, quam apud eum, cuius ego (si istuc essem)
 domo et contubernio potissimum uterer. Apud te, inquam,
 tu ut esset in familia, mihi proponere euestigio ceppi. Nam
 nec honoratiorem sibi dominum, neque maiore apud cun-
 ctos dignitate, in me ipsum beneuolentia, quam te, habe-
 re illum posse intelligebam: nec uerò cuius et animus et
 auctoritas meis rebus esset paratior. Quapropter cum res
 se sese habeat, equidem quod mihi abs te petendum est,
 quod id pacto petum non satis reperio. Si peto audacter et
 libere, timeo ne nimis confidens: si religiose et pudens

ter ne nullius animi esse uidear. Ita alterum meum pudor
 alterum tua liberalitas, et nostra uidetur coniunctio repu-
 diare. Sed si ego in omni uita precipuum comitem meorum
 actionum, consiliorum, uoluntatum, pudorem semper esse
 uolui, nihilq; mihi fuit antiquius, quam eum retinere per-
 ligenter, in quo ornamentum totius uitae mihi decreui esse
 positum: patieris tu, quae tua est humanitas, te à me roga-
 atq; orari: quod equidem ago studiosè, ac uehementer: à
 familiarem meum uirum optimum, quem ego multis et
 causis mirificè diligo, tuum familiarem esse uelis: statim
 eo apud te domi habendo, mei quoq; absentis partem na-
 paruam te habere. quippe cum crebrior multo summa sit
 et tuorum beneficiorum instauratio erga me, et signifi-
 catio meae perpetuae erga te uoluntatis: quae quidem illi
 interprete quotidie magis tibi declarabitur. Sed ueretur
 quod modicè, et cum religione me rogaturum dixerat
 id iam non rogare, sed efflagitare uidear. Quare plura
 haec fortasse quam opus fuit. Illud tantum adiungam: si ho-
 minis opera et obsequio uti institueris, magnam te ex tua
 fide et diligentia commoditatem esse capturum. Mibi enim
 ita gratum facturum, ut tua quotidiana merita erga me
 quibus ego tibi me deuinctum esse cōfiteor, hoc etiam sub
 non parum cumulata futura sint. Vale. V I I I. Cal. Octob.
 Carpentoracti, M. D. XXIX.

IAC. SADO LETVS EPISC.

CARP. BENEDICTO ACCOL-

to S. R. E. Cardinali S. P. D.

NON reperio uerba, quibus tibi agam pro tua eximi-
 nac praestanti erga me uoluntate gratias: quam mihi
 disertissimis literis praeclare declarasti. Voluntate animi
 dicti

dico? quæ unquam illustrius, & certioribus factis ostendit,
 alterum honorem sibi esse cordi, quam tua erga me non
 dicam fides, sed merita iam compiura sunt? Nam quod sis
 dem amicitie mihi absenti præstas eandem, quam præsentem
 olim officiis omnibus præstitisti: neque officit animi tui
 quasi luminibus, altitudo & fortune, & dignitatis tue,
 quomodo me respicias, in eodemq; habeas loco, quo antea
 habere eras solitus: sit hoc uirtutis, sit constantiæ, & ani-
 mi magnitudinis tue. Quæ uero in ipsum me contulisti
 multa & magna non amoris solum indicia, sed summæ
 etiam liberalitatis, quibusnam ipse uerbis, aut quo dicendi
 genere satis exprimere possim? Quod fauisti mihi uide-
 licet ex animo semper: quod mei absenti famam & no-
 men aduersus maleuolos homines & alienæ laudi libenter
 obstrictantes, studiose tutatus es: quod meis, & meorum
 amicorum, affinium, familiariumq; negotijs, nunquam tuum
 patrocinium & auctoritatem deesse passus es, nemoq; apud
 principem pro me aut sæpius intercessit, aut uehementius
 quesio, ista omnia quanti? præsertim à tanto uiro, tanta au-
 toritate, tanta eloquentia, tantis ornamentis honoris, fortu-
 nae, ingenijq; prædito? Quibus tamen contenta temeritas
 mea non fuit: ausus enim præterea sum, (quid enim mihi
 non daret audaciæ bonitatis tuæ fiducia, & opinio tui er-
 ga me amoris?) ausus sum, inquam cum hominem unum
 ex meis Roman mitterem, qui mea ibidem negotia geren-
 rei, collocare eum domu tue, & tanquam meo iure uelle,
 ut tuo sumptu atq; impendio meis rebus deferuiret. Quæ
 quidem meam temeritatem in eum modum tua liberalitas
 excepit, ut quod audacter feceram, sapienter seuisse uisus
 sum. Nec solum tu opibus tuis difficultates meas leuaueris,
 sed etiam uirtutibus uitia obscuraris. Atque hæc cum ita
 sunt,

sint, scribis tamen ad me, amicitiam nostram summis à
 officijs cultam, à te solam grato animo obseruatam fuisse.
 In quo admiratus ualde sum nouam in te quandam, atque
 inauditam uim humanitatis, qui isto animo in amicitia
 lenda sis, ut cum beneficia tribuis, accipere te arbitrer.
 At ego hoc solum mihi reseruaueram ex omnibus officijs
 quæ sunt amicitiae debita, ut cum tu me autoritate et pe-
 trocinio tuo, cum opera et gratia, opibus etiam tuis sue-
 res et sustentares: ego, qui in cæteris tibi par esse non
 possem, ista ipsa de te prædicans, et magnum obligatio-
 nis uinculum, quo tibi teneor astrictus, ingenuè confiteor
 aliquam partem gratiæ referre tibi uiderer. Quam si a
 quoque laudem ad partes tuas rapis, et commutatis u-
 minibus rerum, benemereri de altero, in te uis esse idem
 ac alteri debere: amabo te mi Accolte optime atque huma-
 nissime, quam nobis partem reliquam in officij laude fuisse.
 Sed ego ne sim saluus, si non contendero omni mea ope,
 atque elaborabo, ut mea quoque officia et studia erga
 multitudinem tuam, etiam si minus propter status nostri mo-
 diocritatem, eximia magnaque fuerint: ab animo tamen an-
 cissimo, et gratissima uoluntate profecta uideantur. Et
 hoc ipsum quoque, ut mihi maius esset ac difficilior Ro-
 nerijs meus fecit, qui nuper abs te reuersus, non desinens
 adhuc prædicare, nullum genus humanitatis liberalitatis
 fuisse, quo tu non illum uberrimè atque amantissimè pro-
 cutus sis. Quod ego totum mihi in illo abs te tributum
 sentio, agoque tibi propterea maximas gratias. Sed quæ
 ad me tuis uerbis detulit de studio tuo et cura augendi
 dignitatis meæ, id est eiusmodi, ut ista tua uoluntate et
 me beneuolentia nihil mihi quidem possit esse iucundius
 rem autem ipsam cum ætas nostra iam ingrauescens, in
 studium

studium artium optimarum, in quibus omni tempore uer-
 for, facile patitur ad alios potius accedere, quibus ista ma-
 gi cordi sunt, quam ad me, qui hisce rebus satis persun-
 ctus sum, & nunc aliud quoddam genus uitæ consector (ut
 ego quidem statuo) aliquanto beatius. Ego in omni officio
 atque amore, tuæq; amplitudinis obseruantia, eam tibi ami-
 citiæ ueritatem, & id studium animi grati polliceor, quod
 cum tu excellens dignitas, meritaq; erga me plus
 maxima, tum autem fides imprimis mea & natura
 postulat. Vale. Carpentoracti.

IAC. SADOLETVS EPISC. CAR-
 PINT. BENEDICTO ACCOLTO

S. R. E. Cardinali

S. P. D.

Tardius mihi redditæ fuerunt literæ tuæ: eas enim x. Ca-
 lenda Septembris datas ego circiter Nonas Octobris
 accepi. Sed earum lectione mirifica, incredibile est quanta
 animi uoluptate fuerim affectus. Quanquam quid primum
 de illis dicam, aut quid collaudem potissimum, nescio. Illud
 dico, nihil leporis esse, nihil uenustatis, nihil omnino huma-
 nitatis, nihil beneuolentiæ, quod non in illis literis præclare
 exornat; luceat; & cum singularem tuam ingenij ac elo-
 quentis laudem, tum amorem tuum erga me perspicuum
 mihi ponat ante oculos. Sed horum utro magis sim delecta-
 tus, satis adhuc constituere non possum. Iucundior fortassis
 est amoris & uoluntatis illa significatio: sed tua in scriben-
 do subtilitas atque elegantia multo certè admirabilior. In
 qua tantum te profecisse, ut ad summam laudem peruene-
 ris, nec iam cum nostri temporis hominibus, sed cum anti-
 quitate ipsa contendas: gratulor tua quidem mehercule im-

primis, sed nonnihil etiam nostra causa. Facile enim præ-
 spicio, cum extare iam incipiat, quis tu homo, quanti me fa-
 cias, fore, ut hoc tuum de me iudicium magno mihi orna-
 mento apud omnes sit. In summa tibi hoc persuasum esse
 uolo, nunquam quicquam me legisse his literis tuis, quas pro-
 xime accepi, castius, purius, liberalius. Itaque te iam ne boni
 tot quidem in summa tibi proponas, atque ita statuas,
 dignitatem tuam, quam ego intelligo esse
 minus ex his optimis et præclarissimis artibus, quam
 omni honore et præmijs fortune existere. Tui enim ex-
 cellens et eximia uirtus hortatione non indiget. Sed ego
 quod proprium mei amoris in te fuit, et optavi semper
 intueri talem, qualem nunc aspicio, et mei operati ac uol-
 compos factus, iure nunc triumpho atque letor. Habeo enim
 id quod maxime optandum homini est, amicissimum meum
 omnibus et fortune et ingenij bonis ornatissimum. Verum
 hæc hæc hactenus. Nam nec pluribus agere uerbis de eis necesse
 est, et tantum quantum in re est, non potest tamen expli-
 ri. Quod acceptorum beneficiorum commemorationes,
 actionesque gratiarum, ac cetera eiusdemmodi amicitie
 recundioris officia, auferri iubes ex literis nostris, libere
 inter nos et persamiliariter agi: agnosco magnitudinem
 mi tuam, qui fructum liberalitatis tue in ipsa liberali-
 constitutus. Nam si scriptioni et operæ parcendum sit,
 consulitur uni. Meæ enim illæ erant partes agenda
 gratiarum, meum munus, in quo nec par quidem tibi esse
 poteram: cum tu de me benemerendo, ego tibi gratias ago
 do, quotidie inter nos quasi certaremus. Sed ut tunc libero-
 litati et benignitati tue, sic nunc uoluntati bonitatiq;
 cedo: patiorque ea à me silentio præteriri, quæ alioquin præ-
 tereunda non essent: nisi hoc mihi tu pollicerere, quod tu

me polliceris, te animum meum gratum et memorem
 non secum habiturum. De publicis rebus utinam aut tu mi-
 hi nunciare letiora, aut ego his quæ grauius impendent,
 aliquid opis ferre atque auxiliij possem. Voluntas certè
 mihi non deesset, neque adeò etiam tibi. Nec uerò tantum
 illud esset periculum, tantus labor, quod nos pro salute
 et suæ Christianæ reipub. de fugere uellemus. Sed cum
 natus nostrum sit potestas, cum res eò deducta sit, ut
 omni cogitatione dignitatis iam dimissa, reliquæ salutis
 spes non in consilijs nostris, sed in incertis euentibus res-
 rum totum reposuerimus: quid attinet sollicitudinem cape-
 re de his, quæ nec prouideri à nobis possunt ne acci-
 dent, nec cum acciderint uitari? Vna est ratio opitulandi
 reliquis, quæ sola mederi ijs incommodis queat: quam tu
 sanctissime, et prudentissime commemoras: si forte Deum
 nostri misertum sit. Et si de eo quidem non dubium est, quin
 ad miserendum sit paratus. Potius, si forte bona fide nos
 aliquando ad illius opem et misericordiam studeamus non
 fugere. Nam de ostentis et prodigijs, quæ multa scribis
 et mira Rome inspecta partim, partim alijs ex locis nun-
 tiam fuisse, sanè ego quàm minimum laboro. Quò enim
 portentorum significatione opus, cum quæ e talibus solent
 significari damna, mala, incommoda, quotidie sentiamus?
 quæ satè ipsa portentum sibi sunt: nec ab aliquò disjun-
 cto monstro, sed ex se ipsis non magis portendunt, quàm
 inferant calamitatem. Nihil certè nouarum cladum iam
 expectamus, quod non antè fuerimus experti: nisi forte
 uniuersus impendet interitus. Sed hæc Deus uiderit, in cu-
 ius manu sunt omnia. Nos damus operam quoad possumus,
 ut domicilium ibi nobis præparemus, ubi tantum datur
 uiri uiuere: ne cum ex his locis fuerit migrandum, uelut

re nona atque inopinata perturbemur. Ad quod magna mirum opus est non solum cura, uerum etiam felicitate, apud Deum gratia. Habemus multa ut homines, quae nos interpellent, uerum tamen adnitimur. Tu qui in illis studiis uersaris, qui sunt uentis pluribus expositi, maiorem artem et constantiam adhibeas necesse est. Quod ipsum tamen tuae uirtuti praestanti et singulari futurum est non difficillimum. Quod reliquum est, ego mecum in te amorem, insignemque obseruantiam summi cum pietate conuenio. De tua uoluntate erga me prorsus sum persuasus. Omnia tibi prospera et fausta euenire opto. Tuis opibus et sacrificiis, cum usus uenerit, perinde utar, ut mecum. Denique tibi confirmo, nec habere te quenquam, qui te magis diligat, quam ego diligo: et me, cui plus confidam, quam illi reperire profecto neminem. Vale. Carpentoracii, XVII. Calend. Nouembris, M. D. XXXI.

BENEDICT. ACCOLTVS CARD.

IAC. SADOLETO EPISC.

CARP. S. P. D.

Cum mihi nihil soleat in hac disunctione nostrae solim iucundius, uerum etiam utilius accidere, quam tuae epistolae: uereor ne illud mihi sapius, penè quodam fato, accadat perincommodè, ut siue tabellariorum negligentia, siue meis occupationibus, serius quam ego uellem meae ad te literae perferantur: mihique propter fructu iucundissimo atque uberrimo tuarum epistolarum diutius sit carendum. Nam etsi nihil statuam esse tanti, ac cum his honestissimis sermonibus, quibus absentiae nostrae desiderium per literas suauissimè lenire consueuimus, sit conferendum: tamen ita negotijs quibusdam odiosis, atque admodum import

importunis, his diebus proxime distinebar, ut quod in superiore mea epistola tabellariorum culpa est commissum, ut tibi tardius redderetur: nunc planè sit effectum meae: qui ex illis molestijs non ualuerim tantum demere temporis, quantum ad rescribendum ad disertissimam illam tuam epistolam, plenam singularis tui erga me amoris, quam ad MEVII. Calendis Nouembris dedisti, satis esset. In qua tanti me à te fieri animaduerti, ut qualem me esse cupio, talem tu illustribus quibusdam amoris notis, pigmentisq; lectissimis mirifice expresseris. Quod quamuis ab incredibili tua in me beneuolentia profectum agnoscam: amplissimum tamen istud, atque insigne tuum de me testimonium quanti à me fieri oporteat, quantumq; ornamentum quod omnes bonos mihi sit allaturum, facile intelligo. Inque cum tibi omnia me debere antea profiterer: nescio quo pacto magnus nunc (quod minime iam posse euenire putauerem) iunioris singularibusq; tuis erga me officijs, hoc etiam nomine sit additus cumulus. Atque utinam aut ex quo tu de me amicissime sentis, prestare possim aliquid quando: (dabo equidem in eo sedulo omnem operam) aut ceteri tibi uniusper assentiantur, dum mihi facultas maior ad te pro tua singulari eximiaq; uirtute, egregijsq; in Christianae reipublicae meritis, ornandum atq; augendum datur. Tunc enim in magnitudine mei erga te amoris immensa atque mirifica tibi declaranda plenissime mihi ipsi satisfacere posse confiderem. Quod uerbis, aut sermone prosequendum non puto. Non solum quod eam esse uolo animorum nostrorum coniunctionem, ut re et beneuolentia; non uerbis inanibus confirmetur: sed etiam, quod in ea summa uoluptate, quam ex tuis literis capio, in perissimis illis atque amplissimis admirabilis tua elo-

quentia splendoribus mei ingenio præstringitur ad
 ut nisi ab illa tua in omnes, seorsumq; in me insigni bun-
 nitate recreer, planè deterrear à scribendo. Verum
 his hæcenus. De rebus publicis, est quod letius quidda
 possim tibi hoc tempore significare, ex eisdem enim q
 hac æstate proxima nuntiabant maximum illum Turc
 rum motum, nuper accepimus, ea quæ ab illis nunc
 bis impendent, multò esse commodiora. Nam scribit
 Turcas ipsos bonam illius bellici apparatus partem ad
 re rubrum esse conuersuros: ut per illud ad oceanum
 dicum ualidissima classe delati, impendant Lusitanos,
 ad Indos aromatum gratia soliti sunt commcare. Qu
 etsi nobis aliquid sit allaturum incommodi, summe
 Christianæ reipublicæ Dei optimi maximi immenso
 nos amore, ita consultum uides, ut cùm è faucibus pe-
 fuit erepti ac planè conseruari esse uideamur: tum
 aliquid nobis supersit spatij in eas cogitationes incumb
 di, quæ sint et tantis nostrorum temporum acerbis
 bus aptissime, et antiquo Christianæ pietatis decore
 gnissima. Quod utinam à nobis non prætermittatur,
 his quæ quasi dormientibus nobis à diuina clementia su
 concessa, negligentiores non efficiamur: sed ad ipsi
 Dei optimi maximi opem (ut est in tuis literis) boni
 confugiamus. Cùm enim nullum tempus pietati et
 gioni aptum non sit, tum id magis est necessarium, q
 maior in nos illius elucet benignitas, ne ipsius miseran
 dia frustra cadat: sed ad ea potius pericula, quæ pro
 munt, leuanda alliciatur. Aut si quid acciderit, nob
 ad salutem tranquillitatemq; perpetuam iter patecio
 mus: nèue quanto ille benignior fuit in nobis conserua
 dis, tanto sit in illis puniendis iratior, si quos tot tam
 bene

beneficia pro maleficijs habuisse animaduertit. Nam cum sepe antea ipsius Dei optimi maximi immensa nostrarum rerum cura exiit: tum uero non dubijs significationibus (si modo ij erimus, qui esse debemus) sperare nunc possumus, illum non solum tantam malorum molem ab externa hoste Turca iampridem imminentem, à ceruicibus nostris esse remoturum: uerum etiam eas omnes, quæ nuper à domesticis proditoribus, quos hereticos appellat, per uniuersum fere Christianum orbem delubris temporibus, ~~inuisibilis~~ nefario scelere subiectæ sunt fuer, ab ipsius præsentis numini . . . stinctum iri. Quis enim non uidet ea quæ superioribus mensibus à Helu-
etiam qui Catholicam fidem nobiscum unâ retinent, aduer-
sus reliquos eius gentis pagos qui à recta religione desciscerunt, duobus magnis prælijs sunt gesta, sine ope diuina geri prorsus non potuisse? cum enim magna ipsorum pars terririma illa impietatis labe dudum esset contaminata, (Nam ex tredecim pagis, quinque tantum in fide permanserunt) decreuerunt illi, qui numero superabant, ut et armis cogere quinq; pagos ueræ religionis amantissimos, ut illos sue perfidiæ socios sibi adiungerent. Cumq; iam res (ut te audisse non dubito) ad manus decessisset, primo in prælio octingenti ex nostris maximo Christiane pietatis studio inflammati, paulum extra æciem, quæ ex octo tantum hominum millibus constabat, primi procurrere, incredibiliq; uirtute et fortitudine uiginti hostium millia sunt adorti. Quos continuo, occisis hominibus amplius tribus millibus, et totidem fere captis, qui prociis armis mortem supplices sunt deprecati, in fugam coniecerunt. Cuius uictoriæ cursui quamuis nox magno fuit impedimento, præliumq; diremerit: in eo tamen illud maxime

*Bellum civile
Helueticum*

maximè salutare accidit, et prædicandum, quòd cives
 stes rem esse in angusto animaduertent, eos omnes quorum
 opera et artificijs plebs fuerat concitata, in prima
 aciem coegerunt procedere. Quod ubi sine mora fieri
 uel ut suis adderent animos, uel quòd ita necessitas popu-
 lare uidebatur, minimè recusassent: interfecti sunt in-
 fere omnes tantorum scelerum et perfidie autores, in
 quos ceciderunt quàm plurimi sacerdotes, qui abiurato
 re religionis cultu, sese in Satane famulatum coniecerant
 repertusq; est multis uulneribus confectus. *Zwinglij*
 primus ad Helvetios attulit pestifera Lutheranorum
 gmata: namq; ob singularem, qua maximè inter Helve-
 tiorebat, opinionem uirtutis, doctrine, et sapientia,
 duè imperitorum animos imbuebat: cognitumq; popu-
 est, pagum qui Tigurinus appellatur, quiq; omnium il-
 rum infidelium habetur caput, ex ccc. senatoribus,
 septem tantum, eo confecto prælio, esse redactum. In
 triginta tantum pedites à nostris sunt desiderati: reliqui
 sunt ex pugna ad pagum Lucernensem (qui itidem
 ium Heluetiorum est facillè princeps) complura signa
 litaria: inter quæ fuit uexillum maximum pagi Tiguri-
 et tormenta muralia xix. quadringentisq; castreis.
 Hoc prælio inter hæreticos nuntiato, quanquam nulli
 dubium, quin illa omnia Dei optimi maximi felicissimi
 spicijs à nostris essent confecta, mireq; ipsius *Zwinglij*
 interitus hostes perterruisset: multitudo tamen et
 mero suorum confisi, iterum prælio decertare, rursusq;
 fortunam experiri decreuerunt. Itaq; breui redintegratis
 uiribus, delectisq; ex omnibus pagis, teterrimo illo
 lere imbutis, et in unum locum coactis, hominum mil-
 bus circiter triginta: additisq; præterea Germanorum

Zwinglij
interitus.

auxilij, qui superiore praelio non potuerant interesse, in
 nostros castra mouerunt. Quibus cum nostri appropin-
 quassent, subito, et praefer omnem spem hostium, con-
 cursu in acri in eos impetum fecerunt, ut cum modo
 hostes ferre non potuerint. Itaque primum loco puls-
 i, deinde dissipati, uniuersi terga uerterunt. Quos nostri
 insequi, compluribus captis, magnum eorum nume-
 rum occiderunt: multos quoque ex eis repentinus suos
 terror, ac fuga, in quasdam locorum angustias com-
 pulsi. Quibus interclusi, ex praeruptis altissimisque ru-
 pibus, nostris urgentibus, se praecipitauerunt. Hoc prae-
 lium nostris felicissime confecto, rursusque hostibus pro-
 fugis, et insigni clade affectis, cum Lucernenses, qui
 in supra memorati, inter quinque pagos fideles in maxi-
 mo habentur honore, aliquot oppida ab hostibus occupa-
 ta receperunt, ea qua Christianos decuit usi mansuetu-
 dine, ac lenitate, legatos de communi quinque pagorum
 consilio ad Tigurinos miserunt: qui testarentur, se que-
 cumque fecissent, nullis priuatis inimicijs, sed tantum
 uerae religionis causa fecisse: neque quicquam aliud petere
 sibi erant, quam ut ad auitum sacrorum morem redire-
 tur. Quotum equo animo Tigurini, Dei (ut ego arbi-
 tror) irae percussi, acceperunt: omnes qui pertinaciores
 in curanda impietate sunt uisi, confestim e pago expul-
 si, sequi Lucernensibus et alijs fidelibus adiunxerunt.
 His de rebus heri in senatu recitatae sunt, magna omnium
 laetitia, littera Episcopi Verulani, quem illuc Pontifex
 Maximus legatum miserat. Quibus nobis magnam spem
 fuit, cum unus omnino sit hic pagus Tigurinus, cuius
 nomine reliqui, qui a communi religione et Christiana
 pietate discesserunt, contineantur fore, ut breui dis-
 missa

missa pristina errorum pertinacia, cum pagis fidelibus se coniungant. Quod si euenerit, tanto futurum est consari adiumento in eo conuentu, quem pro sua summa pietate & religionis studio, ad abolendum, aut si id fieri poterit, aliqua saltem ratione, reprimendum impium & terribile scelus, aliaque haeresum monstra conficienda, quae letali illo, ac pestifero fonte per omnem Germaniam largiente lateque fluxere, ad Calend. proximas Febr. Rationem indixit, ut ipsum multo commodius, maioriq; exultatione & dignitate, tantis uulneribus Christianae reipublicae Deo bene iuuante, mederi posse sperandum sit. De re urbana nihil est quod scribam: nam & pleraque eorum loci sunt, quo reliquisti, & si quid praeterea noui sit, toto te ab alijs certiore fieri. Itaque uenio ad postremae epistolae tuae partem, in qua de uite tuae instituto grauius mihi scribis. Quae perlecta, in eadem opinione confirmata: eaque non modo eximiam quandam, & singularem pietatem, religionemque praeferre mihi est uisa, non etiam iucunda accidit & salutaris. Cum enim semper dilexerim haec fortunae membra, diuitias, honores, dignitates, inania esse & caduca, magisque ad laborem & pericula, quam ad salutem ualere: semperque statuerim, ipsius Dei cultum, & salutem animarum longe his esse praetendendam: tamen uix dici potest, quam haec mea mentis isto iudicio sapientissimo, monitioneque grauissimae sit confirmata. Itaque dum ea mihi spes propterea non inueniat, quae me mirifice sustentat: fore, ut habita (quod dudum oportuit) eximia multiplicisque uirtutis tuae ratione, huc ad nos quandoque redeas: egoque hanc usum & ingressus tuae intermissione, quoad mihi per tua tempora licitum fuerit, assiduitate & diligentia facere possim.

Dum igitur spes ista non extenuetur, non solum approbo sanctissimum istud tuum propositum, quo solo ad eternam domum recta perueniunt uia: uerum quantum potero enitar ipse quoque, atque à Deo Opt. Max. assiduè precibus contendam, ut tandem aliquando utar pacatis fluctibus, quò mihi securus ad ueram tranquillitatem muniaturs cursus. Interuusi quid est, quod me tua aut cuiusquam tuorum causas curare oporteat, id tibi ne pollicendum quidem uideatur, cum et uoluntatem meam tibi satis notam esse intelligam, et ea quæ restant, re tibi magis quam uerbis me probaturum confidam. Vale, Pridie Idus Decembr. M. D. XXXI. Romæ.

IAC. SADOLETVS EPISC.

CARPENT. BENEDIC. ACCOL-

to S. R. E. Cardinali,

S. P. D.

Ego humanitatis tue, et beneuolentiæ erga me, uberes quotidiè capio fructus: uelut ex his literis, quas proxime ad me uenit. Piscie sermone misisti. Quàm ille amanter scripta sunt! quàm prolixo animo! quàm (ut ita loquar) per te etiam ardentè! ut omnis tua in illis mihi gratificandi, et in omnibus morem gerendi, uoluntas se ostendit! Non possum tam loqui quàm sentio: sed certè, si ullo unquàm tempore tuus aduersum me animus beneuolus atque constans, incepti mihi fuit, his sum literis incredibiliter delectatus. Ex quibus illum tamen fructum uel maximum cepi, quòd tuam erga te beneuolentiam, et singularè in omni genere obseruantiam, tibi perspectam et cognitam planè esse intelligo. Etsi enim peroptatum mihi est, me abs te diligere, et haberi illud tamen etiam optatius, meam uoluntatem,

tatem, pari in beneuolentia uicissim tibi reddenda, tibi quæ esse probatam & gratam, de qua autor sum, ut omni ex me summa tibi pollicearis, non fallam existimationem tuam. Non enim minor uoluptas est probis & constantibus uiris, amare, quàm amari: præsertim cum id iure sit sitq; in eo iudicij quedam etiam laus, non amoris solum, & studij significatio. Quod quoniam mihi in te contingit moriar, ni operam omnem dederò, ut quòd te amo tantò pere coloq; , non solum tuæ erga me beneuolentia relictum, sed tuis multis eximijsq; uirtutibus etiam tributum esse uideatur. De Paulo quod me hortari, ego iam pridem istud ipsum commentor, ut cum mihi socium & adiutorem in huius ecclesiæ custodia adsciscam: qui mihi postea successurus sit. Sed ueritus sum usque adhuc autem eius: nam de Pontificis quidem maximi uoluntate erga me, & de tua ope atque opera mihi parata, non dubito. Nunc uerò cum & annorum satis sit (agit enim autum quartum & uigesimum) & summum eius ingenium, optimi mores, ac singularis uitæ modestia exornet: mature iam id uideor posse facere. In quo (ita Deum uelim propitiū) ut hoc meum de illo iudicium, non tam consanguinitati, & generi, (quanquam ne id quidem non spectatum est) quàm uirtuti & meritis à me tribuitur. Sed de eo te ex alio malo, quàm ex me cognoscere. Illud quod mea ualde interest, à te uehementer peto, ut cum nunc adhuc rem has communices, habeasq; eam tecum occultam & tacitam quoad paratis rebus, tua mihi opera & autoritas requiretur. Quòd confidis in repub. meliora fore, quàm quæ peritaueramus, utinam quidem ita sit. Ego quid dicam aut quid expectem nescio: in summo timore uersor: nihil parati ad succurrendum uideo, quod quidem ualidum sit

munus sit. Fortune parum habeo fidei: nostris consilijs
ut ualeamus exopto. Sed hæc quoq; , quando ea non sunt
muneri nostri, Deo permittimus, qui unus omnia potest.
Ego superioribus diebus, quanquam morbo graui impe-
ditus, ex quo iam tamen conualescere incipio dedi ad te li-
tera, quibus ad illas tuas respondebam, quæ uberrimæ atq;
oratione pridie Idib. Decembr. datæ, secundum multas
et magnas amoris tui significationes, de Helueticis rebus
me docebant. Quas quoniam uereor ne non tibi sint reddi-
tæ, eodem exemplo rescribi iussi, et ad te mitti: nō ea me-
bercule gratia, quòd illarū iacturam grauiter ferendā pu-
tem: quippe quæ etiam scriptæ negligentius (ut ab ægro-
to) sunt: sed ut perspiceres, nullum à me tuendi officij, ne-
que amoris mei tibi declarandi locum prætermitti. Vale.
Carpentoracti, v. Id. Martij. M. D. XXXII.

IAC. SADOLETUS EPISC.

CARPENT. B. ACCOLTO S. R. E.

Cardinali S. P. D.

Cum iter hæc haberet Didacus Mendoza, qui tibi has
litteras reddidit: adolescens summo quidem inter Hi-
spanos genere et loco, et summa nobilitate: sed ingenio
et moribus, quàm maiorum suorum clarissimorum
uirorum splendore ornatio: accidit, ut is mecum diem
unum esset, atque in sermonibus (ut fit) percontanti mi-
hi, quò, et cuius rei gratia hoc itineris suscepisset: Ro-
mam inquit, ut bonarum artium studijs ibi operam dem.
Quæ cum responsio mihi præter opinionem meam acci-
deret (non enim solui sumus uidere ex illis oris ad Urbem
illius rei causa uenientes) admiratus, perrexì interroga-
re reliqua. Tum ille mihi animum suum totum aperuit,

r ita

ita inflammatum ad eas artes & literas, quas nos optimas appellamus, nihil ut fieri posset ardentius. Hic iam non te puto expectare, dum exponam, quo statim beneuolentiae studio in illum accensus fuerim. Sum equidem semper propensus ad eiusmodi animos omni mea comitate complectendos. Sed tamen iuuenem hunc intuens, amplissimis fortunis, nobilitate eximia, cognationibus maximis, patriam in qua propè dominaretur, & penitus suos relinquentem, peregrinantemq; in alienas & remotas regiones, nullius rei cupiditatis, præterquam bonarum literarum causa: crede mihi, sum non mediocriter motus. Itaque tempus eius confirmandi & cohortandi non omisi. Laudaui consilium: hortatus sum, ut magno animo incumberet in studia, ad summa contendere facile eum si adniteretur, uel partes primas, uel proximas ceriè adepturum. Quod hoc maiore cum spe faciebam, quòd uidebam eum sine monitore adhuc & magistro, sua ipsum sponte, solo naturæ bono, tantam in adeptum iudicandi facultatem, ut Ciceronis imprimit scripta in manibus haberet, ijsq; præcipuè delectaretur. Sed cum ipse me rogasset, ut ad urbanum aliquem ex meis amicis hominem doctum literas darem, cum ipse, ad Urbem cum uenisset, familiaritate atque amicitia uiu posset: occurristi tu continuo, uel ita doctus, & excellens: uel ita amicus, ut tibi à me non fides solum in tuenda amicitia, sed obseruantia etiam debeatur. Itaque cum eo de te multa locutus sum: dixi quæ sentio: ostendi nusquam eum magis, quam apud te, uoti sui futurum compotem: propterea quòd domus tua talium uirorum & præstantium ingeniorum conuentu præcipuè celebraretur. Annuit gaudens: seq; ad te profecturum prim

dixi

dixit. Qui cum hoc animo istuc ueniat, ut tibi sit usu quàm coniunctissimus, nihilq; omnino aliud abs te præter beneuolentiam tuam expetat: peto à te mi optime Accolte, ut hunc talem iuuenem sic recipias in amicitiam tuam, ut omni ille tua humanitate, quæ profectò summa est, ad arbitrium suum, & quandocunque illi fuerit commodum, perfruat. Est omnino hoc tuum, & naturæ tuæ præstantis ac singularis, fauere bonis ingenijs, eaq; florentia atque honestate esse uelle. Sed quod tua sponte faceres in complectendo atque extollendo hoc adolescente, ut mea quoque causa studiosè magis & significantius facias, id ego te etiam atq; etiam rogo: imprimisq; ut illi eruditorum hominum beneuolentiam concilies, quorum frequentia & copia semper abundat domus tua. Quod cum feceris, nam facturum non dubito, uideor tibi posse polliceri, tantam te ex adolescentis nobilissimi atque optimi necessitudine, obseruantia, familiaritate, uoluptatem esse capturum: ut in quo melius tuam liberalitatem comitatemq; adhibeas, non sæpe sis reperturus. Vale. Carpentoracii, x i. Calend. Iunij, M. D. XXXII.

IAC. SADOLETVS EPISC.

CARP. BENEDICTO ACCOL-

TO S. R. E. Cardinali

S. P. D.

Eodem tempore & de tuo reditu ad Pontificem Maximum, & de patris tui uiri clarissimi, hominisq; sapientissimi, morte accepi. Quo ego nuntio uariè commotus sum. Nam cum ualde mihi letandum arbitrarer, te in eis esse iam locis, in quibus tua excellens uirtus & autoritas, & tibi celebrati atque laudi: & nobis, qui in fide

tua sumus, teq; uehementer colimus, usui atque emolumento esse posset: hanc tamen animi mei letitiam obturbaba illa cogitatio, quod intelligebam te funere domestico, & in eo funere, in quo tecum una magnam ornamentorum & dignitatis sue iacturam fecisset Respubl. non priuati solum incommodis, sed propè luctu publico commoueri. Talis enim uir profectò amissus est, ut non solum qui ei stirpe & genere eodem sunt, proprium illud damnum sentiant: sed & nos, qui uobis semper & uestre familie dediti fuimus, & omnes boni, uniuersaq; ciuitas, communem hanc & suam ducat calamitatem. Etenim re uerius in interitu sua cuique pars incommodi & detrimenti inuecta est. Quis enim erat opis egens atque consilij, cui non esset in illius humanitate & sapientia paratum perfugium? quis in ciuili & pontificio iure ita basibat, ut cum accepisset cognossetq; illius sententiam, non ei tanquam oraculo contentus, omnes scrupulos dubitationum ex animo suo eijceret? quod in illo inaudita quedam & propè singularis iuris scientia esse putabatur. Qui porrò grauitas in eo! que autoritas! qui cum propter summam amplitudinem ac dignitatem, omnibus publici consilij non inuereffet solum, uerum etiam praeesset: propter opinionem tamen prudentiae atque consilij id consequebatur, ut non cum alijs multis una, sed propè solus gubernare Rempub. & eam suis sustinere humeris uideretur. Itaque & illius potissimum monitis ac prudentia nitebantur summi Pontifices, & omnis penè Italia Christianumq; nomen cunctum consilij eius acquiescebat. Sed etsi tanto incommodo, mœroreq; communi, unius hominis mors omnibus lugenda est: nos tamen qui propiores illi extitimus in familiaritate atque amicitia, quiq; ab ipso pri-

uati pluribus
& coniuncti
mus, habere
di, nisi nos
quidem ratio
coner quasi
gia animi
que tibi & d
la res molesta
tius commem
queant: boni
bonores gesse
ne, omnisq;
nobiscum uer
decesserit, qu
bores, & ad
mortuum: cu
& autoritatis
amissum desid
tum cumulate
ad consolandu
tera uita celest
considerandus
ponendus: cum
accurate dici p
promptum hab
simum insistent
in eodem te, no
habebimus, non
sine egregio su
re hoc officio,

pluribus beneficijs ornati, deinde à te proximo illi
 coniunctissimo, omni humanitate accepti semper fui-
 mus, haberemus grauiorem causam dolendi atque mœren-
 nisi nos tua præstans uirtus consolaretur. Itaque ne illas
 rationes diligenter mihi exquirendas puto, quibus
 quasi lenare dolorem tuum: cum te hominem egre-
 a animi firmitate præditum, fidentem eis muneribus,
 tibi & à natura, & ab industria tua donata sunt, nul-
 res molesta de statu tuo dimouere posse uideatur. illa po-
 commemorabo, quæ non tibi, sed nobis esse solatio
 ceant: hominem cum, qui florentissimè uixerit, summos
 mores gesserit, summam iuerit gloriam uirtutis, doctri-
 , omnisq; prudentiæ consecutus, tum autem diutissimè
 bis cum uersatus sit, in senectute extrema, & in ea etate
 cesserit, quæ iam nulli idonea uoluptati, tantum ad læ-
 res, & ad miseris sit exposita, non esse deplendum uelut
 ortuum: cuius præsertim imago uirtutis, & dignitatis,
 autoritatis, in te ipso nobis relata sit: ut nihil in illo
 issimum desiderare possimus, quod non in te nobis reddi-
 cumulatè habeamus. Ac cæteras quidem rationes aptas
 consolandum, quæ ex Deo & religione, & ex illa al-
 a uita cælesti & immortalī afferrī possunt, tibi potius
 siderandis relinqueamus, quàm ipsi nobis sumemus ex-
 endas: cum nihil à quoquam in eam rationem tam
 ratè dici possit, quin tu id multò melius scias, magisq;
 mptum habeas, quàm quiuis nostrum. In eo nos potis-
 im insistemus, atq; inhærebimus, ut tibi in te ipso, &
 odem te, nobis omnis consolatio sit posita. Qui dum te
 rebimus, non sumus neque sine patrono nos, neq; Resp.
 egregio suorum ornamentorum defensore futuri. Quas
 ac officio, si non commodè atque ornate, pie certè, &

amanter per me, & illius mortui memorie, & nostræ inter nos necessitudini persoluto: licere mihi iam arbitror de illa altera parte, quæ tota mihi iucunda accidit, hoc est de reditu tuo ad Pontificem, pauca uerba facere. Etenim non existimare, mi optime Accolte, tuam istam absentiam non mihi nimis diuturnam fuisse uisam: quanquam te rebus præclare gestis, prouinciæq; ritè & ordine constituta, cum omnium gratia, & laude, ad tuos reuertisse gratulor. Sed tamen non dici potest, quàm mihi uideatur Reipubl. esse utile, te in hoc motu rerum, & tantorum congressu principum, ibi potissimum esse, ubi consilio & integritate tu res imprimis publica persui possit. Et si in hoc fortasse refero ad me aliquid, qui cum tu abes, carere mihi uidetur tutore uel præcipuo omnium fortunarum mearum. Verum quanquam hoc nonnihil forte est: illa tamen uehementius adducit ratio, ut te optem Istic esse, quòd scio quantum in tua uirtute & eloquentia præsidij rebus communibus constitutum sit. Sed ne de hoc quidem longior mihi habenda oratio est: cum præsertim uerear, ne tibi in maiore aliquo negotio impedito intempestius obstrepam: tuasq; gratissimas inuipellem occupationes. Illud tantum addo, me de aduentu tuo, & de laude geste conseruareq; prouinciæ tibi ita gratulari, ut cupiam quæ de illis rebus ad nos perla sunt, multorum celebrata literis & sermonibus: tamen, quoniam confuse nobis significata sunt, singula melius nosse ex te & enucleatius. Cuius rei cum erit tibi otium, ut facile præstare id possis, aliquam suscipies curam docendi me, certioremq; faciendi. Me quidem certè gloriæ tuæ famorem, & laudum prædicatorem amantissimum ac fidelissimum semper habiturus es. Vale. Carpentoracti, XII. Calend. Febr. M. D. XXXIII.

IAC

IAC.

CARI

A Mor me
fuit, n
Am est arden
bil de tuo sum
non patitur se
nam tibi & s
et, ut uestra i
hauri sit. Na
uentos nobis
& molestia, i
casu, arbitra
Hoc si ita est,
Deo uerè sosp
euenire optati
nos & sospite
sum Masilia d
tamen mecum ne
consuetudinis
ipsa sum exper
bonum amico
nobiscum asid
usum & famil
maius studium
mibi qui tantu
buis, quātū e
ausus fuisset o
tu, pari nobis
feriores in an

IAC. SADOLETVS EPISC.

CARPENT. BLOSIO. PALLADIO

SVO. S. P. D.

Mor meus in te Bloſi, qui etſi antea magnus ſemper
 fuit, nunc tamen ex hoc recente congreſſu noſtro ſa-
 tis eſt ardentior, poſteaquam diuturna abſentia mea, ni-
 ſi de tuo ſummo erga nos amore detractum eſſe cognoui-
 ſſet, impatitur ferre me moram ſcribendi ad te, quin quamprimum
 tibi et ſalutem nuntiem, et Deum immortalem pre-
 ſentem ueſtra iſta nauigatio omnibus uobis proſpera et ſa-
 tis ſit. Nam hic nos quidē eramus ſollicito animo, quod
 uos uobis aduerſos uerebāmur. ſed in hac animi cura,
 moleſtia, illa inerat conſolatio: quod maritimo dimiſſo
 uſu, arbitrabamur uos iter pedibus facere conſtituiſſe.
 ſed ſi ita eſt, nilq; accidit uobis incommodi, eſt cur magnā
 eo uerē ſoſpiti gratiam habeam. Nam mihi quidem nil
 uerē optatius poteſt, quā audire et noſſe, incolumes
 et ſoſpites domū reuertiffe. Sic enim à uobis digreſſus
 in Maſilia diſcedens, ſic in his oris terrisq; remanſi: ut
 nec meū ueſtrum omnium memoria et acce deſideriū
 conſuetudinis ueſtræ manſerit. Cognoui enim plane, re-
 ſum expertus, nihil homini eſſe, ut poëta inquit quidā,
 uerē amico amicius. Etenim, per Deum immortalem, ſi
 uſum aſiduus fuiſſem, nullaq; intercapedo temporis
 et familiaritatem noſtram diremiſſet, quī potuiſſis
 ſtudium prae uobis ferre et uoluntatem gratificandi
 qui tantum mihi à ueſtra cōſuetudine iam diuiſo tri-
 ſtis, quā ego, ſi in ueſtris oculis ſemper habitaviſſem, uix
 fuiſſem optare? Et ego his à uobis officijs prouoca-
 pari uobis pietate et beneuolētia nō reſpōdebo? aut po-
 ioris in anando partes ferre me patiar? mori me mil-

lies malim, quàm eiusmodi quicquam committere. Qui si ad referendam uobis gratiam parum idoneus fuero: ad commemorandam quidē certē et habendam, ero diligens. An ego optimi et maximi Pontificis tot beneficia erga me tacita sinā praterire? pro quo si uitam sanguinemq; profundam, uix ullā partem ipsius erga me meritorum assequar. Quid tua tam multa officia, mi Blofi, quæ mihi à te tributa sunt, obliui, cū ne unquā possim? quid aliorū tot hominum humanitatē et studiū? à quibus cum tam longē septē annorū interuallo abuisse, uix debui existimare uel tenue uestigium recordationis de me in eorū animis residere: qui tamen omnia mihi recentis beneuolentiæ signa præstiterunt. Quibus equidē cunctis sum obstrictus: sed in exoluendis nominibus ita reddā unicuiq; ut mihi tempus, occasio, facultasq; suppeditarit. Nam tibi mi Blofi me totum iampridē dedi: tuumq; istum amorē aduersum me non minore ipse charitate beneuolentiāq; sum amplexus. In qua quidē mutua uoluntate nostra ut perpetuū maneamus, neuter professio nostrū ab altero rogādu est, (quid enim nobis in uetere amicitia nostra tuēda constantiū?) ego tamē morem secutus se agēdi, rogo te cū atq; etiam, ut me isto modo amare mouquam desinas: tibiq; uicissim de me ita persuasum habeam, esse te mihi et fore semper charissimum. Vale Carpentoracti, VIIII. Cal. Decemb. M. D. XXXIII.

IAC. SADOLETUS EPISC. CARPENT. VBALDINO BANDINELLO S. P. D.

Pridie eius diei, quo sum hinc Massiliam profectus, quod fuit dies tertio Calend. Octobr. accepi tuas literas. Quæ etsi mihi gratissimæ fuerunt, declararunt enim plane
tuum

tuam erga me amorem, eamq; curam & diligentiam, quam tu in rebus meis agendis adhibuisses : tamen quoniam mihi tardius fuerant redditæ, egoq; tecum Massiliæ congressurum me arbitrabar, nullam tunc suscepì cogitationem respondendi tibi : cum ad id potius me parassem, ut præsens tecum de omnibus rebus colloquerer. At posteaquam illuc veni, primò id mihi accidit incommodi, quòd mihi ibidem Pontifex duodecim dies ipsos expectandus fuit. Deinde cum ex eius aduentu eam certe uoluptatem cepissem, quàm non in opimum atque humanissimum principem amor, tum præterea hominum mihi amicissimorum insperatus conspectus attulisset : in tanta mea gratulatione illud accepi molestiæ, quòd neque te, neque alios quosdam mihi amicissimos homines in conuentu illo affuturos cognoscebam. Ac de te quidem ita audiebam, cum Pontificis missu in Hispaniam iter suscepisses, aliquotq; iam dierum processisses uiam, in itinere ipso ægrotum restituisse. Quo ego miris cum essem sanè perturbatus, Binus noster, & is qui tibi & mihi est amicissimus Petrus Carnificcius, plebeus officij atque humanitatis adolescens, affirmavit periculum nullum esse : seq; certò existimare, antequam consentus Massiliensis dimitteretur, nobiscum te futurum. Id posteaquam non contigit, egoq; tuo aspectu & colloquio sui priuatus, statui non amplius differendum esse officium meum. Itaque etsi Paulo mandaram Massiliam non discedens, ut aliquid daret ipse ad te literarum : tamen aliena illa opera non contentus, ut primò reuerenti Carpentoracte, has ad te scribere institui, quæ tibi nuntiarent, gratum te mihi fecisse, quòd meam, atque adeò quòd prouinciæ huius causam tam accuratè apud Pontificem egeris. Quanquam ille, qui fuerat huc missus, ut

prouinciam seditionibus quibusdam laborantem, pace concordiaq; placaret, non sedator, neque extinctor factionum, sed concitator potius apparuit. Venerat enim hic partibus illis addictus, quas maxime timebamus. Neque ipse id dissimulabat, neque animi sui studium tegere poterat. Sed cum cupiditate esset ita aperta, ut palam omnibus pateret, quorum arbitrio gesturus esset magistratum, cumq; in causis paribus eorum qui rerum per se gestarum rationes essent reddituri, non aequo iure aduersus omnes, neq; eodem uteretur: complures hinc boni iuri & nobiles concilio habito, primum questitoris huius libidini se opposuerunt: deinde re ad maximum Pontificem Masiliam delata, facile ab eius clementia & singulari iustitia est impetratum, ut pro homine parum his populis probato, alium nobis daret, in cuius uirtute, & integritate, & prudentia, requiesceret Prouinciae status. Quod & factum est, datumq; negotium Paulo Capisaccio, homini eximia autoritate atque doctrina, quem nunc maxime expectat Prouincia. Quae ego tibi uolui nota esse, ut intelligeres, neque tum me, cum tibi ista exponebam, sine causa laborasse: & quam gratum putet mihi accidisse hoc officium erga me tuum. Nam quod de studiis meis cum eodem optimo Pontifice communicare, gaudeo maiorem in modum, meorum illi studiorum rationem probari. Sed crede mihi, quantum literis potero, quantum scriptis, quantum hac mea ingenij mediocritate, & his facultatibus, quae mihi à natura, aut à diligentia tributae sunt, omnia sum ad eius ornandam atque illustrandam gloriam collaturus. Ita enim ille de me meritus est. Et hac in re, quod per me minus ualebo, amor mihi ingenium & uires suppeditabit. Te quidem tacuisse cum illo id quo minime prolato fuit opus, & probo factum, & in eo etiam beneuolen-

tiam

tiam tuam agnosco. Operam tuam in urbe ita mihi paratam esse duco, ut meammet mihi. Sed mea istis pleraque parva momenti sunt. Quod si acciderit, ut tua mihi gratia et opus sit utendum, literis non parcam. Illud cuperem, de quo etiam Lugduni mecum modestissime es locutus: tamen doleo acerbenter, non ex mea id sententia quam primum confici hominis florētissimi, ac liberalissimi, gratiam et benevolentiam tibi reconciliares. Quem hominem ego summe diligo atque colo: arbitrorque id me iure optimo facere debere: quando et illius eximia uirtus spectata omnibus, et beneficia erga me complura ac præclara extiterunt. De me meisque rebus, et de publicis, nihil ego ad te scribo. Non et que proprie ad me ipsum pertinent, parum idoneæ sunt que scribantur: et, si quod publice factum est, quod sit dignum scriptione, plurimos earum rerum habitaris et narratores, et testes. Tu ut ualeas, nosque, quod facis, diligas, magnopere à te peto. Carpentora acti, xii. Calend. Decembris, M. D. xxxiii.

IAC. S ADOL. EPISC. CARP.

LAVRENTIO CAMPEGIO

S. R. E. Cardinali S. P. D.

Nihil mihi potuit nuntiari letius, quam te ex Germanica legatione tua, saluū et sospitē, longo intervallo, ad tuos reuertisse, gratumque et optatum conspectum tuum summo Pontifici, collegisque tuis omnibus, atque ipsi ubi imprimis retulisse. Non enim dubito, quin tua eximia uirtus et autoritas, in his tantarum agitationibus rerum, sæpius requisita et desiderata fuerit. Quāquam seruiuit illa quidem Reip. magnasque et maxime ægras illius partes consilio et diligentia absens sustinuit. Sed tamen quemadmodum

admodum ea membra quæ cordi propiora sunt, plures & potiores habent in conseruando corpore functiones: summorum hominum sapientia & grauitas, proximæ principem, & in ipso capite consiliorum statuenda est: ut latius in omnem partem illarum utilitas possit dinari. Verum ut se cunquæ res habet, labores tuos ei summi di fuisse, ut ea, quæ grauissimè laborabant, iamq; caram omnem respuere uidebantur, in commodiorem tamen statum per te deducta sint, ualdè & laudi tuæ, & publice utilitati gratulor. Atque utinam aliquando finem cui mali aliquem uideamus, cuius tanta extitit uis, ut non solum humanas, uerum etiam diuinas res & rationes potuerit peruertere. Nec uerò nunc eius tollendi atque ex terminandi non adest occasio, duobus summis optimisq; principibus in unum locum adductis. Qui si prudentia & facilitate perfecerint, ut tertium hunc quoque cuius nos in regno uiuimus, flagrantem studio Christiane pietatis contra hæreticos tutandæ & protegendæ, in amicitiam & gratiam possint restituere: non metuo, quin clarius in cælo sibi monumentum seruatæ religionis, quam in terra deuictarum gentium sint constituturi. Sed ego fortasse studio inani seror, atque ea curo quæ minus ad me pertinent. Quæ etsi in studiis & uoluntatibus omnium communia sunt, in potestate tamen paucorum sunt posita. Quid ergo? non ne mihi licitum est optare, ut pauci illi qui possint, etiam uelint consulere Reipublicæ? Quanquam ut dixi, de optima mente principum istorum dubium mihi non est. Res forsitan impeditiores sunt, & durior ac difficilior earum rectè tractandarum ratio. Recordor enim quàm sepe cum ipse quoque interesset rebus agendis, optima hominum consilia, gra-

ut Reip. fortuna interruperit. Sed tamen ut ex instituto
 hoc sermone honestius abeamus, Deum supplices prece=
 mur, ut quod humana uis nequit, ipse sua clementia &
 incalculabili potentia uelit prouidere. De te autem ipso,
 Comperi optime, atque humanissime, illud quidem mihi
 persusum habeo, quod tuæ est naturæ & bonitati im=
 primi consentaneum, eos qui te coluerunt semper & a=
 mauerunt, nequaquam tuo ex animo elapsos esse: neque
 idem esse posse tam diuturnam absentiam, quæ te obliui=
 sci uterum amicorum cogat. In quibus ego si principem
 locum appeto & diligendi tui, & ample atque hono=
 rifici de tua uirtute existimandi: haud sanè mirum uide=
 ri debet. Sed tamen meas esse duxi partes, redigere tibi
 in memoriam, me eodem animo & obseruantia erga te
 esse, quæ semper fuerim: & simul hanc uoluptatem scri=
 bendi ad te, & tecum per literas quasi colloquendi, cape=
 re properavi. Quia quoniam diu mihi carendum fuit, di=
 ci non potest, quomodo fuerim sepe angore quodam animi so=
 licitum: cum tua in longinquis partibus commoratio, te=
 cum hoc mihi commercium literarum adimeret. Nunc post=
 equum es reuersus (quod tibi bene prospereq; ut eueniat
 opto) renouabo, si tibi non fuerit molestum, hoc officium
 scribendi: teq; interdum meis literis appellabo. Tu quod
 proprium est constantiæ & uirtutis tuæ, me, quem in fide
 tua semper habuisti, ut perpetuò tuare ac diligas, te etiam
 aque etiam uehementer rogo. Vale, Carpentoraacti, XII.
 Calend. Febr. M. D. XXXIII.

IAC. SADOL. EPISC. CARP.

HIPPOLYTO MEDICI S. R. E.

Cardinali, S. P. D.

Cum

Cum ad me Roma scriptum esset, te uiro optimo & homini prudentissimo, mihiq; uetere amicitia coniunctissimo, Antonio Pullconi Burzio in magnis ipsius rei familiaris angustiis, tua ope & liberalitate auxilium tulisse, largoq; illum congiario profecutum esse, quo is nobiles filias, quibus dotem aliter conficere non poterat, honeste atq; ex sue dignitate familie nuptum daret: equidem cepi eam animi letitiam quam debui, plurimumq; ambobus nobis absens sum gratulatus. Quod cum utrunq; singulariter amem, te uero praeterea obseruem etiam atque colam: eadem tua benignitate & illum leuatum onere atque incommodo, & te gloria ac laude auctum esse cognoui. Etenim ea demum uera liberalitatis est laus, cum in illos conferas beneficium, qui sua dignitate donantis nomen illustrant. Ac quod ad illius uirtutes attinet, exponerem libenter quibus ille de causis & tuo & omnium amore dignus sit: (quid est enim illius prudentia, quid temperantia, quid integritate, fideq; spectatius?) sed quoniam tu horum illi ornamentorum praecipuus testis es, quippe qui cum non iudicio solum tuo, quod a tanto uiro satis magni aestimari debuit, sed opibus etiam tuis, & copiis, uirtutis causa decorasti: supersedebo hoc onere, de illo narrandi ac praedicandi quae sentio, & ad te unum conuertar: qui mihi iussa es hoc praeclearo facto admonuisse ceteros, & docuisse, nihil esse tam proprium praestantis eximieq; uirtutis quam aliorum & fouere & honorare uirtutem. In quo magna mehercule naturae uis, & imprimis mirabile consilium extitit. Quae cum duo uirtutis genera constituisset, ut una esset uirtus ad iuuandum & commodandum se impertiens, altera idonea cui commodaretur: ita hunc complexum praeclearae societatis iugatum inter se & annexum esse uoluit.

noluit, ut altera sine altera suum explere munus ritè ne-
qua: nec quisquam habere laudem rectè faciendi possit,
nisi & in quo rectè sit, hoc sit munere & beneficentia di-
gna. Prebuit igitur tibi Pulleo noster facultatem ex tua
eximia uirtute agendi, quòd suis ipse meritis ac uirtutibus
magnitudinem animi tui prouocauit. Ille tibi à tua incunte
etate, egregia cum fide & beneuolentia de-seruiuit, tuosq;
teniores annos aluit instituitq; ad uirtutem: ut tu nunc
in effectus, erga optimum uirum, qui parentis tibi loco
fuit, pietatis officia usurpares. In maximis rebus summo
omnium principum patruo tuo, operam illi & diuturnam
& adde utilem nauauit: ut tu nunc illius industria & in-
tegritate muneribus honestanda, & acuti in pendendis
hominibus, & propensi in adiuuandis famam & gloriam
tibi comparares. Difficultates ille domesticorum incom-
modorum, patientiamq; paupertatis, nec sine dignitate, &
cum modestia diu tulit: ut tu in eo subleuando nunc ac re-
creando, insignem liberalitatis & magnanimitatis laudem
consequerere. Ita in hac ueluti alterna quodammodo inter
nos prouocatione uirtutem, cum ille ita separaret, atque
excoleret, ut ad quamlibet magna promerenda beneficia
esset aptus: tu excelfo & magno animo omnium meritis
tue liberalitate anteire contenderes: factum est id quod
leui, ut tua tamen uirtus existeret superior. Quan-
tum enim inter regem interest, & inter ciuem, tantum
differt inter gloriam dantis & accipientis. Itaque Pulleo-
ni prudentiam, probitatem, modestiam, amamus & collau-
damus omnes: tuam uerò largitatem, beneficentiam, altis-
simam animi summopere etiam admiramur. Tu enim
hæc tempestate unus, aut certè cum paucissimis, opum &
honorum instrumento, quæ tibi pro loco, pro nobilitate
te, pro

te, pro familie tue gloria sunt amplissima, non ad explenda auaritie studia, quae semper infinita esse solent: sed ad effundendam tuam bonitatem in plurimorum commodum & emolumenta uteris. Tu talem iam te, annis penè adhaerentibus adolescentibus, & nobis & Reip. praestas: quales fieri si essent hi, qui matura saepe aetate, & multo usurerum honoribus & muneribus publicis praeficiuntur, splendidi melius hoc seculum omni eiecta sorde auaritie cernimus. Quae maxime una, altis & praestantibus animis atque consilijs infecta atque inimica est. Quae facit, ut dignitas & honestas, & amplitudinis, aut nullam iam, aut siquam exiguum partem teneamus. Cuius quando labi maculam tu & natura tua uoluntateque abhorres, & contrario amore uirtutis & liberalitatis es incensus, illaque species & forma diuinae pulchritudinis animo tuo illucit. Quid est cur dubitemus (pro communi nunc sensu omnium te a tantum loquor) locare in te praesidia spei nostrae, rationemque publicae salutis ac dignitatis in tua potissimum uirtute constitutam habere? cum quid à te expectandum firmitioribus aetatis tuae annis à nobis sit, obsidibus magnis iam edocli sumus. Fortitudine tua superiore antea aduersus ferocissimos nostrae religionis hostes, & tua benignitate ac beneficentia erga de te meritos. Quorum utrumque cum in ipso extremae adolescentiae tuae temporis tanta cum laude gloriaque praestiteris, certissima spes sumus, percepturos nos uberrimam frugem ex matura populi tuae uirtutis segete. Quod ut ita sit, idque nostra expectantia eueniat, & ex tua dignitate, saluumque te, & magnam, & florentem diu uideamus, ego cum Deum immortalem supplex rogo atque oro, tum tibi pro ista tua tantae bonitatis ac liberalitate, & meo, & Pulleonis nomine, gratias

gratia tuæ præstantissime uirtuti, ac tam egregie com-
memorandæ naturæ, uehementer atque ex animo gratula-
tor. Vale. M. D. XXXIIII.

HIPPOLYTUS MEDICES CARD.

IAC. SADOLETO EPISC.

Carpent. S. P. D.

Stilum inquam honestæ rei, actionis' ue, iucundissimum
Spectum mihi capere uisus sum, hæc profecto ea est, de
qua tu mihi per literas grauiissime, & copiosissime superio-
ribus diebus gratulatus es. In quibus dandorum recipien-
torumq; beneficiorum adeo rationes omnes patefecisti, ut
liberis uiri effigiem, quam aptissime postea acutissimeq;
uerbis exornares tuis, te potius animo spectasse intelligam,
quam quod de re tam tenui ea sentias, quæ à te in hanc
sententiam scripta sunt. Facis tu id quidem naturæ tue bo-
nitæ, ut si quid ab amicis recte factum audieris, continuo
id, quæcumq; sit, in cœlum laudibus efferas: neque laudes
solam, sed admiratione ac plausu etiam prosequare. Ego
autem ad hanc quam informandam suscepisti liberalitatis
speciem, nihil adhuc (ut uerum fatear) attuli præter exi-
guum quiddam uix inchoatum, ac planè rude. Quod tu,
qui aberrimis exercitationibus, grauiorum artium locu-
plentissimis præsidys, memoria nostra id affecutus es, quod
uel paucis antiquorum contigisse uidemus: uel sit uo oratio-
nis adeo illustrasti, eò ut me redigas, ut nonnihil existima-
tionis accepisse tuo hoc præclarissimo testimonio non ne-
gem. Est igitur cur Pulleoni gratias agam, cuius uirtute
& probitate ea mihi de illo in animo opinio in, ederit, ut
de agenda hominis utilitate & commodis ratio tandem
inuenta fuerit, hocq; quasi æs alienum, quo illi infirmiores

etatis meae gradus obstricti erant, dissoluendum. Ita
 factum est, ut dum ab officio non discedimus, non solum
 id factum, et humane homines interpretentur: sed aliqui
 ex parte in societatem quoque illius praestantissimarum lau-
 dum mihi deueniendum putent. Quod quoniam ab i-
 probari sentio, tuo iudicio standum est. Itaque non pugna-
 tecum, et omnia quae de me scribis deique mea humanitate,
 liberalitate, beneficentiaque aduersus Pulleonem, eo per-
 tinere arbitror, ut et tu quanti illum facias, et quanti
 rursus a me fieri uelis, hoc tuo illustri testimonio testatum
 relinquis. Nam de superioris anni aduersus seuisimos no-
 strae religionis hostes suscepta a nobis prouincia, nihil
 quod tibi respondeam. In quo quidem ea mihi tribuis, quae
 sine temeritatis nota uix possim agnoscere. Desiderio certe
 peracri, ac studio flagranti ad ea tunc arma accessimus
 quae si uerum nobis sumenda erunt, tanto Reipublicae in-
 signiorem operam nauare conabimur, quanto maiora
 nobis corroborata iam aetas, consilij maturitatem, et
 rerum usum attulit. Tu uero mi Sadolete, quem a nobis
 maximarum et grauissimarum artium studia, in quibus
 iam pridem magna cum laude uersaris, abducunt,
 isto tuo sic frui oculo, ut cum te praeclearis-
 simis ingenij monumentis ab omni posteritatis
 obliuione uindicaueris, non
 nihil etiam memoriam no-
 stri conseruandam pos-
 tes. Vale. Roma
 Idibus Iu-
 nij.

IAC. SADOLETI

EPISC. CARPENTORA-

CTI, EPISTOLARVM

LIBER VIII.

REGINALDVS POLVS IACOBO

SADOLETO EPISC. CARPEN-

TORACTI, S. P. D.

RATIAS tibi agam prius, (ita enim rerum ordo, & mei officij ratio postulant) deinde ad mandata tua conuertar. Neque uerò illa solum me ad agendum gratias impellunt, quæ tu in me præsentem officia comulisti: cum me domo atque hospitio honorifice sanè lantèq; acciperes, cum animum meum, tui congressus cupidissimè, erudito illo & pleno grauitatis sermone retineres & plane pasceres: atq; maximis de rebus querentem & hesitantem, omni prorsus scrupulo & dubitatione liberares. Quæ quidem quoties in mentem reuoco (reuoco autem sæpius) quod de Platonis cæna dixit Timotheus, cum ab eo inuictus esset, & eundem postero die uidisset, cænas Platonis non modò in præsentia, sed in posterum quoque diem esse iucundas: idem ego multo prolixius de tuo hospitio dicere possum. Nò modò in præsentia fuisse iucundum, sed in aliquot menses iam fuisse, atque idè, ut spero, in multos annos futurum. At uerò cum à tua consuetudine, cuius ego suauitatem tum primum quasi gustare cœperam, tam cito dirimi, ac tanto locorum interuallo disungi, animo fari molestè ferrem, cum nec mihi tum integrum esset aliud facere, rationibus meis sic ferentibus, & in hæc loca pertrahentibus: ne huic quidem dolori meo defuisti. Inita

enim à te ratio est, quemadmodum eo quo tantopere delectabar, non usquequaque priuaret. Sed ut te etiam absenti aliqua ex parte fruerer, adiuncto mihi eiusmodi itinere comite, qui te mihi quotidie reddebat, qui iucundissimos, et grauissimos sermones sine intermissione referebat, nec sane intermori eam, quam ex consuetudine tua uoluptatem cepi, ullo pacto sinebat. Quis enim te ipsum melius exprimere potuit, quam tu, quam scripta tua, quam liber ille tuus quem per me Bembo reddi uoluisti? in quo prudentia tua, grauitas, doctrina, quibus maxime delectabar, elucent. Hunc certe mihi comitis loco accepi: qui non modo mihi in breui illa et paucorum dierum uia, quae in Italiam properanti instabat, pro uehiculo fuit, quod de faciendo comite dici solet: sed in longo totius uitae cursu, in quo maxime, et periculosissime laboratur, et uehiculi, et ducti locum facile obtineret. Ex quo quidem hanc primo aspectu uoluptatem cepi: quod mihi cogitationem omnem de eo, in quod ingressus eram itinere, impedito sane et molesto, abstulit, meque totum in contemplationem praeclari illius itineris abduxit, quod te duce et monstratore, adolescenti ad laudem et decus tendenti, certum et gloriosum proponebatur. In quo quidem ualde delectabar, cum quasi oculis, sic animo cernerem, te grauissimum et prudentissimum senem, ut peritum gubernatorem, gnarum et locorum et maris, syderumque et tempestatum omnium, sic animo prouidum, sic omnia pericula longe lateque prospicientem, ut nihil non praediceres ac praecaueres, quod uel impedire tam praeclarum cursum, uel in periculum adducere posset. Qui non cuius adolescenti, in uulgi moribus educato, uulgaribus parentibus orto, et qui filiorum educationem in postremis haberent, te ducem profitearis: sed

Si qui ab optimis parentibus, penè antequam in lucem
 produceretur, huic tam præclaræ expeditioni fuerit de-
 stinatus: cuius educationi natura non obfistere, sed suas
 doles benignè largiendo, se fautricem sponderet. Qui ab
 incunabulis sic eductus, sic literis & moribus formatus
 fuit, quem admodum est à te sanctissimè & prudentissi-
 mè prescriptum. Hunc uerò talem cum tibi ipse oratione
 formasset, uel potius natura sic formatum, & parentum
 curis huic rei destinatum, cum Paulum tuum accepisses,
 qui non uoluptatis mihi præbuit, præclarus ille quem re-
 ceperas, in eo instituendo apparatus? Deinde cum ex puerili
 institutione, tanquam ex angustijs eum abduxisses, & in
 letum illud, quod adolescentis institutioni quasi pelagus
 patet, adduxisses, um sanè maximè delectabar, cum te
 sanctissimo illo orationis cursu, plenis eloquentiæ uelis,
 in omnes artes doctrinasq; percurrentem uiderem, ut cum
 nihil tibi tum aliud propositum esset, nisi ut earum artium
 scles & loca, ubi ad tempus insistendum, atque ad maiora
 & alteriora tendenti commorandum esset, monstrares: ea
 tumen sic oratione illustras, sic artium singularum uires
 & uirtutes explicas, ut propè monstrando in earum iam
 possessionem mittere adolescentum uidearis, atq; eas recen-
 sula tradere. Hæc certe magna um uoluptate contem-
 plaber. Sed quò magis me delectabar, eò sanè auidius ex-
 pectabam, quò tandem præclarum istum cursum, quem
 uno apparatu instituisti, dirigeres: quem tibi portum
 proponeres. In qua expectatione statim se mûi in conspe-
 ctum obtulit philosophiæ portus, quò te uelis renicq; pro-
 perare, atq; illhic paulò pòst alumnum tuum relinquere
 uidebam. Præclarus ille quidem, & omnibus alijs portus
 preferendus, si antiquis illis Aristotelis & Platonis tem-

poribus, uel etiam si recentioribus M. T. Ciceronis, hic
 cursus abs te institutus fuisset, aut si ij gubernatores ad-
 lescenii tuo contigissent: nec enim illi profectò alium elo-
 gissent, nec facile tum alius tutior uel commodior reperiri
 potuit. Sed cum his felicibus tēporibus cursum instituen-
 tuum, quibus ut multi terrarum noui tractus, insuleq; et
 portus antiquitati incogniti, inuenti sunt: pluribus enim
 qui antiquitus celebres erant, uel mari obrutis, uel ueti-
 state consumptis: sic etiam animorum portus multo tutius
 et tranquillior, Deo ipso, et eodem Dei filio duce et in-
 uentore nobis apertus sit, quem antiqui ignorabant. Cumq;
 Sadoletus ipse, qui in hoc cursu gubernatoris locum obti-
 net, etsi appulsus quidem ad antiquorum portum, tamen
 preteruectus sit, nec diutius ibi comitatus, quoniam ut ne-
 cessaria sibi inde sumeret ad reliquam cursum perficien-
 dum: in hunc tandem, qui à Dei filio monstratus sit se re-
 ceperit, ubi nunc summa cum animi tranquillitate et se-
 curitate uiuit: quid est cur non Paulus tuus merito tecum con-
 queratur, si in alieno et infido iam portu cum relinqua-
 ciam te ipsum in optimo et tutissimo collocaris? Ego cer-
 te illius uerbis tecum exoptulare non dubitabo, si inueniam
 omnibus uel naturæ dotibus, uel doctrinæ præsidij tu
 opera instructissimum. Et planè talem qualem tu paren-
 tum uotis expetendus proponis, fluctuantem iam in phi-
 losophiæ portu relinqueris: quæ ne portus quidem iam no-
 mine digna sit. sed ut de Tenedo dixit Poëta, Nunc tan-
 tum sinus, et statio male fida carinis. Atqui non nobis tan-
 tus iste in eo educando apparatus; nec præclara ista tua in-
 stitutio, talem nobis promisit, qui præcepta tandem uiuendi
 à philosophis peteret, aut qui animi securitatis causa in il-
 lorum portum confugere necesse haberet: sed qui uel prima
 cipibus

apud ipsos philosophorum, si iam reuiuiscerent, nouum
 et praestantius uiuendi genus ostenderet, quo illi nunquam
 asperare potuerunt. Sapientiam autem et animi tranquilla-
 mentum longè aliam, et aliunde quàm à philosophiae prae-
 ceptis petendam, tantò praestantiorem et diuturniorem ea
 quam philosophia promitteret, quantò humanis praestabi-
 lis diuina sunt. Quare age mi Sadolete, noli promisso
 tui tali iuueni instituendo satisfactum putare, si eum ad
 philosophiae limites perduxeris, aut etiam si philosophiam
 ipsam integram tradideris. Soluas inde oportet, neque un-
 quam desinere, donec in sacrum eundem portum, in quo
 tu ipse summum animi tranquillitatem uiuis, illum perdu-
 xeris. Nec enim conuenit tam praestanti educationi, et illi
 quae omnium opinione, heredem uirtutis et sapientiae
 tuae es relicturus, in alio quàm quo ipse tabernaculum uitae
 posueris, portum conuiescere. Hec ad te uerbosius scripsi,
 uel tuo imperio obsequutus, qui me etiam de illo tuo libro,
 quem satis admirari non poteram, quid sentirem ad te scri-
 bere uoluisti, uel meo in sacras illas Musas amoris satisfaci-
 entis. Quas abs te illaudatas et tacitas praeteriri, cum re-
 liquas omnes artes et disciplinas dignis praerogatijs orna-
 ris, uix aequo animo spectabam. Vel etiam quòd Langeo
 nostro, cuius liberis instituendis et abs te labor praecipue
 sumptus sit, hoc imprimis gratum fore non dubitabam, si
 quod in philosophia et reliquis artibus facis, ut singula-
 rum laudes attingendo, ad earum studium adolescentum
 animos erigas, idem in Theologia facere non neglexeris:
 in qua reliquae omnes, ut in oceano flumina, se immergere
 solent, et debent. Et certe conuenit, ut quae te ipsum ma-
 xime ornat, et indies magis magisque ornatura est, cum de
 ipsa disciplinis sermo sit, quarum cognitio humanos animos

colit & perficit : eius laudem haud quaquam silentio inuoluam : praesertim cum ad Langeum scribas , quem scis quoties e negotiorum fluctibus , quibus in aula uersantem inctari necesse est , emergere licet , in nullo libentius , quam in Theologiae portu conquiescere . Sed tu meae loquacitati ignosces , qui cum sancte adiurare possim , me his quatuor annis non tantum quidem Latine legisse , quantum nunc ad te scripsi , Theologorum libris auocatum , quos tam in genere Latinorum scriptorum non pono : in hanc in solam Latine scribendi loquacitatem erupi . Sed ut loquendi tibi sic etiam scribendi ad te , quo cum absente quasi loqui uideor , dulcedo quaedam me longius ultra . pistole finis prouexit . Cui tu pro tua humanitate ignoscas oportet . Nunc ad tua mandata uenio . In quo et breuior ero , quo pauciora mihi scribenda reliquerunt eorum litterae , ad quas mihi mandata & litteras dedisti : quas iam spero ad tua rescriptas te habere . Omnes enim receperunt , post paucos dies quibus id commodè facere possent , & tuae uoluntati esse satisfacturos . Bembi uerò litteras . iam bis ad te mitte quem cum Venetijs salutarem . eijus tuas litteras una cum libro darem , quantopere delectaretur de te , & de tuis studijs audire , pro uestra coniunctissima necessitudine , facilius est tibi existimare , uam mihi scribere . Veronensi uerò Pontifici , quem Verula salutavi , etiam tuas litteras tradidi : qui me unum diem apud se detinuit , cum nullus penè nobis sermo esset , nisi de te , & de studijs tuis : cum saepe se ualde dolere ostenderet , suauissima consuetudine tua , propter longum interuallum , quo disiuncti estis , se priuari . Laxum tuum Patavij offendi , cui etiam tuas litteras tradidi , cum ad me salutatum humanissime uenisset . Omnes uerò tibi de ista animi tranquillitate & ocio gratulantur : ex quibus

quibus tam præclaros fetus oriri, & prodire in utilitatem
publicam vident. Quæ ut tibi perpetua sint optant. Egoq;
imprimis, qui non minus præclaros sciam te iam parturire,
hi quæ te iam sunt in lucem editi, hoc idem optare non
desum, partumq; felicissimum optari. Vale. Venetijs,
IIII. Calend. Novembr.

IAC. S ADOL. EPISC. CARP.

REGINALDO POLO

S. P. D.

Ulam primum cepi ex literis tuis fructum, quod cogno-
ui ex his manu tua scriptis, te ualitudine bona iam uti:
te qui fueram mehercule aliquot antea diebus non parum
solicitus, cum Thomas tuus ad me Auenione scripsisset, te
in eum morbum quo hic laborabas, Venetijs denuo inci-
disse: nunc tue mihi peroptatæ literæ omnem mihi huius-
modi de te metum & sollicitudinem meam penitus abster-
serunt. Confido enim (quæ tua temperantia est) hunc nun-
cium ualitudinis tuæ, & letitiam quâ nos ex eo capimus,
diuturnam nobis fore. Alter autem fructus ex tuis literis
non tam fortasse necessarius, quàm hic de quo dixi, sed
certè ad uoluptatem animi aliquanto uberior: quod quan-
tum tu me ames, & quàm de me honorificè sentias, ex
eisdem plane literis perspexi. Etiam mehercule cuiusmodi
tu sis, quàm doctus, quàm humanus, quàm elegans, quàm
dignus qui ab omnibus his ameris atque colaris, qui uirtu-
tem, & comitatem, & optimum sibi morem esse colendum
patent. Sed quæ tu ad me de me ipso scribis, in quibus iu-
dicium tuum est de me cum singulari beneuolentia con-
iunctum: omnia sunt eiusmodi, ut cuius intuenti facile ap-
pareat, amantis illa esse hominis magis, quàm iudicantis.

Et si enim tu hac ingenij quoque et sapientie laude miris
 ornatus es ut possis commodè iudicare de altero : tamen
 quoque tibi esse impedimento , quod plurimis officit ,
 amore inductus , amici bona carius aestimes , quàm quàm
 illa sunt , minimè mirandum est : præsertim cum naturam
 humanitatem habeas ingenio et prudentia non inferiore.
 Mihi quidem , cum ea quæ mihi tribuis , non continuò agnos-
 scenda esse uideantur , libenter illa refero et conuerto ad
 amorem : quo sanè dum charus tibi iucundusque sum , suis
 tuo iudicio me ornatum esse puto. Non enim mediocris est
 operæ , neque uirtutis , tali uiro qualis es tu , tantopere ple-
 cere. De te uerò , mi doctissime atque humanissime Pole ,
 ea dixerò quæ sentio , nunquid tu illa certo iudicio , ac be-
 neuolentiæ in te meæ es ascripturus ? Vitam quidem pos-
 sem uerbis omnia complecti , quæ mihi de te in animo im-
 ta , penitusque affixa sunt : non uererer nimiam amantissi-
 spicionem. Sed si hoc non queo , quod meos eloquentiæ
 primendi que conatus , tuorum ornamentorum copia obruit
 illud quidem dicam quod in promptu est : usque eò me aspe-
 ctu , sermone , sanctissimis tuis illis , et modestissimis mori-
 bus , fuisse captum : ut nunquam postea mihi ex animo no-
 stri illius congressus memoria exciderit. Quamquam enim
 perspiciendi tui penitus , ac fruendi exigua mihi potestas
 fuit facta , propter subitum à nobis discessum tuum , qui
 mihi mæroris non minus reliquit , quam tuus lætitiæ ab-
 uentus attulerat : tamen uitæ cursum tuæ mecum ipse con-
 siderans , et summorum hominum testimonia , quæ tibi
 sæpe egregia apud me ab illis data sunt , cogitatione mea
 repetens , quibus præsertim testimonijs breuiss illa mecum
 congressio tua apprimè fidem fecisset : talem te in animo
 gerere cæpi , qualis prospectò tu es. Neque aliter statuerem
 potuerim

poteram, quàm cum, qui & nobilitate domi, & fortuna
 amplissimus, cognatos, familiares, patriamq; reliquisset:
 & cum flagraret studio atque amore artium optimarum,
 ex aliis orbis terrarum regionibus illarum adipiscen-
 darum causa in Italiam se contulisset: ibiq; annos complu-
 res commoratus, ita se dedisset familiaritatibus amicitijsq;
 doctissimorum ac praestantissimorum hominum, ut illorum
 omnium iudicio imprimis dignus ipse haberetur, quem &
 propter fidem atq; integritatem uitae uenerarentur omnes,
 & propter ingenium doctrinamq; colerent: hunc ego (in-
 quam) existimare alium non poteram, quàm summum &
 singularem uirum: hominemq; eiusmodi, cui nos ista qui
 possumus & indicare aliquid possumus, non beneuolen-
 tiam modo, sed honorem tacitum, sed omnia cultus & offi-
 cij opera & perspicua studia deberemus. Accesserunt li-
 tere tuae praeclarae testes ornamentorum tuorum, atque
 amoris summi erga me tui: quae me totum tibi addixerunt.
 Quam ille humaniter scriptae! quàm eleganter! quàm ar-
 guit! nihil ut ingenij luminibus his quae in eis plurima
 elucet, nihil ut praeclara effigie pietatis tuae, ac religionis
 erga summum Deum, quae in illis expressa est, fieri possit
 illudrius. Et tamen tu is cum sis, qui alicuius domum in-
 gressus, intro tecum feras laetitiam hospiti tuo, atque hono-
 rem: agis mihi per literas gratias, quòd te domi meae li-
 benter acceperim. Quasi non maximo mihi ornamento
 fieri aduentus tuus, & uoluptati sermo atq; congressus.
 Aut tu plus ex me, quàm ego ex te, & ex sermonibus tuis,
 adeptus fueris & suscitatis, & commodi. Ast ego tuum
 illud consilium fidele & sapiens nunquam è memoria de-
 pono: cum tu mihi dubitanti, quòd nam genus potissimum
 sequi studiorum deberem, & quorum auctoritati atq; opi-
 nion

nionibus assentiri: quòd erant, qui alia mihi studia quædam, & diuersas scribendi rationes proponerent: fidem & promptè consulisti, ut ea præcipuè sectarer studiorum quorum fructus in hac uita non solum, sed in omni eternitate integri manere possent. Quo ego responso maxime adductus sum, ut me literis sacris totum dedendum parerem, ad quas eram iam quidem sponte mea propensa. Simulq; integritatem, & uirtutem, & religionem tam admiratus sum. Qui cum inter eos homines diu uersauisses, quibus hæc studia minus probantur: atque ex artibus ipse instructus, quorum uidetur lepos, eruditio, elegantiæ ab his rudioribus (ut existimatur) studiis abhorreere: ueritate tamen naturæ, & ingenij ui, ac cæteris, anteposenda studia duceres: quæ non præsentem modò suauitatem, sed multò magis rationem perpetuæ utilitatis habeant. Sed quid ago? maioris ista sunt operæ & temporis longior, quàm ut una epistola comprehendere possint. Veniamus ad literas. In quibus quòd scribis, librum meum in uia tibi per uehiculo fuisse, ualde medijsfidius id lætor: quodq; cum probas ac laudas, mihi uehementer gratum (quid enim dissimulare est opus?) Sed illud gratius tamen est, quòd et illo te intelligo memoriam & cogitationem mei crebris aliquantò & diligentius usurpasse: quo nihil mihi quidam accidere potest optatius. Mandata mea, quæ abeunti tibi dederam, diligenter te confecisse, neq; miror, (noui enim fidem & integritatem tuam) & te de ea re plurimum deamo. Accepi iam quidem à Bembo meo literas, cum uberes ad ea quæ ab eo requirebam, imprimisq; & elegantes & eruditas: tum omnibus refertas officij ac beneuolentiæ signis. Expostulationem tuam qua uteris mecum, quòd locum Theologiæ in enumeratione earum artium,

quibus

quibus recta institutio adolescentiæ continetur, nullum
deberem, sed in philosophia totum hominem constituerim:
sic accipio mi Pole, ut in omnibus tuis dictis atq; factis, tua
animi virtus, & Deo dedita uoluntas uehementer mihi
probetur. Sed ego primum nominatim de Theologia nihil
dixi, quod ea in philosophiæ nomine continetur. Est enim
Theologia (ut ipse nosti) apex quodammodo philosophiæ,
& siliquium. Cuius tanquam magni cuiusdam corporis,
cum plura membra sint, ut ab Aristotele est perspicue de-
monstratum: illa quæ de Deo pars, & de principe causa
pertractat, sola propè digna est quæ philosophiæ nomine
consecratur. Quæ etsi aliter ferè tractata à nostris est, ac
riteribus fuit: eam tamen philosophiam nunc appellari
uideo à doctissimis & sanctissimis uiris, Chrysostomo, Ba-
silio, ceterisq;. Deinde cum adolescentem sic instituam, ut
cum duntaxat deducam ad annum ætatis quintum supra
ingressum, post id autem suo cum arbitrio permittam:
non uisum mihi fuit conuenire, accuratius ad ætatem il-
lam de Theologia uerba facere: cum hæc ars una atque
scientia senectuti maximè & sedatioribus annis apta sit.
Et si præcepta suscipiendæ religionis necessaria etiam iu-
uente sunt, quemadmodum utique sunt: satis illa à me in
eo libro, quatenus quidem ad adolescentiam pertinet, sint
tradita. Postremo, cum in Hortensio distinctius de philoso-
phia acturus sim, eamq; in suas partes omnes distributu-
ram, ueluti de qua proprius ibi sermo habendus est: non
dixi eius dialogi ornamentum, quod in laudatione Theo-
logiæ uel præcipuum futurum est, in hoc præ-
lo conuenire: cum id iucundius tum futurum sit, si ad
hominum aures nouum atq; integrum accedat. Habes rati-
onem eius prætermisionis meæ, quam tibi cupio proba-

tam

tam esse. Certè enim ego quod iudicaui esse congruè
id secutus sum. Et nunc quidem perdifficilis foret com-
tatio. Plura enim mihi inuertenda in eo libro, uel totus
tius liber alio ordine pertexendus esset. Verum de his
Te amari à me mirificè, & coli, ualde tibi persuasum
uolo: neq; me magis appetere quicquam, quàm ut meo
ga te uoluntati tua mutuo uoluntas in me amando respo-
deat. Vale. III. Non. Decembris, M. D. XXXII Co-
pentinae.

IAC. SADO LETVS EPISC.
CARPENT. REGINALDO
POLO, S. P. D.

Serius respondi tuis literis, quàm uolebam: quod acci-
Spartim imbecillitate ualetudinis, quæ etsi grauius
non oppressit, fuit tamen mihi ad scribendum impedi-
to: (destillationibus enim molestis diu sum tentatus) po-
tim quòd itineribus necessarijs aliquantum tempus con-
sumpsi. Ut uerò primam oportunitas scribendi daretur
nihil habui antiquius, quàm literis tuis respondere: pro-
ferim tam modeste, & tam eleganter scriptis. Summa
enim tuus in illis pudor, & summa ingenuitas apparet.
Sed quòd tu multis uerbis in illis disputas, existimare
eas laudes quas tibi tribuerim, uel ab amore profectas esse,
quo meum iudicium fallatur: uel si aliquid in eis iudicio
dandum, id eò intentum esse, ut non quia eiusmodi sis, si-
co illam à me prædicationem uirtutis tue dicis esse
ptam. Facis hoc tu quidem quemadmodum cetera soles,
omnibus in rebus quascunque agis, aut loqueris, mori
rectus & liberalis eluceat. Sed ego facile me ab om-
illi

huiusmodi disputatione euoluo. Fæor enim planè, quæ-
 cunque dixerim de te, omnia fuisse amoris: sed qui amor à
 uero & integro iudicio profectus fuerit. Non enim quia te
 amavi, talem te esse existimaui: sed quia talis mihi es co-
 gnitus, itcirco amor ille à me susceptus fuit. Atque utinam,
 mi Pole, tam facile mihi esset omnia explicare uerbis, quæ
 ego de te sentio, quam facile est ea quæ dixerim præstare.
 Verum hæc hactenus: non enim postulat mutua nostra be-
 nevolentia huius generis longam orationem. Illud mihi ius-
 tantissimum ex tuis literis accidit, quòd cognoui tibi esse
 perfectum, te à me amari: quod quidem facere mihi
 uisum est, aut omnis penitus abiicienda est humanitas.
 Quod enim tantum in amando esse potest animi studium,
 ut non id uirtus & amabilitas tua longè superet? tuum
 quidem animum aduersus me, & beneuolam plenam fidei
 & constantie uoluntatem, ita contingant mihi ea quæ uo-
 lo, ut omnium rerum habeo carissimam. Quare nil restat,
 nisi ut paribus utrinque officiis amicitiam excolamus. quod
 ego & de me, & de te æquè polliceri possum. De iniuria
 quam à me uideri uis Theologiæ fuisse factam, satis me tibi
 esse purgatum arbitrabar. Verum quoniam instas denuò,
 & urges; dabo operam, ut tuum ad arbitrium per me illi
 satisfiat. Tu modo, quod bonorum est & prudentium iu-
 dicium, in tabellam suspendito, ut in re non liquida nul-
 lum innocentie præiudicium afferatur. A Thoma tuo ac-
 cepi literas, homine tua familiaritate dignissimo, & eis
 studiis in quibus quotidie uersatur. Ei tu multam meis
 uerbis salutem: itemque ceteris, quos nobis amicos esse scis.
 Pateris sepi laborauit plurimulos hæc iam dies etiam
 melius esse incipit. Itaque spe bona de illius salute sumus.
 ut si ualisset, non desisset officio scribendi ad te. tui
 certe

certè memoriam (ut debet) summa cum fide beneuolentiā
conseruat. Vale mi Pole. Carpentoraſti, Pridie Idus Iulij
M. D. XXXIII.

IAC. SADOLETVS EPISC. CAR-
PENT. REGINALDO POLO,
S. P. D.

Accepi tuas plenas officij & humanitatis litteras
omnemq; in illis probi ac prestantis ingenij tui, et
pristini erga me amoris imaginem penitus recognoui.
Quorum utrumq; quanti faciam, nihil attinet nunc me scri-
bere. Vt roque quidem certè ita delector, ut nihil mihi acci-
dere possit optatius, quàm me abs te tali uiro diligi. Sed
que à te de prætermiſſione officij scripta sunt, quodq; in
eo uideris uereri, ne aliqua abs te culpa suscepta fuerit,
amabo te mi Pole, sint ea ex mutua nostra beneuolentiā
penitus sublata. Non enim recipit amicitia nostra suspi-
ciones huiusmodi: nec tu peccare prætermittendo officium
potes, nec ego animum tuum aliter atq; est interpretari.
Quem cum officiosissimum & amantissimum mei esse co-
gnoscam, non ex euentis tua mihi uoluntas, sed ipsa per
se & sua sponte spectata est. Equidem desideravi non minus
quam tuas litteras: neque id me hercule iniuria: quid enim
est illis quod me delectet magis? Verùm ita desideravi, ut
ego illa me uoluptate carere molestè ferrem: non ut te offi-
cio aut amicitia deesse arbitrarer. Cui tamen mea do-
quando intermiſſe uoluptati sentio nunc à te cumulatè sa-
tisfactum esse. Caue enim putes, quicquam mihi acciden-
tari potuisse tuis litteris dulcius. Que cum totè undiq; tua
la me ex parte præcipue acceperunt, qua in deſideratis
mirum & urbanè excuſationem tibi non scribendi ab om-
nibus

tionis inopia & exilitate repetebas : qui totus elegantis
 ironie locus , & uultum mihi & animum suauissima hila-
 riuitas aspersit. Obsecro , istos ne tu riuulos squallentes &
 aridos, aut tenui aquula interdum fluenteis uocas ? qui mi-
 hi incurrere uisi sunt abundanter & largiter , ut appa-
 reat, non tenuem, sed uberrimum , & eundem perennem
 fontem illa fundere. Quanquam hoc quidem de te mihi iam-
 dum persuasum habui : te , quæ concupiuiſſes , omnia
 effecturum esse. Notum mihi erat ingenium tuum , nota
 uirtus. Ardor autem ille , qui animis præstantibus ad ap-
 petendas res magnas comes adesse solet , nihil mihi non de
 te uel maximum pollicebatur. Speraui itaque fore, nec sum
 deceptus, ut tu ad istam ipsam, in qua nunc insistis, doctrin-
 æ & eloquentiæ coniunctam laudem peruenires. Quæ
 propter & gaudeo pro amicitia , & tibi gratulor. Illud
 aliquantum egreſſero , quòd uidere quasi uideor , hæc à te
 ipso ornamenta contemni : quæ meo quidem iudicio tanta
 sunt , ut sine his constare ne illa quidem rectè queant , quæ
 tu omnibus antefrenda iure optimo putas. Quo de gene-
 re, quoniam his iam à te sum laceſſitus, tempus non alienum
 uidetur mecum tibi sententiam breuiter exponendi. Sacra-
 rum rerum studium , & disciplinam tibi placet rebus cæ-
 teris anteponi. Quod ego quoque tecum unà cōfiteor. Cur
 ergo in artibus reliquis, & maxime in philosophia, tempus
 conterimus ? Quia nequimus ad fastigium sine fundamen-
 to, & sine parietibus peruenire. Quid ista quandiu curan-
 da nobis sunt , ut non in uno illo ipso , quod optimum est,
 omnia nostra studia ponamus ? Ad quod dicendum est , esse
 boni patrisfamilias totius domus tutelam & procuratio-
 nem, non unius duntaxat partis gerere : uerum ita totius,
 ut potissime quæq; in ea diligētius curētur partes. Et quo-
 tiam

niam de domo & de ædificatione mentionem fecimus: quâ non uideat, Theologiam, quatenus in scientiæ ratione & genere reponatur, sine philosophia stare ipsam per se, & se sustinere non posse: utranque uerò minus apte munus tueri suum, si à copia & facultate dicendi deferatur: At enim mundana ista sunt, & celebritatem ex hominibus querunt, uulgiq; rumusculos & laudatiunculas aucupantur. Sunt enim nonnulli usque adeò rudes, ut hoc quoq; studiosis bonarum artium hominibus contentur obijcere. Quis uerò merces externa ingenuos moueat animos, parumq; in eo fructus uoluptatisq; sit, cum quis quid facit, ut id apte ac uenuste, & sine labe ulla maculaq; efficiat. Nam iam quidem aduenitia res est, & in aliorum potestate sita: aliam quam qui primo & præcipue conuendunt, ij non uere, neque ex animo bonis artibus, sed per simulationem dati operam. Omnis autem ingenij & uirtutis actio premium ipsa sibi in se coniuinet, si ad perfectam speciem sui queque generis perducatur: ipsaq; rerum gerendarum pulchritudine contenti simus. Quod si decor ab oratione remouendus sit, cur non idem etiam à moribus? non ijs dico quibus inest uirtus, quæ ipsa quoque non alio fructu & emolumento, quam suo decore spectanda est: sed de eis loquar moribus, qui in gestu & omni motu corporis, ipsaq; uoce atq; uultus conformatione liberali, bene institutos homines ab agrestibus discernunt. An est quisquam qui reprehendere iure queat, quod seruus coram domino suo non modò sordidus atque frugi, uerum etiam sine sordē, cultu honestiore corporis studeat apparere? At iam ista ad summi boni adaptionem minus necessaria sunt. Ne sint: adiuant certe, hocq; sæpe efficiunt, ut multi ad illud expetendum procedant comutiores. Et sanè uidendum est, si circuncidamus

ampuemusq; cetera, & tantum quod summè est necessa-
 rium relinquamus: ne dum diuini uolumus planè fieri, hu-
 manis partem nullam teneamus. Sit modò nobis hoc fi-
 xum, quod utique esse debet, ut omnia, in nobis si qua me-
 liora sunt, accepta Deo penitus referamus: eaq; ad eiusdem
 uirum gloriam conferamus. Hoc animo qui fuerint, cum in
 ijs quas suscipient actionibus, rebusq; quas gerent, summam
 sibi dignitatem operis proponent, summamq; pulchritu-
 dinem, inq; eam amore & studio incitati ferentur: tum
 non erit in his talibus pertimescendum, quòd inani laudis
 cupiditate deducti, à summo bono deficiant. Itaque ego &
 liberalibus artibus, quoad in illis nos, quantū proficiamus,
 non perniat, & imprimis philosophiæ operam dandam pu-
 to, sine qua (ut dixi) nec Theologia quidem constat. In
 qua quòd scribis te ita tempus omne consumere, ut ad cæ-
 tera artes atque scientias nihil spatij tibi ne respiciendas
 quidem relinquatur, non satis planè intelligo quid dicas.
 Patris autem me pro nostra familiaritate, & meæ ac-
 tue naturæ ingenuitate liberè agere tecum. Non intelligo,
 inquam, quid hoc tantum tuum sibi uelit studium. Nam si
 ea tantum nobis percipienda sunt, quæ ad credulitatem no-
 stram, & fidem faciendam de Dei clementia & benignita-
 te erga nos pertinent: ea sunt nobis, nec multis, nec ob-
 scuris, sed clavis & illustribus literis sat compendiosè tra-
 dita. Liber enim Euangeliorum omnem uiam & rationem
 nostræ salutis continet. Si uerò explicanda illa uberius
 sunt, & enucleatius tractanda: an te plus in eo tibi ab in-
 finitis uoluminibus istorum, qui ætati nostræ propinquo-
 rum, omnia referferunt inconditis libris, & litigiosè scri-
 pti, quàm à Paulo, & lege ueteri, & à prophetis opis la-
 tum iri existimas? Pauci libri sunt, (nisi forte me fallit)

in hoc à nobis genere perdiscendi: sed quos magna cura & attentione animi legere debeamus, si ad diuinorum rerum cognitionem cupimus aspirare: qui non modicum spatium locumq; dant lectitandis aliarum artium ingeniorum autoribus: sed ab ijs ipsi liberalibus studijs non exiguam accipiunt suæ utilitatis & dignitatis adiumenta. Non forte existimamus, summos illos uiros, qui primi hæc Christiana literis illustrarunt, sine comitatu optimarum artium tantos progressus in diuinis facere potuisse. Quo in numero Basilium, Chrysostomum, Augustinum, Hieronymum fuisse cognouimus. Sed de his satis, uel fortasse nimis multa. Lazarum meum, tuum contubernalem factum esse, prior, nisi mihi pergratum est. Quanquam enim corpora à uobis absum, animo tamen uobiscum excubo: ut uideri mihi interdum quæstiunculas uobiscum unâ, & familiares sermones texere. Eum porro ego ad philosophiæ studiū animandum nunquam censui: quippe quorum ipse studiū & amore imprimis teneatur. De Theologia quidem ita assentior, nunquam illum ad summum peruectum iri, si ad reliquas facultates & disciplinas, quas multas magnas possidet, hanc quoque primariæ artis, nobilissimæq; scientiæ cognitionem adiunxerit. Cuius ego tibi in Hortensio attexam laudationem, utiq; quoad patietur ratio operis, quo ego nunc me assidue uehementerq; exerceo: spero propediem copiam me uobis facturum, qui meas ineptias irridere possitis. Io. Petri Carasæ Theatis episcopi, doctissimam, sanctitatem, uirtutem, notam habeo iam diu, eamq; oculis fero. Gasparem Contarenum amo coloq; nec de hoc mie mihi cognitum: sed de animi uirtute, & de eruditionis fama. Tu mihi gratissimum feceris, si utriusq; salutem meis uerbis plurimam dixeris. Contareno hoc a

plius dictum mihi fuisse hoc anno, cum essem Masilia, librum confectum ab eo, in quo de optimo ciuitatis statu grauius docteq; differatur: cum librum cupere uehementer me legere. Quod Superatius, homo ingenio et nobilitate praestans, cum discederemus Masilia, pollicitus fuit mihi se curaturum, ut exemplum ad me primo quoque tempore mitteretur: cum ego oblitum arbitror. Tu qui autoritate et gratia plurimum polles, si effeceris hoc mihi, ut quod sine onere aliquo tuo et sine incommodo fiat, cupiditati in hac re non geratur meae, magna me iucunditate medijsfidijs affectum. Quod ut contendas et enitare, magnopere a te etiam aequum peto. Vale. I X. Calend. Decem. 1534.

IAC. SADOLETVS EPISC.

CARPENT. IACOBO SIMONETAE

Episcopo Pisauri S. P. D.

SEMPER cognoui singularem in te prudentiam. Amorem vero erga me pluribus iam rebus etiam expertus sum. Solacium mihi, posteriores literae tuae utriusq; rei certissimum testimonium mihi attulerunt. Nam et cum beneuolentia consilium, et in consilio beneuolentiam erga me tuam omnem ostendere. Itaque ego, homo minime timidus, qui ea quae scripseram, curaueram etiam ut uiderent illi ipsi quos contra uidebantur esse scripta, ut eorum iniquissimi in miserorum fortunas impetus magis refringeretur, cum me non periculi mei cogitatio, sed officium et pietas imprimis mouerent. Ut primum literas tuas legi, statim esse nefas, non parere sapientissimi atque amicissimi hominis auctoritati: uetusq; sustuli procerium, atque omne argumentum alia quadam ratione explicauim. Quod ipsum, librumq; totum una inscripsi, atq; mihi homini summa uir-

tute ac omni dignitate ornatissimo Federico Fregosio Archiepiscopo Salerni: quocum magnus mihi usus, et officiorum summa necessitudo intercedit, qui nunc in Italiam proficiscens, Venetijs imprimendum curaturus est. Quod si mihi librariorum copia fuisset, libenter tibi ante legendum misissem, ususque esset tuo potissimum ius: cui plurimum profectò tribuo. Sed in summa inopia et difficultate eorum qui describerent, feci quod necessarium fuit: statuique esse commodius ad plurimorum manus cito celeriter deuenire, quam ad unius sero. Quanquam tu mihi pro pluribus sis semper futurus. Sed ignorescens nationi huic meae, multis enim de causis properavi ut liber quam primum in publicum exiret. Tu tamen sic legito, ut si res in integro sit. Multa enim alia per auditor, quibus accuratè perpendèdis atque examinandis, opportuna semper mihi futura est doctrina et admonitio tua. Sed hæc hætenus. De honore tuo quod ad me modestissime atque humanissime scribis, scito me hunc ipsum honorem quo præditus sum, multo grauiorem illustrioremque putare, posteaquam tu ad eundem es uocatus. Facili enim tua eximia uirtus, et præstans in omni iustitiæ laude integritas, ut nullus honor tantus sit, quem tu dignitate personæ tue ornare amplificareque non possis. Sed hæc quoque longiorem desiderant orationem, in aliud tempus reponenda sunt. Tu ualebis, et nos diliges, tibi que persuasum te à nobis uerè fraterno animo amari et coli. Carpentis racti, xvi. Calend. Iunij, M. D. xxix.

IAC. SADOŁ. EPISC. CARP.

HIERONYMO NIGRO,

S. P. D.

Tuas literas accepi xv. Calend. Aprilis ex Vrbe datas: quibus mirifice sum delectatus. sunt enim totæ victoriarum, nec solum diserte atq; eleganter, sed ab eo etiam scriptæ, cuius charissimam habeo erga me uoluntatem. In quibus quæ de urbis et rerum urbanarum statu ad me scribit, sunt illa quidem acerba et misera, nec possunt me dolore animum tantæ rerum commutationis miseris cordis commouere. Sed tamen debemus aliquando esse uirum, et ea fortiter ferre, quæ mutare minimè possumus. Quamobrem alia agamus, et quæ magis ad nos pertinent. Est autem imprimis mihi Niger tibi gratulandum, quod cum exactissimis studiis tuis affecutus es tuorum laborum et sigillarum fructum, ut spe iam certa ad immortalitatem uir posses. Cuius diuino illo cupiditatis ardore qui semel correpti sunt, quid mirum, illis si deinde sordent ista omnia quæ uulgo habentur amplissima? et ad aliud uitæ feruntur genus? Obscurum in populo illud quidem: sed cœlesti uitæ imprimis accommodatum. Quod ego summa cum uoluptate animi possideo et colo. Neq; uerò arbitror maius mihi munus à Deo immortali potuisse tribui, quàm hunc animi sensum uitæq; statum, in quo illa tantum procurans quæ huius officij et muneris, quod sustineo, propria sunt: quod reliquum est temporis, in eis studiis delectationibusq; consumo, quæ dignæ sunt uiro, qui quidem sit uir: hoc est, qui actionum consiliorumq; suorum non popularem iactationem et laudem, sed Deum utramq; sapientiam constituit sibi finem. Quocirca tibi facile credo affirmanti, appetere te eandem uitam, mecumq; esse cuperet. Noui enim omnes sensus animi tui cum propensos ad quietis studium, tum moderatione concordiaq; placatos, ut uerè beatæ uitæ desiderium, ista in te cæterarum rerum non corrumpat cupiditas.

piditas. Quod scribis autē quo minus ad nos, ut constitu-
 ras, accedere potueris, corporis morbum tibi prius, deinde
 itinerum pericula fuisse impedimento: sanē quā molesti
 fero. Sunt quidem omnia (ut scribis) ubiq; ita perturbata,
 ignores planē quo in loco potissimum consistendū sit. Sed
 si quod uspiam uestigium remanet etiam nunc quietis et
 ocij, in his certē est locus, in quibus homines natura magis
 quā legibus ad sedatam et tranquillam uitam accommo-
 dati sunt. Vix audeo tibi exigua deferre, cuiusmodi sunt
 mea. Sed tamen qualiacunque sunt, parata tibi semper an-
 minus uolui esse, quā mihi: ut tibi habere hoc debeas
 persuasum, mansuram semper apud me et fidem, et con-
 stantiam semel susceptae erga te beneuolentiae. Ego hic ha-
 beo cum Musis rationem, uerū diuinioribus: iamq; com-
 mētarium scripsi in Psalmum nonagesimum tertium: quem
 cū legeris, cognosces, posse res sacras etiam Latine, or-
 nateq; perscribi. Non quōd id à me perfectum sit: sed rei
 certē simulacrum quoddam est à nobis et imitatio
 adumbrata. Hunc iam nisi homini omni uirtute et digni-
 tate amplissimo, mihiq; uetere amicitia coniuncto, Federico
 Fregosio Archiepiscopo Salerni: qui nunc in Italiam pro-
 ficiscens, librum Venetijs imprimendum est curaturus à
 Asulano nostro, cui hanc me debere confiteor gratiam, si
 modò hæc gratia, ac non onus potius et labor. Nam ipsius
 Federici nomini liber dicatus est. In his ego nunc uersus
 cogitationibus. Literas colo præcipuē, ab his cū relaxato
 animum, refero me ad agriculturæ oblectamenta. Habeo
 autem prædia quedam rustica, quæ uestrum quemad-
 modi esis urbani, delectare etiam possent. In his subur-
 banos hortos, uiriditate, ornatu, copia tam aquarum
 quā arborum lectissimarum imprimis nobiles. Hos ego
 inui

imiso frequens, capioq; haustus amœniori cœli. Hoc enim
 Sannium est, sic didici ex eius schola. Quere ex eo, nar-
 rabi tibi quo id pacto fieri oporteat. Qui quod uiuit, quod
 scire est, quod, sicut consuevit, Democritio more ridet et
 despicit omnia, ualde mihi me hercule gratum est. Semper
 ille quidem amabilis. Sed nunc etiam magis, quod ex ma-
 gni amicorum et iucundorum hominum turba nobis est
 penitus solus relictus. Tu illi multam à me salutem: itemq;
 ceteris, qui ex illa uetere nostra iucundissima sodalitate
 sunt reliqui. Tu quoq; uale, mi Niger, et nos dilige. Pau-
 lus mihi et in moribus, et in literis apprimè satisfacit. In
 quibus tantos iam habet processus, ut mihi ipsi magistro se-
 pe fiat monitor, πολλοὶ μαθηταὶ κρείττοτες διδασκάλων:
 hoc in eo optimè quadrat. Itaq; confido, magno eum et fa-
 milie nostræ, et amicis omnibus fore ornamento. Is tibi
 reddit salutem plurimam. Vale. Carpent. xvi. Calend.
 Iunij, M. D. XXI X.

HIERONYMVS NIGER IACOB
 COBO SADOLETO EPISC.

Carpent. S. P. D.

Scitis non fuerat, me è naufragio illo emersum, ad pa-
 Strium litus adnataſſe, niſi ad ſpectandos deſlagratæ ira-
 bis cineres rediſſem. Sed is eſt rerum ſtatus, atq; ea totius
 Italia calamitas, ut nullus ſit angulus, in quo non aut ho-
 ſtes ſeuiant, aut Tyranni dominantur. Quare haud iniuria
 gratulandum tibi eſt, quod in tantis tempeſtatibus ſis pro-
 pe uſus in portu: fructusq; uitæ percipias eos, qui à ſapien-
 tiſſimis uiris maximi, iucundiſſimiq; habentur. Quem ſanè
 portum et exoptauit ipſe ſemper, et tu, quæ tua eſt beni-
 gnitas, communem mihi eſſe uoluisti. At neſcio quo pacto

t s me

me ad istum aciem, cursumq; dirigentem, resistentes ueni
 repulerunt. Quum enim recuperata ualitudine ad te pro-
 ficisci statuissem, cognoui, mare Ligusticum hostili classe,
 Cisalpinam omnem Galliam Hispanorum praesidijs teneri.
 Omnesq; denique aditus adeo armis occupatos, interclu-
 sosq; esse, ut ne Dedalus quidem (quod aiunt Poetae) tam
 istuc aduolare potuisset. Itaq; Romam ueni ad v. Idus Fe-
 bruarii adductus potius patriae tædio, quàm desiderio Urbis.
 Multa enim erant illic, quae me molestia adficerent, cum
 priuata, tum publica. Nam etsi nostra illa regio & na-
 tale solum, loci natura, atque humana ope munitissima est
 omniq; seditione, & ciuili uacut discordia: ad haec mihi
 desiderat, quod ad commoditatem uictus, & ad urbanae
 uitae splendorem pertineat: sustinet tamen diuturnum &
 grauissimum bellum, quod exinanito aerario, uectigali-
 busq; diuenditis, priuatis ciuium fortunis geritur: nec or-
 dini quidem nostro parcur, nouo more, & nequicquam
 reclamante Pontifice Maximo. Quod sanè incommodum
 nota tibi exilitas mei sensus ferre non poterat: praeserim
 quum rata non fuerint beneficia, quae Pontifex Maximus
 in me olim te fauore contulisset. Quamobrem diuertibus
 eo scilicet animo atq; consilio, ut cum primùm per tumultus
 bellicos istuc liceat proficisci, utar liberalitate tua: hoc
 cumq; fruar isto otio, nisi tu fortè de repetenda urbe co-
 gites. Quod quidem consilium nec mihi facile probatur, nec
 opinor pro tua prudentia tibi probatum iri. Quis est enim
 tam ignarus rerum aestimator, tam leuis, qui cum quieti &
 honesto otio, florentem urbem & amplissimum locum
 posthabuerit, mox euerse urbi rebusq; perditissimis, otium
 cum dignitate posthabeat? Nolo tibi ea commemorare, quae
 uulgi animum mouent, amisisse nos hominum frequen-
 tiam.

tiam, splendorem, patentem omnibus fortune campum:
 quibus omnibus (ut tute sapientissimè ad me scribis) utilius
 est cœre, quàm abundare. Illud unum quod perma-
 ni ipse semper estimasti, non præteribo: amisisse nos
 eruditionem uirorum iucundissimam consuetudinem: qua sic
 caramus, ut uix unum aut alterum inuenerim, quicum La-
 tinis in Latio loqui possem. Omnes enim frè aut naustra-
 gio illo perierunt, aut tempestate compulsi sunt in longin-
 quas oras, mentionemq; ipsam urbis haud immerito refors-
 mitas. Superest tamen ex sodalibus nostris Sauoinorum
 Princeps, illo eodem uultu, atq; animo, quo iampridem fuit.
 Quem cùm fortè offendissem in uia hilarum, & non minus
 ark dispoliatum quàm fortunis: continere risum non potui
 uito in luctu & squalore ciuitatis. Vtinam, inquit, cum
 Philosopho ambulassem. Hispanus miles tractauit me pes-
 sum. Hec habui, quæ ad te confestim scriberem. Nam pue-
 ri mihi denuntiarunt, proxima nocte certum hominem
 in prouinciam istam discessurum. Clemens Pontifex. Max.
 morbo tandem conualuit. Quotidie in ore habet diui-
 num consilium tuum, de profectioe ad Cæsarem, & de
 pace publica: quo quidem consilio si integris rebus usus
 fuisset, non laboraremus. Cura ut ualeas: & Paulo fratris
 filio meis uerbis plurimam dic salutem. Vale iterum, & me
 ut facis ama. Romæ. xv. Cal. Aprilis, M. D. xxix.

IAC. SADOLETVS EPISC.

CARPENT. HIERONYMO

NIGRO, S. P. D.

Non mediocriter delectauerunt me literæ tuæ Idibus
 Aprilis datæ, quas ego ad x i. Calend. Iunij accepi.
 Non & amoris tui erga me, usitatum illud quidem, sed ta-
 men

men semper optatum, & mihi iucundum testimonium attulerunt: & multa ut scirem effecerunt, de quibus audire antea auebam. Imprimisq; de statu tuo, de quo quod animo pacato & parato ad amplectendum otium es, & tibi ualde gratulor, & agnosco moderationem tuam: qui in illis fluctibus sic iactaris, ut fortune quidem nunc ceda, uel obsecundes potius, quando in altum dudum prouectus es: idq; non tam iudicio tuo ab initio, quam ui quadam & tempestate: ueruntamen portum semper ex illis spectas, & tutam magis ac tenuē, quam periculis copijsq; conitum etiam sedem iampridem expetas fortunarum tuarum: nihilq; tantopere cupias, quam toto animo uacare studijs honestissimis. Quae uoluntas docto & libero homine digna, si semper laudi fuit optimis etiam temporibus, quid cesses perditis? neq; eo dico, quod eam in qua nunc uersaris, uia rationem esse improbandam putem: sed ut hanc illi mihi anteponom, quatenus ea saluo officio possit suscipi. Sed in liberae uirtutis deligere id quod est optimum, ita occupata atq; constricta consolari se spe bona. Quod tu cion facta, non paruam iam nunt obtines eius tranquillitatis partem, ad quam totus propensus es. A Bembo meo acceperam litteras paulo ante quam ad me essent allatae tuae. In his de illo senatusconsulto, & de suscepto onere conscribendi rei Venetorum gestas multa mentio. Sed ut ipse rem arbitror fore magni laboris, ut quae delata inopinanti sit, neque unquam antea in illa meditatione curaq; uersato: gaudeo factum esse iudicium sane honorificum ipsius dignitatis eximiaeq; uirtutis. Nunquam enim profecto ciuitas illa aeternam suorum monumentorum memoriam illi commendasset, nisi summi uiri ingenio, atq; eloquentia, suas quoq; laudes illustriores futuras iudicauisset. De Leonico male facta

factum. Optimum uirum et doctissimum amisimus : quem ego amabam merito illius plurimum : neque unquam uideram hominem , nisi quod uirtus , eximia præsertim , nunquam non cuius nostrum conspecta est. Quamobrem doceamus nostra id quidem magis , quàm ipsius causa : qui , ut scribis ipse , ad certam et ueram uitam immortalitate iam translatus est. Verùm nostro quoque dolori ea res fuerit solatio , quod expressam habemus imaginem præstantissimi uiri in eis libris , quos ipse et plureis et scriptos egregiè reliquit. Hi illum nobis referrent , neque cum lugeri patiètur pro mortuo. Lazarum tradere Patauij optimarum artium doctrinam iuuentuti , nec sciui antea , et nunc cognosse lætor. Dederam ego ad eum bis ter uel literas , neque ullum ab eo responsum. Quod mirabar , et quidem usque eò , ut de illo nescio quid timerem. Nunc uideo causam hanc aduersus me silentij , quod cum discipulis illi plus satis colloquendum est. Equidem hominis eruditissimi , et mihi cõiunctissimi , omni bonore et commodo plurimum lætor : sed tamen me illi totum effluere ex animo , etiam molestè fero. Tu illi à me plurimam salutem. Quod psalmum meum probas , gratum mihi. Ego perfectio Hortensio , in quo quidem nunc elaboro , si tamen ut perficiam magnitudo rei patiètur , totum me daturus sum ad sacras literas. In quibus et animi nostri uoluptas plenior multò est , et cæteris utilitas paratior. Tu ut ualeas , et nos perpetuò diligas , ueteresque nostros necessarios salutes meis uerbis , si qui in urbe Roma reliqui iam sunt , imprimis à te peto. Vale. Carpentoraacti , IIII. Non. Iunij , M. D. XXXI.

IAC. SADOL. EPISC. CARP.

HIERONYMO NIGRO ,

S. P. D.

Hic

His diebus, cum minus commoda ualitudine uteremur,
 dedi negotium Paulo, ut scriberet ad te de eis rebus
 quarum et mea et tua intererat, te fieri certiore. Quod
 ab illo factum diligenter fuisse non dubito. Nunc noua
 oblata, in qua tua opera mihi expetenda esset, statui has ad
 te rursus scribere: petereq; pro mutua nostra beneuolen-
 tia, ut quod imprimis cupio optoq;, quod tamen ipsum non
 ad meum illum priuatum commodum, sed ad officij nobi-
 litudinatē et muneris functionem pertinet: in eo assequen-
 do et operam mihi tuam, et studium præbere uelles. Ra-
 porrò ipsa sic se habet. Quo tempore ueni mihi Niger in
 hanc prouinciam, non ut peregrinaturus in ea, sed ut do-
 micilium uitæ constituturus: hominum quidem horum uir-
 tutem, mansuetudinem, comitatem, probaui statim ex initio,
 amareq; occæpi: animumq; induxi, ut quod mihi neces-
 sariū per leges et religionem faciendum esset, id etiam am-
 prolixè libenterq; fieret. hoc est, ut his essem quoniam meo
 me studio beneuolentiāq; coniunctus. Sed inter multa que
 mihi erant uoluptati et delectationi, illud unum ego ani-
 mo ferebam, quod nullam in his nationibus bonarum li-
 rarum cognitionem, nullum inesse studium optimarum ar-
 tium uidebam. Nec uerò id facile ego pati poteram: ut cum
 à me mei ratio postulare officij, ut quacunque re possem
 populis meis commodarem: earum adeò rerum, que ad
 bene ac beatè uiuendum pertinerent, hanc unam rem sic
 abire sinerem, in qua (ut mihi quidem uidetur) uel beati-
 tudinē præcipue uita continetur. Itaq; quoad potui, hortando, ro-
 gando, commonefaciendo, aliquos tandem induxi, ut suos
 cupiant liberos erudiri his literis, quas nos appellamus
 optimas. Nam antea nulli erat hic arti neq; scientiæ quicquam
 quam loci, nisi iuris ciuilibus peritiæ: que expetebatur ab
 omnibus

omnibus, non ut discerent homines uiuere liberaliter, sed ut lucro & arce consulerent. Nunc uidentur in animis aliquam eiusmodi semina esse iacta, ut si sit doctoris copia & fualtas, ingenuas illas artes & disciplinas, quas nos eo uolentius probare soliti sumus, quod animos ille docent ac instituunt non deseruire pecunijs, sed ab omni illiusmodi cupiditate, uel labe potius solutos esse, in honorem adduci posse confidamus. Quanquam rei euentus in nostra potestate non est: exemplum certè introducere, & ordinari principium aliquod, rebusq; bonis nec opera, nec studio, nec auctoritate deesse, hominis est non sibi uni, sed & patrie, ciuib; & communi cunctorum utilitati seruientis: quam nos imprimis ratione uitæ uoluntatemq; instituimus sequi. Est autem in ciuitate hac conuentus quidam monasterium, quorum rector maxime cupiditate hac incensus est: Græcæq; & Latinas literas cupit in familia sua propagari. Idemq; uniuerse prouinciæ Narbonensis præest reliquis ordinis sui conuentibus: ut uideatur huius præclarioris stimulos in plures cœtus hominum esse disseminatus. Sed (ut dixi) magister nobis deest & autor, & iuuenum quasi quidam moderator, huic idoneus muneri: quem si nancisceremur, spes foret, aspirante nostris conatibus Deo, aliqua hic quoque excitatum iri ingenia, que ad nobilissimarum artium adipiscendam laudem egregie apta existent. Hunc nos magistrum & doctorem à nobis querimus. Habetis enim istic (ut ego arbitror) talium uirorum copiam. Sed eum esse huiusmodi oportet rei, qui mediocribus rebus posset esse contentus. Nam ut nos quidem in optando admodum insanimus. Si Græcæ nouerit probè literas, Latinas autem mediocriter: ita tamen, ut uitia orationis promptè discernat: habeatq; docend

docendi, & instituendi planam ac facilem rationem, poterimus eo nos esse contenti. Merces sanè illi à nobis persoluetur, aurei nummi quotannis sexaginta: victumq; & tectum commodè ut habeat curabitur, ad eandem videlicet modestiam & mediocritatem. Nunc cum videas Niger quante hæc mihi curæ res sit, & quàm sit recta & honesta ratio huius consilij mei: peto à te pro nostra summa coniunctione, ut curam & cogitationem aliquam suscipias, quo huic rectissimo studio nostro satisfiat: à quemq; nobis inuenire studeas, qui sustineat partes in re amoris & pietatis erga hosce populos nostræ meamq; optimam in meos uoluntatem ipse re explat. Quòd si unquam uidero fieri, ut hi quos charitate nostrum Christiana in filiorum loco diligo, sectentur ea artes, quæ liberales sunt, auocantq; ab omni sordida & inquinata cupiditate habendi: nã ego illi (crede mihi) cunctaque opera hoc assequar, planè me obstrictum, & perpetuum obligatum esse profitebor: omniq; studio & gentiaq; curabo, ut suum is huiusmodi officium non à se positum sit iudicaturus. Hac eadem de re ut Lætarum nostrum appelles, cum eoq; accuratè colloquar, vehementer à te peto: mihiq; ut primo quoque tempore scribas. Vale mi Niger, & Bembo meo, summo uirorū rimam salutem uerbis meis dic. Carpentoracti, 1111. Nas Maij, M. D. XXXIII.

I A C. S A D O L E T V S E P I S C. C A R P E N T. H I E R O N Y M O N I G R O,

S. P. D.

LEgi literas tuas, ad Paulum quas misisti, in quibus amor tuus pristinus erga me se ostendit: nouus ille quidem

quidem mihi nunquam, sed tamen semper et optatus, et
 dulcis: quem et feci, et facio mihi Niger plurimi. Salus ad
 me per te missa à ueteribus amicis, mihi iucundissima fuit.
 Nec quicquam est omnium rerum quod libentius faciam,
 quam ut spero crebro memoriam eorum, quos charissime
 semper constantissimeque dilexi, Efini, Colotij, Petra san-
 ctæ, Thebaldei, Blosij nostri, etiam Sauoie mirifici homi-
 nis, quem audio magnis de Repub. occupationibus impedi-
 tum, quotidie minus se uobis fruendum præbere posse.
 Traxi mihi Niger amo ut debeo, abs teque peto, ut eos ami-
 cos à me resalutes, quos modò nominavi, et omnes præ-
 terea reliquos, quos antiquæ academici esse cognoueris.
 Commemorem patronum tuum non amo solum, sed etiam
 memorem: et cùm hoc ei tribuo, ut neminem illi in opti-
 marum artium cognitione præponam: tum uerò Deum im-
 mortalem, diuosque omnes contestans, sic planè statuo, nec
 meliorem uirum, nec sanctiorem hominem, nec amantio-
 rem ueritatis, pietatis, sinceritatis, reperiri quempiam pos-
 se: atque tanto et amore et cultu illum prosequor, quan-
 tum tantarum et tam præstantium uirtutum excellentia
 possidet. Me ad concilium affuturum esse, si id habebitur,
 dubitare ne potes? Quanquam enim magno mihi ea res
 erit incommodo: tamen dare operam Deo, et illius hono-
 ri ac nomini deferuire, quantum quidem in me erit, ita mi-
 hi constitutum est, ut etiam si sit uita mihi in illo opere
 profundenda, mecum præclare iri actum putem. Tu
 uale, et nos ama, tibi que persuade, te uicissim à
 me singulariter amari. Ex hortis nostris
 suburbanis, IIII. Nonas Iunij,

M. D. XXXVI.

u

HIER

Carpent. S. P. D.

ET si pudet me post diuturnam cessationem nunc ad scribere: tamen non dubito, quin pro tua inconstantia, mea (si qua fuit) negligentie benignus interpres sis futurus. Praesertim cum nihil esset privati quod scriberem: publica uero omnia copiose ab alijs ad te perscribi non ignorarem. Nunc autem cum decreuerim ex urbe discedere: te, quem omnium consiliorum meorum modo conscium, sed autorem etiam semper esse uolui, est profectionis meae causas, rationesque cognoscere. Ne uereor, ne non consilium tibi probetur meum: qui semper non solum monitis, uerum etiam exemplo ad quietem et otium inuitaris: qui ex ueteri meo instituto intelligas, me non opum, aut honorum cupiditate, sed officio ac beneuolentia ad urbem fuisse reuocatum. Cuiusdem officio ac studio cum iam satisfactum à me fuerit, desiderer planè desipere, nisi quod reliquum est etatis, mihi ipsi, hoc est meis studijs darem. Quamobrem constitui habeo ad Calendas Maias Patauium proficisci, nulla opportunam occasionem, quòd eodem tempore Cornelius meus Brixianorum Pontifex exire in prouinciam suam constituit. Erit autem otium illud meum, tui istius uis ac solidi otij simulacrum quoddam: quòd tu in oris impatiens, omni uacuis molestia, coelestem penè in terris uitam agis: mihi multa maximo futura impedito sunt. Mitto rei familiaris angustias, quam etsi contempsisti semper, tamen labores mei atque officia paulò equius rem facere debuissent. In quo mihi temporum iniquitas accusanda: ne quid in eos grauius dicam, qui ea se ratione possunt

posse me perpetuis laboribus implicare, atque ab otio ad
ambitionem transferre cogitarunt. Quod me uehementer
arceat, imprimis est rei domesticæ cura. Viuit enim adhuc
quidem pater, sed extrema iam ætate: sorores habeo do-
miles, fratres extincti sunt omnes, præter eum quem
habeo in Cypro insula degentem, nostri oblitum, recte
possumus inter mortuos connumerare. Itaque mihi uni ap-
prie ad otium et tranquillitatem nato, quiq; ad hoc tem-
pus aliorum sedulitate ac diligentia conqueui, grauiissi-
mum iam onus gubernandæ familiæ subeundum est: spesq;
illa mea tecum uiuendi, quod maximè optabam, in aliud
tempus reiicienda. Sunt hæc quidem magna incommoda,
et meo ualde aliena constituto. Sed ea omnia ueræ lau-
dis atque uirtutis amor faciet leuiora. Quin maior mihi
proposita est gloria, si tot circumfusus molestiis, in eum
locum peruenero, in quem multi abundantes otio, atque
sotibus, peruenire minimè potuerunt. Quod an aliquan-
do assecutus sim, haud satis compertum habeo. Enitar
enim, Deo hominibusq; bene iuuantibus. Proficiscar enim
ubi licebit ueterum amicorum, doctissimorumq; uiro-
rum perfrui consuetudine. Quæ quanti in studijs nostris
momenti sit, tu maximè omnium nosti. Habebimus illic
Bembum, Lazarum, Lampridium, Picrium, bone Deus,
quo iudicio, qua eruditione homines! Nec dubitamus, quin
et alios in dies habituri simus, pertæsos rerum urbana-
rum, atque huius urbis miserrimi status. Tu uerò uelim,
qui confecti fide ac religione, nostram inter nos amicitia-
m tuar. Et quemadmodum ego te semper absentem
oculis atque animo requiram, ita tu beneuolentiæ in te meæ
memoriam apud te interire ne patiaris. Quod equidem
desidero, non ut timens, sed ut amans. Literas tuas ad

Petrum Bembum, quas mihi dedit Antonius, reddam illi
 genter: multamq; illi, ac ceteris amicis salutem dica-
 turis uerbis. Illic ociosus plura ad te, literasq; ad Anto-
 nium, aut Binum mittam. Idem ipse si facies, erit mihi
 quam gratissimum, atque ut facias oro. Vale omnium qui
 sunt, qui fuerunt, qui futuri sunt beatissime. Valere etiam
 uolo Paulum, à quo literas accipere opto. Rome, 1111
 Calend. Maij. M. D. XXXII.

IAC. SADOLETUS EPISC. CAR-
 PENT. LVDOVICO PARISETO,
 iuniori S. P. D.

LEgi tuum carmen: idq; mirifice probavi: est enim
 quantum ego possum iudicare, cum doctum et elo-
 gans, tum quo in genere esse uis, eius generis nomen
 omnibus absolutum. Sed eius ipsius argumentum car-
 minis aliquandiu me suspensum atque ancipitem animi tenuit
 dum nequirem satis coniectura perspicere, quid tu in illis
 tibi propositum habuisses. Nam si ornatum et cultum ro-
 prehendis orationis, eosq; obiurgas, qui electis uerbis
 grauiusq; sententijs, sua sensa exprimunt, idq; nituntur
 ut quæ ab ipsis emittuntur, prodeant limatiora; tunc in
 laqueum tendis, tunc ipse te implicas: eos enim accusas
 qui studium et operam poliendo orationi dant, non do-
 cuit ipsum politè et disertè loqui. Quod si ego is es
 qui mihi hanc styli elegantiam adsciscerem: responderem
 tibi id quod uerissimum est, debere nos partus eos qui
 gignimus, optare nasci quàm perfectissimos: nihil eorum
 desiderantes rerum, quæ ad utilitatem et ad decorem, tem-
 pore, animo, uita cōtineantur. Hocq; non solum in filiorum
 sobole corporea, sed multò etiam magis in scetibus ingen-
 natum

natura nobis esse dicere inſitum : neque unquam natura-
lem hanc in nobis cupiditatem iure fuiſſe à quoquam ut ui-
tium obiectam , quæ non ad popularem famam primò &
maximè , ſed ad expletionem naturæ ſpectet atque perti-
neat. Sed quoniam meum negotium non agitur , uiderint
dixi. Ego te illud pro ætate & conſuetudine mea non inui-
tus admonebo , ut ne te ab illa ratione falli ſinas , quæ tibi
fuiſſe bona uiſa eſt : ſi quidem exiſtimas ita eſſe , ut ſcri-
bitorem , & copiam accurati ſermonis , ueritati ſicum
& filium colorem obducere. Non enim ita ſe res habet.
Nec qui in ſacris literis diſertius explanandis inuigilant,
cuſmodi prouinciam ſuſcipiunt , ut pateſciant ueritatem,
quæ ex diuine legiſ oraculis apertè & perſpicuè ſuapte
hæc clara eſt, neq; eget ad demonſtrandum ingenio aut in-
terpretatione cuiuſquã. Sed refrigeratos iam pridem mor-
taliū animos , ad pietatis ſtudia ruruſus capeſſenda monitiſ
& corroborationibuſ ſuiſ conantur accendere : quod ſine ui-
diſſis dicendi, uerborumq; grandiu , & aptè ſignificantium
copiâ , commodè fieri non poteſt. Quare meū iudiciū eſt,
& ſemper fuit, non ſolū licere Chriſtiano homini, uerū
etiā conuenire, atq; adeò opus eſſe, ſi ſuo iſ ritè officio fun-
gi uelit, excolere orationem, quæ legētib; magis profutur
uſiſt, & magnifica præpotentiſ Dei opera uberius expli-
cata: laudemq; ab hominibuſ, (quæ modò princeps ipſa
ſpectata non ſit, eaq; nobiſcū unâ ad Deum referatur) tan-
quam acceſſionem quandam non penitus aſpernandam eſſe.
Quod ego te quia facere mihi uiſuſ eſt, ut deſ te ad ſcriben-
dum accuratè & ſubtiliter, & collaudo nunc quidem, &
in poſterum quoque in eo ut perſeueres, uehementer hor-
tor. Vale Carpentoraſti, xvi. Calendas Decembriſ,
M. D. XXXIIII.

IAC. SADOLETI

EPISC. CARPENTORA-

CTI, EPISTOLARVM

LIBER IX.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARP.

PAVLO III. PONTIF.

MAX. S. P. D.

RIMVM, sicuti debeo, sanctitati ue
 gratulor, quòd ad dignam sua uirtute et
 prudentia rerum administrationem in-
 cata, amplam habitura facultatem est, sed
 in maximis humani generis utilitatibus
 et commodis exercendi. Que una actio cum proprii
 summè istius honoris, tum beate et iucunde uite effectus
 mihi uidetur. Et cum hoc gratulor, tum illud maximè
 scio, quòd sine ambitione ulla, sine mora, contradicente
 mine, omnibus suffragijs statim renuntiata est: ut renun-
 tiatio indicium fecerit dignitatis: ipsa uerò celeritas re-
 nunciandi, aperte ostenderit, tantam tamq; eximiam uir-
 tem, quanta in te semper fuit, ad tantos motus rerum, quibus
 inquitur Respub. sedandos, et ad salutarem portum
 consilijs sapientibus dirigendos, quamprimum et quam
 maximè necessariam esse. Itaque et nomen, et uirtus, et
 dignitas tua, tanta nunc apud omnes in opinione est: ita
 tua ad summum Pontificatum electio ab omnibus est acce-
 pta, ut non hominum consilijs, sed diuinitus facta esse
 deatur. Atque hæc quidem et populi huius in quo ego
 sum, et omnium Gallie populorum ac principum est sen-
 tentia. Audio enim multorum uoces, et uideo uultus. Vnde
 enim quisque hæc habet iter, ita ferè concreditur et collo-
 quitur

quid necum. Non equidem possum tantum, quantum res
 est, prescribere. Sed hoc certe scribo, quod intelligo, et
 scio, nunquam animos hominum letiores, nunquam præ-
 dicationes magis honorificas, nec crebriores laudes de ullo
 Rom. Pont. extitisse: ut iam non sanctitati tuæ me gratulari,
 sed Christiano nomini uniuerso magis conueniat. Et certe
 sua ueritasque spectetur, boni et prudentis uiri imperium
 precatio est aliorum salutis: cuius fructus utilitasque ad
 dios, ad ipsum uero qui imperat, uoluptas et letitia re-
 mune gerendarum peruenit. Habent igitur Christiane
 nationes quod expetebant: Pont. Maximum integra fama,
 summa uirtute, singulari sapientia præditum. Roma uero
 ipsa orbis terrarum caput, summi domicilium Pontifica-
 tu præter gaudium de principe, quod commune omnibus
 est, quæ præcipue affici uoluptate est existimanda: quæ ciue
 suo, et nobilissimo quidem ciue, quæ tanto munere Dei im-
 mortalis, tantis honoribus, tot præmijs ornata, aucta, con-
 decorataque est? In quam tuæ sanctitatis liberalitas continuo
 se effudit: ipsoque statim Pontificatus initio ciuibz suis
 ostendit, quam beneuolo animo eos amplecteretur, quos
 haberet patriæ charitate, qua nulla est sanctior, sibi con-
 iunctos. Sed ego, qui te quam plurimis ab hinc annis probè
 habeo cognitum, qui ad has populares tuas illustresque uir-
 tutes, illas etiam domesticas scio adiunctas esse, hu-
 manitatem, affabilitatem, comitatem: et quam ego plu-
 rimis semper feci, facioque, bonarum artium omnium, li-
 terarumque egregiam scientiam: is sum præter ceteros,
 qui omnibus debeo exultare letitijs. Nam et mihi aman-
 tissimo Reip. optimi principis imperium maximo gaudio
 esse debet: et uirtutes ueneranti, prudentissimi, et literis
 doctissimi. Illud uero non minimum ad animi mei
 letitiam

letitiam iucunditatemq; augendam pertinet, quod in
 sanctitatem tuam & me familiaritas aliquando aliquando
 intercessit: quæ etsi minus fuit quotidianis à me officii
 culta, propter diuersa quidem utriusque nostrum
 studia, dissimilesq; occupationes: tamen neque ego
 quam tuam erga me beneuolentiam desiderauim, neque
 sanctitas tua meam erga se obseruantiam non cognoui.
 Quam nunc quidem familiaritatem & amicitiam ad di
 uocabula translatam esse, uehementer gaudeo. Non enim
 mihi posthac ad amicum, & ad patronum: sed ad prin
 cipem, & dominum confugiendum erit: ampliore eni
 potestate benignè mihi faciendi, si usus uenerit: eadem
 ut spero, uoluntate. Quapropter ago Deo omnipotenti
 maximas meritasq; gratias, qui populo suo tam necessario
 tempore, talem pontificem præficere est dignatus. Tunc
 unà & cuncto Christiano nomini iterum ac sæpius
 tuior. Fore enim confido, ut tua dignitas, atq; gloria, in
 salute & maxima utilitate Christiani generis coniuncta
 futura. Quod uerò ad me propriè attinet, quoniam non
 habeo uerba, quibus sensum animi mei plane exprimam
 sanctitatem tuam precor, ut pro sua prudentia expo
 dere ipsa & considerare uelit, quo me gaudio repleam
 esse oporteat, ex honore summo amicissimi uiri, doctissimi
 hominis, præstantissimi ciuis, (siquidem ego quoque
 iampridem ciuitate Romana donatus sum) quodq; in
 primis & super omnia letandum mihi est, optimi Pontifi
 cis, & prudentissimi, & liberalissimi: ut in tot causis le
 tandi & gratulandi, cum gaudium meum abundet, uerba
 animi non suppetant, si tuæ sanctitatis interiorem uolun
 tatem meam, ardentem studio atque amore, non hæc externa
 uoluntatis indicia, quæ in mea oratione frigidiora multo
 sunt

scilicet accipere et comprobare. Quod si illud quoque non me indignum est, nec tibi ingratum, petere me a meo Principe que mihi opus sint: cum ego Pater sancte iam diu me in hac meam ecclesiasticam prouinciam receperim, neque ambitionis studiis, neque opum aut diuitiarum deditus cupiditati: nunquam in ea mediocritate traducam, que tantum ad profundas necessitates idonea sit: unam illam habeo curam, assiduamque in animo meo cogitationem, ut huic sancti et pusillo gregi, qui tamen mihi pro mea paruitate nimis magnus uidetur, mea industria et diligentia alicui emolumento ad Christianas uirtutes agnoscendas, easque colendas esse possit. In quo sanctitas tua plurimum me adiuuerit, si iura quedam et facultates, quas mihi super amabilis et commemorandus Pontifex Clemens septimus concesserat, ratas mihi et firmas esse iusserit. Quod ut faciat omni eam animi studio rogo atque deprecor. Deus sanctitatem tuam, Pater beatissime, incolumem nobis perpetuo conseruet. Pridie Idus Decemb. M. ccccc. lxxxiii. Carpentoracti.

IAC. SADOLETVS EPISC.

CARPENT. PAVLO III. PONTIF.

MAX. S. P. D.

Cum et etas mea iam ingrauescens, eademque parum forma uiribus: et ratio studiorum ac consiliorum me detineret, quominus (id quod ego maxime cupiebam, atque imprimis mihi conuenire arbitrabar) ad salutandam, uenerandamque sanctitatem tuam ipsemet me conseruare: statui ad officium meum pertinere, aliquem pro me mitti, qui meam uicem ipse hoc munere fungeretur, meamque ad te obseruantiam beneuolentiamque perferret:

animumq; omnem meum exponeret, cum uirtutibus op-
 mi Pontificis, tum glorie & laudi summi omnium pri-
 cipis uehementer deditum. Nec uero in conquirendo
 deligendo nuntio diutius dubitandum mihi fuit, quin huius
 iuuenem potissimum mitterem Paulum Sadoletum filium
 fratris mei: quem ego maxima cum cura ac diligenti
 educaui: & in quo quicquid unquam ex literarum so-
 dijs, quicquid ex usu rerum multarum atque magnam
 consecutus sum (si modo quicquam consequi potui) in-
 primere totum sum conatus, ut quod hoc laborare
 studuerim, satisfactum in eo à me nature, & patrie
 indulgentie erga ipsum susceptæ, fuerit: quod uero
 labores speratum atque exoptatum exitum affectum
 maximam hoc nomine gratiam Deo immortalis debet.
 Certè enim si quid est quod ego præstare aut polliceri po-
 sim, audeo hoc palam commemorare & proferre: neq;
 in bonis literis, neq; in optimis & modestissimis moribus,
 neq; in ea que ad gerendas res apta sit, fide, diligentia, &
 citurnitate, quicquam me esse ausum optare, in quo mihi
 huius mihi iuuenis, & ingenium, & uoluntas cumula-
 responderit. Quo quidem etiam nomine, & spe meum
 in eo uirtutis adductus, meis etiam accedentibus precibus
 optimus Pontifex Clemens singulari beneficio adiutor
 mihi eum in huius procuratione ecclesie, & successoris
 dedit. Sed ut ad prima redeam, Cause mittendi hæc fu-
 runt, primum ut frueretur ipse aspectu & uultu sancti-
 tis tue, oculisq; præsens perciperet eam uoluptatem, quam
 ego absens cogitatione capere non desino. Deinde, ut co-
 ram tibi gratias meis uerbis ageret, quod tui initio Pon-
 tificatus, mihi multa petenti & postulanti, que ad meam
 & ecclesie huius dignitatem commodumq; pertinerent,

nulli in re nec beneficentiam, nec liberalitatem tuam clau-
 sam uolueris esse. Quam quidem ego sanctitatis tue be-
 neficentiam erga me, ita inclusam in intimis meis sensibus
 habeo, ut sim omnino aliquando, si non gratiam (abhorr-
 re enim mea tenuitas ab huiusmodi uerbo) at similitudi-
 nem certe aliquam gratiae relaturus. Postremo ob eam
 causam a me missus est, ut sanctitati tue, et meo,
 et suo, et Christianae Reipublicae totius nomine, gra-
 tuletur. Quanquam haec gratulatio, neque mea magis
 esse debet, quam ceterorum omnium: et si quod prius-
 tim meum in gratulando officium queritur, uideor illi
 deus meus ad ipsam literis fecisse satis. Verum, Pater
 sancte, in illis tunc spei, expectationi, quam de te omnes
 habemus, sum gratulatus: nunc perspectae, ac cognite
 uirtuti tuae gratulamur, et felicitati. Non enim obscu-
 rum est, nec latere iam quenquam potest, quo animo san-
 ctitas tua Pontificatum gerat: quae illis primis sui hono-
 ri diebus à liberalitate erga ciues, à cura placandae et
 ornandae Urbis profecta, statim orbis terrae uniuersam
 suam animo complexa est, sumq; de conuocanda con-
 cilio uoluntatem proposuit, cuius uel nomine ipso multo-
 rum antea animi terreri uidebantur. Itaque seditiosis et
 impijs, omnibusq; ijs qui dissidium et confusionem in ec-
 clesia Dei querunt, uidebatur hoc tutissimum esse impie-
 tatis suae perfugium: ut cum castigarentur, cum mone-
 rentur, cum uel ad poenitentiam, uel ad poenam uocae-
 rentur, ipsi ad concilij nomen confugerent, illudq; indici
 fugerent, et poscerent. Quasi non minus terroris ex eo
 principibus ecclesiae catholicae allaturi, quam in ipsis for-
 midinis atque uecordiae ex male conscientiae stimulis insu-
 laret. Atque hoc magnanimi Pontificis factum, secuta illa
 est

est plena equitatis & sapientie in regendis hominum rebus ratio : quod pluribus iam rebus & exemplis cognoscitur est, placere sanctitati tue, idq; imprimis tibi curae esse, ut ius idem sit pauperi, & diuiti : ut ne potentia imbecillius opprimat : ut qui opibus plus possunt, ijs illi ad iniuriam faciendam ne abutantur. Quod institutum conueniens precipue, & dignum optimis principibus, sed iam defuncto ne penè in obliuionem adductum, tua sanctitas modo in consuetudinem & honorem retulit. Hæc & his finibus multa cum sanctitas tua ad summum Pontificatum euectus esset, sperantes tum gratulabamur, nunc gratulamur experti. Nec uerò minus iusta ad letandum causa est, in disse ea quæ pulcherrimè facta sint, quam sperasse puerum præsertim illud quoque accedat, ut hæc tempora, hæc actiones, hunc tue sanctitatis honorem atque statum, & uina liberalitas perspicue comprobet. Quando enim iam seculis, tot conatibus, tot Pontificibus, maiorum stirorum uotis atque ætatibus datum est, id quod nunc est tributum nostræ, ut hostes Christiane fidei, nostrum iam nomen, nostra arma, nostras uires timere inciperent qui antea libere omnia depopulabantur, qui nos quotidianis damnis & cladibus affligebant, semperq; summa quæque sibi corripientes, nos angustis iam finibus retinebant inclusos : hi nunc summi atq; clarissimi omnium principis Caroli Cæsaris uirtute, sapientia, felicitate, tua sanctitatis copijs consilijsq; iuuantibus, toto repente mari infro depulsi, parte Africa primaria, & urbe opulentissima Thunete spoliati, de sua reliqua salute pertimescere coguntur. Cum Christiani generis antiqua uirtus, quæ iam dudum hebes facta & debilitata languebat, hoc præstantissimo duce & imperatore Carolo, non audeat nunc solum

confi

cedere adversus impios hostes: sed pestem etiam illis
 cunctis minetur. Quæ ego cuncta cum animo meo co-
 gitans, summoq; meo quodam perpetuoq; amore in Chris-
 tianam rempub. incitatus, cum cuperem conferre cum san-
 ctitate tua, et de his illi, et cum illa, Reipub. Christiane
 gratulor, ipse uero in his locis iustissimis rationibus reti-
 neo, nisi iuuenem hunc, tanquam me alterum, imaginem
 animi sensuq; mei, qui eadem istuc perferret, coramq; tue
 sanctitatis pedibus aduolutus, cum reliquis officij mei tibi
 debitis prestaret partes, tum de hac fortuna, de felicitate
 temporis, deq; summis Dei omnipotentis erga nos benefi-
 ciis, quæ omnia cum laude sanctitatis tuæ coniuncta sunt,
 tibi et meo et suo nomine gratularetur. Quem ego na-
 turæ peni filium, amore uero et iudicio uerè unicum mihi
 filium, rogo atq; oro sanctitatem tuam ut libenter atq; hu-
 mani pro sua clementia excipiat atq; audiat. Nullum ipse
 omni sanctitati tuæ est allaturus, nec quicquam de illius for-
 tuna ad sue utilitatis fructum est allaturus: sumus enim
 ambo mediocribus rebus sat contenti. Humanitatem tan-
 tam, et benignitatem tuam nobis expetimus, in qua una
 nobis sunt omnia: atque ut faciles ipse aditus habeat, sitq;
 illi et uisendi, et adeundi, et interdum etiam alloquen-
 di sui principis potestas. Nam quod ad ipsum quidem at-
 tinet, eum ego uolo, persunctum officio suo et munere,
 ipsa urbe perspecta, moribus curiæ cognitis, ueteribus
 amicis nostris conuentis, et confirmatis, ad me protinus
 reuerti: quod eius pietate, et obseruantia, et fidelissimis
 officiis ad meæ subsidium senectutis uehementer indigeo.
 Quæ hoc mihi infestior impendere senectus uidetur, quod
 studiorum assiduitas, à quibus auelli non possum, quotidie
 aliquid magis de meæ ætatis succo, et uiribus corporis
 detrahit.

detrahit. Itaque illum abesse à me non facile essem passurus nisi si qua occasio incideret huiusmodi, ut actione aliquâ præclara ac laudabili, plenâq; dignitatis, illius mens operâq; occuparetur. In qua (quod considerem eum egregiè facturum) explicare ipse ingenium suum, declarare industria, nauare suam uirtutem & Christianæ Reipublicæ sanctitati tuæ posset. Sed hæc quæ meæ potestatis non sunt ad Dei consilium nobis sunt reiicienda. Illud quod mihi scribenti fuit propositum, rursus deprecor sanctitatem tuam, ut & animum meum erga se, summamq; obseruantiam agnoscere, & huic iuueni de sua humanitate impartire id quid uelit: nosq; ambos habere in numero eorum qui sanctitatis tuæ saluti, amplitudini, laudi omni animi studio sunt dediti. Deus sanctitatem tuam custodiat, eiusq; rectissimè consilia ipsi & Christianæ Reipublicæ fortunet. VI. Idus Septembr. M. D. XXXV. Carpentoraacti.

IAC. SADO LETVS EPISC.

CARPENT. PAVLO III. PONT.

MAX. S. P. D.

Cum Pauli reditus ad nos, magna per se letitia me affecit, tum uerò multò uberius gaudium meum præstitum est, humanitate earum literarum, quas sanctitas tua rescribere mihi dignata est. In illis enim non solum beneficii Principis erga fideles suos studium, sed optimi parentis indulgentia quædam planè mihi esse expressa uidetur. Itaque ego quemadmodum gratias sanctitati tuæ agam, non reperio. Nec enim ad magnitudinem illius beneficiorum par à me ingenij uis, aut uerborum copia afferri ulla potest. Neque uerò ipsa rescripsit mihi solum liberaliter: sed liberalius etiam mecum egit, nullasq; meas preces irrita acci-

accidere auribus suis passa est. In Paulo autem ipso, quod maxime cupiebam, id mihi in omnem partē cumulatē præstitit, & ut illum ex meo testimonio benignitate sua libenter complecteretur, & illius mox ingenio probitateq; perspecta, assensu suo grauissimo comprobaret in eo fidem testimonij mei. Ita si mihi liberalitas optimi principis quæsit, nihil fieri potuit beneficentius erga me, quam a sanctitate tua factum est: si iudicium, atque honor, nihil ego expectare potui honoratius. Atque hæc Pater sancte indicatam perspicua uoluntatis erga me tuæ, si mihi ita tributa essent, ut aliqua ex parte merito meo uiderentur data: haberem aliquid fortasse, in quo mihi ipse iure gratulor. Sed cum nihil sit in me huiusmodi, per quod sanctitas tua ad tantam benignitatis adducta esse uideatur, quantum esse onus illius gratiæ debet, quam ego sustineo? & quam conceptam & inclusam intus in animo gerens, nullis eam uerbis neque factis apte queo expromere? Sed quoniam & summo Principi decorum est, superare operibus suis hominum prædicationem, & nobis infimis hominibus non inonestum, illius amplitudini maiestatiq; concedere: ego quidem gratias sanctitati tuæ quantas possum maximas, agamq; semper: nec quin eas studeam referre (quantum in me quidem erit situm) ulla me unquam rei difficultas deterrebit. Sed si illæ minores & leuiores fuerint, quam aut merita tua, aut gratissima mea uoluntas postulat, quæso obtestorq;, ut id non naturæ meæ, sed magnitudini tuæ, & beneficiorum tuorum attribuat. Cetera quæ Paulus mecum tuæ sanctitatis uerbis egit, accurateq; collocutus est: etsi ea quoq; ab eodē fonte benignitatis profusa sunt, inijciunt tamen mihi grauem curam respondendi, ne aut uendere operam meam ijs, quibus debita iam dudum

dum atq; obligata est: aut occultam aliquam in me ambig-
nem dissimulare uelle uidear. Sed opinor agam quod im-
puro et libero animo maxime dignum est, scilicet sine om-
ni fuco pure respondebo. Ego pater sancte nullum grauius
incommodum sentire possum, quam ex his locis auelli, in
quibus sum et sanctissimo uoto et perpetuo firmoq; et
mi iudicio non locatus solium, uerum etiam affixus. Sed tamen
ubi res et tempora postulabunt, gerenturq; ea et ad-
ministrabuntur, quae ad communem Christiani nominis
concordiam consensionemq; spectantia, magis ex bonitate
et prudentia sanctitatis tuae, quam ex conditione tem-
porum possunt expectari: non deero officio, nec dignitate
mea: nullamq; operam, nullum diligentiae, obseruantiae
et pietatis studium, neque à Christiana Republica, neque
à sanctitate tua frustra desiderari ex me sinam. Exi-
hanc occasionem, cui rei possim ualde utilis esse, non uide-
o. Sed tamen si quid praeterea fuerit ad sanctissima consilia
de Republica Christiana pertinens, in quo mea opera et
praesentia sanctitati tuae necessaria esse uideatur (quod quomodo
esse possit suspicari equidem non possum, totumq;
grauissimo iudicio tuo permitto) sed si quid fuerit, in ipso
de me merita est, ut et ad uocantem accedere, et im-
poranti parere prompto animo sim paratus. Confido enim
eam pro sua equitate et sapientia, sine magna, et maxime
necessaria causa, me ex his locis non euocaturam. Vnde
illud semper excipio mihi, et reseruo, ut nullam in partem
commutato meae fortune statu, eis confectis rebus quae mihi
mandatae fuerint, redditus mihi liber ad ecclesiam meam,
exoptataq; studia, et ad eam animi tranquillitatem pateat,
quam ego omnibus opibus atq; honoribus longissime ante-
pono. His de rebus ipsis scripsi ad amplissimum uirum

Gregorius Cyprianus Cardinalem: qui sanctitati tue omnem
animi mei seruum copiosius exponet. Valeat, agatq; omnia
felicia sanctitatis tuae: quam omnipotens Deus sua semper
cunctisq; tueatur. III. Id. Mart. 1536. Carpenteracti.

IAC. SADOLETUS EPISC. CAR-

INT. ALEX. FARNESIO S. R. E.

Cardinali S. P. D.

Quo tempore primum de tuo honore amplissimaq;
dignitate nuntius ex Vrbe ad nos huc peruenit,
et sum cogitans existimare coepi, te, quanquam etate
dum es adolescentem, indole tamen uirtutis, et commen-
datione ingenij dignum habitum esse, cui tantus honos iure
conferretur: tamen quominus festinarem dare ad te li-
tera, tuaq; et presenti, et sperata amplitudini gratula-
ri, illud effectui: quod neque naturae meae, nec instituti
mei fuit, ita accedere ad laudem et ad gratulatio-
nem, ut fortunam magis, quam iudicium secutus uiderer.
Iam etsi te probe noueram, quo ex genere ortus, et in
qua familia educatus esses, splendoremq; et nobilitatem
maiorum tuorum, in tuis iam nunc moribus, et in tua in-
de ac natura lucere intelligebam: tum autem sepe uides-
tam quo studio, quantaq; cura ac diligentia optimus et
maximus nunc Pontifex, tunc etiam et semper hoc princi-
pum dignissimus, erga omnes suos optimis et studiis et
moribus induendos uti solitus esset: ut te illius sanguine
creatum, preceptisq; eruditum, in eum uirum quem spe-
ceramus, eiusurum possemus iam confidere: tamen ne sic
quidem properandum mihi duxi: sed expectare uolui, quo-
diutius aliquid de te ipso ad nos perferretur. Postquam
et plurimorum literis ac nuntiis, unaq; et constanti uo-
ce omnium,

ce omnium, de tuo ingenio, tuaq; modestia, deq; optimis
 liberalissimis moribus, illaq; imprimis admirabili comi-
 te uere nobilitatis socia, qua tu probos et doctos pro-
 pue complecteris, fama ingens increbuit: egoq; Aueni-
 tuas quasdam legi literas diligenter scriptas, quibus
 et sollicitudo animi tua indicabatur: ut in ecclesia, que a
 Deum, et ad cultum religionis pertinent, rite atq; integri
 administrarentur omnia, quam ego uirtutem omnium no-
 ximam esse iudico: tunc demum existimaui matrum esse
 scribere aliquid ad te, et tibi de tuis amplissimis ornatis
 gratulari, cum iam non ad incertam amplius spem, sed
 firmam et fundatam de te opinionem, mea et letitia
 gratulatio dirigeretur. Gratulor igitur tibi, et ex animo
 gratulor: quod tum honore isto quo es affectus, tum etiam
 spe quam de te eximiam summe uirtutis prebes, magnum
 in te presidium simul et ornamentum, cum etiam nobis
 habitura esse uideatur, tum Christiana uniuersa Re-
 publica. Non enim tibi a tantis initijs, talibusq; profecto, exiguum
 quicquam aut mediocre spectandum est: neque opes atq;
 imperia eo pertinent, ut angustis finibus uel actionum
 temporum, magnorum uirorum animus includatur. Sed
 tibi de te ipso sic meditandam iam et constituendum est:
 ita te instituas atq; appares, quod tua prestans uirtus et
 nobilitas, et publice omnibus, et priuatim possit esse emen-
 damento. Hec enim uera dignitas est, ueraq; amplitudo, sed
 exhibere ceteris, ingenijq; et autoritatis opes ita expo-
 sitas omnium temporibus habere, ut ad alios tuorum la-
 borum fructus, ad te ipsum letitia animi uoluptasq; per-
 ueniat. Quam recte agende uite rationem qui secuti
 sunt, ij non tam honore ipso, quam uanis insignibus ho-
 nis habui sunt ornati: sepeq; eos exitus habent, quos
 ut mi

ne tibi est commemorare: tibi autem uidere et intelligere promptum est. Nihil enim stabile est in fortuna, neque perpetuum, quod prudentia, et equitatis, imprimisq; humanitatis et modestie quasi uinculis quibusdam constrictum non sit: et cui prepotens Deus fautor non accedat. Quo tanto omnium bonorum et copia, et perpetuitas nobis est petenda. Atque hæc scire agere, atque suscipere, uicibus quibus consilij quam optime et quam rectissime tua dirigatur, non minimum quidem ab ætate atque aetate, sed plurimum ex literis philosophiaq; acquiritur. Est enim ea sola ars recte uiuendi, quæ est fontibus uiuis, non ex riuulis haurienda est, non ad instituendum duntaxat animum, sed ad ornandam quoque orationem adhibenda. Sed quid ago? aut quomodo à suscepto gratulandi officio, ad quandam præcipiendi rationem delabi me sum passus? quatu non indiges. Aut si ea tibi quoquo modo oportuna est, habes domesticum exemplum præstantissimæ uirtutis, unde formare te, et fingere ad omnem excellentiam queas. Tuus enim Maximus est Pontifex, tuus ille bonos, et domus tuæ gloria: ex qua qui uirtute et sapientia primarius semper fuit, idem impræsentia orationum est princeps. Sed ignoscas ætati meæ, eiq; ætati quo in te mirifico sum incensus. Is enim me non sine ulla solitudine esse finit: nec de uirtute tua quidem dubitantem, sed incredibilem de te hominum expectationem pertimescentem. Fecitq; ut te admonerem, cum tu in hoc ueluti theatrum publicæ de te Letitia et celebrantis ingressus sis, tantis diuinis muneribus ornatus, quanta uix optari debere uideantur. Et cum tibi naturæ excellens ingenium, fortuna insignem potentiam, maximam uirtus summam nobilitatem, domestica institutio

morem honestum, consuetudinem splendidam, rudimen-
 artium ingenuarum perliberalia tribuerit: ut intueretur
 cogitares, quid expectari putes à te, quid tu reddere mu-
 ribus tuis, quid omnium spei de te prestare debeas. In
 tamen confido, Dei primum immortalis ope et beneficia
 tua deinde uirtute cum annis una adolescente, et te instru-
 tibus literis quarum tu optima et præclarissima studi-
 delegisti, cunctorum te opinioni et uotis plane satisfac-
 rum. Quod ut ita eueniat, tibiq; iste bonos sempiternæ
 laudi et felicitati sit, Deum eundem, supplex omnibus
 cibus rogo atque oro. Vale. VI. Calend. Decem-
 M. D. XXXVI. Carpentoracii.

ALEX. FARNESIVS CARDINA-
 LIS IAC. SADO L. EPISC.
 Carpent. S. P. D.

Cum de summis ac præclaris nostræ ætatis inge-
 sermo apud nos sæpius haberetur: audieram, do-
 lete, ita uirtutem laudari atque extolli tuam, ut te iam
 à pueritia mea incredibili quodam modo diligerem. Post
 uerò quàm beneficio Pontificis sanctissimi atque opti-
 sacerdotium mihi Auenionense est datum, eam in
 amoris in te mei accessionem esse factam, quam et
 iam adultior mea, et uicinitas sacerdotiorum nobis
 lisset. Cum enim ad propinquas ac propè coniunctas
 ministraciones electi essemus, uidebam (id quod me
 utrique nostrum conueniebat) fore, ut amicitia quoque
 amore singulari coniungeremur. Itaq; dum in hac
 tione uersarer, atq; instituissem scribere iam ad te, cum
 bi afferuntur à Paulo Sadoletto iuvene tui simillimo
 amantissimo literæ tuæ, prudentiæ, charitatis, humani-
 plet

plebiscite. Hic me, quod idem facere meditantem antever-
tisses, officioq; uicisses, pudor quidam suffudit. Sed tamen
literis tuis lectis, adeo gravitate ipsa, coniuncta cum sum-
ma facilitate dicendi, sum delectatus, & illis optimis mo-
nitionibus tuis, ut cum uitæ cursum, quem tenendum mihi
ante fueram, addito tuo hortatu, multo sim alacrius
persecutus: ac summum Pontificem, quemadmodum tu
dixisti & prudentissime mones, semper mihi ad imi-
tandum propositum habiturus. Quod quidem consequi
ut commodius possim, gratissimum mihi feceris, si sæpe
ut aliorum preceptorum memoriam reuocabis. Excu-
sationem tuam, quod gratulatio dignitatis meæ non tam
sæpe properata, quam re probata, facile accipio: uel quia
se debet tibi magis, uel quia literæ tuæ nunquam mihi
inincundissime esse possunt. Itaque de eo te amo pluri-
mus, quod fecisti: non accuso, quod reliquisti. Honoris au-
tem nostri, sic uidebör fructum esse amplissimum atque
optimum consecutus, si multis prodero, si sæpe, si ma-
gis si officij mei munera partemq; tuebor. Qua qui-
dem in re cum omnibus in locis, tum uerò istic, quod ab
ecclesia mea Auenionensi non longe abes, magno mihi ad-
iumento esse potes. Nam & multa agi illic me absente, quæ
neesse non esset, & multa omitti necessaria cum putem:
nam te esse uideo, qui partim monendis procuratoribus
tuis, partim (quod commodo tuo fiat) scribendo ad me,
ut illis ipsis rebus mederi queas. Quod ut facias, pro tua bu-
neuitate, & pro mea in te beneuolentia, etiam atque
etiam rogo. De me uerò illud tibi persuadeas uelim, ne-
mini me unquam esse, neque studio in rebus tuis, neque
sustentare amicitie concessurum. Vale. xv. Cal. Februarij,
D. CCCXL Roma.

IOAN. PETRVS CRASSVS

EPISC. VITERBII IAC. SADO-

leto Episc. Carpent. S. P. D.

VT primum literas tuas ad Farnesium nostrum scriptas legi, tali me ipsum beneficio tuo affectum parui, ut gratias tibi omnino agendus duxerim. In hac enim provincia, quae Pontificis uoluntate humeris meis imposita, meas uires longè exuperat, res adhuc nulla plaudium conatibus meis attulit. Gratulationem enim quam institueras, ea prudentia temperasti, ut gratulationis mixta exhortatio, sapientissimis consilijs et nihilominus ac dulcissimo genere orationis, quemuis alienissimum rapere atque inflammare ad summum uirtutis amorem potuerit. Itaque nihil habui prius, quam ut ea littera mecum assidue haberem, et ad omnem loci et temporis opportunitatem, auribus oculisque adolescentis spectarem. Quid enim regendae custodiendaeque adolescentiae magis necessarium, quam assidua uirtutis commendatio? quae et illa boni honestique incognita oculis per christum, menti atque animo proponatur: et cum uirtutum praemia, ingentia uitiorum damna, dedecus exitia demonstrantur: praecipue uero pietas ac religio sic altè inferatur, ut diuinum numen dictis, factis, cogitationibus semper praesens esse intelligatur. Quae igitur talibus literis tuis opportunius? Ego quidem magis tibi ob illas iam scriptas arbitror agendus esse, me gratias, quam te iam etiam enixe rogandum, ut tali es, quali ostendisti, erga maxime spei adolescentem, erga Pontificem ipsum animo: sic CHRISTI ecclesiam, cuius uel praecipuo in praesidij loco hic adhibe scens positus est, ita diligis, ut tua spectata uirtus omni

la persuadet; ut subinde aliquid eiusmodi uel breuiter
 scriptum mittere perseueres. Etsi enim elegantissimo su-
 perioribus annis opusculo edito mirifice studiorum et ui-
 te rationem formasti, multaq; ac præclara in eo non
 modo ad docendos, uerum etiam ad impellendos animos
 posuisti: magis tamen apud unumquemque ualent, que
 prius ipsi, quam que publice omnibus traduntur.
 Optum quidem adolescentis natura, et diligens adhuc
 educatio, et iam degustata studia: præcipue uero Pon-
 tificis uoluntas et cura spem nobis uel optimam afferunt.
 Solent magno ut in metu simus, lubrica ætas, corrupti
 publici mores, et magna hæc ipsa fortuna facit: que
 præter cætera hoc quoque habet incommodi, quod ad
 optimam fortunam pessimus quisque audacissime conuolat.
 His nos quidem infâstas aues, undique quanta possu-
 mus uigilantia excludimus. Sed ne frustra id à nobis et
 peram diu fiat, multò magis animi ipsius, quam ædium
 aliorum obseruandi sunt. Nec enim aut diu arceri, nisi dis-
 plicent: aut displicere uiriosi possunt, si uitia placeant.
 In hac cura ac sollicitudinis partem bonos omnes liben-
 tissimè aduocaram. Quoniam uerò huc te potissimum uel
 amor tuus, uel publicæ causæ utilitas adduxit: patere
 obsecro te precibus meis eodem nec frustra reuocari, quo
 tu ipse primum ultro uenisti. Nemo uel ob doctrinam uel
 ob innocentiam, uel ob nominis famam, plus hac in re
 autoritate te uno habere potest. Nec tu quicquam uel pu-
 blicè uilium, uel Pontifici gratius potes efficere. Ego cer-
 te quantaliscunque sum, quot similis argumenti literas
 tuas uidero, totidem me beneficijs maximis tibi deuina-
 tum puto. Vale. Romæ, Pridie Idus Decembris,
 M. D. XXXV.

IAC. SADOLETVS EPISC.

CARP. IOAN. PETRO CRASSO

Episc. Viterbij S. P. D.

CV'm ad Alexandrum Farnesium tuum dedi eas li-
 ras, quarum tu in tuis mentionem facis, et ex quibus
 sumptam tibi occasionē scribendi ad me prae te fers: ego
 dem eo uolui fungi officio, quod non tam prudentia mihi,
 quam meus perpetuus in illam familiam amor, et qualem
 mihi ingenerata uoluntas omnia honesta et recta capi-
 di, praescribat. Sed uerē dicam, subueneri mihi in-
 dum ueniebat in mentem, ne parum sapienter id negi-
 attigissem, quod minimē omnium mihi uideretur con-
 nire. Quis enim ego sum, qui has mihi partes assumam,
 docendi, et commonescendi florentissimi adolescenti,
 quem praesertim et domestica exempla, et optimi do-
 mi doctores ad omne studium uirtutis quotidie erudiant.
 Ego autem et longē absim, et nulla insigni facultate ad
 id agendum sim praeditus? Sed (ut dixi) dedi illud magis
 ei beneuolentiae, quae mihi erga illum iam inde à maioribus
 ipsius suscepta est: quam aut euigilato consilio, aut illius
 prudentiae: satisque me honestē discessurum putavi, si in
 perfunctione amoris, temeritas tantum mea non repro-
 benderetur. Tu et comprobas factum, et sepius idem
 efficiam rogas. Fateor tuam apud me auctoritatem esse plu-
 rimi, ac iure id quidem. Etsi enim nulla familiari no-
 coniuncti inter nos sumus: tuum tamen ingenium, ac ex-
 cellens uirtus, cum multorum saepe testimonio ad me
 perlata est, tum in hac recente epistola, quam ad me mi-
 sisti, totam se mihi penitus patefecit. Non enim uideo qui
 potuerit scribi uel elegantius, uel grauius. Mouet igitur
 multum auctoritas me tua: sed haecenus mouet, ut quod
 adhuc

ad hoc factum est, id (quando tu ita sentis, teq; et auctorior, et approbator) iam non imprudenter, neque temere audeatur factum: simq; animo equo ea de re, de qua antea nonnihil dubitabam. Quod uero decere me arbitror, sepius ad idem reuertii, ne cadere quidem in cogitationem meam potest. Siue enim me unum maxime statuo idoneum cui obtemperetur, fidesq; habeatur: quid me arrogantius? Siue curationi uestre ingero me, atque intru-
bo, qui in re optimo delecti ad id munus estis: quid im-
prudenter dici, aut cogitari potest? Ex quo mihi in men-
tem ueni, mirari uim et grauitatem literarum tuarum,
quæ me uidetur prudentissime rogare, quod ego præ-
stare solus prudentia non possim. Sed tamen mi optime
Crispe, quando res magna agitur publica, ut tu disertissi-
mi scribis, cuius partes uel præcipue commisse huic ado-
lescenti sunt: demus operam omnes, quoad possumus, ut
bonum illius ingenium, optimaq; ad uirtutem indoles, in
regionibus officij contineantur. Quod summus Pontifex
auctoritate atque exemplo, tu opera, consilio, assiduitate,
egregie præter ceteros efficere potes. Nulla pars est ead-
em, quæ in eo inchoatas, et tanquam pubescentes per-
fici optamus, quæ non in te præclare appareat, absolu-
amq; sit: siue meram grauitatem querimus, siue opti-
mam artium scientiam. Enitere ergo, et elabora, ut in
mo homine ornando, atque expolando, maximum à te
beneficium habeat cuncta Respub. Nos quod in nobis est,
studium tuum ac laborem, precibus uotisq; ad Deum suba-
sequemur. Nec, si occasio fuerit, in eo quoque decrimus,
in quo tu operam nostram tibi aduocasti. Sed omnis spes
in te est: quem ego cum antea diligebam, opinione uirtu-
tis, et multorum testimonio doctorum, proborumq; nunc

meo certo exploratoq; iudicio ita diligo uehementer, ut
 gniq; facio, nihil ut mihi neque tuis literis gratum, neque
 instituta beneuolentia optatius accidere potuisse uideatur.
 Quam ut tueare & conserues, abs te ita peto, si tu me me
 tuum facturum esse existimas. Vale. XIII. Calend. Feb.
 M. D. XXXVI. Carpentoracti.

IAC. SADO LETVS EPISC. CARP.

GASP. CONTARENO S. R. E.

Cardinali S. P. D.

SI uerbis multis, & illustribus tibi de recentibus
 gratulari uellem: uerendum mihi arbitraret, ne in
 oratione nimium insistens, & fortune munera aliquant
 plus extollerem, quàm fortassis æquum sit: & prius
 tue amplissimæ dignitatis, quæ ex uirtute maximi po
 dendæ est, uiderer esse oblitus: dum gratulationem meam
 ad fortunam potius, quàm ad eam ipsam uirtutem ad
 gerem. Cum uerò tu is uir sis, ea uirtute, doctrina, proba
 tia, integritateq; præditus, ut omni honore longè iudicem
 superior: gratulor equidem tibi, quòd habiturus sis locum
 tui & ingenij & animi in Christianæ Reipub. utilitati &
 commodis uberius explicandi. Et eo magis gratulor, quod
 raro adhuc exemplo ad obeundum summum & gerend
 dum honorem, nihil huiusmodi cogitans, alieno tantum
 do iudicio fueris uocatus. In quo sanè testimonium co
 plum est, tuis præstantissimis uirtutibus redditum. De ipso
 autem honore si gratulandum sit, honori mediocriter
 magis gratulabor, quàm tibi: qui quamuis splendens, illu
 strisq; admodum sit, tua tamen dignitate ipse effectus &
 ornator. Sed ut quod sentio planè expromam, ego omni
 tua amplitudine & dignitate, Contarene optime, in gaudio

de triumpho, ut nihil mihi sit optatius, quàm te uide-
 re auctoritate & gratia prorsus florentissimum. Qui enim
 possum non incredibiliter letari honore eius, què ex ipsius
 scriptis doctissimum, prudentissimum: ex eis officijs, quæ
 in me ipsum ab illo collata sunt, quotidieq; conferuntur,
 humanissimum, liberalissimum, meiq; imprimis amantissi-
 mum esse cognosco? Non essem dignus eis literis in quibus
 tuus, non hac uita, non hoc spiritu, deniq; homo non
 essem, si aut præclarissimas tuas uirtutes non agnoscerem,
 aut quinquam omnium pluris facerem quàm te: & nisi
 te omni amore, studio, obseruantiaq; complecterer. Ego
 cum in Rempub. à Superantio accepi, cognoui tum
 primum quanti tu me faceres. Quare ex eo tempore mea
 benevolentia, quæ propter tuas eximias uirtutes suscepta
 mihi in te erat, fieri cœpit ardentior. Nunc uerò cum ex
 Pauli mei lueris intelligam, quanta tu illum humanitate
 excipis, quàm beneuolè tractes, quàm multa signa des
 summi tui cuiusdam erga nos amoris, quem in suscipienda
 rerum & negotiorum meorum cura magis etiam declaras
 tu: quæ me tibi agere gratias, aut quibus uti uerbis in
 meo tibi animo penitus patefaciendo oporteat, ego pla-
 ne ignoro. Tu subueni, queso, huic hæstationi meæ,
 & ea uerba, quæ apta sunt ad gratiam meritam commem-
 morandam, uicem meam excogita: quando ego tanti offi-
 cij onere oppressus, minus illa despicere, & inuestiga-
 re possum. Quæ cum tu pro tuo summo ingenio facile
 & prudenter inueneris, omnibus me illis esse usum puta-
 to. Certe nihil tam amplè, nec tam copiosè explicare po-
 teris, quod gratam animi mei uoluntatem superet. De tua
 Repub. quid sentiam, scripseram iam ad Paulum, ex quo
 iudicium meum potes cognouisse. Neque id tamen faci-
 endum

ciendum tam breuiter puto. Erit mihi locus ad hanc rem paratus, ut non solum tu, sed ceteri etiam intelligant, quantum tibi à me in omni genere uirtutis sapientiæq; tribuitur: ad quod tempus me reseruo. Interea hoc affirmo, nihil me uidere, quod in ea uera prudentiæ laude, quæ cum studijs doctrinæ coniuncta sit: inq; eis actionibus, quæ sunt ab integro animo liberaliq; profectæ, quid uel in ingenio tuo, uel in uirtute, in institutis uitæ, rectius aut splendidius requiri ac desiderari possit. Sed hæc hæcenus. Ego et gratulor tibi, quemadmodum antè dixi: et maximas gratias ago: teq; oro, ut tuum istum susceptum erga me amoris perpetuum mihi conferues: quo nil mihi carius neque incundius accidere omnino potest. Vale. Carpentoracii, VII Idus Nouembris. M. D. XXXV.

I A C. S A D O L. E P I S C. C A R P.

G A S P. C O N T A R E N O S. R. E.

Cardinali S. P. D.

Tua in literis causarum commemoratio, quibus tu iam pridem adductus ad me diligendum es, tantum mihi præ se ferre uisa est et humanitatem simul, et erga me beneuolentiam, ut nil sit quod audeam optare prolixius. Quod eo magis gratum et optatum mihi accidit, quod tua ista eximia erga me uoluntas, non amoris solum habet fructum, qui est in omni uita unus suauissimus: sed iudicij quandam etiam dignitatem. Amari enim à tanto uiro idem esse uidetur prorsus, ac probari. Quanquam id tu quidem separatim etiam facis, ut de me commodè existimare te scribas. Sed ego id ita interpretor, ut in beneuolentiæ prorsus parte ponendum esse uideatur. Mihi uero, qui te iamdiu non diligo solum, (nam id quidem etiam

mediocribus hominibus præstamus) sed propter excellen-
 tiam tuam in omni genere uirtutis ac literarum laudem
 et scientiam mirabiliter colo, atque adeò ueneror: quan-
 to prece esset elaborandum, si id agere nunc uellem, ut meus
 animus erga te cuiusmodi ille est, pateret penitus, manife-
 stus fieret? Quod quoniam et longioris temporis ne-
 gotium esset, et grauioris cure, supersedebo quidem hoc
 scribendi onere, meq; ad commodius aliquod tempus re-
 fructu. A te uerò impræsentia petam, teq; plurimum præ-
 cabor, id quod et ago maxime, et maxime impetrare à
 te cupio, ut tu me eo incensum erga te amoris studio esse
 existimes, quod ego nec literis satq; persequi, nec uerbis cõ-
 nodi queam exponere. Atq; hætenus quod ad amorem at-
 tinet. Quod uerò tuam ad humanitatem, quæ illi potest
 quæso oratio par inueniri? cum præsertim tu ea me omni-
 bus partibus epistolæ tuæ ita alliges undiq; atque constrin-
 gas, ut respirandi locus non sit. Qui te primum in nostrum
 ordinem adscitum esse dicis, eamq; rem auxisse beneuolen-
 tiam in me tuam asseueras. Quasi uerò idem sit eiusdem or-
 dinis esse, et multo superiore in loco atq; honore esse po-
 situm: nisi tu cum omni mihi dignitate plurimum antecel-
 las, humanitate parem te efficere uis. Immo ego istud gra-
 tular et triumpho, quòd tibi tuisq; clarissimis uirtutibus
 meritis honor datus est. Atq; ille ita datus, ut plus tamen
 in te omnibus dignitatis, quam in honore ipso situm esse
 uideatur. At ego si mediocre hunc cum tuo si confra-
 ctur honorem (qui tamen mihi nimium magnus est) non in-
 dignissime gesserò, præclare mihi à Deo factum arbitra-
 bor. Nam quòd fungar, eo uti oportet conueniensq; est, ne
 idoneus quidem ad cogitandum sum. Sed et hoc, et omnia
 à Deum à nobis referenda sunt. Paulum meum quòd
 amas

amat et complecteris, mirabiliter gaudeo. Spero enim eum, quem optavi semper et optimum et rectissimum moribus, ornatum esse, tua imprimis consuetudine, summaque tue prudentiae et gravitatis exemplo, futurum etiam meliorem. Quod labores non paruos mea causa suscepisse ago equidem tibi gratias. Sed (ut dixi) non magnopere audeo aggredi, quod me perficere posse diffido. In his enim omnibus tua illa apparet extatque humanitas: quae me concludit, ut neque unde incipiam, neque ubi desinam, statuere satis possim. Quae quidem in eo maxime clarissime se ostendit, teque mihi praebet noscendum, penitus et consummificandum: quod tu tam ingenui, tam aperte, tam familiariter quae in meis scriptis desiderares exposuisti, quo quidem ego uel maximum tui amoris erga me argumentum capio. Facit autem tua praestans doctrina et quae autoritas, ut maximam mihi curam suscipiendam prestem, quò tibi animi mei sensum penitus aperiam. Quod enim cum Epistolam illam Pauli mihi exponendam suscepissem, ac in commentariis multorum interpretum laesum essem uolutatus: non mihi uidebar assequi id quod capiebam, ut in Apostoli sensum penitus introirem. Sed cum ingenium, et doctrinam, et pietatem illorum magnopere approbarem: erat tamen nescio quid in Paulo occultius atque abstrusius, quò illi uixdum mihi penetrasse uidebantur. Itaque alium studendi et inuestigandi modum percipit, in Paulo ipso legendo, atque omnibus modis perscrutando atque explorando, quam maxime me, et quàm diutius exercui: laboreque tandem et diligentia contendere, quoad eius intimum sensum peruenire mihi uisus sum. Verum falsò, nihil nunc ad rem: non enim aliud, quam quod uisus est, loquor. Sed cum arcanas quasdam illius sententias, pro-

rimum ad pietatem & cognitionem Christiani mysterij
 facientes, adeptum esse me arbitrarer: non putavi chari-
 tatis Christianæ esse, qualecunq; id lumen esset, diutius il-
 lud inclusum continere. Itaque commentarios illos scribere
 sum aggressus: in quibus quod maximè obscurum mihi,
 & cui fide quidem acceptum & creditum, ratione au-
 tem ignoratū esse uidebatur, mortis & crucis CHRISTI
 mysterium totum aperire atque illustrare sum conatus:
 causas & rationes exponere, quamobrem salus nostra
 crucis requisiuisset in mundū uenire CHRISTVM:
 quæ si mortuus est, ita eum mori: quoq; modo non exem-
 ptum solum in eo sic à nobis agendæ uitæ, sed etiam myste-
 rium nostræ & uitæ & salutis existeret. Atque hoc feci
 tali sententias constantes sibi semper in hoc argumento
 (ut mihi quidem uidetur) & uerba ipsa persecutus. Quod
 atque parior fui in præueniente Dei gratia explicanda,
 quæ per esset: agnosco eum errorem, cum tibi ita uidea-
 tur. Sed tamen & Græcorum, & Latinorum ueterum ex-
 ponendi morem secutus, à proposito Pauli argumento non
 discessi. Scis enim ipse, quàm rara de hac re mentio ac dis-
 cussio à Chrysostomo in hac Epistola quidem habeatur:
 quæ non multa à Theophylacto, & ab Euthymio, cui
 ego sententias Basilij, Chrysostomiq; referenti, in Episto-
 la Pauli enodandis tribuo permultum. Ambrosius quoque
 non admodum sæpe ad illam diuertitur. Credo, quod sa-
 tis illis uidebatur, ad Dei gratiam omnia uniuersè refer-
 re. quod in eorum scriptis creberrimè inuenitur: præser-
 tim cum certamen nullum propositum haberent, quod eos
 cogeret rem tam tenuiter distinguere: quod fuit Augusti-
 ni necesse, bellum sanctum & salutare aduersus Pelagium
 gerenti. Veruntamen ego, quibus in locis Paulus ansam
 mihi

mibi dedit, ita sum de Spiritu sancto locutus, ut & principia & fines Christianorum uirtutum illi omnium annu-
buerim. Sicut in illis uerbis facio, quæ Paulus dicit, quod
charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per spiritum san-
ctum, qui datus est nobis. Quo in loco (quem te relegere
ponderare uehementer cupio) non solum à Spiritu sancto
hec omnia in nobis fieri: sed quemadmodum etiam fieri
atque ut Spiritum illum uerè Sanctum in nobis habeamus,
ponere ante oculos omnibus conatus sum. Quam quidem
euentissimis rationibus (ut puto) penè demonstrationem
factam plerique interpretum cion ad eum locum uenire,
collaudantes tantummodo (idq; iure & merito) benigni-
tatem summi Dei, ueluti scopulum quendam refugiat.
Habes Chrysostomum, Theophylactum, Ambrosium,
quos legere potes. Sed & illo in loco, quod Spiritum ab-
pitanis habemus, in quo clamamus Abba pater: de baptis-
matus sancti item & ui in nobis, & gratia, loqui non po-
termisi. Non sum equidem iisdem uerbis usus, ut præ-
nientem subsequentiq; gratiam appellarem. Sed sensus
tamen (ut opinor) idem est. De natura autem nostræ in-
becillitate, quæ in peccatum & mortem ab Adam intro-
ducta est, plura in eo loco uerba facio, quæ Paulus eandem
de Adam & de peccati ab eo in omne humanum genus in-
ductione loquitur. Et tamen illud tibi assentior, potuisse
opportune aliquibus in locis de hoc ipso morbo naturæ
nostræ, & de reparatione nostri arbitrij à Spiritu sancto
facta disputare. Sed si id prætermisum est, alio loco Deo
iuuante (ut tu prudentissimè consulis) reponetur: ut po-
tius iam ut reponam, cogito. Scripsit enim ad me Lugdu-
no Gryphius, se librum meum iterum impressurum esse.
Faciam igitur interpositionem aliquam, per quam he-

re tota breuiter illa quidem, sed tamen aptè, & quod satis
sua delectetur. Quòd si fortè liber Venetijs esset imprimen-
dus quo scripsit ad me Paulus nescio quid; cuperem ma-
gno opere: idq; te etiam atque etiam rogatum uellem, dares
omnem operam, ut ne ante hanc secundum Lugdunensem
impressionem id fieret: quò exiret in manus hominum li-
ber ueracior & purior. Hanc rem tibi ita commendo, ut
mei animi studio commendare eam non possim. Nam
& hoc plus erit in Lugdunensi libro, & nonnulla quoque
alia que (ut fit) à me uel mutata uel interposita sunt. De
initijs bonarum uoluntatum, & de eiusmodi genere toto,
scatus equidem sum Græcos autores libentius. Præsertim
in Augustinus non satis se explicare mihi uideatur.
Vnde & Latini ueteres eandem quam Græci sententiam
tenuerunt. Nec putauì hoc fraudi religioni nostræ fore, si
aliquid in nostra uoluntate nobis reliquerim. Neque item
nunc puto, tantis & tam magnis autoribus munius, dum
illud modò ne sentiam, à quo animus abhorret, aliquid nos
operibus nostris promereri, quod à diuina gratia profe-
ctum non sit. Et hætenus quidem Catholica ecclesia nobis
prescripsit, quantum ego scire possum, ne meritum ullum
ex nobis tanquam ex nobis constituamus. De cætero Pela-
gius esse non puto, si in initijs aliquid retineamus, quod
sit nostrum. Sed tamen quoniam in his non humanam lau-
dem querimus, sed nostram & aliorum salutem, ceden-
dum semper est maiorum auctoritati: idq; ratum habendum,
quod doctissimus uir dixerit, hoc est, Gaspar Contarenus.
Nam reliqua quidem obiecta hominis illius, facillimam ha-
bent responsonem. Non enim me attingunt: neque ego in
meo libro aliud dico, quàm quod ipse differit esse dicen-
tum. Vnum graue erratum nuper commentarios meos

relegens ipse deprehendi, quod nescio quo pacto mihi ex-
ciderit: est enim prorsus à mea mente alienum. De quo et
Lugdunum statim dedi literas ut corrigereetur. Et ad Pau-
lum scribo, tecum ut communicet, quando tu tanta benigni-
tate, tantoq; studio eam de me curam suscipis, ut si frater
tuus essem, maiorem suscipere non posses. Cui tue huma-
nissime et naturæ et uoluntati utinam aliquando referam
gratiam. Conabor quidem certè: nec tu me unquam ingra-
tum aut immemorem iudicabis. Vale amplissime et doctissi-
me Contarene, nosq; semper dilige tui obseruantissimi
VI, Calend. Decembris, M. D. XXXV. Carpentoradii.

IAC. SADOLETUS EPISC. CARR.

GASP. CONTARENO S. R. E.

Cardinali S. P. D.

Longum iam interuallum est, ex quo accepi tuas
manifestissimas literas, quas tu ad quartum Calend. Ianu-
rij dedisti: quæ mihi in omni genere mirabiliter satisfac-
runt. Nulla enim est res in illis prætermissa, quæ uel ad so-
pientissimum hominem, uel ad amicum officiosissimum, ad
ad grauem et sanctum autorem Christianæ pietatis per-
tineat. Certè nunquam tuæ literæ ad me perueniunt, quæ
deferant secum effigiem eius uiri, quem ego talem esse pos-
sui unquam credidi: his præsertim moribus, et his tempo-
ribus. Itaque incredibili sum amore incensus, et nouo quod-
dam inflammatus studio, tui colendi, amplectendi, in con-
silio ferendi. In quo habeo propositum mihi exemplar
uitæ uirtutisq; imitandæ, quæ maximè beata uita contineri
mihi uidetur. Sed cum tu initio tuarum literarum tuorum
labores in excusanda tarditate responsionis tuæ, quam ad
meas superiores literas distuleras, quæ in re quidem peccata
mihi

nihil fuit: quid mihi nunc reo ueri criminis agendum est? Faciam breue opinor, & ad tuam facilitatem clementiamq; confugiam: teq; orabo & deprecabor, ut mihi lapso in hunc errorem ueniam des. Nec tamen uelim eximes me aut negligentia, aut obliuione tui, aut quòd officij immemor fuissus, duobus iam mensibus rescribere ad te distulisse. Nihil horum est. Sed cum scripsisset Paulus ad me, quædam te fecim de me locutum, quæ uehementer ad me pertine-
rent, eaq; ipse nonnihil in literis significasset, uberius au-
tem coram se communicaturum diceret: expectare illius
aduentum antè uolui, quàm ad te scribere: ne si nihil ad te
rescripsissem de illis rebus, aut tacere ingratè, aut dissimu-
lare callidè uiderer. Omnia autem quæ opus essent, scri-
bere planè tunc non possem. Eò factum est, ut ad hunc
diem usq; fuerim retardatus. Quæ utrum idonea sit excu-
satio, nec ne sit, ego ignoro: uera quidem certè abs te acci-
pienda, si tuæ singulari humanitati, eximiaq; æquitati
constare uoles. Quod te facturum esse non dubito. Nunc
de partibus Epistolæ tuæ omisissis, quibus tu humanissimè
suauiter & modestissimè meum de te iudicium imminuis atq;
debas: tuum de me amplificas, atq; auges: cum iam decre-
tum & iudicatum inter nos sit, quòd ego abs te diligar,
totum id esse humanitatis tuæ: quòd uerò ipse te colam atq;
admirer, tuis præstantissimis uirtutibus omne deberi: ue-
nimus ad ea quæ rem ipsam continent. In quibus illud
primum de commentarijs meis: qui quòd missi aliquanto
antè Lugdunum erant, quàm inter me & hominem illum
res conuenisset, iccirco non fuerunt correctæ omnia loca,
quæ ab eo adducta in controuersiam sunt. Sed quod tu me
admonuisti, de eo missa est ad Gryphium additio. Et erant
etiam nonnulla, quæ ego sponte mutaueram. Neque tamen

uideo in his ipsis quæ notata sunt, quid iure reprehensum
 esse uideatur: cum uerborum meorum sensus, id quod patet
 Latine intelligenti, in plerisque locis fugerit reprehensorem.
 Quod à me tibi duntaxat uni indicatum uolo. Locum illum
 Esaie correxi libello misso ad Gryphium, cum iam liber ad
 exitum ferme adductus esset: cetera serè eodem modo se
 habent. Et quoniam nunc de hoc genere rerum inter nos
 sermo est: cum scripsissem ad Paulum, me quadam in
 leniter à te dissidere, idque mihi dixerit, cupere te scire, ubi
 et qua de re sit dissensio: primum tibi prædico, me in illa
 de Libero arbitrio sententia non omnino assentiri Augu-
 stino: qui libertatem nostræ uoluntatis perspicui asserit
 dumque Dei Gloriam maximè complecti uult, uidetur mihi
 illi derogare aliquid potius, quàm quod debeat, tribuere.
 Hec si essemus unà, librosque in manibus haberemus, facili
 me tibi probaturum considerem. Sunt enim in eo ipsi, de
 quo loquimur, doctissimo nimirum sanctissimoque doctore,
 prorsus manifesta, qui in illam extremam et remotissi-
 mam sententiam se contulit, odio hæreticorum et contem-
 ptione disputandi (ut ego quidem arbitror) magis, quàm
 considerata, et quieta ratiocinatione adductus. Nec tamē
 si non consentio cum Augustino, ideo ab ecclesia Catho-
 lica dissensio: quæ tribus tantum Pelagij capitibus impro-
 batis, cetera libera ingenijs et disputationibus reliquit.
 De quibus ego meam sententiam in commentarijs protuli
 nihil mihi arrogans: (absit enim hoc à me) sed tantum in
 genuè quid sentirem, exponens. Quod uerò tu asseris, me
 ueri te uerbis illis, quæ apud Paulum sunt, quæ ille ad
 Deum ut notas faceret diuitias gloriæ suæ in uasa miseri-
 cordiæ, quæ preparauerat in gloriam, et quæ sequuntur
 hæc ego uerba quemadmodum interpreter atque explanem

ne longum sit epistola complecti, ad meam expositionem
 horum ipsorum uerborum in commentarijs meis te reijcio.
 Quae quod abs te leguntur, gratum quidem mihi est, sed
 tui grauiſſimis studijs atque occupationibus parum arbi-
 tre accomodatum: cum praesertim fontes à riuis non
 manant: legereq; te nostra magis mihi honorificum
 quam tibi utile. Sed tu ut uoles. Ego quidem hoc labore
 exerceo, quod propter tuam admirabilem humanitatem
 mea causa suscipis, prorsus te libero. Fratrem tuum mor-
 tuum, non noueram: sed quia tuus erat frater, cum prae-
 dei de eius uirtute ac natura sentio, tum illum nobis
 optatum esse doleo, quem ego amo mediufidius etiam uita
 factum, Deumq; immortalem deprecor, ut illi ipse pro-
 pitijs et liberalis suae coelestis gratiae sit. Tuam quidem
 animi firmitatem, sapientiam, religionem, et miror, et
 ueris laudibus in caelum fero: qui tam mansuetè et pa-
 tenter decreta Dei accipias. Verùm de his satis: respon-
 sionem ferme est ad omne argumentum tuarum literarum.
 Nunc ueniamus ad ea quae pertinent ad me: pluribus
 uerbis exposita à Paulo, accurateq; narrata. In qui-
 bus illud non nouum, quod tua insignis erga me beneuo-
 lentia omnibus locis se ostendit: cui aliquando utinam re-
 fron meritam gratiam. Hoc nouum, quod tu de honore
 meo atq; ornamentis cogitans, id agis ac moliris, quo nil
 meli rationibus inueniri potest inimicius. Ego enim uitam
 beatorum in libertate animi, et in tranquillitate, eisq; agen-
 tis et suscipiendis rebus, quae è libera nostra uoluntate
 dependant, positam esse duco. Cuius etiam generis facula
 uicem quandam nactus, exerceo me in illa, quoad quidem
 possum, quantulumq; mihi tenuitas mea, Dei adiuta ope,
 propediect et elargitur. Quae ab hoc genere uitae dissident

aliena^q; sunt, tanquam aduersaria mihi et molesta multum, abijcio aque repudio: neq; ullum eorum appetitum atq; sensum ad animum meum introire sino. Quod acriter etiam iudicio facere mihi uideor, quod utriusq; uite uin conditionemq; expertus, statuere facile possum, quantum hæc illi in omni ratione beatitudinis antecellat. At interq; Reipubl. (cognoui enim ex eodem Paulo rationes omnes et disputationes tuas, plenissimas nempe et pietatis et doctrine) O doctissime, et optime Contarene: utinam ista spes nunquam deceptura sit. Tu eximia adhuc qualem bonitate, ueraq; prudentia et integritate ad hoc sperandum adducere: cum quod optimum factu esse intelligit, et illis ipsis salutare, quorum causa es sollicitus, id iam scilicet iri confidis, et existimas. Quod secus longe est, utinam ne esset. An tu arbitrare, si esset spes aliquid proclare salutariterq; agendi, quin ego memetipsum quoque expositurus atq; oblaturus, non dico ad honores, (impudens enim illud hominis est, et non Deo, sed sibi fauentis et seruientis) sed in mortem atque crucem, ut caput Apostolorum dixit: cum quicquid meo incommodo et damno Reipubl. paretur, ego maximum meum lucrum existimaturus essem? Sed (crede mihi) temporum horum uici et corrupta studia, istam probitatem sapientiamq; non recipiunt. Caput (ut spero) egregie probum habemus: hoc Pontificem ipsum, cogitantem et cupientem ea que seculum magna sunt. Sed non plus ille potest, quam temporum peruersitas. Aegrotat enim corpus Reipubl. et eo morbo perire aegrotat, quod præsentem medicinam respuit: magis esset longo circuitu ad partem aliquam sanitatis reuocandum: sicut ipsum paulatim curriculo temporum in hanc tabem delapsus est. Multis (inquam) uigilijs, plurimi

reddis, dissimulatisq; sepe numero consilijs, salus esset
 et dignitas Christianæ Reipub. restituenda. Ac quoquo-
 mores quidem successura sit, si conuentus is agetur, de
 quæ expectatio est: adero unâ uobiscum, nec deferam par-
 tes meas, quantule ille cunq; sunt, meumq; officium pium
 et libitum, tum Deo atq; Reipubl. tum isti Sanctæ sedi
 Apostolicæ prestabo: teq; et uidebo, et complectar ita
 libenter, ut nullam maiorem letitiam animo meo sim per-
 cepturus. Interea onus hoc feram, quod ab Deo mihi in-
 iunctum atq; impositum est, si non aptè, et robuste, ut in-
 tegrum et sortem decet, at certè non contumaciter. In quo
 pro mea parte sanè inferuiam Reipub. cum meum pensum
 ardeo. Aliquantumq; hic tamen proficiam: qui si isthic
 esset, nec proficere quicquam possem, et proprium meum
 munus orationemq; relinquerem. Quamobrè si me ama-
 bit (quod profectò facies) consules huic ocio et tranquill-
 itati. Quæ si mihi salua permanebit, uberius erga te
 petro esse gratus, quam si in illos fluctus, et turbidas re-
 rum agitationes me conijcerem. Itaq; rogo te atq; obsecro,
 pro fidei amicitie nostræ, quam sanctè inter nos consti-
 tutam, ad extremum diem usque inuiolatam perducturi su-
 mus, ut suscipias otij et libertatis meæ patrocinium: atque
 obsequente, de me quam suscepisti, desistas: meumq; hunc
 statum, qui mihi maxime cordi est, et quo uitam ipsam non
 habeo cariorem, saluum mihi præstes, atq; incolumem: de
 quo plurimum spei in tua autoritate, et prudentia, et
 amore aduersum me, repositurum habeo. Ego de hac re ad
 sanctum Pontificem scribens, ingenuè illi quidem animum
 meum expono. Sed ut tu subsequare literarum mearum
 sententiam tuis amantissimis uerbis atq; consilijs, (sic enim
 te sanctum Pontifici pollicitus sum) peto a te magnopere

etiam atq; etiam. Paulus tuus iam magis quàm meus, non nulls ad te meis uerbis perscribit, ad rationes horum temporum spectantia: quorum uel supprimendorum, uel proferendorum tua erit potestas. Vale. III. Idus Martij. M. D. XXXVI. Carpentoracii.

IAC. SADO LETVS EPISC. CARPENT. NIC. ARCHIEPISC. CAPVAE S. R. E. CARD.
S. P. D.

Litterae tuae perbreues, sed amoris humanitatis plenissimae hoc mihi etiam fuerunt iucundiores, quòd nunc tua scriptae, illud ipsum testimonium, de quo scribis nostrae perpetuae et constantis amicitiae, grauius mihi faciebant. Et si illud in eis nimis liberaliter: quòd mihi honorum cognomina attribuis, quae ego uobis summa libenter facileq; concedo. Nam mihi sanè paruitas meae uoluptati, quae in tranquillitate animi, otioq; literario posita letatur. Florere autem amplis titulis, et honorum insignia obtinere, quae cum magnis curis et negotiis coniuncta sint, magis in te, ceterisq; amicis meis, quam in memetipso gratum mihi est. Vestro enim patrocinio, et stro labore et opera, nos uiuimus pacatiores. Quam nullus quidem mihi amicus est te antiquior, ac ne benevolentior quidem. Ita enim et ad me scripsit, quoad in uis mansit, Paulus: et reuersus ad nos illud idem uehementer confirmauit, nullum sibi à te studium, nullum indicium amoris, quòd quidem optari potuerit aut debuerit, defuisse et in deferenda ope tua, insignem in se beneuolentiam: et in communicandis maximis rebus, summam fidem: et in omni sermone usuq; familiari, egregiam tuam comitem

scilicet

perceptum esse, plurimumq; adamasse testificetur. Quae mihi omnia incunda auditu, ipsa re pergrata, non quidem praeferam, sed tamen supra spem mihi tributa sunt: ut tantum tibi pro illis gratiae debeam, quantum nostra amicitia patitur. Ea porro uult, ut animo magis, quam uerbis gratam memoriam officiorum comprehendamus: quod tibi quidem à me, et amplitudini tuae nunquam deerit. Tu quando mihi omne tuum studium et auctoritatem et operam amantissimis uerbis polliceris atque desers, summo me omnium beneficio afficies, si amorem istum tuum erga me conseruaueris. Vale. III. Idus Martij, M. D. XXXVI. Carpentoracti.

IAC. SADOLETUS EPISC.

CARPENT. MARIO MAFFAEO

Volaterrano Episcopo Causa

licenti, S. P. D.

Paulus ad nos reuersus, tanta se abs te comitate, ac tam laeti et liberaliter acceptum esse narrat: eosq; se lepores in te perspexisse ingenij, urbanitatis, elegantiae, ut difficillimum omnium rerum sibi fuisse affirmet, isthinc se melius, et ad nos proficisci, cum inexplicabili penè glutino admirabilis cuiusdam suauitatis teneretur. Quod ego Marii usui illi uenisse non miror: est enim hoc proprie tuum, et semper fuit, ut Syrenarum modo, nō Mutianarum illarum, quibus Sauoia noster illudebat (recordaris enim profectio et hominum illorum et temporum) sed earum, quarum ex ore Homerus mellitissimas narrationes rerum gestarum manare dicit, homines captos tibi uinctosq; deducit. Nam si ego cum Romae ambo essemus, semper te optatam, assidueq; tecum esse cupiebam, cum repellerer

à te, & absterre, omnibusq; modis congressus meos deu-
uitares, quòd natiuam illam tuam suauitatem sumpta ad
tempus uocis uultusq; asperitas obscurare non poterat
quid nunc debuit euenire Paulo, cui tu non solum omnia
uenustates tuas, quæ & plurimæ sunt, & amabilissimæ
sed animum, domum, penum omnem patefecisti? Etsi qd
in eo quiddam quod me mordet. Quo enim fato mihi in
fortunato contigit, ut te ita facili & hospitali non semel uisi-
tatione nemo unquam fuerit alienis cœnis tantopere additus,
ut ego eram tuus: quarum unum illud condimentum tui
potissimum, quòd te frui ipso, ac uesci tum maxime licet.
Itaq; putas ne me tantam iacturam lepòrum, omnisq; amo-
nitatis, ex quo etiam nunc animo perferre posse, quibus tu-
rum sui paucitate cœnarum priuatus? Sed acta ne agamus.
Quòd tantam humanitatem in Paulum ostenderis, adeo
mihi gratum: qui quidem tuus iam est magis, quam me
semperq; in ore nomen tuum habet: neq; loquendo, neq;
predicando de te, satiari unquam uidetur. Ab eo etiam ce-
cepi tuas literas, amanter quidem scriptas, sed nimis scri-
benter. Video enim tibi propositum fuisse, ut citò te ex-
ueres. Ut ut est, gratia tamen est habenda, quòd abs te
gnatus sim sonantibus illis uocabulis, in quibus me usq; re-
reuereris, ut magnus esse homo mihi uidear: sed transi-
tum tuas lego. Nam ut à lectione earum digressus sum
statim irrideo ipse memet: nec tantam in me potentiam
toritatemq; reperio, ut tu tam grauiter reuereri debeat.
Sed omisso ioco, Ego mihi abs te familiarissimè scribi uo-
lo, atq; ita, ut nostra uetus coniunctio plena iucundissima
libertatis, etiam nunc, quoad potest, in literis redolet.
Phædri inscriptionem, quem modo ad te misi, gratam tibi
esse gaudeo uehementer. Gratiarum actione respuo, meum

non fuit relinquere aliquod monumentum amicitie no-
strae meae summi & perpetui erga te amoris: idque nisi fe-
cisset, magis agrestis, quam cum id feci, officiosus debeo
culinari. Sed tu agis mecum liberaliter cum de ijs gra-
tiis, quae à me praetermitti salvo officio non possunt.
Idcirco exspecto à te, ut quando ego tantum tuo iudicio
eris, quantum certe paucissimorum, ita legas librum,
et expendas, ut quoad eius fieri poterit, nihil obtrecta-
tione dignum in eo relinquatur. Quod tuo imprimis acu-
mine, et earum rerum praestanti scientia de quibus in li-
bro agitur, me assequi posse confido. Quod mihi extremis
tibi licet gratularis, quod dignum et benemeritum suc-
cessorem mihi delegerim, id etsi ego feci bono (ut uidebar)
consilio adductus: tamen actiones meas tibi probari mira-
biliter letor. Etenim tunc maxime nostris operibus dele-
ctamur, cum ea ab optimo quoque laudari intelligimus. Vti-
am Deus nostra consilia fortunet. Nos certe id spectauim-
us, ut in ipso amore nostro et iudicio, maiores tamen
intuitus partes, quam consanguinitatis existerent. Sed haec
hactenus. Ego et sat recte, ut nunc est, me habeo: et tibi
semper rectissime esse cupio: petoque à te, ut tibi certo per-
sueas, te à me constanter et singulariter diligi. Vale.
iiii. Calend. Aprilis, M. D. XXXVI. Carpentoracti.

IAC. SADOLETUS EPISC.

CARPENT. LAVRENT. GRANAE

Signie, et Mario Aligero, Rheatis

Episcopis, S. P. D.

Cum digressus à uobis, Romam uersus iter facerem:
Creoque itinere assidue ob animum uestra mihi uirtus
et humanitas esset uersata: simul ut urbem attingi, pau-
lulumque

lulumq; otij mihi datum est, nihil habui antiquius, quam a uos scribere, & facere uos de mea omni uoluntate certiores. Verè enim dicam, cum uenissem Bononiam, ac multo antea ipse de beneuolentia in me uestra essem mihi pollicitus: re tamen ipsa expertus sum, superatam etiam opinionem meam uestris officijs: nihilq; esse à uobis preteritum sum, quod uel hospiti & peregrinanti officiosus homo, et amicissimus amicissimo prestare posset. Itaque illo primo occurfu congressuq; uestro, omnis ea molestia quam meum meum objederat, probè depulsa est. Cum enim subuiuitus, & contra animi sententiam iter illud suscepissimam pietatem atq; officium in eo, non ullum meum commodum secutus, etsi constanter id faciebam, quod recti consilij in quaquam me poenitebat: tamen insidebat in animo quidam dolor, quod studijs meis, atq; ea tranquillitate uite, quam ego maxime expeto amoq;, uacare me aliquandiu necesse esse intelligebam. Incidi igitur in eos, qui & primi, & precipue illa me cura leuare potuerunt. In uestris enim uerbis, uestrisq; sermonibus plenissimis officij, suauitatis, beneuolentie, tunc primum conqueui: uidiq; & perspeti quod fidelis amicitie est proprium, mei nominis charitatem nequaquam apud uos ex diuturna absentia mea imminutam fuisse. Quo quid mihi potuit accidere optatius? Etsi enim alter uestrum ueiusta mihi familiaritate, alter recentior est copulatus: tamen eandem prope uim habet nature bonitas in noua amicitia conglutinanda, quam fides in ueteri conseruanda. Ferme enim ad summum celeriter peruenit, quod firmis & ualidis radicibus est nixum. Quo in genere uirtus magnas partes obtinet. Quæ cum excellat in ambobus uobis, in me autem ipso non tam expressa illa quidem, quam quibusdam quasi lineamentis sit inchoata: quid mihi

tu, optime ac doctissime Grana, perpetuò me
 conspueris; dilexisti: & tu Mari suauissime uixdum de fa-
 cin cogitum, amare tamen coepisti? Quanquam huius qui-
 den amoris erga me, omnisq; officij quod mihi tribuistis,
 causa nostra singulari humanitate posita est. De qua ha-
 bentis magnam gratiam: neq; recusò, nisi pari uobis be-
 nediencia respondero, quin me ex hominum non esse nu-
 merò indicetis. Respondebo enim certè, neq; patiar me ullo
 in ciuitate officio à quoquam uinci: cum id præsertim non
 in rebus atq; factis, quæ plerunq; fortune & occasio-
 nis sunt, quàm in fideli & beneuola uoluntate sit positum.
 Que nunquam uobis à me decrit, neq; ulla unquam efficiet
 his, ut talium & uirorum & amicorum memoria apud
 animam meum obsolescat. Atq; huius promissi animiq; mei
 beneuolentiam meam uobis dedò dicoq; has literas uos
 esse testes: ut intelligeretis, quæ studia in me contulistis,
 uel longe mihi gratissima accidisse. Reliquum est, ut uos ro-
 ga, (id quod minimè uidemini esse rogandi, sed tamen id
 me & consuetudine faciundum est) ut pristinum erga me
 amoris conseruetis, plurimamq; meis uerbis Sfortiæ nostro
 legato amplissimo nuncietis salutem: gratiasq; illi agatis,
 quod ab eo & humanissime acceptus, & hospitalibus illius
 tunc, quibus me opiparè nuneratus est, edoctus planè sum,
 meum illi aduentum & gratum & iucundum extitisse.
 Vale. VI. Non. Nouemb. M. D. XXXVI. Ex Vrbe.

IAC. SADO L. EPISC. CARP.

MARIO MAFFAEO VOLATER-

rano, Episcopo Cauallicensi, S. P. D.

Crede iam ad te esse perlatum, me accitum à Ponti-
 fice maximo, statuisse suscipere hoc iter: accedereq;
 ad eam

ad eam Urbem, in quam à me olim certo consilio relictam, nulla alia ratio, præter eam quæ nobis proposita est, si forte uidelicet succurri per nos possit periculis communibus, me ualuisse retrahere. Quamquam ad hoc quidem tanti ponderis negotium, mea & autoritas tenuis, & ingenij facultas admodum exigua est. Sed sit hoc illi fortasse error, qui hoc de me iudicium fecit: mihi quidem optima adest uoluntas, cetera ab alijs meliora querenda sunt. Nec tamen hoc mihi fuit propositum, ut de hisce rebus ad te scriberem. Illud mea proprium argumentum est epistolæ, ut cum ego sine te, neque urbem hanc, neque eam quam uiuo uitam, aut uitam esse, aut urbem existerem: quod omnis mea suauitas, omne persugium curarum molestiarumque mearum, omnis denique animi mei letitia in tuo mihi optatissimo complexu conspectuque profusa reposita est: te quidem orem atque obsecrem, ut sis mihi tui presentis copiam. Et si quid eius amoris alibi residet in te, quem erga me sæpe ostendisti, ne graui capere breuiusculum hoc iter, quod ego longissimum sum emensus, quantis meis incommodis & detrimentis non dico: illud tantum dico, in quo satis incommodi est, aduersus certè omnem animi mei sententiam: sed & officio seruiendum, & religioni fuit. Illud tibi confirmo me toto hoc itinere, incredibiliq; illa quam capiebam inuenis molestia, te mihi unum propositum semper habuisse, in cuius beneuolentia & suauitate, omnem esse angorem & solitudinem animi depositurus. Itaque quoties reuocare me à tristioribus curis ad aliquam animi hilaritatem & letitiam instituebam, ad te ipsum protinus cogitatione reuertebam: meusque erat unus in mente mihi & in sermone Marius. Ille consolator meorum

mea

mea, ille animi confirmator: in hoc denique dulcissimo
et mihi carissimo nomine acquiescebam. Postea uero quàm
ueni ad Urbem, neque te hic offendi: quid dicam Mari?
pudet me proferre, quàm perculsus animo et destitutus
fuerim: ut mihi sordere et iacere omnia uiderentur, cùm
tu deesses unius: qui tamen mihi es pro omnibus. Et si cæ-
terorum quidem officia amicorum mihi non desunt: sed
illa mihi sic grata et iucunda futura sunt, si sale condita
fuerint uenustatis tue. Itaque in maximo desiderio tui ui-
dendi et complectendi sum: neque aliam spem ullam habeo
reliquam huius non longi temporis, quo Romæ sum man-
surus, cum aliqua leuatione molestiæ traducendi, nisi tu
lederis hoc uel amicitie nostræ, uel humanitati tue, ut
nos tibi uisendos esse statuas, conserasq; te aliquantisper
in hanc urbem: quæ priuata conspectu tuo, cæteris qui
te diligunt, ornamento suo spoliata, mihi uni deserta et
penitus derelicta uisa est. Nam si in itinere, inanis illa de
te cogitatio tantum potuit, ut meos omnes labores fa-
ceret leuiore: quid faciet uiua uox, quid uultus, quid
ista significatio amoris, si tu mea causa adductus huc te
retuleris? Credas mihi uelim, non possum tantum expri-
mere, quantum mihi in animo est, uel studij, uel bene-
uolentie, uel ardoris, ut te tuaq; et sperata et expe-
ctata consuetudine aliquandiu perfruar. Quod quidem mi-
nimè longum futurum sit: statutum enim mihi est, se-
cundum Martium mensem urbanas res relinquere, et
uel proficisci Mantuam, si agetur conuentus is qui in-
dictus est: uel in Galliam reuerti, ubi iucundum habeo
et studiorum meorum, et omnis mei otij ac tranquil-
litatis domicilium. Quæ res cum ita sese habeat, et hac
occasione amissa, deinde facultas nulla futura sit, quæ
susten

suscipiet animos utriusq; nostrum spe iterum congregandi inter nos & amplectendi: quo me dolore affectum iri putas, si hæc me expectatio, ac spes, quam nunc peni in manibus habeo, fruendi tui, fuerit frustrata? qui te unum omnium plurimum & dilexi semper, & diligo: tecumq; cum sum, quod creberrimè sum expertus, nulla omnino molestia, neq; grauiore solitudine soleo opprimi. Quam obrem Mari optime atque humanissime, erit non humanitatis solium tuæ, sed etiam eius uirtutis & integritatis, quam in colenda amicitia semper adhibuisti, dare hoc nobis precibus, ut te hic præsentem quàm primum habeamus facilitateq; tua efficere, ut quamuis mea animi incitatio longiorem orationem desideret, tua tamen natura propensa ad morigerandum, breuiore contenta fuisse uideatur. In quo & tui ipse similis eris, & urbanis omnibus facies gratias me quidem ipsum incredibili quadam letitia, & summo beneficio affeceris. Vale. V. Nonas Nouembriis, A. D. XXXVI. Ex Vrbe.

IAC. SADOL. EPISC. CARP.

ANTON. SVRIANO PATRICIO VENETO,

S. P. D.

Cum uenissem ad Urbem, à Pontifice Maximo (qui te non ignorare arbitror) accersitus: atque ibidem tua erga me beneuola uoluntate complurium & gratum mihiq; amicissimorum hominum testimonijs cognouisset faciendum mihi putauit, id quod meæ & nature & instituti est, ut scriberem ad te, ageremq; tibi pro tua præstanti humanitate gratias. Verè enim tibi confirmo, cum multa eueniant in uita, quæ hominibus grata accidere solent

nihil tamen mihi contingere potuisse optatius, quam à te
 tali viro, omnibus et uirtutis ornamentis, et fortune ac
 nobilitatis prædito, mei absentis famam innocentiamq; de-
 fensum esse, cum essem iniustus criminibus appetitus. Quid
 cum à me alienius, quam uelle desistere ab eis maiorum
 nostrorum sententijs, in quibus constanter et firmè reti-
 nenda salus et beata nostra uita consistit? Sed siue ille fuit
 quorundam error, siue religionis, ut uidebatur, defendende
 studium: (non enim adducor, ut maleuolentiam fuisse crea-
 dam) tu mihi ea officia præstitisti, quæ uel frater fratri, uel
 filio præstare indulgens pater solet. Nam et testimonijs
 tuis meam integritatem commendauisti, et illas falsas quo-
 rundam de me suspiciones ægerrimè ferre præ te tulisti.
 Quæ si aliquo meo erga te merito tributa mihi abs te es-
 sent, permagni tamen essent æstimanda. Cum uerò tu nullis
 meis prouocatus officijs, ita tamen partes meas tutandas
 suscepis, ut si frater tuus fuisset: quo me studio gratiæ,
 quo ue obligationis uinculo tibi esse obstrictum putas?
 Equidem gaudeo te eum uirum esse, cui optimo iure omnis
 bonos debeat, etiam si nulla fortè deberetur gratia.
 Quid enim ingenio et doctrina tua, quid prudentiæ et
 uirtutis laude illustrius? Cum uerò ad hæc tot tamq; eximia
 in te ornamenta, illud etiam accedat, ut maximo tuo bene-
 ficio tibi deuinctus sim: crede mihi Antoni Suriane optime
 atque ornatissime, inter eos qui te amant et colunt, quo-
 rum, cum tu talis, tamq; benefica et liberali natura præ-
 ditus sis, magnam profectò necesse est esse copiam: me ita
 primas appetiturum esse partes, ut nihil sis unquam in me
 ipso quod in constanti et fideli amicitia requiratur desi-
 deraturus. Itaque et quantum uirtuti debetur honoris,
 id tibi à me nunquam decrit. Et quantum beneficio gra-
 tia totum

tiae totum tibi à me ita paratum est, ut omnia mea officia
 & studia in te potissimum semper sim collaturus. Quod si
 aliqua mihi oblata fuerit occasio, qua me tibi gratum &
 memorem probare possim, agam id ipse per me: sin à te
 fuero admonitus, efficiam ut intelligas, neminem te habere,
 cui aut fidentius imperare quæ uelis, aut de quo plura tibi
 & maiora polliceri queas. Quæ quidem non ab opibus
 fortune, quæ tenues mihi sunt, sed ab amore & fide con-
 stantis amicitiae possint proficisci. Interea iucundam nomi-
 nis tui memoriam summa cum fide beniuolentiaq; conser-
 uabo. Vale. IIII. Non. Nouemb. M. D. XXXVI. Roma.

IAC. SADOLETUS EPISC
 CARPENT. ANTONIO PVL-
 LEONI SICULO
 S. P. D.

Iucundissimas accepi literas tuas xviii. Calen. Octob.
 datas: quibus perspexi curam & sollicitudinem animi in
 quam de salute mea suscepisses, cum audiuiesses (ut scribis)
 totum ferme id bellum, quod in Gallia prouincia gestum
 est, ad nos esse translatum. Quod autem adiungis in eisdem
 literis, gaudere te, quod à summo Pontifice accersitus, be-
 nestissima ratione ex illis periculis essem emersurus: equi-
 dem recognosco amorem tuum pristinum erga me, & in
 ea sententia esse planè mihi persuadeo. Sed profecto in
 Pulleo alio ego modo metior pastoris & episcopi officio
 ac tu fortasse putas esse metienda. Non enim illi terræ
 aut pericula terrere me debuerunt, ut discedere illinc co-
 perem: sed magis gregis mei timor ac perturbatio, in cuius
 me custodia retinere, ut in uigilando & gubernando in
 eius tempore essem attentior. Quod & feci: omnemq; ra-
 tionem

tamen et periculi, et salutis meae cum uicibus meis com-
 municauit: nec ab illis cepi separatim ullum consilium, quod
 mihi uni praesidio esse posset. Itaque cum in medio ipso tu-
 multu belli ac periculo literae Pontificis ad me essent al-
 lae, quae me huc accirent: eo animo fui, ut nisi prius Ciues
 mei extra omne discrimen positos uiderem, non fuerim
 uenturus. Sed Dei immortalis benignitate ac clementia
 haud ita multo post pacatis rebus, paceq; illis regionibus
 reddita, non duxi tergiuersandum, quin me conferrem ad
 hanc urbem. Inuitus quidem et gemens, quod nil mihi ma-
 gis contra animi sententiam potuit accidere, quam cogi re-
 linquere studia et literulas meas in pace, in quibus antea
 bello fuisset interpellatus. Verum tamen ea causa affere-
 batur accersendi mei, atque is mihi proponebatur optimo-
 rum consiliorum fructus, ut me impium aduersus Deum
 indicaturus fuir, si non paruisssem eius mandatis, qui me
 ad praecelsissimas actiones uocandum censuisset. Itaque
 hoc animo e meis locis sedibusq; egressus, Romae nunc
 sum: expectoq; quam mox aliquid agatur, non modò di-
 gnam Optimi Pont. uirtute ac prudentia, sed etiam leuan-
 dis horum temporum calamitatibus necessarium. Eo enim
 statu (quod te non latet) Christiana est Resp. ut nisi aliquid
 noui remedij adhibeatur, omnia omnino ruitura sint. Sed
 hoc Deus uiderit. cuius ego numini et uoluntati totum me
 dedo permittoq;. De me autem ipso, meoq; animo erga te,
 sic existimare debes Pulleo (quod tamen te facere tuae indi-
 cant literae) nihil te mihi esse in amore amicitiaq; coniun-
 ctius. Nam et iudicium quod semper de te feci, cum de tua
 integritate, uirtute, prudentia, honorificentissime iudicauit,
 permanet idem apud me: et in suscepta erga te beneuolentia
 constantissime maneo: parum sponte, et consuetudine naturae

mea: partim uerò maximam tuo in me perpetuo atq; insigni amore prouocatus. Cognoui enim te in omni tempore mihi esse amicissimum. Itaque quàm me putas cupere, ut tu nobiscum unà hic adesses? atque his interesses negotijs (si modò ullum tractabitur negotium) cùm intelligam tuam præstantem prudentiam magno Reip. posse esse adiuumento? Quòd si mea pondus haberet autoritas, contenderem & eniterer, ut tu uocarerere, tuq; nobiscum consilia conferres. Nunc optare id licet. sperare haud ita licet. Quamquam te honore & administratione honestissimi muneris à summo Pontifice ornatum esse tua causa uehementer gaudeo, tibiq; eam rem laudi atq; emolumento esse opto. Sanius tuus egrotabat cùm ego ad Urbem ueni, neque adhuc morbo satis leuatus est: itaq; cum nec uidere potui, nec alloqui. Quod sanè mihi fuit incommodum: hominis enim & probi, & experientis, opera atque opportunitate carendum fuit: quem ego medijsfidius & tua & ipsius causâ non mediocriter diligo. Paulus nobiscum est unâ, magnopereq; me in rebus omnibus adiuuat, particepsq; est curarum consiliorumq; meorum. Is tibi præstat beneuolentiâ quam debet, nec mentionem tui fere intermittere sinit. Nos ambo te singulariter amamus, saluumq; & florentem esse cupimusq; à te more tamen magis, quàm quòd necesse sit, solitam tuam erga nos beneuolentiâ tuare, atque conserues. Vale. Idib. Nouemb. M. D. XXXVI. Ex Vrbe.

IAC. SADO LETVS EPISC. CAR-
PENT. BENEDICTO ACCOLTO
Cardinali S. P. D.

NON potuit amantius neq; liberalius scribi, quàm scriptum est à te in eis literis, quas IIII. Non. Nouemb.

brk,

bris, ad me dedisti. Planè enim referta illa fuerunt humani-
tatis, suauitatis, beneuolentiæ: & (quod in eiusmodi re
mibi propè admirabile uisum est) singularis etiam prudenti-
tiæ. Video enim te, cùm fortiter & inuictè feras casus hu-
manos, in commemoratione tamen nostræ necessitudinis,
& in amicitiae memoria remollescere animo, quod est bo-
nitas: molesteq; ferre, quòd me & uidere, & alloqui præ-
teritum non potuisses. Quo mihi quoque ipsi nihil acci-
dere potuit durius. Cùm enim redirem ad eam urbem sub-
iunctam, unde, bonis etiam rebus meis, certo consilio disces-
seram: una illa consolatione sustentabar, quòd reuiurus
eram amicos ueteres, & in eorum congressu ac colloquio
maiorum omnem depositurus, quicumque mihi iucundissi-
mum otium relinqueret, & in eosdem, quos prius, fluctus è
turbidissimo ac tranquillissimo portu me referenti, ad animum
obrepisset. Quod etsi mihi aliqua ex parte contigit,
(certè enim multorum sum & uultu & animo amicissimo
exceptus) te tamen unum abesse, caput amicorum omnium,
molestissime ferebam. Itaque te tanto interuallo uidere am-
plectiq; incredibiliter cupio: quod appetente uere faciun-
dum mihi est. Constitui enim in Vrbe hyemem hanc ma-
nere. Qua confecta, aut ad Conuentum publicum profe-
cturus Mantuam sum, si modò ullus is agetur: aut in Gal-
liam, meam ad propriam stationem reuersurus. Istac uti-
que iter facturus, ut optatissimo conspectu & sermone tuo
ad arbitrium meum perfruar. Quanquam non diffido,
summum hunc Pontificem, ut est singulari bonitate &
clementia, honoris tui, ac dignitatis rationem quando-
que habiturum. Quod autem scribis ad me, iucundum
tibi esse, me in pristina erga te obseruantia uoluntateq;
permanere. Ego mi amplissime Accolte, si is esse uolo,

qui debeo, colam te atq; anem summo opere necesse est. Cuius enim habeo plura erga me amoris & liberalitatis indicia ac monumenta? Quid uirtus tua? Quid humanitas? Quid illa & crebro & uehementer repetita amoris tui erga me significatio? Quid doctrina? Quid literæ? per quas suauissimo uinculo communium studiorum coniuncti inter nos sumus. parum ne ista ualent ad animum meum tibi obligandum, totumq; in ditionem & potestatem tuam tradendum? De tua autem in me beneuolentia hoc uelim tibi persuadeas, neq; me existimare honorificetius quicquam me assequi posse, quàm abs te sic diligi: nec aliquid animo meo accidere posse iucundius. Ludouicus medicus tuus, homo (ut mihi uisus est) & peritus, & prudens, idemq; studiosissimus tui, offendit me in uia, cum lectica uehere, quod nondum etiam eram ex recente morbo confirmatus. Cum eo sermonem habui de te, quem illum ad te peruenisse arbitror. Iter item mecum ad Urbem faciebat Mossummo ingenio & summa eloquentia uir, atque huiusque amantissimus rerum omnium tuarum. Sed est quod mihi ignosci à Ludouico peruelim. Egi enim cum eo parum sane humaniter: qui cum sermones inter nos conferremus, sisti lecticam non iusserim. Cuius me mei errati acriter postea poenituit. Consideranti enim post mihi, mihi uisum est agi potuisse magis rustice. Sed siue torpor quidam mentis atque ingenij ex morbo (ut arbitror) contritus: siue ipsa commemoratio de te, plena letitie parum etiam doloris, ita consilium mihi excussit, ut quid tum deceret, nequie rim perspicere. Huius mee culpa, cuius recordatio etiam nunc mihi molesta est, & abs te, & ab illo ueniam peto dari, mihiq; ignosci peto. Reliqua mea officia in te, atque in omneis tuos fidelissime semper

amantiss.

manifesteque constabunt. Vale. XII. Calend. Decemb.
M. D. XXXVI. Ex Vrbe.

IAC. SADOLETVS EPISC. CAR-
PENT. COSMO GERIO
FANI EPISC. S. P. D.

Ludovicus Beccadellus familiaris tuus conuenit me,
multaque tuis uerbis salutem mihi nunciauit: adiun-
xitque in sermone, te molestè ferre, quòd cum ego per ista
loca ad Urbem proficiscens iter facerem, tu istic non affuis-
ses: cupereque te in meo reditu, si eadem uia iter facerem,
uidere me, et alloqui, hospitioque excipere, quem iam
ante in amorem et in beneuolentiam tuam recepisses. Quæ
cuncta mi optime Geri mihi abs te iucunda et grata acci-
dere. Nam cum de te iam pridem in eam opinionem uene-
rim, ut de uirtute et humanitate tua mirificè sentiam,
multorum honorum testimonijs in hunc sensum adductus:
tam uerò hæc significatio tuæ erga me uoluntatis et
meum pristinum de te iudicium confirmat: et facit, ut te
etiam mihi magis præcipua quadam beneuolentia diligen-
tiam putem: quem antea communi illo studio, quod uirtuti
debetur, tantummodo diligebam. Siquidem nihil est, quod
me uehementius impellat ad amandum, quàm cum intelligo
me amari. Quod quoniam mihi abs te contigit, sic uelim
tibi persuadeas, neque in fide amicitiae, neque in beneuolen-
tiae studio, quicquam à uiro bono desiderari conuenire,
quod tibi à me non promptum et paratum futurum sit.
Neque et tuam istam uoluntatem, quam erga me eximiam
ostendis, maximi facere: et tuis tantum tribuere uirtuti-
bus, ut existimem, hanc modò inter nos initam amicitiam,
mihi non solum uoluptati, sed honori etiam permagno fore.

Quare ita sentias & constituas uolo, me tibi prorsus esse
amicissimum. De hospitio quod mentionem facis: crede mi-
hi, si te presentem istic offendissem, perlibenter certe ad te
diuertissem. Quid enim mihi tuo aspectu & familiaritate
occurrisset dulcius? Neque recuso, si in reuersione mea in
Galliam per eadem ista loca transiero, per que, ut nunc
est, transiturum me arbitror: quin ad te recta me conferam,
tecumq; & apud te diem & noctem sim. Sed & pueris
miliaresq; tui, te absente eam mihi sedulitatem diligetiamq;
præbuerunt, ut facile appareret ex disciplina domestica,
qui tu, & quam liberalis hospitum receptor esses. Nullum
enim certe officium prætermiserunt, quod tam breui tem-
pore, & peregrino, & hospiti potuerit præstari. In quo
declararunt, cum me tam studiosè inuitarent & colerent,
quantopere illud tibi gratum iudicaret fore. Que cum
omnia redeant eodem, ut sint amoris erga me tui indicia
atque signa: ne uiuam, mi Geri, si concessurus tibi sum, a
tu plus me diligas, quam ego te diligo. Itaque & pro col-
legio & pro amicitia, paria tibi à me studia pollicor à
defero, atque illa sunt, que tu in me contulisti: & si fieri
poterit, etiam ampliora. Sed de his satis. Ego genus tuum
uite, consiliumq; in ecclesia tua commorandi, usque adeo
probo, ut non desinam id & laudare summe, &
admirari. Deumq; immortalem queso, ut
dignum tua ista uirtute animiq; con-
stantia fructum atque euen-
tum consilio tuo lar-
giatur. Vale.

Tertio Calend. Decembris,

M. D. XXXVI.

Ex Vrbe.

IAC.

IAC. SADOLETI

S. R. E. CARDINALIS,

EPISTOLARVM

LIBER X.

IAC. SADOLETVS S. R. E. CAR-
DINALIS HERCVLI II. DVCI

Ferrariæ, S. P. D.

VONIAM habeo te inter eos, quos mihi eximie semper colendos, obseruandosq; proposui: ideo putavi mihi faciendum esse, ut ad te mea manu scriberem, nuntiaremq; id quod mihi contigit. Heri cum nihil cogitans, ac ne cupiens quidē, sed præter omnem opinionem meam creatus sum Cardinalis. Cuius honoris magnam onus et splendidum, meis tamen humeris perquam graue est: non enim uidetur meæ fortunæ tenuitas id posse perferre. Sed tamen feram ut potero: et si copijs opibus deficiat, in eo elaborabo, ut fide, integritate, amoreq; in Reipub. muneri meo satisfaciam. Tibi uerò præstantissime Dux, cuius nomini clarissimæq; familiæ iampridem adde deditus sum, ita mea studia officiaq; polliceor ac desero, ut tibi cupiam persuasum esse, ea tibi imprimis præsto semper fore: meq; eorum nemini qui te amant et colunt, quorum pro amplitudine et nobilitate tua, magna copia est, unquam concessurum: semperq; ea libentissime facturum, quæ honori tibi et ornamento esse possint. Sed hæc, cum usus uenerit, re magis præstabo, quam uerbis. Tu si me diligas, habeasq; in numero tuorum, uehementer à te peto. Vale. Ex Vrbe, x. Cal. Ianuarij. M. D. xxxvi.

NEquē hilariter possum, neq; tristibus etiā uerbis te scribere: quod in altero mihi animus meus repugnat, in altero hominum opinio atq; iudicium. Qualecūq; tamen id sit quod mihi accidit, scire te uolo, me his promissis comitijs à Paulo Tertio Pontifice Maximo in amplissimum ordinem S. R. E. Cardinalium esse cooptatū. Quod sit ne letandum, nec ne sit, equidem ignoro. Scio enim me alijs huiusmodi occasiones uitasse: & nunc quidem certe quod factum est, neq; ex uoluntate mea, & præter omnem expectationem factum est. Ac singularis quidem Pontificis Maximi uoluntas declarata est aduersum me, qui iudicari eo honore me dignum, quo forsitan non sum dignus: uel potius planè non sum. quis enim est tam arrogans, qui aut ipse de se facere iudicium dignitatis? Sed quod ego sine ambiguitate & sine ullo errore iudico, onera quæ bonam cum consequuntur, mihi ita graua sunt, ut non uideam quo pacto possim ea sustinere ac ferre. Te quidem rogo in optatissime Bembe, ut me amare non desinas. Minor quæ te sum factus, quàm fuerim antea. Hoc enim & ego subcor, & re ipsa ita est. Sed noli hoc quaeso, meæ culpe ascribere: potius fortunam accusa, quæ me compulit in eiusmodi uada & cautes, ut aut fama omnis prudentiæ abiiciendi mihi fuerit, aut libertas confixenda. Ego uerò pudore & timiditate ingenua quadam malui constringi, quàm stultum iudicari. Si lapsus iudicio sum, ignorantia id mea tributum est. Si uerò mea ratio habet aliquam rationem, eam tu si defendendam suscepseris, potero sperare, me omnibus purgatum & probatum fore. Te quidem ego in dies magis magisq; diligo, plurimiq; facio. Lazarum meum meos

uerba

verbi saluere iube: itemq; ceteros: quos frere habemus amicos communis. Me quo minus plura scribam, mea molestia grauesq; sollicitudines, & cura rerum necessarium amant. Vale. Romæ, Calend. Ianuarij, M. D. XXXVII.

IAC. SADOLETVS S. R. E. CARD.

RODVLPHO PIO CARPENSI

S. R. E. Cardinali S. P. D.

Quia me tecum uni, Paulus Pontifex Maximus in amplissimum S. R. E. Cardinalium ordinem cooptauerit: non tam res ipsa mihi iucunda accidit, propter prioris meæ (ut ego arbitror) beatioris desiderium, quam summi benignissimiq; Pontificis tale de me iudicium, & iucundum, & gratum extitit. In quo auxit permultum animi mei letitiam, quod te socium, uel potius ducem habiturum sum in omnibus præclaris actionibus, quæ per nos ad Dei omnipotentis gloriam, & Christianæ Reipublicæ salutem, & suscipiendæ fuerint, & tractandæ: ut etiam si uirtute tibi impar, uoluntate tamen proximus sim futurus. Sed de his aliis. Nunc tibi ex animo gratulabor, teq; uidere quàm primum opto: ut mutua nostra beneuolentia, quæ semper animo potius retenta, quàm officij inter nos usurpata est, propter disunctionem uidelicet nostram & uite, & locorum, nunc assiduitate consuetudinis, & communicatione consiliorum, uberiores multo amoris fructum nostrum utique afferat. Tu uale, & ignosce breuitati meæ: plura enim scribere meæ occupationes me non sinunt.

Iterum uale. Romæ, V. Calen-

dis Ianuarij, M. D.

XXXVI.

IAC.

Cum me nihil tale cogitantem, ac præter omnem expectationem meam, optimus Maximus Pontifex in sacrum collegium S. R. E. Cardinalium cooptasset, non existimaui tantum mihi curarum et solitudinis ab ipso honore, qui cerè maximis occupationibus est impeditus, afferri oportere, ut officij obliuiscerer, quo mihi uideor ambobus uobis esse obstrictus. Tanta est humanitas eorum literarum quas mihi rescripsistis: adeoque uestram pensam et beneuolam erga me uoluntatem uisus sum agnoscere. Quod profectò gratissimum mihi accidit. Talibus enim uiris, quales estis uos, probatum me esse, præcipuum præmium mihi uidetur esse uirtutis. Quæ quidem uirtus si tanta in me existeret, quanta à uobis magis prædicatur, quam à me ipso agnoscitur, gauderem maiorem in modum iudicio doctissimorum et amicissimorum. Nunc etsi opinionibus de me uestris imparem esse me sentio, amoris meum erga me uestro nihilominus lætor: facileque patior, uideri uobis maiora quæ beneuolentia uobis depingi, quam quæ ueritas ipsa fert. Sed de his satis. Ego hoc honore factus sum uobis non amicus melior, sed aliquanto ornatio. Qui quidem honor magis mihi erit et optatum et gratus, si ex eo facultas mihi affuerit, bene de uobis, et de uestri similibus promerendi. Non enim alium ex illo fructum aut specto, aut percipere cupio. Vos si pristinam uestram beneuolentiam erga me conseruabitis, et humanitati constabitis uestræ, et facietis mihi gratissimum. Valete. Scriptæ erant hæc literæ, cum tuas eodem

die Mari doctissime accepi literas, & simul alteras ad Paulum Grane nostri, utrasque honori nostro gratulantes quas nimirum libentissime legi. Gratulatio uestra optimi animi index mihi pergrata est. Utinam ego talem me prestare possim, qualem uos describitis. Conabor quidem ceric, & si aliud nihil, egregiam utiq; uoluntatem ad Christianam Rempublicam afferam: cuius salus atque amplitudo semper erit mihi mea uita charior. Vobis autem duobus hoc nunc habeo quod pollicear ac spondeam, uos neq; constantiam in beneuolentia erga uos mea, neque in amicitia fidelem esse desideraturos. Sicuti quidem & uirtus uestra, & mea uita perpetua consuetudo à me postulat. Iterum ac sequi ualete. Rome.

IAC. SADOLETUS S. R. E. CARDINALIS, MARIO MAFFAEO

Cauallicensi Episcopo,

S. P. D.

ET si nihil adhuc abs te ad meas priores literas erat responsum, quibus ita flagitabam aduentum tuum, ut nihil fieri posset ardentius: tamen cum postea fato nescio quo, aut ne fato quidem, sed optimi ac præstantissimi Pontificis nimis beneuola erga me uoluntate, ignarus, & incognitus, in sacrum ordinem S. R. E. Cardinalium cooptatus essem, non duxi prætermittendum, quin ad te literas hac ipsa de re darem: quanquam eram, quod te intelligere puto, maximis curis occupationibusq; distentus. Sed tamen amor meus erga te, & officij ratio, eius quod nostræ amicitie debitum est, nullo impedimento teneri potuit, quin communicarem tecum hoc quicquid esset, siue gratulandum id sit, siue non gratulandum, ut ambo id unâ

COMM

communiterq; faceremus. Non enim quicquam à te sciam
 Atum mihi esse potest: nec tu aliena tibi ea, quæ mihi acci-
 dunt, debes existimare. Sed cum iam diu mutuis inter
 nos amor animos nostros in unum quodam modo consola-
 uerit, debet uterq; nostrum in altero semetipsum estimare
 & pendere. Ergo si ornatior ego hoc honore factus sum,
 quàm antea, horum mihi ornamentorum pars equati-
 cum est: si minus ornatus, minorisq; faciendus, (nam certe
 liber minus, & minus beatus redditus sum) tu leuare de-
 bes onus nostrum, æqua oneris parte mecum subeunda.
 Sed quoniam res impræsentia ad iudicandum difficilisq;
 egetq; disceptatione maiore & tempore, illud utique scire
 interim te uolo, si te præsentem hic habuero, maximas par-
 tes lætitiæ & hilaritatis mihi fore restitutas. Nam & erit
 in cuius amore consilijsq; requiescam: & nulla tam graui
 cura solitudineq; opprimar, quam affectus tuus, & fami-
 liaris sermo noster non continuo tollat, atque auferat. Tui
 ualitudini tuæ seruias, mi suauissime Mari, & te hac dis-
 quando conferre mea causa animum inducas, uehementer à
 te peto. Vale. v. Non. Ianuarij, M. D. XXXVII.

IAC. SADOLETVS S. R. E. CARD.

ANDREAE GRITTO DUCI

Venetorum, S. P. D.

Cum accepissem Amplitudinis tuæ literas, & Laurentij
 Bragadeni, hominis uirtute & sapientia ornat-
 legati uestri uerba audissem, qui suo sermone egregie sub-
 secutus est grauitatem earundem literarum: equidem non
 mediocriter sum lætatus, tale fieri iudicium de me abiste,
 & ab isto ampliss. senatu, in quo ego uestigia antiquæ di-
 gnitatis atque autoritatis residere intelligo, ut me quoque
 non

non inutilem ministrum ad subueniendum Christiane Reip.
 esse existimetis. Verum ista letitia affert profectò secum
 maiorem etiam sollicitudinem. Magis enim uideo mihi la-
 borandum esse, ut iudicio uestro respondeam, quam letan-
 dam, quòd sic de me uos iudicetis. Quòd si recta admini-
 stratio huius honoris ac muneris, quod mihi nullo meo me-
 rito, sed quadam bonitate prepotentis Dei suscitantis de
 terra impem, et de simo pauperem erigentis, delatum est,
 à me ipso mihi speranda atq; expectanda esset, diffiderem
 populo, à uobisq; peterem, ut ne talem de me opinionem
 haberetis. Quid enim ego sum, si per memetipsum esti-
 mar, nisi plebis abiectio? Sed quoniam ad clementissimum
 Domito animo conuersus, illius unius et benignitati
 cunctis, et opem expeto: cupioq; illi, quanquam peccatis
 oppressus, studia tamen bonæ uoluntatis inferuire: spe tes-
 tum posse me diuino auxilio fretum, aliquando et Reip.
 utilis, et bonorum de me expectationibus aliqua ex par-
 te satisficere. Presertim cum hæc noua atq; inaudita multis
 impie secularis summi Pontificis Pauli tertij bonitas ac
 sapientia, et collegarum meorum prestantissimorum bo-
 nam, uirtus ac religio, animum meum excitet atq; erua-
 hat: quorum ego uestigijs consecrandis, uirtutibusq; imi-
 tandis, errare minime poterò. Quare in hoc mihi nouum
 me genus hoc animo sum ingressus. Primum, ut Deo omnia
 potenti, eiusq; sanctæ fidei, omni studio, opera, labore, san-
 guinèq; deseruam. Deinde, ut sanctam sedem Apostoli-
 cam, presidemq; illius Paulum ita meritum de me, ut
 omnes sciunt, quantum in me crit, in omni sua autoritate ac
 equitate tuear, atq; conseruem. Tertio loco, ut ea agam
 et mediter, quæ probis, et doctis, et amantibus mei, pos-
 sit et honestati esse, et commodo. Quo in genere gra-
 tias

tias amplitudini tuæ agens, quòd ad me tam humanè et
tam amanter scripseris, et tibi et isti amplissimo Senatui
ita mea studia polliceor ac defero, ut quoad per me rectè
fieri poterit, paucos mihi pares in amore et cupiditate ne-
strarum rerum secundarum sitis habituri. Vale. xv. Calen-
Februarij, M. D. XXXVII.

IAC. SADOLETVS S. R. E. CARD.
CLAVDIO RANGONO COMI-
TI, S. P. D.

QUAS ad me et ad Paulum meum misisti litera, po-
te mihi maiorem in modum fuerunt. Recognovi
enim in illis pristinam illam tuam erga nos benivolentiam,
quam ego amare tantopere sum solitus. Præsertim ad-
iunctis maximis uirtutibus et animi et ingenij, quas ego
in te ab ineunte tua adolescentia prospexi, easdemq; al-
gem bonam postea perductas cognoui. Quòd bonum me-
stro letatus sis, tam facile tibi credo, quàm mihi ipsi. Quod
uerò honos ipse magni æstimandus sit, disputas tu quidem
et ornate et subtiliter. Sed, crede mihi, alia erant potius
ra, quæ quidem ego magno animo eram persecutus. Nam
uereor ne me ipso factus inferior sim. Sed si erit locus Deo
inferuendi, nauandeq; Reip. fortiter atque constanter, ma-
ximo me honore affectum arbitrabor. Quòd quidem et
hoc optimo prudentissimoq; Pontifice gubernacula tenen-
sperandum est fore, aut nullo alio. Quotus enim quisque
hunc altissimum honoris et dignitatis gradum iam to-
dum sublatus est, cui Resp. fuerit cordi? Sed hæc Deus
derit, cuius potestate et arbitrio reguntur omnia. Te ego
amo, ut debeo, meq; à te amari uehementer opto. Im-
misq; id cupio, ut de meo optimo animo et uoluntate er-
p

te persusissimum tibi habeat. Vale. Romæ, XIII. Idus Ianuarij, M. D. XXXVII.

IAC. SADOLETVS S. R. E. CARDIN. FRANCISCO BELLENCINO MUTINEN. S. P. D.

Aueram sepe ex Paulo meo, qualis tu uir, et quàm *Amifici* deditus liberalioribus studijs esses, ad que *diu* Ciuili, in quo eras multis iam annis omni cum laude *traversauis*, etiam curam omnem animumq; transulisses. Quod quidem erat apud me animi ingenui et *prestantis* iudicij. Sed crede mihi, tue literæ non modò confirmant opinionem de te meam, uerum etiam auxerunt. Ita enim perfecte atque elaborate in omnem partem sunt, ut scire satis non possim, utrum elegantius scriptas putem, an *mentius*: ita omnia in illis et ingenij luminibus, et *enormis* sunt lima. Ex quo gratulari mihi in mentem uenit *communi* patriæ, quæ tot ingenia ex sese, et talia effert in hoc tempore, ut artium eam optimarum tanquam officina *non* quendam esse uideamus. Quare quòd mihi eloquentiæ laudem tribuis, feci equidem quod in me fuit, ut digitum intenderem in eam uiam, per quam ad summum humanæ dignitatis gradum perueniri posse sum arbitratus, prius hanc ipse, aut certè cum paucis inirem. Sed nunc tam multi tanto cum studio in eam se iniiciunt, ut mirabilis *concurfus* sit. In quo ego æquisimus spectator aliorum laudis, multos partim antecedentes iam me, partim etiam *consequentes*, mira cum uoluptate conspicio, faucoq; *impensus* bonis ingenijs. Quo in numero cum te uel imprime *constituam*, debes existimare, gratum mihi accidisse *illud* studium quod prætefers, et colendi (ut tu ak) et dili-

A gendi

gendi mei. Nam quod honorem mihi hunc nouum gratularis, agnosco beneuolentiam tuam: sed magis iure meo fidius illam pristinam meam uitam mihi esses gratulari qua ego beatiorem aliam nunquam iudicauit reperiri posse. Ut nunc res se habet, quando in hunc locum euectus sum, dabitur opera à me Deo bene iuuante, ut noster bonos neque inutilis Reip. nec bonis et doctis uiris instructus sit. Quibus quidem si non res et fortuna, at opera certe et uoluntate non deero. Nullumq; maius premium me affectum esse putabo, quam si facultatem ero nactus, bene de illis quocunque ratione promerendi. Tu ut ualeas, nosq; diligenter pergas magnopere à te peto. Vale. XII. Calend. Aprilis. M. D. XXXVII. Romæ.

IAC. SADO LETVS EPISC. CAR-
PENT. PETRO BEMBO
S. P. D.

Redditæ à te breui tempore epistola mihi sunt tuæ, quarum in una honori nostro amicissime gratulatur altera habet defensionem facti nostri, ita accuratam et grauem, ut summus in ea amor tuus cum singulari prudentia certare uideatur. Sic enim occurris omnibus dubitationibus nostris, sic omnia quæ contra dici possunt, rationibus tuis diluis atque refutas: ut animus noster ambiguus et uacillans; metuensq; ne quid admisisset in sese, quod à reliqua uita mea uideretur discrepare, tua nunc auctoritate firmior, et in suscepta ratione constantior multo factus sit. Quanquam illa grauissima omnium ad consolandum est ratio: si mihi in hoc loco constituto, tribueris fortuna facultatem bene de bonis et doctis promerendi: hoc si contigerit, cetera moderate feremus. Nam quod ad ipsam me attinet,

attinet, noli existimare, mi Bembe, non me aliquantum animo commoueri, cum considerem qui fuerim, quàm beatè, & quàm meum ad arbitrium olim uixerim. Nunc autem ex illis amplissimis atque amœnissimis libertatis spatijs, in breuem gyrum seruitutis sim redactus: præsertim cum hic etiam bonos non maiorem modò uirtutem & sapientiam, quàm mea est: sed longè opulentiorē fortunam requirat & postulet. Sed quoniam tuis præceptis constantia animi suscipienda est, & mollicies abijcienda, simus sanè in omni huiusmodi perturbatione fortes. Nostram perpetuam beneuolentiam inter nos, amorēq; incredibilem ac singularem quo coniuncti sumus, equidem à mea parte tueor, tueborq; diligentissime, citiusq; à uita deserar, quàm ut is ullum unquam detrimentum apud me uel minimum patiat̃ur. Tu uero eodem animo erga me sis, quo semper fuisti, non equidem te rogo: (non enim uereor ut secus facturus sis) sed tamen, nescio quo pacto, ut optem mihi in mentem uenit. Vale mi charissime atque humanissime Bembe. xv. Calen. Februarij, M. D. XXXVII. EX Vrbe.

IAC. SADOLETVS S.R.E. CARD.

ANDREAE ALCIATO

S. P. D.

Plenas amoris atque officij tui accepi literas: quæ & quòd profectè à te, & quòd amicè atque eleganter erant scriptæ, plurimum mihi uoluptatis attulerunt. Gaudē enim Alciate tibi tali uiro honorem nostrum probari: quocum iuncta quidem est repentina propemodum totius uite commutatio, & ea mihi molesta, nisi interdum sollicitudinem animi mei doctissimorum hominum atq; amicissimorum, cuiusmodi es tu, gratulatio & letitia leuaret.

A 2

Etenim

Etenim scis ipse profectò, quam uitam antea uiuere eram solitus, quam beatam, quam liberam, quam omnibus ijs fructum rebus, quæ iucunde hominibus in uita accidere solent. Quibus omnibus nunc carere est necesse, longeq; diuersa & studia & instituta sequi. Sed si hoc mihi uni incommodum, cæteris fortasse utile, ac Christianæ imprimis Reipublicæ futurum est, ut tu suauissimè atque amantissimè augurari subeat omne onus, & cuius iugo ceruices subdantur. Quamquam nil uideo esse in me aptum publicis commodis, præter bene & rectè faciendi uoluntatem: quæ mihi quidem nunquam aberit. Est enim non cura mea aliqua, sed diuino in nobis beneficio innata, quæ si sola, & ex nuda praesidijs quæ ab ingenio & prudentia suppeditantur, potest quicquam prodesse rebus communibus, opera quidem mea non desiderabitur. Cætera in potestate Dei erunt, ad quæ nos omnia sumus relaturi. De te uerò mi Alciate, nunquam dubitavi quin summam letitiam esses capturus quacumque re, quam mihi honestam & utilem fore arbitrareris. Non enim animum tuum tum propensum erga me, tum sponte bonis omnibus fauentem. Neq; id me primum litteræ docuerunt, sed hæc tamen iucundæ atq; gratæ, quod rebus extiterunt, non beneuolentiæ solùm, uerum etiam memoriæ meæ tuæ. Quas ego legens uidebar tecum loqui, tanta in illis suauitas, tantaq; declaratio amoris tui erga me inerat. Quare te etiam oro, ut interdum ad me, cum ocium tibi esset, scribere ne graue. Ego quod meæ uoluntatis in te proprium est, sic te statuere, & tibi persuasum esse uolo, qui te pluris quam ego faciat habere te neminem. Quamobrem quicquid ego sum, aut esse unquam potero, totum tibi confidas & tuis commodis paratum. Vale. XIII. Calendarum Februarij, M. D. XXXVII. Ex Vrbe.

IAC. SADOLETVS S. R. E. CAR-
DINALIS, ROMVLO AMA-
SAEO S. P. D.

NON erat opus mecum tot uti excusationibus: non
Nenim unquam dubitavi quin tu me diligeres. Sed ta-
men in te quodammodo excusando cum adhibuisti non mea
diocrem diligentiam, simul et illud, quanti tu me faceres,
oblitisti. Quo ego tuo uel de me iudicio, uel erga me ani-
mo mirifici delector. Virtutem tuam, quam amabam: et ex-
cellem ingenium, quo es prædius, totum expressum uidi
in tuis literis: quibus nihil elegantius nec eruditius legi à
me potuit. Omnino egregie sustines nomen quod adeptus
es. De quo tibi non mirus gratulor, quam tu honori meo
es gratulatus. Cui ego honori utinam par esse possim, ut ne
deceat expectatione eorum, qui magna à me postulant, et
maiora quidem, quam queam præstare. Sed in hoc miseri-
cor Deus nos adiuuerit. Ego te diligo Romule, et de
tuis uirtutibus honestissime sentio: meque uicissim cupio à te
amari, paratus, si quid forte uti opera mea uolueris, ea tibi
prestare, quæ ab amicissimo homine iure expectanda sunt.
Pompilium tuum hic sæpe uideo, eiusque probitate, et in-
genio, ac in me ipsum obseruantia summo opere delector.
Vale. Romæ.

IAC. SADOLETVS S. R. E. CAR-
DINALIS ACHILLI BOC-
CHIO BONONIEN.

S. P. D.

NULLA fuit antehac mihi tecum familiaritas. Veram li-
teræ tue, quas proximè ad me misisti, eam inter nos
benevolentiam cociliauerunt, quæ instar antiquæ necessi-
tudinis haberi possit. Ita patuit mihi animus tuus, et uera

uisa est gratulatio, quæ ab optimo animo profecta est. Itaque te plane existimo hoc honore nostro uehementer esse lætatum. Qui quidem honos utinam sit eiusmodi, ut ex eo ego, & Christianæ Reip. (sicut tu sanctissime atque amicissime optas) prodesse possim, & doctis unâ & probis uiris, in quos mea semper fuit propensa & est uoluntas. Sed uere ne quod pie uolo, id re præstare minus idoneus sim. Non enim ea uirtus in me, neq; ea est doctrina, quam tu fortasse arbitraris. Sed cum ad præpotentem Deum & tu omnia referas, & ego ad eundem confugiam: spes est, si is nobis fauerit, fueritq; adiumento, aliquid aliquando nos effecturos esse, quod ad illustrandam ipsis gloriam, & ad aliquod commodum Reip. pertineat. Verum hoc, ut illi fuerit placitum. Ego & gratulationem tuam gratissime accipio, & te in suscepta erga me beneuolentia cupio permanere. Quod ut constantius facere debeas, pari ego te compensabunt luntate. Vale. Idib. Ianuarij, M. D. XXXVII. Roma.

IAC. SADOLETUS CARDINALIS

LAZARO BONAMICO S. P. D.

BIntis abs te acceptis commendatitijs literis, ipsi quos mihi commendaueras, & uultu & uerbis ostendit, quantum ualeret apud me tua commendatio. Atque illi cum adijissent me primò, responsumq; tulissent, tua me causa omnia quæ ex me uellent, libenter esse facturum, cum reuersi postea non sunt. Credo, quòd me uidissent, & sese noscendos mihi obtulissent, satis putasse impresentia se esse consecutos: redituros, cum opus fuerit. Tu uero ita constitue de me, & tibi ita persuade, quicquid tua agere causa contigerit mihi, id gratius mihi semper futurum, quam tibi ipsi. Secutæ sunt postea tuæ gratulatorie literæ,

qua Deus bone eloquentia! qua copia, quibus ingenij, &
 amoris referta luminibus! quæ cum mihi redderentur, cas-
 sui interuenit mirificus. Eramus enim in senatu, & prope
 me amplissimi uiri. Contarenius & Polus: à quibus lectæ,
 laudatæq; mirabiliter. Farnesio lectissimo adolescenti de-
 inde sunt traditæ, qui postridie domum mihi eas remisit.
 Ad eas quemadmodum debeam respondere ego planè
 ignoro. Video enim te tantum permittere amoris, ut ex ius-
 dicij mi, alioquin recti & boni, regionibus non parum
 egrediark. Tu ne tanti me facis, & usque eò de me bene
 existimas, ut statuas magnū aliquod ex me cōmodum Chris-
 tiana posse eumore Reip? Utinam hoc ita esset, essem enim
 & fortunatior mihi ipse, & certè amicus tibi ornatior.
 Quid enim est quod magis cupiam in uita, quàm huic tali
 tuo de me iudicio satisfacere? Quòd si tu de uoluntate mea
 in iudicas, nihil profectò falleris. Sin autem de facultate:
 quid, queso, tantum est in me uirtutis & sapientiæ, ut huic
 numeri obeundo egregiè aptus sim? Sed tamen cum uolun-
 tus sepe si acriter sit incensa, inuenire sibi uiam ad res ge-
 rendas possit, dabo equidem operam, ut si non omnino, at
 aliqua ex parte opinioni tue industria mea respondeat.
 Quòd de Paulo Tertio optimo maximoq; Pontifice & sena-
 ti preclare, & predicas: certè mi Lazare nouum hoc
 exemplum à præstantissimo Pontifice in Remp. introdu-
 ctum est, uel reuocatum potius ex ipso more maiorum, &
 longo intervallo repetitum: ut in mandandis honoribus non
 graue, sed uirtutis ratio habeatur. Quod in meis Collegis
 maxime patet. Quis enim est eorum non singularibus at-
 que eximijis uirtutibus ornatus & præditus? quorum ego
 numero utinam adscribi dignus essem: constaretq; in me
 summi Pontificis iudicium, sicut in alijs constitit, qui item

ab eo sunt in hunc amplissimum ordinem adlecti. Sed (ut dixi paulò antè) hoc diligētia utar maiore, quò ingenio imbecillior sum. Tibi porrò quid ego scribam? nisi et agere me tibi gratias, qui tantopere meo honore gauisus sis, pristinumq; tuum amorem erga me, omni mihi tempore probatum et perspectum, hac etiam in re totum exposueris atque ostenderis: et tibi polliceri, meam illam beneuolentiam, qua te semper mirifice sum complexus, nò modò stabilem et saluam cōsistere apud me, sed factam etiam, quàm antea, aliquantò auctiorem. Siquidem magna ex parte spoliatus traducende uitæ in hoc ipso honore, qui mihi caro roqui grauem seruitutē affert, in ea mihi posita est, si amicis et familiaribus meis, in quibus tu principem partem locum obtines, et letitiæ potero esse et commoditatis. Vñ.

XV. Calen. Februa. M. D. XXXVII. Rome.

IAC. SADO LETVS CARDINALIS
AVGVSTINO BEATIANO

S. P. D.

ELegans tuum carmen mira quadam suauitate me delin-
mulsit: uel propter lumina ingenij, quæ in eo multa
extant: uel ob memoriam nostræ mutue beneuolentiæ
dulcissimæq; consuetudinis, quæ nunquam mihi quidem ex
animo lapsa est, sed nunc grata recordatione repetitur.
Quòd gaudeas honore meo, non mihi nouum est, neque
inopinatum: eodem enim tempore tuo ipsius honore lau-
ris. Quid enim est amicitia, nisi communio rerum et so-
cundarum, et aduersarum? Utinam modò hæc secunde
sint, per quas auulsam me à rebus mihi iucundissimis uideo.
Sed si quid hinc boni erit, in eo inerit, si et Reip. et amicis
ego usui potero et ornamento esse. In quo dabo utiq; ope-
ram.

nam, ut quæ didici in otio, in negotijs expromam. Potestas
meo detur agendi aliquid, quod sit uiro dignum, meam
consuetudinem et studium non desiderabit. Ego tui graui-
leui ego gratias: maximeq; opto, ut eadem qua fuisti
erga me uoluntate, semper sis: de meq; ita constituas, ne-
minis habere, in amore tui superiorem me, paucos pas-
sa. Vale. Romæ.

IAC. SADOLETVS S. R. E. CAR-
DINALIS, LILIO GREG.

Gyrardo, S. P. D.

Græce mihi tue literæ, testes tui perpetui erga me
Gyroris, qui semper mihi iucundus accidit. In quibus
quod bonori meo gratularis, agnosco eandem beneuolen-
tiam: et in eo etiam magis, quod me existimas alicui
qui fore Christianæ Reip. quod utinam ita eueniat. Non
enim tam me beatiorẽ uitam amisisse existimabo, quæ mi-
hi in otio et tranquillitate posita erat: si aliqua uia operis
et negotij, eandem beatitudinem potero consequi. Non
enim minus ad felicitatem labore honesto, quàm quiete an-
teperuenitur. Cuius facultatis si dederit mihi Deus occa-
sionem, non committam, ut frustra quisquam meam ope-
ram, et officium boni uiri uideatur requisuisse. Te cupio
adere, et me à te diligi etiam opto, sicut ego quidem te di-
ligo, quod re tibi declarabo, si acciderit, ut aliquando pos-
sit. Vale. Ex Vrbe.

IACOB. SADOLETVS CAR-
DINALIS HIERONYMO VI

de Albæ Episcopo,

S. P. D.

A 5

Grat

Gratissime mihi fuerunt literæ tuæ : quæ & uel
 nostræ amicitie memoriam mihi renouarunt, & de
 clararunt, in te non parum adhuc amoris erga me ipsum
 residere : quo mihi nihil optatius, neq; iucundius acciden
 potuit. Nam cum te semper ingenij & uirtutis tue casu
 plurimum dilexi : tum uerò optui uicissim diligere te. Et
 rectè existimans, coniunctionem tecum meam mihi ma
 gno honori semper fore : quòd tuum de quoque bono
 iudicium in utraq; partem magnam uim haberet : neq;
 solam impræsentia honorificum existeret, sed illucescere
 in omnem etiam posteritatem. Quamquam hæc quæ nouis
 ma sunt, noua commemoratione mea non indigent. Veni
 nunc ad gratulationem tuam, quæ mihi magis proprio
 animum tuum propensum & beneuolum erga me, quam
 propter rem ipsam, de qua gratularis, iucunda exit.
 Gaudeo enim à te tali uiro honorem meum comprobare
 ipso autem honore non tantopere delector. Qui est ma
 gnus, & expetendus omnibus uidetur : mihi tamen bono
 multò plus abstulit, quam dedit. Abstulit enim omni
 quietem, libertatem. Alia quædam reddidit, quæ nequa
 quam cum illa felicitate prioris uitæ, meo quidem iudicio,
 erant comparanda. Sed quoniam oppressi subito optimi
 Pont. beneficio, spatij ad consulendum ac deliberandum
 nihil habuimus : pareamus sanè Deo, qui nos huic subiecto
 oneri esse uoluit. Illud tamen curemus, in eoq; elaboremus,
 ut quoad uires nostræ ferre poterunt, hæc nostræ dig
 natis accessio, Christianæ Reipub. & huic sanctæ apostoli
 cæ sedi possit esse utilis. Quod conabimur quidem ceru.
 Quantum autem præstare efficereq; possimus, id iam ad
 Deum ipsum referendum totum est : qui faciat nos idoneos
 ministros sue uoluntatis. Sed de his satis. Ego te docuisse

ne vide et amari semper, ut paulò antè dictum est, et
in præstantissimo ingenio, eximieq; doctrine plurimum
tribui. In qua etiam nunc et opinione eadem sum, et uo-
luntate. Tibiq; hoc de me esse persuasum uolo, si quem mi-
hi aliquando locum tibi gratificandi dederis, magno me
dote effectum beneficio esse arbitraturum. Tu ut ualeas,
et me diligas, magnopere à te peto III. Id. Feb. Romæ.

IAC. SADOLETVS S. R. E. CARD.

GERMANO BRIXIO,

S. P. D.

Semper hoc serè euenit in tuas literas, mi humanissime
Brixie, ut longo interuallo postquam à te datæ sunt, ad
me deferantur. Velut has, quas recens acceptas, ple-
nissimè amoris, humanitatis, officij, summa cum uoluptate
perlegi. Scriptæ enim à te XII. Calend. Februarij, octas-
idus Martias mihi sunt redditæ. Credo, ut quò suauior
res mihi et iucundiores sunt, hoc me diuturniore expecta-
tione torqueant. Sed nihil agit fortuna: cum enim tuas lites
non habeo, neq; lego, tui tamen memoria cogitationeq;
delector: quæ ita mihi infixæ est intimè in medullis, ut
uelli non possit. Neq; uerò ego fructum in uera amicitia,
quæ profectò nostra est, esse uberiores ullum puto, quàm
habere amicos animo suo præsentis quos locorum longin-
quitas ab oculis distraxit. Hoc ego in te cum faciam assi-
duè ac perdiligenter, quod te idem in me facere arbitror:
ut neq; uidear mihi consequi, ut neq; crucier tuarum lites-
rarum desiderio: et cum eas accipio, uehementissimè gau-
deam. Itaque quibus, quæso, putas me elatum esse letitijs,
cum eas legerem quas proximè accepi, copiosas, grauis,
suauissimè atque ornatissimè scriptas: quodq; pluris est
quàm

quàm cætera omnia, ea indicia amoris præ se ferentes, ut iam non beneuolentiam erga me tuam uidear agnoscere, sed singularem quandam atque eximiam charitatem? Quid enim prætermisum est in declarando amore tuo erga me, cum uel tantum te honoris nostri accepto nuntio letatum esse scribis, quantum uix alius quisquam? uel de me in laboras, ut cum extimescas (timidus enim solet esse amor, præsertim in uiris prudentibus, & circumspectis omnino) ne meus hic tibi honos animum commutet, aliamque personam, tanquam in scena, induere me faciat hoc extremo iam uitæ meæ actu, atque à principio indutus fuerim non solum monitis, sed precibus etiam agis mecum, ut me eundem præstare studeam in celebritate, qui fuerim in frequentia: & quem Romana ambitio florentiore ante non mouerit, eadem deflexa iam, & penè exacta, ne moueat. Fateor hoc tuum consilium, prudens, & imprimis fraterni animi à me existimari. Sed tamen mihi dixi, res longè aliter se habet, ac tu suspicatus es. Non enim mihi adhuc uideris perspicere, qui sit status cause meæ, & quàm mihi hac amplificatione dignitatis (sic enim populus fortasse existimat) non modo non letandum, sed etiam dolendum esse putem: qui à uerè beata & plenacunditatum uita, me hac inani specie, graui ea quidem & molesta certè, distrahi sim passus. Quanquam non ego sum passus, ut me æquo animo duci permiserim. Sed cum ignarus omnium, & nihil minus cogitans, nocte ea primum quæ antecessit comitia, certior Pontificis uoluntate ipsius nuntio factus essem, nec temporis haberem ad deliberandum satis: animo autem incredibiliter æstuarem, quòd neque res tota admodum mihi placebat: & tamen tantam uoluntatem Pontificis optimi erga me, illudque quod

de me faciebat iudicium repudiare atque aspernari super-
 bam existimabam : detuli rem ad amicos , non tam qui-
 dem de re , ut sententias illorum exquirerem , (eram enim
 prorsus ad recusandum paratus) quam ut recusandi mo-
 dum honestiorem quererem : quem ego animo periurba-
 to ulcere satis non poteram . Maxima autem afficiebar
 cura , ut me ita gererem tractaremq; in recusando , ut et
 ipsam penè iracundiam optime merui de me Pontificis
 ex repudiato illius beneficio , et famam stultitiæ ab omni-
 bus hominibus vitare possem . Atque hoc illi qui à me con-
 sulti sunt , cum me grauitè increpuissent , quòd resistere
 conæct uocanti me Deo : cuius ego consilium et uolun-
 tatem sequi deberem , etiam si quò illa tenderet minus
 perspicerem : cumq; sanctissimum mihi Reipublicæ Chris-
 tianæ nomen opponerent , neq; concederent ullo modo , ut
 meas priuatas rationes anteponerem publicis : fecerunt ,
 et ego è mek pristinis consilijs depulsus , ex tranquillissi-
 ma uita , et iucundissima rerum omnium libertate , com-
 moditateq; , non in honorem amplitudinemq; , cuius mini-
 ma cura mihi semper fuit : et si ulla fuisset , non difficile
 fuisset superioribus temporibus eadem hæc assequi , quæ
 ego tum sponte libensq; fugi : sed in durissimam (ut ego in-
 telligo) seruitutem prudens ac sciens comijci me sim passus .
 Quæ ego iccirco ad te scribo , quòd tu , qui utranq; uitam
 nosse deberes , et quid intersit huic ab illa optime callere ,
 quippe qui utranque es expertus : addo etiam , cum tantum
 ingenio ualeas , tantum literis atq; doctrina : cumq; probi-
 tate et religione erga Deum sis admodum præditus , eosq;
 fructus ex te quotidie ingenij et studiorum tuorum feras ,
 quibus nihil dulcius neq; ubcrius sentiri possit : debuisti (ut
 mea opinio fert) potius ad me consolationem mittere , quam
 grat

gratulationem: hortariq; , ut ferrem forti animo , quod
 tot suauitatibus pristinae uitae, eiusdemq; multo beatoris
 essem priuatus. Nam ut tu scis, quod iuratus tibi confir-
 mo, uixisse ego mihi uideor, non iam amplius uiuere. Non
 enim appellanda uita est, quae tota ad alienum arbitrium
 ita degenda est, ut nihil tibi liberi, neque uacui temporis
 ad animo obsequendum tuo relinquatur. Quanquam po-
 test ea quoque habere suas partes uoluptatis ac leuitiae,
 alio tamen ex genere: si usus forte ueniat, ut seruire Rei-
 publicae et satisfacere praepotenti Deo, et agere aliquid
 dignum uiro possis: studiumq; tuum ac industriam, adde
 etiam auctoritatem, si placet, in utilitatibus publicis collo-
 care. quo genere actionum maiores nostri sanctissimi ho-
 mines, maximam sibi apud homines laudem, apud Deum
 gratiam gloriamq; comparauerunt. Quorum ego uel
 gijs insistere, factaq; imitari summopere cupio. Quan-
 quam ceteris rebus omnibus longe impar, (agnosco enim
 imbecillitatem ipse meam) sed nemini tamen studio et uo-
 luntate concedo. Itaque hac mente nouam hanc uiuenti-
 uiam sum ingressus, ut me à libera, uera, honestaq; senten-
 tia, nihil unquam omnino deflexurum sit. Sed studia in-
 terca nostra, mi Brixi, quo abierunt? illa inquam studia,
 in quibus et tu iudicas, et ego sentiebam, beatam ueri-
 tam esse repositam? In hac tu uita sollicita fortuna, et mi-
 sera propè dicam conditione rerum, etiam uereris, ne quid
 arrogantiae mihi aut duriore ambitionis obrepit? qui sum
 quam antè fui, multo abiectior, et mihi metipse uehemen-
 tissimè displiceo: habeoq; iam nihil in quo libenter acquie-
 scam. Sed etsi haec omnia in sese habent, amorem tamen
 tuum ualde exosculor: tibiq; de prudentibus monitis tuis
 atque consilijs gratias ago, habeoq; pignus animi erga
 me

me tui. Nisi enim me summè diligeres, nunquam tantum
de me curarum ac solitudinis suscepisses. In quo mihi
prestitisti id quod frater debet fratri, tametsi in nostra con-
iunctissima voluntate et amicitia, cum fraterna ipsa cha-
ritas, tum omnia sanctorum necessitudinum nomina inclusa
sunt. Quam quidem ego amicitiam et meam perpetuam
benivolentiam erga te, sanctè semper atque inuiolatè con-
seruaturum sum. Tu ut idem aduersum me facias, eist mi-
nime rogandus es (quid enim te fieri potest constantius?)
tamen consuetudinis causa, te mi doctissime Brixi enixe
aque uehementer etiam atque etiam rogo. Gratissimum
quoque mihi feceris si eos omnes prestantes uiros atque
doctos, qui tibi de nostro honore gratulati sunt, meis uerbis
scire plurimum iusseris. Vale, et scribe ad nos quam
corderime. Ex Vrbe.

IAC. SADOLETUS CARDI-

NALIS FRID. NAVSEAE

S. P. D.

Cum propter diuturnam absentiam meam ab hac Vr-
be, minus mihi noti essent docti atque insignes uiri, qui
in ista Germanica natione florent: atque ego nuper Ro-
mam euocatus à summo Pontifice præter omnem etiam
expectationem meam, in hunc sacrum ordinem S. R. E.
Cardinalium adscitus essem: accepi tuas literas, plenissi-
mæ amoris, humanitatis, officij: quarum lectione mi-
nime delectatus, (erant enim et pie et eleganter scriptæ)
consului Antistitem Brundisium, quod is diu in istis lo-
cis uersatus est, hominem, ut tute nosti, summi iudicij, opti-
mæ ætatis, excellentisq; doctrine: atque eum de te accu-
ratè percontatus sum, qui mihi ea de te narrauit, tuusq;
egreg

egregias uirtutes tot apud me laudibus prosecutus es, et non solum tibi rescribere, sed gratias etiam agere, quod prior ad me scripseris, debere me confitear. Quid enim mihi optatius, quam adipisci bonorum beneuolentiam, uel ipsorum humanitate, uel meis studijs atque officijs erga illos, conciliatam mihi atque paratam? Quod quoniam mihi in te, atque adeo per te contigit (non enim alijs meritis antecesserant erga te mea) crede mihi, mi Nausea, ad te amandum non mediocriter sum accensus. Facit enim apud me hoc uirtus, ut quod in ceteris usus et longa efficit consuetudo, ea repente me ad eos in quibus ipsa inest, diligendos alliciat. Atque ego, qui ad instituenda cum bonis amicitias promptus et facilis sum, idem in eternis soleo esse constantissimus. Quare sic tibi uolo esse persuasum, omnia officia, quae ab amico uetere, et multis uerbis probato, iure expectari possunt, tibi et esse à me, et fore semper parata: quemadmodum re ipsa, si usus uenerit, cognosces. De concilio quod quaeris, Pontifex sua sententia. Et quanquam permulta sunt, quae nos bicerent, imprimisq; discordiae nostrorum principum, atque eius periculi suspicio, quod à Turckis grauius impendit quoq; omnia itinera omnibus penè in locis infesta sunt, et qui conueniant ad concilij diem futuri non sint, praeter modum paucos: sicut et uobis Germanis patere ac possibulum esse non dubitamus: tamen et de protectione Pontifex loquitur, et iam ad iter aliqua parare incipit: nosq; sumus moniti, ut expediti ad tempus esse debeamus. Inque puto fore, ut exacto tempore ieiunij hinc profisciscamur. Utinam, mi Nausea, auspicijs bonis, hoc est, fauente bonis cogitationibus Deo: quanquam ille quidem semper ijs fauet. Sed tamen multa mihi ueniunt in mentem, quae tibi ueniunt

neire certò scio, quamobrem de toto exitu rerum timen-
 dum magis mihi, quàm sperandum esse uideatur. Etenim
 partim mores hominum, partim etiam maiorum opinio-
 nes in corrupte sunt, ut medicinam nullam salutarem
 inueniam, præsertim exasperatis animis & aduersus ue-
 ram cõsummacibus. Quod tu malum, quoniam istic es,
 & errorum fontibus propius abes, facilius potes &
 sentire, & noscere. In quo tua quidem præstans atque
 cunctis laus elucet: quod uir doctissimus, idemq; con-
 cionator eloquentissimus, recta semper, firmaq; tenuisti
 fœni Dei, & sanctæ ac Catholicæ religionis uexilla:
 quo etiam nomine ego tibi plurimum debeo. Habes de
 concilio sententiam meam: quid si tu mihi scripseris,
 qui sint habitus animorum apud uos: & quid istic agant,
 & moliantur, qui nouitates, & dissidia in fide Catho-
 licæ querunt: & sint ne ad equitatem animi mode-
 stiamq; parati, nec ne sint: cum nos certè equi, &
 faciles ad obsequendum, & indulgendum, quoad re-
 ra perscribet ratio, futuri simus: dabis mihi materiem
 sepius ad te scribendi. Quod quidem & libenter, & stu-
 diosè faciam: tecumq; hanc societatem libentissimè ini-
 to, ut ambo & coniuncti, & pro sua parte uterque,
 huic tanto incendio, quantum nobis datum fuerit, subue-
 nire studeamus. Sed iam de his satis. Tua mei honoris gra-
 tulatio gratissima mihi est, proficiscitur enim ab optimo
 animo, & studiosa mei uoluntate: quam ego potiore
 ipso honore duco. Nam honor sæpenumero temerè à for-
 tunis datur: talia autem studia talium uirorum, qualis tu es,
 æquum solius uirtutis est: cuius ego fructum cæteris rebus
 omnibus antepono. Vale. VIII. Calend. Martias,
 M. D. XXXVII. Ex Vrbe.

B

I A C.

Litera tue non minus scripte sapienter, quam eleganter, dici non potest, quam ualde me delectauerint. Habuerunt enim non honoris huius, quo nuper affectus sum, gratulationem; (id enim uulgare admodum & quorumuis hominum est) sed quod & tua prudentia acutissime perspexit, & causa maxime postulabat mea, consolatione potius mecum es usus. Vidisti enim omnium hominum fratre unus, quid mihi extracto ex illo beatissimo ocio, in quo cum omnibus artibus & studijs honestissimè dedit mihi consuetudo, & commercium erat quotidianum: libertate præterea adempta, ad leuandam animi mei molestiam opus esset. Itaque tuum excellens ingenium, quod ego imprimis admirari sum solitus, eo potissimum adhibui, ut lenires dolorē meum, non ut augeres letitiam: que uis à me sanè suscepta est. Etsi intelligo diuini consilij esse nobis acquiescendum, eaq; res una ad equitatem animi me reuocet. In quo usque adeo mihi profuerunt literæ tuæ, quoniam non datur mihi tui presentis potestas, illæ tamen uicem me & consolaturæ semper sint, & quemadmodum in hoc munere me gerere debeam, ad omne tempus erudituræ. Quanquam, quod tui in me amoris maximum argumentum est, uideret mihi tu plus aliquanto tribuere, quam ego agnoscam. Quod me liberè atq; integrè dicturum in senatu sententias putas, in eo minime falleris. Quod uero aut mea eloquentia (sic enim scribis) aut apud summum Pontificem autoritas multum sit profutura Reip. in ueritate uideo quid assentiri possim. Nam neq; consilio & oratione tantū ualeo, quantum fortasse esset opus: & si maxime ualere,

auderem, tamen Pontifex optimus & sapientissimus, non
 aliorum consilio in rebus agendis uitur, sed suo. Sed tamen
 utcumque est: ego certe, quod partium est mearum, neque stu-
 dio inquam, neque fide, neque opera, neque perpetua mea ut
 resti omnia agantur uoluntate, Christiane Reipub. decro.
 Viam haberem te autorem, & moderatorem consiliorum
 meorum: preclare profectò inter nos conueniret. Sumus
 cum antea ab eisdem propè disciplinarum fontibus profe-
 ctus & dignitas & doctrina longè est illustrior: sed cer-
 ti animi non dissimiles sumus. Verùm hæc uiderit Deus,
 qui nos egit & uersat, in quacumque illi partem est placitum.
 Ego, mi præstatissime Bellai, de me tibi sic persuadeas uo-
 luerim te antea semper coluerim atque amauerim, ut quem
 maxime nunc in hac noua status mei conditione, amoris meo
 & obseruantie erga te, potius additum permultum, quàm
 quicquam detractum esse. Sicut tamen & tua eximia uir-
 tu, & ea qua me prosequeris beneuolentia postulat: à te
 peto, ut eadem sis uoluntate erga me, qua esse consuesti.
 Vñ. Rome, M. D. XXXVII.

IAC. SADOLETUS CARDINALIS

IOAN. SALVIATO S. R. E.

Cardinali S. P. D.

Yam diu nihil literarum ad te dedi: quòd cum non habe-
 rem ferme quid scriberem, (quæcumque enim hic ageren-
 tur, ad te perscribi à tuis sciebam) nolui te inanibus literis
 me obtundere, & me hercule etiam id causæ fuit, quòd
 hoc nouo mihi uite genere à studijs meis abstractus, agrè
 ad scribendum referre me poteram, & tamen quæ quo-
 tidie in senatu agerentur, admonitu meo ad te Antonius
 scribebat: neque ea sanè multa, nosti enim ipse quàm

pauca nobiscum communicet Princeps. Nunc prorogari
 Concilij die, & ea collata in Calend. Nouembris, has ad te
 duxi dandas esse literas: ut tuas elicerem, atque ex te scie-
 rem, quid constitutum haberes: rediturus ne esses ad nos,
 an istic ubi es, alio ue quopiam loco per astatem mansurus.
 Alterum meae cupiditati tui uidendi magis aptum est: de
 terum tuae forsitan ualeitudini, cui tamen potius inferuen-
 dum est. Salubrem igitur & amicum locum aliquem illi
 deligas cenſeo, in quo astatis tempus transigas: cum praeser-
 tim de nostro aduentu in istaec loca, animo iam posse
 esse ocioso. Ita enim prorogatum concilij tempus est, ut
 certus locus nullus ad conueniendum constitutus sit. Id
 accidit ex ea causa, quod Dux Mantuae concursum tota
 narum in urbem suam reformidans, hoc (ut scribitur)
 turbulento & suspiciosissimo tempore, Mantuam se
 uentui sine firmo militum praesidio commissurum
 uult. De hoc praesidio actum bis in senatu, omnium
 sententia decretum, nullum omnino militare praesidium
 dandum, ne Lutherani, qui nos suspectos sibi esse
 nuntulant, si intra arma & praesidia nostra uenturi essent,
 uerè atque ob rem id facere uiderentur. Eius igitur
 spe adempta, alius erat nimirum constituendus locus,
 quod fieri commodè inconsultis Christianis principibus
 non poterat. Porro cum adesset iam concilij dies, ne
 ad eam diem de uoluntate principum constare nobis pos-
 set, uisum est necessariò concilium esse prorogandum.
 hanc sententiam discessere freres omnes. Vna duntaxat
 Campani sententia, & mea, prorogationem dissuasit, cum
 deretur nobis plus multò utilitatis in concilio habendi
 quàm detrimenti in loci mutatione existere. Eligebam
 autem ego Placentiam, Campanus Bononiam: ille com-
 diora

diuini nobis locum secutus, ego Germanis opportunior
 rem. In enim Placentia Cesarianis est propinqua, qui arma
 atque exercitu in praesentia ualent, ut abstergere
 omnem metum eò aduenientibus Luteranis possit. Etsi illi
 quidem discretè conuentu Scamalde habito, negauerunt se
 uentos. Vterque autem nostrum in eo consentiebat, ut
 quoniam nobis locum nō uoluntas nostra, sed necessitas offerre-
 ro, cum nos non statum concilij sedem, sed diueriorum
 uisus uocaremus: quoad ibidem de cunctorum con-
 sensu eorum qui adessent, certum agendi conuentus lo-
 cum constitueremus. Altera non mediocri opinio-
 nensio: quod ego in urbe Pontificem retinebam, lega-
 tos mittendos esse censebam: ille cum ipsum quoque Bononi-
 am extrudebat. Sed, ut dicebam, nobis frustra dissua-
 sibus, decreta nihilominus est prorogatio. Utinam con-
 sensu bono, et prospero Christianae Reipub. euentu: uehe-
 menter enim extimesco, ne haec procrastinatio nostra ali-
 quod magnum malum sedi apostolicae pariat. Certe enim
 quod adhuc ex illa propè auersa et alienata natione in offi-
 cio retinemus, uereor ne amittamus. Sed nos fortasse Deus
 benignius inuenit. Paulum Sacratum sororis meae filium,
 propediem istuc affuturum esse confido: quem et fidei
 commendo et liberalitati tuae: ut quoniam semel nos omnes
 tuae benivolentia complexus es, mihiq; recepisti te illius
 rationem, cum affuisset occasio, esse habiturum: meminisse
 uel, nos tibi ita obstrictos esse, ob tua erga nos merita, ut
 in benemerenti ac liberalitati tuae, nos tibi ipsi omnia de-
 beamus. Antonius tuus funebrem Christi Domini nostri
 maiorem in delubro (ut mos est) adium Vaticanarum
 habuit, sane luculente. Ea nunc oratio uersatur inter ma-
 iora, et summa cum laude ab omnibus legitur: in quo tui

quoque absentis honorem & memoriam non mediocriter
intelligo uersari. Vale. Romæ, M. D. XXXVII.

IACOB. SADOLETVS CAR-
DINALIS REGINALDO POLO
S. R. E. Cardinali S. P. D.

Post discessum tuum, nihil adhuc ad te dedi literarum,
quod de publicis rebus acta omnia ad te mitti sciebam.
De tuis autem nihil mihi nominatim mandaras profici-
scens, quod me tua causa facere aut sentire oportere.
Quod si fecisses, beneuolentiam tibi meam & prestissi-
sem re ipsa, & literis sæpe declarassem: etsi ad meum
tibi amorem testificandum, non opus puto esse literis. Sic
nos in magno metu Turcarum assidue sumus: prestis-
tamen adhuc nulla, quæ quidem appareant, comparamus
bemus: nisi illud unum maximum nobis est prestis-
tum, quod positum est in Principis consilio & sapientia: qui
iam sæpius nobis confirmauit, se in communi tuenda salu-
te, animo excubare. Et tamen arbitror à rerum periculo
etiam, nisi extremo Sextili mense liberum ad nos celsam
classem habere hostium non posse. Tuos conatus non cum
habuisse exitum quem cuperemus, doleo equidem uehe-
menter. Sed hoc æquiore sero animo, quod ita fore preui-
deram. Tu modò saluum te nobis exhibeas, atque restitue
occasionem aliam non deerunt, non enim eundem tenere sta-
tum diu possunt, quæ tantopere sunt commota. Nos hic in
fortuna tenui sustinemus tamen onus dignitatis, quod pos-
sumus: rectam adhibemus uoluntatē, reliqua Deo permitti-
mus. Te amamus & colimus, ut debemus, amariq; uicē ab te
cupimus. Tu si quid fortē mihi per literas mandaueris, effi-
ciā, ut te nō frustra id fecisse intelligas. Episcopū Veronen-
sem

ſui noſtrum plurimum uerbis meis ſaluere iubeas uelim.

Vale. Romæ, IIII. Nonas Iulij, M. D. XXXVII.

IAC. SADOLETI

S. R. E. CARDINALIS,

EPISTOLARVM

LIBER XL.

IAC. SADOLETVS EPISC. CAR-

PENT. GEORGIO DVCI

Saxonie S. P. D.

IRABERIS fortasse, Dux præstantissi-
me, quid mihi ego nunc uolens, literas ad
te dederim: qui neque ulla tibi familiarita-
te coniunctus, nec nomine ipso penè sim
notus. Fatecer mirandum hoc esse, nisi il-
lud magis mirum futurum fuisset, cum nihil ad alliciendum
amorem uirtute præstantius sit, si tua uirtus insignis et
fidelis, tuum excellens Christiane pietatis studium, tua
religio, non me et iam pridem in amorem tui impulisset,
et nunc animum tibi meum, quando coram non possum,
licet ut indicarem, suaderet atque hortaretur. Non enim
ueritus sum, ne tibi ingratum officium hoc meum acci-
deret: nec dubitavi, quin tu, qui uirtutibus reliquis ex-
cellis, etiam humanitatis, quæ cæterarum decus lumenq;
uirtutum est, maximas partes seras. Hac spe de te fre-
tu, quod facere sæpe cogitavi, ut et meum amorem tibi
patererem, et tuum conciliarem mihi: id agere nunc
aggredior, incensus cupiditate tecum ineundi sanctissi-
mi illius fœderis, quod Amicitiam appellamus: cuius in-
ter nos auspex et confirmator Deus futurus sit, quando
quidemambo illi puro corde, et religione integra seruire

*Al. et me de me.
fals.*

cupimus. Etsi in hac quidem coniunctione amicitie nostra, tuam ego mihi duntaxat benevolentiam expeto: ea enim mihi maximi muneris loco futura est: à me uero tibi non solum benevolentiam deberi confiteor, sed summam etiam obseruantiam & pietatem. Cur autem in hunc usque diem dilata sit mea hæc uoluntatis erga te, & benevolentie significatio, patere, quaeso, rationem à me repeti aliquanto longius: quò & ipse tibi notior fiam, & tu intelligas melius qua mente ad scribendum, nunc sim adductus. Ego cum apud Leonem Decimum Pont. Max. (quod te meminisse aliqua ex parte arbitror) honestissimum locum tenebam, atque illo tempore exorta essent noua hæc & turbulenta Luteranorum dogmata: aliqua hinc quidem etiam culpa, sed tamen maiore temeritate eorum, qui ab odijs hominum ad inimicitias Dei sunt progressi, ut qui essem Christo & Christiane fidei uehementer addictus, sanctumq; & inuiolate seruandum morem maiorum esse ducerem, minime ex illis rebus afficiebar dolore: neque quicquam inquam uidi mea in uita tristius, quàm illud factum esse inter nos dissidium, quo non religionis solum unitas & que concordia, sed salus tota Christiani nominis in discrimen uocabatur. Augebat dolorem meum, quòd nulla quoque ab hac parte fieri uidebam parum accommodata temporibus illis. Nam neque ea, quæ huic malo apta poterant afferri remedia, nulla afferrebantur: nec uox audiebatur bene mouentium & suadentium: ut quæ moris consuetudine, & à quibusdam rebus abstinentia temperantiaq; poterant uulnera sanari, ea ne ferro & asperioribus quasi medicamentis incrudescere cogerentur. Accessit e uita Leo, breuiq; interiecto Adriani tempore, successit Clemens: uir, natura bonus, idemq; colent reliquæ

aequi honesti, si perpetuo constare sibi ipse, et in consi-
 liis suis manere potuisset. Hoc ego Pontifice speravi mo-
 dum repertum iri pacandis dissensionibus. Nam et ipse
 hoc maxime agebat, uolebatque: et ego assiduus horta-
 tor illi aderam. Tunc agi ceptum est de conuocandis Epi-
 scopis ex omni regione orbis terrarum, quorum et do-
 ctus mineret et integritas, ut eorum quasi opera at-
 que consilio, sacerdotum mores, qui uehementer uideban-
 tur esse labefacti, in ueterem statum redintegrarentur.
 Tunc cepta laci fundamenta sanctius colenda et seruanda
 religionis, sacerdotique ex sordibus et maculis extrahenda
 et tandem procedere ceperat: cum bonus, et mitis
 et religiosus Pontifex, uerum idem in suis consiliis reti-
 tus aliquantum imbecillior, quorundam artificijs, qui
 nimis apud eum, quam Principi honestum sit, pote-
 rat: in bella et Principum inimicitias descendere, et a
 sacris suis cogitationibus desciscere est coactus. Hic ego
 precepi, posse amplius per me Reipub. consuli: prius-
 tum autem meum commodum, neque in honore, neque in
 fructu admodum querens, potiusque eligens, et Deo, et
 mihi, et penitentiis populis meis satisfacere, trans ala-
 penam meam ad ecclesiam Carpentoracte contuli, adiu-
 uantem etiam singulari Dei beneficio, quod uiginti diebus
 ipse ante Roma sum egressus, quam clades illa horribi-
 lis et irreparabilis Urbis incideret. Iam quemadmodum in
 ecclesia mea per decem annos manserim, quomodo popu-
 lus mihi creditos gubernarim, si non religione exem-
 ploque prestabili, at animo pio et beneuolo certe quan-
 tum optime atque honestissimis cum Philosophie tum
 sacrarum litterarum studiis fuerim deditus, nil me comme-
 morare nunc attinet, cum nec tua intersit ista intelligen-

re. Illud commemorabo, quod huic tempori magis
 appositum: me, cum animo obfirmato constitutum habu-
 rem, nunquam amplius abire ex eis locis, in quibus esse
 Deo quasi consecratus, nec stationem illam relinquere, in
 qua me uolens ipse libensq; collocassem: coactam tamen
 concilij nomine, et binis huius sapientissimi et optimi
 Pontificis literis ad Urbem me euocantibus, per causas
 que erat ascripta, ut tractarentur ante et deliberaren-
 tur ea, que mox in Concilio agi expediret: et ut morum
 ecclesiasticorum honestati ac decori consulereetur, Ro-
 mam reuertisse, merentem quidem et inuitum, si spe-
 ctentur cetera: hoc uno me consolantem, quod tante cau-
 se Dei omnipotentis pro mea parte non adesse, diuini
 mihi ab officio et pietate Christiana esse uidebatur. Ve-
 ni igitur, et imperio parui, atque ibi pauci illi dies
 cum essent comitia augendo numero S. R. E. Consi-
 lium facta, ego quoque inscius, et nil tale cogitans, in
 iudicio tacito Pontificis Maxi. in amplissimum ordinem
 cooptatus sum. Habes seriem et rationem rerum mearum
 gestarum. Nunc ad ea que principio mihi fuerunt pro-
 posita reuertar. Ego, Georgi clarissime et optime, cum
 semper tuum nomen, tuaq; fidei Catholica propaga-
 tio, iam inde ab initio temporum et dissensionum illor-
 um omnibus in ore et in sermonibus esset, celebra-
 turq; aures quotidie mee tuorum dictorum, factorum,
 consiliorumq; ad unitatem concordiamq; spectantium,
 nuntijs et fama: cumq; et splendorem nobilitatis tue
 intuerer, et reliqua in te cognoscerem nobilitati periculi-
 lam autem constantiam, et uirtutem, et magnitudinem
 animi tui uel imprimis semper essem admiratus, quod in
 tantis Germaniæ motibus, tantis defectionibus eorum, qui
 excussum

excessum & licentiam suis cupiditatibus querentes, so-
 brium illum & abstinentem morem maiorum aspernaban-
 tur passim & reiciebant, quorum etiam nonnulli honori-
 bus tibi & propinquitatē erant coniuncti: tu tamen per-
 petuo in optima ratione constans, & in sanctis consilijs
 firmus extitisses: tantum iam tunc erga te amoris ob-
 servatiōē suscepi, nihil ut uehementius cuperem, quā
 dū tibi factō meo posse, aut dicto, incredibile animi
 in studium declarare. Fecit autem discessus meus, & lon-
 ga absentia nostrae interuallum, ut minus adhuc id age-
 re, nō in eo mihi ipsi gerere potuerim. Nunc autem
 modo retractus in hanc Urbem, quā sponte prius re-
 liqueram, uerū etiam in eo honore hoc munereq; affi-
 us, cōtinuandum mihi posthac in hac senatoria quasi
 officia esse intelligam, tempestiuum duxi, scribere ad
 te: neq; ipsum totum tradere tibi, atque dedere. Ita-
 que omni studio animi mei te rogo, si amor, si offi-
 cium, si obseruantia erga te mea, si par atque idem in
 utroque nostrum sensus, & religionis tuendae sancta con-
 spiratio, si denique amicissimi & beneuolentissimi homi-
 nis uoluntas, in tua illa nobilissima mente, omnibus ora-
 tionibus & uirtutis & humanitatis laudibus, locum reperire
 sibi diquem ad animum tum mihi conciliandum potest:
 primum, ut me in amicitiam tuam recipias. Deinde, quo-
 niam nihil mihi magis est propositum, quā fidem meam
 & operam Deo omnipotenti dicare, consilijs etiam
 tuis, & monitionibus iuues: mihiq; significes, quid tibi
 pro me agi suscipi ue posse, ad subueniendum his affli-
 ctis rebus, & perturbatis temporibus uideatur. Polli-
 citur enim tibi, si ad me interdum scribere, & tui consilij
 prudentiam communicare mecum uolueris, me effectua-
 rum.

rum, ut appareat nullius unquam hominis auctoritatem apud quenquam plus ualuisse, quam apud me tuam. Quod hoc fidentius tibi promitto, quod cum habeamus summum Pontificem nil aliud cogitantem dies & noctes, quam quod pacto ista, quae disidijs & alienationibus animorum distracta sunt, in unum rursus quasi corpus coalescere eundemq; consilio & sapientia singulari: hoc tanto munere Dei immortalis, ad commune bonum Christiani nominis, omnibus uti nobis licebit. Extremum illud est, quod fidelis beneuolentiae est proprium, ut omnia mea tibi officia ac studia, omnemq; quantula ea cunque est in me, auaritatem deferam atque pollicear. Proinde scito, nullo me abs te maiore affici beneficio posse; quam si occasum mihi dederis in tuis & tuorum commodis atque bonis operam, curam, laboremq; omnem meum in hac urbe & curia ponendi atque impendendi, si quid scilicet auiderit, in quo amici tibi hominis diligentia requiratur. Nam enim qui maioribus opibus, amplioreq; gratia tibi affuerint, multos habiturus es: tamen qui pari amore ac studio id agat, habebis profecto neminem, sicut tamen eadem probitas tua praestans & admirabilis, meumq; perpetuum de tuis maximis uirtutibus iudicium, requirit & postulat. Vale. Romae, XIII. Cal. Iulij, M. D. XXXVII.

I A C. S A D O L E T V S C A R D I
N A L I S G E O R G I O D V C I
Saxoniae S. P. D.

Quod non tam cito tuis literis rescripserim, praestitum non accurate, tamq; prudenter scriptis, ignosce (quæso) mihi. Non ea mea fuit culpa, sed cum emergere cepissem ex graui morbo, quo quatuor penè mensibus

opp

oppressus, periculum uitæ non semel adij, allatæ eæ mihi
 sunt, neq; summa & incredibili quadam uoluptate affece-
 runt. In eis enim non solum recognoui tuam pristinam
 uiritem, & sapientiam, quam semper antea sum admira-
 tus: sed singularem etiam & nouam quandam humanita-
 tem cognoui. Sic enim benigne atque amanter me in ami-
 ciciam tuam recipis, ut mihi qui hoc summè semper concu-
 pui, ut tibi aliquo amoris uinculo coniunctus essem, nihil
 acilere potuerit optatius. Non enim ego, Georgi præ-
 stantissime, diuitiarum aut pecuniæ amator sum, nec hono-
 res & potentiam magno studio requiro: sed amo uiros
 animo & uirtute excellentes, inq; eorum amicitia & mu-
 tua erga me beneuolentia incredibiliter acquiesco. Itaque
 tu nunc erga me uoluntate perspecta, crede mihi tanto
 in te studio sum accensus, ut nemini unquam concessurus
 sum, qui aut ardentius te diligit, aut maiore cultu atque
 honore tuas præclarissimas uirtutes prosequatur. Quòd
 si locis disuncti, congregi unà & colloqui coràm in-
 ter nos non possumus, literis tamen & crebris scriptio-
 nibus idem propemodum assequemur. Sed de rebus, quæ
 in tua epistola graues, & magnæ, & grauius scriptæ
 sunt, tunc tibi respondebo, cùm summum Pontificem
 sacro allocutus, atque ipse quoque factus ero firmior.
 Nunc cùm nec mente adhuc, nec corpore satis consistam,
 accipe (quæso) breuem hanc epistolam, testem animi
 & amoris erga te mei. Cùm primùm facultas dabitur,
 uberius ad te scribam: nec te patiar officium in eo meum
 desiderare. Tu ut ualetudini operam des, nosq; diligere
 pergas, magnopere à te peto. Vale. Romæ, IIII. Ca-
 lend, Ianuarij, M. D. XXXVII.

I A C.

Superioribus diebus, cum accepissem tuas, non solum
 elegantissime, uerum etiam prudentissime scriptas liti-
 ras: ipseque ex graui morbo nondum recreatus, etiam tum
 nonnihil laborarem, ut domo pedem nequirem efferre: non
 potui ita cito illis ut cupiebam respondere: quanquam me
 et officium stimularet, et amor: mihique eam curam injice-
 ret, ut sapientissimi Duck, et optimi, partam mihi beneuo-
 lentiam, qua munus nullum maius a quoquam expectari
 potui, studiosè ac diligenter mihi tuendam putarem. Sed ut
 dictum apud ueteres est, necessitati ne Deos quidem ipsos
 repugnare, sic me corporis imbecillitas differre totum hoc
 negotium coegit, maxima mea quidem cum molestia. Quid
 enim mihi iam optatius, quam quo uno modo fieri potest,
 per literas uidelicet colloqui tecum? quem habeo propè
 unum hoc tempore, de cuius uirtute, sapientia, pietate, pro-
 stantissimum iudicium faciam: et in cuius humanitate et
 beneuolentia erga me, animus meus precipue requiescat.
 Sed, ut dixi, uis fuit quae me impedit, quominus quod
 summè cupiebam facere id exequique possem. Quam in-
 uim, et quam meam tarditatem cunctationemque in rescri-
 bendo, pro tua illa singulari naturae clementia equi boni
 consulēs. Etsi his paucis diebus dedi ad te literas: breues
 illas quidem, sed tamen testes huius eiusdem et animi mei,
 et uoluntatis. Post illas autem datas, cum factus essem
 aliquando firmior, nihil antiquius habui, quam adire ad
 summum Pontificem, ei que literas tuas ostendere. Quae, ut
 erant, sic illi uidebantur planè accurate scriptae, et per-
 sapienter. Neque uerò ille tacitum habuit, neque de tuis
 uirt

virtutibus non amplissime est locutus. Sed cum maxima
 significatione sui erga te amoris, et commendatione lau-
 dum tuarum, totum penè curriculum uitæ tuæ mihi ex-
 posuit: Quid tibi ipse, quid sancta apostolica sedes debe-
 re, quibus tu non operibus solum, sed etiam beneficijs cun-
 ctum Christianum nomen comprehendisses. Hæc ego etsi
 uel omnia, uel multò maxima ex parte per me intelligebā:
 tamen non mediocri afficiebar letitia, cum audiebam sum-
 mum uirum, summi etiam principis uoce et testimonio
 laudari. Inque hoc tibi planè confirmo, si qua sit res, quæ
 tibi uideatur ad commodum, aut honorem tuum pertinere,
 quem Pontifex ipse efficere possit: facile te apud eum, et
 meritate et gratia, uel me ipso interprete, uel alio
 quolibet ualiturum. Non enim ipse minus gratus est, quàm
 prudens. Et cùm per prudentiam optime discernat, qui
 sit de Repub. meriti: tum autem bonitate et beneficen-
 tiæ erga eos est propensus. Sed hæc hæc hactenus. Nunc uenia-
 mus ad eas partes epistolæ tuæ, quæ maximam curam
 inrespondendo requirunt. quarum omnium præclarè abs-
 te positum illud fundamentum est, te semper existimasse,
sciam orbis terre commodè regi non posse, si qui præ-
sens, et imperium obtinent, ij non singulari inter se
consensu animorum sint coniuncti. Præesse autem Pon-
 tificem Maximum ecclesiæ, Imperatorem orbi, ut am-
 bos necesse sit pia conspiratione ad salutem cunctorum
 esse copulatos. Hæc ratio conspirationis et concordie
 inter duos summos Principes, et mihi maximè pro-
 bata est, et abs te uerissime assertur. nec dubitarem
 quia ualitura esset, idq; efficret, quod tu potissime
 optas, si talia semper essent Principum ingenia, quale
 tuum est, Dux sapientissime, quale eorum qui Reipubl.
 bono,

*Consensus Imp.
et pp. Rcip.
Christianae ma-
xime necessarius.*

bono, non suis cupiditatibus addicti sunt, quorum mi-
ma semper, ut tute optimè nosti, fuit multitudo. pa-
enim omnibus extiterunt seculis, quibus potior esset publi-
ca, quam priuata rei cura, qui singulari quidem sua con-
gloria, et in ueterum monumentis, et in nostris sermone-
bus adhuc uiuunt. Sed tamen ille uirtutis splendor, cum
praua affectione corruptis, minime notus est. Cum ergo
aut Pontifex sui officij immemor, posthabita ratione res
atque honesti, priuatas suas utilitates persequitur: et
maximè eas se adepturum sperat, eò totius feritur cupi-
te et studio: aut Imperator libidine dominandi, Potestati-
bus metum appetitae ecclesiasticae ditionis iniecit: tum
illa contingunt, quae tu et pie et grauiter detestaris. Quae
quoniam utraque saepius facta sunt, et ut Pontifex pri-
uatum sequeretur commodum neglecto publico, et Impe-
rator nonnunquam Pontificium ius uendicare sibi con-
deret: iccirco exorta est tacita quedam cunctorum opi-
nio, non posse ipsos inter se firma et fideli beneuolentia
iungi. Quo quidè ex dissidio maximas tibi assentior Chris-
tianis populis inuectas esse calamitates. Sed quoniam
dum uetera transacta sunt, ex antiquis Annalibus docu-
mur. Quid autem euenturum sit, nobis incertum est: ut
quòd illud non tam explanandum nobis nunc quidem est,
quàm quodammodo significandum, fore aliquando
reperiatur remedium, si haec consilia tua in medium pro-
ferre licitum fuerit, quae meis in hoc genere plane sunt
consentanea. Non enim si tu me, et ceteros prudentes
uincas, quòd profectò facis: id tibi etiam concedo, ut reli-
gione et studio bene agendi uincas. Si ergo promere ualeas
rationes, et eos qui audierint uelle illis obtemperare ratio-
nibus contigerit: non dubito fore locum sanctissimè opor-
tuit

ut: et perpetua inter duos hosce principes concordia
 conditatur, et e Repub. mala omnia tollantur. Quan-
 quam quod optamus, et de quo disputamus, admirabili
 Dei beneficio hoc tempore uidemur consecuti. Nam et
 Pontifex is est, qui nulla cupiditate extraordinaria se
 impersum agi, neque ferri passus est: qui patrem se
 communem præbet: qui nullas partes dissentiens
 secutus. Et Imperator optima mente, summo con-
 silio, et studio in tuenda Christiana Repub. propè singu-
 laris, quodq; in primis ad rem pertinet, ambo inter se con-
 amicitia fide, tum eisdem penè studiis ad com-
 muni salutem et uoluntatibus. Quorum consensionem
 et beneuolentiam mutuam, qui labefactare et conuellere
 in suis sermonibus et iniquis delationibus conati sunt,
 suspitione freti, de qua dixi paulò antè, per quam inter
 existere posse amicitia non putatur: ij non uirtutem
 et uoluntatem optimorum principum mutauerunt, sed
 ipsam improbitatem ostenderunt suam. Quorum talium
 non est minor copia, aut ea minus idonea ad nocen-
 dam esset. Sed cum tui desiderij euentum iam bona ex parte
 uideamur nasti, duobus his principibus amicitia iunctis,
 hoc tetro atque exitioso per inducias dilato, aut (quod ego
 penitus sublatum) spe pacis iniecta, quam audidissime
 et ardentissime expectamus: reliqua est cura et
 sollicitudo conuentus publici: qui in urbe Vicentia, loco op-
 portuno et libero, omnibus qui in Christiana religione
 sunt, est indictus, post aliquas temporum proroga-
 tiones, quas necessitate fuisse expressas, qui sine cupida
 et indolenti, possunt facile cognoscere. Eo in conuentu si
 quis fuerit is, qui ad rem tantam requiritur, non
 dubito fore, quin non ad iniustam cuiusquam potentiam,
 C sed

*Consilium Vi-
centie indictum.*

sed ad bonum commune consilia conferantur. Præsertim si tu, et qui uirtutum ac religionis tue imitatores sunt, concilio interesse studuerint. Nam Pontifex quidem noster optimo animo et summa temperantia præditus, multo uestro, et tuo imprimis consilio, recta existimaturus est, quæ nunc contrarijs ex partibus disputantur. In quibus tua imprimis et cæterorum bonorum auctoritas plurimum ualitura est. Neque ego sanctis et salutaribus Christianæ Reipublice consilijs ullo loca deero. Sed est hic quiddam quod mihi à te petendum sit: scilicet consilio uti me iubeas quando nihil fugere tuam excellentem prudentiam potest. Peto autem, non quidem quo pacto in concilio me geram: scio enim debere hoc me Deo, et fidei meæ, ut nihil in eo dicam, aut sentiam, nisi quod mihi rectum esse uideatur: à quo ego proposito nunquam ne digitum quidem sin discessurus. Noui enim quid hæc professio nostra, quid sacerdotij munus, quid Dei omnipotentis timor à me postulet. Quæ si non essem literis et libris edoctus, in qua omnem meam ætatem contriui, atque consumpsi: negotia tamen, et rerum tantarum longus usus, in quanta re uersatus sum, facile potuerunt me instruere et docere. Non igitur quero, quo pacto in concilio me geram: sed quemadmodum erga aduersarios Lutheranos mihi quoddam sit: qui primum dubito interfuturi sin concilio nec ne. Quanquam si pax uobis diuino beneficio donata fuerit, Imperatore Carolo soluto à bellicis curis, facile et arbitror cogi poterunt, ut intersint. Sed siue id fiat, siue non, anceps animi sum, quomodo cum eis agam: utrum acriter ac uehementer, an mansuete et comiter. Primum quam male processerit ijs, qui uia illa ingressi sunt, intelligo. Alterum ego cum experiri conatus sim, literarum

*Vide lras ad
Philip Mel.*

et nonnullos dederim humane, ac satis etiam honori-
ficus scriptus: sentio quam male sim à multis in ista Ger-
manica natione acceptus, qui me aut scripsisse ad hereti-
cos homines, aut illo modo scripsisse arguunt, ac repre-
hendunt. In quo ego si consilio lapsus sum, studio certè
et pietate erga Deum non sum lapsus. Quid enim aliud
exoptavi, quam dum honorificè et comiter ad illos
scribam, ipsi quoque ad pacem moderationem et quandam
benivolentiam mei inflecterent se, atque adducerentur.
Quod si essem adeptus, speravi maiora me multò et
commodiora ad spem concordie et rationem publice uti-
litatis esse facturum. Que uoluntas mea certè reprehen-
denda non est. Nam de iudicio, et utrum id sapienter à
te factum fuerit, an secus, tuum præcipue iudicium Dux
prestantissime requiro: quod apud me maximum semper
et gratissimum futurum est. Tu enim mihi propositus es,
qui et norma consiliorum meorum, et actionum omnium
regula, que ad istiusmodi res et negotia pertinebunt,
sumus sis. Facit etiam amor in te meus, et fides insti-
tuta inter nos amicitie, ut meas abs te potissimum
censuras aut probari uelim, aut corrigi: cum approbatio
fuerit mihi animi uoluptatem, correctio autem maxi-
mam utilitatem sit allatura. Si quidem tuis castigationibus
et monitis fiam melior. Summopere igitur te rogo, ut de
hac re scribas mihi sententiam tuam. Nam si susceptum
mihi hoc negotium scribendi ad Lutheranos, et cum eis
humaniter agendi, ad quod ego accedere cœpi studio con-
cordie et Christiane consensionis adductus, tu non im-
probaueris: pergam ut institui, et plures hoc genere
opis comprehendere, ac mollire contendam. Sin autem
tibi tota inanis actio et minus honesta esse uisa fuerit,

tuum ego consilium potissimum sequar: nec unquam tam firmus ulla in opinione ero, (de his loquor opinionibus, quæ ad quotidianas rerum gerendarum deliberationes pertinent) quin tuum iudicium anteponam meo. Verum de his satis. Ego in amicitia hac nostra, cum et officiosi animi tui, et optime erga me uoluntatis, ea indicia habeam, quæ habere semper concupiui, dabo profecto operam, idque meo incredibili erga te amore perpetuamque et singularem obseruantiam consequar, ut me tibi iunctum amicitia esse nunquam te poeniteat. Vale Dux præstantissime. Romæ xvii. Calend. Febr. M. D. xxxviii.

IAC. SADOLETUS CARDINALIS. GEORG. DVCI SAXONIAE, S. P. D.

NON possum sine aliquo dolore animi scribere, ut tuis humanissimis ac prudentissimis literis respondere. Quæ cum redditæ mihi essent illo ipso tempore, quo mihi proficisci ex urbe necesse erat, et summum Pontificem qui antecesserat sequi: non habui tum spem quicquam rescribendi. Nec uero itinere toto usque ad Placentiam, ubi principum congressus cum summo Pontifice erat futurus, data est mihi facultas, non modo mandatis literis cogitationes meas, sed ne cogitandi quidem quæpiam: quod et itineris molestia et difficultas, mihi ex superiore morbo nondum penitus recreato, et renouato deinde Placentiæ morbus, qui me ad interitum perduxit, impedimento fuit, quò minus ad te, ad quem maxime cupiebam, et quem mihi assidue ante oculos propositum habebam, literas darem. Cum interim meus in amor perpetuus atque constans animum meum requiesceret

*Ex insat. tui:
ditatem scri:
bendi.*

non fueret: inq; eo mihi uiderer peccare, in quo non
 peccabam. Ita enim cogitabam tacitus, atque hec menti
 mee subijciebam: quid ille nunc talis uir, & Princeps,
 cum tu amicitiam prestantissimis illius uirtutibus per-
 motus non cupide appetijsti: si literas flagitat tuas, per
 te potissimum de rebus quæ aguntur cupit fieri cer-
 tur, tumq; repentinum admiratur silentium literarum.
 quæ tu eius suspicionem de tua negligentia & tardia
 te excusabis? crede mihi Georgi clarissime atque optime,
 hec animi mei sollicitudo ad morbum adiuncta, ipso mihi
 morbo aliquantum erat grauior. Etenim si quisquam est
 qui officium colat diligenter, & indulgeat amori, ubi
 cum semel erga quenquam suscepit: ego me illum esse
 existimo: erga omnes quidem, in quibus aliqua insunt
 cause cur debeant amari: (nihil enim est mea natura ad
 amandum, & ad fauendum bonis propensius) in te ipsum
 uero hoc acrius ac uehementius, quod nec dignior quis-
 quam ab ullo unquam hominum qui ametur delectus est:
 nec ex uirtutibus ornatior, quæ non solû officia beneuo-
 lentie requirunt, sed obseruantie etiam summæq; uenê-
 rationis. Quæ cum ita sint, cumq; ego tibi iamdudum
 meum omnem amorem, studium, honorem, obserua-
 tionemq; detulerim: te rogo atque oro, ut hanc meam præ-
 terminationem officij in eam partem accipias, quasi hæc
 culpa non mea sit, ut certe non est, sed fortuna: quæ fe-
 cit, ut nec ego mee cupiditati ad te scribendi obsequi pos-
 sem, & tu diutius, quam par erat, literis meis careres.
 habes causam mee taciturnitatis, quam tibi pro tua sin-
 gulari bonitate & sapientia planè probatam iri confido.
 Nunc audi reliqua. Niceam ueni quomodo quidem potui,
 lectam lectica, omni ratione adnitens, ut interesset con-
 silijs,

*Quod trans-
lun in Hi-
m. p. p. Ca:
reli v. imp.
u. Fran-
gallie regi.*

filijs, in quibus de summa Republica agebatur: cum tamen
 quotidie aliquot horas leui fabricula laborarem, esset
 inualidus: qua in ualitudine adductus non sum ut desisterem
 à muneribus publicis. Non enim mihi corpus esse magni
 faciendum duxi, dum aliquam operam nauarem tum ipsi
 immortalis & omnipotentis Deo, tum pure illi sanctæ
 Christianæ fidei, quam nos erga eundem Deum constan-
 ter retinemus. Cuius tu quidem fidei Georgi hoc tempore
 præcipuus es, & propugnator, & signifer. Itaque in senatu,
 cum his haberetur, semper interfui: dixique de pace, de con-
 cordia, de statu Christianæ Reipublicæ sententiam. Collau-
 daui summum Pontificem: bene institutam ab eo, sustin-
 ptamque pacificandi prouinciam uehementer comprobau-
 precatus sum ut pergeret, instaret, rem urgeret. Notum
 cetera, quæ in hanc rationem dici possunt. Id quoque
 priuato officio, ut cum utroque principum colloqueretur,
 eisdem rebus cum illis agerem: suaderemque, ut ciuilibus
 extinctis discordijs, Christiano nomini ob eorum diffi-
 siones præcipue laboranti, & ab hostibus Turc in exte-
 mum penè iam discrimen adducto, coniunctis animis pre-
 rent opem, hostesque comprimerent: relinquerent hanc uni
 nominis tantæque gloriæ hereditatem liberis suis. Quæ
 dem hereditas neque ijs qui illam reliquissent, neque ijs qui
 accepissent, unquam esset interitura. Nam cetera quæ sunt
 à fortuna, opes, diuitias, honores, imperia, omnia fluxa &
 caduca existere: neque quenquam ea scire quandiu sibi
 suis mansura sint. Hoc pietatis erga Deum specimen, hoc
 officium uere Christianorum Principum, sine ulla con-
 trouersia fore sempiternum. In his sermonibus, cum uterque
 Princeps aptè admodum mihi, atque humanè responderet,
 perspexi optimum animum Christianissimi Regis: Cesaris

animi magnitudinem uchementer pro-
 bari. Post consecuta ea sunt, quæ tibi nota esse certo scio.
 Primum, quod ad inducias decem annorum attinet. Deinde
 quod ad colloquia ipsorum Principum, eorumq; inter se
 complexus, congratulationes, lacrymas: ut omnia optate à
 nobis et desiderate pacti, non solum signa atque indicia,
 sanctissima etiam pignora habeamus. Quæ mihi cum
 sponte incundissima sunt, (nihil enim uidi in uita quod
 laui mihi, aut optatius acciderit) tum uerò cumulatam
 gaudium meum cogitatione illa, qua te quoque summo ob
 eam res frui gaudio non dubito. Itaque et sepius rele-
 gis epistolam tuam hanc, quæ postrema ad me missa est,
 in qua imago uera optimi Principis expressa cernitur: et
 memoria repetens, quæ sepius à me tibi significata sunt,
 et mente et uoluntate summi Pontificis à disidijs aliena,
 de coniunctione eiusdem cum Cesare, de rebus ceteris:
 ualde sanè delector, et meam fidem apud te constituisse, et
 uque optando in literis tuis sanctissime prudentissimeq;
 designat, ex sententia tibi atque eadem etiam mihi Dei im-
 mortalis incredibili beneficio feliciter euenisse. Sed de his
 satis: etenim uereor ne hæc ipsa epistola modum iam
 transierit. Ego à Nicea Carpentoracte ad meam eccle-
 siam diuerſi, locorum uiciniam, et spem commodiorem
 ex morbo conualeſcendi secutus. Vbi nunc sum, nec me hæc
 hyeme in Italiam transiturum arbitror, ut postea melius
 confirmatus ad urbem proficisci possim, atq; ibi Reipublicæ
 antiquæ operas meas impendere. Nunc tibi mitto ora-
 tunculum quandam meam, quam ego Romæ conseceram
 ante discessum, modò Carpentoracti relecta ea à me est,
 et aliquot locis commutata. Ea continet sanè modestam
 (mihi ut uidetur) et cuilibet rectè iudicanti probabilem

sanctæ Romanæ ecclesiæ & totius sacerdotij defensionem
aduersus probrosas & penè quotidianas Luteranorum in-
tuperationes. De qua oratione aut continenda aut inuolun-
taria tuum iudicium potissimum expecto, si eam uilem
si profuiuram existimas. Nanque ego irritare neminem
prorsus uolo, nec serere contentiones: hortator enim sum
pacti & autor: id scribere opto, quod nec Luterani iniqui
omnino animo ferant, & Catholici accipiant æquissimum.
Hoc tu Dux optime diligenter animaduertes, mihiq; seu
sum animi tui significabis, & suadebis quid agendum sit.
Te, & item Cochleum, & Iulium tuos, uiros optimos,
& optimè de Christiana religione meritos, quos ego quoniam
ualde diligo, rogatos uolo, ut antequam ad me quid scrip-
tis, rescripseritis, egoq; uobis responderim, in aliena ma-
nus orationem meam ne exire patiamini. Vale. Capu-
toracti, x1. Calend. Octobr. M. D. XXXVIII.

IAC. SADOLETVS CARDI-
NALIS IVLIO PELLVGO
DECANO MISNENSI,
S. P. D.

Noli mirari, si tuis sanè iucundis mihi & suauibus li-
teris serius respondeo, quàm æquum fuit. Cum enim
in illo ipso nostro ex urbe Romæ discessu, quo Nicam
omnes contendebamus, eas accepissem: neq; tum spatium
habui rescribendi, & toto illo itinere incertis febribus do-
loribusq; intestinorum grauissimè uexatus, uix uitam po-
tui retinere: quæ certè fuisset amissa, nisi Dei summi bo-
nitas & clementia opem mihi tulisset. Quanquam utrum
mihi magis expediat utiliusq; sit, uiuere, an mori, ego
nescio: neq; horum alterutrum mea multum interest, idq;

ad Dei voluntatem totum reijcio. Literis quidem tuis, ut
 primum commode licuit, respondere non pretermisi: quas
 mihi scito fuisse gratissimas. Nam et ingenij tui specimen
 mihi detulerunt, et iudicium erga me non mediocriter amo-
 re. Quorum alterum facit, ut te dignum omnium beneuo-
 lentia iudicem: alterum, ut ipse quoque te diligam. Quod
 quidem ita necesse est, si is uolo esse, quem tu tibi aliàs
 cognatum ita humanum et comem esse scribis. In quo pro-
 fecto non aberrat à natura mea prædicatio tua: sum
 enim ad fruendum bonis mirifice propensus. Itaque quod
 meum in fidem et patrocinium contulisse te scribis, ego
 uobis te mihi charissime in ius et in amicitie fidem libenter
 recipio, uel tue uirtutis, uel cognati tui hominis amplissimi
 oblige mei causa; quem ego et uiuum dilexi semper et
 mortuum eadem beneuolentia prosequor, nec unquam ita
 huius eximias uirtutes officiaq; erga me è memoria depon-
am. Est et illa causa, cur te debeam amplecti, quod uidere
 mihi uideor in literis tuis pietatem eam qua erga Christiana-
 nam Rempublicam affectus. Sic enim quereris, sic luges rea-
 rum presentium statum, ut appareat te meliora ualde cu-
 pere. Cui cupiditati tue, me atq; unà earundem rerum uo-
 lunui, utinam præpotens Deus secundos aliquando exitus
 concedat. Sed hæc hæcenus. Ego impræsentia Carpentosa
 relictus sum, à Nicea huc digressus, quiescendi aliquandiu et
 salutem curandi gratia. Tu si quid opera mea indi-
 garis, dum in his sum locis, per literas, cum Romæ fuero,
 ubi me uere proximo futurum esse arbitror, præsens ipse
 huius et res tuas tuebor, ut quoad eius fieri poterit, te ali-
 quod in me præsidium tuis et rebus et fortunis cōstituisse
 nunquam poeniteat. Vale. Carpenioracti, XI. Cal. Octobr.

M.D. XXXVIII.

C 5

IAC.

I A C. S A D O L E T V S C A R D I N A -
L I S I O A N N I C O C H L A E O ,

S. P. D.

Tuas literas xvii. Calend. Augusti Misiss data, ego
Carpentoracti viii. Calend. Decembr. accepi. Eas in
me Romæ, aut in itinere sperasti accepturum. Qua opi-
nio non solum te, sed me ipsum etiam sefellit. Nam sum-
mum Pontificem ad conciliandos Principes Nicæam pro-
ficiscentem, ego ex urbe profectus, toto illo itinere Pla-
centiæ præsertim, graviter egrotavi. Nec tamen desin-
ui quin peruenirem Nicæam, illisq; sanctis & salutaribus
negotijs interesssem. Post conuentu soluto, locorum vicini-
tatem, & cæli salubritatem secutus, Carpentoracti nam
ad ecclesiam me recepi, ubi etiam nunc commoror, nec aut
proximum uer in Italiam rediturus sum. De his omnibus,
deq; inducijs & compositione inter dissidentes antea in-
se Principes facta, scripsi superioribus diebus ad clarissi-
mum uirum Ducem tuum: quas ad eum literas hoc tem-
pore arbitror esse perlatas, & cum eis una orationem
quandam meam, quam ego Romæ conscripseram ante
quam inde proficiscerer, ad hæc ipsa negotia uidelicet, &
Germaniæ & Luteranorum pertinentem. De qua opi-
tione tum Georgij ipsius optimi, doctissimi, religiosissimi
principis, tum tuum etiam iudicium exquirebam: edo-
da ne esse uideretur, an potius domi continenda: quod ut
magis putem tue literæ faciunt. Scriptæ enim sunt & ac-
curatè, & prudenter. Videtur enim (quemadmodum tui
scribis) disceptatio ad uos, ad nos autem iudicatio magis
pertinere. Itaque ego, qui de tua & doctrina, & probitate
semper optimè sensi: nunc ex his literis tuis, & ex eo lib-
ello, quem ad Sturmium misisti, qui à me lectus summi

cum sobrietas est, addidi etiam aliquid ad opinionem pri-
simam. Non enim solum mihi docte, verum etiam modera-
te, & leniter scribere uideris: quam ego scribendi ratio-
nem etiam imprimis probare soleo. Dederam sane ego
quod ad studium literarum, cum leniter obiurgans: quarum
exemplum misisti ad te, ut si tibi etiam uiderentur inuulgari-
bus, arbitrato statueres. Decet enim nos istorum inso-
litas non exasperare conuitijs, quo in genere maxime
causam ipsam sed mansuetudine retundere, quod proprium
est Christiani hominis est. De concilio spem non
habeo, bene enim sentio de Pontifice maximo. Hec certe
potestas eius prorogatio, rogantibus & contendentibus
adobus principibus, facta est. Quare ego quoque ad id
tempus quo auspiciandum concilium est, in Italia esse co-
git. Albertum Pighium, hominem meo quoque iudicio do-
ctissimum, audio ex te libros edidisse de Ecclesie Principi-
bus: quos equidem habere cuperem, libenter enim lego
omnium hominum scripta. Quod uero in quibusdam tibi uidea-
tur nimis ille exaggerare summi Pontificis auctoritatem,
illud uicissim uere fiat, tamen in hoc tempore nonnihil peria-
culosum esse: noli egreferre. Utinam tam mores nostri
probati essent hominibus, quam est Pontificis potestas sine
ulla debitatione maxima. Neque hoc nocere publicae causae
(ut ego arbitror) potest. Reliquum est, ut a te petam, ut
ad me frequenter scribas, faciasque me de istis rebus Ger-
maniae quam sepiissime certiores: quo nihil gratius expe-
ctare a te possum. Mea & beneuolentia & opera sem-
per est tibi, & erit parata. Vale, & Georgium ducem
prestantissimum omnium, meis uerbis iube saluere quam
plurimum. Carpentoracti, Pridie Calendas Decembris,

*Pighij lib. de
Ecclesie principibus.*

Communes ad uos dedi literas, quod etiam multis occupationibus impeditus: uestras autem amborum et diligenter, et non sine aliquo animi dolore legi. Quae sunt mihi Germania ante oculos posuerunt et infelices, et miserum: et cui (ut perspicio) non à nobis, sed à summo Deo auxilia sunt petenda. Quamquam ego quidem pro mea parte non deero. Sed quid possum unus, aut certe cum paucis? uideo enim omnino paucos quibus ista negotia sunt cordi. Concilium futurum sit, nec ne, non possum affirmare certo. Spe tamen teneor, Pontifici Maximo, bene fore curae: optime enim ipse et loquitur et sentit. Quomodo tempore aut quo Christiani populi commodo sit futurum, non habeo quid dicam. Primum pendet non à Pontifice solum, sed Christianis etiam ex principibus, qui manibus curis districti mihi uidentur: praesertim tanto conflato aduersus Turcas bello. Alterum, quidnam euentum ex concilio sit, nec satis scio, nec si sciam ausum dicere. Maxima mihi uidetur ratio fore constituende Christianae Reipublicae, si Pontifex unus ad corrigendos mores ecclesiae incubuerit. Quod ipse tamen praedicat et promittit se futurum. In uestris porro literis tua pietas in Christi rem et fidem mihi Iuli probata est, et beneuolentia erga me incunda, neque ego tibi propter uirtutem tuam propter eum Principem, cuius tu contubernalis, ego amantissimus et studiosissimus sum, ullo unquam loco sum defutura. Tu uero Cochlaee, nihil mihi gratius facere potuisti, quam me de illis in oratione mea partim melius, partim etiam liberrimè erratis admonere, quae ego corrigi iussi. Hoc tu, si

me amab. semper ut me admoncas facies. De oratione
 etula scripsi ad Clarissimum Ducem Georgium quid mei
 consilij sit. Tu illas leges literas, et ages quod utile tibi ui-
 deatur Christiane esse Reip. Libram tuum in illas ues-
 as Lateri declamationes, legi summa cum uoluptate, ue-
 bementiq; probavi. Arbitror posse me affirmare, raro
 esse uisum in eo genere quicquam editum, quod distin-
 ctius mihi, et accommodatius scriptum uideretur: atque ex
 u quidem doctrina, quam ego maxime probo: non spinosa
 et canlosa: sed plana, atq; illustri, è puris sacrarum lite-
 rarum fontibus deprompta. Quamobrem miror illum ho-
 minem impurissimum, ita ferreum os ad contentionum stu-
 diu afferre, ut cum neq; uite neq; impietatis suæ poeniteat.
 sed illum ulciscetur improbitas sua. Ego quodam alio in-
 opere, quod nunc cudo, habeoq; in manibus, nonnulla inse-
 der Laterana dogmata, eorum quæ maxime ad reuella-
 dam Christi religionem intenta sunt. Recte ne an perpe-
 ram, tuum et aliorum erit iudicium. Mihi quidem uolun-
 tas bona est, et ad tutandam auctoritatem ecclesiæ animus
 parus: sed uires interdum me deficiunt. Quicquid tamen
 erit à me, ad Dei gloriam et fidelis populi salutem totum
 erit. Tu ut scribas ad me crebro Cochlee, atque adeo ambo
 ut scribatis, uobisq; persuadeatis me omnia cupere et uelle
 uestra causa, à uobis peto, Valete. Carpentoracti.

IAC. SADOLETUS CARDI-
 NALIS IOAN. COCHLAEI,

S. P. D.

Plas à te uno serè tempore accepi literas, que utinam
 Bad me nunquam fuissent allatæ: Tristissimum enim
 mihi nuntium attulerunt, de Georgij morte optimi et sa-
 pientis.

Deplorat obi.
 Iacob Sadol.
 et Sax.

pientissimi Principis. Quem ego propter præclarissimas
 illius uirtutes, æquitatem, religionem, integritatem, pru-
 dentiam, summo in honore habebam: eumq; ita amabam
 ut si fuisset eodem ex utero geniti, neque maior mea
 erga illum, neq; iustior potuerit esse amor. Itaq; tanto do-
 lore sum affectus, ut moderari mihi ipse non queam. Qui
 enim est quod me amantissimum ex talium uirorum, ex rei
 Christiane publicæ, maiore uulnere conficere potuerit,
 quàm tanti Principis mors? quæ, ut ipsi forsitan maturari
 quidem publicæ exitit peracerba. Mihi uerò tantum mo-
 roris, tantumq; luctus attulit, ut penè mihi solus in hac ta-
 lanitosa conditione temporum uidear esse relictus. Qui
 cum die noctuq; de Repub. cogitans, in eo curas consumo
 rem omnes meas, ut aliquando reconciliata ecclesiæ ubi-
 tate, in pace ex otio debitum cultum Deo tribuerem
 maximam eius rei spem in illo sapientissimo Principem
 positam habebam. Quo nunc sublato, quid est quod sperem
 amplius, aut quod nostris conatibus ex consilijs consilium
 debeamus? Quanquam solet Deus, cum ad desperationem
 penè res ipsa nos deduxerit, subitas interdum spes ex
 prouisa auxilia fidelibus suis ostendere. Quem equidem
 supplex omnibus precibus obtestor primum, ut animæ
 illius præstantissimi uiri clementiam ex misericordiam suam
 tribuat. Deinde, nobiscum ita agi permittat, ut ne cogitem
 eum nimis sepe, nimisq; acriter ex dolenter desiderare.
 Etenim uideo pericula quæ impendent: tuq; satis plane ad
 me omnia perscribis. Sed tibi mi Cochlae, quantum in me
 est, quodq; meæ exiguae fortune mihi concedunt, in be-
 nivolentiam meam polliceor, ut nulla sim unquam in re uibi
 defuturus. Cuius hac ad te scriberem, aberam ab Vrbe,
 deq; meo illuc reditu nondum quippiam certi constitui.

ut te non possem Pontifici Max. præsens commendare. Sed
 quod absens efficere possum, scribam ad amplissimum vi-
 rum Gasparem Contarenum, ut is et suam et meam uia-
 tem in te commendando suscipiat: addatq; ad amorem eum
 quo te ipse diligit, aliquid præterea mei honoris, et mea
 erit voluntatis causa. Quod facturum illum non dubito,
 tam est uirtus hominis, et in omnibus bonos beneficentia.
 Eaque mihi erunt partes, nomen et memoriam sanctis-
 simi Principis mortui, charissime semper diligentissimeq;
 obsequium. Tibi autem et Iulio ita ero affectus, ut plus
 quàm nos in me facultatis ad uos ornandos, amoris au-
 tem et studij nequaquam plus sitis desideraturi. Tu cura
 uideat, et in omni fortuna eam patientiam præsta, quam
 Christiana uirtus postulat. Carpentoracii, v 11. Idus Iulij,
 A. D. MDCXIX.

IAC. SADOLETUS CARDINALIS

IOAN. COCHLAEUS

S. P. Q. D.

Dolore non paruo affectus ex tuis literis, quas abs te
 Dyese Augusto datas, ego v 11. Idus Novembris acce-
 pi, statim hac ad te scripsi: non sine aliqua aduersus fortun-
 am querela. Quod cum iam antea tibi, et illi præstantis-
 simo Duci Georgio de mea ad Germanos oratione non
 minus rescripsissem: deinde ex binis literis tuis, pri-
 mus de obitu filij, deinde de ipsius etiam morte certior fa-
 ctus, tibi quoq; tum respondissem, illius religiosissimi Prin-
 cipis obitum, et simul Reipub. Christiane calamitatem de-
 plorare intelligo. Nam mearum ad te literarum allatum fuisse
 fecim, tamen absens adhuc et in ecclesia mea manens Car-
 pentoracii, michi qui in urbe sunt, præcepissem, ut omnes
 meas

meas ad te literas per Ambrosium Theutonem, quem tu
 mihi nominis in literis, ad te mittendas curarent, quod in
 factum esse ab illis non dubito. Sed fortuna profectio mihi
 mororem renouare uoluit, quem ex Georgij optimi &
 sanctissimi Principis morte acceperam, cuius mihi mentio
 & nomen ita haeret in intimis sensibus, ut nunquam Deo
 pro mortuis supplicem, quin illum nominatim & impro-
 bis diuinae misericordiae commendem. Sed haec quae ad
 priuatum officium pertinent, non tam nobis commemo-
 randa, quam praestanda sunt. De te mihi Cocleae uelim hoc
 tibi maxime persuadeas, eam me suscipere cogitationem,
 quam frater de fratre suscipere solitus est. Amo cuius te,
 tum probitatis, religionis, doctrinaeque tuae causa, quam
 ego magnifacio: tum etiam quod intelligo me ab te
 amari. Itaque facultates meas, quantulacumque es sunt,
 omnes tibi libenter defero. Si cetera te deficiant, quae
 aliunde maiora & uberiora expectare potes, digna uero
 te & laboribus tuis, apud me quidem receptus tibi est, &
 communicatio fortunarum mearum: quae etsi perituras
 sunt, animis tamen à cupiditatibus liberis, & maiorem
 uirtutis ac literarum subsidijs praeditis, exiguae operae
 ne uiuendum sufficiunt. Si Romae essem, plura polliceri
 tibi possem: nunc cum sim in his locis, neque illius (ut me
 est) me conferre cogitem, causis & multis & necessarijs
 adductus, ut Euangelij uerbis utar, quod habeo, mihi Cocleae,
 hoc tibi do. Tu certe nunquam in me nec fidem, nec offi-
 cium, nec amicitiae memoriam, nec beneuoli hominis ad-
 mium desiderabis. Iulium tuum quem singulariter diligo,
 cupio tecum omnia habere prospera. Faveo certe uirique
 uestro, & uestro proprio, & communis religioni ad-
 mine. Quae scribis ad me de ecclesiis isthic deservit à cultu

Dei, & concionibus aduersariorum nostrorum, pericu-
lis omnibus que pijs & probis hominibus impendent: ita
mihi acerba & luctuosa uisa sunt, ut non audeam ea, tan-
quam vulnera animi mei, uerbis refricare. Deum supplex
ero, ut aliquando ipse benignioribus oculis nos respiciat.
non enim iam ullis nostris in consilijs, sed in eo uno sunt
omnes, ad quem spes nostras penitus habere conuersas des-
tinamus. Vale. Carpentoracti, Pridie Idus Nouemb. 1519.

IAC. SADOLETVS CARDI-
NALIS GVIELMO BAYA-
RIÆ DUCI S. P. D.

CVM ab Carpentoractensi ecclesia mea Romam redijs-
sem Pontificis maximi iussu non modò euocatus, uen-
ire etiam compulsus: nihil habui antiquius, quàm ut ad te
litteras darem: per quas testarer, illum ipsum amorem, il-
lus insignem beneuolentiam simul & obseruantiam, qua
te, & fratrem tuum clarissimum uirum, uniuersamq; do-
mum & familiam uestram semel sum, non casu, nec for-
tuito, sed propter maximas uirtutes, uestraq; in Christia-
næ Remp. egregia merita complexus: manere & perse-
uerare eandem. nec ob meæ absentiae diuturnitatem quicquam
illi detrimenti, aut diminutionis accidisse: meq; eo es-
se animo, quo semper fui: ut uestro honori, commodo, di-
gnitati, ornamentisq; omnibus, incredibili animi studio sim
deditus. Sic enim & summa uirtus uestra nobilitasq; me-
ritum, & meæ constantie ratio postulat, & tempora ipsa
precipue requirunt: in quibus turbato statu orbis terra-
rum, diuinis humanisq; legibus penitus contemptis atque
meritis, uestra imprimis pietas, & sapientia, tanquam in
turbis lumen elucet. Itaq; ego, qui ob propinqua pericula

D que

que instant nomini Christiano atq; imminent, dies noctesq;
 assidue sollicitor, nec ullam partem capio quietis: uehemen-
 tissime equidem optarim habere Stocamerum nostrum, aut
 alium quempiam tuorum, quicum ea que me angunt et
 sollicitant, communicare tuto possem. Profecto enim frateris
 auxilijs, opibusq; deficior, quas si haberem libentissu-
 me tibi deferrem: non omnino monita, consiliaq; mea tibi
 aut ingrata essent interdum, aut inutilia. Sed tamen in Sto-
 camerum habere uelim, si id quoque reliquis tuis rationi-
 bus conducat. Etenim scito me grauiter angere, quod uideo
 nos omnes in extremum iam ruere discrimen. Quando isti
 auxilia apparatusq; Germanie, qui feruntur, me quidem
 non consolentur, sed perterreant. Quamobrem, et quibus
de causis, non est epistole committendum. Sed hoc uide-
 nus. Et quando iam Romae, et apud Summum Pontificem
 sum, ita hic tibi operam, fidem, studium, beneuolentiamq;
 meam defero atque polliceor: ut tibi hoc esse persuasi-
 mum uelim, neminem te unquam reperiturum esse, et
 amantiorem tui, aut qui maiore studio et diligentia tuis
 rebus descriuat. Vale Romae, V Idus Maij, M. D. XLII

I A C. S A D O L E T V S C A R D I N A -
 L I S G V L I E L M O D V C I B A -
 V A R I Æ S. P. D.

Accepi tuas Dux praestantissime literas, ex quibus do-
 plici letitia affectus sum. Nam et de tua, fratris
 tui clarissimi uiri salute et incolumitate nuntium mihi
 optatissimum attulerunt, et uestram mei erga uos amoris
 memoria declarauerunt apud uos uigere. Quorum utrum
 mihi iucundius acciderit, iudicare difficile est. Sed quod
 pertinet ad eas curas, et sollicitudines, quibus cum atque
 scribis

scribam, uehementer eram districtus, & ob quam Stoc-
 morum hic adesse cupiebam : ut satisfaciam desiderio tuo,
 qui te cupidum cognoscendi esse scribis, quæ me res tanto
 persollicitum tunc habuerit : scio me, cum dolerem uehe-
 mentissime & angerer, regnum Vngariæ ab immanissimo
 hodie nominis nostri Turca Christianæ Reipu. esse ere-
 ptum. Maiore quoq; in metu præterea fuisse, ne expeditio
 in Germaniam, & conatus uester regni illius recuperandi,
 amaret potius clades & ruinas nostras, quam leuaret.
 Cur autem in pertinenscendum putarem, his habebam cau-
 sas primas, uidebam exercitum constatum ex uarijs na-
 tionibus, non facile in unum posse consensum conspirare: ut
 motum prorsus eadem esset & uis & uoluntas. Deinde,
 intelligebam nullum esse certum nostri exercitus ducem
 eiusmodi, qui scientia rei militaris regere, autoritate & fa-
 ma rerum antè gestarum, milites ad promptè alacriterq;
 potendum cogere & compellere posset. Tum autem ter-
 tia altero iam, aut tertio aduerso prælio nostrorum ani-
 mi, non magnopere confidendum putabam. Postremò, ut
 essent tolerabilia cetera, uidebam tamen in uno prælio
 periclitari fortunam totius Christianæ Reipub. quæ, si fusi,
 fugatiq; essemus, (quod quidem Deus omen in suos ho-
 stes conuertat) nullum mihi uidebatur præterea habitura
 presidium, quo aut se sustinere diutius, aut unde niti ad se
 euadendum posset. Etenim quis non intelligat, si uictus sit
 uester exercitus, Austriam continuò in hostium ditionem
 transsissuram? Germanos Principes ut quisque proximus
 patriæ sit, differendi supremi exitij causa; pactiones &
 fœdera cum Turck quesituros? Maximum subito equita-
 tum hostium in Italiam irrupturum: omnia deniq; terrore
 & tumultu completum iri? Atque hæc cum timerem, græ-

uius etiam illa re exterrebar, quod contra apud hostes omnia se habebant. Vnus Dux summa potentia, et auctoritate, exercitus numero infinitus, concursus inter se atque confertus, idem consuetudine vincendi ad pericula audax equitatus praeterea propè innumerabilis: quem quidem equitatum quomodo nostri sustinere possent, non facili rationem inueniebam. Haec cum cogitarem, Dux optime, et perhorrescerem casum propinqui certaminis, non immerito (ut arbitror) quietem animo non percipiebam. Nec pars mihi aliqua timoris adempta est, si Rex hostium (ut aiunt) ad exercitum non est venturus. Quanquam his paucis diebus contrarij uenere nuncij: qui pertulerunt, iam ad iter sese, et ad bellum accingere. Habes rationum argumentorum et sollicitudinum mearum. Sed de his satis. Egredi et fratri tuo, totique familiae uestrae ita sum animo beneuolentiaque addictus, ut nihil sit quod uehementius quam quoniam et diligere a uobis, et meum uobis amorem omnino in rebus prestare atque ostendere. Romae, x. Calendas Iulii, M. D. XLII,

IAC. SADO LETVS CARDI-
NALIS GVLIEL. DVCI BAVARIAE S. P. D.

Quod post reditum meum ad Urbem, non contempsit dederim ad te literas: nec ueteris meae erga te deservantiae beneuolentiaque memoriam renouarim: non mea negligentia, neque adeo obliuione mutui nostri amoris, sed potius pudore quodam accidit. Cum enim saepius iam conatus essem, exoluere me his urbanis curis atque negotiis, et in ecclesia mea Carpentorasiensi Deo, et mihi, et populo meo duntaxat uiuere, studiaque ea persequi, quae

et liberalissima est cognitio, et fructus iucundissimus, nea
 scio quo meo futo, siue iniqua potius conditione fortune,
 (nam ego meas partes sedulo et accuratè egi) continge-
 re tamen mihi non potuit, ut animo meo morem gererem:
 coleremq; eam uitam, in qua qui doctiores et sapientiores
 super existimati sunt, munia beate uitae maximè posita
 esse consuerunt. Sum enim quotiescunq; illuc me contuli, to-
 tius huius Pontificis Maximi, à quo etiam praesertim mihi
 quicquid, committatum obtinueram, iussu atque imperio in
 hac urbem reuocatus. Quae si mea, ac non aliena uolun-
 tas commutatio uarietasq; extitisset, puderet me uehe-
 menter inconstantiae meae, neque auderem quicquam hoc ad
 tempore scribere. Quid enim esset quod polliceri alteri
 non possem, si mihi ipse et consilijs meis non constarem?
 Sed cum, si qua in hac re culpa inest, ea certè mea non sit:
 potius tempori et rebus quotidie nouis, quam consilio
 cuiquam aut uoluntati illa sit attribuenda: peto à te Dux
 humanissime atque optime, ut quòd ego toties domicilium
 commutasse uisus sim, id Pontificis uoluntati tribuas: quòd
 fuit ille uoluntatem, id assignes tempori. Proxima enim
 causa illinc me extrahendi et Romam euocandi, concilij
 habendi necessitas fuit et cogitatio. Quod utinam concilij
 bonum ac prosperum Christianae sit et religioni et
 Reip. Et si Deum quidem confidere debemus tandem ali-
 quando populis suis esse consulturum: sed tamen, ut se nunc
 habent, quid spei certae sequamur, non uidemus. Illud
 quidem in hac noua perturbatione temporum, singulari ta-
 men nobis est letitiae et uoluptati, quòd apud omnes bo-
 nae uirtutis nomen in summa est gloria. Nihil enim tam cele-
 bre, neque tam commemoratum est, quam tua uirtutis, con-
 stantiae, pietatisq; praedicatio: quae una et consentienti

omnium uoce in cœlum meritò fertur. Itaque ego qui tantam
 ampliudinem iam diu omnibus meis studijs officijsq; sum
 complexus, quotidie non beniuolentia quidem (nam ea ad
 summum iam peruenerat) sed meis dictis, testimonijs, scrip-
 ptis, ad te colendum honestandumq; sum propensior. Gan-
 deoq; uehementer, & tibi gratulor, quòd in reddenda
 tuis clarissimis uirtutibus debita laude, ego qui tantum ce-
 teris studio erga te amoreq; anteeo, prædicatione uirtu-
 tuorum meritorum superior esse non possum? tantusq;
consensus omnium, de te omnia præclara egregiaq; memo-
 rantium. In quo non magis homines, quàm Deus ipse, ca-
 ius tu integram & ueram religionem sustines atque defen-
 dis, de tua fide & sapientia illustre testimonium fer. Sed
 hæc quæ theatrum maius & grauiorem operam desula-
 rant, in tempus magis idoneum differenda sunt. Ego sicut
 tibi sæpe aliàs scripsi, quicquid in me est, quantum illi
 dem est, ingenij, diligentia, studij, autoritatis, totum me
 commodis & uoluntatibus ita polliceor ac defero, ut si
 quid usu uenerit, in quo tua causa mihi sit elaboranda, il-
 lim alacrius multò, libentiusq; facturus, quàm si mea ipsa
 causa idem mihi conandum & suscipiendum esset. Quod
 cùm acciderit ut agam, cura quidem & amore satisfaci-
 endum tibi: studium autem & cupiditatem meam satisfaciendi
 quam assequar. Nunciatum est nobis fratrem tibi decessisse
 ornatissimum, atque nobilissimum: quod mihi audiens fuit
 quàm molestum fuit. Amaui enim illum semper tecum
 dignissimumq; illo loco & honore iudicau. Quòd si de
 tua uirtute & sapientia non eam haberem opinionem,
 quam certè habeo, aggrederer fortasse aliquid ad te con-
 solandum: exponendisq; rationibus quare tu hunc eorum
 animo æquo ferre deberes, leuare dolorem tuum adhibere

tu. Sed cum tu aliorum consilij non indigeas, magisq;
ipse ad consilium alijs dandum sis paratus, supersedebo
hoc genere orationis. Tantum te hortabor, ut animum
illum, illamq; prudentiam, quam in ceteris rebus eximiam
prosis, eandem in hac quoque re adhibere meditere: ut
omnes homines intelligant, nihil tibi deesse, quò minus et
in paucis rebus et in aduersis, par et perfecta undique
virtus sit, et constantia tua. Iterum et sepius uale.
Lune, XVII. Calend. Augusti, M. D. XLV.

IAC. SADOLETUS CARDI-

NALIS GVLIEL. BAYA-

RIÆ DVCI

S. P. D.

QVIA ex literis tuis multiplex sum ac uaria animi læ-
titia et uoluptate affectus, tum quod in extremis il-
lud te est positum, grauissimisque et ornatissimis uerbis
explicatum, id mihi maxime iucundum, et de tua singu-
lari eximiaq; uirtute etiam admirabile accidit. Sic enim
forte te hanc piam et sanctam Catholicæ fidei, et Chris-
tianæ religionis causam, quæ omnium bonorum Principi-
pum communis, et quorundam etiam magis propria
esse deberet: nulla iactura et periculorum, quæ plu-
rima iam adiisti, habita ratione, et amplexatum esse
alibi constanter ac fortiter, et ad ultimum usque spiri-
tum amplexaturum esse. Quibus tuis uerbis quam ex-
pressiorem habere desiderare ue possumus Principis opti-
mi et prestantissimi imaginem, non uideo. Faxit ille
ipse omnipotens Deus, quem tu in literis tuis omni cum
fide et pietate inuocas: ut talem animum, dignamq;
omni ipsius gratia et beneficentia mentem, ea præmia

D 4 conse

consequantur, quæ & in celo & in terra debeant indicare maxima. Quamquam cui in hac uita pacatus cum Deo animus, & secum ipse concors, in altera domicilium beate immortalitatis est propositum, is semper maximis & uerissimis præmijs à Deo affectus esse uideatur. Sed tamen ne hæc quidem quæ in his locis expectari solent, tibi defutura confido. In tanta enim rerum omnium confusione, quantam alia ætas nulla unquam uidit, aberrantibus fere cæteris omnibus, & propè mente dimotis, quibus harum rerum gubernandorum & regendarum potestas erat data: consiliaq; sui non ad salutem publicam, sed ad propriam ipsorum (ut illi putant) utilitatem, ut autem res indicat, & magis etiam quotidie indicatura est, perniciem conferentibus, stare & eminere unum, in cuius animum atque uirtutem, cum hæc temporum mala damnaq; incurrant, inquam fluctus saxo, sic illa eius consilio sapientiaq; fruantur: non solum his temporibus nouum quodam modo & penè inauditum est: sed apud bonorum iudicia imprimis admirabile. Itaque necesse est, posteaquam sunt fuerint debacchati, qui ex incommodis publicis sua priuata commoda uenari & captare soliti sunt: postquam edormierint sui erroris crapulam, & nihil inueniant uerarum diuitiarum in manibus suis: ut exprobrati tandem aliquando & resipiscetes, cum stupore quodam maximaq; admiratione intueantur eos, qui in tanta iactatione tempestatis publicæ, soli tenere portum & uoluerunt, & ualuerunt. Quorum utinam quidem magnam copiam haberemus. Sed tua insignis uirtus atque constantia, Gulielme præstantissime, multorum in eo nobis Principum uicem præbet. Es enim tu & castæ integritatis religioni

regione illustre exemplum populi Christiani omnia
 haec in omni posteritate consequentium temporum, futu-
 rum et uere sapientie ueræq; uirtutis egregium docu-
 mentum. Quam cunctorum de te summam existimatio-
 nem, non uideo posse fieri, quin aliqua terrena etiam, non
 minus quæ cælo sint, præmia comitentur. Hac igitur ego
 ualde et Christiane pietatis summa gloria (ut initio
 quæ scribere fueram orsus) præcipue sanè delectatus
 sum. Cetera quæ scribis de tuo animo erga me amico ac
 lenolo, deq; ea cupiditate, quam præ te fers, factis mihi
 probandi quæ uoluntate in me sis : sunt mihi quidem gra-
 tissima et iucundissima omnia : sed uno (ut mihi uidetur)
 amicitie nomine cuncta continentur. Sic enim ego memeta-
 ipsum donauit dicauitq; tibi : sic tu me tua humanitate et
 lenolentia et amplexus, ut quod iam bonorum uirorum,
 et fidei amicitia proprium est, certare officijs inter nos
 debeamus. In quo ego quæ ad tuam amplitudinem colen-
 tam et obseruandam pertinebunt, omnia summa cum fide
 lenolentiaq; prestabo. Tu si me dilexeris, charumq;
 habueris, maximum hunc me adeptum ex tua amicitia fru-
 ctum semper sum existimaturus. Vale. Romæ, VI. Idus
 Decembris, M. D. XLV.

IAC. SADOLETVS CARDINA-

LIS FRANCISCO FREGE-

pani Vngaro, Episc. Agricensi

S. P. D.

Accepi tuas literas mihi gratissimas : in quibus illud
 apertum humanum, quod mea erga te officia plurimi fice-
 re uideris. Quasi uerò non ego ita agere debeam : aut sit
 quicquam, quod à me tue eximie uirtuti et amori erga

D 5 me

me non debeatur. Imò uerò, quæcunque mihi dabitur illi commodandi, & rem gratam faciendi occasio, sic ea uis, ut eodem tempore beneficium me abs te accipere sim et biteraturus. Quid enim est, quod potius agamus, quam ut faueamus bonis, & uirorum insignium uirtutes, cuiusmodi tu profectò es, iustis honoribus afficiamus? præsertim tanto amicitie fundamento inter nos iactò, quod non solum beneuolentia mutua, sed iure etiam hospitij sancitum sit. Noli enim putare me obliuisci posse illius humanitatis, qui tu adductus, Carpentoracæ ut me inuiseres diuertere uoluisti. Quo quidem tempore cepi fructum permagnum in conspectu & sermonibus tuis. De quibus scripsi ad Pontificem ea quæ mihi uidebantur: illud præcipue spectans, ut si quid antea ille fortè in tua natura fuisset offensus, non maduerteret & sciret, inter elationem animi & libertatem plurimum interesse. Quod de ecclesiarum dilatione confirmationis scribis, cum mihi tuæ literæ sunt redditæ, una item Roma scriptum à Ioanne Marsupino tuo est, omnia esse iam transacta: præsertimq; quod ad te attinet fuisse perfectum. Quo equidem nuntio ualde gauisus sum. Illud tantum dolui, me non fuisse in senatu, cum mentio de te facta est: iustis enim & debitis laudibus digna & uirtus non caruisset. Quanquam illa quidem finem iusquam nostrum testimonio per sese splendida ipsa est. Ego illa uerba in literis tuis maximopere probò: tibiq; imprimis conuenientia esse duco: quibus te confirmamus, ut unquam iniurijs ab honore & cultu sanctæ sedis apostolicæ esse discessurum. Certè sic facere decet eos, qui Deum, non qui homines intuentur: quiq; ut tu gratias me & sanctissimè scribis, spectant ea quæ non uidentur, non ea quæ oculis & sensibus subiecta sunt: in quibus ho-

meis illi & errare iam quotidianum est. Sed de his
 sat. Tuae epistolae longissime mihi forent suauissimae.
 Nam quae accepi, per breues uise mihi sunt, tanta à me
 cum uoluptate sunt lectae. Qui si Romae essem, lacresce-
 rem te crebro meis scriptis. Nunc longè gentium abs sum,
 non sane mihi constat quod ad tempus sum in Urbem
 missum: nam neque quicquam adhuc uideo quod me
 detineat: & multa sunt hic quae me detineant. Pro-
 inde scito, labare meum illud primum consilium Romam
 relinqui. Quicquid tamen egero, faciam te certiores.
 Te meui diligis, Regi; tuo meam & fidem offeras,
 & obseruantiam, Brodericumq; plurimum meis uerbis
 salutes, ualde te rogo. Carpentoracti, VII. Idus Iulij.
 M. D. XXXIX.

IAC. SADOLETUS CARDINALIS

FRANCISCO FREGEP. EPISC.

Agriensi, S. P. D.

Accepi tuas literas datas Viennae extremo mense Iu-
 nio, ad me Septembri incunte perlatas. Ex quibus con-
 gnoui, quod mihi fuit iucundissimum, te rectè ualere, &
 quod Regem Romanorum esse Reipublicae causa: acce-
 pissesq; optatum nuntium de confirmatione uestrarum ecc-
 desiarum. Quae diu antè debita, aliquot de causis dilata,
 postremo tandem à summo Pontifice facta est. Qua etiam
 ego de te dederam ad te literas, quas te accepisse postea
 obitor, & meam de omnibus tuis commodis laetitiam ex
 te cognouisse. Etenim noli existimare optime Francisce,
 quicquam mihi posse euenire optatius, quàm audire tales
 uros ad gubernacula ecclesiarum deligi, & uocari: qui
 tantum onus & consilio regere, & uirtute tueri, & res
 ligion

ligione ac pietate illustrare etiam possint. Cuius quidem
 generis hominum quæ sit penuria his afflictis temporibus,
 utinam potius priuatis incommodis nostris, quam publicis
 calamitatibus sentiremus. Sed de his uiderit Deus, quem
 tantum orare atque obsecrare reliquum nobis factum est.
 Quid autem geratur, quid paretur, quò tantis damnis co-
 tur obuiam, nibildum cernimus. Sed ut ad propositum
 redeam: ego honorem tibi delatum uel comprobatum po-
 tius, et tibi honestum, et Reipub. Christiane utilem esse
 foreque non dubito. Mibi quidem certè, qui te uehemen-
 ter diligo proboque, iucundissimum. Qua eadem in casu
 Broderico etiam nostro gratulor: à quo habeo literas, quibus
 ille à me quiddam petit, nimirum Romæ me nunc esse
 suspicans. At ego nondum de ecclesia mea decepsi: mihi
 multas habeo commorandi causas, nullam adhuc alibi me
 conferendi. Quòd si Romæ fuisset, et uobis id significasse-
 rem, et nullum meum officium, quod ad uos quidem pertine-
 ret, desiderari essem passus. Nunc absens, id quod quæ-
 uos absentem amo. Vbi proficiscar ad Urbem, omnes meos
 et operæ, et diligentie fructus, uobis imprimis promptis
 atque expositos esse intelligetis. Ioannes Marsupinus tuum
 plane mihi satisfacit: est enim in scribendis ad me rebus
 urbanis admodum diligens. Idem tibi apud me maxime
 sepe agit gratias, tuæque erga se beneuolentie et liber-
 tatis complura iam indicia non desinit prædicare. Quæ mihi
 quoque ipsi grata sunt, eaque ut persequare à te uehemen-
 ter peto. De rebus Turcicis nihil habeo quod placeat mihi
 ad te nunc scribere. Tu quò propior illis es, hoc melius
 nosse omnia potes. Nos illud timemus, (in quo utinam falli-
 mur) ne iam de nobis ac Christiano nomine actum penitus
 ita laboramus intestinis externisque malis, nec quicquam

etiam paratum nobis esse ulla ex parte cernimus : nisi
quid in Deo uno sunt omnia. Sed hæc hætenus. Vina Gallia
cum te interdum optare, suaue admodum mihi est intellige-
re ex tuis literis. Quod longè esset suauius, si te illorum
posse facere participem. Non enim mihi bibere illa tam
suaue iucundum, quàm tecum bibere. Quod forsitan Rome
bibendo licebit utrique nostrum. Regi tuo optimo et
deus Principi, plurimam meis uerbis salutem dic.
Id. Carpentoracti, IIII. Idus Octobris.

IAC. SADOLETVS CARDIN.

FRANCISCO FREGE PANI EPI-
scopo Agriensi, S. P. D.

ET si literæ tuæ tardissimè ad me fuerant perlatae, tu
Emencion esset occasio Roman scribendi, nolui prate-
re, quin ad eas responderem. Quanquam mutata tempo-
rum conditione, te iam extra periculum et timorem huius
mi esse suspicaret. Nihil enim hostes adhuc mouerant,
quod quidem fama ad nos pertulisset. Neque diu tamen
per inter nos dicebatur esse constituta. Cum autem præ-
cipiente æstate, hyems ante uideatur affutura, quàm admi-
nistrari bellum possit: spes est, aut discussum iri, aut in lon-
guum tempus collatum id malum, quod te pro tua pietate cu-
ræ recipis sollicitat. Equidem uideo res Principum Chris-
tianorum ita contractas, ut nihil neque sperari boni possit,
neque non metui mali. Sed erit ingenij, et uirtutis, et pro-
uidencie tue, primum agere omnia, quantum in te sit, quò
imminentibus isti regno è Turca periculis occurratur. Id
sciam non poteris, neque erit tue facultatis providere:
tibi ipsi parare aliquod subsidium, quo, si ita res ca-
desistere fugam atq; exilium tuum possis. Quanquam
quod

quod ad nostram amicitiam & amorem mutuum atinet, ego memet tibi, & mea defero omnia, quantulacunque ea sunt. Sed tamen te tuis fortunis frui malo, quam alieni egere. Si tamen alienae dicenda sunt, quae ab amicis hominibus libenter deferuntur. Id autem cum in potestate nobis non sit, uideanturq; casu magis & temeritate, quam aut hominum consilijs, aut prudentia Principum regi, & pendere omnia: ego qui tutiores & ab omni periculo remotiores oras incolo, per fugium habeo paratum ex omnibus, quos & propter necessitudinem, & propter uirtutem dignissimos statuo, qui à bonis diligantur. Quo in numero tu mihi inter primos propositus es. Sed de his satis. Diplomata uestrarum ecclesiarum nondum nobis esse reddita demiror: uideoq; ubi resideat culpa. Est enim genus quiddam in nonnullis hominibus sapientiae, quod quibus modis res geri tractariq; conueniat, penitus nescit. Itaque etiam quae bene facta sunt, saepe ingrata accidunt illis, in quorum gratiam & utilitatem sunt facta. Sed uicini habebam ex urbe à Marcupinis literas, ius tibi, consecrationem, & Pontificatus (ut mos est) insignia accipiedi, esse datum. Quod idem ualere debet, ac si ipsum diploma commendata tibi Agriensi ecclesiae, testimonium habuisses. Quod libertatem tuam homines perperam interpretantur: eamq; magis uelint superbiam existimare, quam libertatem: noli mirari, Francisce optime, in tam corrupto saeculo, tanq; seruilibus moribus. Utinam uero semper apud nostros Principes libera uox ualeret: cuius inopia & egestate est factum, ut aut nulla, aut rara consiliarentur, per quae decus atque splendor, salus etiam & incolumitas Christianae Reipublicae restitui possit. Sed haec quae ab hominibus aut prodita, aut deserta sunt, diuini

conf

confis gubernabuntur. Te quidem sensisse hominum
perfidiam, neque suis promissis stetisse eos, qui te in spem
illam adduxerant, iccirco non agerrime fero, quoniam
nihil video quod sit expetendum in eo premio, quod fue-
rat tibi ostentatum. Quin letor magis, quod magnitudi-
nem animi tui agnosco: quam uehementer probō: magisq;
tuae et constantiae tuae gratulandum à me esse arbitror,
quia consolationem ullam adhibendam. Sed haec hacte-
nec. Ego etiam nunc Carpentoracii maneo: nec cogita-
tionem ullam habeo digrediendi ex his locis. Litterae tuae,
quoniam tristioribus curis refertae, me quoque tecum in
solita per te sollicitudinem et societatem mœroris attra-
henti: tamen in eo mihi fuerunt periucundae, quod ma-
gis mihi dederunt testimonium tui erga me amoris: qui
in possimum delegisti, cum quo omnia quae te ange-
bat, communicares. De qua re uelim sic constituas, te
neque fideliorē deligere potuisse quenquam, neque amara-
torem tui. Vale. Brodericum nostrum diem suum obisse
miserum mihi fuit: amicum certē hominem, et eundem
irum bonum prudentemq; amisimus. Iterum Vale. Car-
pentoracii, x. August. M. D. XL.

IACOB. SADOLETUS CARD.

FRIDERICO NAVSEAE

S. P. D.

Tuam, infirma manu, contra ualitudinis commo-
tum, haec ad te mi Nausea scribo, ut succensere mihi
desinas. Etenim scito, biduo post, aut triduo, quam ac-
cipias litteras, et illam eruditissimam orationem, qua
nihil unquam delectare potuit magis, me in grauem
morbum incidisse: febribusq; uexatum et adductum
fuisse

fuisse, ut aliquando de mea uita desperatum sit. Quo-
tamen periculo Dei clementia liberatus, in ipsa remissione
ne morbi nondum nec mente nec corpore satis consistam.
Quod si tu humanos casus considerare uoluisses, omnino
prius cogitare debebas, quam me neglecti officij accu-
sare: etsi gratum id quidem mihi accidit. Video enim et
beneuolentiam erga me tuam et desiderium literarum
mearum. Ad hominem illum scripsi, bono, ut mihi in-

Scripserat Sa: sus sum, consilio: sancto quidem, et pio certe. Neque enim
dolemus ad Phi. aliud quesui, nisi conciliare mihi eius uoluntatem. Quod
lippum Melan. si ex sententia mihi successisset, crede mihi, aliquo pro-
phonem, quia claro munere Christianam Rempublicam officissimam.
Epistola extat in Cur autem ea literae tantopere reprebendantur, casus
Vita philippi certe non est: nihil enim est in illis, nisi priuam similitu-
a Cameracensis ritate praescriptum. Fortasse aliquando humilium, quam
descripta. nostra dignitas ferat: sed ego inter homines grauius
meam conseruo, in causa Dei depono. Siquidem et Da-
uid ante arcam Dei pietatis memor fuit, non dignatus.
Nam quod ego ad Luteranos desciscam, quis suspicari
ex illa epistola potest? cum testificer in ea, me opinionibus
ab eo dissentire? Amo ingenium hominis, doctum
nam laudo, sententias certe non probo. Ex quo mihi
mihi ualde accidit, id quod tu scribis: uideri me in li-
teris et summum uirum Symonetae, et totum colo-
gium nostrum quasi perstringere. Hoc tu, queso, quod
ex uerbis epistolae meae colligere potuisti? Ego colo-
gis meis omnem ubique honorem destro, et in Catho-
lica ueritate constantissimus sum, eroque quoad uitam
potiusque de uita, quam de sententia decedam. Cupiebam
plura, sed langor animi corporisque prohibet. Cum uero
tutudinem recuperaro, crebritate literarum tibi scribo

ciam. Interes quando in imprimenda epistola mea id agere
cepisti, de quo ugo tibi gratias, famam & existimationem
meam tibi commendo. Vale mi Nausica. Vale, &
nos perpetuo dilige. Romæ, x. Calend. Decembris,
M. D. XXXVII.

IAC. SADOLETVS CARDINA-
LIS, IOANNI ARCHIEPISCOPO
Vspaliensi Gotto S. P. D.

AD xv. Calend. Ianuarij cum essem in mea ecclesia
A Capentoracti, quò post discessum à Nicæa summi
Pontificis me contuleram, accepi tuas literas Tertio de-
cimo Calend. Nouembris Venetijs datas. Ex quibus cognos-
ci iustissimam querelam tuam, & dolorem eum, quem ex
publicis incommodis, tuisq; priuatis, non sine magna ra-
tione susciperes. Itaque tuis literis ad dolendum tecum ue-
lenter permotus, optaui equidem esse Romæ, quo tibi
prestarem eadem officia quæ apud summum Pontificem
mea præstitissem. Sed cum id fieri non possit, absum enim
à Vrbe passuum sexcentis amplius milibus, nullum habens
remedium quo à me posses iuuari, cum sim ego quoque in
angustijs positus: has constitui scribere ad te literas, qui-
bus de mea erga te uoluntate certior fieres: & quoniam
operam meam non posses, animum saltem meum in te pro-
pensum beneuoluntq; recognosceres. Quod scribis perniti-
ciosum fore fidei Catholicæ, concilium habitum non esse,
nostrosq; aduersarios ea de causa iam insolentiores esse
factos: nihil sanè mihi significas noui. Ego enim & hoc
providi iis futurum: & posteaquam contigit, ut concilij
habendi spes omnis extingueretur, auctos animos eorum,
qui contra Romanam inuehantur ecclesiam, multorum nun-

E cijs lite

cijs literisq; cognoui. Quin quotidie aliqua ad aures meas
 perueniunt de opinionibus illorum hominum, aduersus
 Deum impia, ob multitudinem cum illis consentientium pe-
 riculosa: neque adhuc uideo quid nobis iam reliquam ad-
 spem rerum meliorum esse possit. Et si Pontifex Maximus
 (quod ego scire tum potui) ad omittendum concilium non
 sua sponte, sed duorum summorum principum consilio sit
 adductus, qui negabant tempus idoneum esse tante agen-
 de rei, quæ & tranquilliorē Christianæ Reipublicæ,
 & otium à Turcīs ac fidei hostibus requirebat. Inque
 ego eodem consilio usus quo tu, pariq; dolore affectus de
 Christianæ Reipublicæ incommodis: optimum factu mihi
 constitui manere in hoc portu, & in hoc meo exiguo ge-
 bernando grege. Deo ac fidei meæ satisfacere. Cum præ-
 sertim in optimarum & sanctissimarum literarum studiis
 assiduus sim: Christi q; fidem, quam autoritate & opibus
 non possum, meis quoad licitum est scriptis, meisq; uigiliis
 in ueterem dignitatem restituere coner. Alia tua causa est,
 qui non portum tenes, sed tempestate iactaris, & fluctu-
 bus. Quod mihi quidem dolori est: eoq; magis, quod quæ-
 admodum tibi optuuler non habeo. Sed si diligentius totum
 ipse scripturæ sanctæ documenta recolere uolueris, intel-
 liges, talibus potissimum qui propter defensionem ueritatis
 & iustitiæ, hominum impiorum odia insectationesq; per-
 petiuntur, regnum cælorum & promissum esse & por-
 tum: in quod per arumnas & huius uitæ calamitates ope-
 tet nos ingredi. Non asseram scripturarum testimonica
 tibi nota sunt: illud dicam, Nullum mihi malum in ista tua
 misera afflictāq; fortuna uideri inesse, si modo tu & es,
 quem te mihi Romæ ostendisti. Cum ego & scientiam totam
 bonarum literarum artiumq; adamarem, & constantem
 animi in

animi in rebus aduersis laude prosequerer. Nec uerò ul-
 lam cuiquam malum dominari potest, cui Deus prorsus, et
 summi in Deo summum bonum sit repositum. Sed hæc hæc
 dicam: non enim arbitror te egere nostris admonitionibus.
 Ego quoniam Romæ non sum, tibiq; in ea urbe operam
 nanc non quero, scribo ad Contarenum talem uirum, quas
 ten tu nostri, scientia, religione, integritate, omnibus præ-
 starem: ut in causam tuam, et suo et meo nomine apud
 Pontificem agat. Ad quem si tu quoque dederis literas,
 meq; hæc ante tuam profectiorem in Germaniam acces-
 perit: non dubito, quin aliquo genere subsidij à summo
 Pontifice tibi subueniatur. Vale. Carpentorasti, 1 x. Cal.
 Ianuarij, M. D. XL.

Contareni etc.
 Eius.

IAC. SADOLETI

S. R. E. CARDINALIS,

EPISTOLARVM

LIBER XII.

IAC. SADOLETVS CARDINALIS

ALEXAN. FARNESIO S. R. E.

CARDIN. S. P. D.

VENIONE cùm essem, adie-
 runt ad me consules cum multitudi-
 ne honestissimorum ciuium: sacer-
 dotum etiam ordine adiuncto: uehe-
 menterq; à me petierunt, ut cùm ipsi
 scripturi ad te essent, et cùm uir
 amplissimus legatus idem esset fas-
 ciatus, ego item scriberem: ut omnes uno consensu te roga-
 rent, quo uelles tam nobilè et tam illustrem ciuitatè orna-

E 2

tam es

tam esse abs te Episcopo, qui uicem tuam sacris praeſſet,
 aſſidueq; in ea commoraretur. quando quera tu huic cura
 & muneri praeſeciſti, is & abeſt multo maximam partem
 temporis, & raro Auenionem commeat. Accidunt autem
 ferè quotidie multa in tanta urbe, quae egeant Episcopo
 praeſerquam quòd non mediocre ſibi ornamentum deſſe
 ciuitas putat, ſi Episcopus praeſens non adſit. Hac de re
 cum ipſi ad te accuratè dant literas, tum ego quoque opti-
 me Farnesi ſummo animi ſtudio te rogo, ut ſatiſſimè ſo-
 rètiffimae ciuitati: praeſertim quae in te uno ſpes ſua
 collocatas habet. Facies enim eis gratiſſimum: illis qui
 pro illis rogo, magno ornamento affeceris, ſi paſſus ſeris
 preces meas, illorumq; unà autoritatem, quae cerè pari
 non facienda eſt, apud animum tuum, ad impetrandum
 quod petimus, ualere. Ego cum ſe ſemper optimo ingenio
 egregiaq; natura praeſtitum eſſe cognoui: tum illud tibi
 primis curae eſſe debere arbitratus ſum, ut iſtam ſolida-
 tem atque fortunam, quae te complexa eſt, in ijs praeſenti-
 actionibus adhibeas, atque exponas, quae ad beneuolentiam
 hominum uirtute ac beneficijs tibi conciliandam ſunt
 commodatae, ne tibi poſtea ulla rerum temporumq; im-
 mutatio nocere poſſit: tuq; iudicio & prudentia tua ma-
 gnus ſemper ſis, non caſu. Sed ego fortaiſſe ineptus, quibus
 ad te ſcribam: cum tu domeſticis & admonitionibus &
 exemplis quotidie ſias doctior. Verum ignoſces mihi, ma-
 iorem amoris mei erga te, quàm eius officiij quod mihi con-
 ueniat, rationem nunc ducenti. Quem maxime apud ſe con-
 piant eſſe Episcopum. Auenionenſes ipſi ad te ſcribunt.
 Hortor & oro, ut eorum uoluntati morem gerat: & mo-
 men praeſcribas, quibus eum finibus uti uelis poſſeſſit,
 quem ſacris rebus tuo nomine tractandis agendisque praeſi-
 cat.

cis. Quo maxime modo sine ullo honoris et fame tue pe-
 riculo, tuis per te populis et ciuitati nobilissime erit con-
 sulum. Sed hec haecenus : non enim uereor ne iustissime
 preces locum apud te non habeant. Summus Pontifex mihi
 mandauit, cum me in hac loca ex Nicea essem receptus
 tuam curam et uigilantiam adhiberem, quod ad hosce po-
 pulos in recta religione continendos pertinet: quod audie-
 ba. Lateranos in his regionibus ualde increbre, cere : quod
 idem ego quoque multorum literis cognoueram. Itaque huc
 postquam ueni, quid egerim et Carpentoracti et Aue-
 nione, quomodo insidias omneis eiusmodi rerum, suspicio-
 nisq; compressem, quam nunc omnia composita sint et
 soluta, malo cum ex literis aliorum cognoscere quam ex
 me. Certe eam et uoluntatem, et obedientiam, quam
 illius sanctitati debeo, perpetuam praestabo. Et quoniam
 in hic maneam usque ad proximum uer, et multas et ne-
 cessarias causas uideo me coacturas : rogo te amplissime
 Iulianus, mihiq; merito charissime, ut in tuis cum Pontifice
 Max. sermonibus, interdum mei mentionem facias, neq; me-
 moriam mei apud eum intermori totam sinas, habeasq; tibi
 et fortunae et dignitatem meam apprime commendatam,
 si tuum tua officia apud hominem gratum positurum te
 intelligi. Vale. Carpentoracti, IIII. Calend. Octobris,
 M. D. XXXVIII.

IAC. SADOLETVS CARDI-
 NALIS ALEXANDRO FARNE-
 SIO S. R. E. CARDI-
 NALI S. P. D.

Grate mihi tuae literae tantum ne? imo uerò et peropta-
 ta, et dulces: quae aliquam mei memoriam residere
 E 3 apud

apud te mihi indicarunt. Quod ego quanti faciam, non nunc scribo: aliud erit tempus ista commemorandi. Hoc dico, in tuis iucundissimis literis illud tamen offensionis fuisse, quod hæc tardissime ad me perlate sunt. scriptæ enim à te VII. Idus Septembris, tertio Idus Octobris mihi sunt redite: sexto & trigesimo die uidelicet postquam tu ea dederas. Sed quod ad rem perinet, utinam Farnesi amplissime uobis uocantibus, quemadmodum quidem cupere, subito parere possem: neminem profectò promptiorem ad obtemperandum uobis inueniretis. Sed quæ me impediunt cause quominus statim accedam, scribo ad Pontificem. Mea scriboq; non tam sapienter, quam ingenuè & liberè. Quod Pontifex ipse pro sua perpetua præstantiq; humanitate in bonam partem accipiet. Earum ego literarum exemplum ad te misissem, nisi illas communes tecum fore exhibissem: quod certè ita futurum est. In ijs ego peto atque oro, ut tempus meæ absentiae mihi prorogetur usque ad proximum mensem Aprilem: quo tempore in Italiam reuerti mihi in animo est. Hac in re Farnesi optime, te mihi aduocatum esse cupio, ut facilius impetrem, quod equissimè impetitur. Neque tamen recuso, si uos omnino ita statueritis, quin primo quoque tempore istuc ueniam. Sed cum neque magnum fructum ex me istuc percipere possitis, quod in sapientissimorum patrum consilijs, & prudentia, pereminere opera mea potest: & ego magni meæ interesse sciam, aliquandiu hic manere: erit humanitatis & liberalitatis uestre, faciles uos præbere in eo, quod uobis parum admodum, mihi autem plurimum profuturum sit. Sed de his reijcio me ad eas literas, quas Pontifici scribo, futuras (ut dixi) tibi etiam communes. Te quidem ipsum rogo, ut meæ absentis famam atq; fortunam in tua fide & patrocinio esse patiar.

patere: tamen te mihi praestes, qualem ego animum erga
te in omni tuo honore dignitateq; tuenda, si res ita ferret,
plenum amoris & diligentiae afferrem. Vale. Idibus Octo-
bris, M. D. XXXVIII. Carpentoracti.

IAC. SADOLETVS CARDIN.

ALEXANDRO FARNESIO S. R. E.

CARDINALI S. P. D.

Superioribus his diebus tuis literis, quibus me Roman
Senocabus, respondi: reddidiq; rationem meae hic non
modo infusae, uerum etiam necessariae usque ad certum tem-
pus commorationis. Quod item aduersus summum Ponti-
ficem feci, cui mea acta atque consilia imprimis cupio esse
probata. An uero mea excusatio in bonam accepta partem
uobis fuerit, nondum equidem sciebam: nullas enim ea de
re acceperam literas. Sed tamen confidebam, uestrae naturae
clementiae & bonitatis fretus, non frustra uobis oblatas fuis-
se preces & obtestationes meas. Itaque sedato eram animo,
tamenq; ad literas & studia conuersus, nescio quid excude-
bam, quod in hac perturbatione temporum alicui fortassis
usui esse possit. Postea uenerunt ad me ex urbe literae omnia
de uobis laeta nuntiantes, quae de nuptiis & affinitate Cesa-
ris: quae de uestrae familiae aucta & amplificata dignitate:
quod utrumque mihi iucundissimum auditu fuit. Cum enim
habeam summum Pontificem auum tuum omnis mei hono-
ris & dignitatis autorem, omnia ego uobis debeam necesse
est. Itaque ex hac uestrae amplificatione fortunae tantum le-
titiae capio ac uoluptatis, quantum ex mea aut meorum, si
istis ego loco essem, profectò non caperem. Deumq; sup-
plex oro, ut ista uobis rata & perpetua esse statuatur. Et ta-
men, ut timidus est amor, cogitanti mihi rerum uicisitudi-

nes, & temporum, atque in secundis & prosperis uariis & dubia semper pertimescenti, uidebantur uestra haec, sine fortune, siue etiam humane prudentia premia, clauo ut dicitur trabali firmiter ad diuturnitatem temporum figi posse, si quam sapientiam hoc tempore in amplificanda generis ac familiae suae dignitate, summus Pontifex adhibuit, eodem ad religionem Dei redintegrandam, sanctosque mores in sacerdotum ordine reuocandos, quemadmodum quidem initio agere aggressus est, usque ad praclarissimi operis affectum adhibuerit. Quod mihi sane uidetur non diuturnae consultationis, sed magni animi & parati fore negotium. Ut enim nauis aduersus uim & metum impediens tempestatis duabus anchoris religari solet, quarum maior altera dicitur, altera minor: sic uos maiore anchora fortunarum uestrarum in ipso Deo iacta atque firmata, ab omnibus tempestatibus tuti atque muniti, secundos semper cursus tembitis. Sed ego ineptus qui ad ista progrediar, quasi uobis aut uirtus uobis desit, aut consilium: quod utrumque in uobis cernitur abundare. Illud meum est, Farnesi amplissimum, ut & uobis gratuler, quod equidem libentissime facio, & optem uestris secundis rebus perpetuitatem: quod semper animo amicissimo sum facturus. Vale. Carpent. pridie Cal. Decembr. M. D. XXXVIII.

IAC. SADOLETUS CARDINALIS

ALEXANDRO FARNESIO

S. R. E. CARD. S. P. D.

ET si aliquanto ante idem cognoueram ex literis meorum, quod tu ad amplissimum nostrum collegam Paulum de amplificata Bembi summi uiri dignitate & praestantissimo erga eum Pontificis maximi beneficio scripsisset

tamen

tunc omnia illa tue literę mihi uberiora, letioraq; fe-
 cerunt, cum essent abs te ipso scriptę, qui autor etiam
 tam preclari operis extitisses. Scito enim nos certiores
 esse factos, maxime insignem atque egregiam in illo ornan-
 do, operam tuam auctoritatemq; fuisse. Quod etsi tu li-
 beranti, nobilitati, uirtutiq; tue precipue tribuisti:
 quod hi initijs, et ueluti fundamentis, tua in posterum
 procedens dignitas in immensum quasi cresceret, tamen
 quoniam eius beneficij magna quoque pars ad me ipsum
 pertinet, qui pro homine amicissimo, et fraterna mihi
 necessitudine coniuncto, amplius etiam quàm pro me ipso
 existem, et uehementius laborari: sic habeto, maximas
 ne tibi pro eo et agere, et debere gratias, neque ex
 multis officijs, quę tua mihi insita in animo et in memo-
 ria sunt, ullum me habere, cui iustius et libentius me
 obligatum esse consitear, quàm istud ipsum, per quod,
 in Bembi mei honore, me non mediocriter à te esse ora-
 tum intelligo. Verum in his tua tibi uirtus et liberale
 ingenium, etiam si minus gratiam nos referre poterimus,
 qui animo quidem sumus alacres; sed parum ualemus
 opibus, maximum fructum et uerissimę animi uolupta-
 tis, et singularis laudis asferret: nos certe id agemus,
 quod est gratorum hominum, ut beneficia uestra memo-
 ria et predicatione nostra, pioq; animo semper prose-
 quamur. In quo cum ego neque erga te, neque erga sum-
 mum Pontificem facere satis animo et cupiditati meę
 possim, rogo te amplissime atque ornatissime Farnesi, atq;
 omnibus precibus uehementer oro, ut tu meam uicem Pon-
 tifici agas gratias: quantumq; me ille sibi hoc nouo mu-
 nere deuinxerit, quem tot iam uinculis habuerat ante
 obstrictum, explices et exponas facundia tua: quando

ad magnitudinem rei mea uox satis uirum non habet.
 Quod abs te gratissimum mihi, & simile futurum est
 tuorum omnium. Polus tuus, uir fortissimi animi, in-
 tutusq; non eximia solum, uerum etiam admirabilis
 (quod ipse & alias saepe, & nunc cum maxime, in hac
 iniquitate fortune, acerbisq; suorum euentibus declarauit)
 summa mea cum uoluptate nunc est Carpentoracti.
 Itaque ab omnibus colitur, & in honore habetur, ut non
 hominem nostri temporis, sed quasi ex caelo demissum,
 aut ab antiquitate nobis redditum, uideantur intueri. Ta-
 ta est is sapientia, modestia, humanitate, religione: quod
 quidem etiam in gloriam uestri nominis cedit: cum in-
 deant haec nationes, cuiusmodi uos uiros ad sedis Apo-
 licae gubernacula acciendos esse putaueritis. Sed beati-
 tiora sunt, quam ut noua commemoratione indigeant. Tu
 ualebis Farnesi optime, & nos gratia ac praesidio in-
 tuebere. Vale. Carpentoracti, Calendis Maij, M. A.
 XXXIX.

IAC. SADOLETVS CARDI-

NALIS ALEXANDRO FAR-

nesio S. R. E. Cardinali,

S. P. D.

TVus subitus discessus, & festinatio Romanam per-
 niendi, fecit, ut quod maxime cupiebam, atque opta-
 bam uidere te & alloqui, id mihi fuerit ereptum: tamen
 iudico te quicquam nisi boni adductum ratione fuisse.
 quod uel pietas tua erga tuos, uel desiderium rerum ur-
 banarum, quod saepe etate iam prouectis, nedum ab-
 lescentibus, magnum calcar affert: uel forte Pontificis
 imperium & uoluntas appropere te coegit. Tamen in
 expet

exultatione maxima tui uidendi et complectendi cō-
 spicimus, quod mea me spes frustrata est, non possum non
 color. Qui si tuo inductus nuntio non fuisset, quo me
 cepit orasti subsistere, et tibi hospitium parare iussisti:
 diem certe tibi Auenionem proceffissem: et si non om-
 nino, et aliquam tamen partem cepissem sperata uolu-
 pta. Nam et conspectus tuus mihi incundissimus, et
 mihi obseruantia (ut arbitror) non ingrata extitisset.
 Nam cum neque hic, neque alibi conspiceret te potuerim,
 magis tecum rationes familiariter conferre, cumque ciues
 mei, penè populariter, summa cum alacritate et letitia
 diem tibi prodire, festumque diem agere aduentus tui
 audissem: potes pro tuo ingenio existimare, fuisse
 tibi molestum, quod tu in alium repente sensum, et
 diu iter te conuerteris. Sed si hoc quod nobis cecidit
 perueni commodè, tibi idem commodum atque opportunum
 accidit: et si iter totum sic ex sententia confecisti, ut ad
 salutem incolumisq; redieris (quod ego et spero, et
 Deum queso ut ita sit) uincat sanè utilitas tua cupiditates
 nostras: siquid nobis potior tua salus et uoluntas, quam
 omnes et rationes, quibus nos sperauimus ex congressu
 tuo gaudium nobis et letitiam posse comparari. Nam
 quæ ego coram tecum eram acturus, parum sanè interest,
 utrum ea uoce, an per literas exponam. Quod uerò sum-
 ma uoluptatis et letitiæ ex tuo aduentu ad nos percipere
 reponi, id amissum, sic animo æquo fero, si tibi id fuit
 gratum, atque optatius. Dabitur enim mihi (opinor) aliud
 tempus, meam tibi obseruantiam, et gratam in omnibus
 tui uoluntatem declarandi. Nunc ut ueniam ad id quod
 optatam, cum fuisti Auenione, de diuturniore mea man-
 sione in his locis: id te oro atque rogo Farnesi amplissime,
 ut in

ut in memoria habeas: excusesq; me apud summum Pontificem, totumq; me denique & tuendum tibi, & defendendum suscipias. Ego nec ullo patrono possum esse minor, quam te, si modò dignus à te fuero iudicatus, qui in fide & clientela tua sim: nec tu opinor, dedecus ullum tua erga me humanitate suscipies. Ita enim me geram, & eam operam dabo, ut te mihi praesidio adiumentoq; fuisse ne unquam poeniteat. Cur autem istuc uenire non possim, cause partim necessariae sunt, partim habent in se bonitatem & laudem. Neceſſitas in confitendo nominis pudoris affert, ingenuis praesertim animis: quam tamen neceſſitatem uos intelligere, etiam tacente me, potestis. Nec tamen propterea ambio à uobis quicquam, aut ſequi. Sed si ego ea natura praeditus sum, ut nemini uelim ſumptui eſſe, & oneri: decet uos quoque ea eſſe benigni, ut me commodum meum ſequi, & ueſtræ liberalitatis ſignibus ornatum, ubicunq; ſim, duplicem uobis habere gratiam patiamini, & maximi honoris ac beneficii, qui in me contuliſti, & ſummæ benignitatis, qua me uobis mihi gerere, & meo obſequi animo indulgentiſſime permittiſti. Sed (ut dixi) neceſſitas uerecundiam qualem habet: honeſtas eſt praedicabilior. Dico igitur, ne mihi manere non inuitum: quòd & inter amantiſſimos meos for, & multa quotidie ex me commoda atq; adiumenta populis proueniunt: quòd diurnis nocturnisq; meis orationibus hoc conſequar, ut & pace atque concordiam contineam: & propulſem hinc impios, qui ueritatem catholice religionis conantur euertere. quorum, niſi ego ueniſſem, magna iam copia in his locis exiſtaret. Nam meis uigilijs atque curis fit, ut illi non modò ad nos, ſed ne ad uicinos quidem noſtros ſe audeant conſerre. Con-

tingi enim peropportune, ut cum apud populos etiam
 diceres fides mihi non parua sit: tum uero senatoria
 consilia que Gallicanis præsunt prouincijs, ut Aquense,
 et Tholosanum, et Gratianopolitanum, meo non minus
 testimonio moueantur. Itaque cum his paucis diebus
 diploma ad me pontificium esset allatum, quo datur mihi
 in lateranos inquirendi atque animaduertendi potestas:
 mihi equidem illud uenerabundus, et gratulans: gra-
 tias de eo summo Pontifici egi, qui tantum mihi hono-
 ri suo iudicio detulerit: quas etiam à te Farnesi optime
 uerbis agi cupio, idque ut facias rogo. Sed quod
 ad istius potestatis pertinet, equidem si necesse erit,
 non dabo operam tamen ne sit necesse. Nam quibus ego
 eris libentius utor, ea ut lentiora sunt ad opinionem atque
 sectam, ita ad conuincendos improborum animos lon-
 ge sunt ualidiora: cum non terror ab illis neque supplicium,
 sed ueritas ipsa et Christiana imprimis mansuetudo, con-
 fessio erroris, corde magis quam ore prolata, ex-
 piam. Est autem hoc loco quod uobis à me aperte indi-
 candum sit: de quo tecum habui, si recordaris, mentio-
 nem cum tu in Hispaniam iter haberes: de quo eadem re te-
 am postea, me absente amplissimus Polus collocutus est:
 cuius, et mihi benignissime es pollicitus: de Iudeorum
 negotio uidelicet: quibus aliquando frænum aliquod im-
 poni profectò est necesse, si non illorum auaritiæ infamiam,
 qui gens illa præter ceteras laborat, transferre ad nos
 uolumus. Agam fortiter, utarque libertate, quam
 tribui mihi Deus: neque eum Principem, cui omnia
 debeo, cuius eximiam laudem uirtutis, probitatis, sapien-
 tiæ, nullis hominum sermonibus infringi aut imminui ini-
 quissimo animo patior: falsis assentationibus in errorem
 induc

inducam. Sed dicam aperte ut se res habet. Qui potest
 uideri amore religionis in suis prouincijs Luteranos per-
 sequi, qui in eisdem prouincijs tantopere sustinet Iudeos
 Sustinet autem? Imò uerò auget, condecorat, honestat.
 Nulli enim unquam ullo à Pontifice Christiani tot gratijs,
 priuilegijs, concessionibusq; donati sunt, quot per hosc
 annos Paulo Tertio Pont. honoribus, prerogatiuis, bene-
 ficijs, non aucti solùm, sed armati sunt Iudæi. Ac ceteris qui-
 dem fidelibus et optimè meritis, noua iuris beneficia, ad
 propulsandam, si qua illata sit, iniuriam conceduntur: Iu-
 dæis solùm ad inferendam. Quanquam non est ista Pontifici
 optimi culpa, sed eorum qui ad suum ex Iudæis quendam,
 Pontificis nomine abutuntur: de quibus honestum est nos
 existimare, quàm me scribere. Iudæi quidem opibus refec-
 ti, fauoribus insolentes, inter has plebes, tanquàm inter pe-
 cudes lupi grassantur. Oppida iam dudum pleraq; uastata
 sunt, familie plurimæ exturbate laribus suis et extor-
 factæ, dispersæ inter finitimas nationes, queruntur bonæ
 conditionem temporum, et miseras fortunas suas: cum uo-
 men quotidie Iudæi istinc ex urbe à præfectis ararij ueni-
 ad nos priuilegia deferant. Et in his nuper duo, que nobis
 me ualentia sunt ad euertendos Christianos, scilicet ma-
 ibi quod uolunt consequuntur: nec est quicquam iam su-
 etius, et ad reconciliandam ecclesiasticam dignitatem, quæ
 prope omnis iam pridem amissa est, utilius, quàm fouere Iu-
 deos: quibus (quod omnibus seculis inauditum est) licitum
 sit solis tanta frui apud magistratus autoritate et gratia, ut
 ad impetrandum omnia quæ poscunt, eorum accusatio in-
 diatur sine reo, causa cognoscatur sine teste, sententi-
 feratur sine iudicio. Et hæc uos tandem quomodo ab his
 trans alpes nationibus accipi existimatis, quarum in oculis

In hoc conspectu posita sunt? Quæ nationes carent omnes
 hæc Iudeorum peste, nec abominantur peius quicquam,
 quam Iudeorum nomen, quos tantopere uident istic in de-
 lictis esse. In tanta ne defectione animorum omnium iam à
 nobis gentium (plane enim dico omnium, quod ego ita esse
 indignos haud ita sentitis, propterea quod auribus ue-
 stris uirgo homines blandiuntur) in tanta ne inquam defe-
 ctum omnium, et prope execratione autoritatis ecclesiæ
 sue magno Reip. præsidio futurum putatis, si sic alueritis,
 si culeritis Iudeos? fideles autem, et pauperes populos
 vestros sic lacerari ab illis, et diripi neglexeritis? Porro in
 hac loca, quod tu transiens nosse potuisti, provincie maxi-
 me concurrunt, Italia, Hispania, Gallia, atque Anglia: è qui-
 bus qui hæc iter faciunt homines, conscios eos esse huiusmo-
 di querelarum, easq; domum ad suos referre, sane existima-
 tum vestre et communi saluti non expedit. Sed ego hæc
 alie ueri quidem et liberè, forsitan autem dolentius, quam
 uisse erat, scripsi. In quo ignosce mihi optime Farnesi. Pa-
 la sum populorum horum, non mercenarius. Moueor, si
 quisquam alius, in improbos stomacho, erga pauperes mi-
 sericordia. Fungor officio meo, et fungar. Si potero opem
 ferre et consulere meis, habebo Deo omnipotenti, et opti-
 mo maximoq; Pontifici gratiam: sin minus, totum hoc onus
 rejiciam in uos, qui principes pastorū estis. Vos et meam
 uicem et uestram, eidem summo Deo rationem reddetis,
 quando uestra, nō mea, omnium rerum est potestas. Vnum,
 quod ad te ipsum proprie pertinet, (dat enim mihi ætas
 mea, non autoritas quidem, neq; prudentia, apud te loquēdi
 uicem iuniorum, inquam, te admonebo: cum tu istis initijs no-
 bis, fortune, bonoris, ingenij, ad summā omnium homi-
 num commendationē, et spem præstantissimæ uirtutis produ-

Elus sis : si tales causas & huiusmodi patrocinia suscep-
 ostenderisq; tibi curæ esse (id quod tamen facis, in quo me
 admodum letamur) equitatem, iustitiam, pacem populo-
 rum, & erga Deum religionem : quæ quidem res sanctissi-
 mæ, ac præclarissimæ, nulla re alia magis quam cupiditate
 lucri, auaritiæq; scedantur, quam isti palam præ se ferunt,
 qui ludæis tantopere studere se non dissimulant, stabile (mi-
 hi crede) & firmum fundamentum in omnem posteritatem
 tibi subieceris ad dignitatem & gloriam nominis tui quo-
 tidie magis augendam, altiusq; extruendam. Quam nunc &
 magnam admodum, amplamq; esse uehementer letor, &
 maiorem in dies futuram esse confido. Vale. Cæsar.
 IIII. Cal. Augusti. M. D. XXXIX.

IAC. SADOLETUS CARDI-
 NALIS ALEXANDRO FAR-
 nesio, S. R. E. Cardinali,
 S. P. D.

Acceperam ex Vrbe literas, te à summo Pontifice
 Belgis Romam esse reuocatum : futurumq; in uia
 ad medium mensem Maij. Quod simul atque cognoui, ste-
 tim misi Paulum meum obuiam tibi Lugdunum, & simul
 cum eo ad te literas, ut quoniam præsens ipse non posset
 illo modo te salutare, & obire absens meæ in te obser-
 uantia munia, quæ, coram cùm sum, libentissimè tibi pro-
 stare soleo. Accidit autem celeritate tua, & studio propu-
 randi, ut Paulo non fuerit necesse Lugdunum peruenire.
 Cùm enim abesset ab ea ciuitate diei unius iter, certior
 factus est amicorum literis, quibus negotium hoc fuerat lo-
 tutum, te repentinè ante omnium expectationem eò uenisse, ste-
 timq; profectum: nec punctum serè temporis Lugduni co-
 mora

moram esse. Quocirca ille meus Lugdunum missis literis,
 qua re, quod fieri posset, consequerentur, ad nos reuersus,
 hoc mihi nuntium retulit. Accepi dolorem scilicet, quod
 capillus meus mei officij atque amoris tibi declarandi, his
 iam mondi mihi, irrita cecidisset. Sed tamen me consolatus
 sum, quod existimaui studiū tuum perueniendi ad Urbem,
 non mihi videndi studio anteponendum esse. Nunc rursus
 cum de scriptum sit, te saluum atque incolumem ad tuos
 redisse: magnamq; esse Letitiam ex tuo aduentu Romae
 omnium, volui tibi his literis non gratulari solum, quod
 ipsum et fortunatum iter habuisses, multaq; ex senten-
 tia tua et aui tui Principis sapientissimi cum Caesare
 interfuisses, sicut amantissimo et deditissimo animo tibi
 gratulor: sed etiam gratias quoniam maximas possem age-
 re, quod tua commendatio rerum causarumq; nostrarum,
 hoc est provinciae huius, quam ex urbe discedens apud
 omnem Pontificis reliquisti, usque eò nobis profuit, ut
 summa omnia quae uoluimus, quae ad horum fidelium po-
 pulorum fortunas, ac salutem potius, aduersus Iudeorum
 improbitatem ac fraudes tuendam, pertinebant, ipsius
 non solum equitate et iustitia, sed summa etiam clemen-
 tia et benignitate consecuti. Qua in re tuus consan-
 guineus Ascanius Sfortia, singulari uirtute, et supra eta-
 tem prudentia praeditus adolescens, dignissimus eis ho-
 noribus, quibus tecum simul fruitur, nobis amicissime et
 copiosissime suffragatus est. Quapropter cum quoquo
 modo uero, habeam uestigia ante oculos uestrorum pluri-
 mum erga me meritorum: nihilq; iam sit, quod non
 nobis debeam, uel in honoribus, uel in uita, uel in for-
 tuna: potestis existimare, si me institutum optimis arti-
 bus esse cognoscitis, neminem uos habere, qui maiore stu-

dio, beneuolentior animo, sanctiore obseruantia, uobis, et
 nomini, bonoriq; uestro inseruire paratus sit. Sed hec ba-
 stenus. Ego cum tecum postremo Auenione locutus sum,
 uisus sum uidere imaginem in te quasi florescentem in a-
 te uiridi, egregie grauitatis, eius uidelicet, quæ maxime
 solet decere nobilitatē, quæ sit cum humanitate coniuncta;
 coniuncta. Itaque tum à te gaudij plenus discessi, nec desin-
 postea hoc de te et sentire et predicare. Nunc Ceso
 Triuultius Episcopus Comensis; uir doctus et prudens,
 reuersus è Gallia, idem ait et sibi, et compluribus eorum,
 qui iudicare sciunt, in aula Regis, cum illac iter fuisset,
 fuisse uisum: magnamq; opinionem et spem de tua fuisse
 uirtutis amplitudine, in qua uera inest dignitas, in animi
 multorum conceptam esse. Cuius hæc oratio, et deus
 stimonium, pristinam illam animi mei letitiam renouat.
 Quid enim est, quod auribus meis accidere possum
 dius? Tu uerò maxime uirtute, qui tam diligenter ex
 domestica exempla et prudentiæ, et grauitatis. Et
 rum nulla est species usquam præstabiliior, quam huma-
 tatem cum grauitate ita habere temperatam, ut alteri
 teri non modò impedimento nulli, sed decori etiam et
 namento potius sit. Difficilis omnino res, sed in quo
 est, is diuino quodam spectaculo oculos, atque animos ho-
 minum cunctorum commoneat, necesse est. Cuius te di-
 genio, et à natura præclarissimi doni, compotem iam
 esse, uehementissimè letor. Sed de his etiam satis illi
 amabo te, mi Farnesi, suscipe, et supple quod mihi desit,
 ut quas ego digne non possum, tu Pontifici Maximo
 meis solum uerbis, sed tuo etiam nomine agas gratia.
 Nam quæ ad nos ab illo beneficia profecta sunt, et illi
 ab eo primum data, per te uerò deinde ad nos trans-
 sa sunt.

se fiat. Quare tu quidem illi? ego ambobus nobis maxi-
 me gratiam debeo, quam equidem sanctam & inuola-
 tam perpetuò sum seruaturus. Vale, & nos dilige. Cars-
 pectasti, Pridie Non. Iulij, M. D. XL.

IAC. SADOLETVS CARDI-
 NALIS PAVLO III. PON-
 tifici Max. S. P. D.

Cogit me ratio temporum, & sanctitatis tue bona
 excusatio, quæ iam in animis omnium gentium &
 nationum instat, eademq; mihi omni alia re longè est
 maior: ut quoniam colloquendi facultas commoda non-
 tam fuit, scribam ad te id quod animum meum stimulat:
 & quod ad tuam summam laudem, publicamq; utilitatem
 idcirco iudico pertinere: satis fidens, te pro tua singulari
 humanitate & sapientia, libertatem hanc meam in opti-
 mam partem esse accepturum. Cum enim Pater sancte ap-
 parere iam incipiat agendi concilij dies, idq; intelligam ab
 universo terrarum orbe tantopere expeti, atque omni ra-
 tione flagitari, ut nullo pacto differri sine pernicie, aut gra-
 uiorem periculo posse uideatur: nondum tamen bene pa-
 tris officio ea arma, quibus muniti contra aduersarios
 esse possumus. Ac uideo id quoque, multa etiam forsitan
 impendere quæ hic nos retineant: sed aduersus ea, difficile
 illud quidem, ueruntamen aliquod inuenietur remedium:
 propria enim hæc sapientie tue futura est consultatio.
 Ego autem nunc de eo, quod ad concilij rationem attinet,
 numerè atque officio loquor: in quo etsi spe bona sum
 Deum omnipotentem nobis & ueræ atque honestæ cau-
 sæ non defuturum: idq; ego pro mea parte ut ita fiat con-
 stantem & elaborabo, ceterosq; item pro sua spero esse
 factur

facturos : tamen angit me, & sollicitum uehementer habet,
quòd unum opportunissimum & imprimis utile membrum
nostri corporis uideo languere. Non utar circuitionibus,
neq; obscure aut oblique tecum agam : sed aperte, atque ut
ueritas ipsa & fides mea fert. Incredibile est, Pater sancte,
quantum dolorem acceperim, quòd summus & doctissi-
mus uir Hieronymus Aleander Brundusinus Archiepis-
copus ab eo honore exciderit, ad quem ego uocatus sum
quo adiutore & socio, ambobusq; nobis, ut etiam apud Ho-
merum est, studio locoq; coniunctis, alacris animo et
planeq; Deo fretus, confidebam, nos non modò apertis im-
petus hostium, sed absconditis etiam insidias facile propul-
satuos. Multa enim collecta sunt in eo homine magnæ
præstantia, quæ in cæteris singula uix insunt, eaque
maximè & huic tempori, & huic causæ necessaria. Lin-
guarum summa cognitio : conciliorum, rerumq; quæ ad
eam rationem pertineant omnium memoria, scientiaq; do-
mirabilis : usus & consuetudo cum exteris nationibus,
cum Germanica natione præsertim, in qua diu, & ap-
ter addo etiam feliciter, negotia Catholica fidei tractant.
Quò ergo tantum bonum à nobis reiectum est? Nolo
detrahere cuiquam, non enim id nature, nec consuetu-
dinis est meæ : sed tamen sedis apostolicæ amor, qui mihi
penitus insitus est, uincet in hoc loco naturam. Et cum
confidit sanctitas tua res bene processuras horum Theo-
logorum ope, qui in doctoribus istis recentioribus tantum
exercitati sunt : credat mihi ipsa, in quo mentiri cupio, ac-
tore dissidio, & multiplicatis hæresibus nos ex concilio
esse discessuros. Quamobrè & quomodo hoc futurum po-
tem, aut aliàs dicam, aut res ipsa indicabit. Doleo igitur &
uehementer doleo, quòd Aleandrum comitem mihi fortissimè
inuideri.

viderit. Non cum in me aliquid fortasse insit, quanquam
 equum id et tenue, attamen publice causa non inopportu-
 num, id illo comite et adiutore amplius et ualentius
 erit erat futurum. Omnino semper consilium tuum sapiens,
 nihil nisi summa ratione abs te agi solet: mihi tamen et
 dolere et timere necesse est, quod uereor, ne sis non leuis
 plebi publice causae iniecta. Atque hic Deum tibi scilicet in-
 fultorem cordiam, me hoc testimonium de illo uiro, neque
 praestare, neque ulli cupiditati meae: sed unam mihi uerti-
 tem, unam utilitatem publicam, unam rationem honoris
 tui et nominis quod tibi extremum et memorabile para-
 tum est, esse propositam. Neque tamen audeo a sanctitate
 tua postulare, id quod postulandum est, neque rogare quod
 rogandum: prohibet enim pudor meus, praesertim ab eo
 principe, cui omnia debeo: ne temerarius a sapientissimo
 eruditer, impudens ab optimo de me merito. Hoc solum
 sperare non dubito: si sanctitas tua suam prudentissimam
 ac optimam mentem ad hunc honestandum hominem
 dixerit, praeter rei Christianae commodum et tuam
 famam laudem, omnes et res et homines tale tuum iu-
 dicium atque factum summopere esse comprobabunt. Romae,
 M. D. XXXVII.

IAC. SADOLETVS CARDI-

NALIS, PAVLO III. PONT.

MAX. S. P. D.

Accepi ab optimo atque amplissimo Cardinale Farnes-
 io literas, datas v. 11. Idus Septembris, mihi autem
 tertius sane quam uelle, hoc est tertio Idus Octobris red-
 ditus: quibus ille me hortatur et admonet, ac sanctitatis
 tuae uerbis etiam mandat, ut iam exacto fratre eo tempore,

quod mea absentia abs te praestitutum fuerat, ad Urbem
quàm primum me recipiam: quò interesse eis consilij pos-
sim, quæ iam dudum à sanctitate tua inita, Christiane res-
ligioni commoda & salutaria, promere nunc demum aique
exequi tempestiuum ipsa indicat: dignamq; molitur uir-
tute & sapientia sua, cum correctionem emendationemq;
praesentium meorum, tum ueteris innocentie & in-
gritatis in sacerdotibus, hoc est in Christiano populo
uniuerso, restitutionem. Ego uerò his acceptis literis, cum
insigni quadam letitia animi ac uoluptate, tum non mi-
re sollicitudine & molestia affectus sum. Nam cum leuiter
magnopere, & gauderem, quòd intelligebam meum de-
sentis nomen habere etiam nunc in memoria sanctitatis
tuae, quo nihil mihi euenire optatius potest: illud una
grauiter molesteq; ferebam, quòd non uidebam hoc tem-
pore, quo pacto possem, id quod semper maxime cupi
mandatis tuis uoluntatiq; parere. Itaque cum pararem
me ad scribendum sanctitati tuae, ut appropinquante in-
exitu mei comitatus, longiorem mihi à te diem prorogari
peterem: allatae ad me interim sunt Farnesij litterae, quae
me sanè admonent, ut id quod facere deoreueram, facerem
etiam accuratius: ne qua alicui à mea erga sanctitatem tuam
obedientia & uoluntate animum tuum fortè subeat op-
inio. Ego enim Pater sanctissime, cum semper apud sancti-
tatem tuam esse cupio, quam habeo autorem meae
dignitatis: tum huic etiam honori & muneri, quod mihi
ab eadem commissum est, deesse profectò non debeat. Vi-
non solum amore, qui certè meo in animo erga te su-
grans & perpetuus est, sed ipso etiam uiri boni officio
petere cogar, tum frui optato & desiderato conspectu
tuo: tum senatoria opera muneratq; obire: ea uidelicet

que ad bonam, et diligentem, et amantem Reipub. Car-
 dinem pertinent : quemadmodum certe mihi agere sem-
 per propositum est. Quocirca non ego hic quidem maneo
 tantum, in tanta horum populorum omnium erga me be-
 nivolentia et voluntate, tam salubri cælo, tot etiam ex me
 affectionibus ad fructum meorum populorum, et ad seruan-
 dam hic rectam religionem, quæ oppugnabatur, pro-
 ductibus. Sed tamen sanctitatem tuam, urbemq; Roma-
 nam quædæ ante animum mihi propositam habeo : non
 quid meum priuatum aliquod commodum, aut maior istuc
 mandatis me uocet : sed quia ratio officij, quæ apud me
 semper plurimum ualeat, desiderare me cogit, ut eo sim in
 loco, in quo et fidem ac pietatem meam sanctitati tue, et
 Reip. studium atq; operam nauare commodius possim. Ve-
 rum mea hæc uoluntas, aliquot domesticis difficultatibus
 implicata, ualdeq; impedita est. quas quidem commemorare
 difficultates tenue est, et in tantis tuis curis occupationi-
 bus ineptum. Tacere autem non licet, si me excusare uerè,
 et si nolo esse qui semper cupij, ut ueritate et recta cons-
 scientia fretus, nihil subiticeam eorum, quæ res et causa
 postulat : quod ingenuo animo ac liberaliter instituto dis-
 cium semper duxi, ut nec falsas consfingeret eius rei,
 quancunque agere statuisset, causas : nec ueras reticeret.
 Ergo quominus sanctitatis tuæ imperio, ac mandatis ut ad
 ipsam me conferam, obtemperare statim possim, non iam
 uidendo prohibet, (satis enim planè mihi uideor esse con-
 firmatus) sed illa res magis, quod prouidendum mihi ue-
 hementer est, ne dum Reip. animo optimo deservio, priua-
 tim in aliquod dedecus incidam : quod facit : mea, quæ habeo
 in longe chariorem, maculæ et detrimento esse possit. Hæc
 me res adhuc hic detinet, quod facilius hic uideor posse

necessitatibus meis subuenire, & obuiam ire mee sum-
 periculis, quàm in Vrbe facere possem: tanto ibi sumptus
 in omnes fere res necessario, tamq; exiguis meis uetigali-
 bus: quibus præsertim tertia fere pars in Veronensi pen-
 sione detracta sit. Quæ tametsi me libente quidem in opor-
 mos usus consumitur: hoc tamen efficit, ut mihi urbem Ro-
 mam incolere non liceat: hac præsertim durissima condi-
 tione temporum, de qua multorum ad me literis nunquã
 perferitur. Nec uerò hæc proferens, fortunam meam ac-
 so, quæ mihi si locuples fieri uellem, maximas sæpe tempo-
 rum opportunitates obtulit: in quibus ego magis officium
 & abstinentiam, & in omnes homines comitatus & li-
 beralitatem, quàm studium lucri aut pecunie sum fecit.
 Et sanctitati tuæ maximas gratias habeo, atque ago: quæ
 totiens iam mihi ferre subsidium ex pecunia sua largita
 liberaliter, annua etiam constituta mihi mercede uoluit.
 Quod ego beneficium tuum erga me, ita amplum agno-
 gnum, ut ei nunquam à me referri possit gratia; cum o-
 mo gratissimè accepissem, re ipsa tamen accipere recusa.
 Non ob eam causam quidem, ut minus tibi obligatus, sed
 mei magis essem similis: qui ita natus, ita institutus sum,
 ut neque pecuniam admodum concupiscam, & parum
 eorum esse arbitrer animis ingenuis & dignitate uni-
 uersam aliquam habentibus, cuiusmodi mercedibus & po-
 cunijs quasi obstringi, nisi quibus à Principe onus aliquod
 imponitur, & cuiusmodi mandatur administratio, quæ
 iorem fortè sumptum apparatusq; requirat. Tum cum
 legitima quedam sunt constituta præmia, quæ accipere in-
 fas solam, sed perquam etiam honestum est. Neque ego
 iudicium animi mei exponens, eos reprehendo, si qui sunt
 sunt, qui annuas & menstruas mercedes ex ærario acci-
 piunt.

piam: fieri enim potest, ut illi multò sapientius hac de re
 considerent, quàm ego iudicem: sed tantum eam opinio-
 nem et sententiam, quæ mihi infixa penitus et planè in-
 fixa est, apud sanctitatem tuam fidenter profero. Sola ea
 capio uestigalia nancisci, quæ cum ecclesiastica sint, posita
 sunt in medio sacerdotibus dispartienda, habentq; admini-
 strationem et procuracionem sacerdotiorum coniunctam:
 atque meo iure nonnihil aspirare mihi posse uideor: non
 arcum huc illuc, eorum adipiscendorum causa: neque
 ut alijs Principibus ea obtinere conendamus: sed meam
 penam duxat in tua optima aduersus me uoluntate, quam
 mihi sæpe benignissimis uerbis ostendisti, et quam nulla
 ob hoc occasio consecuta est, repositam habeam. Trans-
 quillum equidem semper habens animum, et nulla solici-
 tudine expectatione suspensum, quòd constantiam animi malo
 et modestiam retinere, quam plurimos fructus uestiga-
 lium ecclesiasticorum acquirere: ut in omnibus pudor
 meus mihi, non fugitandi importunitas proffit. Verum
 hoc ego fortasse uerbosius: cum sanctitate tamen tua, tan-
 quam cum parente egi. Reliqua nunc agam, ut cum domi-
 no meo, ut cum Principe. Si iudicarem, Pater sancte, meam
 illuc aut operam, aut præsentiam ualde opportunam esse
 uiliatibus publicis: nullo expectato tuo imperio, nulla
 ratione incommodi ullius habita, ad Urbem statim aduo-
 larem: neque me aut ualitudinis meæ, aut etiam periculi
 cogitatio usquam retinisset. Cum uerò in tanto consilio
 tuo, tantq; sapientia, adstantibus etiam tibi tot prudentis-
 simi doctissimiq; patribus, quorū tanquam orbis terræ lu-
 men abs te habitus delectus est, mei consilij autoritas pa-
 rum, aut nihil elucere inter ceteros possit: sanctitatem tuam
 facere rogatum à me uolo, ut cum bona ipsius uenia com-

morari hic usq; ad uer proximum, quo tempore in Italiam
 & ad concilium omnino cogito: colligereq; tantisper meo-
 rum fortunarum reliquias mihi liceat: in quo magnum in
 me collatum abs te beneficium sum arbitraturus. Sin aliter
 sanctitatis tue sententia est, eaq; me uult ad Urbem omnino
 accedere, si leui modò significatione hanc eius uoluntatem
 cognouero, accurram, & appropinquo: neq; me causa, neq;
 difficultas ulla detinebit, quo minus & tibi & ceteris ope-
 dam, nihil omnium rerum mihi magis esse cordi, quam ut
 præsto sim, & paream iussis omnibus, ac mandatis tuis.
 Quodq; hic manere aliquandiu cupiam, totum necessarium
 cuiusdam esse: quòd uerò in Urbem & ad sanctissimam tuam
 accedere, ipsa iubente paratus sim, id esse propriæ & per-
 petuæ meæ uoluntatis. Vale. Carpentoracii, Idib. Octob.
 M. D. XXXVIII.

IAC. SADOLETUS CARDI-
 NALIS PAVLO III. PONT.
 MAX. S. P. D.

Cum huc esset allatus nuntius de creatione Car-
 dinalium, quos sanctitas tua proximè in Amplissimum con-
 legium cooptauit: equidem de ceteris nihil mihi ad iudican-
 dum assumens, quorum uitam moresq; ignoro: satis con-
 fidens ab te omnia & sapienter, & optima ratione suffi-
 acta: de Scoto illo uehementer probaui consilium tuum.
 Perspexi enim penitus eam altitudinem animi tui, tum in
 singularis prudentiæ, per quã pati non uis, impium Regem
 uacantè domesticis finitimisq; periculis suspicionibus,
 impune ac licenter in depopulanda Dei Ecclesia debarba-
 ri, quod consiliũ simul & factũ sanctitatis tuæ Deo immor-
 talem fortunaturũ esse non dubito: idq; uti iam eueniat, Dei
 cui

eundem precor. Quod uero inter ceteros unum adhuc Venetum in ordinem legendum nostrum tibi reseruasti, en Pas-
 ter sancte occasio et locus, quo sanctitas tua potest clarifica-
 suo viro, et omni uirtute, doctrina, eloquentiaq; ornatifi-
 sunt, hunc honorem si detulerit, non tam quidem sibi nouam
 comparere gloriam præclari sui in hominibus diligendis
 iudicium, quam ueterem et iam partam confirmare: ut non
 solum ab his, qui abs te honestantur, sed præterea ab omni-
 bus qui in toto orbe terrarum coniectos habent in te oculos,
 laudem laudibus feratur in cælum tua uirtus, animi magni-
 tudine, sapientia: tum maxima tibi et perennis gratia habeatur.
 Est enim omnium commune beneficium, quod confer-
 tur in hominem, et bene de multis antea meritum, et pa-
 ritur ad benemerendum. Qualis certe Petrus Bembus est,
 qui hoc etiam magis beneficentia tua uidetur amplectendus,
 quod complures annos diligenter atque honorifice Roma-
 nae reipublice inferuiuit. Quam unam in me ipso rationem san-
 ctus tuus secuta est: cum me non alijs meis meritis, sed sua
 incredibili benignitate ac liberalitate adsciuit in eum ordi-
 nem, unde mihi celebritas et bona fama magis etiam ex
 iudicio tuo, quam ex honore ipso acquisita est. Pro quo
 exemplo insigniq; erga me beneficio, si me perpetuò ob-
 strictum tibi, tuoq; cuncto generi et nomini esse sentio:
 cupio etiam à sanctitate tua intelligi, si Bembum summum
 uirum pari quodammodo eiusdem beneficio collegam fue-
 ro nactus, non me uno et simplici uinculo, quanquam eo
 firmissimo et arctissimo: sed pluribus, et nunquam ex-
 tricabilibus laqueis, tibi obligatum fore. Deus omnipotens
 omnia et cepta et consulta sanctitatis tue ad optatum
 finem, et eundem sibi gratum, acceptumq; perducatur. Cara
 perorasti, Non. Ian. M. D. XXXIX.

IAC.

IAC. SADOLETVS CARDINALIS,
PAVLO III. PONT.

MAX. S. P. D.

Primo deprecor sanctitatem tuam, ut mihi liberius
 fortasse quam humilitatem meam deceat, meum quoque
 ipsani desiderium expromenti, ignoscere ne grauetur: de-
 inde ut quod dicturus sum, pro tua sapientia examinet, et
 perpendat. In alio enim singularis tuae sanctitatis boni-
 tas, in qua ipsa quoque uult, quam in honoribus fortis
 esse excelsior, dat mihi fiduciam: alterum, quia cum uir-
 litate Reip. et cum tua laude coniunctum est, dignum mihi
 uidetur, quod et à me proferri, et abs te debeat diligen-
 ter considerari. Etenim Pater sancte ego mecum sepe
 recordans illa praeclara initia gerendi Pontificatus,
 tum cum sanctitas tua correctione morum sacerdotibus
 dicta, multisque uiris clarissimis et omni uirtutis la-
 prestantibus, ad summos honores ecclesiasticos uocati,
 uniuersum terrarum orbem in spem meliorum rerum co-
 xit (Deum immortalem testor,) cupiui ex eo tempore
 per ut illa propria et perennis tua esset gloria: ne uerum
 unquam in deligendis optime meritis hominibus, aliquid
 adiuncta obscurior electio infuscarer. Memini enim quam
 celebritate famae, quibus hominum sermonibus, qua adu-
 ratione uirtutis, prudentiae, magnitudinis animi tui, et
 egregium et commemorabile facinus fuerit acceptum lo-
 que ego, qui in colenda, amanda, uenerandaque sanctitate
 arctiore multo beneficii uinculo, quam ceteri omnes, ob-
 stringor: propterea quod alij multum quidem habuerunt
 in se omnes et uirtutis et meritorum, quamobrem bene-
 ficium tuum illis quodammodo debitum uideretur: ego autem
 nihil: sed omnis meus honos, mea quoque dignitatis amplificatio

tio, liberum fuit iudicium & propria liberalitas sanctita-
 tis tue: sicut plus quam ceteros tibi debere me intelligen-
 tem, in maiore etiam quam illi, in tanta tua gloria & præ-
 dicatione amplissimæ laudis, animi letitia & uoluptate
 perfuchar: qua assidue quoq; in posterum frui cupio. Nec
 mihi quicquam magis est in optatis, quam audire, sanctita-
 tem tuam, non cupiditatibus huius, aut illius, sed sue potissi-
 me sapientiæ, & Christiani nominis utilitati inferuientem
 in se supplendum ordo noster sit, quem suppletum iri fa-
 ctum, habere hominum dignissimorum, ut solita est,
 electum: & optimos ac doctissimos in amplissimum colle-
 gium adsciscere. Namque Pater sancte præter communis
 lapub. commodum quæ inclinata iam & propemodum
 aruens, talibus columnis maxime fulcienda est: hi præ-
 terea soli omnino sunt, qui fidem præstant suam honoris
 suorum: quiq; eos & in ipsis, & in posteritate eo-
 rum semper saluos, honestos, florentesq; esse cupiunt: cæ-
 teri (ut sanctitas tua animaduertere sæpe potuit) qui non
 ex auriæ, sed ex ambitione lecti sint, studia & actiones
 suas, non officio aut honestatis decore, sed emolumentum com-
 pendio sepe dirigunt. Atque hæc quidem tuæ sanctitatis
 in consideratio. Illud meum desiderium, de quo agere
 non exorjor, ut in habenda Cardinalium cooptandorum
 ratione unum tibi hominem nominarem, tua ut dixi, beni-
 gnitate fretus, quem certe dignum omni honore arbitror,
 & in quo ornando iudicium tuæ sanctitatis summam cons-
 secuturam laudem esse non dubito. Is autem est Gregorius
 Corisus, Abbas: de quo nemo est profecto qui nesciat,
 quæcunque in magno & bono sacerdote postulanda sint,
 omnia in eo excellenter inesse, ingenium, consilium, elo-
 quium, doctrinam, & quæ his quoq; laudabiliora sunt, quo-
 niam

niam

niam Christianis moribus sunt propiora, pietatem præter
ea, continentiam, religionem. Neque uerò aliter de eo sancti-
tas tua iudicauit, tum cùm eum uocandum in consilium mo-
ximarum rerum putauit. Hunc igitur ego in supplente
Cardinalium collegio sanctitati tue uehementer cupio esse
commendatum. Et cò magis, quòd Federico Fregoso tanto
et tam præstante cardinali nuper amisso, dolorem quem
ex illius morte incredibilem accepimus, huius bonore, si tu
ita uoluntas fieret, consolabimur. Atque ipse quidem nihil
omnino huiusmodi rerum cogitat: ego autem laboro, qui et
illum diligo, uirtutis quidem causa, et imprimis tui decus
sanctitatis tue habeo mihi ante oculos propositum. Ad cuius
infignem laudem si hoc factum redundaturum esse con-
suevit ipsa nihilominus honores ecclesiasticos talibus uiri
libenter mandare: ne aspernetur queso preces et obserua-
tiones meas: meque dignum efficiat, cuius uoluntati summo-
tissimam et benignissimam accommodet uoluntatem. Epi-
dem Pater sancte si hoc me beneficio, et Christianam me-
cum unam Rempublicam affectam esse uidero, qui sum plurimum
tuis erga me meritis deuinctus, maximo me hoc munus
cumulatum arbitrabor: tibi que perpetuas et agam, et re-
ram, quo ad licebit, habebò quidem certè et prædico
gratias. Deum omnipotentem oro, ut sanctitatem tuam sa-
uam et florentem diu nobis conseruet. Carpe toratiui.
Calend. Decemb. M. D. XLI.

IACOB. SADOLETUS CARD.
PAVLO III. PONT. MAX. S. P. D.

FAcere non possum, ubi uirtuti et dignitati, multis
præterea et magnis erga Sanctam sedem Apostoli-
cam meritis, testimonium meum iudicij tribuendum est, quod
id uir

id nunc: partim natura in hanc erga bonos uoluntatem abductus, maiore autem ex parte sanctitatis tue clementia & benignitate prouocatus. Quæ cum potestate & auctoritate ceteris hominibus omnibus antecellat: maiorem uero uult suæ humanitatis esse, quam potestatis gloriam. Ea igitur fretus, non possum tibi non commendare homines eos qui mihi tuo digni iudicio, digni etiam hominibus, qui fructus est iudicii, esse uideantur. Cum ergo proinde Cardinalium comitijs, quæ instare iam iamque, & prope adesse sermonibus hominum circumfertur, sit sancti tui locus, suam, quemadmodum consuevit, liberalitatem & beneficentiam in benemeritos exercendi: putavi et meam fidem atque officium pertinere, duos tibi commendare, quos tibi ipsi non dubito esse probatissimos. Quod equidem facio, non illorum precibus efflagitatus, sed utriusque enim ambo à me longè gentium, meaque huius cogitatione penitus ignari sunt: sed hoc officium atque operam, tui, & ueritati, & amicitiae sponte tribuens. Sunt igitur quos ego dignissimos omni honore existimo, Hieronymum Capoferreus designatus Nicensium Episcopus, & Thomas Campegius Episcopus Feltren. Neque ego hos tantum laudo, ut ceterorum laudibus, si qui sunt, qui uiribus ornati, Curiam istam sequantur, esse detractum uel: sed quia in his præter eximia animi, & ingenij ornamenta, quibus uterque eorum præditus est, illa quoque insunt, quæ maximè mouere animum tuum & solent & debent, ut magnam tibi horum honoris & commodorum libendam esse rationem putes. Alter prope simul atque unus est, in fidem abs te & clientelam receptus, ubi accessus est, quæ declarare animum atque ingenium illius posset, nihil aliud unquam sibi propositum habuit, quam ut suas

omnibus

omnes curas, omnes uoluntates, studia omnia in sancti-
tis tue cultu, atque obsequijs figeret, & locaret. Multis in
urbe & magnis muneribus ac negotijs abs te propositis,
extra urbem etiam maximos ad Principes sepe, maxime
de rebus missus, nec fidem suam, nec consilium, nec diligen-
tiam usquam passus est desiderari: omniaq; prestavit, quan-
quam pene etiam adolescens, quæ à uiro prudentissimo, &
etatis usu eruditissimo requiri atque expectari solent.
Quodq; in eo mihi peregregium & commemorabile in-
primis uisum est, non ille suos labores, suas uigilias, sui
corporis & fortunarum dispendia, cum tibi inferenda
ad spem honoris & commodorum suorum direxit, ut
tulit. Sed tantum illud spectauit, ut domino, & Principi
suo satisfaceret: fidemq; & pietatem, non spem ullam pro-
priam sibi habuit propositam. Quæ si rara sunt, & omni-
bus propè seculis in paucis animaduersa, singularemque
que ea promerentur à tua benefica uoluntate ac natura, &
honorem & beneuolentiam. Quid cetera commemorare
que in eo præclara insunt? ingenium, literas, humani-
tatem, comitatem, liberalitatem, illamq; uenustatem & do-
gantiam moris atque sermonis, qua in rebus gerendis
apte utitur, ut non minus gratiosum se reddat ijs Prin-
cipibus, ad quos missus est, quam illis à quibus missus. Omnia
sunt in hoc homine eiusmodi Pater sancte, ut ipsa per se
sine ullius commendatione & testimonio, uincere animi
tamen etiam durioris alieniorisq; Pontificis posse in-
deantur. Quid miuissimi facienti? quid liberalissimi? quid
beneuolentissimi? Non enim dubito, uirtutes Caposerra
sanctitati tue non notissimas modò esse, uerum etiam dis-
tinctissimas. Quare cum de honore eius certus esse de-
beam, qui & de gratissima ac beneficentissima tua meritis

aqua natura certus sum, hoc officio perfunctus, ad alterum
 committitur. Atque hic ego intelligo, obijci mihi posse nimiam
 quidem imprimis audaciam, uel temeritatem potius, qui
 tantis rebus cum maximo et meo et omnium Principi-
 bus familiariter et tam libere agam. Sed in hoc me ta-
 men summa et propè incredibilis humanitas tua con-
 spicit. Illud est difficilius, quòd ego quorundam hominum
 animi et merita sanctitati tue demonstrans, uideor non
 intelligere, quo cum Principe mihi agendum sit, qui im-
 paret, quam sagaci: cuius acre ingenium, summum acu-
 men, mirabilem perspicaciam, nihil est omnino quod su-
 perat lateat. Verum hic mihi ignoscat queso sanctitas
 tua et patietur me meo animo, et illi beneuolentie qua
 quos uiros prosequor, morem gerere. Si enim de quo-
 rum commodis sentio, si quenquam uideor propter eius
 merita, et propter singularia partim erga me ipsum,
 partim uerò maximam erga sedem apostolicam studia
 officii diligere debere, Thomas profectò Felitrensis
 appropinquat, mei et amoris et iudicii, in his rebus omnibus
 pariter partes obtinet. Quòd si ego solus ita sentirem, mea
 enim quod te commendatio aliquid habere deberet, si
 in auctoritate, at certè excusationis. Sed ego mihi sic per-
 fecto, eadem in talem uirum et mente et opinione, cum
 respondet, tum te ipsum imprimis existere. Atque ego mitto
 in splendorem nobilitatemque familie, que summo hono-
 re super in Laurentio Campegio eius fratre ornata atque
 hinc, postquam ipso illo honore fortune et mortis iniu-
 ta spolium est, uidetur ea ab equissimo clementissimoque
 restitui debere. Que tua tamen
 hominis et prudentie consideratio in pluribus iam
 testata est. Mitto etiam literas, iuris ciuilibus Pontificijque
 G scien

scientiam, bonarum artium cultum, in Theologicis rebus
 usum, intelligentiamque penè singularem. Illud est quod ego
 sanctitati tue potissimum in hoc bonum cogitandum pro-
 pono: quod nullus eo in Rom. curia publicisque negotiis la-
 boriosus, fidelis, diuturnus, iustus, his quàm plurimis
 annis uersatus est: cum interea in tanta uarietate rerum
 gerendarum, nemo unquam illius superbiam, nemo au-
 rium, nemo negotiorum quæ is suscepisset neglectum, ni-
 mo ullam uel minimam suspicionem criminis in eo auer-
 uit. Variis laboriosisque muneribus diutissime exercitiis,
 libellis postulatisque supplicum aut subscribendis, aut re-
 rendis: causis litigantium committendis, iudiciis da-
 dis: regendo quoque et in officio continendo sanctam
 ordinem in quo horum munus non egregiam fidem pro-
 dentiam, abstinentiamque præstitit? Tanta in audiendis
 minibus mansuetudine, in expediendis negotiis diligenti-
 in rebus omnibus integritate et innocentia, ut prædam
 in eo exemplum uerissimi et optimi magistratum, a se
 apostolicæ ministri, fuerit constitutum. Quod quidem
 exemplum Pater sancte abs te pro tua gratissima et
 admirabili sapientia, merito honore afficiendum est.
 Etsi enim caput ipse es totius orbis, tamen propinqua
 coniunctius urbis Romane es caput: in quo tuo præcipuo
 corpore, membra quæ præstantiora sunt, benèquæ
 ornare debes: ut inde animi uoluptas ad nos, ad te
 iudicandi laus perueniat. Quamquam non his solum
 causis Thomas Campegius sanctitati tue debet esse
 commendatus: sed ex eis quoque laboribus et operibus, quæ
 peculiare tibi præstitit. Toties abs te in legationibus
 suis non solum difficiles et asperas, uerum etiam pericu-
 losas: tam nudis negotiis, curationibusque præfuit: quæ
 Lib

liberum inquam periculum uel refugit, quo sanctitati tue
 nunquam illi addictus toto et corpore et animo deserui-
 rei cum quidem ad mandata omnia peragenda, solitam
 famulam ipse semper et diligentiam et integritatem:
 meam autem unius tue sanctitatis, non suam, extulit.
 Solam omnia commemorabo. (nota enim tibi sunt) Tan-
 tum ego dumus amatorque Romae curiae, illius honestatem
 in domo cordi habens, orabo atque obtestabor ipsius cus-
 todiam, et Principem quidem, non solum potesta-
 tem, sed magis etiam omni illa quae isthuc plurimum potest,
 plurimum ingenij, electissimamque sapientiam, ut in Feltrina.
 Episcopo, doctissimo, iustissimo, laboriosissimo, et nos
 omnes qui uirtutibus fauimus, et ipsas uirtutes, et Ro-
 manae imprimis curiam, proprium ac precipuum corpus
 tuum, quae illius honore ornari se arbitrabitur, hocque im-
 perium postulat atque desiderat, tibi habeas commendatum.
 Deum Deum sanctitati tuae omnia semper prospera et
 felicia largiantur. Ex Feliciano Carpentorastren. die oct. VI.
 Id. Augusti, M. D. XLIII.

IAC. SADOLETUS CARDI-
 NALIS PAVLO III. PON-
 tifici Max. S. P. D.

Acepi sanctitatis tuae literas, per quas illa dignum me
 Aduer, quanquam nullius admodum pretij hominem,
 potius tamen ac si momenti alicuius futura sit praesentia
 illi tua, ob haec Reipubl. tempora, ad urbem Romanam
 misere. In quo quantum mihi officij onus impositum sit,
 non intelligo. Sed ego paucis ante diebus scripseram Am-
 plissimo Cardinali Farnesio, rogans eum, et obsecrans,
 ut si quid uale accideret, ut uocarer: mihi ipse apud sancti-
 tatem,

tatem tuam testis esset, cupidum me quidem esse potest
 et obtemperandi: sed ob domesticas multas magnasque
 difficultates, hoc tempore nullo modo uenire posse. Quam
 quidem, qua diligentia atque humanitate est, officio sanctum
 esse non dubito. Et si non uidetur egere hac causa apud san-
 ctitatem tuam testibus. Sed tamen quoniam saepe hoc mihi
 contigit, ut uocarer: egoque maiorem in eo uoluntatis tue
 quam incommodorum et difficultatum meorum rationem
 habui, ipsisque propterea etiam magis nunc oppressus teneor
 cogor nunc necessario omnem meam causam eidem sancti-
 tati tue breuiter exponere: audacius fortasse, quam ad
 humilitati meae, aut summae illius amplitudini conueniat.
 Sed opinor illa admirabilis humanitas, quae tuam uocem
 ornat augetque dignitatem, faciet, ut quod audacter ego
 uideor, id nec temere, nec inopportune agam. Dico igitur
 non latuisse sanctitatem tuam meorum praeteritorum et
 sum omnem temporum. Nemo enim te neque ad intelleg-
 dum acutior, neque ad iudicandum sapientior unquam fuit.
 Non latuit ergo te, cum fungerer negotioso et saepe bono
 fico munere apud duos summos Pontifices, magnasque
 eo pecuniam, magnasque diuitias honeste comparasse pos-
 sem: neglexisse tamen: multoque maximam illius temporis
 partem gratis me Reipublicae et urbanis, adueniensque omnibus
 seruiuisse, quod in me nullam cupiditatem questus atque lu-
 cri natura ingenuerat. Pronuntiatus sum a Leone Episcopo
 cum essem absens. Hoc quoque meministi profecto san-
 ctitas tua, recusasse me illud onus quoad potuerim, et quod
 tam ac priuata uitam honoribus semper praeferebat.
 Honores enim ego tum, non honores, sed tanquam compo-
 des liberioris uitae esse existimabam. Non multum post
 ueni ad ecclesiam meam, cupidissimus in ea perpetuo

e potendi
 magnas
 se. Quen
 o sanctan
 apud san
 e hoc ian
 untatis ius
 rationem
 sus tenor
 tem sancti
 quam ad
 conuicia.
 in nomine
 ceter ager
 Dico igitur
 orum an
 intelligi
 quoniam
 tas boni
 gnanti et
 caritatis
 tempore
 q; omnia
 us a quo
 ne Episc
 oseruati
 m, et qui
 re capite
 am compo
 tis post
 a perpetu
 nati

nati. Factus est Clemens Pontifex, is statim uehemen-
 ter me contendit, ut me ad eum conferrem. Itaq; Romam
 transiui. Non potui enim Pontifici optime de me me-
 ritum operam et obsequium meum denegare. Anno illius
 quo in ecclesiam meam redij. Sic enim fueram cum illo
 potius, in quo ille mihi egregie fidem suam prestitit. Urbs
 in nullo post capta et direpta est: meae fortune, et an-
 tiqui regio, et tum quoque iterum in urbis calamitate
 non dissierunt. Adbuc quis fuit locus, ubi aliquod
 non opporuerit studium, rem meam familiarem augendi
 et amplificandi? At ego dico, neq; tunc me, neq; unquam
 mea, neque adeo etiam post, aut pecunia, aut ueste, aut
 opato, aut lautiore aliqua suppellectili ornatum instru-
 tum fuisse, sed nec desiderasse me ista confirmo. Stulte
 fuisse, sed tamen solutum animum ab his cupiditatibus
 libere ualde me iuuabat. Tantum annis illis decem, quibus
 in mea ecclesia commoratus sum, redditus annuos meos
 integros expendebam: ita, ut uertente anno, nec
 defici mihi quippiam, nec superesset. Non enim ullum
 meum omnino coaceruande pecuniae studium me tenuit.
 Interim sanctitate tua ad summum Pontificatus honorem
 uirginis sublatam, secundo opinor anno ab ea accitus sum:
 id quod, ut debui, statim ueni, continuoq; sum ab ea in
 amplissimum ordinem S. R. E. Cardinalium cooptatus:
 cuius sui iudicii rationem ipsa nouit. Equidem quod ad me
 attinet, nec meritis ullis, nec uirtutibus meis dignum me
 in honorifico eius iudicio, et tam eximio honore unquam
 oblatum sum. Quo etiam maior tibi à me gratia debe-
 tur: prorsus tanta, ut si uitam pro tuo honore dignitateq;
 posuissim, ne minimam quidem partem eius beneficii sim
 expectaturus. Accessit cum ego aegrotarem, cognossetq;

sanctitas tua multis rebus me egere, ut suo illo excelsio et liberali animo commota, magnificentissimum donum mihi mitteret, presentem pecuniam satis grandem, et preterea subsidium centenium aureum nummum in menses singulos ex fisco suo constitueret. Quia ego tam singulari et eximie benignitate ac liberalitate penitus attonitus permansi. Atque hic est locus, Pater Sancte, in quo ego aliquantum herus qui tam duro et agresti animo tum fui, ut potuerim illud honestissimum, mihi quidem certe opportunissimum, et necessarium donum recusare. De quo etiam nunc rogo et deprecor sanctitatem tuam mihi ut ignoscat. Non enim profectò aut peruersitate ingenij, aut moris naturæ uetumacia in id rusticitatis sum lapsus: sed quod cum statueram, meorum sacerdotiorum fructibus dumtaxat uere, nihil pecunie extraordinarie capere, quodcumque aut undecunque unquam mihi obuenisset. Itaque constantius illius meae sententiae retinere uolui. Quod siue rectè siue perperam, certè nihil unquam postea sum affectum, quod ad sustinendam molem huius tanti honoris, mihi auxilio esse posset. In hoc ergo statu meo, consulo ipsam sanctitatem tuam quid me agere par sit. Si habuisssem à principio subsidia huic tuendo honori necessaria, nunquam ab eius latere discessissem. Non inficiabor equidem, meum sit iudicium liberum, me hanc ociosam et inuolutam uitam, omnibus honoribus et diuitijs antelatum esse: sed amor, officium, ipsaq; cupiditas referenda gratiae, affixum me tibi semper tenuisset. Nunc tenuibus fortunis, perexiguis facultatibus, re idonea nulla satis instructus, quomodo isthac ueniam, ne cogitare quidem possum. Quod si tanti ipse me facerem, ut meam isthic operam presentemq; auctoritatem uel mediocriter utilem fore arbitrarer,

excesso
onum mi
r preterea
singulos
eximia
nisi. Alque
um heros
uerim illu
inum, et
ic rogo et
Non cum
re ne con
d da mi
untat
odcumq
onstanti
recti q
affec
t, mihi
ipsum
em a p
quum
idem, s
et licet
telatum
ende gra
uibui
is inf
possum
operam
fore arti
traver

huc, utrum utique quoquomodo possem: nec indigni-
um, si esset perferenda: nec famem, si esset patienda: nec
uriam, si esset obeunda, pro sedis apostolicae et tue san-
ctitatis dignitate refugerem. Sed cum in tanto cœtu pru-
dentissimorum, et doctissimorum patrum, mea opera po-
tius spernacanea futura sit, ego autem impotens omnino
clamendum isthuc sum: rogo, oro, obtestorq; sanctitatem
tuam, velis aliquando mearum difficultatum grauiumq;
tormentorum aliquam rationem ducere. Si occasio dede-
rit, aliqua eius liberalitate, aliquibus subsidijs ecclesia-
stica subleuet, non expectabo dum accersar. Ego met-
cum atero, meq; tue sanctitati ita adiungam, ut nulla
tunc ab eius conspectu et comitatu fortuna me unquam
separata sit. Nunc si non uenero, cum iter mihi iam to-
tus per laudiam faciendum sit, inter tot notos et propin-
quos, et ad eam urbem accedendum; in qua apparatus,
impense, domestica onera; meis pusillis facultatibus plane
insolubilia sunt: spero exquisitum animum tuum iustis-
simam excusationem meam boni consulturum, mihiq; hic
uiuendi ueniam daturum. Quod si ad Consilium, si modo
id futurum est, accedere me oporteret, quae de re ad eun-
dem Parnesium scripsi, nulla harum rerum et difficulta-
tum me impediret. Nam et per ignotos liberum ac sine
rubore iter, et in Concilio frugalitas laudi potius esset.
Quod sanctitati tuae puto accuratè esse considerandum.
Nam si in Germania futurum est Concilium, uerumq; est
id, quod à multis mihi nuntiatur, meum nomen apud il-
las gentes non omnino esse contemptui, cum suspicer, ma-
gis in sanctitatis tuae, et sedis apostolicae dignitatem, se-
dulo forum hominum fore impetus, possem fortasse illhic
q; Deo iuuante, idoneus ad prohibendum aliquid et

moderandum, si eò sponte mea uenirem, quò etiam Cardinales, Galli præsertim, priuato suo nomine ituri cunctur. Sed de hoc, ut dixi, sanctitas tua, si uidebim, cogitabit: cuius uoluntati omnes meas rationes cogitationesq; permitto. Ego quicquid sum, quantulumq; possum et uleo, Deo primùm omnipotenti, eiusq; sanctissime Christiane fidei: deinde sedis apostolicæ et tuæ sanctitatis nuni, honori, dignitatiq; deuoueo totum ac dedico. Quo eodem officio multos doctiores, grauiores, prudentiores habitura est sanctitas tua: fideiorem quidem certè, et officiosorem quàm me, neminem. Deus sanctitati tuæ omnia sua uota optataq; secundet. Carpentoracti, XII. Calende Februarij, M. D. XLV.

IAC. SADO LETVS CARDINALIS
PAVLO III. PONTIFICI
MAX. S. P. D.

Hodie cupienii mihi accedere ad sanctitatem tuam, coramq; illi dolorem meum daclarare, quem et in domestico mærore et incommodo accepissem, qui præsertim etiam ad me ipsum mæror, propter eximias persistentissime illius scemine uirtutes, meamq; in illam et in liberos obseruantiam, beneuolentiamq; pertinere: in hoc ita esset responsum, nolle sanctitatem tuam silentio et cogitationes suas interpellari: uisum tamen non dnum est, hoc quicquid esset mei sensus et animi, ad ipsam scribere, et quod præsens non potui, id per litteras effundere: ut hominis amantissimi, et tuæ sanctitati deuotissimi officio aliquo fungerer. Quanguam hoc ipsum imprudens mihi dubitandum esse uideo: utrum mæritum tuum loquere uerbis, an constantie eiusdem, animiq; uirtuti grati

laudatam. Cùm enim amissa tali filia, qualem tot & tam
 ornamentis præditam, uirtutis, ingenij, humani-
 tatis, prudentiæ, nostra non alteram extulisset ætas, nos
 huiusmodi sanctitatem tuam maximo dolore afflictam,
 & pæpe afflictam esse arbitraremur, essetq; ei tunc di-
 uinis facienda: nihil ipsa tanto uulnere retardata, in
 cunctis omnibus sese dedit, obiitq; ea, quæ ad reli-
 gionem & summum Deum pertinebant: neque eorum
 obsequia, qui ab ea aliquid petebant, deuittauit. Talem de-
 in se omnibus in rebus præstitit, uoce, uultu, sermonis ani-
 mi formidate, ut miraremur cuncti, mutuoq; inter nos quæ-
 rere, quò nam telum illud abiisset, quod tam ualide im-
 pulsus in tuum pectus à fortuna uidebatur. Sed profectò
 nihil se habet, ut nullum sit munimentum nec animi, nec
 corporis, sapientia præstantius: qua sanctitas tua complu-
 ris iam amos, socia, & adiutrice consiliorum actionumq;
 forum omnium cum sit usa, non est quòd uereamur, ne
 hoc nouo uulnere & dolori carissima amissæ filiæ cedat
 illa & succumbat. Quòd si tamen, quæ est & naturæ no-
 stræ infirmitas, & humanarum rerum uarietas, altius for-
 tasse in animo tuo iste infedit dolor, quàm ut facillè possit
 uel ratione comprimi, uel ea, quam adhibere in omnibus
 rebus soles, sapientia tolli: putauimus mihi esse faciundum,
 non ut te quidem docerem ea, quæ melius multò ipse nosti,
 quàm quisquam nostrum, nos omnes homines esse, ea con-
 ditione natos, ut nullo habito delectu uel ætatis, uel gene-
 ris, uel fortune, in quemuis nostrum liberam habeat mors
 ipsa potestatem: neque in re quæ certa sit, de incerti tem-
 poris euentu queri nos oportere: si fortè maturius quàm
 expectaremus, accidit nobis id quod casurum omnino scie-
 bamus. Cùm in hoc præcipuè uis prudentiæ maxima insit,

ut ad ea quæ incerta sunt, muniat se & præparet: in rebus autem certis, natura non prudentia, habeat dominatum. Non, inquam, ut hæc & his similia multa commemorem: quæ sanctitati tuæ & longo usu, & doctrina notissima sunt: sed ut tibi redigere in memoriam, quæ nunc maxime instant, quæ aguntur, quæ premunt, hæc à me opera coniuncta officio, meæq; in sanctitatem tuam pietati q̃ suscepta: si forte animus tuus luctu impeditus, minus hunc nunc animaduerteret. Quod tamen in tanta tua sapientia, tantaq; animi uirtute, nunime est credibile. Sed tamen in hac orbis terræ perturbatione, cum alienatis tot gentibus, insensis multis regibus, dissensione de rebus diuinis & humanis ubiq; fere gentium excitata, atque commota, per tota rerum meliorum in unius sanctitatis tuæ auctoritate, prudentia, consilioq; reposita sit: non decet professio animi, qui maximis uulneribus Christianæ Reipublice medendis atq; sanandis, Dei hominumq; consensu idoneus qui præficeretur iudicatus sit, paruis ipsum ictibus fortius commoueri: & in quo Pontifice grauitas, & temperantia & rerum omnium moderatio, sedem ac domicilium constituisse uisa est: in eodem uulgares hæc & quotidianæ animi imbecillitates, non inesse quidem (non enim ueritas, nec mea unquam opinio huic uerbo assensura est) sed tamen tanquam insint, ab ignotis rerum commemorari. Quæ quidem commemoratio mihi sanè quàm molesta est. Siue enim magno dolore (ut nonnulli prædicant) afficiam, non possum non propemodum æque atq; tu pro mea uoluntate, & in illam mortuam beneuolentia dolere. Siue hoc ut cætera, moderate agas, & per se molestum tamen mihi est, summi Pontificis uirtutem singularemq; animi magnitudinem, in aliam ac debeat partem ab imp

aret: in te
eat dominu
comuncu
rina notifi
ue nunc no
à me opera
a pictur q
, minus be
a sapientia
ed tamen a
ot genibus
iun et ho
mon, per
auctoritate
fecto alen
Reipublice
usu idoneu
us fortune
imperanti
ilium co
quotidian
im nec no
ura qd
memorari
olesta qd
afficiat
mea in te
eneuolen
perferre
utem su
at parca
ab imp

imperitis accipi. Sed ego, si rectè noui, (ut mihi quia
dumcor) quæ sit mens tua, quæ totius uite ratio, quæ
concede seruandeq; grauitatis: & cum considero te
quis nosse, quid à te expectetur, qui sit in te oculorum
omniumq; nostrorum coniectus, quàm omnia à nutu tuo
et cetero pendeant: nullo modo dubito, quin postea
quæture & amoris exiguum quid dederis, tantum
reddet, quantum & humanitas postulat, & ipsa planè
spem nequit recusare, ad pristinam tuam animi ma
gnitudinem reuersurus: & omisiss his omnibus, quæ pos
sunt & quorumlibet hominum communia, ad id quod
tibi est singulare & proprium nempe orbis terræ, &
Christiani generis tutelam, regimen, procurationem, ce
lestem rediturus sis. Cum præsertim illi, quam lugemus
mor, nihil euenerit triste nec acerbum. Sed qua uirtute
diuiter nos uersata est, cum & gratiam qua plurimum
habet, & ingenium quo admirabili erat prædita, &
per quibus egregie florebat, ad subsidium impotentium,
ad tutelam uiduarum & pupillorum, ad gratificationem
eorum qui ad eius opem auxiliumq; confugissent, semper
seu conuerterit atq; adhibuerit: eadem uirtute sibi ad
eternam fruendam beatitudinem munierit uiam: & ues
te de domo in meliorem domum, sic è terris in cælum,
Dei illam clementia excipiente, migrauerit: eiusmodi sobo
le filiorum relicta, quæ nostrum omnium spes atq; opinio,
et formæ autem nota iam atq; perspecta in plerisque excel
lentiaq; eximia uirtus, tali dignos matre, tibi auo suo ius
culos, nobis omnibus gratos & uenerabiles reddit. Quæ
omnia Pater sancte tibi debent esse solatia doloris, firmas
animi, monumenta diuinæ erga te indulgentiæ & bon
tatis, ut cum hæc sanctitas tua meminerit, suisq; cogita
tionib

tionibus proposuerit, referat se ad suam ueterem atq; perpetuam firmitatem animi atque constantiam, quemadmodum & nos precamur, & reipublicæ tempora imprimè requirunt & postulant. Vale. Romæ, VII. Calend. Iunij.
M. D. XLV.

IAC. SADO LETVS CARDI-
NALIS, PAVLO III. PONT.

MAX. S. P. D.

CVM multa sint indicia diuinæ erga sanctitatem tuam beneficentiæ, summæq; liberalitatis: tum nullum est præstantius, quàm quòd eodem dono nunc Deus propagationem familiæ tuæ, & publicam pacem ac tranquillitatem est complexus. Geminis enim pronepotibus ex summi Imperatoris filia, & nepote tuo in lucem nobis editis: addidit ille quidem decus generi, ornamentum familiæ, subsidium nomini, cuius recens hic partus perpetuitatem quandam denuntiat: sed in tanto priuato sanctitatis tuæ commodo, illa etiam maior in ipsius animo letitia infundet, quòd omnibus iam suspicionibus penitus elisis, quæ nos sollicitos aliquandiu habuerunt, communi Italiæ periculis & otio à Deo est consultum. Duorum enim maximorum principum sanguine in unum genus, unamq; prolem deriuato, atque conflato, animos quoque eorundem in unum sensum confluere necesse est. Qui sensus, si tuæ sanctitatis consilia ualebunt, sicut certè ualitura sunt, ad tranquillitatem publicam, ad quietem Italiæ, ad conseruationem populi, cuius ipsa tutrix semper fuit, sine dubio spectabit. Quare agimus quidem gratias præpotenti Deo, qui te hoc tanto, & tam eximio dono est profecutus. Facit enim mea in sanctitatem tuam obseruantia, ut nihil tibi prospere

atq; per
quemadmo
a imprimi
lend. Iunij

R D I
T.

statem tuam
nullum est
prope
quallum
summi in
editi: ob
m familia
petunt
ritatis tu
titia in
religijs, que
italieque
ximorum
olem de
a in unum
sanctitat
ranquib
onem po
pectab
, qui te
cit enim
prospe
rum

rum et fortunatum accidat, cuius non sim ego particeps.
Idcirco etiam ob eam rem maiores, quod cum tanto
in beneficio, publici quoque boni beneficium coniunxit.
Hec vero dubium nobis est, quin sanctitatis tue letitia,
quæ illius animo ex hoc expectato atq; exoptato partu
meritoq; exorta est, hac re longè sit cumulator: quod,
quæ ingenio, et qua prudentia prædita est, uidet pla
us et prospicit, suum hoc priuatum gaudium cum pu
blici utilitatibus esse coniunctum. Etenim habet obsides
in Republica duos duorum præstantissimorum Princi
pum liberos, qui utranq; nobilitatem in unum genus iun
gunt, qui spondent pollicenturq; nobis omnibus, immotum
pacem, securum otium, animorum concordiam Romæ et
Italiae fore: quibus quidem muneribus nullum nobis à
Deo hoc præsertim tempore, accidere potest optatius.
Quapropter gratulor equidem sanctitati tue, quod eius
munitiones, commoda, Deo immortalis curæ esse intelligo.
Id in hac felicitate magis etiam illi gratulor, quod non est
ipsa commodum à publica utilitate seiunctum. Quod si
beneficia Dei immortalis erga te tanta iam sunt, ut uidea
tur mens hominis nihil amplius posse desiderare: erit
quoque tue curæ et prouidentie, ea que bene cæpisti, de
tolendis beneficijs, de sedandis discordijs, de bonis mo
ribus, castaq; religione in Christianum nomen, ordinesq;
præsertim ecclesiasticos reuocanda: ita gubernare, regere,
alacritatem deducere: ut quoad homini fas est, par tot di
uinis et singularibus donis abs te gratia relata esse ui
deatur. Deus in sanctitate tua suam benignitatem
perpetuam conseruet. Romæ, 1111.

Calendas Septembris,

M. D. XLV.

I A C.

IAC. SADOLETUS CARDINALIS,

GVIDO ASCANIO SPORTIAE

S. R. E. CARDINALI,

S. P. D.

Cum tantum in te habeam fidei, quantum et tua pro-
 sens probitas, et ad omnem egregiam ac praestantem
 magni hominis facultatem expectata uirtus habere me boni-
 tatur: egoque pro amore et obseruantia qua te prosequor,
 non me indignum ducam, cuius tu aliquam habeam et bo-
 noris et uoluntatis rationem: his de causis adductus, suscipio
 onus populo hosce meos tuae amplitudini commendandi.
 Quos ego quidem uere paterna beneuolentia complacui:
 proque eorum salute et commodis laboro, etiam aliquanto
 acrius, quam pro meis. Sed sine uobis, hoc est, sine animo
 optimo et sapientissimo Principe, et sine tua apud eum
 autoritate et gratia, parum ipse per me prodesse illis pos-
 sum. Ita confugiam ad uos necesse est: quos tamen non do-
 bito fore ad omnia quae aequa postulabuntur paratissimos.
 Atque hi quidem populi legatos ad Urbem mittunt, qui ab
 uocatis sibi peritis isthuc rerum, Pontificem doceant, quo-
 bus maxime rebus nunc egeat prouincia. Quae quidem
 nullum grauius incommodum patitur, quam ex Iudeorum
 maximis priuilegijs, concessionibus, beneficijsque, maxime
 grauius hic uexant et populantur Christianos. Neque so-
 lum cladem et miseriam his populis afferunt, sed et
 transalpinas etiam nationes ordini nostro, et nomini, in-
 famiam non mediocrem: quod te ipsum ignorare certum scia.
 Non enim ingenua tua mens, et uoluntas bonitate praedita,
 hanc tantam iniquitatem ullo pacto ferret. Sed tamen quo-
 niam tuum nomen in diplomatis praescribitur, tuque uideri
 esse indigne huius rei autor: non putavi alicuium a fide mea
 ego

r tua pro
rastantem
re me bon
prosequi
et bo
us, fufcipio
mendandi
impletur:
aliquando
ne autem
apud eum
e illis pos
n non du
nificatio
t, quid ab
eant, quod
e quam
deus: qui
tanti,
Neque fo
sed apud
mini, in
eris fici
predia,
men quo
q; uideri
ide me
coq;

cuſq; officio quod tibi debere me intelligo, ficere te de his
miseriorem: teq; uel monere pro etate, uel rogare pro
fama mea in te obseruantia, ut hæc animaduertens, hæc
bonæ existimationis, et fame, ac dignitatis tue ratio
non: nec tuum nomen in re tam inhonesta interponi sine
re: nam quid est turpius, quam tãto opere suffragari Iudeis,
contra Christianos: et eorum causa ius, æquitatem,
iustitiam religionis, pauperum iniurias, calamitatesq; ne
ſciat! Cui præsertim pateat omnibus, et perspicuum
habeat, quod Iudeos efficiat tam ualde gratiosos. Ego,
quæ laudi tantum faueo, ut non plus certe meæ, quicq;
et spero ipse de te, et cæteris sum auctor eadem sperandi,
in nostro collegio, et amplissimo ordine, magnum
et præstantem auctoritate uisuros
et præcipio ea abs te iaci iuuentæ tue fundamenta, super
quibus postea ampla dignitatis moles extrui possit. Quæ
per hoc animo fretus, et liberius hæc ad te scripsi, et
non dubito, te in optimam partem omnia accepturus
me esse. Extremum est, ut te orem, ut horum meorum po
pularum commodis et saluti tua benignitate et gratia fa
uas, et suffragere: quod mihi à te futurum est rerum o
mnium grauiſſimum: Præstantissimæ omnium feminarum
uirtutis, quam ego in summo honore habeo, ac mirifice
ob plurimam quaeso dic meis uerbis salutem. Vale. Cara
patraci, Prid. Non. Octobr. M. D. XXXIX.

IAC. SADOLETVS CARDIN.

QVIDO ASCANIO SFORTIÆ

S. R. E. CARDIN. S. P. D.

Ne litteris, quas proxime à te accepi, quibus mihi de
te et negotio Iudeorum diligenter respondes: sic imago

tota

tota uirtutis, ingenij, et probitatis tue expressa est, et
 ego, qui te mirabiliter diligo coloq; sepius in eam intue-
 mihiq; de eo quod iamdudum feci de te iudicio gratulan-
 tuas etiam atq; etiam literas, et in illis te absentem, animo
 et beneuolentia sim exosculatus. Video enim atq; perspi-
 cio, quod mihi maximè in optatis est, id genus, eamq; fami-
 liam, cui ego omnia mea honore atq; uitæ ornamenta refo-
 ro accepta, non solum florere uirtute et prudentia mi-
 rum natu, eorum uidelicet, qui res summas administrant
 sed habere etiam in liberis et adolescentibus paratam co-
 tissimam spem, nihil eos à parentum grauitate et sepius
 esse defluxuros. Quod mihi, qui uobis non minus sum
 quàm si ex meo sanguine essetis geniti: quicq; omnia
 officia atq; studia uobis et laudi ac dignitati uestra pri-
 tus addicta esse uolo: non sperare solum de uobis, sed et
 periri iam, et re ipsa nosse, iucundissimum est. Facili enim
 indicant literæ tuæ, uerissimumq; dicunt testimonium, in
 iusmodi tu ingenio, et qua nature bonitate præditum sis.
 Sed hæc et aliàs dicta sunt, et sepius, ut uideo, dicuntur.
 Quod ad rem ipsam et ad Iudeos pertinet, noli quæ-
 existimare, humanissime Sfortia, me quicquam illiusmodi
 rerum abs te ipso unquam profectum putasse: noui enim
 integritatem, et ingenuitatem tuam: nec sum tam in-
 quus, ut cuiquam uitio uertam id, quod ab illius deo
 iudicem culpa. Alios quosdam suspicatus sum, neq; tam pro-
 cul suspicor, ad suos, et sibi non insolitos quæstus tuo no-
 mine fuisse abusos. Quod cum in aliquam notam recideret
 tui honoratissimi, et mihi charissimi nominis: pro meo
 amore erga te, proq; ea qua tuam amplitudinem profectus
 obseruantia, existimaui libere tibi à me hanc suspitionem
 et querelam deferri oportere. Quare quem tu in me
 litera

lare stomachum, aut quam tecum grauiorem dicas expo-
 sitionem non intelligo. Scripsi equidem commotiore ani-
 mo: acrim non iracundia adductus, quæ mihi nec admo-
 dum aliena aut familiaris est: & in te certe semper exis-
 tit non iniusta solium, uerum etiam inepta: quo utroq;
 cum plurimum me abesse cupio. Sed meum animum mi-
 serum mouerat eorum, quibus non in pecunia & bo-
 na (nam ut esset aliquo modo tolerabile) sed in libertate
 & corpore, ab hoc improbiſſimo hominum genere quoti-
 dianæ iniuriæ uidebam. Porro quorum salus mihi
 alieno inquam parenti & pastori est concredita, eorum
 in commodis & calamitatibus permoueri, mirum ne
 quidem uideri debet? Et quidem scio obſoleuiſſe iam ma-
 gis potius hec Episcoporum munera atq; officia: ple-
 rumque paſſim & gregis cura negligitur: aliarum re-
 rum maior ratio ducitur. Verum ego clara uoce pronun-
 tiare testificor, me nunquam fuiſſe, neque adeo fore de-
 merito eorum, qui hanc animi labem prope inexpiabilem,
 uideram illam uitam ante conſpectum Dei ſecum dedu-
 ctam uoluiſſe. Satis multis aliorum generum criminibus &
 precor: ab hoc equidem crimine cauebo, quantum
 Deo adiuuante potero conſequi, ut qui mee tutelæ & fidei
 me credidit, non eorum ſalutis & commodorum maiorem
 ſibi curam, quam meorum. Nec uero huius me animi
 & ſententiæ eſſe pariter: tantam exterior in bene agendo,
 & uirtutis, atq; officij ratione ducenda, in eſſe uolupta-
 tem non poſſunt, (crede mihi optime Sfortia,
 quæ ante longe iam prouectus, & multarum ac magna-
 rum rerum uſu diu edoctus ſum) non inquam noſſe poſſunt
 huius animi lenitiam, uoluptatem, pacem, qui ſpiritali im-
 pro populi præſecti, omiſſa cura & diligentia conſu-

lendi commendatitijs suis, ad suas potius priuatas opes, et ad hunc externum splendorem atque fastum studia omnia conuertunt. Quorum quidem cunctorum exitus atq; casus si commemorare nunc uellem, id quod et uerè, et copiose possem facere: equidem uererer, ne ex expistola tragediam uiderer efficere. Quare ab hoc toto genere sermonis abstinbo: tantum te rogabo atq; hortabor, ut quam spem et expectationem tuæ præstantis eximieq; uirtutis, tuq; futurae summae amplitudinis nobis excitasti: eam tu speres in nobis, et in cæteris omnibus, præclare semper agendo, et uirtuti ac ueræ dignitati seruiendo, tueri, augere, confirmareq; non desinas. Quod tibi futurum est (ut etiam dixi) in omni et fortuna, et uarietate temporum, maximum, tutissimum, iucundissimumq; persuegam, ut ut reuertar ad Iudeos, quod illi ferri et sustineri quod nos debeant, fateor Christianæ hoc esse humanitatis: est ita nobis à sacris patrum decretis præscriptum. Qui si priuilegijs etiam manendi sunt, ne afficiantur ipsi iniuriæ: niantur sane: nihil ego in hac re magnopere repugno. Tu enim hominibus insensus sum, sed hominum filiorum. Ut uerò ad inferendas ultro iniurias, et ad circumuadendos, euerrendosq; Christianos, tot quotidie decretis confessionibusq; instruantur, atq; armentur: potest ne hoc ad hominis rectitudinem et pretio ac pecunia non contumacem, æquum esse arbitrari? Liberius tecum loquor, quod te oportet omnis omnino in hoc genere suspitionis esse dubito. Quid enim mihi tua probitate, moderationeq; prospectus? Sed habeo quos timeam, quos etiam facilius designare, quam exprimere oratione possam. At mors iam inueteratus est, talibus Iudeos priuilegijs ornare et fulciendi. Scio, et noui: uerum tamen idem ego et uideo et

propter huiusmodi morem, aliosq; multos similes, or-
 bitate populos, et prouincias iam permutatas, ab istius
 sacre sedis nomine et fide defecisse. quas utinam cetera
 non sequantur, quod ne accidat, paruula modò aliqua muta-
 tionis Principum facta, uehementer cogor pertimescere. Sed
 nunc de his. Ego si in meis literis, aut prioribus, aut in
 illis quae nunc scribo, aliquid inest dictum inconsideratius,
 quod animo tuo minus accidat gratum: peto à te, mihi ut
 excusetur. Non enim animo ledendi quæpiam, teq; omnium
 meum, quem incredibili quodam amore et plane optima
 munus prosequor: sed studio subueniendi meis, quibus
 in sanctissime necessitudinis uinculo obstrictus, liberius
 uerbum cogor scribere. Quæ libertas si imprudentia ap-
 pellanda est, non obstabo quin ita appelletur: dum ea cum
 pietate, et cum pastoris boni officio intelligatur esse cohe-
 rente. Et si tua quidem naturæ bonitas ut confidam facit
 ut preces et postulationes à te in meliorem partem ac-
 cepta fuisse: qui mihi liberalissime rescribis, te et datu-
 ra parte operam, et apud Pontificem Max. curaturum,
 et fructum posthac et cautiùs cum Iudeis agatur, quoniam
 illis aliam sit. Quam ego tuam promissionem in earum
 tuarum uero repono, quæ mihi charissime et iucundissi-
 ma sunt. Non enim ea solum mihi spem facit, forte tua ope
 et auaritia populi mei melius consultum: sed eadem id
 infusa, quod ego de te et sentire et prædicare libenter
 soleo, magnum in te nostro ordini ornamentum, magnos
 et fructus aliquando ad Christianam Remp. esse uentu-
 rum. Quorum utrumque nobis ut ex sententia eueniat, et
 tu operam dabis, et ego Deum assidue obsecrabo. Sed
 hoc hactenus. Meum erga amplitudinem tuam studium,
 magis quam in omnes tuos uoluntas, bonosq; præcipuus

in lectissimam omnium feminarum matrē tuam, perpetuo
vobis constabit. Vale. Carpent. Prid. Id. Ianu. M. D. XL

IAC. SADOLETUS CARDINALIS

GVILDO ASCANIO SFORTIA

S. R. E. CARD. S. P. D.

ET si acceperam iampridem à te literas, quibus mihi
significabas, negotia huius provinciae, quae pertinet ad
Iudeos, ita per te confecta, easq; Iudeis esse ulcendi legi
impositas, ut nihil iam nos posthac, quod hoc nomine pos-
mus iure conqueri, habituri essemus: tamen in me-
mea, quam ex eis literis cepi, letitia, assiduāq; cogitatione
tuae uirtutis, quae mihi in animo semper infixā est, alia
adhuc nihil rescripsi: non negligentia, sed ualitudinem
datus. Nam cum tuae essent eo tempore mihi allatae literae,
quo contigit ut minus belle me haberem: postea uero quā
melius mihi esse coepit, esset iam in expectatione lega-
rum reditus, qui harum rerum agendarum causa Romam
misi, de suo iam ex Vrbe discessu literis significarem, quo
modisimū duxi eos ante audire, quā ad te scriberem. Quae
ut tandem aduenerunt, ad V. I. Calend. Iulij, omnibus nobis
expositis quas in Vrbe gesserāt, diplomataq; prolati, quae
ibidem obtinuerant: maximas apud suos ciues gratias opor-
runt. Primum Pontifici Maximo, cuius iustitia, clementia,
sapientiam, summis in coelum laudibus extulerunt. Deinde
tibi, quo uno autore adiutoreq; potissimo perfectum esse
xerunt, multis cōtra nitentibus, et pro Iudeorū causam
ter pugnantibus, ut aduersus equum atq; bonum, contraq;
commoda et salutem Christianorum, nihil Iudeorum quo-
tia, nihil importunitas, nihil pecunia, nihil promissio domi-
rum largitionūq; ualeret. Quā ego laudē tuae innocentiae
rissimāq;

nuncq; uirtutis, ista praesertim aetate tua, hisq; hodiernis
 uerbis, omnium honoribus atq; fortunis longe anteponen
 do iudico. Itaque mihi credas uelim cum magna uoluptate
 quere, legatū talia commemorantibus, ex laetitia et gra
 tulatione meorum ciuium, quos, uerè dicam, patrio animo
 et Christiana charitate amantissime complector: tum il
 li mihi etiam magis ad nouam quandam et singularem
 incanditatem ualuit: quòd te in cuius amore et be
 nediectio ardens sum, quem colo atque obseruo, habeoq;
 super in intimis meis mihi propositum sensibus, iustissimam
 uidebam gloriam consecutum, non solum equitatis et
 integritatis, sed singularis etiam constantiae, eximiaq; animi
 uirtute. Etenim quid uel in bona ratione firmitus ea mente
 et uoluntate dici aut cogitari potest, quae honestate sibi
 ipsaq; proposita, nullis hominum artibus et machinis
 incho sensu se dimoueri passa est? uel ea iracundia et
 impetione animi generosius, qua tu iure optimo indensus,
 eorum interpretationes et additamenta, qui diplomatis sen
 tentiam ad commodum Iudeorum detorqueri ualebant,
 clauo sumpto obliterasti, omniaq; ad splendidam et ue
 ram rationem redigi uoluisti: cum tu homo adhuc adoles
 cens, fortune quidem muneribus insigniter ornatus, sed
 uere bonitate ingenioq; ornator: senum uerbo et ui
 tiis, tua prudentia corrigeres: nec uirtutis tuae lumen alio
 rum tenebris commaculati sineres. Ac, ut de ipsa ratione
 uere aliquid loquamur, si maioribus nostris, sanctis illis
 et laudis uiris, non solum uerū pietatis et religionis testi
 monia, sed etiam doctrinae et summae sapientiae tribuimus:
 maior legibus illis, quas de Iudeis illi constituerunt. Quòd
 hoc sunt praeterea amplius Iudeis data, concessa, permissa,
 haec ipsa se ostendunt quibus è radicibus nata sint: cum

perspicuam sit apud omnes, non fuisse illa equitate impe-
trata: sed nescio quo pacto, occultis certe artibus, et tan-
quam cuniculis obtenta. Quid est, quod isti tam diligen-
ter exquirunt mala iura Iudeis, qui in Christianis optima
prædita, et profligata iacere patiuntur? Neque tamen
is ego sum, qui ad antiquam illam continentiam, seuerissi-
mamque rationem redigi omnia contendam oportere,
plane enim intelligo hoc contrarium esse temporibus: nec
facile mores nostros posse pati id quod plus diuini in
quam humani contineat: ideoque Dei misericordie am-
plior apud nos est locus, quod delicta seculi etiam cri-
briora existunt. Sed tamen modus omnibus in rebus, et
modestia, quedam seruanda est. Si sit dandum aliquid
Iudeis, semper ita detur, ut ne aperte Christianorum
commoda oppugnemus: ut pupillos, ut uiduos, ut boni-
nes rusticos et simplices, ceterosque item, qui cum bo-
nore corporis uictum sibi, et liberis, suis manibus qua-
runt, uel egestate uel inscitia paratos decipi, ab eorum
insidijs et circumscriptionibus custodiamus. Et si hoc
meum quidem optatum seruum iam est: sic enim omnia
hec genera hominum oppressa hic atque obruta esse Iudeo-
rum sunt, ut nisi subsidio fuerit tua uirtus, et Pon-
tis optimi sapientia, pecuniarum Iudeis debitum et
actio sine maxima clade et uastitate totius prouincie
fieri nullo modo possit. Quamquam et tu bonæ ex parte
his malis prouidisti: et nos ad eundem Dominum et
patrem, non modò nostrum, sed totius nominis Chri-
stiani confugiemus, ubi res postularit: cuius tantam ho-
nignitatem atque iustitiam in his ipsis curandis de quo-
bus agimus prouincie uulneribus paulò antè experti su-
mus. Nunc cum res hoc tempore in optimum locum Pon-
tificis

ipsi Maximi beneficio, & tuo simul adducta sit: po-
 tuiſſet, dignis certe multis ob causas quorum magna
 habetur ratio, uel ad remunerandum eorum fidelita-
 tem, uel ad ueſtre benignitatis exemplum, quo quidem
 circumſectis undique huic regioni maximas nationes com-
 muni neceſſe eſt, optime ac liberaliſſime à uobis ſit
 uolum: reliquum eſt ampliſſime, & mihi omni ra-
 tionis ſortia, ut quæ bene acta & conſtituta
 ſint, nulla apud uos cuiuſquam machinatione labefacten-
 tur. ſcio fore non paucos, qui Iudeorum pecunia con-
 ſuſi (nulla enim alia poteſt ſubeſſe tam iniquo patro-
 nis caſa) hæc ipſa, quæ per uos nobis conſeſſa ſunt,
 uolunt euertere: non ſolam obliquis uijs, ſed inter-
 du etiam recta, & palam: onera & tributa Iudeo-
 rum exponentes, eaq; uerbis & querimonijs adaugen-
 ti, quæ aſario Principis ab illis inferuntur: quæ de-
 pulere, niſi habeant ipſi creditarum pecuniarum ſuo
 obſtatu exigendi facultatem, Iudei nequaquam poſ-
 ſunt: ut annos ueſtros non ſplendore honeſtatis, qui
 qui nos præcipue ſemper debet ualere, ſed utilitatis
 & lauri mentione commoucant. Quos contra dicendum
 eſt, Iudeos in his regionibus abundare non pecunijs ſo-
 lim, ſed agri etiam, & prædiorum, & horum bono-
 rum quo loco moueri non poſſunt, eſſe ditiffimos, quæ
 boni ad publicum principis tributum perſoluendum abun-
 di ſufficiant. Ad priuata fortasſe tributa nonnullorum,
 uoſſaria illiuſmodi eſt exactio, quæ ut cum iniquitate
 & iniuria impune fiat, iccirco ille clam aliquibus ſup-
 plicatur pecunie. Sed ne hæc imprefentia uerbis plu-
 ra diſputemus: illud à uobis petimus, quod æquiſi-
 tum eſt, ſi quid forte aliquando uenerit in controuer-

flam, resq; aliquas rescindi aut commutari petimus
 rit: ut nos meos ciuibus uocatis, locum illis quoque sue
 tandæ causæ præbeatis. Quanquam non hæc nunc ad
 modum nobis pertimescenda sunt; te patrono & defen
 sore rectissimi iuris, qui & in præteritis rebus tue opi
 niae mentis dedisti documentum, & de futuris factis
 eadem confidamus. Nam per Deum immortalem, si
 excellens aliquod consilium, & magnam quandam so
 pientiam querere studuissemus, quæ his populis rationem
 suæ expediendæ salutis ostenderet, qui potuimus maiorem
 quàm in teipso reperire? Si fidem, uirtutem, abstinen
 tiam, integritatem, tanta ea in te eluxit, tanq; illud in
 causa declarata est, ut laudis tue splendor, non contentus
 iam Italiae terminis, ad nationes externas progrediatur.
 Quorum quidem alterum in tua ista ætate admirabile
 ualde est, alterum in his moribus. Sed ut hæc missa si
 mus, aut in aliud tempus ea reseruemus: ego de meo
 te officio pauca tibi exponam. Tandudum enim est opus
 Sfortia, cum de indole tua & spe præstantissime uiri
 præclarum iudicium feci: porro ea mihi de te quæ
 magis duplicatur opinio. Non enim iam initia in te
 tutis, sed uirtutem ipsam intueor, & quidem expressa
 atque perfectam omnium bonarum artium & partium
 neamentis, quæ uerum tibi honorem & ueram digni
 tem semper allatura est. Nam opes hæ, & diuitie quæ
 tra nos sunt, si animus intus à bonis artibus uacans
 nihil omnino ad nos pertinent. Vna, & sola est uirtus
 integritatisq; possessio, quæ nos faciat beatos. Quam
 iam adeptum esse, in eiusq; possessione consistere, & ga
 tulor tibi, & pro tantis erga populos meos meritis debita
 gratias ago: quas ut aliqua ex parte aliquando referamus

mihi magnopere uidendum & cogitandum est. Nos
 confecta esse concilium totius prouincie conuocaturi
 sumus, ut singula beneficia in medium co[m]muni omnibus pro-
 lant: quo tempore dabitur à me opera, ut quam ad rem
 legibus suapte natura & sponte propense sunt, meis
 canonice hortationibusq; excitentur, ut non obscuro
 sed aliquo indicio eorum grata erga uos uoluntas, &
 accepti beneficij appareat. Vale. Carpentorasti,
 Idibus Iulij, M. D. XL.

IAC. SADOLETVS S. R. E. CARD.

MARCELLO CERVINO EPISC.

Neocastrensi, S. P. D.

Optum mihi à mek est, te Pontificis Maximi benefi-
 cium bonorum consentiente letitia, collegis meis
 optimis patribus libenter prompteq; sententias dicenti-
 bus eum ordinem cooptatum esse, qui maxime istam uir-
 tutem, prudentiam, integritatem, quæ in te est, requirit &
 p[ro]p[ri]e. Quo ego nuntio ita gauisus sum, ut si germanum
 patris meum eodem honore esse affectum cognouissem,
 me tamen ad me gaudium peruenire potuerit. Fauco enim
 ut: & si quisquam est, qui probos & doctos uiros ad
 honores & publica munera prouchi letetur, cum ego me
 esse confiteor. habeo enim arctam, & habui semper, cum
 mea necessitudinem: nec plus ualere apud me sentio san-
 guinis coniunctionem, quam uirtutis. Qua cum tu ex mei
 iudicio egregie sis præditus: cumq; tui mores, pu-
 ber, ingenium, grauitas, semper mihi summe placuerint,
 quæ hoc etiam illustriora sunt, quod artium liberalissimam
 cognitione & scientia sunt ornata, non potui non ma-
 gis, & episcoporum ordini gratulari, & Pontifici

H 5

MAX.

Maximo, Farnesioq; nostro, clarissimo & spectatissimo
iuueni agere gratias, qui talem uirum ad Christiane re-
ligionis gubernacula induxerint: cuius similes quam mu-
tos si haberet nostra aetas, non tam graui infamia atq; odio
apud omnes ferè nationes sacerdotum nomen laboraret.
Vides ipse profectò (potuisti enim iter faciens multa co-
gnoscere) quanta in inuidia simus apud omnes, quanta
te quisque de nostris moribus sentiat. Cui quidem incom-
modo remedium est opportunissimum, si praeficiatur li-
ecclesiarum administrationi, qui ad eas gerendas non co-
piditatem questus, nec popularem pompam & iustitiam
nem: sed fidem, sed iustitiam, sed religionem affert.
Quod quidem Paulus tertius Pontifex maxime enim
quos ego nouerim, Pontificum effecit. Est enim semper
coelum tollenda iustissimis laudibus praestantissimi Pon-
tificis uirtus & uoluntas. Tantum euperem, ut quod ip-
se per sese facit, ceteros quoq; qui habent nominandi faci-
tatem, agere idem, atq; obseruare cogeret. Sed ego in ha-
paulisper digressus sum, ut intelligas Marcelle tibi da-
rissime, quod in negotium, & quam in curam sis uocatus
quam splendidam, quam amplam, quam difficilem (hoc po-
idem tempore) & penè inuolutam: etsi non eges tu quam
cuiusquam admonitione. Veruntamen amor in te non po-
scipere me partes beneuoli certè, si minus necessarij non
toris coëgit. Sed quod extremum est, ego & tibi inq; si
bonori, quem iampridem meritus, nunc demum adeptus es,
& ecclesiae tuae Neocastrensi, quae tam spectatum pro-
dem sit nacta, ualde ex animo gratulor. Deumq; oro, ut
ista res uobis bene feliciterq; eueniat: tuq; maioribus quo-
tidie honoribus dignus existimere. Quod quidem factu
perfacile tibi erit, qui & probitate, & prudentia infren-

tuus: nūq̃ qui te amamus, tue nunquam laudi dignitas
 igitur. Quandoquidem sanctis honestisq̃ consilijs,
 consilio tuo confidimus semper futura, Deus, et fortuna,
 et amor assidue suffragatur. Vale. Carpent. x.
 Id. Octobris, M. D. XXXIX.

II. SADOLETUS S. R. E. CARD.

HIPPOLYTO ESTENSI S. R. E.

Cardinali, S. P. D.

Postquam nuntium accepi de amplificatione dignis
 tui tueq̃ in ordinem amplissimum S. R. E. Cardis
 magno omnium consensu coopatum esse cognoui,
 non capi ex isto honore tuo uoluptatis, quantum et
 mea perennis, ac meorum omnium, ab ulti-
 missis maioribus penè nostris in familiam tuam obser-
 uantia, et fratris tui clarissimi Principis aduersus me be-
 nignitas postulat: cuius ego ita multa signa amoris erga
 habeo, ut ei me deuinctum non mediocriter putem. Ma-
 gnam porro illud meæ in te obseruantia et uoluntatis
 mercedem, quod sub ditione familie uestre omnes mei ser-
 uati, et educati: neque solum hi qui nunc sunt, uerum
 etiam qui fuerunt, et suam ipsi fidem constanter
 et integrè uobis præstiterunt, et a uobis ciuilibus saepe
 honoribus et præmijs, uirtutis causa sunt honestati. Quam
 et necessitudinis memoriam et uetustatem sanctissime
 mihi conseruandam esse iudico. Atq̃ huius mei animi clem-
 entissimus pater tuus optimus esset testis, si uiueret, cuius
 temporibus, quantum salua fide mea mihi licuit, omni
 uarietate rerum nunquam depui: tum fratrem tuum ar-
 bitror non leuia mea huiusce uoluntatis signa indiciaq̃
 præstasse. Sed hæcenus præterita. Nunc quod huius est
 temp

temporis, cum tua uirtus & nobilitas aditum tibi prestatissimo in honore, ad tuam declarandam animi magnitudinem, eamq; uoluntatem, quam erga Christianam Rempub. habes, aperuerit: quæ quidem Respub. si aliàs unquam, hoc cum maximè tempore talibus & uiris, & subsidijs eger primum gaudeo, tibi oblatam occasionem, omnibus ostendendi, quo e genere, quaq; ex disciplina, hoc est, quibus et fontibus honoris, uirtutis, nobilitatis, ad commendationem hominum, famamq; processeris: deq; eo tibi, & generi tuo, nostræq; communi patriæ uehementer gratulor. Deinde polliceor tibi atq; confirmo, me in tua colenda amplius ne, ea semper officia tibi præstiturum, ut nunquam tui cupidissimum atq; obseruantissimum sis iudicatum. Et quoniam diuino quodam consilio in eandem Reipub. gerenda societatem ambo uocati sumus, si tu ad capeffendam Reipub. senatoriaq; munera obeunda dare te uolueris, quod tam imprimis à uirtute tua expectatur, estq; in nostri ordinis hominibus ab Deo omnipotentis præcipue propositum, & sententijs in senatu dicendis rectè & fortiter publice saluti consulamus: promitto me tibi in ea ratione gerendi honoris ita assiduum comitem futurum, ut præcunè semper prudentia & uirtute tua, te meæ quoque societatis, & optimæ in Reipub. uoluntatis nunquam poeniteat. Vale. Capetoracti, M. D. XXXIX.

IAC. SADOLETVS S. R. E. CARD.

PETRO BEMBO CARDI-
NALI, S. P. D.

Puto esse iam maturum aliquid me ad te scribere: non gratulandi quidem causa, nam etsi tue dignitatis amplificatio mihi æque grata & incunda accidit, atq; accides

mibi, quo etiam nomine optimo Pontifici Paulo tertio
 obligationem factum esse confiteor: tamen quoniam
 non infuit in ea, quæ puram et liquidam lætitiā ad nos
 pervenire non sinant, ego ex mei animi senectū de tuo sen-
 sibilis: statui illo gratulationis munere mibi superse-
 dere esse. Idq; etiam fuit causæ cur nullas adhuc ad te li-
 teras mulerim, quod nesciebam quo me potissimum uti ar-
 gūto conveniret. Nunc dimissa mentione tui honoris
 optui, (quem tamen honorem Deum tibi et diuos os-
 tendere nolo) fraterno nostro more atq; instituta
 lepore ad te exarare constitui. Ex quibus nosse posses
 de me, herereq; mibi in animo perpetuam memoriā
 habere. Nihilq; mibi magis in optatis esse quā ut te
 facilius penes, valentē in omnes partes audiam saltem,
 quam tu mature quā ego cupissem congregari, et de
 nostris coram alloqui contingerit. Nam ego quidem
 penuria et penuria ærum rerum omnium, quæ ad
 vitam pertinet, quo incommodo audio Italiam, et ipsam
 Urbem prenu: partim domesticis meæ difficulta-
 tibus impeditus, (ut ea tantum commemorem impræsentia,
 quæ necessitate mibi in his locis consistendi afferunt) in ita-
 lia hoc quo transire non cogito. Quod hactenus quidem
 mihi molestum est, quod multorum amicissimorum et sua-
 visimorum hominum familiaritate atq; conuictu, mibi ex-
 nimis erit, atq; imprimis tuo. Nuntiatum enim mibi est,
 te primo quoq; tempore ad Urbem profecturum esse, atq;
 ibi diuandū mansurum. Qui certē si adessem, et tua
 lætissima consuetudine ipse fruerer, et tibi quoq; ex me
 aliqua voluptates darem. Nunc hanc ægritudinem animi
 et lenem commodis, quæ mibi hic multa nec iniucunda
 apparet: præsertim his quæ capio ex optimarum ar-
 tium

tium studijs, quæ me sola adhuc detinent: delectationibus cæteris aut consenscentibus omnibus, ut penitus iam extinctis. Quanquam quod ad suauitatem amicitie et familiaritatis attinet, multorum mihi amicorum uicem præstat uir clarissimus Polus, qui apud nos complures iam menses: quo homine caue mi Bembe quenquam existimare aut dulciorem in congressibus, aut fideliorum in conspectu, aut sanctiorem in omni parte uitæ optimisq; moribus consistere: præterea summæ ipsum doctrinæ, summiq; iudicii. Sed quid ago? tibi ne ego cum laudo, qui tibi ipsi melius notum est, quam mihi? illud affirmare possum, hoc illi sermones mihi etiam gratiores esse et iucundiores, quibus magna copia et uarietate rerum, de quibus colloquimur, sepe nobis de te in loquendo incidit mentio, in qua uicem commorari solemus: Priuilegio præsertim tuo matris et copiam sermonibus suppeditante. Florebant namque humane à te, tamq; liberaliter tractari, gratissimum est. Ego illum iuuenem non mediocriter diligo: summusque spes sum, fore eum huic seculo et suis temporibus ornatissimo. In quo tua quoque laus non minima futura est: quæ domo tua atque ex disciplina, tale ingenium producat. Proximas tibi sæpenumero apud me per litteras agit gratias. Quare cum tibi ne commendo quidem, uideo enim non esse id necesse. Hoc te scire uolo: quicquid in eum caritatis et beniuolentie tue contuleris, id me existimare me abs te collatum esse. Vale mi charissime Bembe. Copent. VI. Idus. Septembris, M. D. XXXIX.

IAC. SADOLETVS S.R.E. CARD.

FEDERICO FREGOSIO CAR.

DINALI, S. P. D.

Prim

Primo illo nuntio, quo te, quanquam absentem & totius
 ignarum, præclaro tamen Pontificis Maximi
 dignitate iudicio, magnosq; consensu bo-
 nam, in amplissimum ordinem S. R. E. Cardia-
 num copulatum cognoui, cepi equidem eam uoluptatem,
 nostra coniunctio, & insignis ac mutui inter
 nos postulabat. Sed uere dicam, in ea animi mei læ-
 titia gratulatione, maiorem duxi rationem meæ com-
 munitatis, quam aut utilitatis, aut dignitatis etiam tue.
 Quod quidem ipsi, pro tui nominis fama, & multarum
 magnarum celebritate uirtutum, quæ in te elucent, non
 mihi asserre atque addere uidebatur ista honoris
 causa. Ego uero, qui talem collegam essem nactus, so-
 lus consilij, coniunctum olim quidem in uita & in
 morte, nec etiam in Reip. omni laude uirtutis pruden-
 ti præstantem, charissimis mecum constrictum summe
 beneuolentie uinculis, non potui non efferre maximo gau-
 dio, ut ipse eadem ipse mecum, spem fruendæ tuæ
 consuetudinis, quæ mihi quondam neq; dulcius
 fuit, neq; honorificentius, aut reuerentius mihi de-
 beretur, certe ostentaram esse. Video enim, si ita res tula-
 tur, ut ad Urbem omnino sit redeundum, habiturum
 illam familiaritatem quidem eandem quam prius, nulla
 autem in eo genere maiorem; quod te optimorum in
 Reip. consiliorum non tam comitem, quam ducem habiturus
 sis. Quod utrique nostram hoc etiam arbitror futurum
 & incensum, quod habebimus magnos uiros, omniq;
 pietatis uirtutis & religionis studio, integerrimos orna-
 tosq; Cardinales, Contarenum, Polum, Bembum,
 & satis multos, qui de Republica optime sentientes,
 & maiorum concordia & suauitate conuictus nobiscum

con

coniuncti erunt. Hec igitur erant, quæ primo illo tui bonoris nuntio ego cum animo meo tacitus agitabam, non tam de te, quàm de me ipso cogitans: qua quidem cogitatione non mediocriter oblectabar. Tibi autem ipsi autem subito gratularer, illa res effecit: quod statutum mihi prius expectandum et factum esse, et iudicium tuum. Anceps enim animi eram, neque certum habebam, quid esse facturus. Memineram enim superioribus comitijs, quibus nos adlecti in senatum fuimus, te uel recusasse quodam modo honorem eundem istum, qui ad adipiscendum scilicet tibi fuisset: uel certè non curasse. Qua ex re etiam magnam te laudem consecutum intelligebam. Sic enim tu omnes iudicarunt, te magnitudine quadam animi probitum propè singulari, plus in te ipso et uirtutibus tuis bonis, quàm in externis istis insignibus repositum potuisse. Nunc mutata tota ratio est. Ut enim magni tui animi negligere honores: sic nunc oblatos ultrò repellere, et Pontifici optimi liberalitatem aspernari, superbum conextiisset. Quam te uitasse offensionem, et Dei uocacioni, ac Principis uoluntati non restitisse, et mea, et tu et Christiane Reipublice causa uehementer gaudeam. Nunc tibi gratulor, idque ago et animo amicissimo, et credibili cum letitia: serò fortasse, si dicrum et temporis ratio sola putetur. Sed huius tarditatis culpam infirmitas mee ualitudinis sustineat, quæ me per diu decum ut fungi ipsemet officio scribendi non possem. Nec enim in gratulando ero longior, quando nec tibi id magis, quàm Reipublice est tribuendum: et tu etiam in tacente animum probè nosse et perspicere meum potes. Illud, quod ad priuatum meum erga te officium pertinet, libètius commemorabo. Ego cum te amauissemper, omniaq;
bona

amore & obseruantia dignissimum duxi: tum tuis plurimis beneficijs affectus atque ornatus, cui plus debere me confiter, quàm tibi, habui unquàm neminem. Non enim alius sum perpetuæ tuæ erga me liberalitatis, & contus-
 ber olim nostrî: quo tempore domus & familiaritas tua
 meriti bonori mihi fuit, quàm commoditati. Quarum
 operum memoriam conseruo, & gratissima mente pro-
 sper. Tulit autem posteriorum temporum fortuna, ut dis-
 soluti occupationibusq; distracti, frui suauitate nostræ
 consuetudinis non possemus: cuius nunc repetendæ ac re-
 quandæ spes mihi est oblata. Quæ si mihi, ut cupio atq;
 spero, se ex sententia processerit, perficiam profectò, ut
 in te obseruantia, summiq; amoris, tu fructus eos per-
 cipias, qui maximè uestra amicitia & tua amplitudine dis-
 tribuendi precipuè à me debiti sunt. Vale. Carpentoracti,
 II. Calend. Maij, M. D. XL.

IAC. SADOLETVS S. R. E. CARD.

GREGORIO CORTESIO

ABBATI S. P. D.

Fructus nostræ amicitia, qui ex usu & congressu quo-
 tidiano, communicationeq; sermonum & cogitationum
 percipi uberrimus solet, fuit ille quidem nobis
 & rerum uarietate & temporum interruptus:
 quod in simili & uoluntate, & natura, dissimilitudine qua-
 rum cararum atq; actionum, & longinquitate regionum
 summi frî disuncti. Sed tamen & tua eximia uirtus, præ-
 sentis optimarum artium scientia, te animo meo præsen-
 tes semper constituit: & amicitia fides (sicut ego mihi
 persuadeo) item me tuo: ut si absuimus corporibus, ani-
 mas tamen proximi, copulatiq; fuerimus. Ac nunc tanto
 1 interval

intervallo literarum inter nos facto, quòd propter consue-
 tudinem ad te scribam, ne forsitan mireris, ratio tibi à me
 mei facti reddenda est. Ego te, Cortesi optime, & doctissimè
 me, cum talem iamdiu uirum esse cognouissem, qualem om-
 nines existimant, omnibus ingenij, humanitatis, doctrine
 ornamentis præditum, amare cœpi ab initio non mediocri-
 ter: nec cōmuni illo, quo omnes bonos diligimus, sed præ-
 cipuo quodam, & singulari amore. Quam animi mei pro-
 pensionem erga te, secuta aliquot locis inter nos, brevis
 quidem illa, sed iucunda congressio, confirmavit. Neque
 uerò postea memoriam unquam tui, quanquam absens, in-
 termisi. Sed quod usu uenire interdum solet, ut accidat
 res occasionesq; nonnullæ, quibus ad acriorum amicorum
 absentium recordationem animis commoueat: illi mihi
 nunc contigit, aduentu ad nos, uel reuersione potius, An-
 tonij Florebelli nostri. Quem & ipsum doctissimum in-
 uenem, mihiq; carissimum, cum per se libentissimè uisita-
 tum accessio ad eam uoluptatem, quam ex eius adu-
 cepti, non exigua fuit, quòd is de absentibus amicis ac ne-
 cessarijs meis, ea quæ scire cupiebam, exposuit mihi omnia: in
 quibus multus de te nobis sermo, isq; iucundissimus. Fave-
 bat autem & conditio temporum, & necessitas rerum
 communium: quas hodie uidemus in graue discrimen ab-
 ductas, ut in percontando de te diutius commorarer: par-
 tim id mihi sumens ad animi solatium & oblectationem
 partim, in eam sollicitudinem atque curam, quam pro Re-
 pub. capio, conuertens & referens. Ac mihi quidem in
 magno meo & penè intolerabili dolore, quem ex Federici
 Fregosij, utriusque nostrum, ut tute scis, amicissimi, summi
 præterea & singularis uiri ac Cardinalis, morte accepe-
 ram: non mediocris leuatio erat tuarum insignium am-
 tum, &

am, & mutue inter nos beneuolentie commemoratio.

De Reip. autem ita cogitabam, cum ea tali suo tempore, ex
tui tui interitu grauissimè esset affecta, debere nos
omnes, qui eam saluam & incolumem esse cupimus, dare
operam, & elaborare pro sua quæque parte, ut ad ipsius
pericula ij admoucantur, qui ferre illi opem, & sub-
ueni periclitanti possint. Quo quidem è numero tu
es semper aptus, tum hoc tempore præcipuè præstans
cunctis iudicaris: cum reliquis tot iam luminibus ex-
actis, luceat uirtus, & doctrina, & integritas tua.
Itaque et cogitationibus excitatus, præter & meam
& tuam expectationem, ut ad te scriberem adductus sum:
in memoriam tui & beneuolentiam, tanquam obsoletam
monens, quæ semper apud animum meum incolumis ser-
uata est: sed hoc recens tibi consilium meum scribens, qui
dixi, & statutum habeo, curare atque eniti, quantum
in me est, ut ab ijs quos penes est potestas, tui honoris ra-
ti, & utilitatis simul Reip. habeatur. Hoc si in urbe & cu-
tu præsens adesset, agerem fortasse accuratiùs & uigila-
ntius. Nunc quando abs sum longè gentium, sicut ipse per-
fide tua contendam tamen, ut mea mihi teste animi con-
scientia, quam ego omnium rerum facio longè plurimi, nul-
lum à me officium, quod sit uel amicitie uel Reipub. debi-
tum, prætermittatur. Tu interim, ut ualeitudini ser-
uias, saluumq; te nobis conserues, & i fido-

rum Clarium tuum, hominem doctis-

simum, uirumq; optimum,

meis ut saluere uerbis iu-

beas, abs te peto.

Carpentoracti,

1541.

I 2

IAC.

IAC. SADOLETI

S. R. E. CARDINALIS,
EPISTOLARVM
LIBER XIII.

IAC. SADOLETVS S. R. E. CARD.
GASP. CONTARENO S. R. E.
Cardinali S. P. D.

POLVS collega noster, optimus atq; copiosissimus uir, dignissimus illa fortuna in qua erat natus, nō hac quæ nunc illi obstat, grauiusq; infesta est, iter faciens in Hispaniam, Carpentora cte ad me diuerſus: suūq; mihi aduentu cum non mediocrem dolorem, tum magnam etiam attulit uoluptatem. Videre enim & aspicere hominem, quem summe diligo, & affari presentem, quem absentem desiderare sum solitus, insigni quadā letitia me afficit. Audire autē ex eodem acerbos familie sue casus, & nobilissimā immanitate teterrimi Tyrāni penē extinctā domum intelligere, sanē usq; cō mihi miserum & crudele uisum est, ut nisi eiusdem Poli, cui erat illa calamitas inflicta, uirtus & sapientia lenitus essem, modū meo dolori facturus fuissim. Verū ille, quæ suis in rebus omnibus animi cōſtantia & moderatione est, cū Deo semper se subiiciens, atq; illius uoluntati obtemperare paratus, de suis acerbissimis rebus, tanquā de alienis loqueretur: suum domesticum quod dē incommodū fortiter ferebat: de publico uerō Christiani nominis incōmodo grauius cōmouebatur. Cui certe cōmuni Christiano nomini ab impio Rege (si Rex est appellandus) qui feritate animi & magnitudine crudelitatis iā ne bonitas

quidem

quidem appellationem retinet) noua atq; inaudita omnibus
 scilicet iniuria allata est. Quod tamē ego diuina prouidentia
 scire nō diu illi inultum futurū esse confido. Sed cum Polo
 nro reliqui sermones habiti, qui sunt partim de Rep. res
 bus; urbanis, partim de amicorum & familiarium nostro-
 rum statu, gratia, autoritate, periucundi nobis fuerūt. In qui-
 bus numerum de te plurima mentio. Nam nec mihi percon-
 sulis, neq; illi commemorandi de tuis dictis factisq; omnibus
 scire erat ullatenus est utriusq; nostrum uirtutis tue opi-
 ni, nec illa quidem à nobis suscepta. Quid enim tua pru-
 dentia, integritate, sanctitate est illustrius? Sed quò ista in te
 nimis prestantioraq; sunt, hōc noster amor in eundem
 te lenior, disunctionem à te meam (de me enim præci-
 pi loquor) molestiorem mihi facit uideri. Itaque quan-
 tum hic multa sunt, quæ me non inuitum detineant: loco-
 rum amenitas, cœli salubritas, earum rerum omnium, &
 quidem optimarum copia, quæ ad uitam uictumq; perti-
 net: tum autem uel imprimis amor horum populorum,
 qui à me diliguntur, ita me uicissim diligunt ipsi, omnesq;
 uero uultu atque in excubijs quodammodo meis acquie-
 scunt. Tamen ut Romam interdum desiderem, uos, uos ami-
 ci mei facite: & imprimis tu optime Contarene, cui omnes
 mei sensus ita ualde sunt consentientes, ut nulla nostram nō
 sortiamur, sed iudicio cōtractam familiaritatē, atq; amicitiam,
 labeſcitur ætas sit. Sed nimis longē progredior in his re-
 bus, quæ nec modum ullum, nec finem habent. Quæ enim
 me erga te beneuolentiæ simul & obseruantie par inue-
 ni possit oratio? Quare, ut in pauciora conſeram, scito,
 me tui absentis memoriam summa cum fide & beneuolen-
 tia retinere. Hæc uesteri accepi ab Vrbe literas, in quibus
 mihi illud iucundissimum, quòd mei certio rem me faciunt,

te libenter meo rogatu recepisse causas Ducum Bavoria
 summo Pontifici commendandas : quo nil mihi gratius effi-
 cere potuisti : neque item (ut arbitror) tue uirtuti, autori-
 tatiq; conuenientius. Illi enim fortissimi ac nobilissimi Prin-
 cipes, & in causa Dei religionisq; firmissimi, dignissimi
 profectò sunt, quorum ab omnibus nobis, quibus Christia-
 na Resp. est curæ, honoris ac dignitatis ratio uel maximè
 habeatur. Quapropter abs te peto, ut & pro amicitia no-
 stra, & pro cōstantissima fide tua, quod iam susceptum de
 te est, in eo nauiter persistas : remq; ita geras, ut Duces illi
 intelligant, me etiam absente sibi non deesse in urbe Romæ
 optimorum & diligentissimorum Cardinalium patro-
 nium. Iisdem de rebus scripsi ad Ambrosium Guepber-
 gum, hominem usu multarum rerum præditi, ad quem
 adiret, communicaretq; tecum cogitationes quasdam suas
 & consilia, quibus commodissime rationibus obuiam in
 Luteranis, & consuli eius nationis populi ac principibus
 possit. Quem tu pro tua singulari humanitate diligenter
 audies : reliquaq; ages apud Pontificem maximum, quæ
 tibi Reip. utilia esse uidebuntur : imprimisq; ipsum Ambro-
 sium in fidem tuam uti recipias, & quoad honeste fieri
 poteris, faueas illi tua autoritate & gratia in ceteris rebus
 sequendis quas ipse optat, te amplissime Contareno
 atque oro. Vale Calend. Februarij, M. D. XXXIIII
 Carpentorastii.

IAC. SADOLETUS S.R.E. CAR-
 DINALIS, GASPARI
 CONTARENO CAR-
 DINALI
 S. P. D.

T: 6

Te et amicum et optimi atque integerrimi hominis offi-
 cio quod summum Pontificem, et reliquos nostros
 obsequium esse gaudeo. Id certe egisti, quod ab uno
 sapientissimum, et à tua præstantissima uirtute potuit ex-
 pectari: cum idem tu et grauisimus testis, et uerus ami-
 cus maxime peritus earum rerum, de quibus agebatur,
 uideris. Quare hoc quoque sit in magno numero tuorum
 meritorum. In epistola mea ad Geneuates, ea quæ
 mihi legi perdiligenter, totamque rem cum eruditissimo
 nobis communicauimus. Quod in ea scripsi, uisum esse Spiritui
 sancto et mihi, in eo nihil sum equidem elatum neque ar-
 rogantius meditatus: quin etiam me deprimere uoluimus, ne si tan-
 tumodo mihi uisum id fuisse dicerem, plus mihi ipse tri-
 buerem, quam ferri posse uideretur. Atque illud dictum tan-
 tum dupliciter sum interpretatus: nam et scripturæ sacræ
 uerba loquendi imitari me dixi, et re uera ita esse, ut quæ
 uerba recte et pio erga Deum aguntur animo, ex Spiritu
 sancto cuncta sint. De iustificatione et iustitia, placet mihi
 libenter tuarum rationum contextus et distinctio
 Aristotele sumpta. Sequitur enim certe charitas cursum
 illum antecedentem, quo ad iustitiam peruenitur: non ta-
 men sequitur eadem charitas (meo quidem animo opinio-
 nis iustitiam, sed eam ipsa constituit: uel potius charitas
 ipsa est iustitia. Habet enim formæ uim charitas: forma autem
 est id quod ipsa res. Cum ergo acceditur præeunte illa præ-
 paratione ad iustitiam, acceditur unà et ad charitatem: ad
 quam cum est peruentum, tum iustitia per ipsam charitatem
 consumitur. Iustitiam uoco, non uulgari, neque Aristotelico
 uocabulo, sed Christiano more et modo, eam quæ omnes uir-
 tutes complexa continet: neque id humanitus, sed instinctu in-
 tellectus diuino. Quam ipsam iustitiam quod talis ea et hu-
 manissimo

iustitiam sit, hoc est Christiana atq; diuina, charitas sola efficit. Hæc orationem fortasse longiorem requirerem, nec mihi fuit in alijs scriptis occasio ista explicandi. Sed quod ad rem nunc perinet, scito me sentire tecum: ita tamen ut charitas non iam partam iustitiam subsequatur, sed formet ipsam & constituat iustitiam. Qua tamen in sententia tu quoque uideris esse. Sed (ut dixi) pluribus hæc fortasse uerbis esset exponenda, nec facile committi epistolæ possent: præsertim hijs qui iam flagrare incipiunt caloribus. In quibus mihi suburbani horti hoc mihi amceniores iucundioresq; sunt, quòd eos interdum amplissimus uir Polus noster uisit humanissimè, & mihi cupientissimo suauitatis sue copiam facere non grauat. Utinam, iterum dico utinam, ita nobiscum una optime Contarene haberemus. disceremus profectò simul uiuendo & letando quibus in rebus bene uerè consistat uita. Sed hæc aliàs. Vale, XIII. Calend. Iunij, M. D. XXXIX.

IAC. SADOLETUS S.R.E. CARDINALIS,
GASPARI CONTARENO CARDINALI
S. P. D.

POLUS noster, qui à nobis hinc discessit, ita magnam sibi mihi reliquit desiderium, ut à cogitatione & dolore auocare animum non possim. Non solum enim beneuolentia erga illum moueor, uerum etiam indignissimæ illius fortune misericordia: quæ talem uirum tam acerbè opprimit, ut omnino uirtuti inimicam se offerre uideatur. Sed certe hos non illius tantum priuatos, sed publicos Christiane Reipublicæ casus, quos principes nostri tam lentè ferunt, Deus sibi sumet & providendos, & uindicandos: atq;

min non iam cepisset ulcisci. Ego enim quantum hu-
 manæ ratione assequi possum, non uideo quem exitum
 Principum consilia sint habitura: à quibus utinam aliquan-
 do optimus Pontifex noster se emergat. Pro cuius honore
 et salute excubo animo, gratiamq; me illi maiorem habe-
 re uideo, qui de me optime meritus est, si timeam ea quæ
 ante multa possunt, quàm si presenti illius fortune
 se gratulatus. Sed quoniam de his aliud erit loquendi
 tempus, id quod mihi fuit in scribendo propositum, nunc
 primum exequar: ut tibi optime et mei amantissime Conta-
 rent, meos hosce populos omni studio commendem: in quos
 et sum tanta beneuolentia affectus, ut parentum charitati
 oppositos non cedam. Ipsi legatos mittunt ad urbem, qui
 incommotis prouinciæ summum Pontificem edoceant:
 proutq; remedia suis rebus necessaria. Præcipue contra
 tales, quorum est dominatus in his locis non ferendus.
 Nam tot priuilegijs istinc muniti sunt, ut planè domini
 Christianorum sint effecti, cum maxima quidem pernecie
 et inquam strage horum populorum: è quibus quotidie
 aliquos cedere bonis, et suis laribus familiaribus emigra-
 re cogunt. Quod nationibus finitimis omnibus, quæ cas-
 tra prorsus hac Iudeorum peste, et mirabile uidetur in
 sola apostolice imperio, et non sine graui infamia nostra
 est flagitatum. Sed ego singula non colligam. Statum et
 salutem huius prouinciæ tuæ fidei, integritati, iustitiæq;
 commendo: ut faueas, ut suffragere, ut te apud summum
 Pontificem interponas, quo ea quæ honeste petierint, fa-
 cile etiam consequantur. In quo quàm gratum mihi sis fa-
 ctum, ne conabor quidem tibi exponere: cum tu id per te
 satis cognosse queas. Tuum equidem amorem, studium, dili-
 gentiam, si alia ulla in re, in hac permaximè flagito. Verum

pluribus apud te uti uerbis, nostræ fortassis coniunctissimæ necessitudini non conuenit. Quare hic finem faciam: de id semper optans atq; sperans, quod mihi ipse sumo quantum possum: ut reposita omni in Deo nostrarum rerum spe, leto & iucundo animo uitam traducamus. Vale amplissime, & mihi charissime Contarene, etiam atque etiam uale. Carpent. Pridie Nonas Octobris, M. D. XXXII.

IAC. SADOLETVS S. R. E. CAR-
DINALIS, GASP. CON-
TARENO CARD.
S. P. D.

Superiore anno confeceram quidem secundum meam de Aedificatione ecclesie librum: sed non retractaui, quod deinde æstate proximè exacta feci: eumq; defendendum curau: quem nunc ad te mitto, tue & prudentis & doctrinæ totum me permittens: teq; enixius rogas, ut ea qua soles humanitate & beneuolentia, me & corrigere, & admonere ne graueris. For sitan facio interdum temerè, qui sententias meas aduersus tuas argumentationes defendam. Sed debet hoc esse (ut ego iudico) in nostris familiaritate liberum: ne assentari inter nos, sed amicorum uti officio uideamur: præsertim cum editio libri in longum tempus sit conferenda: & quoad is excuditur ac politur, licitum sit nobis disputare & ambigere: nec refellere solum, uerum etiam refelli. Nam cum edendi quidam dies aduenerit, nihil omnino sine tuo consilio faciam. Nec uerò habeo impræsentia aut doctiorem quempum cuiq; magis confidam, quàm ipsum te: aut amantiores etiam mei. Atque ego quidem obtundere te non desino, & in tua grauiora studia importunus irrumperè. Sed ignosce

differre aliter non possum : ea est opinio mea de te, ea
 est expectatio amoris erga me tui, ut quicquid ego
 quaproquo'ue modo me gerā, nihil omnino assequi mihi
 valeat, nisi id et communicatum tecum, et abs te potissi-
 me approbatum fuerit. Facit autem naturæ tuæ bonitas,
 humanitas, liberalitas, ut non liberior solum ad te adeam,
 actionem audacius. Sed ut ne de his plura, (etenim uer-
 ut, ut hæc quæ dicta sunt, in tanta nostra coniunctione
 animi et animorum, etiam nimis multa esse uideantur)
 hoc librum, quem ut perlegas totum, et accurate excu-
 rato. Multa sunt in eo de sacramentis ecclesiæ conscri-
 pta contra Lutheranos : in quibus si non doctrina et inge-
 nium, mentium uoluntas in ueræ pietatis studio egregiè
 uisus apparebit. De quibus rebus omnibus exquiro
 tuum iudicium : idque præterea te precor, ut cum amplissi-
 mi uideamur nostris, et concordissimis fratribus, Fregosio,
 Polo, meam lucubrationem communices. Neque uer-
 ba mea, nisi tantum, quantum eos uideris in legendo
 uisus, curæ libenter uelle suscipere. Ne forte dum ego
 non utilitatem quero, alijs molestus sim : et præsertim
 quoniam ipse omnes sollicitudines et molestias meo la-
 boris aque erumna redimere paratus essem. Ad horum
 numerum addes Rodolphum Pium collegam nostrum, dis-
 positum (meo iudicio) qui in summorum et optimorum
 Cardinalium numero censeatur : eundemque præterea aman-
 tissimum mei. Sed ne tibi præscribam omnia, ages in meo
 scriptorum lectione, et correctione, quod tibi ex fide
 et amicitia nostra æquum rectumque uidebitur. Nos hic
 quæ ualemus : in literis assidui sumus, nec in suauitate
 uite, quæ mihi in his locis proximè accedere ad coe-
 lebem illam uitam alteram uidetur, quicquam habemus
 quod

quod nos angat, atq; turbet: nisi interdum Reipub. statum
quam uideo quotidie in deterius ferri. Quod si prima
quoque aliquid aliquando sentimus molestiae, id omne
fitur ex eo desiderio, quo tecum & cum ceteris simi-
bus tui nonnunquam esse, & uiuere cuperemus. Sed ha-
Deus uiderit. Tu ut ualeas, tibiq; ut persuadeas, me ex omni
mente, & ex omnibus sensibus penitus esse tuum, à te opor-
me atque amplissime Contarene peto. Carpenteraci, III
Calend. Februarij, M. D. XLI.

IAC. SADO LETVS S. R. E. CARD.

REGINALDO POLO S. R. E.

CARDINALI,

S. P. D.

Quamquam literae tuae, quas Idibus Nouembrijs Roma
dedisti, serius ad me allatae sunt: easq; ego in
Ianua. accepi: tamen quoniam in illis tuum nomen, & in
mihi perspecta, eademq; semper dulcis, insignis erga
benciuolentia se ostendebat: non illae semel à me, sed sepius
etiam atque etiam perlectae sunt, cum te mecum quib-
quentem in illis uiderer audire: tuamq; illam mihi
ignotam uirtutem, humanitatem, comitatem, in eisdem re-
gnoscerem. Qua dum frui mihi fuit licitum, quandiu uide-
cet mecum in his locis commoratus es, nihil mea felicitas
deesse existimabam. Nunc absentem ita animo requiro, ut
in magno dolore diremptae suauissimae consuetudinis as-
trae, tui tamen nominis memoria & recordatio mutui
stri amoris, magnopere me sustentet. Atq; ego quidem post
discessum tuum, cum sollicito diutius animo nuntium de te
expectans, tandem aliquando literis tuorum, quas Pater
acceperat, certior factus essem, te in eum locum, quo meo

inquit hoc est Veronam, & ad utriusque nostrum ho-
 minis amicissimum, ipsumq; dignissimum qui ab omni-
 bus ametur, Episcopum Veronensem, tuto peruenisse:
 in exultationis animo, literas ad te dedi, quas tardius
 sperari ad te fuisse perlatas: aut ne perlatas quidem. Siqui-
 dem ab eo Roma sat recentes, in quibus fasciculi nostri
 nulla sit, cum tamen dierum ratio aperte indicet, li-
 terarum reddendarum tempus iam præterisse. Sed quicquid
 alteri de literis, non est in chartis, neq; in atramento po-
 tuit asseri amor: sed in cordibus utriusque nostrum, non
 in scriptis ille quidem, quàm inustus, ut deleri non pos-
 sit. Quod quoniam neutri nostrum de altero potest esse
 aliud, huius sanè rei commemoratione omissa, ad ea que
 huius temporis ueniamus. Quanquam quòd Symone-
 rum mortem in tuis literis defles, nihil facis alienum.
 humanitate tua: planeq; ego agnosco quantum mihi in eo
 rui. Scio enim te mea imprimis causa, illius summi uiri
 cum egrescere: quem mihi amicissimum, & tu esse in-
 teras, & ego re ipsa quotidie experiebar. Sed etsi tu
 minus affers, quare minus dolendum nobis sit: egoq;
 & sapientiæ, & auctoritati tuæ assentior: tamen illud effi-
 cere non possum, ut meo arbitratu dolori moderer. Non
 sum quidem ita institutus, sed ita sum natus, ut quos ama-
 re semel ceppi, (quod multis de causis sæpe accidit: præ-
 cipue autem eam ob causam, cum me amari intelligo mu-
 tuum) eorum amissionem molestius feram, quàm uideatur
 hominis in rebus fortuitis multum exercitata ratio postu-
 lare. Quonobrem facere non possum, quin desiderem il-
 lum mortuum: multisq; & magnis illius officiis uirtuti-
 bus priuatus, non incommodum meum lugeo (est enim id
 legentis animi) sed familiaritatem hominis, sed integri-
 tatem,

ratem, sed fidem, constantiamq; amicitie, quam ille mihi
 cumulatissime præstabat, uehementius requiro: quod abs
 dolore animi fieri nõ potest. Vt enim illi nihil euenerit ma
 li, quod quidem ita esse persuasus sum, cum audio cum cin
 sua pietate, tum Dei fretum bonitate & clementia, non so
 lion alacriter, uerum etiam libenter e uita excessisse: habet
 tamen amor aculeos quosdam, quos difficillime uitare mi
 boni possunt: qui me pungunt & stimulant, & in recu
 datione faciunt dolorem. Sed opinor his nos modum consue
 tuimus. Symonete memoriam & nobis ipsi seruamus,
 & in precationibus eam Deo subiiciemus: quod unicuique
 iam est fidelis nostræ amicitie officium. De te ipso mi Pale
 quod Romam saluus perueneris, quod ipso primo in in
 troitu in duo lumina nostri ordinis incideris, Comenianum
 & Bembum, quod fueris ab optimis, amicissimis, præsti
 tissimisque hominibus summa cum letitia & hilaritate am
 ptus, & gratulor tibi, & mihi plurimum gaudeo. Vider
 enim mihi quasi uobiscum unum adfuisse. Etenim quid tibi
 interest, utrum gaudeas ipse, an letantibus amicis suis
 gaudeas? quin maior etiam (meo iudicio) uoluptas est
 gaudere gaudium amicorum, quam suum. Si quidem ubi
 plus officij sit, ibi maior esse animi letitia solet. Vos ergo
 inter uos congressu complexuq; uestro, ego absens ausu
 uestre iucundissime congressionis letatus sum. Si uero
 ego absens, qui & ipse per me suspicor, & ex tuorum
 literis intelligo, plurimum uobis inter uos sermonem &
 me fuisse: cum in ore trium optimorum, atque omnis per
 memorie, honore, ingenio, innocentia, doctrina ornatissi
 morum hominum, meum nomen uersaretur. Quos ego
 iure iamdudum tres elegi, in quibus mea studia omnia &
 officia collocarem: quos haberem in amore & in obser
 uantia

nati omni eximios. Hic est tibi Pole uidendum, ne, quod
 tibi tuis facis, ut mea erga te officia uerbis magis aus-
 co, quàm illa merita sunt, facias idem apud alios: ne ea
 quæ ceteris in rebus abundat, in hac re una duntaxat
 penuria requiratur. Quid enim ego egi, quod si uel mi-
 nus inde dignum, aut quod non tibi multo maius à me
 debuerit? Si communia quedam officia, quæ
 etiam homines conferri solita sunt, in unum
 præstantissimum uirtute, nobilitate, dignitate,
 et: kærco ne uidebor magnum quid egisse, quodq;
 et grati et amantibus uerbis prosequaris? Imò ego,
 pauci amo coloq; mirabiliter, rusticitatis tamen ipse
 rustico, quòd nesciui quemadmodum uoluisssem, et
 quomodo tua excellens dignitas postulabat, bene-
 meriti in te meam tibi declarare. Quare cum tua com-
 munitio meorum erga te officiorum ruborem mihi po-
 nit, quàm ullam afferat causam, in hoc genere
 quæ, bene de me ipso existimandi: quæso obtestorq;
 conseruato inter nos necessitudinis uinculo, quo ad e-
 am (ut ego statuo) amicitiam et beneuolentiam con-
 ueni sumus, reliqua alter alterius officia, non tam effe-
 ctis scribis nos quidem, quàm cum opus erit, mutuo re-
 perimus. In quo tuæ semper partes ampliores futurae
 sunt et gratificandi, et beneficijs afficiendi: cum non ego
 sum, sed mei hi populi omnes, in tua ope, autoritate, pa-
 tris, magnam spei suæ partem repositam habeant.
 Quicquid porrò meis commodatur, mihi certè commodat-
 ur, qui illorū causa nunc cum maximè laboro. Etenim ut
 si, dilatio data debitoribus iudeorū, cuius tu uel im-
 pecti extitisti auctor, ad exitū iam adducta est: neq; quic-
 quam ultra iam in expectatione est, nisi ut secundum hoc
 biduum

biduum, compleatur carcer hominum miserorum, & soluendum impotentium, durissimo tempore anni, anno carissima, pauperibus pessime affectis. In quo magnam quamplurimis luctus, mihi animi dolor paratus est: cui tamen interea actorem Prouinciae satis pridem in urbe habentes, nihil adhuc humanitatis & misericordiae potui consequi. Id credo fit summi Pontificis occupationibus propter quas fortasse aditus ad eum non fuit. Nam illi quidem mihi persuadere non possum, tam sapientem Principem, si cognouerit incommoda suorum populorum, non opem illis & remedium allaturum. Nos interim patienter acerba, & (ut ego iudico) minimè aequa: sed sunt quae contra putent. Verum suus cuique sensus, suaque existimatio est. Apud nos minimum utilitas, plurimum semper ualebit opus eum atque fides. Nullaque erunt bona ueritate & uirtute nobis potiora. Sed haec haecenus. Habeo à Bembo sanctissimè scriptas literas: quibus impraesentia ualetudine impeditus, accuratè respondere non possum. Epiphora enim torrens, caequae mihi in dentes & gingiuas dolorem iniicit: quae etiam molestia coactus sum aliquot hosce dies studio immittere, hasceque ad te literas negligentius scribere, quae uoluntas mea ferret. Quin Paulus quoque leuiter aegrotauerim id perbreue futurum est, omniaque iam illi sunt à salutem explorata. Ille uero, & Paulus alter uir, uel in potius nostra domus, quae tua eadem est, eiusmodi & tuorum memoriam conseruat, nihil ut fieri possit, neque in amore, neque in desiderio uehementius. Tu Contareno, & Bembo, Ludouico item, & Priulo tuis, plurimam à nobis omnibus salutem. Legi sanctissime & prudentissime sermone Victoriae Columnae ad te literas, in quibus illi mentionem facit, uideturque hic nostram stationem appro-

hæc, quod ego incredibiliter gaudeo, mea consilia tante
esse & uirtuti, & sapientiæ probata. Te quidem rogo uti
operam des, quò hæc illa ex te, meamq; præterea in se ob-
seruationem beneuolentiamq; quàm primum intelligat. Nos
hic audiuius quæ comitia habita sunt, ad quæ tu tempore
ipso aduenisti: nil dum tamen earum rerum quas cupimus,
exponimus: quæ ubi singula ad nos certius & distinctius
sunt allata, tum constituemus, quid nobis etiam agendum
sit, & quibus, quatenusq; gratulandum. Tu ualebis, &
ut diliges, etiam atq; etiam. Vale. Carpentoracti, XVI.
Calend. Februarij, M. D. XL.

IAC. SADOLETVS S. R. E. CARD.

REGINALDO POLO S. R. E.

CARDINALI S. P. D.

Tua literis mense Februario ex Vrbe datis, quòd ad-
huc non responderim, iusta mea hæc apud te erit ex-
cuseio, quòd minus commodè ualui. Multa enim pituita,
& alui fluxionibus diu conflictatus, laboraui morbo, non
tam periculoso illo quidem, quàm molesto: absuit enim fe-
bris. Sed tamen & meæ uires debilitatæ, & corpus usque
eo fuit extenuatum, ut non esset certa, neque explorata
mihiratio salutis. Nunc cum Dei benignitate melius mihi
sit, iamq; ad literas & studia mea pristina reuerti cœ-
perim: non putavi mihi prætereundum esse, quin ad te
primo quoque tempore literas darem. Scito igitur tuas
mihi fuisse iucundissimas. Etsi enim constituta amicitia, &
amore mutuo perfectæ, studium scribendi uidetur esse su-
peruacaneum, nisi si quid sit eiusmodi, quod absentium
amicorum scire atque intelligere intersit: tamen omnis
semper commemoratio beneuolentiæ iucunda est, etiam

K

si non

si non sit necessaria. Priulum quidem meum concertasse tecum, causamq; meam tueri & defendere conatum esse, quemadmodum mihi scribis, ita credo. Sed tamen uereor, ne magis suum ipse ostentare ingenium, quàm ius meum tutari uoluisse uideatur. Solent enim magni isti patroni, qui suae eloquentiae plurimum confidunt, suscipere interdum non bonas causas, ut cum iudicio uicerint, non ueritas illi suffragata, sed ipsi ius sibi fecisse, & ueritatem causae, appinxisse uideantur. Qui si in disputatione quam habuit tecum, me amantiſſimum tui esse dixisset, nec sine aliqua sollicitudine animi fuisse, quoad tuis de rebus certior fierem: uerè illa egisset, eaq; dixisset, quae mihi uis certe euenerunt. At non hoc fuit satis ingenioso homini, suamq; dicendi copiam ubique ostendenti. Iam enim illa non uera, te culpam admisisse, mea multa & magna erga te officia extitisse. Quorum primum in tuam naturam uirtutemq; non cadit, alterum ego non agnosco. Quicquid enim egi tua causa, si quid modò egi, infirmum id multò est, quàm tuae praeclarae uirtutes postulant. Nec uerò uideo me egisse quicquam, nisi quod praetermissi sine scelere non potuit. Quin interdum memetipsè iustitiae arguo. Tali enim à me uiro, qualis es tu, non minus, neque domus, quae communis sunt, sed salus ipsa & uita debuit esse exposita. At tu quantum, quæso, bonoris mihi habuisti? quantum etiam fidei? qui te mihi potissimum & mecum teclis commisisti? quod tuum testimonium meae integritatis, atque officij, cum mihi uehementer honorificum fuerit, si id cogitasset, & sibi proposuisset Priulus, non ille te in me negligentem, sed me in te potius minus gratum disseruisset. Sed tamen, quando amore mei adductus, fauere mihi uoluit, & quodammodo

affecti

officiorum diligam hoc nomine etiam hominem necesse est, et tantius complectar, quod meas absentis partes defendenda suscepit. Quare tu illi plurimam à me etiam optetiam dices salutem.

Didogos de me cum summo Pontifice à te habitos libentissime legi, tuamque pristinam erga me benevolentiam inuagioni: cui nunquam parem gratiam referre potero, licet enim ea sunt officia, quæ me uehementissime obligant. Illud mihi accidit optatissimum, quod de me reuocando uerbum ab eo nullum. Ad quod, queso, incumbere mihi soleat, ut mihi uiuere in honesto ocio liceat: quando ista negotia placere mihi non possunt. Qui si nosset quæ nunc per uiciorum hominum peruulgata, etsi ea fortasse scis, (non enim obscura sunt, sed passim in circulis angustisq; omnibus latantur) dolore animi mecum unà tabesceres. Erumpunt porro omnia in illius caput et nomen, quæ nos et ueneramus, et diligimus, et cuius beneficijs maxime obstricti sumus. Quæ ego non commemorabo, ne et augeam dolorem meum, et tibi molestiam afferam. Illud certe patet et perspicuum est, quicquid eueniat in Rep. Christiana aduersusque mali, de eo statim homines culpam in nos, et crimen conferre paratos esse: ut occultari dissimularique non possit, quæ sit omnium mortalium de nobis, et de moribus nostris placet iam existimatio. Sed abeamus ab his, quæ præter modum molesta sunt. Contarcnus noster ualde humane egit mecum, qui me uoluit absentem nihilominus participem esse earum pecuniarum, quæ nostro ordini attributæ, distribui solite sunt duntaxat inter præsentibus: quod ego profecto nec cogitavi unquam, nec postulavi: quod etiam illius benignitas erga me eminentior. Nam quod à Casulano sententia fuerit facta, ille sponte sua hoc egit, nullo admoni-

tu meo. Non enim meum est aucupari lucra, nec ea quæ mihi non debeantur flagitare. Sed & Casulanus uir optimus, qui me admodum diligit, mei cōmodi curam, me etiam infcio, sibi habendam putauit: & apud illam præstantem atq; eximiam Contareni nostri uirtutem, humanitatem, integritatem, uideo monitore nihil fuisse opus. per se enim ille propensus ad me iuuandum, & omnibus beneficijs obciendum assidue est. Cui utinam aliquando referam merita gratiam: habebo quidē semper. Nam etsi mihi nullū cōsumentū, nullaq; utilitas ita est cordi, ut uel minimum uel de mea dignitate propter eam deperdere: tamen habere hoc indicia amoris à summis uiris, maximam ego arbitror esse dignitatem. Quapropter abs te peto, ut illi & michi, & nobis etiam (si tibi uidebitur) uerbis agas gratias. Proinde hīc nostri te maximū in modum diligūt, atq; colunt: suamq; tibi salutem referunt acceptam. De meis studijs nihil possum tibi impræsentia polliceri: instat enim ætas, quod ego tempus consumere in mansuetioribus literis soleo. Librum tuum magna ex parte legi, animumq; in eo tuum magnam atque præstantem, copiamq; unā & eruditionem, imprimis uerò studium pietatis ac religionis uehementer probaui. Da operam ut ualeas. Carpentorastī, 1 x. Calend. Maij. M. D. XL.

IAC. SADOLETUS S. R. E. CARDINALIS,
GVLIELMO POIETO
Cancellario Gallie S. P. D.

Accepi literas tuas tertio Idus Nouembris Latine datas, plenissimas amoris, humanitatis, prudentiæ, quæ meum, quod ego diu antè de tua præstanti uirtute & dignitate feceram iudicium, non modò cōfirmarunt, uerum etiam

etiam auerant. Ita enim scriptæ sunt, ut nullum omnino
 in illis officium, quod uel à sapiente homine expectandum
 sit, uel benignitati et amicitiae debitum esse uideatur, abs te
 sit prætermisum. Quodq; me mirifice imprimis delecta-
 uit, omnia in tuis literis sic apte, ornate, grauiusq; expli-
 catum uerbis, tum sententijs, ut mihi uidearis, id quod
 negotiorum quidem uirorum est, sed tamen non tam ualde
 corporum sicut tu, cum rerum gerendarum prudentia,
 equanim quoq; orationis ut coniungeres, non mediocri-
 ter laborasse. In quo genere laudis (dicam enim quod ue-
 rum est) expectationem meam longè superasti. Cognoram
 equidem antea excellens ingenium tuum, et in arduis re-
 bus agendis atq; administrandis consilium, diligentiam, in-
 defatigam perspexeram. Non enim mihi tuus animi sensus,
 et ad laudem impetus fuerat ignotus. Sed re uera in
 uno casulo ponderesq; negotiorum, quæ tibi maximis
 cura occupationibusq; districto, quotidie affluant, et su-
 perponat necesse est: quod aliquam quoque partem cogita-
 tionum tuarum et temporis liberalibus studijs imperti-
 ris, non mihi uenerat in mentem de te existimare. Quod
 quoniam nunc habeo ex tuis literis exploratum, et cogni-
 tum, si quid ad eam addi beneuolentiam potest, qua ego te
 impudens singulari sum complexus, erit hæc etiam cau-
 sam cum reliquis et sancta et grauis, quamobrem tu à
 me plurimum uideare esse faciendus. Sed hæc quæ longiorem
 deprecant orationem, in aliud tempus differenda sunt.
 Venio nunc ad ipsas literas, in quibus mirari mihi uisus
 est, quod ego in graui meæ dignitatis et libertatis dispen-
 da, uirtute de re (ita enim scribis) tantopere laborarim.
 Non si pecuniariae iacturae causa id laboris et molestiae
 fuisse me existimes, obsecro te Poiete charissime ut

me hac tam graui infamia desinas onerare. Nihil ego
pius esse iudico, quàm moueri pecunia : & quidem mi-
ri in utranque partem , ut uel adauctia nobis magnam li-
tiam afferat, uel ablata molestiam. Et tamen recordor
pisse me tibi, pecuniam mihi leuissimam, honestatem au-
grauissimam semper esse. Quare desiste, si me amas,
tam iniustum de me facere iudicium, quod alienum certe
mea natura, & nostra necessitudine est. Si uerò, quòd me
lesam dignitatem apud te sum conquestus, id leuius à
factum arbitraris : queso, quid apud te futurum gra-
est, si leuis fuerit dignitas ? Sed ego hec que nunc
quor, non ita accipi uolo, quasi doleam hec à te
fuisse scripta, non enim ita est : sed quia cupio loci
sapientibus uiris, cuiusmodi tu es, meam & copiam
& probatam naturam esse, ac uoluntatem, que ad
uitijs illiberalitatis & sordium longè profectò aliena
abhorrens est. Ac ne ad ea quidem respondebo, que
scripta sunt de potestate eorum iudicium, quibus nos
siasticas causas & iudicia commisistis : Satis enim in
ris prioribus sum testatus, existimare me, nihil neque
te, neque ab isto præstantissimo Rege, sine magna
tione & consilio factum esse. Ad id potius me conuenit
quod & huic tempori est aptius, & meæ naturæ
conuenientius : ut & tibi, & nostro optimo maximo
Regi agam gratias, quòd meæ & quietis, & digni-
tatis, pro uestra singulari bonitate rationem habueris.
Tametsi intelligo, eas nequaquam à me satis dignè
posse : uincit enim & Regis beneficentia, & tuum
me officium, facultatem in hoc genere meam. Ago
quantas possum maximas, meq; huius uestri erga me be-
neficij memoriam perpetuò seruaturum pollicor. Quo

Nihil ego tam
quidem mou
magnam lei
recorder scri
estatem autem
me amas, hoc
enim certe et
rō, quod me
id leuius à me
uturum gran
que nunc lo
hec à te mihi
upio facti et
et copiam
que ab his
fecto alieni et
debo, que à te
ibus nos erub
enim in his
nihil neque
ne magna re
ne conueni
e naturae con
mo maxime
et dignum
m habuerit
satis digni et
et tuum ex
m. Ago tam
ri erga me lo
llicor. Quo
quam

quam nec ad meam in summum Regem obseruantiam
quicquam uidetur posse accedere : nec ad eam quam erga
te indulum suscepi uoluntatem. Sed tamen, siue in hoc
pota, in quo me locatum per literas gratularis, et quia
lenire, (in eo enim diurnis nocturnisq; commentatio
bus rerum, ut ego arbitror, altissimarum simul et san
ctissimarum sum deditus) siue in negotijs et fluctibus as
sum, in quos me redire fortasse erit necesse, (non
enim ego illam conditionem uitae asperner, si mihi ea
sint, quae in rebus cum uirtute et cum prudentia
negotij tractandis, futura sit occupata) siue ergo
hic, siue illic, ego meam omnem operam, studium, fidem,
curam, diligentiam, auctoritatemq; , quaecumque ea in
te posui, et nostro Christianissimo Regi, et tibi opti
me me deferro atque dico. Cui quidem Regi quod meum
indulum te nomen in memoriam redacturum polliceris,
factus mihi gratissima uoluntas : idq; uti facias, te ue
lenter rogo. Quid est enim quod malim, quam me illi
legi in memoria esse, cui propter altitudinem, nec tam
fama quidem, quam ipsius uirtutis et humanitatis, uel
uoluntatis esse, summus honos censendus est? Et
quidem imprimis ac maxime illius erga me beneuolentiam
perro: hac mihi nihil potest euenire optatius. Cetera
que à illius liberalitate possunt proficisci, quae à me ut
fuit, et caduca negligi scribis, non eo quidem sum ani
mus ut mihi negligenda esse uideantur: sunt enim bene
uolentibus mentibus egregia instrumenta bonitatis et li
beritatis: non tamen per ambitum et cupiditatem iua
da esse petenda. Itaque ego, qui haec quae obtineo, quan
tulae cumque sunt, aliena sponte omnia, non mea cura et
solicitatione sum consecutus, si quid mihi quandoq; eo mo
do

do deferatur, magis iudicio Principis, quàm meo commenda-
letor : ob eamq; etiam causam bene de me merentibus
iorem gratiam habeo. Sed de his etiam satis. Tu mihi do-
sime Poiete me amabis, & totum tuum duces : dabitq;
ram, ut ualeas : hoc mihi facere gratius nihil potes. V.
Carpentoracti, x v. Cal. Ianuar. M. D. xl.

IAC. SADOLETVS S.R.E. CARD.

GVILIELMO POIETO

S. P. D.

CVM neminem habeo ad quem libentius scribam
quàm ad te : tum uerò id libentissimè facio, cum quod
& tua dignus beneuolentia & mea melius tibi litterarum
mendandus est. Quod si aliàs unquam mihi accidit scribere
deberem, nunc profectò maximè debeo : quòd cum tu
commendo, cui aut neminem, aut paucos certi, in omni
laude doctrinæ & literarum iudico esse pates. Nec tibi
men dubito, quin tibi Alberti Pighij nomen sit audiri
tanta id & celebritate est omnibus penè in gentibus, &
eruditionis fama. Nos quidem qui complura eius ingenij
monumenta legimus, non solum probamus scientiam bo-
minis, & doctrinam, quæ multiplex in eo, & uariis
& referta est : sed etiam propositum animi, & insignem
Christiane pietatis cultum. Incredibile est enim quantum
hic uir de fide Catholica, & Christiana religione suum
ritus. Is ergo istuc ueniens, ut salutet ac ueneretur no-
strum Regem, agatq; cum eo quibusdam de rebus suis
sponte sua (est enim tui nominis amantissimus) tum suam
su etiam meo : magnam spem habet in te suorum negotio-
rum bene expediendorum positam. Quæ ne cum spes
lat uehementissime te rogo. Multa sunt mi Poiete, quæ
præ-

meo commo-
derentibus ma-
Tu mi doli-
s: dabitq; opo-
il potes. Vale
XI.

CARD.
TO

titius foras
icio, cum qui
bi literis com-
cidit fieri ut
quod cum tibi
erte, in omni
ares. Nec tu
n sit audire
gentibus, et
a eius ingre-
scientiam bo-
ro, et uita-
et insignem
nim quantum
gione su me-
eneretur no-
rebus suis tu-
us) tum sua-
rum negotio-
rum spes su-
Poiete, que
precl

proferi et egregia facere potes: dedit enim tibi sum-
mam ingenium natura, fortuna etiam facultatem. Sed cetera
te nihil uideris facere posse præclarius, quam tales ui-
reus fidem et patrociniū recipere: etq; adesse ubi
opus sit opus, opera, gratia, beneuolentia, autoritas.
Quid nisi tua præstans humanitas mihi esset perspe-
cta et cognita, uterer uerbis pluribus. Nunc tan-
tum dico, quicquid in Pighium contuleris officij et stu-
dij, id bonis omnibus in eam partem acceptum iri, ut
si id, non in hominem, sed in uirtutem ipsam et do-
ctrinam contulisses: tantum nos et ipsius eruditioni tri-
buimus, et tue laudi gloriæq; fauimus. Illud extremum
est, ut uelim id quoque existimare, si eum amanter,
omnis mea etiam causa exceperis, mihi in ea re gra-
tissimum facturum. Vale. Carpentoracti, Idibus No-
uembri, M. D. XLI.

IAC SADOLETUS S.R.E. CAR-
DINALIS, GVLIELMO PO-
IETO S. P. D.

Puto te audisse, nos omnes qui de Cardinalium colo-
regio sumus, summi Pontificis literis ad Urbem esse
accedos. Itaque, etsi egrè ab ecclesia mea diuellor, mihiq;
cum hoc iter, tum uerò in Vrbe mansio in omnem par-
tem incommoda futura est, tamen quando excusatio, qua
usur faciam, accepta non est: ea que huic itineri neces-
saria sunt, comparo: meq; his uiginti circiter diebus,
proficiscarum hinc arbitror. Memor autem nostræ mu-
ne insigniq; beneuolentiæ, statui meum ad officium
ponere, scribere hæc ad te, et tibi, si unquam aliàs,
ne quidem quoniam maxime, meam operam, studium, be-
neuo-

neuolentiamq; deferre. Futurus enim sum in eis locis
 quibus, quo sim in te animo, multo illustrius tibi declaraturus sum, quam declarare potuerim in his, in quibus
 hoc tempus fui. Itaque quæ de laude, de honore, de muneribus
 tuis mihi agenda, et commemoranda erant in nostro senatu,
 uel ad Pontificem, uel apud reliquos principes, agam ipse per me: nec expectabo de ea re litterarum
 admonitiones tuas. Si quid præterea erit, quod tu me
 operam diligentiamq; requiras, si me feceris literis
 certiore, dabo operam ut intelligas, te id non fecisse.
 Vnum est, quod ego multo usu rerum et observatione
 præteritorum euentuum edoctus, animatus uobis, et in
 memoria haberi cupio: id porro est, quod apostolica
 honorem et auctoritatem, coniunctum cum ea, uobis cordi
 esse omnibus signis ostendit. In enim si fiet, omnia
 uobis profectò erunt faciliora. Sicut pienti pauca,
 ut dicitur. Illud etiam à te mihi humiliter poscitur,
 ut omne quicquid ego sum, aut esse possum, regi nostro
 meis uerbis pollicear et deprecor. Sane late fortasse et
 prudentia mea et auctoritas patet. Sed certè quæ ab
 integerrima fide, et summo amoris studio stulanda sunt,
 ea illi à me non deerunt, si quid uisum fuerit, in quo
 gloria illius et maiestati inservire possit. In extremum
 est, ut meas absentis, et mee ecclesie res, optata, iura,
 itemq; huius patrie mihi charissime salutem et tranquillitatem,
 tue humanitati, fidei, uirtutiq; commendem: abs teq;
 petam, quod tibi pro tua præstanti auctoritate agere
 facillimum est, ut ne quid aut mihi absenti aut mihi
 hic presentibus, oneris, molestie, iniuriæq; à uestro igno-
 tur. Vale, et nos mutuò dilige. Carpentorasi, xiii
 Calend. Martij, M. D. XLII.

IAC SADOLETVS S.R.E. CAR-
DINALIS, GVLIELMO PO-
IETO S. P. D.

ET is que tibi dudum aduersa euenerunt, pro nostra
concordia uehementer dolui: et nunc, quod audio te
esse atque tuis restitutum, pro eadem nostra coniun-
ctione gratulor: etsi uidentur fortune tue aliquid fortasse
tibi accepisse. Sed in tanta tempestate, et maximo
periculorum procella, quam tibi inimici et inuidi tui
inueniunt, et caput, et fama, et fortune tue essent
in periculum adducte, saluo capite quoquomodo euadere,
profecto fuisset uisum: nisi illud etiam maius
esset, quod in tantis inimicitijs potentissimorum ho-
minum, tot insidijs, tam multorum contra te concordie et
conspicue calumnia, ad extremum tamen innocentia ipsa
tibi, etiam sibi ac uiam ad salutem inuenerit. Quam ego
in maximam eorum incommodorum, que cepisti, con-
spicuum esse non dubito. Quid enim nobis est interius,
et quo letari magis iure debeamus, quam conscientia cuique sue bene actae uitae? que
in quacunque inest, is et in aduersis rebus interritus, et
in periculis fidens, et contra omnem calumniam fortissi-
mus animus est: quemadmodum quidem te fuisse ipsa res est
indicio. Equidem nunquam ipse de tua uirtute ac fide du-
bitauit. Sed ut uulgus est hominum, apud quos Principum
longe pollens et grauis est autoritas, ut quisque in crimen,
et in iudicium uocatus est, ita statim non Regi, sed reo
minimi culpa inferitur: quasi ipsi Reges errare non pos-
sent. Quam nunc de te hominum suspensionem, si que fua-
re suspensa, hac rebus omnibus diligentissime excussa,
post longam et grauem disquisitionem, tui liberatio peni-
tus

tus extinxit. Itaq; qui antea uirtutis tue lumen non bene perspexerant, postquam illa prodire in publicum, & cernere palam cum iniuria & cum iniquitate coacta est, uicinis tandem ipsa fraudem & improbitatem, non solum uideant illud, sed laudent etiam, & admirentur necesse est: in maiorem nunc quidem apud omnes uir appareas, quam paulo ante fuisti, tum cum in illa occupata & negotiosa uita, tuum men eras maximus. Sed illic inuidia, & emulatio, & iniquorum fraudes plus potuerunt, quam integritas tua. In hoc autem ocio ad quod es compulsus, felici (ut ego quidem iudico) & optanda calamitate, cum tantum ualeas ingenio, quantum mihi optime notum est, sisq; non inuiculis, scientia duntaxat, sed optimis etiam & liberis artium ingenuarum studiis instructus, quae tibi maxime uicunda atq; grata in tali tuo tempore esse possunt: itaq; (ut ante dixi) & casus tui, & ipsorum inimicorum tuorum te iudicium, ab omni iam indigna suspitione ut iudicet ab eis (opinionem quidem mea) non solum pacato ferre animo tu quae acciderunt: sed gaudere etiam & letari, quod ex turbulento & agitato tot ambitionum ac insidiarum fluctibus mari, in tutum & tranquillum portum aliquando sis peruectus. Quod si (ut decet uirum fortem magnanimum) & senseris ita & egeris, cum meam pristinam de tua uirtute opinionem confirmaris, tum istius tue firmitatis atq; constantiae uberem apud omnes fructum laudis fore. Ego, sicut fides mea, & nostra mutua beneuolentia postulat, cum tibi defero quicquid in me est, aut opis ad uiuandum, aut ingenij ad consolandum incommodum tuum, tum tibi imprimis hoc esse persuasum uolo, neminem te habere fortasse, qui tui amantior, quam ego sim, esse possit. Qui uero fidelius aut constantius amicitiae memoriam

tutor, habere te quidem certe neminem. Vale. Romæ,
v. Idus Nouemb. M. D. XLVI.

IAC. SADOLETVS S. R. E. CAR-
DINALIS, IOAN. PETRO
Carase S. R. E. Cardinali
S. P. D.

Maxima cion animi mei letitia legissem tuas literas
(significabant enim humanitatem & beneuolen-
tia erga me tuam, quam in alleuando fidei meæ onere
debuiſſes: quod ego tuum imprimis erga me officium
in arte & prudentia postulaueram) niſi eadem ad
me detuliſſent querelam quandam multarum mole-
ſtarum, quas ſuſtines, & non obſcurum iudicium do-
lentium, quem uideo tibi in animo exortum propter
temporum calamitates, quibus & intus & extra ſic
premitur & urgemur, ut conſolationem ullam uix
poſſis quiſquam, quamuis ſapiens, inuenire. Sed ego qui
ad hoc tibi conſilium aptus non ſum, tamen confi-
do te, cum temetiſum reſpexeris, nec ex ijs que extra
te, ſed que in te ipſo ſunt, expenderis, multas reper-
turum ad te conſolandum uias. Omnino cuncta & ab
impetu hoſtium infeſta, & ſeditionibus ac ſectis, que
inter nos ipſos ardent, grauiter uexata ſunt: animis
preſertim hominum, qui ubiq; ſunt hiſ temporibus ac
moribus uehementer inſenſis. Sed tamen in quo culpa no-
ſtra non eſt, id animo æquo omnes ferre debemus. Sed
non ingrediar ad diſputandum, neque tibi meam ſapien-
tiam oſtendabo, que prorsus nulla eſt, magiſq; ea mihi
de te eſt mutuanda. Quod partium eſt mearum & mei
moris, id ſicere conabor: ut tibi agam pro tuo erga
me

me singulari merito gratias, quas equidem habeo agoq;
maximas: teq; obsecro, ut quae restant ad res illius mona-
chorum ordinis, quae meae fidei crediti sunt, constituenda,
eodem quo instituisti consilio prudentiaq; gubernes: quae
quidem nihil mihi accidere potest gratius. Vale. Carpentor-
racti, 11. Nonas Septembris, M. D. XXXIX.

IAC. SADOLETVS S. R. E. CARD.
FRANCISCO QVIGNONIO CAR-
dinali sanctae Crucis S. P. D.

QUAS postremas accepi à te literas, eis non respondi,
quoniam tu ex Vrbe per aestatem in alia loca salu-
briora secesseras: quod mihi idem facere fuit necesse. Et
sanè ipsis in caloribus difficilis esse solet scribendi, &
quidpiam accuratius agendi ratio. Nunc aestate exatta,
cum frigidiora tempora etiam maturius aliquanto adue-
nerint, quam soleant, egoq; ad intermissa mea studia re-
uerti cogitem, nihil mihi prius faciendum puceui, quam ut
ad te darem literas: primumq; gratias agerem de omni
significatione tuae erga me uoluntatis, quam ego mihi be-
neuolam pluribus in rebus iam expertus sum: quas quidem
tibi & habeo & ago maximas. Deinde etiam tibi amantissi-
me suadenti, ut aliquando ad Urbem me referrem, eas di-
cerem causas, quae me hic retineant: ut neque tuo pruden-
tissimo consilio, neq; meae tibi obtemperandi uoluntati sa-
tisfacere tam citò possim. Nam cum mea istic praesentia aut
nullius omnino, aut parui certè momenti in rebus publicis
sit: eadem hic his populis non solum commoda est, uerum
etiam salutaris. Quod enim uel ad ueram religionis nor-
mam, uel ad pacem concordiamq; inter ipsos pertinet, non
leue habet pondus mea apud eos hortatio & auctoritas.

Deinde

Deinde multa alia sunt pastore boni officia, quæ hic præ-
 se melius quam absens exequi possum: imprimisq; hæc
 caritæ amone, cùm impendere fames uideatur, complu-
 ribus gentis ferre opem potero. quod, Romæ si essem, fa-
 cilius non possem. Vestigalia enim ecclesiæ meæ, quæ
 pæse magna non sunt, dabunt tamen hic mihi aliquid
 ad subsuendum facultatis: quæ si in Vrbe domici-
 lium haberem, ne meæ quidem ipsius familiæ necessitati
 sufficerent. Quod etiam ipsum per se considerandum est,
 quomodo Rome in hoc tanto honore, sine idoneis uitæ
 diuitiis, quæ in re familiari et uestigalibus annuis po-
 ssunt, retineri dignitas possit: præsertim cùm alienis
 quibus uiuere prorsus indignum ducam. Hæc me Pater
 optime, et optime, adhuc hic detinent. Nec tamen hæc
 me tanto ambio, aut flagito à quopiam quicquam:
 nec enim meus hic mos, nec mea unquam flagitatrix fuit
 natura: sed eis fortunis quæcunque ad manum sint, bene
 et liberaliter uiui, semper magis proprium uiri esse exis-
 timavi. Pontificem porro maximum, cui me totum et de-
 lectum et iudicatum tradidi, uideo ipsum carere hac distri-
 buendi ecclesiastica uestigalia facultate, principibus omnia
 ad suum arbitrium trahentibus: quibus me subijcere, et
 ad eorum accedere fores, consilium non est. Nec tamen
 in urgeo cupiditate habendi, ut non hoc statu, in quo
 sum, possim esse contentus. Viuo enim inter hos popu-
 los et diligens eos patria charitate: et (ut uidere mihi
 uidegr) ab eisdem etiam dilectus. Quæ amoris mutui
 consensus uitam beatam facit: præsertim cùm est ad
 Deum, et ad summum bonum relata. Quos ego nunc po-
 puli tui commendem fidei, iustitiæ, integritati, est necesse:
 illi enim ad Urbem nuntium mittunt, quod doceant sum-
 mum

num Pontificem de incommodis provincie, quibus premittitur. Eos igitur tue equitati et sapientie in te atque commendo, ut maiore animi studio commendare non possim. Quidquid certe in illos beneficij, patrocinijs, auxilij, contuleris: id mihi sic futurum est gratum, ut a tuis plurimis erga me meritis, hoc uel maximum scopus omnium sim iudicaturus. Vale. Carpentoracii, pridie Non. Octob. M. D. XXXIX.

IAC. SADOLETUS S. R. E. CARDINALIS DIONYSIO CARDINALI sancti Marcelli S. P. D.

AD eam uoluptatem, quam acceperam ex affectione tue dignitatis, (quod iste bonos cum suis tui, hoc est doctis uiris prudentibusque deservit, quod semper soleo) accessit suauitas literarum tuarum, quam ita affecit, cum commemoratione tui pristini erga me animi, tum declaratione presentis uoluntatis: ut ego, qui antea tacito potius quodam de tua uirtute iudicio, quam aperta amoris significatione diligebam, quod nulla aliam dum inter nos intercesserat consuetudo: nunc ex libere, tam amanter, tamque honorifice de me scriptis, non tantum solum, sed tanquam amicissimum, et familiarissimum, cum animi mei studio et beneuolentia te amplectar. Equidem sentiebam optime de te, nec tam mea sponte, (non cum fuerat notitia inter nos, egoque multis et magnis meis occupationibus abstractus, diutius in Vrbe esse non potui) sed eorum testimonio, quos ego uehementer cum probare, intelligebam ab illis te quoque probari. Eius quibus uir clarissimus, et mihi quoad uixit amicissimus Symoneta, mihi narrare de te solitus erat. Sed iam nullum amplius querere

quo de te testimonium: tuæ enim uirtutis, tui ingenij, humanitatis, satis mihi graues et certas literas tuas misisti. Quæ ita scriptæ sunt, ut neque ornatus in eis, neque in sententijs prudentia desit. Quanquam in tibi tu quidem plus tribuis, quàm ego intelligo me posse sustinere. Sed hoc amori in me tuo assignandum est, quod de qua modo locutus sum, humanitati. Quod autem dicitur fidem pertinet, quæ iam inter nos et pro consilio, et pro similitudine studiorum debet esse instituta, quæ coniuncta, primum de isto honore, qui in te iure ac merito collatus est, tibi gratulor, deq; eodem mihi gaudeo: scilicet omnium rerum inter amicos communicatio esse. Deinde memetipsum tibi, et mea omnia studia, cum beneuolentiam ita deferro atq; trado, ut sim gratissimus habiturus, si tu in eis, à quibus te diligi putas, me dignum locum uelle obtinere duxeris. Quem ego animam ceteris tuis uirtutibus et ornamentis debeo, tum et præcipue, quam singulariter præ te fers, beneuolentie meæ, et uoluntati. Vale. Carpentorausti, Idibus Februarii. M. D. XL.

IAC. SADOLETVS S. R. E. CARDI-
NALIS, DIONYSIO CARDIN.
SANCTI MARCELLI,
S. P. D.

Aliter habeo iam à te literas, similes prioribus et humanitate et beneuolentia: quæ mihi fidem prorsus sunt me ab te diligi. Quod cum ita sentiam, certoq; spero: debes existimare, si me arbitrare dignum eis studiis, quæ amobus nobis communia, ad integritatem morum et ueritatemq; naturæ animos informant, in quibus

L ego

ego & aetatem meam consumpsi, & tu eccellente, ut
 deo, ingenio uersaris: non tibi me concessurum, ut in
 re, aut ullis in officijs me uincas. Nam si quoties mihi
 tur occasio, fauere solco doctis uiris, idq; mea sponte,
 intercedente nec re, nec familiaritate, quod uno tantum
 extrane nomine ad eos amandum & complectendum ab-
 cor: quid facere debeo erga te, à quo sum prouocatus pre-
 sertim cum & tua prestans doctrina, compluribus alijs
 uirtutibus, & uirtus summo honore præclaroq; omnium
 hominum, Pontificis imprimis maximi, & totius nobis
 ordinis de tua dignitate iudicio, non comprobata mo-
 uerim etiam ornata, illustrata, & in altum edita sit? Quæ
 res etiam effecit, ut ad ceteras mutui inter nos amoris
 causas, Collegij coniunctio, & sanctissime necessitudinis
 uinculum accederet. Sumus enim uterq; nostram diuino
 quodam nutu, in societate bene gerende Reipublice non
 solum eiusdem munere officij, sed animorum etiam, & su-
 diorum consensione copulati. Quæ cum se res inuolueret
 nec iacta solum inter nos amicitie fundamenta, sed ipsa su-
 perextructa, & planè iam confirmata amicitia sit; debemus
 operam uterq; , ut in amore omnibusq; officijs, alter alteri
 satisfacere contendamus; in quo erimus semper fide & be-
 neuolentia pares. Cetera ut fors feret, aut ego te scilicet
 ipsis atque officijs uincam, aut exquisito animo à te
 uincar. Illud quidem prior faciam, in quo tue
 partes iam apparebunt superiores, te uti
 rogem, ut meam absentis digni-
 tatem, ubi opus erit, de-
 fendas & tueare.

Vale. Carpent. I X. Calend. Maij,

M. D. XL.

I A C.

IAC. SADOLETVS S.R.E. CAR-
DINALIS DIONYSIO CARD.
SANCTI MARCELLI,

S. P. D.

Non mihi opus esse arbitror longo tecum proœmio
Nui, et laborare in ipso scribendi principio, quò tua
beniuolentia concilietur. Satis enim ea mihi, non meo
merito, sed tua humanitate parata et quesita est.
Cum enim ad me binas literas misisti, obfides tue erga me
beniuolentia et uoluntatis: tum tu te ipse mihi dedidisti:
tum obligasti, quasi ex pacto et conuento, nihil quod
amicie et officio deinde deberetur, te mihi negaturum.
Itaque sic accedo ad te, non minus te mihi obligatum ex
fide tua, et fide uiri boni esse existimans, quam si te
amici sponsonum uerbis obstrinxisses. Sed ne grauius
dixi expectes aut uereare: scito id me petere à te, quod
et mihi ad petendum honestissimum sit, et tibi ad tribuen-
dum largiendumque facillimū. Id porro huiusmodi est. Annus
hic agitur tertius, ex quo ego, cum me Carpentoracte retu-
lissem, aggressus sum opus laboriosum sanè, atque magnum,
ut de edificatione Catholice Ecclesie conscriberem: illud
mihi precipue propositū habens, ut quoniam hæc quæ nunc
est, et nominatur Ecclesia, uehemēter labefacta est, nec pos-
set (ut ego ex omnium gentium aduersus nos odijs, et gra-
uius inquit cunctos inuidia nominis nostri, magnum in timo-
rem uenio) ab extremo suo periculo longè abesse: ego pro
hæc, et pro pietate, qua Deo conseruatori meo sum ob-
secrans, exemplum eius incolumis atque integræ, quoad per
ire posset, absolutum et perfectum in literis expressum
relinquerem. Quo liceret uti, si quis attendere animum
uideret uel ad hanc fulciendam reparandamque ecclesiam,

L 2

que

que iam ad procumbendum uebementer prona est, et inclinata: uel ad nouam et firmiore aliam, super idem totum fundamentum, constituendam. Hoc ego animo erga Christianam Remp. affectus, sumpsi onus huius laboris atque officij, maxime id conuenire honori et professioni meae reputans; iamque instituti operis duos libros absolui, et nunc in tertio lucubrando uersor: neque laboribus in eo, neque impendio parco. Contendo denique, atque nitor, ut habeat hoc a me Resp. ciam boni et amantis ciuis sacerdotisque officium, tum testimonium meae perpetuae sententiae et in se uoluntatis. Sed horum duorum qui confecti sunt librorum, prior ante superiorem a me ad Urbem missus, in manus tuas (ut opinor) non incidit, neque habeo impraesentia idoneum eius exemplum quod ad te mittam: idque ciam habebo, certe sum missurus. Nunc ciam secundum mitterem ad amplissimos viros, meosque et Reip. imprimis amicissimos, Contarenum, Fregosum, Polum, Bembum: mandauit isthic meis, ut postquam ibi gissent, meum ipsi librum continuo ad te deferrent: qua te oro atque rogo Dionysi doctissime, ut attentio animo perlegas: meque tibi monendum, et ubicunque opus sit (etiam opinor in multis) etiam reprehendendum et corrigendum suscipias. Nam ego quidem hoc corrigendi reprehendendique officio, modo id ingenuè et beneuolo animo fiat, nullum a amico homine nec gratius possum expectare, nec optatius. Quid enim est reprehendi, nisi alieno labore fieri meliore? Et sane is ego sum, qui in meis scriptis, praesertimque reuerentibus, minimum mihi confidam. Itaque audio libenter ceterorum opiniones: iactarique in manibus doctorum hominum mea scripta, atque excuti cupio: quò deinde ex omnium iudicijs atque dictis, quod melius sit, et uerius mihi eligatur. Idcirco quidem (id quod me impetrare equissimum est, petenti et pri-

et precari ab omnibus soleo) ut ne quis ex meis scriptis, quod illa sunt sub alienū iudicium subiecta, quicquam decepta, in quo se putet quasi consignatam ratamq; habere mea sententiae auctoritatem. Etenim qui se submisit aliorum iudicij, nihil adhuc ipse habet decreti et iudicati. Qui uerum expectato idoneo tempore, res etiam nunc dubias, tamquam certas accusant, et in earum autores inuehuntur (quod in genere hominum et mihi est nonnunquam, et multisque probris negotium successitum) hi profecto magis maiorem suam indicant, quam alterius innocentiae labem et detrimentum afferunt. Sed haec aduersus aliquos fortasse necessaria: tecum quidem, mi Dionysi, neq; oportuna, neq; qua est ratio: nisi quatenus querelam et dolorem horum temporum conferre cum amico, et communicare iucundum est. Ego sane tecum et amāter, et liberē facio. In quo et mei optati ac postulati ratio, et tuae uirtutis atq; humanitatis ut tota consistit: te obtestor atq; oro, ut legere curas meum librū, meq; admonere et docere audacter amicus de rebus uells: ut quoniam ego et in doctrina, et in beneuolentia tua maximam spem repono, id per tuam fidem ac diligentiam consequar, ut ex fontibus scientiae et uirtutis tuae, mei tenues riuī uberius irrigentur, tuaq; opera et ope flūa pleniores. Cui ego tuo officio, magnam posui gratiam, et eam perpetuam debiturum me confisitor. Val. Carpent. XVIII. Cal. April. M. D. XLI.

IAC. SADOLETVS S. R. E. CARD.

DIONYSIO CARD. SANCTI

Marcelli, S. P. D.

Contigit mihi in te, quod haud scio an nemini, ut cū
Cū licisset mortuum, repente nec opinato nuntio tuae

L :

salut

salutis & incolumitatis, ex summo dolore ad summam letitiam traduceret. Sic enim fuerat ad me scriptum, te contracto in Hetruria morbo, in oppido Luca opinor, graviter egrotum, delatum Florentiam, post aliquantū tempus diem extremum tuum obiisse: quæ res animū meum valde perturbabat. Nam cum propter insignem benevolentiam, qua te sum cōplexus, & quæ est cū amicitiæ nostræ, tuis uirtutibus debitum uerò etiam, quòd breui tempore post meum à uobis digressum, multis ex nostro ordine decessis uiris, eisdemq; mihi amicissimis, & me & Rem. fortuna spoliaret: mihi tua mors cumulum maximum attulisset doloris, nisi meliora Deus de utroq; nostrum condituens, & tibi salutem, nobis quidem peroptatam, reddidisset: & mihi molestiam, ac maerorem abstergeret. Cui quidem Deo omnipotenti & immortalī maximas (uti debet) & meritis gratias ago. Nunc mi Dionysi, quoniam salua & sospes nobis es restitutus, tuæ erit posthac uirtutis & diligentie, dare operam, eniti, efficere denique ut ualeam nem bonam tuearis & custodias: nosq; qui te diligimus, letis de te nuncijs quotidie afficias: quod erit nobis ab omnium rerum gratissimum. Illud quidem arbitror à me non oportere, ut conserues memoriam nostri: non enim dubito, quin par mihi in officio & in omni fide benevolentie esse uelis. Tantum te rogo, tibi ut persuadeas, me & percupidum & peramantem esse tui. Vale.

IAC. SADOLETVS S. R. E. CARDINALIS,
MARCELLO CERUINO Cardinali, S. P. D.

Credo amorem nostrum mutuum non egere testibus. Et si enim non admodum magno inter nos usu & familiaritate

indivisi coniecti fuimus, propter occupationes quibus utriusque nostrum, quæ impedimento fuerunt: tamen neque ego unquam de tua erga me benevolentia dubitavi, neque tu potuisti dubitare de mea. Itaque et ciam de te, tuaque virtute, modestissimisq; moribus, optimum semper iudicium fecissem, letatus sum maiorem in modum incremento et amplificatione tue dignitatis: et posteaquam in illum locum atque honorem sublati es, quo esses erga me animo liquidius etiam cognoui: optimo videlicet atque clarissimo: quemadmodum et Ludovici Beccadeli, hominis officiosi et prudentis, sepe literæ, et tua in meis morumq; negotijs opera ac benignitas aliquoties iam dediderunt. Quare cum constitutam habeamus inter nos tam amicitie necessitudinem, quæ ex morum, et studiorum, et (ut opinor) etiam sententiarum similitudine motui stabili et sancta existere solet, mutuaq; illarum et pari inter nos voluntate tueamur: æquum est, utriusque nostrum alterius ope atque consilio, in his quæ usque quotidie veniunt, ita uti, ut eiusdem amicitie officia non verbis tantum, sed factis etiam et rebus ipsis usurpemus. Ac ut brevis faciam, quod abs te postulo, id humani est. Cum esses anno superiore in Gallia, legisti primum meum de Aedificatione catholice ecclesie librum. Sic enim ad me scripsit Triuultius noster: id fuit mihi non mediocriter gratum, verum gratius etiam fuisset, si idem fecisses quod ille, ut me de his, quæ tibi visa essent minus commodè in eo libro à me scripta, admonuisset. Solco enim ego hoc maxime à doctissimis expetere, ut eorum labore et annotationibus lucubrationes meæ fiant meliores: neque arbitror alia in re magis elucere officium illud, quod amicitie debeat, quam in hac sollicitudine atq;

cura, quam quis suscipit, quò alterius fame & existimati-
 ni bene sit consultum. Hoc ego à te & tunc desideravi, &
 nunc expeto: ut tu ingenuo quidem & beneuolo animo, si
 tamen audacter libereq; reprehēdas, quicquid tibi uidebitur
 in meis scriptis esse reprehendendum. Ego enim cum alio-
 rum opiniones & sententias audio, cum mea in manibus
 iactata scripta, & multorum obiectionibus ueluti excussi
 sunt: tum colligo memetipse, habeoq; delectum, & quod
 probabile mihi ac uerum uisum sit, id sine ulla prius co-
 piditate in meas lucubrationes libenter transfero: multoq;
 facile sententiam, si rectius esse uideatur. Veruntamen an-
 tequam hoc fiat, dumq; mea scripta sub alienum iudicium
 subiecta sunt: non arbitror esse rectum, ex meis libris, si
 qui forte in illis error aut non bona ratio sit deprehensa,
 de me ipso iudicari: qui enim aliorum iudicium expecta-
 nondum uiuitur suo. Quare iniqua est eorum ratio, qui scri-
 ptorem accusant de ijs rebus, quæ ipsi illi qui scripsi, non
 dum sunt probatae nec ratae. Sed tu non eo de numero es,
 qui natura ingenua, & liberali doctrina, & singulari
 temperantia ac bonitate es præditus. Cum igitur mittem
 ad urbem secundum mei illius operis librum ad Amplifi-
 mos collegas nostros, Contarenum, Polum, Fregosum,
 Bembum: mandavi meis, ut posteaquam ij legissent, illum
 ad te deferrent. In quo oro te atque rogo, mi optime Mar-
 celle, ut hanc eius perlegendi operam, siue etiā molestiam
 non grauare recipias meæ utilitatis causa: tribuasq; be-
 cion amicitiae nostræ, tum humanitati etiam tuæ: ut molo-
 bore, cura, diligentia, meus liber efficiatur correctior: pri-
 mium in his, quæ ad integritatem religionis pertinent: quam
 ego sanctè, atq; pie semper per me esse cultam uolo. Deinde,
 ne mea forte in scribendo libertas cuiquam molesta esse
 possit.

posui: presertim eorum, quibus omnia me debere & nunc
confiteor, & semper professus sum. Nam quod ego Chris-
tiano animo cupiam uidere emendatiorem ecclesiam, quam
caute sit, nunquam certe inficiabor. Quod uero huius
preclari operis gloriam atq; fructum ad eos optarem pos-
sum peruenire, qui à me summo honore & obseruan-
ti coluntur, Deum immortalem testor, nihil me unquam
cupisse ardentius. Et fuerat quidem ab initio egregium su-
scriptum uer, sed postea nescio quo pacto aliquantum de
iis declinatum est. Nec tamen uideo, quid ad illam præcla-
ram & sempiternam laudem, firmamentum non nominis
solum atq; fame, sed posteritatis etiam & generis, horum
mortalium & terrenorum bonorum possit comparari. Sed
de his satis. Fac mi Marcelle humanissime ut ualeas, nosq;
tui amicissimos ut diligas. Vale. Carpentoracti, XVII.
Calend. Aprilis, M. D. XLI.

IAC. SADOLETI

S. R. E. CARDINALIS,

EPISTOLARVM

LIBER XIII.

IAC. SADOLETVS S. R. E. CAR-
DINALIS, IOANNI MARIE

Montio S. R. E. Card. S. P. D.

DVENTVS huic Poli amplissimi cola-
lege nostri, & magnum mihi dolorem at-
tulit, ut tu quoq; futurum uideras: & non
minorem etiam uoluptatem. uidere enim
hominem amicissimum utrique nostrum,
summa ipsam uirtute, summa temperantia, modestia,
iustitie uis præditum, sanè iucundissimum mihi fuit.

L 5 Eund

Eundem autem uidere tot appetitum iniurijs, atque aliena
 irupietatis & crudelitatis scelere, in tantis, & tam graues
 coniectum calamitates, certè non mediocriter mihi mole-
 stum accidit: cum præsertim non amisi solum in eo incom-
 moda, sed Christiane etiam Reipub. uulnera, uno & eo-
 dem tempore, dolere & miserari cogerer. Atque ipse qui-
 dem, quo animi robore, & qua erga Deum pietate mun-
 tus est, ferebat res aduersas fortiter atque constanter. Ego
 uerò qui nequaquam simili uirtute præditus sum, cum me
 affligerem in eius acerbis casibus, illo ipso consolatore
 subleuatus sum, cui me asserre solatium magis oportebat.
 Atque is unum diem apud me cum fuisset, ita à me discessit,
 ut præter pristinam meam de illo opinionem, non tantum
 admirationem sue spectatissimæ uirtutis in animo meo re-
 linqueret. Sed quò mea tamen in eius aduentu lætitia foret
 uberior, tuæ suauissimæ & mihi iucundissime literæ fecer-
 unt: quas cum auidè legerem sic familiariter scriptas, in
 mihi Deum propitium esse opto, ut omnes meos sensus in-
 timos incredibilis quædam uoluptas perterritabat. Videtur
 enim mihi tecum tunc esse, & in tuo illo familiari uultu
 requiescere: cuius si mihi præsentis facultatem fortuna tri-
 buerit, crede mihi eos exigam fructus, qui nescio quo pacto
 olim à me prætermissi sunt, cum tua ista dulcis amabilisq;
 natura nondum se mihi totam patefecisset. Illud nolle,
 quòd in Epistola tua mihi nimis magnum imponis omni iu-
 dicij & testimonij tui. Et si uerum audire uis, is mihi uisus
 est in tua simplici, & aperta scribendi comitate, quasi qui-
 dam neuus interuenire; quòd à nostris familiaribus epis-
 tolis abesse debet. Nam si de eo, in quo me laudas, respon-
 dendum à me tibi sit, nihil ego uideo esse in me, quòd non
 idem in te multò sit præstantius. Alia præterea multa tibi

egregia adfunt, quæ ego commemoraturus impresentia
 non sum nec commissurus, ut à quo te genere scribendi ab-
 stinere cupio, in id ipse genus incidam. Quare agamus in-
 ter nos, ut coepimus, cum libere, tum amanter: ad quod (ut
 mihi intelligere uideor) uterque nostrum natura propens-
 us est, quanquam aguntur à te omnia uenustius. Ego meum
 Italianum reditum, nisi Pontifex isthuc, aut ad concilium ue-
 nit, usque in mensem Septembrem differre cogito. Deq; ea
 nō debi ad summum Pontificem literas. Hic non desino
 legere, & scribere: quid effecturus operis sim, nescio: me-
 dior certe præclara. Sed non ut uolumus (inquiunt) uerum
 ut quimus. Quicquid egero, utar tuo quoque iudicio. Tu ut
 ualeam mihi suauissime atq; amplissime, totumq; me tibi
 libenter esse persuasum tibi habeas, amoremq; istum
 tam erga me mihi perpetuum conserues, te etiam atque
 amaro. x. Calendas Aprilis, M. D. XXXIX. Cara-
 penitenti.

IAC. SADOLETVS S. R. E. CARD.

NICOLAO RODVLPHO S. R. E.

CARDIN. S. P. D.

Noli putare, me, quod ad te adhuc nil scripserim, tui
 inuicem factum esse: non sic uirtus tua nec mea-
 natura postulat. Nostra autem inter nos uetus necessitudo,
 cum summa mea erga te obseruantia coniuncta, etiam illo
 indiget, ut colam te cum præsens, tum absens, præcipuo
 quodam officio & insigni beneuolentia: quod facturus
 semper sum, abs teq; uicissim peto, ut quem mihi amorem
 tum multis in rebus præstitisti, eundem pro tua præ-
 stanti humanitate conserues: meq; absentem omnibus res-
 bus, quibus fuerit opus, defendas & tuare. Ego si quid usu
 uener

uenerit, quod tuum patrocinium mihi sit expetendum, com-
fugiam ad te, nisi tibi id molestum futurum sit: non pro-
pter naturam quidem, sed propter occupationes tuas. Nam
illa semper in te plenissima humanitatis fuit. Occupationes
uero efficiunt interdum, ut non sit nouis curis et cogi-
tationibus locus. Sed tamen in tuis assiduis studiis, procrea-
tioneque Reip. nonnihil mihi loci uacare in tuo animo uel-
mentissime cupio: quod sit mihi receptus ubi ad tuam fidem
confugiendum erit: quod potest in dies singulos contingere.
Non sum oblitus, nec uero unquam obliuiscar, quibus me
officijs et beneuolentiae significationibus prosecutus fue-
ris, cum proxime Romam ueni: quo quidem tempore non
prius penè pedem in Vrbe, quam in tuis beneficijs posi-
turus. Cura enim potissimum ac diligentia tua domum egregie
instructam atque ornatam ipso meo in ingressu statim in-
uictus. Quae tua bonitas ac liberalitas altius mihi in-
haesit, quam ut facile sit uerbis explicare. Non enim ego
sum qui meum commodum magis, quam ipsius commodi
autorem amem. Fontem enim beneficiorum magis specto,
quam ipsa beneficia: qui quidem fons amor est. Eandem
igitur in me animum tuum si conseruaueris, Rodulphi ho-
manissime, gratissimo omnium et optatissimo beneficio re-
affeceris. Sed ne multis, totum me tibi et tuae fidei beneuolentiaeque dedo, atque commendo. Vale. Idibus Ianuarij
M. D. XXXIX. Carpentoracii.

IAC. SADOLETUS S. R. E. CAR-
DINALIS, NICOLAO RO-
dolpho S. R. E. Card. S. P. D.

Non oblivione mutuae beneuolentiae nostrae, rariis ad
te do literas, quam forsitan usus ueteris nostrae com-
iunct

functionis postulet : sed pudore quodam id fit potius : quòd
 timeor, ne tuis grauioribus curis intempestiuus obstrepam.
 Nam mihi quidem otium est (ut tute scis) absenti à negotijs
 publicis : si tamen in tantis calamitatibus Reip. otium cuius
 quam aliquod esse potest. Sed tamen ex alterius uoluntate
 non dependent actiones meae, quas ipse mihi ad meum arbitri-
 um comparo. Itaque mihi ad scribendum tempus suppe-
 dit, & soleo ego amicos libenter salutare literis. Sed ea
 (ut dixi) ratione deterreor, quòd metuo, ne occupationibus
 illorum molestus interueniam : tuisque praesertim, qui publi-
 cis negotijs priuata etià tua & domestica addidisti. Nò enim
 tibi à senatu dimissus es, refers te continuo in otium, aut
 aliam partem temporis desidia & cessationi das : sed Reip.
 curae, illa domi praeclara artium optimarum studia exci-
 pant, in quibus etatem tuam rectè collocandam putasti. Est
 autem hoc tempore nò modò prudens hoc còsiliu, uerum
 etiam unicum propemodum & solum salutare : parare sibi
 quaeque domi ad bene beateque uiuendum copias. Cùm enim
 uideamus quanto labàtur in deterius quotidie rationes pu-
 blicae, cur non domesticis bonis nos ipsos muniamus ? quo-
 rum bonorum (ut tu optimè nosti) caput omnium est, cùm
 ceterarum quidè liberalium artium, tuum Christianae im-
 primis Theologiae scientia. Quanquam uos quoque arbitror,
 sub sapientissimo Pontifice aliquid isthuc opis atque auxiliij
 calenti Reip. esse reperturos. Equidem qui laetis rebus, &
 ex sententia fluentibus, à strepitu isto Urbis & curiae, ab
 honoribus & pompis equo animo absum; idem si quid du-
 rium increpuerit (quod quidem Deus omen in barbaros ho-
 stes conuerteret) promptissimè accurrat : nec tam ut praesens
 consilio uos iuueni, (istud enim in me exiguum sanè, &
 parui admodum momenti est) quàm ut pietati meae erga
 Remp

Remp. satisficiam. Sed ut ad id quod primo proposueram
 reuertar, cupio maiorem in modum, doctissime humanissi-
 meq; Rodulphe, ut me, siue loquentem tecum per litteras,
 siue etiam tacentem, manere tamen semper in eodem aucto-
 ritate & obseruantia erga te, tibi plane persuasum habeas. V. de
 Carpentoracti, VII. Calend. Decemb. M. D. XII.

IAC. SADOLETVS CARDINAL

IOAN. SALVIATO CARDI-

NALI, S. P. D.

NE me fortè putes tui oblitum esse, & quoniam de
 gloria librum, quem tuo nomine scribendum suscep-
 ram, non sum persequutus, in alias me curas & cogita-
 nes remotas à nostrae amicitiae memoria auersum esse: ut
 pe argumentum multò grauius, (ut ego arbitror) &
 utriusque nostrum personae accommodatius : quod ego
 Extructione catholicae ecclesiae exorsus sum, tuoq; id
 mihi dicaui, ut quoquomodo possem, tuis erga me muni-
 gratiam aliquam referrem. Huius ego operis duos iam li-
 bros confeci : sed cum prior liber aliquantò uideretur
 limatior, non duxi procrastinandum, quin mitterem
 ad te, ut perspicere primo quoque tempore posses Solui
 amplissime, quàm in intimis meis sensibus fortiter inhe-
 res. Videbantur duo adhuc restare libri, quos ut absolui
 atq; perficiam, maxime quidem mihi cura est. Sed omni
 magnitudine rerum impediēbatur uis ingenij nostri : et
 animo quidem sumus alacres, sed copijs haud ita firmi. Et
 autem quòd Deo habeatur à nobis gratia, quòd hoc otium,
 quod oblatum fuit nobis quasi fortuito, ita fuit expetendum,
 ut nobis diuina quadam sorte donatum fuisse uideatur : quod
 in hisce curis, & splendidissimis (ut ego iudico) animi me-
 ritis

in agitationibus, traducere tempus possemus. Quan-
 quam non desunt in hac quoque licet exigua mea ecclesiasti-
 ca diocesis procuratione, occasiones honestissime, que
 mentem prudentiamque requirant: quam utinam nos pre-
 ferre possemus, ut ea et saepe a nobis, et uehementer
 caperetur. Sed tamen cum illam animi iucunditatem, que
 recte factis suauissima percipitur, precipue nobis pro-
 piam habeamus, Deo bonis (ut scribitur) mentibus oc-
 cupate: nihil est quod non illius ope et auxilio freti, in
 ipso munere obundo, et suscipere posse, et agere con-
 silium. Quod ad studia bonarum artium pertinet, quando
 quidem nec mihi in otio consenscendi consilium est, et nihil
 melius propositum est quod agamus, potes exis-
 timare. Saluate, me et diurnis et nocturnis lucubratio-
 nibus, assiduam operam daturum esse, quod labo-
 rum Christiane Reipublice non subsidium per me, repugnans
 in temporibus, ac subueniendi tamen cupiditas, et boni
 sancti officium praesto esse uideatur. In quo duplicem
 habeo fructum. Nam et religioni praestabo pietatem
 quam debeo, et multorum a me insignium praestantiumque
 uirorum, quorum mihi et uirtus et dignitas est cordi, no-
 men ac memoria literis mandabitur. Verum haec posterius.
 Illud te rogo, ut cum liber satis apud te fuisse uidebitur,
 Romam postea illum ad Contarenum nostrum remittas:
 ad quem ego hac de re scribo, ut ibi quoque tanti uiri graui-
 tas et scientia, et eorum quos ille adhibuerit iudicio,
 sententiam perpendi et omni ex parte excuti diligenter possit.
 Quando quidem quae de religione scripta sunt, non erratis-
 sime, sed etiam omni uel minima errorum suspitione ca-
 re debent. In quo nos libenter doctorum hominum iudicia
 reprehensionesque subire semper parati sumus. Tu ualebis
 optime

optime Salutate, & nos quod facis diliges. Carpentorac.
V. Idus Decembris, M. D. XXXIX.

IAC. SADOLETVS CARDIN.

ALEXANDRO CÆSARINO,

S. R. E. CARD. S. P. D.

NON sum ausus dare ad te antehac quicquam literarum
quod cum res non esset ulla digna que scriberetur,
inanem sermonem literarum tibi iniucundum fore putavi.
Etsi me quidem ad scribendum saepius stimulabat cum mea
insignis erga te obseruantia, simul & beneuolentia: tunc
illud iudicium quod ego de tuis eximijs uirtutibus precla-
rum iam pridē feci: posteaquam cognoscere ceppi in sensu
tuis audiendis notandisq; sententijs, que tua esset in Chris-
tiana Rep. mens, quā rectus sensus: ut prudens, & quod
consilijs explicandis, ex tuo ore manaret oratio. Verum ut
dixi, ueritus occupationem & grauitatē tuam, nihil ad
ad te scripsi. Nunc cum & magna res mea agatur, (scilicet
dem nihil mihi ab his populis qui in fide mea sumi, esse dis-
iunctum potest) & in tua non solum autoritate & graui-
tate, quam ego permagni facio, uerim humanitate etiam & be-
nignitate, magnam mihi spem habeam propositum, ea con-
sequendi, que huic prouinciæ salutaria esse possint: contin-
sua scribere ad te, & tibi uel imprimis causam populorum
commēdare: omni te animi studio deprecans, ut qua-
quam mea erga te merita nulla admodū sint, que cupere
equidē permulta esse, quō meum erga te studium atq; an-
imum cognoscere potuisses: tu tamen nobilitate & libera-
litate naturæ tuæ adductus, suscipias horum patrocinium po-
pulorum: atq; in eis rebus obtinendis, quas ipsi iustas bene-
ficiasq; petierint, fautorem illis & patronum apud summum
Pontificem

Pontificem prebeas. In quo non mihi solum rem gratissi-
 mam feceris: hancq; tibi gentē in perpetuum oligaris: sed
 consules etiam officio et dignitati tue. Nam et nobilitatis
 clarissimos homines beneficijs comprehendere: et horum
 populorū in istam sanctam apostolicam sedem ea est fides;
 in ipsius constansq; obedientia, ut non uideam qui illis
 hoc genere uirtutis et fidelitatis pares habendi sint. Ita-
 quod quicquid illis datur, id sedi apostolicæ et ecclesiasticæ
 auctoritati datur. Quapropter eos tue etiam atque etiam
 pio benignitati, sapientiæq; commendo. Quid postulent,
 et qua quærimonia deferant, ipsi te per legatum et sua-
 rum rerum actorem edocebunt. Nec tamen grauiore malo
 premunt, quam Iudeorum, qui, incredibile est, quantis
 et quā uarijs hanc totam prouinciā damnis iniurijsq;
 afficiunt. Quos ita ferre, uel ita fouere potius, non solum
 in pectus perniciosum est: sed nomini etiam nostro apud
 transpina nationes turpe. Veriam tu hæc melius pro tua
 summa prudentia considerabis. Ego pro officio meo, et
 quod hos populos uerè paterna charitate complector, tan-
 tum capio de commodis et rebus eorum omnibus curam,
 et maiorem certè de meis capere non possim. Quo etiam
 nouum tuum erga me hoc beneficium futurum est, quàm si
 pro meo ipso aliquid laborasses: cum horum hominum sus-
 cepti defensionem, quorum mihi salus et tranquillitas in
 intimo corde penitus infixæ est. De hac eadem re dedi ad
 sacrum collegium nostrum literas: quas tecum iussi antea
 communicari, ut cum iudicasses reddendas, tum redderen-
 tur. Vale amplissime Cesarine, et mei absentis tibiq; dedi-
 tione res (ut tuam præcipuè decet nobilitatem) tibi habe-
 re commendatæ. Iterum et sæpius Vale. Carpentoracii, Pri-
 di Non. Octobr. M. D. XXXIX.

Qua uirtute, qua auctoritate & constantia, causa horum populorum in Vrbe tutatus esses, sacra mihi quidem à me scriptum, imprimisq; à Carolo Guarruccio, qui & mihi amicissimus est, & tunc amplexus (ut multis ex rebus cognoui) studiosissimus. Sed nouissimus legatus prouinciæ huc reuersus, apertius omnia & cuncta explanauit: idemq; demonstrauit Ciuibus suis, quid uetera iura & beneficia Romanorum Pontificum, quæ huius nationi, pro singulari eius erga istam sanctam sedem sit, & obedientia sæpius concessa, tributaq; sunt, non tantum approbatione firmata fuerint: tua id potissimum auctoritate & gratia fuisse effectum. Quam legati orationem commemoracionemq; maximi abs te accepti beneficij, summa his populis laus, & summa beniuolentia consecuta est. Neque nomen hic tuum in magna nunc gratia & gloria. Nos autem cogitabamus, ut primum esset mensis scilicet uocare totius prouinciæ concilium, facereq; omnes, cunctarum rerum, quæ in Vrbe essent gestæ, participes. Quod fiet, si bene ego horum hominum animos perspectus habeo, non commissuros puto, ut in ingratos tantum tuum munus collatum esse uideatur. Nec tamen ultra progredietur, quam ut de fructibus prouinciæ aliquid in ista Vrbe mittant, quò patronis & defensoribus suis optime suum animum possint declarare. Sed hæc quæ aliene potius sunt, parcius à me sunt predicanda. Quod autem proprium ad me ipsum pertinet, cum intelligam, te in hoc patrocinijs populis me præstando, magnam honoris mei habuisse rationem: & ad tuam præstantem beneficentiam, naturam aliquam

quod tibi et ponderis addidisse eam benevolentiam quam profugere: uellem equidem, sed non inuenio quibus, quibus tibi agere meritas gratias. Sed tamen ratione exponere non possum, ut tibi aliquando, re-
spondere, omni amore, fide, studio, diligentiaque cu-
rante. Quapropter hoc officium in tempus aliud magis
conueniens reijciunt. Ego, quod semper maxima opere
quodque aliquando sum tua bonitate consecutus, ut in fidem
recipere: te rogo atque oro. Caesarine
prospice, ut eodem erga me animo esse perseueres.
Quoniam absentis tuendi, atque fouendi, a tua nunc li-
beralitate profecta sunt: fuerunt enim tota humanitatis
et liberalitatis tue. Nunc legem tibi ipse benignitatis con-
stitui: qua quidem lege summi uiri, et nobiles,
et optime animi praecllentes, libenter astringi so-
lent. Quam tu similis et par, etiam hoc genere uirtutis
quod si uerum futurus es secundus: ut qui se tibi semel
obtinuit, et tu semper tua gratia auctoritateque prote-
gas. Ego quoque nec erunt partes, operam assidue dabo, ut ne-
que tua erga me beneuolentia, neque de mea in te ob-
sequii robore unquam ullo afficiare. Vale. Carpentora-
li. M. D. XL.

IAC SADOLETVS CARDINAL.

IACOBO SYMONETÆ

CARD. S. P. D.

Corpi literas tuas, datas xviii. Calend. Septembris,
cum tu Vicentie id temporis esses: quibus summa cum
curiositate, non semel, neque bis, sed sepius lectis, in
quibus mihi uenit cogitare, quid tu tibi tandem appetens,
in uicinis iam scientiarum gloria laudeque floreret,

M 2 nostras

nostras etiam artes nobis ereptam uteris; in quibus
 qui etiam in illis consumpsimus; cedimus iam necessi-
 tuorum scriptorum uberum et elegantie. Ita enim scrip-
 litere tue grauius, ita ornate, ita copiose sunt: ut non
 in iuriscōsulto, sed quæ in summo requiritur oratore
 facultasq; dicendi; ea in te omnis insit. Sed profecto
 est quod dicitur, qui egregio ingenio sit praeditus, cum
 omnes artes, omnia disciplinarum genera, facilius
 introitumq; habere. Quod tibi doctissime Symonem
 tigit: qui cum inter iureconsultos nostræ ætatis habere
 minium iudicio consultissimus: non contentus in laudat
 ceteris quoque in literis ingenuis et liberis
 res, studio tibi omni esse elaborandum putasti. Volo
 tamen hæc quæ satis sibi ipsa perhibent testimonium, ut
 ut testimonio nihil indigeant. Ad illam tuam eximiam
 stantemq; humanitatem conuertor. Tantum ne, quæ
 amoris tuo erga me indulgere potuisti, ut et me laudat
 afficeret, quæ longè iustius conueniunt in te, quam in
 me. Et si ego quidem illa legens, quæ tu mihi in tribus
 tribus, gaudio quodam afficiebar peni singulari. Non
 quidem in me cognoscēs, sed de tua in me tam insigni
 uolentia mihi ipse gratulans. Quamquam eo quidem
 animo non inficior erga Remp. quo tu predicas. Soli
 nimirum me deficiunt, ut illi possim et utilitati esse, et
 namento: quæ ego à te petam, cum usus fuerit; itaq;
 mihi et autorem rectorum consiliorum tam in ipso
 quam in ceteris rebus propositum habebō. De
 mea sic uolo te existimare, monita mihi omnia
 placuisse: sed accidit casus sanè mihi molestus: ut in
 tu rerum, cum Roma migrandum nobis esset, utiq;
 ceam uersus ingrediendum, scheda illa deperit, et

omnes in perscripte erant, cum saluus tamen litem
 meum extulisset. Quare postea orationem meam
 rogans, quantum consequi memoria potui, correxi ea
 quae in manu probata. Si quid forte à me tam obli-
 visse praetermissum est, si quando edenda erit oratio, iure
 meum incubi iunculam mittam, ut de integro abs te
 capiam. Eius ego orationis unum tantum exemplum
 ad Germaniam misi, ad Georgium Ducem Saxoniae
 et Principem: nullo meo inscripto nomine,
 sed quod rogans, ut ea contineatur domi, quoad is de
 se et omni iudicio praescripserit. Alterum cogitabam
 ad meos familiares doctissimos homi-
 nes, sed nomen, et sine inscriptione: ut (qui meus est
 meum) iudicij mea scripta submitterem. Sed de
 his non est. Te Roman incolumentem peruenisse, non
 mihi erat auditum: sed tamen confidebam, te
 in missis tui rationem dierum mecum ipse su-
 per, quomodo ea à te in literis tuis scripta est. Sum ta-
 men in aliqua mea solitudine, et cura: quoad certo co-
 gnoscere velis, et num recte ualeas: quod mihi profecto
 curae est. Ego in his locis hyemem hanc
 morabor, cum sponte mea, tum tuo etiam amantissimo
 meo adducitur. Sed cum Farnesius summi Pontificis
 in aqua insigne per literas euocarit, ad quas ego me
 respondere: te uehementer rogo, ut causam meam
 quod possim agere: meamque hic mansionem tranquillam
 et liberam, ad diem usque concilij, tua mihi au-
 toritate prestes et tueare. Vale. Car.

pentorali, VI. Calend. No-

uembri. M. D.

XXXVIII.

M 3

IAC.

IAC. SADOLETVS CARDIN.

IACOBO SIMONETA CAR.

DINALI S. P. D.

Venerandissima mihi litera tua. Iucundissime solam? immo
 etiam salutare. Quod enim te saluum mihi et solam
 tem nuntiarunt, per eas mihi quoque incolumitas est res-
 tituta: de qua re, et tibi gratulor, et mihi gaudeo. Denique
 supplex oro, ut te in optimo statu diutissime valere videam.
 In ijs quod tuam mihi opem et benevolentiam peram
 semper ostendis, iamdiu est cion ego ita iudico, necum
 me habere neq; amicum, nec patronum, ad quem saltem
 omni meo in negotio, quam ad te ipsum confugere possim.
 Quamquam facti tu quidem secus, quam ceteri magis.
 Alij enim prius pollicentur, quam quicquam praestent: tu
 beneficia liberalisq; natura bene mereri ante incipis, et
 de etiam uerbis benignitatis officia prosequitur. Sed hec
 et mihi alias dicta sunt, et suis dicetur locis. Curam quam
 adhibes in consulendo, laudo atque proba: teq; ubi
 menter hortor, ut nullum tibi studium sit salute tua potius
 que ipsa quoque nobis tui amantissimè communitum
 est. Et in ea tamē est fons studiorum officiorumq; omnium.
 Signandorum libellorum ius, dandorumq; iudiciorum
 quod ultro tibi a Pontifice maximo delatum sit, non ego
 miror in hoc factum optimi Pontificis: cui ita facere, si sua
 sapientie consistere uoluit, fuit necesse. Quis enim te potius
 in eo manere sustinendo? quis iustior? quis inuisibilior?
 Nec tuo commodo gaudeo, res enim plena est sollicitu-
 dinis et laboris: sed communi hominum utilitati et com-
 moditati gratulor. Ad eum enim hominem ea collata est po-
 testas, qui et sciat, et uelit ius unicuique suum tribuere.
 Quare tu quidem eadem et integritate, et prudentia be-

minus tractabile, qua cetera solitus es. Sed mihi accidit
 peropportuni, ut quod facturus fueram omnino, nunc pro-
 pensius faciam: quando et pro amicitia, et pro equitatis
 patrocinio, quod tibi cum semper antea, tum nunc maxime
 susceptum est, (si quidem factus es magister equitatis, qui
 et antea fautor) confido fore, ut me hi abs te populi faci-
 lis et melius, quaecumque equa postularint, consequantur.
 Quis notum tibi esse arbitror, quanta beneuolentia, et
 per amorem studio, iam inde ab initio, cum Dei uoluntate
 me fidei et curae concrediti fuerunt, amplexus sim: uere
 et potentem liberos, charitati mea in illos beneuolentia
 amanda. Hi ergo nonnullis incommodis publice oppressi,
 maxime iniquitate et perfidia uexati Iudeorum: quos
 nimis multis istinc honoribus priuilegiisque insolentes,
 eorum calida crudelisque auaritia huic hominum generi
 perniciosa reddit: mittunt legatum ad Urbem, a summoque
 Pontifice, et a sede apostolica remedia suis sanandis uul-
 neribus querunt. Quos ego tibi quibus uerbis commendem,
 aspio: cum illud te scire uelim, multo plus, in eos si benefi-
 ciae tuae contuleris et si eorum causas ut cognoscas, et de-
 fectus fueris adductus, quam si in me ipsum eadem contu-
 lisset, me tibi deuinctum, obligatumque futurum: quanquam
 fuisse non est noue iam in me obligationi locus. Sed tamen
 se habeto: Ex omnibus tuis in me meritis, quae plurima
 sunt, hoc me uel imprimis magnum existimaturum. De re-
 bus suis ipse edocebunt, neque ita monente, tua imprimis
 opera auxilioque nitentur. Eos ego tuae iustitiae fideique com-
 mendo. Dedi etiam ad sacrum collegium nostrum super
 litera literas: quas tu leges et perpendes, et tuo omnia ar-
 bitrio sapientiaque moderabere. Polus amplissimus uir, certe
 inuincibili quadam uirtute animi et sanctitate uite pre-
 stans,

stans, totus tibi deditus est, plurimamq; tibi reddit salutem.
 Is in uiam se daturus est hodie, aut cras, ut proficiscatur
 ad uos: cuius ego abeuntis desiderium non sine magna mo-
 lestia perferam. Vale, & me, quod facis, dilige. Carpentur.
 V. Calend. Octob. M. D. XXXIX.

IAC. SADOLETUS CARD. FRAN-
 CISCO TURNONIO CARD. S. P. D.

Primum tibi ago maximas (uti debeo) gratias, quod tu
 opera & autoritate est factum, ut nos hic qui liberis
 militum grauissime preßi eramus, Regis clementia & benig-
 nitate leuaremur. Quod tuum in meos hosce populos be-
 neficiũ hoc mihi accidit gratius, quàm si in me ipsum pro-
 prie collatum fuisset, quò plus apud me ratio officij uide-
 quàm commodi. Certè enim nihil est homini opandũ, quod
 ego malim meum esse, quàm eorum qui mee fidei & co-
 stodie ab ipso Deo crediti & commendati sunt. Sed pri-
 animi nostri erga te declarandi alius dabitur locus. Nunc
 instat occasio ut eandem tuam humanitatem requirã, quam
 erga me propensam sepe iam expertus sum. Albertus Pi-
 bius, cuius tibi quoq; nomen propter uirtutis & doctrinæ
 excellentiam, auditũ esse arbitror, istuc uenit, adituũ re-
 gem aliquot de causis. Hunc ego tue fidei humanitatẽ
 diligentissimè commendo. Amo enim hominem, idq; ma-
 rem in modum. Nec solum amo, uerion etiam admiro. To-
 cile enim intelligo, idq; audacter nõ dubito cõfirmare, eum
 qui ex ceteris nationibus doctrinæ & literarum uolunt
 ad cognitionẽ meam peruenerint, neminem neq; doctiorẽ,
 neq; uarijs scientijs instructiorem atque ornatiorem, quàm
 hunc, mihi notũ fuisse. Accedit, quòd Theologiæ scientiam,
 qua mirabiliter est præditus, ad eos usus conuertit, qui mo-
 x

xim: sancti et saluores populo Christiano sint. Semper
 cum fide catholica, et ecclesiam Romanam nostram
 ac et inuicta propugnatione, pluribus egregijs uoluntati-
 bus editis est tutatus: ut hoc quidem nomine noster illi ordo
 plurimum debeat. Quocirca cum ita se habeat res, tuaque in
 huiusmodi homines propensa semper et benefica extiterit
 uoluntas: oro te amplissime Turnoni, et omnibus precibus
 rogo, ut hominem in fidem et patrocinium tuum rece-
 ptum, tu apud Regem gratia, quae maxima est, foueas et
 tueque ad eam benignitatem, quam tua sponte illi esses
 praesturus, aliquid quoque praeterea mea causa addas, quo
 mihi fieri nihil gratius potes. Illud tibi confirmo, si ho-
 minem huius humanitate tua et liberalitate fueris comple-
 xus: maximam gratiam ab omnibus ijs, qui ubique terrarum
 operantibus dediti sunt, initurum te esse. Vale. Carpent.
 165. Aug. M. D. XLI.

IAC. SADOLETUS S. R. E. CAR-
 DINALIS, AMBROSIO CATHA-
 rino Polito, S. P. D.

Non potui perferre diutius desiderium tui, quin sciscia-
 rem ex te per literas, quid ageres rerum, quomo-
 do te ualeres: quod tamen aequius fuerat me cognoscere ex
 tuis literis, tuoque in illis erga me beneuolentiae habere tes-
 timonium: nec tamen puto me totum tibi ex animo efflu-
 xisse. Nisi enim habes patronum eiusmodi, praeter cuius inge-
 nio, uirtute, elegantia, nos tibi forte sordere uideamur: ta-
 men ut ille praestantia et grauitate dignitatis suae supera-
 tum te aduersum nos reddere potuit: sic humanitate idem
 et comitate, qua singulari est praeditus, docere te debuit,
 non esse absentium amicorum memoriam deponendam. Sed

ion serio, mi Catharina: cupio uehementer audire quid agas. In studijs te esse arbitror: quod enim iam aliud tibi est negotium? Veruntamen si mihi aliquando indicasses, quae tibi opera nunc sint in manibus, ualde mihi rem gratam mediusfidijs fecisses. Ego hic quanquam familiaribus curis grauius implicatus, quod multa necesse habeo extricare, quae antea contraxi: tamen scribendi et elucubranda curam non defero: uolumenq; contesto, quod si Deo bene iuuante ex sententia processerit, nonnihil certi tributor esse actum. Habeo autem propositum argumentum, ut tu scias, de ordinibus et constructione catholicae ecclesiae: reliqua iam tu nosti. Magna res est, melius uerbis longè superior: sed tamen quoniam semel suscepta est, non est per ignauiam abiicienda. In tanta re uix aptum consilio tuo, cum opus fuerit. Nunc uolui te fieri participem consilij mei, ut uideres et animaduerteres, me ne in otio quidem otiosum esse posse. Otium porro est, ubi Roma non est. Sed haec haecenus. Tu ut me diligas, quemadmodum quidem soles, ualitudinemq; tuam diligenter tuare, id etiam atque etiam peto. Vale. Carpent. v. Idib. Decembris. M. D. XXXVIII.

IAC. SADO LETVS S. R. E. CARDINALIS, AMBROSIO Catharino Polito, S. P. D.

Maxima mea cum uoluptate eum accepi librum, quem ad me de peccato originis misisti: in quo ut inscriptiones tituliq; indicant, sunt et alia praecleara multa. Sed huius loci planè cognoscendi summa quidem cupiditate sumasse etus. Itaq; quanquam solennibus occupatisq; diebus (hodie enim dominicae mortis memoria recolitur) cum

cum hoc puer scriberem ad te ante lucem, iam bonam
partem dissertationis tue, non tam legeram quidem; quam
cum belluatus. Tantum titulus ipse in me legendi cupidita-
tem excitat: cum tuam præsertim lucubrationem scripto-
rum moribus et doctrina mihi magnopere commendaret: et
sæpe omnia mirabiliter placebant. Sed ego ad aliam accu-
sationem et attentorem lectionem me referuo. Quod tamen
hæc perlegetum mihi est, et subtiliter et perdoctè mi-
hi videtur scriptum. Tu quod facis, ut perpetuò facere pos-
sis. Deum immortalem queso, ut te diu nobis incolumem
conservet: multa enim profectio tua isto singulari ingenio,
quæ in obscuritate diu iacuerunt, poterunt illustrari. Vale,
et mihi Carpent. x x v. April. M. D. x l i .

IAC. SADOLETUS S. R. E. CAR-
DINALIS. AMBROSIO CA-
tharino Polito, S. P. D.

Accepi literas tuas plenissimas amoris: quibus à me
per te, ut de tuo libro, quem de originali peccato edia-
sti, et quæ penè totum maxima mea cum uoluptate, im-
pedissem diebus illis, me quasi deuorasse ad te scripseram,
propterea quod quid sentiam et sensum meum tibi explicem.
Adhuc humanissime, si quid in sit, quo minus mihi placeat,
to mihi in ratione, aut emendatione satisfacturum. In quo
agnosco quidem æquitatem et facilitatem tuam. Sed non
est hoc controuersia, quid mihi in tuis scriptis placeat,
an sentiam: cum omnia mihi tua per placeant, siue ingenium
in illis, siue in dicendo lepos et copia, siue ipsa rerum, quas
trullas, modatio subtilitasque pendatur. Illud est, quod tibi à
me indicandum esse puto, cum perlegissem librum tuum,
nisi quidem mihi esse, tuam opinionem, et sententiam re-
felli,

felli, reijciq; non posse: tanta est vis in argumentis, tantum
 & tñ inter se aptus rationum contextus, tantum acumen
 nis & probabilitatis in dicendo. Sed ut solem qui iuncti
 sunt, habere quidem constrictum corpus, & ad eius autem
 necessario paratum qui eos constrinxerit: quosdam tamē
 motus inchoatos & imperfectos eiusdem corporis sibi re-
 tinere, quibus frustra & inaniter nuntur: sic mihi, cum
 mea mens & cogitatio tuis argumentis capta & colligata
 esset, restabat tamen adhuc in animo nescio quid dubitatio-
 nis & scrupuli. Itaque cum tuum librum bis iam legissem,
 ad tertiam eiusdem lectionem me parabam: quò tibi postea
 liquidius totū animi mei sensum cogitatumq; exponere.
 Sed scito hac mutatione rerum, quæ incidit in his locis. Le-
 gato superiore uita functo, nouoq; suscepto, tantum mihi la-
 boris & negotij contractum esse, ut non modò legendū, aut
 scribendū, sed ne consistendū quidē ullo certo in loco fieri
 potestas. Cogor enim homo omnium quietissimus, meorum
 interdum populorū causa; hoc est, eorum qui nunc fidei &
 curæ crediti sunt, nō mediocribus arumnas & sollicitudinē
 capere. Quod si aut mihi dabitur otium, aut tu forte aliquan-
 do in has regiones te contuleris, aut scriptis inter nos, aut
 coram communicabimus ea quæ de hoc ipso originali pec-
 cato, uel dubitanda nobis, uel comprobanda uidebuntur.
 Nunc tibi hoc significo & nuntio: nec tuo mihi libello do-
 stius aut ingeniosius quicquam, nec eo argumento quod
 tractas difficiliter uideri posse: & superesse tamen adhuc
 quiddam, quod mihi à te cupiam diligentius explicari.
 Nam speculo illo tuo hereticorum (tertiū enim librum
 de uera iustificatione nondum legi, eisdem, de quibus dixi,
 angoribus animi impeditus) possum tibi confirmare, nihil
 me unquam nec eruditius legisse, nec quod cum singulari
 exim

crināq; doctrina, plus etiam prudentiæ & ueræ religio-
nis conuictum habeat. Vale, & nos dilige. XIII. Calend.
Iulij, M. D. LII. Carpenteracti.

IAC. SADOLETVS S. R. E. CARDI-
NALIS, AMBROSIO CATHA-
rino Polito, S. P. D.

VT primum otium & tempus scribendi nactus sum,
dixi esse rescribendum eis literis, quas ego abs te su-
perioribus diebus mihi iucundissimas accepi. Atque eo ma-
gis duci, quò cum legissem iterum tuum de perfectâ iu-
stificatione librum: atque eodem ferme tempore binæ ad
me ab Vrbe essent allatæ schedæ, in quibus erant perscri-
ptæ capitula de quibus in conuentu Ratisponensi inter Theo-
logos nostros & aduersarios conuenisse dicebatur: facili
iudicij tuam sententiam ab illiusmodi concordia discre-
por. Quæ in re mea semper opinio tuæ rationi, quæ in
scriptis tuis sese ostendit, suffragata est. Nunquam enim
mihi persuaderi potuit, fidem solam per se sine operibus
bonis ad adipiscendum regnum Dei idoneam censeri de-
bere. Tu uidelicet & doctius & explicatius ista disceptas.
Sed mihi tecum eadem rei summa est, ut iudicem, ad ueram
iustificationem fidem cum operibus coniunctam esse oportere.
Et scripseram quidem ipse quoque ad Urbem quod
mihi sentiendum in hac causa esse uidebatur: cuius meæ
pagellæ misissem ad te exemplum, ni omnia in tuo libro
multò diligentius enodata declarataq; reperissem: qui li-
ber mihi mirifice probatus est. Misi autem earum exempla
pagellarum, quæ ad me ex Vrbe perlatae sunt: ut uideres,
& animaduerteres, ecquid ea concordia Christianæ rei
uult & salutis haberi deberet. Verum tu hæc conside-
rabis

rabis diligentius. Ego tuam de providentia et praedestinatione lucubrationem summopere expecto: spero enim hausturum me inde nitidissimas aquas, quibus mea diuturnitas, et illarum rerum aviditas cognoscendi, summa mecum uoluptate aliquando expleatur. Tu, queso, da operam, ut illam primo quoque tempore accipiamus: quod facili tibi erit factu, propterea quod inter bibliopolas Lugdunenses et Parisienses frequens est harum rerum commercium. Ego ut scripsi ad te antea, a literis aliquandiu sermum fui, et nunc aestivis caloribus impediior, quominus (quam admodum uellem) ad earum consuetudinem me referam: quod tamen paulo post uideor esse facturum. Tu quid Lugduni commorari annum hunc statueris, mihi ualde gratum: spei enim nonnihil habeo, fore ut interdum nos (quod commodo tuo facere possis) inuisas. Illud me pupugit in extrema tua epistola, quod optimum et coniunctissimum collegam meum Nicolaum Gaddum, laborare febribus scripsisti: quo nihil mihi potuit accidere molestius. Incredibile est, quanti ego illum, quanti summam illius humanitatis, mitissimos mores, imprimisq; notam mihi et perspectam erga me beneuolentiam faciam. Quapropter si me amantem eum quamprimum meo nomine, meliq; uerbis amantem me saluta: et hortare etiam atque etiam, ut omnem curam et diligentiam ad conualescendum adhibeat. Abs te amito peto, quesoq;, ut primo quoque tempore facias certiorum. Vale. Ex suburbano nostro Carpentoracensi.

IAC. SADOLETUS S. R. E. CARDINALIS, HERMANO ARCHIEPISCO Coloniensi,

S. P. D.

Cum legissem commentarios, quos tu de concilio epis-
 coporum provincie tue, more maiorum per te ha-
 buisti et de corrigendis moribus sacerdotum, deq; eccle-
 siasticis eruditissime scriptos, in lucem edidisti: qui-
 den comotus admiratione tui prestantissimi consilij, eiusq;
 cunctis, qua nulla maior hoc tempore, nec Christiane
 Republice suscipi potuit: auxi maiorem in modum bene-
 meriti erga te meam, quam aliquot de causis conceptam
 habebam: teq; et magnum virum, et optimum anti-
 quam, omnib; honore ab omnibus dignissimum iudicavi.
 Non enim solum tu primus aliquot iam seculorum spatio
 cum alius et sancte gerendum sacerdotium tuum, uiana
 ibi operis, que antea ob diuturnam desuetudinem, tan-
 quam impeditis stirpibus, penitus erat obsepta: sed
 cum ceteris exemplum illustre praebuisi, ut te imitaren-
 tur, si qui uellent, et si quorum in cordibus pietas et reli-
 gio Christiana locum aliquem haberet. Nec tamen omnibus
 hoc liberum fuisse, nec par atque eadem cunctorum condi-
 tio est. Vidi enim ego, cum in Vrbe essem, et cum in sena-
 tu nostro hac de communi omnium Episcoporum concilio
 habendo, causa ageretur: multa re uera ostendi impedi-
 menta, que Pontificis Maximi studium retardarent. Sed tamen
 ego et tunc iam sensi, et nunc sentio, aut una hac ratione
 concilij rite congregandi, subueniri posse his tot incommo-
 dis quotidianisq; detrimentis, quibus urgetur et ad interi-
 tum agitur Christiana Resp. aut si hoc remedium non sit
 profuturum, nullo alio hominum consilio a peste summi
 cuius Resp. posse prohiberi. Non enim si conciliū castè le-
 gimusq; habitum non proderit, alia erit expectanda medi-
 cina que opem ferat. Sed illud certe ab omnibus nobis exi-
 spectandum, Deum in sensum delictis nostris, repositentemq;
 à nobis

à nobis scelerum & peccatorum poenae, quae ipse ad summum intelligat esse perducta, supremum iam decretum à interitu nostro fecisse. Quapropter occurrere illius iracundiae nos oportet, & precibus atq; operibus quae à uera humilitate in nobis, uera religione, uera poenitentia ueterum malefactorum, nouaq; insequentis uitae integritate & industria proficiantur, anteuertere uindictantis seueritatem, cui lenitatem tolerantis tandiu despeximus. Hoc enim si speramus, & confugerimus ad ipsius misericordiam, geminam eos ediderimus, quos acer peccati dolor à nobis expresserit: flectetur ipse, & ut bonus est infinitè, ac misericors, conuertetur ab ira sua, simulac nos cōuersos à peccato fecerit. Quo nobis reconciliato atq; placato, cessamus continuo ista quae nos domi forisq; perturbant, non solum hostilis arma crudelitatis, sed etiam uenena domestica perfidiae. Verum hæc reconciliatio nullo alio prorsus pacto animi & integra cōmode fieri potest, nisi generalis concilij quodam quasi feriendo fixdere sanciat. Nam si uniuscuiusque arbitrio (id quod ferè nunc fit) suae uitae correctio permittatur: primum, haud ita multi sunt, qui sua sponte mouentur ad pie religioseq; uiuendū. Deinde, quàm multos esse estimamus, qui iter rectum nesciant: quàm multos, qui in uitiorum regno, quae nostra hac aetate plurimū pollet ingentq; multa sibi arbitrentur licere, quae tamē improba & reprehēdēda sint. De quibus etsi possunt à sacris literis, & earum gnaris ac peritis doctoribus admoneri: tamen in hoc penè communi generis humani ad uitia consensu, obsequio bonis & ueris admonitionibus mala consuetudo, magis pleriq; mores suos ex prauis eorum qui praesunt moribus, quàm ex eorundē proba oratione effingunt: cum praesentis seuera lex nulla sit, quae homines à delinquendo coarctet.

Quamquam non desunt quidem leges seueræ, & graues:
 sed eorum fidei custodes profectò desunt, defueruntq; iam
 licet ut non prauis solum, & uitia ipsa consultò sestanti-
 bus: sed etiam ceteris, quos bona disciplina fortasse, si esset
 obdura, efficere bonos potuisset, ampla præbita sit occasio,
 ut decreta potius, corrupte, inquinatq; uiuendi. Quibus
 uicibus donnis & detrimentis, diuinæq; unè aduersum
 uiræ, mederetur sine ulla dubitatione concilium, quod
 & rite indictum esset, & ex fide bona ageretur, si in id nõ
 plura à Rom. Pontifice, & à nobis, uerum etiam à reliquis
 Christianis principibus conueniretur. Quod enim publice
 uicibus causa comparatum est, omnium debet assensu &
 approbatione firmari: præsertimq; eorum, qui opibus &
 potestate antecellunt, quorum ceteros possit autoritas per-
 mouere. Tale igitur si haberetur, celebrareturq; cõcilium,
 non dubium est, quin aspirante bene ceptis rebus Deo, bo-
 nisq; consentientibus, misera & infelici præsentis
 nobis statum conditione demonstrata, facilis esset & pa-
 ram in Christiano nomine malorum morum emendatio:
 quæ & ueteres leges sanctæ & salutares de integro san-
 dentur, & nouæ promulgarentur: maliq; poenarum &
 ignominiarum metu, ceteri exemplis doctrinaq; sacerdotũ
 ad ueræ pietatis & religionis erga Deum officia redige-
 rentur: iamq; consentiente in laudem Dei, & in correctio-
 nem Christiani populi catholica ecclesia, ex multis perso-
 nis, ut est ab apostolo Paulo dictum, multiplices preces &
 precib; referrentur ad summum Deum. Quod si hoc modo
 uir fortasse concilium non possit (uideo enim tempora, ui-
 tis difficultates) multum sit omnino de spe nostra detra-
 hitur. Sed tamen si qua reliqua ratio iniri queat, non tam
 infirmæ nostræ quidem nec stabiliendæ, quàm ad tem-

put aliquod sustentande salutis, ea mihi in isto potissimum
 concilio uidetur esse posita, cuius tu initium in tua provin-
 cia fecisti, remq; omnium pulcherrimam & Deo acceptis-
 simam es auspicatus. Sic enim statuo, post Christi Dei no-
 stri aduentum ad nos, missionemq; ab eo Apostolorum ad
 exterarum gentes, nulla magis re creuisse, amplificatamq; esse
 Christianam & religionem & Remp. quoniam his pronun-
 tiis Episcoporum conuentibus, qui per nationes & pro-
 uincias anniuersarij fiebunt. Qui nos iam pridem cum
 plurimis alijs optimis & probatissimis, penitus extinctis
 magis desiderare nos cogit uetusta tempora, quoniam bodi-
 nis confidere. Hunc igitur sanctissimum omnium & prece-
 rissimum more, quod tu in lucem & usum reuocari conatus
 es, tuq; uirtutis & religionis exemplo, tanquam quidem
 alte sublato lumine, aut ostendisti, aut certe in singulis
 dies es ostensurus, qui sint in Christiano sacerdotio archi-
 episcopi aut primates illo honore & loco digni, & qui
 tunc: uere tibi dicam Hermanne optime, & sapientissime,
 nulla mihi laus uidetur cum tuo isto facto posse copari.
 Et si non his quidem rebus & actionibus laus bonorum
 queritur, sed ad Deum sunt directa huiusmodi consue-
 qui unus nostra merces, nostrum premium est: & cum
 in sancto nomine que geruntur, ea sola & recta & po-
 riosa sunt. Cuius quidem Dei immortalis & omnipotentis
 remunerationi atque iudicio quoniam sunt bona bonorum
 opera reseruata, equum est, ut nos hic de illis parci-
 memoremus. Venio nunc ad sacramentorum librum, quod
 tu Enchiridion appellas, cuius sum lectione incredulitate
 delectatus. omnia enim que pro Dei causa, & catholice
 fidei ac religionis propugnatione, aduersus illius inimicos
 & obrectatores afferri possunt, sunt à te in eo libro au-
 ra.

ratione collecta: talibusq; explicata cum uerbis, tum sen-
 tentijs, ut cum summa rerum in illis diuinarum cognitione,
 solatur planè animus, et in docendo redarguendoq; sin-
 gulari modestia coniuncta appareat. Quæ scribendi ra-
 tio uerè Christiana est. Non enim tantum in uerbis pietas,
 sed etiam in moribus multò magis requiritur: in quibus ue-
 ritas quoq; Christi est imitatio: cui cum malediceretur, ipse
 ueni contrà maledicebat. Proinde sit hæc aliorum pro-
 prietas insolentia, clamare, maledicere, conuitia iacere, et in-
 ubi pendenter atq; utinam ne sit quidem: à cunctisq; po-
 tius et omni equitas, et studium amplectende ueritatis
 debetur. Nos sanè mansuetudinem et Christianam
 doctrinam teneamus, quæ à te mirificè in tuo libro retenta
 est: inque tibi non solum admirari et laudare doctrinam
 tuam, sed etiam morem diligere necesse est. Es enim tu,
 quod hoc tempore rarum est, non solum scientia, sed etiam
 uis Christianus: quam nobis imaginem præstantis et uir-
 tutis et eruditionis tue, tua scripta representant. Atque
 hoc habemus. Vnum tantum in tuo libro est, quod ego de-
 siderarem, quodq; mihi percontatione dignum uisum sit.
 Iam enim uicinus mecum nonnihil admiratus, quòd tu ca-
 pit eo libri tui, in quo de sacramento poenitentiae uerba
 facta: ubi ad tertium illius membrum, quod satisfactio est,
 uenitur, nullam prorsus in eo mentionem purgatorij facias,
 cum et hoc maxime locus ille requirere uideatur, et nos
 cum catholica ecclesia unà teneamus, illa satisfactionis
 operæ non tam ad declinandas temporarias poenas, quas in
 his uis à nobis pro peccatis nostris Dei seueritas repo-
 sita, quam ad lenandas illas et mitigandas, quæ in altera
 uis nobis purgandis proponuntur, uim habere. Nisi hoc
 præse tu eodem modo intelligis, in poenarq; temporarias

purgatorij.

etiam eas includis, quæ subeuntur in purgatorio igne. Est enim temporarium, quicquid non est æternum. Verum tamen (ut mihi uidetur) oportuit in eo loco aliquam purgatorij fieri mentionem: ne aduersarijs in hac re fidem catholicæ ecclesiæ impugnantibus, quasi quodam silentio historia traderetur: qui iniuste certe & sine ratione insulant Ecclesiam. Nam si remissa nobis culpa à misericordia Deo, poena tamen aliqua restat, quæ soluenda sit, ut in quoque pie religiosèq; confirmas: non potest huiusmodi poena ex his tantum huius uitæ temporalibus incommodis censeretur. Primum, quia hæc incommoda Christianis hominibus non semper mala sunt, sed habent plerumque uirtutis in se & patientiæ exercitationem: ut sæpe à Paulo repetitum legimus, sæpiusq; bonis inferuntur à Deo, quia male. Siquidem oportet Christi sectatores multa in hoc pasculo, ut confirment erga se promissiones Dei, quem admodum scripturæ sacræ multis in locis testantur. Deinde multi, qui grauiora & improba multa admiserunt, postquam redierunt ad cor, & ex poenitentia in gratiam sunt restituti, poenas tamen hæc in hac uita effugerunt: in quo esset quedam quasi iniustitia summi iudicis, si nullus unquam hi soluerent peccatorum poenas, & nimirum nisi poenæ in purgatorio abeuntibus his ex hac uita, quanquam à corpore absolutis, sint propositæ (si tamen poenæ appellandæ sint, quæ non puniunt, sed purgant) uideatur uacillare Dei iustitia, & iustitia: cuius ratio reddi idonea nulla potest, quamobrem ex eodem scelere hic in hac uita à Deo puniuntur, ille impunitus euadat: nisi, quod & impium est à Deo cogitare, & in purgatorio æqua sit omnium compensatio. Deinde, cuius esset erroris, accersere sibi quampiam præsentia corporis incommoda, ut futura in hac uita

den nūc deuideret: ieiunare, algere, sudare, bona sua elargiri: ut pauperem in posterum effugeret, ut arumnam, ut vigiliam, ut famem, præsertim quæ forsitan non essent cætera, sicut non omnibus qui peccarunt eueniunt? Non obiter ista, si effugiendarum huius tantum uitæ temporum poenarum causa poenas quasdam nobis in satisfactionem, uoluntariis adscisceremus. Sed hæc opera satisfactionis suscipiuntur omnia, primum obedientiæ et humilitatis causa: Deo enim et sacerdoti sic præcipienti obtemperamus, ut aliquando nostri hic corporis incommodo ac tollamus omnino, si forte datum sit, aut certe minuiamus diutius uitæ purgatorius poenas: earumque aut magnitudinem, aut longinquitatem contrahamus. Quæ potior miratio ex sententia ecclesiæ semper uisa est, quare nobis sacris confessis peccata nostra, opera illa satisfactoria post dissolutionem imperet: quæ etsi ualent, aptaque sunt ad nos in bono more recte pieque agendi, magis confirmantes, quod et confiteor, et tecum unâ, cumque ecclesiasticis ueteris doctoribus sentio: tamen id potissimum in illis spectatum est, ut quoad possumus, post extremum diem, semper abundante erga nos Dei misericordia, aut nulla aut leui purgatorij ignis cruciamenta perferamus, cum eorum iam nonnullam in hac uita eiusmodi operibus subierimus potem. Hæc habui Antistes optime et præstantissime, quæ tibi à me putarem licet esse declaranda: qui et cunctis tuis uirtutibus mirabiliter faueo, omnique tibi cultu et benivolentia sum deditus, et in qua re aliquid à te potius putem, ingenuè de eo tecum et libere loquar arbitror. Tu si meum erga dignitatem tuam solam anoremque singularem pari tua in me uoluntate impetris: efficiam profectò, occasione oblata, ut neminem

nem tuū amantiorem quā me facile reperias. Vale. Cal-
pentoracti, III. Calend. Decemb. M. D. XLI.

IAC. SADO LETVS S. R. E. CAR-
DINALIS, IOANNI HVRTADO
MENDOZÆ S. P. D.

Iacobus, & Martinus monachi Hispani, duo (quantum
ego ex breui cum illis sermone perspicere potui) reli-
giosi homines, & egregie prudentes, cum à superiore ipsi
India in has nostras regiones, adeundi conueniunt capta-
qui ipsorum ordini in Italia indictus est, se conferrent man-
datum sibi abs te esse dixerunt, ut hac haberent litteris, ubi
salutem tuis uerbis dicerent, & de tua erga me insigni be-
neuolentia narrarent: quam quidem non solum ex eorum
sermonibus testimonioq; cognoui, sed ex tuo erudito &
pereleganti carmine, quod ad me misisti, aliquanto etiam
luculentius. Vidi enim & perspexi ex ipso poemate tuo,
& quā ingenio ualeas, quāq; sis liberalibus artibus in-
structus, & quantum me, quanquam tibi de facie minime
cognitum, diligas. Quorum alterum facit, ut tu & mea
omnium beneuolentia dignissimus merito iudicere: deinde
ago tibi atque habeo magnas gratias. Non enim in
crem animi uoluptatem capio, cum sentio, me à tali
qualis es tu, & probari, & diligere. Quod si me non
ignum his studijs, quibus uterque nostrum deditus est, co-
stimas: debes hoc tibi persuasissimum habere, me non in-
cessurum tibi esse, ut in amando sis superior: sed quod
communis humanitas, & mea natura imprimis potius,
omnia me facturum, si oblata fuerit occasio, quamobrem
tu de mea erga te uoluntate non minora indicia habere po-
sis, quā ego habeo de tua. Quare, quod iisdem monachi

mibi exposuerunt, cupere te quandam tuam lucubrationem
 à me perlegi, et meum de ea iudicium tibi indicari: uti-
 nam quidem aptus sim ad id præstandum quod tu requiris.
 Sed certe quicquid in me est uel ingenij, uel facultatis: etsi
 est exiguum, tamen ita tibi totum promptum et paratum
 est, ut ejus ad tuum omne arbitrium reuocandi, et quocum-
 que libuerit tibi, conuertendi, summam habeas potestatem.
 Hinc ego animum cum nobilitati debeo et præstanti uir-
 tuti tue, tum ipsi præcipue amori, quo iam tibi in perpetuum
 sum devinctus. Vale. Carpent. x vii. Cal. April. 1541.

IAC. SADOLETI

S. R. E. CARDINALIS,

EPISTOLARVM

LIBER XV.

IAC. SADOLETVS S. R. E. CAR-
 DINALIS, HERCVLI GONZAGÆ

S. R. E. Cardinali, S. P. D.

VM esset nuntius ad nos allatus de mor-
 te præstantissimi uiri, atque omnibus nobis
 charissimi, Federici fratris tui, equidem
 cum cepi animo dolorem, quem et meus
 perpetuus erga uos amor, et ratio ipsa
 temporis, conditioq; afflictæ Italie postulabat: quæ alijs con-
 pluribus incommodis detrimentisq; affecta, hoc quoque nunc
 miseri præsidium, quo uidebatur in aduersis rebus nonnihil
 posse subleuari. Itaque luxi non propriam tantum familie ue-
 stre, sed communem Italie calamitatem, à qua si noster hic
 dolor distinctus esset, cætera sanè ferenda nobis modicè es-
 set. Nō enim mihi cōueniret, neque tibi, qui spes in Deo no-
 stra collocata habemus, quiq; optime nouimus, nō esse hāc

N 4

nobis

nobis ualde expetendam uitam, quæ mortalitate fragilis, & semper infesta est: sed illam alteram potius oporundam beatam & immortalem, ad quam nos pietas & Christiana religio deducit, unius hominis morte tantopere commoueri: de qua præsertim spe bona nixi essemus, adiutū illi in cælum, atque iter diuina clementia esse patefactū. Non igitur, inquam, id me maxime permouit: quod esset fratris tui, nō extincta illi quidem, sed translata in melius commutata uita. Cogitabam enim primū, nihil illi ipsi omnino mali accidisse. Deinde uidebā, domui uestre paratū in tua uirtute, sapientia, amplitudineq; subsidiū: populosq; eos, qui uestra ditione imperioq; reguntur, sine ullo penè rerū commutatorū sensu, in eadē erga uos fide officioq; māsuros. Atque in omnibus, his rationibus & argumētis appositis ad cōsolandum, amor tamē ipse tanquā stimulos quosdā doloris admouebat: quos nubi tecū statuo fuisse cōmunes, quanquā tu unius hominis morte mæres: ego & eadē morte, & tuo insuper dolore mediocriter moueor. Nō enim mea erga te uulgaris est beneuolentia: sed & magna, & multis de causis, iustissimèq; suscepta. Etenim patiēre nunc tu quidē me meū de te libere proferre iudiciū: non enim blandiendi causa loquar, sed ueride de te dicā quod sentio. Ego paucos homines mihi uidisse uideor: quanquā quid dixi paucos? utinā alter mihi facile iniret in mentē, qui tecū uideretur esse comparandus. Sed uerū paucissimos esse iudico, qui in tanta nobilitate, uita, mansuetudinem: in tam amplis domesticis copijs, tam modestum earū usum: in tam corruptis horum temporū moribus, tantam æquitatem, temperantiā, moderationem animi præstent atq; exhibeant: quā in te mihi cognita iam pridē atq; perspecta est. Sunt alij insignes uiri, atque in Collegio præcipue nostro, omniū uirtutū laudibus excellētes, quibus sum honor,

honor, & sua debita laus tribuenda est. Sed tua ista præ-
 stantissima nobilitas, consociata patri adiunctaq; uir-
 tuti, omnia in te facit maiora atque illustriora. Accedit id,
 quod maximum est, & quod ego pluris facio quam reli-
 qui omnia, quod timorem illum Domini, quem initium sa-
 pientie uocant sacrae literæ, qui autem eas literas subtili-
 ter & pie interpretati sunt, ex illo non inchoari modò,
 verum etiam perfici sapientiam disseruerunt, (non enim
 cum ex eo genere tumorem esse, quem eijciat foras atq; ex-
 pella, sed quem augeat magis & confirmet ipsa charitas)
 hanc inquam, qui est robur animi nostri, & for-
 mido, per quem Deum nobis ante oculos ponimus, arbi-
 trumq; eam, & iudicem omnium nostrarum actionum
 continemus: in tuo uersari animo atque hæc semper
 fuisse. Quo non maius mihi, neque certius argumentum
 confirmare in te ipso uirtutis, egregieq; in Christianam
 Reip. uoluntatis, ullum offerri potest. Sed quorsum hæc?
 Non enim sine causa hæc suscepta est impræsentia tuarum
 à me uirtutum commemoratio. Dabit porrò mihi uel ætas
 mea, uel tua potius humanitas, fiduciam & libertatem, quæ
 uisa fuerint, loquendi. Non enim aut non uera, aut non
 cum maxima tui charitate loquar. Ista in te peregregia
 quæ dixi, faciunt ut ueniam in rerum pulcherrimarum
 spem: abs teq; requirere & postulare audeam, ut omnium
 oculis hoc tempore in te putes esse coniectos. Certè enim
 impossibile tibi est regere Mantuæ ciuitatem, illosq; unâ
 populos, qui familie uestre fidei, curæ, uigilantiæq;
 commisi sunt. Sic enim fraterna necessitudo, & tutoris
 nomen tuâq; imprimis dignitas postulat. In quo uidendum
 tibi est, Hercules optime & præstantissime, in quem &
 rerum statum, & temporum, tuum hoc munus incurrat.

Habemus patriam omnes Italiam, quam ut charissimam parentem diligere debemus. Ea porro hac ætate quæ admodum perdita afflictâq; sit, nec solum domesticis malis, sed externis etiam periculis terroribûq; concutitur, obscurum nemini est. Patet enim, neque oculos solum ea res nostros, sed intimos etiam sensus, & cor ipsum vulnerat. Quid ergo est? omnes qui illius sumus alumni, officio fungi ac pietate debemus: & tanquam patrum optimi meritis opem pro se quisque & auxilium asserre. Nec tamen imminentibus aliunde & extrinsecus malis obviam uerè unquam ibitur, nisi prius domestica fuerint emendata, atque correctæ. Quibus utinam mederi utriusque nostrum esset, uigeret summa inter nos profectò fides & dignitatis publicæ constituendæ concordia. Quod etiam non leuiter tentatum quandoque est, ut uideremus quid proficere possemus. Nunc quando ego penitus exclusus sum, tuq; in eum locum adductus, ut si non re tota, neque uniuersa potestate, at præclaro tamen rectè imperandi beneq; regendi exemplo, plurimum opis ferre laboranti patriæ possis: ego tibi exponam breuiter, quæ in hac re dicenda meo animo occurrunt, & tu plura etiam & meliora pro tua sapientia cogitabis. Omnium malorum, exitiorum, calamitatum, quibus per hosce annos uexata Italia est, & nunc cum maximè ad interitum prolabitur, fons & origo (mea quidem sententia) ex praua ratione gubernandi populos manauit: quibus ad eum modum principes imperant (de ijs loquor qui in culpa sunt) ut illos non in numero hominum, sed in gregibus uideantur habere mancipiorum. Ad semetipsos enim in gubernando omnia referunt: non (quæ uera est principatus ratio & uia) salutem suorum & commodum spectant popu-
lorum

lorum. Insuper, ut nec ipsi iam qui imperant, dignos impe-
 rio illi ex parte gerant animos: et quibus imperatur, hi
 subinde onerum et acerbitate exactionum exhausti,
 oppressi, lacerati, tanquam omnia iam desperantes, lucem
 qualimodo fugiant, omnemque virilem animi motum atque
 sensum abijcere cogantur. Nam dum omnibus rebus, et
 studiis, et operibus, et advectionibus, atque euectionibus,
 afflictionum itineribus, et viis, passim uestigalia imponun-
 tur, nominaque conquiruntur tributorum indicendorum,
 nihil tam tenue, neque tam vulgare, neque tam sordidum
 est, quod suo onere portorii permittatur uacare: superque ita
 quotidie, nec in cogendis quacunque ratione pecunijs tempo-
 re differuntur: seruitque ista exactio delicijs, non neces-
 sarijs: primum, illi qui sic imperant, mergunt ipsi sese in cu-
 ra ignobiles et contemptas: fractumque minutis illis et
 quotidianis sollicitudinibus animum, nullam ad rem splen-
 didam, et principibus dignam uiris queunt attollere. Non
 enim idem laudis et sordium domicilium esse potest: neque
 in qua mente pecuniarum summulae, subductiones, ratiuna-
 culae, omnibus penè uersantur horis, in ea mente licitum
 est consilij praestantibus, non modò sedem suam, sed ne ue-
 stigium quidem ponere. Nemo igitur, huiusmodi iam po-
 pulorum rectores amplum aliquid de Repub. et de sua
 dignitate cogitare existimat: et unde lumen aliquod possit
 misere Italiae, atque extrema metuenti, melioris spei salu-
 tibus illucescere. Quid? qui seruiunt his, et subiecti sunt,
 sic trahati, exinaniti, et uexati, asserunt ne unquam ani-
 mos ad laudis spem et ad cupiditatem gloriae erectos? ut
 eorum aut in pace consilij, aut fortitudini in bello possit
 acquiescere? Minime istud quidem. Itaque quod accidere
 et sequi alia in gubernando consilia necesse est, omnia

et

Et in moribus hominum nostrorum, Et in uoluntatibus,
 hac quidem etate, usque eo sunt inquinata, peruersa, cor-
 rupta, conturbata, nullum ut antiquae illius uirtutis Et
 praestantis discipline, in genere hominum suapte naturae
 nobilissimo eodemque fortissimo, uestigium appareat, quod
 totum ex praua Et imperandi consuetudine, Et parentis
 usu, cuenire cernitur. Et sunt qui mirentur, cur gene-
 rosos illos spiritus, Et magnificos animos, quorum apud
 maiores nostros tanta redundauit copia, iamdiu parere
 Et procreare Italia destiterit? Quasi uero non uideamus,
 etiamsi indoles Et natura seminis bona sit, praua amen-
 cultura, Et praepostera educatione eam corrumpi. Eset
 eadem nimirum Italia, quae iam fuit, si eadem quae quon-
 dam, disciplina, eisdem item consilijs institutisque regere-
 tur. Cuius incundae recte gubernandi rationis Et ue-
 cium Principum uirorum sit potestas: iccirco paulo mihi
 dixi, licere nunc tibi diuo quodam (ut arbitror) consilio,
 praclarum imperij Et populorum gubernationis exem-
 plum, tua ipsius uirtute atque prudentia, ante oculos o-
 mnium ponere Et constituere, quod imitentur, si qui forte
 erunt, qui semetipsi, Et incipitem ac dubium suorum
 fortunarum statum, exitiumque impendens parenti nostrae
 Italiae respicere uelint. Quae tibi profecto facilis (si bene-
 uim ingenij Et altitudinem animi tui habeo cognitam) im-
 perandi, Et moderandi populos ratio futura est. Nam
 Et laxare eos angustis tot illis Et concisis exactionibus
 oportebit, locumque illis Et spatium respirandi concedere
 eaque tantum uestigialia retinere, quae non ad domestica
 delicias, superuacaneosque apparatus, sed ad continen-
 dam Et uinciendam communem utilitatem pertineant.
 Homines autem eos qui tibi sunt iubeat, pro cuiusque ge-
 nere,

per, infamem, et uita, appellare liberaliter, excipere,
 abire: à plebe propulsare famem, atque iniurias: lau-
 timibus ciuibus communem te affabilemque præbere: ad-
 mone tibi interdum in consilium eos, qui ingenio et re-
 mansa politiores cæteris esse uideantur: castigare uer-
 bantes: honestis studiis et actionibus deditos lauda-
 re, atque extollere: et si incidat ut commodè fieri possit,
 hospiti etiam eos tuis munerari: quod his maxime mo-
 lis et rationibus in hominum animis inseritur, et quasi
 ingeneratur, amor ille uirtutis, et cupiditas acrior quedam
 comparanda sibi laudis et gloriæ. Quæ quorum insedit
 in mentibus, et accensa est: hos illa fortes, et fideles, et ad
 omnia agenda pro suo Principe pericula paratos facit.
 Quæ namque hominum genere et nostra ætas, et com-
 munitaria Italia indiget. Atque hi qui sic reguntur et
 infamantur, qui temporibus tranquillitatis et otij liberè
 agerent urbanas suas, et soluto animo rusticari pos-
 sunt: neque illis semper exactor, semper tributum, sem-
 per cruas abque ante oculos est proposita: idem ubi tem-
 pestas et periculi terror intonuit, non opibus solum, sed
 studiis etiam suis, et animis, ad propulsandum tanquam
 commune incendium alacres concurrunt. Sed ego longius
 labor, præsertimque tecum, qui abundas ipse per te consi-
 lio: nec mea aut cuiusquam admonitione indiges. Quod
 mihi ignosceas sane uelim: non enim te docendi, sed et
 beneuolentiæ meæ erga te declarandæ, et mei sensus atque
 amoris, quem in Rempublicam habeo, testificandi causa,
 aliter fortasse quam decuit, aliquantum sum prouectus.
 Et tamen arbitror omni hac mea scriptione esse patefa-
 ctum, quid de tua eximia excellentique natura ego sentiam:
 et quam ea abs te expectem, quæ nisi à uiro fortissimo, et
 ab

ab homine sapientissimo non queunt expectari. An ego
 cum uiderim (quod sanè sum non leuiter admiratus) bono-
 rem hunc quo uterq; nostrum sacra collegij necessitudine
 coniunctus est, maximum illum quidem, & in Ecclesia Dei
 amplissimum (quem ceteri ferè omnes tanto sibi ambitu
 expetere consueuerunt, non spiritualium ornamentorum,
 ad quæ institutus est, sed terrene, & mundane dignita-
 tis consequendæ causa: atque ut oculos hominum fulgor
 purpure, non animos religione & continentia uite per-
 moueant) cum, inquam, uiderim, hunc honorem ipsum, in
 quo tibi præcipue tanta in familia nato, concedi posse uide-
 batur, ut altior ex eo atque honoratior inter homines in-
 cederes: tamen à te intra suos fines ita esse renocatum, ut
 tibi, quemadmodum quidem debet, pietatis erga Deum
 monumentum assiduum sit, non instrumentum ambulationis:
 idem ego uerebor expectare à te, aut petere, ut erum
 alterum sæculi nostri, in re quidem dispari, ex ipsa tua
 ignorantie cecitate parem: quo terrena ista dignitas, non
 exercitatione prudentiæ, nec consilij consequendæ laudis,
 sed uoluptatibus, & delicijs, & exquisito corporis ac-
 biculorum cultu, imprimisq; bene plenis ac refectis ma-
 marijs thecæ penditur, corrigas, atq; tollas? cum rei huius
 aut perficiendæ, aut certè tentandæ, & ad imitandam
 ceteris proponendæ, magna tibi facultas oblata sit: tunc
 ea opinione apud nos omnes sis, ut omnia ampla atq; ego-
 gia à tua uirtute requiri debere uideantur? Certè si tibi
 hanc curam, Hercules Gonzaga, actionemq; contem-
 tum tu præclaras, perpetuoq; commemorabiles in Deo
 minimumq; conspectu, exequias fratri tuo duces: nonq; in
 amantissimos maximo gaudio cunulabris: ipse uero uberi-
 mum tuarum uirtutum fructum, sempiterno beatitudinis

in caelo : in terris , et fame , et celebritatis premio diuini consequere. Vale. Carpentoracti , VIII. Calendas Octobr. M. D. XL.

IAC. SADOLETUS S. R. E. CARDIN. THO. CAMPEGIO EPISC.

Peltrensi, S. P. D.

VELLEM posse ad te hilarior animo scribere, cuius mihi amor hesit in intimis sensibus : longo ille quidem tempore aut iam conceptus, sed ex eo amplificatus et actus, cum tu mihi à summo Pontifice Romam accersito, disciplinae publicae corrigendae, et morum imprimis urbanorum causa, amicissimo ac fidelissimo animo praesto fuisti : et qui in Urbe assiduus fuisses, me post annos decem tuam quam pollinimio in eam redeuntem, diligenter et studiosè, prout in Christianam Rempublicam uoluntate, docuisti : quae tibi uel soluta à uetere disciplina, uel à bonis moribus detorta, uel mala consuetudine deprauata, contra minus corrupta, egere nouis remedijs, aut restitutis antiquis legibus uidebantur. Qua ego tua tum admonitione factus sum ad dicendas illis de rebus sententias paratior. Noli enim existimare, mi optime Campegi, tuum id studium atque officium non mihi in animo haerere : citius quidem officij quoad ego uiuam, nulla unquam obliuio me capiet. Sed quoniam ad te familiariter et iucundè (ut cuperem) scribam, mors Laurentij fratris tui uiri clarissimi facit. Quae me quidem ita conturbauit, ut uobis, qui illi sanguine erat coniuncti, in deplorando tanto communi incommodo non cedam. Et si nulla quidem maior potuit esse coniunctio, quam ea, quae inter me atque illum fuit : qui amicitia priuata, post collegio, deinde consensione animorum et

uolunt

uoluntatem, in capiendis de Republica consilijs, sic copulati eramus, ut uideremur ad salutem & utilitatem Reipub. uno propè sensu & eodem spiritu duci. Quare pro me quidem ego tristi illo nuntio ita sum affectus, ut consolari ipse me non queam. Quo etiam minus sum ad uos consolandum accommodatus. Difficile enim est, cum qui sui mereat, aliorum opitulari meroribus: & qui animo ipse perturbato sit, ex aliorum animis turbidos motus eicere. Sed cum meo ipso in dolore, amor item ille meus emoretur, quo te, quo Alexandrum Episcopum Bononiensem, quo reliquā omnem Campegiorum familiam semper complexus sum: non duxi alienum necessitudine nostra, pauca ad uos uerba facere: quæ si non solatium uobis, a mihi certe aliquam à dolore aberrationem: etsi non præsentis meæ iudicium ad uos, at significationem optime uoluntatis afferrent. Dico ergo, uos qui non minus similitudine uirtutum, quàm cognationis uinculo, summo illi uobis adiuncti eratis, debere illius quoque fortitudinem & pietati imitari: qui in tanta imbecillitate corporis, tam graui morbo, tam asperis omnium artuum doloribus, nihil iniqui egit, neque dixit, quod indignum esset illa gloria, quæ ex multis & maximis uirtutibus sibi comparauerat. Quod si est à uobis ereptus, magnumq; in eo ornamentum & stræ familiæ ablatum: tamen id amisistis, quod perpetuum uobis esse non potuit. quod uerò neque ipsi illi mori, neque etiam uobis potuit adimere, id semper retinebitis: ut illi honores, magistratus, publica munera, legationes, summam in iure civili & Pontificio scientiam, summam integritatem, summam auctoritatem, præterea animum in Christiana religione præstantem & integrum, nulla ex animi hominum deletura sit obliuio. Et quoniam quæ uoluntati

et nunc prepotentis Dei sunt, commutabilia non sunt,
 hic eventus omnibus propositus, qui in hac lucem nas-
 citur, et ad uitam non stabilem, sed caducam producti su-
 mmon est grauer dolendum de eo, quod omnibus com-
 munit accidit. In quo uero singularis atque eximia ue-
 stre familie laus posita est, quod talis uir potissimum in ue-
 stro genere sit natus: id cum uobis, tum mihi, qui mirabili-
 ter sumo uestri ornamentis et laudibus, etiam cum ali-
 qui animi letitia saepius recolendum et commemoratione
 sperandum est. Et nunc is quidem sublati in eas celi res-
 gones, que pijs et probis mentibus propositae sunt, frui-
 tur premijs pietatis et integritatis suae, quibus, per Dei
 precipue clementiam et benignitatem, dignus effectus est.
 Ego uero qui hoc animo sum erga collegas meos, ut quos-
 niam in talem tempora incidimus, et in eodem orbe Chri-
 stiane Reip. uersando, et moderando, sub optimo et pru-
 dentissimo Pontifice una exercemur, arcto me omnibus illis
 vinculo amoris atque obseruantiae esse obstrictum sentiam:
 non possum non affici dolore et desiderio, quod talem atq;
 meum, non collegam solum, uerum etiam amicum, et de-
 fensorem ueterem amiserim. Cuius interitu, non orbus qui-
 dem senatus, multis summis uiris ordinem eum ornanti-
 bus: sed res certe publica non mediocriter detrimentum
 passa est. At nobis priuata forsitan res uestra nunc qui-
 dem cura est: quod ego non reprehendo: est enim huma-
 nitatis domesticis suis incommodis angere. Sed tamen ex eo
 consolari nos potestis, quod tibi in fratre, ceteris qui ex
 famili uestra sunt, in suo cuiusque aut patre, aut pa-
 tro humanis rebus exempto, quicquid contigit damnum, id
 commune omnibus etiam alienioribus contigit: tanti au-
 tem uiri sume laudisq; perpetuitas, propria et perennis
 uestra

uestra futura est. Sed ego longius prouehor, amore uide-
 licet impulsus: nec satis animaduerto, me ad uiros fortes, et
 artibus optimis, disciplinisq; instructos, nec consolationis
 à quopiam egentes, orationem habere. Quare finem fa-
 ciam. Tantum te admonebo mi Thoma, id quod mee erga
 te beneuolentia est proprium, amisisse te quidem in fra-
 tre tuo, quod maximum in eo fuit, et quò nos aspirare
 non possumus, summam uirtutem nimirum summamq; au-
 thoritatem, quæ in illo utraque peregregia fuerunt. Amo-
 rem autem et charitatem erga te nequaquam amisisse,
 quandoquidem ego illi in te amando par, et in reliquos
 omnes tuos, qui genere ex eodem sunt, simili animo atque
 erat ille, et eadem uoluntate affectus sum. Quod tu illi
 et denunciabis à me omnibus, et mea fide pollicere.
 Studium tuum, et cura quam suscepisti, quo pars illa eadē
 Vaticanorum, quam frater obtinebat tuus, mihi assigna-
 tur, gratissima mihi fuit: sicuti cetera omnia, quæ pro ma-
 facis, aut dicit. Sed ego habita ratione temporum, non
 duxi esse tentandum, quod non confidebam posse obtinere.
 Quem tamen morem omnibus in rebus teneo. Si enim mihi
 mea dignitas, et pudor meus non prodest, extorquere et
 eripere Principis beneficia non postulo. Quæ si minus gra-
 bra ad me perueniunt, idq; mihi à nonnullis tribuitur inco-
 nitia, quam mitiore uocabulo, nimiam illi molestiam appē-
 lant: scio ego quid agam. Nam et extra competitionum
 certamina, atque contentiones, quæ molestiarum plena
 et grauium offensionum sunt: extraq; periculum repulsa,
 qua ingenuis et liberis animis nihil accidere potest au-
 bius: placatus interim, atque tranquillus uitam ago. Quæ
 mee fidei et gubernationi populi commisi sunt, et quo-
 rum mihi rerum administratio, est tradita, in ea ita me
 gere:

gero: studioq; preterea in talibus artium optimarum et
 prestantissimarum versor, ut alia quadam via, et quidem
 cetero cunctis, ac magnificentiore, in hominum bene-
 uolentiam et bonam existimationem me uindicem. Vale.
 III. Calend. Septemb. M. D. XXXIX. Carpent.

IAC. SADOLETUS S. R. E. CAR-
 DINALIS, IOAN. MORONO
 CARDIN. LEGATO BO-
 NONIÆ S. P. D.

TE honorifico Pontificis maximi, totiusq; apostolici sen-
 tus consensu atque decreto, electum esse, qui Bono-
 niensi civitati praeesses, partem Italiae uel florētissimam re-
 gis, et legatione illa nobili fungere, summopere et
 tibi grator, et mihi ipsi gaudeo. Quod enim uideo, ho-
 norem esse habitum uirtuti atque prudentiae, quam ego in
 te semper eximiam esse iudicaui, letor duplici de causa: et
 quod homini amicissimo praeium meritū persolutum est,
 et quod ego nemet in illo simili penè honore affectum ar-
 bitror. Esi enim impari laude, neq; eodem fructu, ego eas-
 dem eretis semper secutus sum, in quibus tu excellis: tamen
 quicquid uirtuti datur, quoniam ego eius perquam studio-
 sus sum, id mihi quoque ipsi dari et tribui puto. Sed meus
 quidem à me iam penè aetatis cursus confectus est: tu uiridi
 etiam nunc aetate, cum tam maturè in tantas laudes ingres-
 sus sis, quò te sperare debemus esse peruenturum, et exis-
 timationis, et amplitudinis? Equidè pro mea summa erga
 et beneuolentia hunc legationis honorem, et hanc sum-
 mam bonum de tuis clarissimis uirtutibus opinionem,
 dum tibi fortunare, et quotidie magis augere cupio. Hoc
 ideo, ne tibi non potuisse praesentem gratulari: cognosces

enim apertius quo in te animo affectus sum. Atque minas
 suauissimam tuam cōsuetudinem diu antea mihi expetiam,
 deinde breuiter, et quasi in transitu ostentationem, tum cum
 ego Roma in Galliam legatus proficiscerer, continuari
 diu inter nos potuissimus. Neque ego humanitatem tuam
 nec tu meam erga te obseruantiam desiderasses: tum autem
 de nostris inter nos rebus ambo familiariter et liberi collo-
 locuti fuissimus. Sed posteaquam id non contigit, sumusque
 non regionibus locisque, solim, sed dissimilitudine etiam
 consiliorumque distracti: erit tuæ integritatis et sibi
 idem facere erga me, quod ego me tibi prestatum esse
 pollicor: ut nunquam nomen tuum, neque ea beneuolentia
 qua te iam dudum sum complexus, ex animo et ex sensu
 egredietur meis. Atque hæc hætenus. Nunc aptum ac
 opportunum mihi uisum est, patefacere fores benignitatis
 tuæ, ut per eas homini omni uirtute doctrinaque ornato
 mihi charissimo, ad tuam ipsius amicitiam et beneuolentiam
 sit aditus. Is est Hieronymus Gratus ex ista ipsa ciuitate
 cui tu præfectus es, et ex nobili in ea genere familiariter pro-
 creatus: qui primo ætatis suæ tempore, cum ad iuris ciuili-
 disciplinam se contulisset, media ferme in adolescentia, cum
 consensu promeruit, ut ad id docendum, quod licet præ-
 ture, tamen præclare uidebatur didicisse, se dederet. Iam
 conductus honestissima mercede, ius ciuile aliquot annis in
 patria sua docuit. Post querendum sibi nomen atque finem
 externis nationibus existimans, sanè forti animo patriam
 suam domesticosque penates liquit, et huc in transitum
 Galliam peruectus est: ubi celeriter cognitus, habundanter
 honore et admiratione, Valentia diu magno stipendio, et
 maiore sui nominis fama, iuri ciuili docendo, et consilio-
 bus respondendo qui undique ad eum penè certatim conflu-
 unt.

boni, insignem operam dedit. Itaque charus his gentibus,
equeque probatus, cum de eius augendis commodis meo-
rumque amplificanda quotidie ab eis cogitaretur: repente des-
erto civium suorum et seверо et uehementi in patriam
reuerſus, illuc parat proficisci, reuſens quidem patrios
loco libenter, sed tamen magnum desiderium sui his nation-
ibus relinquens, quo ipsius quoque animus non potest non
commoveri. Eum ego aduenientem, ut tu humanissime Mo-
nime omni tua comitate et beneuolentia amplectare, quanto
magis possum studio te uehementer etiam atque etiam rogo,
Quoniam de isto quidem fortasse non es rogandus. Quia
non tibi ſimilarij, quam tales complecti uiros, et amore
et beneficij tui et preſerim qui ſint ex eo genere homi-
num, quos fidei et curę commiſi ſunt. Sed ego ad illam
tuam ſum erga bonos humanitatem, liberalitatemque, ac
idcirco quod tibi te insignius mea causa opto: ut Hiero-
nymus ipſe cognoſcat, ne ipſa et experiatur, ualde ſibi
proſe commendationem apud te meam: ſeq; propterea
omnino quid et maius affectum quam communis tua boni-
tas et acta ceteris largiatur. Hoc ego a te ita expecto,
ut nihil ſi quod poſſim expectare gratius, aut optatius.
Vale. Cyprianus. Id. ix. Calend. Iulij, M. D. XLIIII.

IAC. SADOLETUS S. R. E. CARD.

GREG. CORTESIO CARD. S. P. D.

Magna noſtra utique beneuolentia, quam ſancti et
fideliter ab utroque noſtrum cultam eſſe intelligo, ſa-
tis in nobis maximis rebus, que nunc quidem in ſacrarum
literarum ſtudio omnes mihi conſtitute ſunt, tuum improp-
rie morem, tuamque eximiam excellentemque doctrinam,
mihi requirendam eſſe putem. Cum enim (ut tute ſer) de com-

mentum illud quendam de peccato originis iam pridem confecissem; hacq; maxime re & ratione; facultatem in huiusmodi reuertendi à summo Pontifice effem consecutus. Quod me (quoad possem) otium & tranquillitatem nascenti literis & scriptis sanctam fidem Catholicam, decemq; & auctoritatem apostolicæ ecclesiæ defensuram pollicitus offerebam: statui mihi, ut primum huc me retuli eundem esse librum accuratius retractandum. Quod eum diligentissime fecissem addidissimq; non pauca; quæ mihi ad rem uberius explicandam idonea uisa sunt: illum tanquam meæ diligentissimæ Pontifici ipsi maximo auctori mei otij multum parati: scriptisq; ad amplissimum Cardinalem Farnesium, eum quibusdam ex collegio nostro, tibiq; imprimis legendum & considerandum traderet. Quod factum fuisse, et si nihil dum scio, ut confidam tamen adducor. Nunc autem Carolus, nec iam elucubratus, in manibus habet: non illud quidem expolitum, quemadmodum & res ipsa, & mea diligentia postulat: sed tamen eiusmodi, ut ex ea quam imperfecto, intelligi possit, quid ego haberi per gatorio persuasi atq; certi: quæ res una omnium maximè hoc periculosissimo tempore, ab ecclesiâ (ut scis) bolè oppugnatur. In quo ego catholica suffragor ecclesiâ: sane mihi in omnibus meis & curis & actionibus semper est propositum. Eum ego librum statui mittendum ad te esse, ut tu mi optime doctissimeq; Cortesi, pro tua in meo beneuolentia, proq; ea fide quam ego tibi habeo summorum meorum multarumq; uigiliarum partem aliquam mecum subeas: meq; adiutum uelis opera & sapientia. Primum, ut quæ scribuntur à me, ea sancte, & recte & ex integra utraq; religione scripta sint: deinde, quæ pertinent ad politiores literas, quando utriusque facultas

summum tuum est iudicium, de his etiam me admonere: ne
 que patiari que apte et ornate imprimis oportet scribi,
 et ne barbarè et inconditè scribere. Quamquam hoc le-
 uis fortasse est illud grauiissimum, ut ne quid prorsus à no-
 bis effluat, quod cuiquam bene intelligenti, queat uel mini-
 mus aliquem spiritum peruersæ religionis afflare. Et si
 ego in hoc quidem affirmantissimo sum animo, ita ut
 corpus et uita potius, quam studium ueræ pietatis amita-
 re paratus sim: idemque cum Catholica Ecclesia arctissime
 sui coniunctus: propter tamen imbecillitatem ingenij mei,
 etiamque doctrina, diffidere mihi cogor, et doctiorum,
 et sapientiorum quam ego sim, hominumque præsertim no-
 strius iudicia implorare. Quo è numero cum tu mihi
 præcipue occurras qui consulendus sis: mihiq; iamdiu per-
 suasus sis et uelle mea causa, et pro singulari doctrina,
 qui es præditus, posse plurimum mihi opis et subsidij as-
 sere: omni animi studio te obtestor, ut quicquid futurum
 est negotij et laboris in legendis duabus hisce nostris lu-
 bricationibus, etq; acriter expendendis, id ne te pigeat
 summo tuo in me beneficio suscipere ac perferre, cum ho-
 noris mei, tum aliorum etiam utilitatis causa: cum omnes
 qui in hoc gradu tanti honoris locati sumus, hæc aut agere
 ipsi, aut agentibus adesse fauereq; debeamus. Vides tem-
 perantes hominum mores: ut quisq; nostrum aliquid edidit
 in publicum, quod aut contra falsas religiones, aut pro ueris
 scriptis sit: non modò qui palam aduersantur nobis et rea-
 pugnant (non hi fortasse minus pertimescendi sunt) ue-
 rum etiam qui nostrarum ipsarum sunt partium, quasi ex
 ipsius reponit egressi, circumsistunt, accusant, inuehuntur:
 uelut proditionis insimulant: nec quicquam hoc tempore
 periculosius est, quam de rebus bonis sanctisq; differere.

A quo genere scribendi si abstinere uelimus, cautiore
 forsitan sapientioresq; iudicabimur: iustiores certe, et mo-
 liores non erimus. Non enim qui talentum condidit sub
 terra, sed qui id exercuit, fructumq; ex eo que fuit, & de
 mino in Euangelio laudatus est. Quem quidem ego imi-
 tiatorem bonum studeo imitari: ita animo paratus, ut omni-
 bus ijs qui me redarguunt, meaq; mihi errata indicant,
 modo ut ipsi sine contumelia id agant, non solum non of-
 fenseam, sed magnarum etiam illis gratiarum debentem
 me confitear. neq; enim quicquam facere erga me posset,
 quod mihi accidere queat uel utilius, uel gratius. Quapro-
 obrem mi optime Cortesi, cum ego et iudicio tu prius-
 mum, et uoluntati erga me omnia tribuam: singulaque
 tute nosti) semperq; fuerim tui cupidissimus et amantissi-
 mus: da mihi hanc operam queso, et in hac re officium
 amicitiae inserui: ut meae lucubratiuncule tuae sint doctius
 et lima emendatiores. Vale, et nos dilige. Ex Fidei
 Carpenteriaensis diocesis, V. Idus Iunij, M. D. XLIII.

GEORG. CORTESIUS CARDI-
 NALIS IACOBO SADOLEP-
 TO CARDINALI
 S. P. D.

ET si ratio officij postulabat, ut post tuum et nobis
 excessum crebras ad te literas darem, quibus et de
 rebus publicis, et de priuato rerum mearum statu
 certior: (hoc enim et constituta inter nos amicitia, et
 maximis beneficijs in me tuis fuisset consentaneum) no-
 scio tamen quo pacto factum esse dicam, ut cum dictu
 lus esset, quo non id facere cogitarem, omnes uerba
 (uelita dicam) infecta elaberentur. Cum uero tandem

diuturni silentij suppunderet, constituissemq; omnino in pos-
 sitionem eiusmodi negligentie maculam epistolarum fre-
 quentia delere: repente redditus est mihi à te fasciculus, in
 quo non solum ad me, et ad complures amicos literæ suc-
 ce-
 runt: sed elegans etiam de Purgatorio loco libellus: cuius
 (nisi ille intellexi) maxima apud omnes expectatio iam
 concitata erat: quod dum tu Bononiæ esses, nescio
 quid te care et doctis, et tui amantissimis fuisses polli-
 citus: nunc est nobis nihil opportunius accidere potuisse.
 Quod cum prius, cum nihil haberem quod descriptione man-
 ipere dignum esset, facere cogitarem, ut ad te scribere
 rem: nunc tibi proposito argumento longè facilius mihi
 id esse facturus: etsi adhuc quidem accidit incommo-
 dium: tamen enim fuit flagrantium molestia, ut uix semel
 librum legendi, et id ipsum cursim, facultas nobis data
 fuit. Qui enim literas tuas reddidit, nescio qua ratione
 inlectum, librum in eundem fasciculum fuisse coniectum:
 cuius id ex te cognitum fuisset: non potuit à me, amicis
 postulatis, diutius denegari. Ex eo tamen quod pri-
 us à me labris gustare licuit, intellexi maximè obscu-
 rum locum, et à nullo antea satis diligenter tractatum, et
 usque ad hunc qui nunc precipue in controuersiam ue-
 nit, longè difficillimum, à te et tractari commodè, et lu-
 cidissime explicari. Qua de re tamen, non solum quid
 ego sentiam, cum ex amicorum manibus librum recupera-
 uero, sed et quid ipsi iudicauerint, summa fide et diligen-
 tia faciam certiore. Nunc ea tantum de causa ad te
 scripsi, ne sciret, ut nunc sunt tempora, suspicareris, litem
 istam ad nos non peruenisse. Quod ad publicas res at-
 tinet, scito, omnium animos de rerum euentu hic magno
 esse sollicitos: nec quieturos prius quàm ad huius mi-

ferrimi belli exitum peruentum fuerit. Etsi enim non in-
 gnopere adhuc Romæ tumultuatum est, summi Pontico
 filio & singulari providentia: cum tamen omnia ar-
 mudiq; circumsonent, uix fieri potest, ut ex aliorum calan-
 titibus, non cogamur de proprijs periculis cogitare. Tu
 quando honestissimum ciuium nactus es, & in eo possi-
 mum oppido, in quo & tui sacerdotij manera presen-
 obire potes: & quod cæli clementia, & amantissimorum
 rum, maxima te potest afficere iucunditate: potes uero
 credas magnam felicitatis te esse affectum, presens enim
 propè omne tempus infumas in opprimenda exiguendaq;
 perditorum hominum impietate: qui non tantum in
 cultis cuniculis: sed aperte arcem ipsam caputis
 ligionis inuasere. Vale. Et recuperato ab amicis libris,
 longiores à me literas expecta: Romæ, Calend. iulij.

IAC. SADOLETUS S. R. E. CAR-
 DINALIS, IACOBO SABELLO
 CARDIN. S. R. E. P. D.

Antonius Florebellus, maximus laudator & obsequi-
 ator tui, ex Italia reuersus ad nos, cum multis alijs
 rebus me docuit, quæ in istis locis publicè geruntur: &
 ea de meis priuatis amicitijs ac necessitudinibus narra-
 uerunt, quæ ego maxime audire expetebam. In quibus mihi
 id fuit gratissimum, quod eorum quos ego diuturno
 amore & fideli beneuolentia prosequor, animus inueni
 erga me, & parem uoluntatem esse declarauit. Quo
 dum nuntio nihil unquam possum audire optatius. Nam
 cum natura mea eiusmodi semper fuerit, ut omnem propo-
 modum meam delectationem uitæ in bonorum & docto-
 rum amicitijs habuerim constitutam: nunc cum uno
 mihi

nulli, ceteris aut iam planè amissis, aut certè extenuatis
 evalescentibusq; uoluptatibus, remaneat iucunditas, quòd
 in anteorum cogitatione & memoria suauiter acquiesco:
 cum de eorum officio ad me perfertur, nihil est ex quo le-
 di officii maiore possim. Ac ille mihi de alijs quidem mul-
 tis, ut uero Sabelle optime atque humanissime ea mecum
 loquitur, quæ ego cum in te etiam tum adolescente, mul-
 to primo mihi nuntiantibus, deinde breui illa consuetudine
 nostra, nunquam florescentia perspicere ceppissem, gau-
 diis fore illa nunc eos maturitatis fructus, ut iam non spe-
 rare, sed admirari tuas eximias & singulares uirtutes des-
 huius. Antea equidem nobilitatem & animi & genea-
 ri in elegantiam morum, in congressibus humanitatem, in
 illis saluq; constantiam. Sed illa me res præter cete-
 ra uidebat, quòd uidebam qua uoluntate in publicam
 rem Christianam esses, quò studio erga optimas artes, qua
 uent ad cupiendum ut rectè omnia fierent mouerere.
 Quæ tibi egregia & summa animi bona, primum q
 uerè uisus, deinde educatione disciplinaq; firmata, Dei
 potentis, deinde etiam bonarum artium liter-
 rumq; auxilio, ad eam nunc frugem perducta sunt, ut
 laborumq; aridi etiam nunc tua etate, quam cum gra-
 uissimis & probatissimis ordinis nostri patribus confecta
 tua. Atque hoc uiriditatis animi ingenijq; tui, etiam si mihi
 bi ita uisibilem inquam fuisset, si non te amore eo prosequer-
 er, quò iam pridem mirifico sum complexus: tamen me
 aliter uidebam non inuiderent solon, uerion etiam inflam-
 uerat. Cum uero de homine mihi & uirtutibus suis, &
 mihi nomine charissimo, tales ad me nuntij perferantur,
 sapere ipse potes, quanta ex eo letitia & animi iucundia
 me afficiat. Sed me cogitantem de te, & penè ante oculos
 los

los imaginem tuam habentem, etsi ut persistam dixis
quasi in colloquendo tecum, benevolentia hortatur: retine
tamen modestia. aptius enim & liberius de tuis laudibus
cum alijs (ut soleo) loquar, quam cum te ipso. Quare fac
faciam, si duo hæc prius precatus fuero: unum, ut tibi ea for
tuna sit, quam ista uirtus probitasq; meretur. Alterum, ut
in nostra amicitia coniunctioneq; tuenda, quo ego in te
sum, tu similem mihi in me diligendo uoluntatem pre
stes. Quo quidem munere nullum à te prestantius ac
dere mihi potest. Patri tuo clarissimo uiro, quem ego
in omnibus de causis iure facio plurimi, cupio saluam per te
plurimam meis uerbis nuntiari. Vale. Carpen. v. Jul. Julij.
M. D. XLIIII.

IAC. SADOLETVS S. R. E. CARD.

ANTONIO PERRENOTO EPISC.

Atrebatensi, S. P. D.

Cum scriberem ad patrem tuum clarissimum, non
putavi mihi pretereundum esse, quin ad te quoq;
aliquid literarum darem: cum & te non mediocriter la
gam, multis quidem de causis, ingenij, doctrinae, huma
nitatis tua adductus, & de tua in me uicissim benevolentia
persuasus sim. Scribendi autem causa hæc fuit. Ego post
pacem factam, qua nullum maius neq; prestantius hoc tem
pore beneficium à summo Imperatore Carolo in Christi
nam Rempub. potuit proficisci, secutus maiorum exempla
qui testimonium laudis & iudicij sui, optime meritis prin
cipibus libenter dabant: exaravi oratiunculon, qua
tua Cesari communi Christianorum populorum nomine
agens, illum præterea ad eas res gerendas suscipiendaq;
adhortor, quas maxime illius amplitudo & dignitas
regis

reig. publica salus uidetur ab eo postulare. Quo genere
 ferendi ueteres summi & doctissimi uiri egregios Prin-
 cipes decorare soliti sunt: sicut multorum declarant ora-
 tiones, ad Philippum, ad Alexandrum, ad C. Cæsarem, ad
 Traianum, ad Constantinum, ad plures alios scriptæ. Item
 ipse ego, his quidem omnibus ingenio & facultate impar,
 sed dignitate causæ aliquanto superior, instituo suadere
 Cæsi, ut in eas se conferat curas & cogitationes, quæ il-
 lis admirabili prudentia & maxima autoritate præcipue
 sunt dignæ. Quod tute nosse ex mea oratione, si eam mo-
 do dixeris legendam, facile poteris. Cum ergo hanc ipsam
 orationem ad fortissimum uirum Ferrandū Gonzagam per-
 cipi tradendam Imperatori miscri, amicitiam secutus,
 quæ mihi cum illius omni nobilissima familia permagna est:
 rogavi patrem tuum per literas, ut adesse in tradendo, aut
 si Ferrandum forte aliqua res impediuerit, ipse eam per se
 reddere Imperatori uelit. In quo mi charissime Perrenote,
 tuam quoque operam & beneuolentiam mihi aduoco. Si erit
 non indigna lucubratio mea quæ legatur, maximum me
 existimabo laboris mei fructum esse adeptum: quod lau-
 dem optimi Principis, coniunctam cum ea spe, quam de il-
 lius uirtute, animiq; magnitudine, Christiane Reip. futura
 saluari iam concepimus, meis literis ornatam illustratamq;
 uidebo. Sin ea sordabit, ego tamen hoc assequar, ut meo
 exemplo, doctiores alij in eandem curam & studium scri-
 bendi se dedant. Sed de his rebus mandavi tabellario huic
 meo, ut meis uerbis tecum accuratius loqueretur. Ego quod
 ad me atinet, amorem eum conseruo, quem iam ab eo con-
 pressu quo ad Niceam primum unâ fuimus, erga te suscep-
 ti, quo me in te amando constantiæ plurimum tuarum
 uirum recordatio suffragatur. Tu si pari erga me uo-
 luntate

luntate fueris, non solum meae expectationi satisfacies, sed
humanitati etiam constabis tue. Vale. Carpent. v. Idus
Nouembriſ, M. D. XLV.

I A C. S A D O L E T V S S. R. E. C A R
D I N A L I S, I O A N. T O L E T A N O
Epiſc. Burgenſi, S. R. E. Card.

S. P. D.

Longum interuallum eſt, cum literas ad te dedi nolu-
i. Quod accidit, non remiſſione obſervante in te mea,
nec obliuione uirtutis, & humanitatis, & beneuolentiae
erga me tuae: ſed quia multis & moleſtiſſimis occupa-
tionibus impeditus, fratris etiam mei mihi chariſſimi mortis,
qua grauiter affectus ſum, omnes meas curas ad haec
maiorumq; reuocante, alia quoq; officia permulta deſer-
re coactus ſum. Nunc cum tempus uenerit, quo tempore,
ſi aliàs unquam, tua mihi & beneuolentia & auaritia
maximè ſit opus: fretus tua uirtute & bonitate, caſum
omnem meam tibi imprimis exponendam cõmendandamq;
putaui. Pontifex Maximus me per literas ad Urbem uo-
cat: quod ego facturus ſim libenter, nocantiq; obtempe-
rurus, ſi mihi id per meas rei familiaris anguſtias, & ui-
ximas difficultates facere liceat: eaq; habeam ſufficientia
ſubſidia, quibus & itineris ſumptum, & urbana illa in-
penſas ſuſtinere poſſim. Video enim quid mei officij ſit
quid poſtulent ſedis apoſtolicae tempora: cui ſi non inge-
nium atq; prudentiam, quae in me aut nulla, aut ſane quae
exigua eſt: at animum certè bonum, & fidelem opus
preſtare debeo. Sed ita omnium ad iter ſumptuumq; ne-
ceſſariorum rerum inops atque egens ſum, ut ab omni ſu-
ueniendi & uoluntate, & conatu, deſiſtere cogor. U

quoniam te equum iudicem & sapientem nactus sum, si
 hoc non alienum tua gravitate existimas, audi queso bre-
 viter meorum preteritorum temporum rationem, & ser-
 uari meo benignitatem tuam accommoda. Ego olim ho-
 nobilissimum locum apud summos Pontifices Leonem, &
 Clementem obtinens (ut te scire arbitror) cum magnos ex
 ista autoritate loci, bona & usitata ratione, questus face-
 re possem, & ad opes facile diuitiasq; peruenire, absti-
 nui: neque me studium coacervande pecunie ullum
 impetu tenui: sed gratuitam omnibus tam urbanis, quam
 rusticis operam meam ac diligentiam assidue præbui. Po-
 seidonius causa ad Lauretanum Divine uirginis templum
 profectus, cum absens à Leone Episcopus pronuntiatus
 esset, ut primum in Urbem redij, onus illud à me quoad
 potui, exolvere conatus sum. Non enim huiusmodi hono-
 res meos unquam appetierat: liberamq; ego uitam
 nudi sapiebat. Atque harum rerum grauissimos amplissi-
 mosq; collegas nostros, Saluiatum, Rodulphum, Gaddum,
 ipsi tibi exhibeo: & si qui alij sunt, quibus illorum tem-
 porum res assidue cura fuerit cognoscere. Postea Leone
 mortuo, in meam hanc Carpentoracensem ecclesiam adue-
 nimus, cupidissimus in ea perpetuo manendi, facto Pontifice
 Clemente, statim ab illo euocatus sum. Cui optimè antea de
 me merito, fidem operamq; meam negare non potui. Hoc
 cum eo tamen pactus, ut operam illi meam triennium nas-
 carem: quod reliquum uitæ meæ tempus, non iam hominia
 bus, sed mihi Deo in ecclesie meæ custodia tribuere statuis-
 sem. Quod ille, ut erat natura bonus, & mihi pollicitus est,
 operabitur. Roma igitur profectus, uiginti diebus ipsis
 septem Urbs caperetur, eo animo Carpentoracte redij,
 ut domicilium non solum corporis & fortunarum, sed
 omnium

omnium rationum consiliorumq; meorum: totius denique
 mee uitae perpetuum collocarem. Itaque & literis ijs qui
 huius maxime loci sunt & muneris, tum me penitus de-
 di: & quod solent hi qui frugalitate & rebus exiguis de-
 lectantur, nec ueste, nec argento, nec supellectili laus, do-
 mum meam ornare atque instruere unquam curauit: tu-
 tum meos redditus annuos in eos sumptus qui obtingebat
 integros erogabam, ut uertente anno nec deesset mihi
 quicquam, nec superaret. In hac mihi iucundissima & uer-
 beatissima conditione uitae, cum decem annos feri exis-
 sem: repente ab hoc summo Pontifice Roman accersitus,
 in sacrum uestrum istud collegium, nihil tale suspicanti,
 cooptatus sum. Cuius quidem tanti beneficii gratia me
 huic Pontifici maximo debetur sempiterna. Sed magis
 honor, & melius longe superior uiribus, infirmis admodum
 & imbecillis ad sustinendum humeris meis impositus est.
 Ego enim qui nec pecuniam unquam numeratam posside-
 ram, & instrumento omni honestiore carebam, meosq; fru-
 ctus annuos, qui mille ferme & sexcentos aureos efficiunt,
 (tot enim ad me omnibus deductis possunt peruenire) ui-
 uersos expendere eram solitus: noui subito & magni
 oneribus sumptibusq; oppressus, magnum es aliam
 conflare necesse habui: nec mihi postea rem familiarem
 meam explicare licitum unquam fuit. Accesserunt tam-
 nera, tam multae & crebrae ultrò citroq; praeteruersiones
 ex Vrbe in Galliã, & ex Galliã rursus ad Urbem: ut me
 planè omnibus consumptis atque detritis, non solum equi-
 mulis, ueste, instrumento ad hoc iter idoneo nullo mo-
 nitus sim: sed ne spem quidem uideam aut rationem al-
 lam reliquam instruendi mei: cum nihil omnino sub cubili
 habeam quod meum propriumq; sit, quodq; si summa

mutua pecunie sint, (quod tamen ipsum in hac iam etate
est miserum) creditoribus pignori et fiducia esse possit,
preter unam tantummodo vineam, quae mihi in Vrbe est,
quae ne ipsa quidem à creditoribus est libera. Has meas
difficultates ipse summus Pontifex non ignorat: qui mihi
cum saepe ostendit, se meis commodis consulturum, idq; ali-
quod ecclesiastico redditu: nam alio genere subsidij non de-
siderat. Quod cum ille adhuc non fecerit: non uolunt te
quidem, quae optima certe illius erga me est: sed difficulta-
te temporum impeditus: equum erit mihi ignosci, si neces-
sitate cogente, cui diuina etiam cedere ueteres Philosophi
dixerunt, ad Urbem me conferre non potero. Etenim uo-
luntas quidem mea prompta ad parendum est, sed facultas
penitus mihi erepta. Quamobrem peto à te, precorq; Ioan-
nes amplissime, ut pro tua autoritate, quae merito maxima
quodlibet est, tueare, ubi opus esse uideris, et causam et
sententiam clientis tui: neq; meum factum in aliam partem, quam
ut in me tibi res est exposita, accipi, interpretari ue patia-
re: si tamen iure et recte te id facere posse existimas. Nāq;
ego qui mearum rerum satis mihi conscius sum, eum, qui ma-
gis etiam est conscius, Deum omnipotentem testor, et ina-
neco, me non uidere, quemadmodum possim ita in Vrbe do-
micilium constituere, ut illas impensas urbanas sustineam:
praesertim qui nec petitor unquam, nec flagitator, nec sa-
cerdotiorum auceps esse animum induxi. Sed semper his
sui contentus, quae aliena sponte, non meo flagitatu delata
mihi fuerunt. Summa haec est: cum omnes meae facultates
et fortunae, tenues ipsae per sese, aeri etiam alieno mul-
tis alijs oneribus hoc quidem tempore impeditae sint:
quoq; praeterea et à pecunia, et ab omni itinere instru-
mento imperatus sum, atque nudus: nullo modo honeste

me posse de meo aduentu ad Urbem cogitare. Quod si alia
 qua in hoc motu rerum, & expectatione propinqua (ut ho-
 mines fuerunt) concilij, opera mea requiritur, (quanquam
 ego in tanto cœtu sapientissimorum & doctissimorum pa-
 trum infimus sum omnium) tamen & per amplissimum
 Cardinalem Farnesium antea Pontifici maximo, & de-
 nuo per meas literas paratum me esse ostendi, ad concilium
 ipsum (si ei uideatur) ire: etiam priuato meo nomine,
 si ita magis placuerit. Eaquæ ibi, quantum mea infirma &
 tenuis autoritas patietur, officia & studia sanctæ apostoli-
 cæ sedis, & summo ipsi Pontifici præstiturum: ut mea &
 integra & grata in eius sanctitatem maxime exte-
 rit. Etenim potero commodius illò, quàm ad urbem acce-
 dere. Propterea quòd quæ in urbe Roma ordini nostro in-
 decora sunt, illic arbitror fore honorifica: tenuitatem, fra-
 galitatem, comitum paucitatem, & omnium rerum humi-
 lem summissamquæ modestiam. Habes causam meam, quam
 totam tue fidei, uirtuti, humanitatiquæ commendo. Tu quo-
 quid in me studij, officij, beneuolentiequæ contuleris: per-
 suadeas tibi uelim, te in hominem gratissimum, & tui ob-
 seruantissimum esse collaturum. Vale. Carpentorii.
 XIII. Calend. Febr. M. D. XLV.

IAC. SADOLETVS CARD. RAN-
 TIO FARNESIO CARD. S. P. D.

QUæ in hanc Urbem de tui ingenij, summique doctri-
 næ liberali percipiendam doctrinam studi-
 fuma & laude perlata sunt, eademquæ uno & consensu
 omnium sermone confirmata: tantum mihi ea uoluptati
 attulerunt, ut id literis satis explicare non possim. Fave-
 runt enim & eximia, & noua, atque eiusmodi, ut non
 modo

modi letitiam omnibus qui te diligunt, uerum etiam igno-
 ris, et dicunt, amorem erga te, et admirationem pos-
 turus excitare. Sic enim dictum, et percelebratum est, te
 ipse esse, que nec dum matura ad cognoscendam per-
 cipendamque uim scientiæ et uirtutis esse solet: et ista
 forma, que cum amplior atque opulentior facta est, præ-
 se in pueris et adolescentibus, sæpius ad optimas ar-
 tes excedendus est impedimento: tantos tamen fecisse in
 uite doctrinæque progressus, ut nihil eruditius, nihil à
 quocumque uero ingeniosius, ne in moribus quidem totiusque
 uite modestia, compositius possit expectari. Quod ma-
 gis in conuentu amplissimorum hominum, magnæ de
 consiliarum genere disputationibus, cum omnium ad-
 miratio declaratum in te aiunt esse atque perspectum.
 Quarego tuam non iam spem, neque indolem, sed præsen-
 tem laudem uberemque fructum eximie uirtutis, cum te pro
 me in uniuersam domum et familiam tuam perpetua sin-
 gularique et uoluntate et obseruantia in filij loco diligam,
 ad magnum quoque animi mei fructum duco pertinere.
 Siquidem non minus fruimur aliorum bonis, cum ex ea
 re gaudemus: quam illi fruuntur ipsi, qui ea bona obti-
 nent. Quod hoc etiam mihi in te cumulatiùs contigit: quòd
 non uulgaribus tuis, neque communibus bonis: sed sum-
 mis et singularibus gaudeo atque letor. Atque in ista tua
 admirabili progressionem ad uirtutem, in qua longè æta-
 tem tuam ipsa industria superat, agnosco quidem uim
 generis, uirtutem sanguinis, fortunam familie tue, que
 super idiusmodi uiris atque ingenijs fuit repleta. Etenim
 quilibet hominum unquam tuo auo sapientior, quem ad sum-
 mum in orbe terrarum sanctissimi honoris principatum,
 ipse sapientia prouexit? Quis fratre tuo Alexandro pro-

bior, liberalior, moderatior: qui cum et fortuna, et dignitate, summis antecellat: humanitate tamen omnibus esse par? Non commemorabo ceteros: sunt enim omnes ex eadem stirpe et sanguine procreati. Ad te ipsum reuertor, in quo uirtus et nobilitas generis tota relata plane, et præclare expressa est: teque, quod mei iam in te amoris et propemodum paterni, hortabor et rogabo, ut hoc cursu quo cœpisti, ad summam laudem sic contendas et enas, ut statuas, tibi hominum expectationem, que magna et incredibilis de te excitata est, non modò explendam, sed omnibus partibus et numeris absolutissime uirtutis etiam superandam esse. Quod etsi perquam difficile uidetur esse, tuis tamen ingenij neruis, et tue nature præstantia dignum est: optimeque id et commodissime fiet, si bonorum morum uelut firmo fundamento substrato, studia deinde et genera doctrinarum ita super extrues, ut in eligendis, que opportunissime sint, et in addiscendis quatenus possunt esse utiles, non solam cura atque consilio, sed diuinam etiam sorte quadam adiuuere. Qua de re dabitur aliquando nobis tempus inter nos colloquendi. Nunc quod à me breuiter significatum est, non id docendi tui causa à me esse susceptum (non enim tu ingenio neque optimis monitoribus indiges) sed uolui meæ etiam beneuolentiæ erga te, et uoluntatis, aliquod ad te testimonium peruenire. Vale. Roma, V. Calend. Octobris, M. D. XLV.

IAC. SADOLETUS CARD. RAVEN-
TINO FARNESIO CARD. S. P. D.

CApio non mediocrem curam debitam illam quidem
egregiæ indoli tuæ, et ei opinioni quæ ego de te
dudum maximam concepi: ut quæ commota est hominum
expectatio

expectatio (cū ferē omnes in te & oculis, & mentibus
conuersi sint) ea cū ingenij tui laude, tum uirtutis &
probitatis gloria expleatur. Quod etsi difficile uidetur
esse, quod nihil à te expectatur aut usitatum, aut mediocre:
tamen proprium est generis & præstantis animi tui, eò
nō conuicti, quò nemo alius non modò peruenire, sed ne
digne quidem possit uideatur. Mihi quidem pro mea
summa erga te beneuolentia, sæpe desideranti congressum
deus, conspectum tuum, & ob hanc causam te in Vrbe ui-
tere cupienti, illa lenitio desiderij semper proposita est,
quod intelligo, te dum abes à nobis, id agere tamen, & ei
in operam dare, ut cū Romam ubi fuerit reuertendum,
non multò ad nos atque ornatiores redeas. Sic enim nobis
de te pollicentur eximie ille artes, & præclara studia, in
quibus ita, consentiente omnium fama, noctes & dies assidue
deseruis. Etsi (quod mihi magne sunt admirationi)
tamen quidam hominum sermo percrebruit, tuum tuum,
& dignitate & sapientia omnium principem, tibi iam au-
torem esse, magnopereq; suadere, ut missis his liberalioria
in studijs, ad ius ciuile perdiscendum te dedas. Noua res,
& mihi inexpectata: sed tamen, si ille ita uult, & si hoc
illè statutum est ac deliberatum, nil contra dico: parenda
tamen est summe auctoritati, summaq; potestati: præferen-
tiam cū nihil ille sine maximo consilio, maximaq; ratione
facere existimandus sit. Sin autem, quod magis puto, ma-
gisq; credibile est, nō ille imperantis modò, sed ueluti con-
sulis, & quasi communicantis, hac de re tecum locutus
est: uidelicet, ut eliceret sensum animi tui: existimaui mei
officij esse, quid in hac re mei sit iudicij, breuiter ad te per-
forare. Nam si tu natus in fortuna tenui, exiguis ad ma-
gis dignitatem assequendam præsidij munitus esses,

laudarem ipse etiam huiusmodi consilium, tibi; ut ad la-
 ciuile te cōferres, autor existerem. Est enim apta et omni-
 bus patens uia, ijs qui humilitate generis, et rei familiaris
 angustijs laborant, ab studio iuris ciuile atque scientia ad
 magnos saepe honores opesq; perueniendi: neque aliam ad
 causam ius ciuile discitur, nisi ut per illud ad aliquā cogi-
 tionem hominum, et meliorem fortunæ conditionem ue-
 niatur. Tu uerò qui illustriore multò ratione nempe Dei
 immortalis beneficio, et uirtut maiorum tuorum, in ce-
 cesso et fortunæ et honori gradu iam constitutus es:
 eaq; adeptus sine ullo labore, ad quæ iurisconsulti tantis
 contentionibus aspirant: qui tibi nunc constes, si in eam
 uiam, quæ te eò deducit, quò felicitate quidam iam
 es peruectus? Non ergo tibi est ius ciuile percipiendum et
 rum adipiscendorum præmiorum causa, quæ illi studio
 præmia proposita sunt. Habes nim illa et possides, neque
 tibi, ut ea quæ exira te boni sunt, consequare, iam est la-
 randum. Quod ergo tuum studium? quæ debet esse animi
 tui contentio? Nempe mi Ranuti, ut ea addiscas, concipias,
 meditere, quæ te ipsum maiorem, quàm tua fortuna est
 efficiant. Aliter: nim tu neq; diuinus de te ipso iudicis, neq;
 hominum expectationi satisfacere potes es. Consistit por-
 rò uera hæc et propria hominis magnitudo duabus po-
 tissimum in rebus: quarum una est, ut te ipsum iustitia
 peroratiq; exornes: altera, ut ceteros consilio et præse-
 ti tua regas. Atque harum rerum neutram ius tibi ciuile
 utranque tradere et largiri philosophia potest: modò ut
 sit ingenuè ac liberaliter, non inchoata solum, sed ad su-
 stigium usque sacræ Theologiæ, et ueræ Dei cognitionis
 perducta. Etenim si uerum est, quod saepe dictum est, et
 quotidie dicitur, talem quenque fieri hominem, quales sunt

res, & quæ studia, quibus ille delectatur & ducitur: quid
 potest à iuris scientia magnum præclarumq; existere? in
 quæ primis tenues sunt res & minute: in quibus tranctan-
 do animus occupatur, frangitur ipse quoque & commi-
 nitur, ita ut nix amplum quippiam aut magnificum con-
 sperere postea possit. Deinde, id quod magis etiam animad-
 vertendum est, civile ius totum ad eam unam rem præci-
 pi intentum est, ut de pecuniarijs controuersijs, quibus
 maxime tumultuatur æque agitur hominum genus, iu-
 dicentur. quo in genere qui uersantur, uel iudican-
 do, uel causâ agendo, cum uident tantum hominum pecu-
 niam querende, uel retinende studium: ipsi quoque ue-
 hemens aliqua pecuniæ cupiditate sæpenumero tan-
 guntur. Quod unum ad adipiscendam animi uirtutem ma-
 xime homini infestum atque aduersum est. Et sunt tamen
 etiam iuriconsultorum clari aliqui & præstantes ui-
 ri, quales in senatu nostro non paucos cernimus, aptos ad
 populos ciuitatesq; regendus: uerum illi bonitate ingenij,
 & nature præstantia, non iuris ciuilibus studiis tales effecti
 sunt: præsertim si ad legum scientiam, id quod plerique
 conuenerunt, optimarum quoque artium cognitionem
 addiderit. Illud quidem certè non est inficiendum: probi
 iuriconsulti munus humano generi esse perutile: quòd
 legum imperio & præcipientia, cohibita uis fraudeq;, ho-
 minum inter ipsos societas conseruatur. Sed tamen legum
 tantum in re familiari sua cuique conseruanda, non in ho-
 mine ipso ornando magnificandoq; consumitur. At philo-
 sophia, relictis eis sollicitudinibus atque curis, quæ ad
 impendium & questum pertinent, atque illis prorsus
 prohibito habitis: ipsummet suscipit hominem formandum
 si atque expoliendum: ut ex hac extractum communi

infirmitate, quoad eius fieri possit, similem Deo constituam,
 nihil sibi quod externum & fragile sit, auidè appetentem
 consulentem libenter ceteris, omnia sua bona in uirtute po-
 sita ducentem. Quæ quidem uirtus gratuita sit; nihilq; forte
 querat, quodq; omnium summum & prastantissimum est,
 omnibus in rebus, quid deceat, intelligentem: quæ est
 omnium difficillima generi humano scientia. Ille enim do-
 cori splendor, quo ad Dei proxime imitationem accedimus,
 usque adeo hoc tempore oppressus & perturbatus
 est, auaritia, ambitione, cupiditatibus ceteris, quæ tenebris
 & caligine animos hominum infuscant, ut ne uiam
 quidem partem luminis sui uideatur obtinere: qui uiam
 philosophia bonis ingenijs inferendus atque insinuandus
 est: si qui uidelicet sunt, qui uerè magni uiri, & in seipso
 perfecti homines cupiant euadere. Nam quod ad regen-
 dos & moderandos alios pertinet, nulla est scientia, nulla
 ars omnino, ad hanc docendam prudentiam, quam philo-
 sophia, prastantior. Illa enim cum in consilijs prepoten-
 tis Dei uestigandis atque indagandis quotidie uersetur,
 quibus ille hunc mundi complexum, tamq; immensam mo-
 lem, & constituit ab initio diuina quadam sapientia, &
 assidue continet, uegetat, moderatur: uerendum erit co-
 do, ne nos parum doceat, quæ sit ratio optima gubernan-
 di: & quemadmodum hominum cætus, quas ciuitates op-
 pellamus, regendi à nobis sint: cum præsertim in eo ge-
 nere nil melius agere possimus, quam ut omne nostrum
 consilium ad illa præcelsa & sempiterna Dei consilia re-
 feramus: qui ex illis bonis, quæ nobis suppeditat, nihil
 sibi ipse appetit: sed suis quibusdam maioribus modis
 longeq; eximijs contentus est. Quam præclarissimam ra-
 tionem nostræ uirtutis, ac prudentiæ in gubernatione po-
 pulor

pulchrum exercebat, sola philosophia tradere nobis et docere potest. Quemadmodum est de Pericle Atheniensis scriptum: qui cum illam Rempublicam quadraginta annos continuè regisset, mirarenturque homines qui potuisset populum illum, suapte natura admodum insolentem, et fastidium crebro rectores suos, tam longo tempore gubernare: intellectum est, ea id ratione accidisse, quod Pericles in gymnasiis in Physicis auditor, et in illa rerum naturalium scientia percipiendis naturæ consilijs exercitatus et doctus, animam quem summis rationibus erudierat, prudentiamque quam necesse inde compararat, ab illis altissimis rebus, ad haec inferiora tractanda agendaque transferat. Sed quid ago? quod scribere, ea autem crescit in uolumen. Tranquillitatem faciam: teque et orabo, et hortabor, ut (quod animi plenitudine fiat) ita ad philosophiam animum tuum applices, ut scias, ex illa, nec aliunde usquam, ueram tibi laudem, ueramque dignitatem acquiri oportere. Vale. Romæ, III. Idus Octob. M. D. XLVI.

IAC. SADOLETUS S. R. E. CARD.

CHRISTOPH. MADRUCIO

Episc. Tridentino S. R. E.

Card. S. P. D.

Ad amorem, quem antea erga te susceperam, et ad eam obseruantiam quæ tuis plurimisque magnisque uiribus me tribuebatur, incredibile est, quantum accesserit tui literis, quibus proxime ad meas respondiisti: plenissime amoris, officij, humanitatis, elegantie: denique talibus, quales à doctissimo, et liberalissimo, omniisque dignitate et prudentia ornatissimo homine debuerunt proficisci. Quibus ipse in sum delectatus, ut nulla re unquam magis. Nam

si diligi & probari à summis uiris, homini non inbumum
 solet esse iucundissimum, quid est in tuis literis, hoc quidem
 in genere, quod abs te mihi tributum non sit? Potui ne
 amantius scribi, quàm scriptum est: aut honorificentius
 sentiri de me, quàm abs te est factum? Quanquam ego de
 iudicio ipso, quod tu de me facis, multum tibi remitto: de
 amore quidem nihil. Nam amari à te cupio, & nolo: illud
 quàm maximè: nec est quicquam quod mihi cunctis potius
 optatius. In quo etiam enixurus sum, ut merito id meo à te
 fiat. Non enim neq; in amore, neque ullo in officio mihi sum
 concessurus. Tanti uerò fieri à te, quantū tue litera deda-
 rant, neq; postulo, neque me admodū esse dignum arbitror.
 Sunt in me fortasse umbræ aliquæ uirtutum magis, quàm uir-
 tutes. Sed hæc tenues, & subobscuræ, nec illustribus satis
 et lineamentis: quas cum tantopere ipse auges atq; ornas,
 facis tu quidē quod natura tua, & candor animi eximius po-
 stulat. Sed in eo bonitatem, & liberalitatē, & uirtutē tuam
 magis ostēdis, quàm illustras meā. Quod enim me cum Polo
 meo, tua opinione sententiāq; cōiungis, homine summa erudi-
 tione, summa pietate, summa prudentia prædito: opusq;
 denos utriusque nostrum similes, si fieri possit, existor
 quorum fide, uigilantia, consilijs afflictæ Christianæ Rep.
 subueniatur: est quidem hoc & tue probitatis, ac religio-
 nis argumentum maximum: & eius opinionis, quam de
 me habes conceptam, indicium insigne. Verumtamen scia-
 tion iam diu sit, quod ego uirum illum & colo, & admi-
 ror, nunquam me optare esse ausum, ut cum eo comparar-
 rer: tantum sat mihi duxisse, si illius modò persequi uis-
 sia, uel procul obseruando atque imitando possem. Inque
 habeo eum & in uita, & in disciplina, & in omnibus
 forensibus, senatorijsq; actionibus, ducem ac magistrum.

Quem quid in quoque tam studiosè laudas et probas,
 pericandum id mihi est: propriumq; eiusdem præstan-
 ti animi tui, de quo iandudum loquor. Pares enim cum
 paribus (ut est in prouerbio) faciliè coniunguntur. Sed mi-
 hi sapis in mentem uenit optare, qualem uos ambo Chris-
 tianam Reipub. esse cupitis, talis ut ea, si non hominum
 uis, at diuino tandem aliquando beneficio constituatur.
 In quo tua autoritas, et erga Deum religio, aliæq; com-
 plures animi ingenijq; uirtutes, plurimum eidem Reipub.
 profuturæ sunt. Sed de his satis. Ego quod mei iam priuati
 opte officij est, et maximas tibi gratias ago, habeoq;
 quantum, et tam beneuolam uoluntatem erga me sus-
 cipere: et tibi uicissim spondeo atque polliceor, qui
 ueracem fide, ardentiore studio, fideliore obseruantia
 eam te et diligat, te non alium facile esse reperturum.
 quid si uenerit usus ut re ipsa declarandum sit, me tui cu-
 pissimum semper esse cognosces. Vale. Romæ, XIII.
 Calend. Petr. M. D. XLVI.

IAC SADOLETUS S. R. E. CAR-
 DINALIS, CHRISTOPH. MA-
 truccio S. R. E. Card. S. P. D.

Cum hic allatum esset, fratrem tuum Aliprandum,
 Cuius clarissimum, diem suum obiisse: etsi ego quo-
 que hoc mentio grauiter eram perturbatus, quod et illius
 moris uirtus, et mea in te beneuolentia communem mi-
 hi eam calamitatem faciebat: tamen non alienum duxi
 uicicia esse et coniunctione nostra, que mihi uenirent
 in mentem ad tuum dolorem leuandum, aliqua ad te
 prescribere. Non quod dubitarem, quin à te ipso com-
 muni et sapienter id fieri posset: sed quia forsitan do-
 lore

lore impræsentia impeditus, minus illa perspiceres. Atque ego, cum te ipsum absens intueor animo & contemplor, cumq; de uirtute tua, de usu rerum maximarum, de optimis artibus, quibus es egregie & liberaliter instructus, cogito: uix uideor posse credere, te cedenſe fortune oppugnationibus, de statu discedere grauitatis tue. Rursus, cum mecum reputo quem uirum amiseris, cuiusmodi tibi frater sit ereptus, quo & quàm insigni lumine atque ornamento orbata sit domus & familia tua: cogor ignoscere humanitati, & ueniam dare, si mollius fortasse aliquando sis, quàm constans & firma ratio magni hominis postulat. Sed tamen si quid tibi rei nouæ accidisset, quod apud ceteros esset inusitatum & insolens, posses iure tu quidem propriam aduersus te fortune iniuriam accusare. Sed si hoc omnibus planè est propositum, ut moriendum sit: neque ullum in eo inter claros & obscuros, senes & adolescentes, bonos & malos, omijno discrimen est: cur moriens illius obitu, qui expleuit suæ ætatis cursum, si nō ætatis numero, at certè rebus gestis, & magnitudine bonorum, quos summa cum laude est adeptus? An non uides & cogitas, non modò in longa, sed mediocri etiam in ætate, omnibus propè mortalibus usu hoc uenire, ut circumfusi sterge amicorum & beneuolorum, quos uarijs casibus auferint, desertam propè à prioribus necessitudinibus, quæ maximè solent esse iucundæ, reliquam uitam degant? Quod mihi quidem hoc tempore præcipuè & præter ceteros accidit: qui & multis antea partim cognatis, partim hominibus amicissimis & iucundissimis, & proximè duobus propè animi mei pignoribus, Bembo meo, & Victoria Columna, sanctissima, atque omni tum animi tum ingenij laude præstantissima femina, priuatus sum.

Sed qui finis legendi sit, si cunctos quos amauimus, uelimus amissos maerore diutius et lacrymis prosequi? Nos uero tollamus potius animos ad immortalitatis spem: et illud caeleste regnum quod nobis Deum in CHRISTO rite colentibus, ab eodem Deo oblatum propositumque est, omnibus nostris uiribus studeamus adipisci: intelligamusque, non ad agendum res praeclaras, non ad plorandum esse natos. Sicut et ipse frater tuus optime intellexit: qui in omnibus uita suae consilijs et actionibus, non ut diutissime uiuere posset, sed ut fortem et illustrem uitam ageret, semper est mediatus. Quem nunc ablatum nobis, et in eam uiam quae multo melior est multoque praestantior, cum suarum uirtutum merito, tum diuina imprimis benignitate traditum, laude quidem debemus et pia commemoratio-
ne, non autem lamentis et complorationibus prosequi. Qui si uixisset, itaque, quod potuit accidere, ante se uita functum legere necesse habuisset: nonne uides, quae ille in te fuit pietas et beneuolentia, quam duram et asperam fati conditionem subiisset? qui nunc ab omni eiusmodi cura periculoque solutus, in summa gloria felicitateque uersatur. Atqui si illum amabas, ut profecto amasti, patere quæso meliorem hoc esse illius conditionem, quam tuam, quod ille in uera perpetuaque letitia, tu inani nunc in dolore es positus. Quem tamen dolorem dies tibi ablatura est, etiam si ratio et uirtus tua cessauerit. Quapropter uide quid tibi sit necesse: omnes de te ita opinamur, et sentimus, ut de fortissimo et constantissimo homine sentiendum est. Qui si tuus tot alijs egregijs ornamenti, hanc unam deesse uirtutem senserimus, patientiam in rebus aduersis, et in retinenda animi firmitate constantiam: non nos quidem mirabimur, humana enim hoc, et commune est peccatum: ueruntamen
non

non magni illius est uiri, quem et tu prestare te debes, et nos optare ut talis ab omnibus esse cognoscatur. Ego beneuolentia erga te inductus, hæc ad te pauca scribenda mihi duxi: quibus multò plura et meliora, et ingenium tuum, et quibus semper operam dedisti, doctrinæ studia tibi suppeditabunt. Quòd si aliquid erit à me his literis effectum, quod ualeat uel ad mitigandum dolorem tuum, uel ad uirtutem animi excitandam: habeo amicitie nostræ magnam gratiam, quæ me hoc ut facerem non solum suasisit, sed etiam impulsit. Sin autem tua prudentia ista non requirente, ego minus necessario officio fuero functus: tu tamen pro tua humanitate et bonitate, hæc nostra ab optimo animo et propensissima erga te uoluntate profecta accipies. Reliquum est, ut tibi redigam in memoriam, me ab eo tempore quo te amore cepi, tuis humanissimis literis prouocatus, mansisse semper in amore, et mansurum esse: atque ita, ut dies potius allatura semper aliquid incrementi sit, quàm quicquam de mea in te singulari beneuolentia detractura. Vale, Roma, III. Idus Martij. M. D. XLVII.

IAC. SADOLETUS S. R. E. CARDINALIS,
ADAMO AB EPISTOLIS Ferdinando Regi Rom. S. P. D.

Ioannes Marsupinus, homo ea comitate, eoque ingenio, quod tibi quoque uideo esse notum, atque idem in rebus gerendis summa fide, diligentia, assiduitate præditus, sepius olim ad me cum Roma abesset, de tuis uirtutibus per litteras scripserat: taleque tibi testimonium apud me dedit, ut ego te cum uirum doctum atque grauem, tum uerò etiam imprimis prudentem, et iure isti clarissimo Regi gratum atque probatum esse iudicarem. Posteaquam autem et
idem

idem scripsisti, & ego ad Urbem paulò antè reuersus, ex
 eis quas ad eum dedisti literis ipse perspexi, te non solum
 mei amantissimum, sed scriptorum etiam meorum perstus-
 disum esse, quæ abs te undique conquirerentur, ut quàm
 plurimum mecum quasi colloqui posses. Dicam id quod
 res est, in tantum tui studium & amorem adductus sum,
 continere me non potuerim, quin has statim ad te exa-
 nem literas: tibiq; & animum meum totum, & sen-
 su perficerem. Nam si quisquam est, optime & suavis-
 sime idone, qui aliqua significatione alterius erga se be-
 nivolentia capiat, ego me cum esse confiteor: cui nil
 accidere possit optatius, quàm à bonis uiris, & tui simi-
 libus diligi. Nec uerò fructum ullum in agenda uita maio-
 rem aut uiciniorem percipi posse arbitror, quàm primum
 quidem uideri: deinde etiam si non ita planè increamur,
 tunc aliquis aliquo casu, ut chara sit prudentibus uiris
 apud bonos, non modò salus nostra, sed etiam memoria.
 Quod quando non tum meo quidem ullo merito, quàm tua
 prestanti humanitate consecutus sum, ut abs te tantope-
 re diliger, tantiq; fiam: nisi par tibi in omnibus offi-
 cijs beneuolentiæ extitero, hominem ipse me non puta-
 bo. Quenobrem uelim sic tibi persuadeas, habeasq; cer-
 tissimum, neminem esse qui tui amantior, quàm ego sum,
 esse polliceri possit: omniaq; & studia & officia amicitie,
 in quibus ego seruandis ac retinendis admodum sum
 diligens, tibi ita à me prompta esse & parata, ut gratis
 sumum sum habiturus, si mihi occasionem aliquam obtu-
 leris, per quam mea erga te uoluntas, & animus amicissi-
 mus perspicui liquidò possit. De meis scriptis nihil sanè
 me quod tibi pollicerer. Habebam equidem inchoata non-
 nulla, sed nihil erat perfecti: nisi forte orationem libenter
 lectur

lecturus es, qua ego Cesari pro pace Christiano nomini concessa superioribus mēsis gratias egi. Eius ego orationis describēde, si id uoluerit, faciā Marsupino nostro potestatem. Atq; ipsum Ioannē Marsupinū prorsus amantissimū & studiosissimū tui, etsi minimē opus esse arbitror, tamen ita tibi cōmendo, ut maiore studio, magis ue ex animo, amine cuiquā cōmendare possim. Amo enim iuuenem tam mirabiliter: cum ingenio ipsius, & singulari probitate plurimis erga me eiusdem officijs adductus. Quare existimes uolo, quicquid in illū studij & beneuolentie tu contuleris, totum id abs te in me collatum me esse indicaturum. Vale. Rome, v. Idus Iulij, M. D. XLV.

IAC. SADOL. CARD. DIDACO

MENDOZÆ S. P. D.

AB eo tempore, quo tu me primū Carpentorasi uisisti, & cum illac iter in Italiā haberet, apud me uisatus familiarissimē diuersatus es: ego iam tum cognita uirtute & humanitate tua suscepi cum amorē erga te, & etiā nunc summa cū fide tueor: neq; mihi longinquitas temporis quod postea intercessit, neq; locorū distantia, quibus seiuncti fuimus, de meo iudicio quicquā beneuolentie imminuit. In qua te eadē puto & amoris cōstātia erga me tenuisse, & uolūtate. Secuta sunt tempora quibus uterq; nostrū ad uarias deinde & curas, & actiones uite distrahit. Ego in hanc urbem bis, ter ue accersitus, quanquam egerim a studijs artium optimarum diuellerer, uicinis illis pristinam plenam suauitatis & otij commutare nolle: nomen Pontificis maximi imperio subire senatorij huiusmodi onus, & publicis negotijs me dedere compulsus sum. Tu Imperatorem Cesarem secutus, cuius magnitudo pri-

ma orbis terre & Christianæ Reip. partes complexa est: probam illi fide, industria, & uigilantia tua, magnis ab eo sepe rebus & negotijs præpositus es. Itaq; ego ut proximè redi in hanc urbem, à qua aliquot absueram annos, cum cognovissem te legatū esse apud Venetos Cæsaris, munusq; illud egregia quadam cum dignitate & gratia sustinere: cogitavi illico scribere aliquid ad te, & renouare illius prius cōgressionis nostræ per literas memoriam: ut si tu uin-
 ctum illud inite tunc inter nos amicitie firmum retineres, ipse quoq; tibi ostenderem, me non esse tui neq; nostræ cō-
 iunctionis oblitum. Sin te fortè graues aliæ occupationes
 que curæ, ab hac de me cogitatione abduxissent, ut insti-
 tuum rursus me tibi, antequam totus plane ex animo tuo
 egeram: Scito igitur me nunc Romæ esse, implicitum qui-
 denis solitudinibus atq; curis, quas & rerum omnium
 perturbatio, & durissima tempora Reipub. ferunt. Quan-
 tum in hac occupatione animi, atq; molestia nitor cum te-
 neret, cursum, ut non in sermonibus solum communibus, qui
 quotidie incidunt: sed etiam sententijs in senatu dicendis
 me in Republ. sensus, meumq; iudicium appareat. Non
 enim desino hortari & monere, rectè iam agi necesse esse
 omnia, si saluam Christianam Rempub. sistere uelimus, &
 ueterem illam sanctitatem Christianæ religionis in mores
 & studia hominum reuocari oportere: in qua imprimis sen-
 tentia Pontifex ipse Max. est. Itaque datum ab eo est & le-
 gatis qui præsident, & concilio patrum qui conuenerunt,
 negotium, ut consulant ipsi & considerent, quæ uideantur
 esse corrigenda, quòd eorum monitis atq; cōsilijs ipsius di-
 ligentia & autoritas minimè defutura est. Quamobrem
 meo magnam in spem, bene actum iri cum rationibus pu-
 blicis, si & Cæsar tuus unà cū Pontifice in hoc incubuerit

Q

stud

studium, ut in reparanda religione Christiana & Reipub. communis quoq; pacis, & omnium dignitatis ratio habetur: quod sublati odijs dissidijsq; illaq; equitate animi moderationeq; suscepta, quæ Christianis principibus maxime digna est, ipso iuvante imprimis & opem ferente Deo, si cum nos pie deprecati fuerimus, non difficuliter poterit obtineri. Verum hæc ad eiusdē Dei præpotentis arbitrium summumq; consilium rejicienda sunt. Quod autem ad privatum nostrum officium pertinet, ego te mihi Didace, non solum diligo, quod iam pridem facere institui, sed etiam in oculis fero, quod meis optatis de te tua virtus atq; industria mirifice respondit. Petoq; à te, ut quoniam propiores iam sumus, quam fuimus, facilliq; est inter nos missio literarum, ne me tuarum rerum inscium atq; expertem esse sinas scribasq; interdum ad me, fructumq; hunc uel amoris, uel humanitatis tuæ mihi tribuas, ut ex literis tuis intelligam me tibi esse cordi. Quanquam (quod mihi fuit molestissimum) audiui te laborare quartana febris. Sed fretus prudentia tua, & uerni temporis auxilio, quod iam appeti, confido tibi celeriter futurum quemadmodum cupimus: nempe ut ualeas, firmusq; sis. Quod ex sententia tibi & tua & nostra ut contingat, Deum rogo supplex atque oro. Vale mihi Didace. Romæ, M. D. XLVI.

IAC. SADOLETUS S. R. E. CARD.

HENRICO LVSITANO S. R. E.

CARD. S. P. D.

A Ccepi literas tuas, plenas humanitatis atq; officij: in quibus quod mihi gratias agis, quod te mea sententia in sacrum collegium nostrum cooptandum duxerim, eiusmodiq; cooptationē non differendam in aliud tempus: quæ
anteq

antequam locus mihi dicendi datus est, in senatu sententia
 habere uidebatur: sed statim et impresentia declarandam
 asserui: facis tu quidem grato animo, agnoscoq; in eo
 hominem tuum. Sed ego in ea opinione sum, quæ claris
 et prestantibus uiris officia tribuantur, ea non tam gratia
 ab illis quibus tributa sunt, quam gratulatione ab omnibus
 celebrari conuenire. Ego cum de tuis plurimis magnisq;
 uirtutibus, quæ et ad doctrinam, et ad religionem perti-
 nent, multa sepe audissem, quæ mihi penitus infederant in
 animo, tu præterea eius regis frater, quem nos penè
 uere Christianum Regem hac nostra ætate possumus
 appellare: purum atque integrum ab omni Christiani san-
 guinis macula, fidem Christi sanctissimam longè lateq; pro-
 pagantem: quid mirum, si omneis meas curas, omneis con-
 sultiones, omnia studia ad augendum honorem et amplitu-
 dinem tuam contuli? præsertim cum is sim, qui erga tales
 uirum incredibili quodam studio beneuolentiaq; afficiar.
 Quamobrem quod ego feci, id summo uestro merito à me
 factum est. Quod tu autem agis, ut mihi ex eo gratiam te-
 bere agnoscas, magis id bonitati tue, quam ulli meo me-
 rito æquum est assignare. Sed de his satis. Illud quod est in
 scriptis tuis scriptum, quodq; ego plurimi facio, imprimis
 expecto à te uti præstes. Scribis enim te et fidei Catholi-
 cæ, et sedis Apostolicæ autoritati, quarum utraq; magnis in
 hoc seipso procellis tempestatibusq; iactatur, paratum esse
 uel tuo sanguine subuenire, si ita res ferat: conaturumq; id
 facere omnibus tuis opibus, hoc maiore animo, quò iste ho-
 mo, atq; istius amplissimi sacerdotij dignitas maiorem tibi
 salute eius rei agendæ uidetur allatura. Iste animus tuus,
 licet optime, tuaq; præstans atque eximia in Christiana-
 tum temp. uoluntas, ea est profectò, quæ te superiore omni

honore facit. Tu uerò subuenies, (mibi crede) tuāq; opera plurimum & autoritate Remp. adiuuabk. Quid enim est quod tanta uirtus nō queat efficere, praesertim tot ornamentis fortune & nobilitatis adiuta? Sed initium tam praecelso operis, nisi ego fallor, tibi inde ducendum est, ut frater tuus, clarissimus Rex, ueterē suam & suorum maiorū omnium in hanc sanctam apostolicam sedem obseruantiam: quae uestra regiae familiae & nomini uestro maximam semper laudem attulit, nullis hominū insidijs, nullisq; machinationibus patiatur interrumpi. Quod non scribere, nisi mibi quodam intuenti, nōnulla extimescenti, tu opportunissimo tempore uisus esses uocatus ad eum honorem, diuino propē consilio, in quo tuae partes praecipue futurae essent pacis & amicitiae stabilis retinēdae. Quod quidem à tua uirtute atq; prudentia maximè expectatum est. Sed de his quoq; plus etiam satis. Extremum est, ut tibi omnia tua studia mibi pollicēti, non solum agam, uti debeo, gratias: sed pari uoluntate & beneuolētia ita respondeam, ut amicitiae fides, & bonorum uirorū mos & natura ipsa postulat. Quare sic habeto, me & permagni facere amorem erga me tuum, & in omnibus rebus quae ad dignitatem tuam pertinebūt, ea semper acturum esse, eaq; sensurum, ex quibus meus uicissim amor in te summus, & singularis obseruantia appareat. Vale. Romae, XII. Calend. Septemb, M. D. XLVI.

IACO. SADOLETUS CARDIN.

GEORGIO CÆLIO LVSITANO,

S. P. D.

Litterae tuae quas mense Septembri Vlixipone datae, ego ad tertium Idus Aprilis accepi, summam quandam mihi atq; incredibilem uoluptatem attulerunt. Vidi enim in illis

& post

et perspexi, non solum qui tu uir esses, quo ingenio, qua doctrina, qua etiam eloquentia praeditus: sed etiam quantum me diligeres: quo munere atque honore, à tali uiro praefertim, nihil habeo quod uel optare possim praestantius: quoniam tu in me laudando aliquanto es effusior. Sed ut ego eas in me laudes non agnosco, sic beneuolentiam tuam erga me amicissime complector, parq; in me amoris et uoluntatis studium refero tibi, atq; reddo. Poëma tuum (quod patre omnibus necesse est) omni ex parte elaboratum et elegans, magnopere me delectauit: nihil enim uideo te subterpisse in eo, quod ad mundicië Latine linguae, omnesq; in ea lepores et uenustates pertineat, quas apud nos propè iam intermissas, et quasi obsolescentes, tu homo nō in Latine natum, tam diligenter cōsectaris et exprimis, ut aut minus bonorum locorumq; conditio, aut Latium hinc ad uos uideatur esse trāslatum. Sed ut cætera in tuo carmine digna approbatione, sic illud maxime laudandum extollendumq; est, quod uera et incorruptæ religionis patrocinium præstat: quæ religio in hoc tempore calamitoso oppugnata undiq; atq; uexata, quò pauciores habet à quibus et legitime et fortiter defendatur: hoc magis ipsa suorum defensorum et nomen et memoriam tueri debet: et cum illis præmia apud Deum immortalia parata sint, humanos quoq; honores impetire. Quorum quidem in numero te egregias tenere partes, præclara illa Christiana patientia, quam carmine tuo tam accuratè illustras, uel imprimis ostendit. Sed hoc hæcenus. Ego et beneuolentiam erga me tuam magnifico, et meam tibi non minorem polliceor: tibiq; hoc se persuasum esse uolo, me in omnibus officijs, quæ fidelis amicitia requirat, nec studio, nec uoluntate tibi unquam defecturum. Vale. Carpent. v. Non. Maij. M. D. XL.

IAC. SADOLETI

S. R. E. CARDINALIS,
EPISTOL. LIB. XVI.IAC. SADOLETVS S. R. E. CAR-
DINALIS, ALBERTO PIGHIO
CAMPENSI, S. P. D.

LIBROS tuos de Hierarchie ecclesie
stice principatu cum legerem, plurimam
in illis inuenirem, quae tua cura et dili-
gentia in lucem e tenebris quasi uetustatis
prolata sunt: scateretq; ibidem omnia opti-
mis et sententijs et autoritatibus cernerem: equidem inge-
nium, et doctrinam, et notitiam tuam rerum antiquarum
sum admiratus. Probitatem autem et religionem illa mihi
res etiam in te ostendit, quod uidi et cognoui, te optimo
animo et consilio adductum, quod Christianae Reipub. tot
malis detrimentisq; affectae, opem pro tua parte ferres,
tantum negotij et laboris suscepisse. Quae res, et mea su-
mul propensa in doctos probosq; homines uoluntas, effecit,
ut has ad te instituerem dare literas, quibus tibi indicarem,
cum mihi uehementer tua scripta probentur, pietatem ta-
men, et uoluntatem tuam, multo etiam magis probari. Itaq;
quod solet sequi necessario, ut cum de quopiam bene existi-
mamus, illum etiam diligamus: scito, me tantum suscepisse
beneuolentiae erga te, ut si quid extiterit, quod tibi ex me
commodum aut honorificum possit accidere, neminem qui
me uincat in amore et studio tibi gratificandi sis habiturus.
Ego Romae non eram cum has scribebam literas: sed in eccle-
sia mea Carpentoracti, quod Nicea ueneram, ut ex longo
et difficili morbo perditam propè ualetudinem recrearem:
quibus

quibus in locis hyems me oppressit. Nunc in Italiam & ad
 Urbem cogitabam : quò cum his paucis mensibus, ut spero,
 perueniro, (si mihi id Dei benignitate saluo facere licue-
 rit) ita memoriam tui, & meritòrum tuorum apud summum
 Pontificem Collegasq; meos sanctæ Rom. Ecclesiæ Cardina-
 les excitabo, & calefaciam : ut & ipsi, & ceteri omnes
 intelligent, doctis & excellentibus uiris, quanquam alieni-
 gentis & absentibus, magnos tamen fautores in urbe Roma
 non deesse. Nec tamen prætermittam, quin inter eadem ad
 Pontificem Max. literas, debitumq; impertiam tibi & uir-
 tuti tue apud illum testimonium : quod hoc triduo omnino
 sum facturus. Sed quod ad priuatas meas cogitationes attin-
 et : scito Alberte doctissime, me ex tuis libris in maximas
 cupiditas & sollicitudines animi coniectum esse. Versabar
 cum in eisdem planè studiis, & in eodem argumèto elabo-
 randum : longq; conseceram bonam partē lucubrationis meæ,
 cum tui ecce libri mihi inopinanti aduenerunt. Nunc quò
 me uerum nescio : si pergo atq; insisto, uidebor omnia abs-
 te esse mutuatus. quid enim tu cuiquam reliquisti, quod is
 nunquam nouum aut inexpectatum possit dicere? Si desino,
 durum erit frustra à me susceptos fuisse tot labores. Quid
 igitur agam? quid? opinor id, quod ueteres etiam philoso-
 phi & iureconsulti faciebant, eisdem de rebus, alio modo.
 In quo hauriam de fontibus quoq; tuis : nec me tantum scri-
 ptorum tuorum excellentia deterrebit (quanquam deterret
 illi quidem, & ut quiescam suadet) quantum adiuuabit co-
 pia : que facit, ut maiore etiam animo quàm antea, & mi-
 nore meo cum labore, confidam, spatium me curriculi mei,
 in quod ingressus sum, bene & celeriter esse confecturum.
 Vale, & nos tui amantissimos dilige. Carpentoracli, III.
 Calend. Martij, M. D. XXXIX.

IAC. SADO LETVS CARDIN.

LAZARO BONAMICO, S. P. D.

ADuentus ad nos Florebelli nostri, cum mihi per se
 magne uoluptati fuit: tum eò etiam grator, et in-
 cundior, quòd et tuas is mihi attulit literas, et percon-
 tationibus meis quas habui de te, peritissimè respondendo,
 omnia tua diligenter est persecutus. Quo quidem sermonis
 genere, in quo uidelicet Lazarus meus, is et amicus, et
 uir, quem ego et iudicio animi, et studio, et benivolentia
 complector propè singulari, ultro citroq; uersatur, nullum
 facile possum reperire suauius. Illud cupissem, ut te tue
 occupationes non detinuissent, quo minus ad me longiorem
 epistolam mitteres. Non enim dici potest, quàm libenter
 tuas epistolas legam, et quidem longissimam quam liben-
 tissime: ut illas legens, tecum mihi uidear loqui. Quòd si
 olim in colloctionibus nostris, illud inerat et uisatum, et
 dulce, quòd liberè, et sine cura ulla, sine cautione inter nos
 effutiebamus quæcunq; in buccam uenerant, quam nobis li-
 centiam familiaritas dabat: qui nunc conuenit restrictos esse
 in scribendo, cum liceat eadem fiducia et libertate loqui
 literas conficere, qua sermones conferebamus? Sed tu ueris
 fortasse, ne tibi in epistolis tuas facundie opes expli-
 canti, postea cum è suggestu iuuentutem doces, contra con-
 fidicos desit oratio: quorum tu, quanquam optimus didac-
 ticus es, captiones tamen uitare nequiuisti. Quid uis fieri
 sua cuiq; hominum generi sophismata sunt, quibus capti
 aduersarios, et in laqueum inducant: quæquam captiuos
 fortasse quæ aurum, quàm ea quæ mentem ex suis educat
 locis. Sed quid ago? cum ad iocandum minimè idoneum tem-
 pus sit: et ego id non cogitans, ad ueterem inter nos con-
 suetudinem sic garriendi relapsus sim. Nam si uerum scire

mi Lazare, ego cum has scriberem literas, et in maxima
 solitudine de Repub. quam uides ipse profecto
 quo in statu, uel potius quo in motu posita sit: omnia quida-
 m aduersa in ea, et aspera horrere debeamus. Et tan-
 tum doloris acceperam ex morte summi uiri, mihi collega,
 omnibus et amoris, et officij uinculis coniunctissimi, Fe-
 derici Fregosij, ut adhuc animus illo uulnere aeger, ex mor-
 tui et tristitia recreari non posset: cui tamen uulneri
 paulum quid medicamenti lenioris induxit tui absentis re-
 cordatio. Nunc reuiuisceret dolor, nisi eum ego ab huius
 argumento epistole penitus exclusum uellem: praesertim
 cum illa quidam mea lucubratiuncula tanti uiri obitum sa-
 tis lamentis profecutus. Eam schedam ad te perferet
 Pater Sacratum meum, quem ego cupientem iamdiu ue-
 strum illud gymnasium Patauinum inuisere, et in eo dare
 operam non studijs solum artium optimarum, sed studio-
 rum etiam in disputando et cum equalibus differendo
 exercitationibus, libenter ad uos dimisi: tua fretus impri-
 mo humanitate, et in nos beneuolentia: non enim dubito,
 quin cum tu sis eodem loco habiturus, quo ego habere soleo.
 Itaque illum ne commendo quidem: satis enim tibi nostra
 amicitia commendat. Tuam ad Donatum Rullum episto-
 lam legi perlibenter, non solum quia disertè et erudite scri-
 pta est, ita ut accedat ad antiquitatis laudem: sed etiam,
 quia ad hominem eum missa est, quem ego mirabiliter dili-
 go, tum uirtutibus eius, tum etiam officijs erga me, uel be-
 neficijs potius prouocatus: cui ipsi, queso meis uerbis dica-
 m, si nos dignos statuerit, quos aliquando in hac loca ue-
 niens inuisit, permagnum me ex aduentu eius, et ex con-
 specta letitiam esse capturum. Vale mi Lazare. xii. Cal.
 Octobris. Carpentoraeti.

IAC. SADO L. EPIST.
IAC. SADOLETVS CARDINA-
LIS ROMVLO AMASEO,

S. P. D.

Venienti isthuc Iacobo Bordingo, qui Scholæ Ceper-
toractensi triennium præfuit, optimo viro, & Gra-
Latinisq; literis eruditissimo, non potui nihil ad te li-
rum dare: tum ut commendarem tibi hominem, quæ-
diusfidius ego singulari beneuolentia complector: tum
etiam, tu ut agnosceres, memoriam me tui cum summa
beneuolentia retinere. Is ea de causa Bononiam profici-
tur, ut quoniam dedit aliquot annos medicine operam, il-
studij & laboris in ista urbe perficiat, doctorumq; iudicio
statuatur dignus, qui ipse quoq; possit eam ciuib; sis æ-
tem & scientiam profiteri: quod illum magna cum ingenij
& doctrinæ laude adepturum esse confido. Nunc, est mihi
dubito mi Romule, quin quem à me & diligere & probare
intelligis, eum sis tuis studijs atq; officijs omnibus profi-
cuturus: tamen sic uolo te existimare, uix quinquam in-
niri posse, in quo tua mihi officia accidere possint gra-
ra, quàm in Bordingo, cui omnibus de causis meritis
cissimus sum: cupioq; eum quàm maxime & celebrari &
ornari. Quod tu præter ceteros egregie mihi præstare
potes, qui præes Bononiensi iuuentuti, & elegantibus in-
genijs dominaris, in ea urbe natus, è qua eruditio, & opi-
narum artium disciplina, in has transalpinas nationes
manasse creditur. Porro autem hæc sunt quæ ego te posco
Primum, ut diligas hominem ipse, & charum habeas
deinde, ut eidem doctos isthic viros cõcilies, reddas, &
& nico, & tuo testimonio omnibus notum. Postremo, si
cui publicè iudicium de dignitate Bordingi per doctum
collegium fiet: tu cum tuis omnibus uestro eum comitari
frequenter

frequentiaq; beneficiis. Quanquam summa postulatum
 meum hoc est: te uti ita geras aduersus Bordingum, amo-
 re, studio, diligentia ut intelligat ipse, meam hanc sibi com-
 mendatione apud te plurimum profuisse: egoq; in hoc ho-
 mine experiar, id quod tamen iam pridem scio, me abs te
 non solum diligi, sed etiam uehementer amari. Vale mi Ro-
 mae. Caepent. IIII. Calend. Octobr. M. D. XL.

IAC. SADOLETVS S. R. E. CAR-
 DINALIS SCIPIONI BLAN-
 CHINO, S. P. D.

Bordingus meus suis literis, quae tamen ad me tardis-
 sime sunt perlatæ, de eis rebus scribens, quæ isthic
 honoris sui comitia obeunti, ualde feliciter et ex fena-
 ta processere: cum multa multorum erga se officia
 commemorat plena amicissimi in me, qui illum absens meis
 literis commendaram, studij et beneuolæ uoluntatis: tum
 ibi de præcipue, summæ erga se humanitatis, et præ-
 stantis cuiusdam liberalitatis testimonium: coactumq; tuo
 diuersum se esse apud te, et domo tua, tanquam sua
 comiter ac iucundè usum esse perscribit. Quod ego mi
 Blanchine in eam partem accipio, ut quanquam tu omnium
 doctorum uirorum et fautor, et obseruator sis: tamen
 hoc mihi in ipso Bordingo honoris abs te atq; officij tri-
 butum esse non dubitem. Non enim sum oblitus, cum ego
 olim isthac iter facerem, Bononiamq; uenissem: te mihi ad
 hospitium publicum præsto fuisse: inuitasseq; domum tuam
 ludos, et omnia signa egregij cuiusdam amoris mihi
 ostendisse. Quæ ego tua tum humanitate cum non essem
 ipse, quod mihi iter instabat præproperum ac necessa-
 rium: recordor tamen, perinde me habuisse, ac si et tecto,
 et opib

Et opibus tuis ex labore uia planè recreatus fuissẽ. Neq
 uerò postea (ut sum natura factus) ex animo unquam co
 cessit meo, illius tui facti officijq; memoria, nunc in Bor
 dingo ipso renouatum per te, factumq; est excitatius: quod
 non obsoleuerat quidem in mente mea, sed se ad occasi
 nem aliquam tempusq; reservabat, studium meæ quoque tibi
 uicissim beneuolentiæ aliquibus tibi signis indicijq; de
 clarandæ. Quod quoniam propter diuturnam abentiam
 meam, re ipsa efficere difficilior uidetur esse, et spissius
 iccirco has ad te interim dare institui literas, quibus tibi
 significarem, animum tuum istum erga me, et mihi per
 spectum iam pridem, et nuper in Bordingo apertiores
 etiam factum fuisse: quem tu honoris mei gratia tam ho
 norifice amanterq; tractaris. Quod si locum mihi for
 tuna præbuerit, ut possim, quanti te faciam, et quid tui
 causa uelim, quemadmodum quidem cupio atq; opto, de
 clarare: perficiam ut intelligas, te homini gratissimo, et
 similibus tui amantissimo, præstitisse ea officia, quæ non
 ideo solum permagni æstimanda sunt, quod à beneuolentiæ
 et amore proficiuntur: sed etiam quod gignunt ipsa et
 procreant summam beneuolentiam: quam iam inter nos
 mutuatam constat esse, et à mea parte conscius mihi sum
 et è tua confido. Tu mi Blanchine da operam ut uideat
 nosq; fac absenteis ut diligas. Matthæum Curtium medicum
 apud nos insignem, et doctissimum hominem, Romulum
 totamq; simul Campegiarum domum, qui omnes in Bor
 dingo suum mihi animum et amorem patefecerant,
 meis diligentissime ut salutes uerbis, gratiaq;
 cunctis hoc nomine agas, etiam atque
 etiam à te peto. Car
 penioracti.

IACOB. SADOLETUS CARDIN.

PROSPERO SANCTACRVCIO,

S. P. D.

Magna me uoluptate affecerunt literæ tuæ: ex quibus
 perspexi, uigere apud te et memoriam amicitiae no-
 stræ, et studium propensæ erga me uoluntatis: quam ego
 habui semper carissimam, ab eo tempore usq; , quo tu Pata-
 ni optimis artibus operam impendens, nonnulla iam il-
 liuc ad me tui amoris indicia misisti. Quo quidem tempo-
 re memoria tenco, me dupliciter ex te letari esse solitum:
 cum ab eisdem testibus cognoscerem, et quantum tu mihi
 tribueres, et quantum cæteris ipse æqualibus tuis, qui tunc
 in eodem uersarentur cursu, industria et omni laude inge-
 nij excelleres. Secutum est tempus, cum fuimus Romæ: o-
 mniq; ea quæ inter nos intercesserant tanquam elementa
 et semina future familiaritatis, congressu nostro mutuisq;
 sermonibus alta,educta, confirmataq; sunt: nostraq; coniu-
 nio in eum statum adducta, ut et tua mihi obseruantia,
 et meus tibi animus amorq; patuerit. Sed quorsum hæc?
 Vt intelligas, mi carissime Prosper, ea quæ tu scribis in li-
 teris tuis, de tuo studio et beneuolentia erga me, deq; ea
 fide ac diligentia quam in causis meorum sis præstaturus,
 essi iucundissima mihi fuerint legenti literas, tamen etiam
 sine literis, animo mihi præcepta, ac minime dubia fuisse.
 Carolum quidē meum optimo iudicio usum esse uideo, qui
 te et Aragonium nostrū patronos populis meis asciuerit.
 Quid enim mihi utriusque uestrum fide, doctrina, beneuo-
 leniaq; exploratus? Equidem laboro meorum ciuium cau-
 sa: idq; me et iuste et piè facere iudico. Agitur enim illo-
 rum res: meum autem officium: quod ego ita sanctè dili-
 genterq; tucor, ut nihil sit omnino quod habeam antiquius.

Quod

Quòd si in humanis actionibus & negotijs, ualuit semper apud me ratio officij plurimum, quid facere debeo in diuinis? Ex Deo enim est hæc, non ex hominibus; quæ cum his populis necessitudo contracta est: quam ego integre casteq; custodio, si minus seruiis commodis & utilitatibus meis: illos tamen fructus multò uberiores consequor, quòd pacatus intus, & totus mihi concors, optimus cum spe uiuo. Cum igitur mei huius laboris atq; officij bona pars ad uos delata, uel potius mihi communicata sit nobiscum: peto ambobus à uobis, ut eiusdem etiam mecum & studij & curæ participes esse uelit. Quamquam non tam hoc petere, quàm me uobis gratias agere oportet: tamen mihi satisfaciendi uoluntas in literis est declarata. Cuius ego certè memoriam perpetuò conseruabo. Vale mi Propter, & tibi ita persuade, me si facultas & occasio affuerit, factorem semper fore & amplificatorem tuæ dignitatis. Argonio plurimam dic meis uerbis salutem. Carpentoracis. Pridie Idus Ianuar. M. D. XL.

IAC. SADOLETUS S.R.E. CARDINALIS, IOAN. BAPTISTÆ SPECIANO, S. P. D.

Sicuti mea & natura & consuetudo erga amicos posulat, facio hoc & sepe & libenter, ut absens te absentem meis cogitationibus proponam: gratamq; recordationem usurpem, cum uirtutis tuæ, tum mutue beneuolentiæ nostræ. Quin illum quoque diem, quo postremò fuimus mihi sermonemq; totum, quem contulimus inter nos, in memoria semper habeo: cum tu mihi Carpentoracis redempti ad portam Mediolani in diuersorio præsto fuisti: mecumq; primo amicissimè conquestus, quòd non introissem in urbem

ben: quod nec tuo, nec summi uiri fortissimiq; ductu Al-
 fonsi Dauidi hospitio essem usus: cum tibi mei facti atque
 consilij rationem attulissem, consuluisi boni: ad eaq; offi-
 cia mihi tribuenda conuersus, quæ maxime tempus illud
 meum, et itineris ac periculorum quæ impendebant, ratio
 requirebat: nihil prætermisisti, quod uel in me adiuvando,
 studium tuum atque amorem, uel in docendo et commune-
 sciendo, prudentiam desideraret. Quo quidem tempore
 illud mihi fuit iucundissimum, quod uidi, tibi quoq; quem
 ego diuiniorem ab huiusmodi sententia fore arbitrabar,
 nec relinquendi res propemodum perditas, et in soli-
 tudinem abeundi consilium, probari. Habebat autem non-
 nullæ controuersie et disceptationis res: utrum liceret ho-
 mi hoc honore prædito, partesq; eas in Republica obti-
 neri et autoritatis et sententia, quas longa iam ætas, et
 usus rerum plurimarum mihi attribuerat, discedere à con-
 silij publicis, et ad priuatas cogitationes se referre.
 Quanquam, hoc quidem modo re proposita, nulla uide-
 retur esse excusatio, quæ me uindicare à culpa et peccato
 posset. Quo quid homini, ea quæ gerat, rectè atq; ordine
 gerere cupienti, posset accidere grauius? Exponamus igitur
 causam alio modo, et ita queramus: utrum licitum sit
 homini in aliquo munere publico et honore posito, cum
 aduersus omnium uoluntatibus uideat nihil se proficere
 posse, quod ad Reip. pertineat salutem: habeat autem idem
 domi et priuatim præclaras genere actiones, in quibus
 uersari et se exercere commodo eiusdem Reip. queat: di-
 mittere curas publicas, et ad priuata studia se conferre,
 quæ præsertim nihilominus in publicam utilitatem reditura
 esse uideantur. Sic enim proposito statu causæ, facilius erit
 explicatio ueræ rationis, et mei facti defensio. Nam si ego
 operam

operam meam utilem esse Reip. existimans, subtrahere
 me à negotijs publicis, & otij fruendi ac de fide causa vo-
 bem curiamq; relinquerem, ne me ipso quidem iudice, à
 ximi criminis culpa essem absolendus. Etenim quid cog-
 tari potest iniustius, quàm si quæ habeas animi aut inge-
 bona, quæ in communi hominum utilitate elucere possint,
 ad eaq; exhibenda, tui honoris munere atq; officio sis ob-
 strictus: non illa ad publica emolumenta conuertere, sed
 querere tibi ipsi priuatim otium, cùm tuus labor profes-
 re ad plurimorum hominum fructum & commoditatem
 possit? Vera hæc est ratio, neq; excusationem habet huius-
 modi uoluntas. Sed si, quò res collapsæ in suum ordinem
 & locum restituerentur, ueraq; regendi & gubernandi
 ratio à principibus nostris iniretur: neque temerarij, &
 fortune, cupiditatibusq; inconsultis permitterentur omnia,
 multa sæpe à me & dicta & tentata sunt: nihilq; præter-
 missum, quod uel ad docendum, uel ad cohortandum, uel
 ad rogandum etiam ualeret: porro autem nulle meæ sed
 in Republica præterquam sententiæ dicende, & consilij
 explicandi partes: quid facere debui, postquam omnia co-
 natus, niti me frustra, & laborare intellexi? An commo-
 fluctum flatumq; (quod aiunt) nauigio tenui, remis uelq;
 contendere? Quòd si spes aliqua tamen extitisset melius
 fore aliquando: & si isti, quorum imperium summum est
 & potestas, non præcipitanter prorsus & prærupte, sed
 cum timiditate tamen & cautione aliqua in ea consilia
 conijcerent, quæ sunt & ipsis perniciofa, & Republicæ
 potuisssem aliquandiu forsitan dolorem pati, potuisssem oc-
 casionem expectans dissimulare, quoad ueniret tempus, in
 quo ex mei animi sententiâ, quæ certè in hoc genere rectis-
 sima & sanctissima est, posssem opem ferre auxiliarij

Reip. cum conatus meos, & labores omnes, quos pro illa
 susceperem, fore illi subsidio, nec casuros irritos existima-
 rem. Cum uero nostri principes, qui maxime tueri & re-
 gere Christianam Remp. deberent, nihil uideantur sibi ha-
 bere propositum, nisi exitium & euersionem earum ipsa-
 rum nationum, quarum præcipue salus à præpotente Deo
 illarum est fidei commendata, & credita: cumq; ea illi sola
 consilia exquirant, & appetant, quæ sibi ipsis, omissa con-
 sideratione Reip. arbitrantur utilia: (in quo falluntur qui-
 dem, sed doctorum monitorumq; non recipiunt) seseq; ita
 gerant, ut quasi mercede à Barbaris hostibus Christiani
 nominis conducti, operam illis ipsis in profliganda re Chri-
 stiana strenuam studeant nauare: quid me tandem agere
 considerare ue oportuit? Spectatorem ne me communium
 miseriorum constituere? Et essem tam ferreo animo præ-
 dens, ut atrocitatem illius spectaculi perferre possem?
 Qui enim mæror meus in calamitate tot populorum, qui
 mihi dolor esset? qui non mihi corporis uel asperrimus
 cruciatus, leuior tamen illa acerbitate accideret? An cum
 in hoc communi tanquam nominis & generis nostri incen-
 dio, omnes ferè non ad auxilium, sed ad direptionem con-
 ueriant, ego quoq; particeps aliqua ex parte illius præde
 esse debui? At mihi prius nullies mors acerba eueniat,
 quam ut illiusmodi culpam labem ue ullam suscipiam: de
 qua ne cogitari quidem posse sine scelere & parricidio ab
 homine ullo puto. Ergo id, quod fuit reliquum, atque so-
 lum, sumpsit mihi, & constitui: concedendum mihi esse
 in ea loca, quò nec Pelopidarum nomen, neque facta meas
 clares perlaberentur. Quod etsi non omnino assequor,
 minus habeo tamen & iucundas à molestissimis hisce cu-
 ris & solitudinibus animi auersiones, quas mihi potissi-

R

mum

num præclara artium optimarum studia suppediant. Et si uerum scire uis: ego cum uiderem multis & uarijs modis ac impugnationibus labefactari rem religionemq; Christianam: habereq; eam hostes & externos & domesticos, qui hoc etiam deteriores perniciosioresq; existunt, quod illi externi, bona hæc terrena sua sponte caduca, per seq; interitura, nobis eripiunt: hi cælum, & patriam illam beatam atque sempiternam conantur eripere: quæ ad uim hostilem reprimendâ idonea sunt arma atq; consilia, ea principibus terrenis à Deo permissa sunt, si illi nutum & uoluntatem summi Dei uoluerint attendere. quibus uerò prauæ huiusmodi opiniones, quæ in CHRISTI fidem ueramq; & puram Dei religionem, magno cum omnium salutis beatæq; uitæ amittendæ periculo, non diu aut irruerunt, coërceantur, & retundantur: illa ego mihi sumo, & ad hoc opus saluberrimum atque sanctissimum studium, operam, laborem, curam, diligentiamq; meam omnem polliceor atque profiteor. Itaq; si meæ optatis Dei benignitas affuerit, opera ea sum effecturus, quæ si non magnitudine & numero, at perspicuitate & intelligentiâ, certè multa fidei in CHRISTVM nostræ mysteria in apertam in lucem proferrent, ut uelut magno illato lumine, facile sit futurum unicuique, qui animum modò equum attulerit, ad cognoscendum, inter uerum atq; falsum discernere & iudicare. Quod meum consilium cum maxime ad commodum & summam Christianæ Reip. spectet utilitatem, eiusq; ad partem illam tuendam fouendamq; pertineat, quæ præcipuè ægra, eademq; nomini Christiano maxime salutaris sit: ego qui ex illis fluctibus in hunc portum me recepi, & in eis commoror nunc loci, ubi plurimum illi opitulari & prodesse queam, nō deseruisse curam
cogit

cogitationemq; de Rep. sed illam nunc demum uerè & utiliter suscepisse sum existimandus. Sed, ut ad prima redeam: cum antea te dilexissem, & uirtutibus tuis multis, & etiam officijs erga me prouocatus: tum uerò extremus iste con-
gressus noster, prudentiam maxime mihi tuam & equita-
tem animi probatèq; aperuit. Vidi enim, uidi, te & luge-
re eosdè Reip. casus, quibus ego afflictor: & eodem animo
optetere honestū otium, quo ego id sum consecutus. Quod
q̃ felicius mihi obuenit, quàm adhuc fortasse tibi: ma-
gnum tamen præ se fert probi & sapientis animi indicium,
illiusmodi mens, quæ tædio malè rerum contractarum,
& exitum sibi, & facultatem fruendæ libertatis querit.
Quod solet accidere sermè ijs, qui optimo ingenio & na-
tū ingenua in lucem editi, postquam diu uersati in princi-
pum negotijs, aliquando perspexerunt, quàm illa aliena à
tranquillitate animorū, uel potius inimica beatæ & iucun-
dæ uitæ sit uiuendi ratio: quippe quæ tota angoribus aspi-
dit, maximèq; solitudinibus, tanquam sentibus & spinis,
interdinos sensus nostros lacerat atq; cruentat: aut è uecti-
gio si possunt, aut saltem pedetentim & cautè, illis sese la-
queis & cōpedibus conantur exoluere. Quæ cum in utroq;
nostro similis uoluntas sit, eodemq; ambo studio, optimis
& artibus & literis dediti simus, ad multas & graues no-
stre coniunctionis mutueq; beneuolentiæ causas, hæc quon-
quæ similis sensus & communium studiorū ratio, tam ma-
gno momenti pondus affert: ut ego amorem quem erga te
suscepi, quoad uixero perpetuum sim seruaturus. Quod ut
de me tibi polliceor, sic mihi uicissim de te persuadeo. Tu,
seisdem tibi erga me animi conscius es, id mihi literis tuis
si declaraueris, facies rem mihi uebementer optatam atque
gram. Alphonsum Daualum, cuius ego uirtutem, nobilita-

tem, magnitudinem animi, mirifice & cultu & benevolentia mea prosequor, ut saluere iubeas mek uerbis, summeq; me ab eo cupere diligi illi ut confirmes, magnopere à te peto. Vale. Carpent. Idibus Septemb. M. D. XLIII.

IACOB. SADO LETVS CARDIN.

IOAN. BERNARDO FELI-

CIANO S. P. D.

ET si in summa expectatione eram, post Rulli mei litteras, quibus ad me de Appiano Alexandrino scripsisti, illius libri habendi, meaq; in eo legendo explende cupiditatis, qua diu fueram huius egregij (ut ego sentio) scriptoris ipsius lingua cognoscendi, non mediocriter accensum tamen non exiguum fructum eius moræ, quæ mihi offerebatur, tuas accepi literas: quæ, & qui tu uir esses, & quam beneuolentiam erga me suscepisses, plane mihi indicarunt. Sunt enim amanter prorsus, & perdiscrete scripta. In his quod tarditatem negotij tantopere excusas, tua quidem diligentia mihi uehementer grata: sed excusatio non ita necessaria fuit. Facile enim intelligo, ea quæ aliena fide operaq; gerantur, non admodum sæpe respondere uotis eorum, qui suum in ijs rebus officium agi putant. Quod tamen officium magis à te ex humanitate tua susceptum est, quam quod ego de te ulli in re bene sim meritis. Sed tamen quid est, quod abs te actum est mei honoris causa, id mihi prorsus non modò accidit gratissimum: sed magnam etiam curam attulit, ut si fuerit occasio, coner te compensare unum impari munere, præsertim cum uideam quantum elegantia & literarum elegantia scriptus liber, idemq; à gloriatoribus quàm aptè & compositè concinnatus sit in quibus amoris & liberalitatis primas Rullo partes, tibi secunda

sue dubitatione defero. Agoq; propterea ambobus uobis
 magnas gratias. Tibi autem, qui me in tuis literis eis laudi-
 bus exornas, quas ego non agnosco: totumq; id refero amo-
 rem ad eundem, qui tuus erga me mihi iam perspectus est:
 hi me Feliciane literis hoc respondeo: te, etsi nequaquam
 antea mihi fueris notus, tamen hoc recente officio ita animo
 infudisse meo, ut quidem te posthac in meorum amicissimo-
 rum numero habiturus sim. Neque id solum, uerum etiam
 opaturus, locum et tempus aliquod mihi dari, quo tu me
 uerum tui amantiſſimum esse intelligas. Vale. Carpentoracti,
 Idibus Iunij, M. D. XLI.

IAC. SADOLETUS S. R. E. CARD.

DONATO RVLLO, S. P. D.

At longum interuallum factum est, ex quo ego tuas li-
 teras accepi, XI I. Calend. Aprilis Venetijs datas. Quae
 ut summan significatione tui erga me amoris habebant,
 itaq; in scriptis, ut nihil illis suauius, nihil ingenui animi
 liberaliq; naturae significantius scribi posse uideretur: ta-
 men quoniam habebant Appiani Alexandrini mentionem,
 itaq; adhibuisse diligentiam, ut is liber Graece describere-
 tur, mihiq; mitteretur, indicabant: non putavi mihi quic-
 quam rescribendum, quoad certum scirem, quò allatus ille
 liber, et cuius fidei ac diligentiae mihi reddendus commen-
 datus fuisset. Nihil enim erat de hac re in tuis literis scri-
 ptum: neque ualebam coniectura assequi, unde illum mihi,
 et quo pacto accersendum putarem. Quo cum longius
 decurreret, egoq; in maxima expectatione tui mihi opta-
 tum muneri essem: recordor scripsisse ad Priulum, ta-
 lem uirum, qualem tu quoq; existimas: hoc est, omnibus in-
 genij, officij, uirtutisq; ornamentis praeditum: ut is re ex-

plorata, quamprimum hac me expectatione liberaret. Quam cum ad me ipse scripsit, tum misit etiam Ioannis Bernardi Feliciani (hominis docti, et, ut perspexisse uideo, mi quoque studiosi et amantis) literas: ex quibus dupliciter letatus sum, quod in eis luculentum inerat testimonium et tue singularis beneuolentiae erga me, et item suae. Neque tamen statim liber tunc una cum literis, sed post aliquot dies, mihi tandem redditus est. Quem ego, mi suauissime Rulle, ea cum animi letitia accepi, qua solent, qui magnam honorem aliquem aut regnum concupiuerunt, ad sui desiderij exitum peruenire. Nam mihi quidem regnum atque honos literae sunt: in quibus ita uersor, ut non ex illis laudem aut gloriam, sed moderationem animi, et regulam quandam uitae pacatius traducende, mihi sumendam patem. Porro autem hunc autorem semper imprimis admiratus sum, prudentiamque in eo penè singularem cognoui: et cum Latinum legerem, neque uerba satis in eo, neque sententiae constabant: perspiciebam tamen in eius scriptis nescio quid, quod se mihi extollere supra communem usum ceterorum scriptorum, praesertimque Graecorum uideretur: quod nunc tuo insigni mi Rulle beneficio melius et liquidius diiudicare potero. Totum enim scriptorem hunc plane pernitensque comprehendam, et perscrutabor: ad quod me adiuuabit, quod ita et scriptus, et glutinatus liber est, et per litterarum intus, et extra pegmatis illustratus: ut non solum utilitas, uerum etiam uoluptas me ad legendum uerbementem sit alleitura. In quo uideo tuam summam diligentiam, cum summo amore, quem in me habes, certasse. Quare gratias tibi equidem ago pro tua erga me liberalitate, et habeo maximas. Sed in quo etiam gratius mihi es facturus, si me diligis, et si hominem esse me existimas non indiget.

indignum est studijs, in quibus ambo educati sumus, pers-
 fectissimum tibi habebis, nunquam tui huius officij elapsu-
 ram mihi memoriam ex animo: nec modò me adductum
 beneficio, uerum etiam imprimis beneuolentia erga me
 tu, curaturum omni studio, ut aliquod aliquando mei
 in amorem & gratissimæ uoluntatis indicium appareat.
 Idem. Ex Feliciano Carpentoractensis diceceseos, Idibus
 Iulij, M. D. XLI.

IAC. SADOLETVS S.R.E. CARD.

DONATO RVLLO

S. P. D.

Qvintus hic agitur mensis, ex quo tempore ego in
 hanc urbem me retuli: non mea sponte quidem
 neque uoluntate huc adductus, sed inuitus, ac dolens Ponti-
 fici Max. imperio literisq; compulsus, cum mihi in otio stu-
 dijs mek bonestissimè simul ac libentissimè commoranti,
 hoc scire iter perincommodum, & ualde contra animi sen-
 tentiam accidisset. Sed ut primum Romam attigi, fuitq;
 cum quo de mek rebus loqui familiariter, & liberè pos-
 set: id quod & tua erga me officia meritaq; postulabant,
 & mei animi grata fidelisq; memoria mihi suggererat:
 statim de te & de tuo omni statu percontatus sum. Noli
 ennuicare mi Rulle, non mihi insidere in animo perpe-
 tuam memoriam illius liberalitatis tuæ, cum misso ad me
 transpedit usq; optatissimo libro, non solum consuluisti stu-
 dijs mek: sed quo tu esses erga me animo, qua beneuolen-
 tia ostendisti. Neq; hoc tantum: uerum illud etiam perspi-
 ci declarasti, singulare quoddam tibi esse ingenium, sum-
 mamq; indicium in perspicendis hominum uoluntatibus
 & desiderijs: tuaq; liberalitate ad illorum usum tempusq;

R 4

accommoda

accommodanda. Cum id mihi, homini etiam tui tibi igno-
 to, muneris destinasti, quo nullum nec tibi in dando con-
 uenientius, nec mihi in capiendo honestius esse potui.
 Quae res fuit ea quidem mutuae initium beneuolentiae
 strae. Sed ego longius, pro mea natura, progressus sum.
 Ex eo enim tempore ita te amare coepi, ut nullum unquam
 studium erga te amicissimi hominis intermiserim. Inque
 Romae ut primum mihi consistere datum est, tu mihi
 re occurrissi primus, de cuius statu et incolumitate an-
 cos sciscitarer. A quibus cum id quod maxime optabam
 mihi esset responsum, te scilicet ualere in omnem por-
 tem, pauloque ante uisendae rei pulcherrimae, hoc est publi-
 ci Christianorum conuentus spectandi causa Tridentum
 accessisse: laudaui equidem et animum et ingenium tuum,
 qui nunquam ab ingenuitate tua, et solita tibi probitate
 discedas. Etenim uidere mihi uideor, quam tu sis capax
 rerum bene restituendarum: quam in eiusmodi studio et
 uoluntate flagrans: ut te angant, et sollicitum habeant
 ea, quae quotidie afferuntur impedimenta. Sed de rebus
 illis Deus uiderit. Nos quidem optamus, et assidue non
 facimus, ut quam rectissime omnia agantur: ueritatem
 quid sperare debeamus, incertum est. De te ipso autem,
 id quod ad me nunc pertinet, estque mei in te summi cari-
 tatis proprium, nonnulla mihi, Donate, incidit suspicio, et
 metus quidem, ne ex animo tuo penitus elapsus sis. Qui
 enim est? quinque ne iam menses sunt, fluxitque tantum tem-
 poris, neque dum mihi abs te quicquam, ne salus quidem
 aliorum saltem literis, tuis uerbis nunciata? tanto ne tibi
 labor scribendi aut monendi molestior, quam mei desin-
 tis fuit appellatio iucunda? Quomodo ergo hoc lues? opi-
 nor si et literas mihi miseris, et doctissimorum hominum
 contra

contubernaliū tuorum, Aloisij, Priuli, & M. Antonij
 Flaminij acta aliqua ad me perscribes. Nisi forte omnem
 tuam mentem, cogitationemq; rerum cætarum, illa propè
 immensa suauissimi huius tui comitatus uoluptas sic obruit,
 ut difficere in partem aliam non queas: præsertim, omnium
 hominum longè & uirtute, & comitate, & prudentia
 præstantissimo, Polo, tuos oculos animumq; complente.
 Quod si est ita, ignosco tibi equidem, neque te amplius
 de crimine accersso. Sed in magno meo desiderio retinen-
 di tui, illa me res tamen plurimum consolatur, quòd intelli-
 go, plus semper apud me officij ac diligentie in tuenda ami-
 citie memoria residere. Quare si me amabis, & ipse ad
 me scribes, & hæc præterea efficies, ut te internuntio,
 fideles tui & me sui amantissimum esse cognoscant: &
 ego illos memores intelligam mei. Quod probè eueniet, si
 illi tibi salutem ex tuis literis dixerint. Quam ego ut illis
 plurimam à me nunties, uehementer abs te etiam atq; etiam
 peto. Vale. Romæ, 1 x. Cal. Octobr. M. D. XLV.

IAC. SADOLETVS S. R. E. CAR-
 DINALIS, ISIDORO CLA-
 rio Abbati, S. P. D.

Commodum emerferam ex tertiana febris, cùm tue
 Cumbi allatæ sunt literæ, datæ xv i. Calend. Augusti
 Tridenti: aliquanto autem serius, quàm dierum & itine-
 rum ratio postulabat, tabellariorum negligentia nobis
 nollit: quibus in literis faciliè & amorem tuum erga me,
 & memoriam ueteris nostræ consuetudinis recognoui. Sed
 pominus ad eas tum celeriter responderim, partim imbe-
 cillitas corporis, partim etiam publica hæc negotia, quæ
 hic anxios & sollicitos admodum habent, aliquandiu

R 5

retar

retardarunt. Video enim Isidore, id quod tu quoque in li-
 ris tuis significas, rem communem nostram, hoc est, causam
 Christianæ religionis (quid enim est quod magis nostrum
 esse possit:) eò deductam esse, ut grauiſſimorum concu-
 sum periculorum metuere debeamus: spe præſertim con-
 cordiæ penitus sublata, qua antea ſuſtentabamur. Nam
 antea, cum à nobis et ab Eccleſia Catholica grauius af-
 ſentirent, omnia ſua tamen concilio ſe eſſe permiſſum
 pollicebantur: nunc poſteaquam indictum conuocatumque
 concilium eſt, cum retractent promiſſionem ſuam, plurimum
 dent indicia, non ſolum non commutati priſtini animi ſu-
 uerim etiam in præiudici opinionibus uehementius perſiſ-
 cis: qua ſpe poſſumus niti, ut turbæ hæc, quæ omnia diuina
 humanaque permiscuerunt, aliquando pace conſenſumque
 tollantur? Atque utinam, quod tu uideris conſiderare, mea opo-
 ra atque industria aliquid prodeſſe poſſet Chriſtiane Repu-
 blicæ nos hoc damnum uiolate perturbataque religionis, nel-
 ſtro ipſorum ſanguine libenter redimeremus. Sed cum neque
 ingenio multum, et autoritate nihil poſſim: quod tantum
 mihi tu tribuis, id ego amoris tuo erga me, non illi quo co-
 teris in rebus plurimum uales, indicio eſſe aſſignandum
 puto. Verum quoquo ſe modo habeant Chriſtiane res,
 illa eſt ſpes nobis in Deum coniicienda firmior, quid
 pro ſua ſumma perpetuaque benignitate et clementia po-
 pulos ſuos ſeruabit ab interitu: neque gentem delectam
 ſeſe nonnullorum ſcelere atque perſidia dari in exitum uo-
 let. Quam ego unam conſolationem, nec aliam præſenti
 ulla, his tot malis reperio. Sed de his ſatis. Quod ſcri-
 bis, iucunda iſtic multorum conſuetudine, imprimis eo-
 rum qui legationis munere apud uos funguntur, am-
 morum, ſapientiſſimorumque hominum, comitate erga
 ſum

summa liberalitate leuari molestias tuas : facile adducor
in eam sententiam , ut tibi ista peregrinatio non defugien-
da sibi uideatur. Nihil enim potest esse dulcius , quam cum
deis , cum probis , cum tui amantibus uersari. Quibus
quidem legatis , quos ego omnes summo cum honore colo
desuoq; , plurimam ut salutem uerbis meis nunties , non
rogo solum , uerum etiam flagito. Lucianum , sodalem et
contubernalem tuum , uidi Ferrarie , sumq; cum eo bis col-
locutus , et quantum illo breui tempore iudicare potui ,
excellent ingenium , singularemq; doctrinam summo-
per probavi. Eum tu , et item contubernalem tuum Chry-
sostomum quem testimonio tuo , et amare coepi , et uirum
equum esse arbitror , meis uerbis saluere iubeas uelim.
Te uideam , nosq; mutuo diligas. Romæ , Calen. Septembris ,
M. D. XLV.

IAÇ SADOLETVS S. R. E. CAR-
DINALIS, ISIDORO CLARIO
ABBATI, S. P. D.

Acceperam tuas unâ et Luciani nostri literas , gratas
Ami utraq; : sed cum illi tum aliqua rescripsissem ,
libali scribere ad te , quoad haberem absolutum meum de
peccato originis librum. Quem nunc tibi mitto , corre-
ctum aliquot in locis : non quæ mihi uiderentur ab inte-
gra in Deum fide esse aliena : sed ut contentiones fugerem ,
quæ studio omni semper deuoto : si tamen id mihi aliqua
ratione concedatur : est enim seculum hoc , si quod unquam
dedit , ut tu quoque scribis , ita paratum ad insidias omnium
scripti lubricationibusq; tendendas , ut transiri nusquam
sepericulo possit. Sed si uirilis animi non est , deterre-
ri ab actionibus honestis : ne meum quidem erit , si quid
sit

sit in quo prodesse possim fidei Catholica, quam ego
 et constantissime colo, de sistere à conando boni
 num contentiosorum causa. Ego pro mei capiti ingratum
 (quod sanè quàm exiguum est, sed cupiditate incensum in
 daganda ueritate) conatus sum, quoad potui, aperire non
 obscurissimam: et hoc originis peccatum, quod semper
 adhuc mihi latuisse uisum est, in conspectum hominum lo
 cemq; proferre: si id tamen sum affecutus. Quod iam meum,
 sed aliorum erit iudicium: et imprimis tuum, Isidore
 charissime, comitumq; tuorum unà Luciani et Chry
 sostomi: quos ego scio non certandi studio, sed animo co
 gnoscendi, amici et ingenuè mea scripta lecturos. Habet
 igitur librum, in quo legendo quedam à te peto: primum,
 ut attento animo cum perlegas, deq; tota materia non ali
 quicquam statuas, quàm illa tibi bene percepta et cognita
 fuerit: habet enim (ut opinor) subtiliores nonnullas con
 siderationes. Deinde, ut cum legeris, remq; cum familiari
 bus tuis communicaueris, si qua offendes in eo, quæ apertè
 uideantur à Catholica fide discrepare, mihi ante nuntias,
 quàm cuiquam notum facias: ut possim, id quod mecum
 opto, non solum probus esse ecclesiæ filius: sed etiam scri
 bi. Equidem laboraui, et adnexus sum, omniaq; circumspexi,
 ne imprudens inciderem in sententias reprehensione dignas.
 Nam de industria in eas incurrere perquam impium est:
 neq; id unquam sinat me Deus. Inscium autem et obstin
 tantem labi aliquando, et errare, est humanum. Sed cum
 ut admonitu beneuolorum error statim tollatur: quo ego
 mediusfidius sum animo, ut et auditorus sim libenter erro
 res meos, et illos studiosè emendaturus ac correcturus.
 In quo mi Isidore tuam imprimis operam beneuolentiæ
 requiro. Si ergo erit quippià eiusmodi, me quàm primum

certiorem faciet: reliquos celabis, donec tibi à me fuerit re-
 sponsum. Cum reliquos dico, tuos comites excipio: quorum
 ego permultum, et confido probitati, et tribuo doctrinæ.
 Si autem nihil fuerit quod Christianæ pietati sit aduersa-
 rium: erunt autem aliqua, quæ disputationibus trahi in di-
 versam partem posse uideantur: ijs posthabitis atq; neglec-
 tis, libram communicabis quibus cum uoles. Nam certè
 ueritas et ueritas se ipsam tutabitur. Aut si quid erit for-
 as, quod nequeat defendi: tarditas mei ingenij accusabi-
 lis, non in Deum fides: quorum primum tolerabilius est,
 dum ferri nullo modo potest. In conferendo autem et
 communicando, rogo te uti habeas potissimum Ambrosium
 Colerianum: omniaq; ita agas et tractes, ut tua in me be-
 neficia, et mea erga te mutua postulat. Quanti momen-
 ti sit, et quantopere conducatur hominibus Christianis, con-
 siderare hoc originis peccatum, qua in re consistat, et
 ad filii nostre mysteria intelligenda quam habeat uim, dis-
 cerni pluribus, nisi te optimè id nosse scirem: quamob-
 rem supersedebo hac parte orationis. Tantum te orabo at-
 que obsecro, ut suscipias hunc laborem non inuitus, mei
 laus causa: tuamq; solitam humanitatem et beneuo-
 lentiam, sepe mihi perspectam, in hac re potissimum exhi-
 beas mihi et prestes: quod ego summum à te officium, et
 indicium animi amicissimi sum habiturus. De prædestinatione
 quid sentiam, et quàm cum Luciano mea mens consentiat,
 et hoc meo quoque libro poteris habere compertum. Va-
 le. Rome, XIII. Calend. Februarij, M. D. XLVI.

IAC. SADOLETVS S. R. E. CARD.

NICOLAO PEITELLIO,

S. P. D.

Paulus

PAulus ad me scribit, in eo obeundo munere, quod rogatu meo suscepisti: te et Carpentorastensibus ciuibus usque eo satisfacere, ut in sacris illis concionibus, quae ad populum habes, nec religionis studium ardentius, nec rerum copia uberius, nec orationis subtilitas maior desiderari posse uideatur. Itaque admirabilem ad te audiendum hominum cuiusque generis, etatis, ordinis, concursum fieri, ut prorsus nunquam istis quisquam maiore hominum uel frequentia, uel admiratione, eius generis conciones habuerit. Quod mihi quidem, qui praestantissimum ingenium tuum, pari uiae integritate ac pietate coniunctum, istis cum effectum facile perspexi, minime mirum uisum est. Non possum tamen facile uerbis consequi, quam id gratum mihi et iucundum acciderit. Nihil enim uehementius studeo atque opto, quam illos homines, quos fidei meae commissos, paterno plane amore prosequor, his tam turbulentis temporibus, quibus multi quotidie à uera religione abducuntur, in recta erga Deum fide atque officio manere. Itaque cum tu ad eos continendos, tam fidelem, tamque egregiam operam mihi absenti naues, incredibili quadam uoluptate afficiar necesse est. Tibi uero eo nomine tantum debere me intelligo, quantum equidem uix posse unquam uideor persoluere. Sed tamen, et is primum, qui pias hominum actiones ecclesiis praemijs remuneratur Deus, cui tu in primis deseruis, tam praeclari officij tui amplissimam tibi mercedem reddet: et ipse non desistam, quin tibi pro tantis tuis in me, meosque ciues meritis, aliquam aliquando gratiam referam. Tu ut ciuitati istae pergas rectam, quemadmodum sacrae, salutis et immortalitatis uiam ostendere: meque apud Deum precationibus tuis iuues, uti mihi ad ecclesiam meam regendam redire illius benignitate contingat, abs te ueho-

menter peto. Vale mi Peitelli. Romæ, M. D. XLVI.

IAC. SADOLETVS S. R. E. CARDINALIS, FLORENTIO VO-
lufeno Scoto, S. P. D.

VM, qui superioribus diebus tuas ad me attulit literas, Eustachio tuo adductus, libenter uidi: opemq; illi et solatio meum detuli, ut multum apud me ualuisse commendationem tuam facile intelligere potuerit. Nec te tua scire, quam de me habes, opinio fefellit. Sumus enim, semper sumus, ad bene de doctis et probis hominibus merendum, si minus opibus et facultatibus instructi, at certe natura studioq; propensi ac parati. Te quidem, quem et optimis artibus eruditum, et in his de religione dissensionibus optime sentientem semper iudicauimus, eo quo debemus studio et amore prosequimur. Itaq; quod sententiam expertis nostram, quam uiam cum in patria tua constiteris, in qua maximas de religione contentiones esse scribis, inspicere debeas: nos id tibi consilij dabimus, quod et amoris nostri erga te, et uirtute ac pietate tua dignum sit: quod tamen à te iam pridem captum esse minime dubitamus. Nam cum et sacre nos literæ, et rerum euentus ipse docuerit, ecclesiam Dei turbulentis hominum seditiosorum consilijs perpetuò infestam esse, et obnoxiam: nimirum id permittente Deo, quò hic bonorum exploretur fides atque constantia: profectò dubium esse non potest, quin quod sanctorum uiri huiusmodi disidijs et contentionibus exortis, semper fecerunt: ut ecclesie partes sequerentur, eiq; tanquam firmamento ueritatis inniterentur: id hoc quoq; tempore optimus et grauissimus quisq; facere debeat, et sanctissimam parentem omni pietate et studio constanter iussum

tueri

tueri atq; defendere. Etenim summe sit, non dicam impro-
 dentie, sed amentie, Catholica relicta ac deserta Ecclesia,
 eiusq; perpetuo consensu, et tot sanctissimorum patrum
 autoritate contempta, eorum sectam sequi, qui impulsu odi
 et furore quodam rapti, tam temere ac nefarie ab Ecclesia
 desciscere, eamq; uexare atq; oppugnare ausi sunt. Quam
 ut corrupti sacerdotum mores grauissime offenderint, ne
 quaquam ea tamen, aut alia omnino ulla, turbande pacis
 et commouende seditionis causa iusta esse potuit. Quam
 obrem te quidem nec consilio, nec cohortatione mea egere
 arbitror. Sed tamen, quando me, quomodo gerere te in pa-
 tria tua debeas, consulendum putasti, credo quo auctoritate
 mea consilium tuum confirmaretur: suadeo, hortor, et
 moneo, ut maiorum nostrorum uestigijs insistas, atque ea
 quae statuit, decreuit, et tot iam seculis obseruauit Ecclesia
 tanquam spiritus sancti, qui illi custos et ueritatis amicus
 doctor perpetuo adest, decreta et instituta sanctissime ser-
 uanda esse censeas: utq; haec quae tibi à Deo data sunt, in-
 genij, doctrinaeq; munera, ad eos quibuscum uiues, in fide
 et uera religione (quantum in te erit) continendos, sedulo et
 Christiano homine dignum est, conseruas. Haec profecto uia
 rectissima ad aeternam salutem uia est: hanc qui insistant,
 deiq; et Ecclesiae praeceptis ac legibus obtemperant, ad
 illam quae Christianis hominibus proposita est felicitatem
 sine ullo errore perueniunt. Sed haec ut uoluntati tua ob-
 querer, non quò te putarem de his rebus non optime ex-
 sentire, et tecum statuisse, iam attigi. Tu uelim benedictio-
 nem erga me tuam conserues: tantumq; de animo et uo-
 luntate mea tibi polliceare ac spondeas, quantum uirtus et
 probitas, et uetus tuum erga me studium postulat. Vale.
 Rome, M. D. XLVI.

IAC. SADOLETUS S. R. E. CAR-
DINALIS, GABRIELI PALEO-
to Bononiensi S. P. D.

Accepi literas tuas, testes cum eius ingenij quod ego in
Animum esse audio: tum etiam officij atque amoris,
tum erga optimum et clarissimū uirū mortuum, quemq;
hunc ipsum habere te ostendis: quorum utrumq; nequa-
quam mihi quidem præter opinionem accidit. Cognoui
semper uestram familiam cum ingenij et literarum
habitu, tum probitate et in amicos obseruantia, in ista
uirtute facile excellere. Que penè propria et domesti-
ca eruditione cui generis in te ipso non relatum solum, sed
etiam accumulatum iri confido atque opto. Quod autem
sibi in liberis tuis, te arbitrari, collega mei, uel fratris
clarissimi potius Petri Bembi Cardinalis, importuna mor-
te grauiter afflictum, et prostratum iacere: non falsu
est eo te opinio tua. Nihil enim mihi potuit euenire acera-
lius, quam diuelli ab eo, cuius ego amicitiam fraternamq;
coniunctionem quatuor et quinquaginta annos inuiola-
tam tenueram: quem propter ipsius præstantissimas uir-
tutes, suamq; humanitatem, probitatem, suauitatem,
singulari quodam et penè inaudito amore prosequabar:
quo cum eram omnibus et studiorum eorundem, et no-
tationum, tum in familiaritate et consuetudine nostra,
quam in ipsa Republ. uinculis et necessitudinibus astrin-
dus: ut eo mihi nunc crepto, solus planè, et ab omnibus
mihi desertus esse uidear. Ex quo non possum non dolere
etiam meum. Nam illum quidem lugere non esset fas. Ca-
re non potes quenuquam unquam ulla in gente, ullo tem-
poris, uixisse tam beatè, quam Petrus Bembus est mor-
uus, sue diuine in eum beneuolentia indicia spectentur,
S siue

siue humane. Que magna quidem mihi est consolatio: sed nequaquam adhuc mœrori meo par. Verum dabimus operam, quoad Deo adiutore poterimus, ut dolorē minuamus, qui est imbecillitatis: memoriam autē talis uiri, id quod ad fidem amicitie, & ad illius uirtutum gratiam commemorationem pertinet, assiduā retineamus. Tu mi Paleote perge, ut coepisti, atq; ita te confirma, ut ei expectationi, que magna de te concitata est, speiq; tuorum cumulare satisfacias. Fratribus tuis humanissimis ac suauissimis, Galeatio, Camillo, & Astori, plurimam à me dic salutem. Vale. Roma, V. Nonas Febr. M. D. XLVII.

IAC. SADOLETVS S. R. E. CARDINALIS, FRANCISCO MARIO
Molse suo S. P. D.

Cogitanti mihi ad te rescribere, commodum illud sunt ex Vrbe literæ, quibus certior factus sum, summum Pontificem in Urbem ingressum esse, teq; cum Farnesio tuo optimo ac liberalissimo iuvene esse assiduū: eo quoque, de quibus nonnullam ad me detuleras querelam, quasi illis absens, quibus minimè debebas, esses contemptus, tecū nunc adesse, teq; illos planè habere in potestate. Quæ res breuiorem me in scribendo facit: res enim tuas intus positas, teq; iam mea nec consolatione egere, nec consilio, nec cuiusquam ope amplius arbitror: cion sitiens, ab ipsi fontibus restringere sitim tuam nunc facile possis. Ego senè cion essemus etiam tum Niceæ, de tuis difficultatibus exponens, commorant Pontificis animum: optimūq; principem sua sponte fluentem tui similibus, docet, & elis, & bonis uiris, etiam magis ut tibi consuleret, & opitularetur, mihi ut uisum fuit, accenderam. Secus
posita

postea (ut tunc fecis) distractio omnium nostrum: cum
 me hanc conferrem, ualitudinis ratio non modò me hor-
 tatus est, uerùm etiam cògit. Nec tamen dubito, quin mea
 illa opera, aut tibi attulerit iam fructum, aut certè alla-
 turus sit: cum præsertim tua uirtus, excellensq; ingenium,
 omnibus sit amabile. Id si factum est, aut certè cum fiet, ut
 mihi literis tuis significes, planè tibi mando. Epistolas o-
 mnes tuas, quas et ad me, et ad Paulum misisti, legi sum-
 ma cum uoluptate, uehemèterq; probaui. Nec unquam sanè
 dubium mihi fuit, quin quascunque tu ad res ingenium
 tuum applicuisses, dummodò in una ratione unoq; genere
 scribendi commorare, futurus fueris omnium longè pri-
 mi. Sed hæc tu melius. Nos hìc conualescere iam cœpimus:
 cuncto sumus adhuc imbecilli, sed spe nitimur bona. Nos-
 tram ad Urbem reditum aliquot menses necessariò disse-
 ramus. Vale mi Molsa, et cum erit otium, nos tuis literis
 sequenti appella. Carpentoracti, V I I I. Calend. Septembr.
 M. D. XXXV I I I.

FRANCISCVS MARIVS MOL-
 SA, IACOBO SADOLETO

S. R. E. Cardinali

S. P. D.

Quibus me absentem officijs complexus sis, Pater an-
 plissime, ex Pauli Sadoleti tui epistola, accurate
 et admodum ac peramanter scripta, certior factus sum.
 In quibus cum iucunda multa acciderunt: tum illud iu-
 cundissimum fuit, quòd à nemine nec leuiter quidem ad-
 moneor, me tamen Pontifici Max. his uerbis commendau-
 is, ut mihi singularis cuiusdam beneuolentiæ indicium, ac
 officij testimonium, quo nihil grauius esse potuit, imper-
 ticris.

tieris. Quamquam subuereri uenit mihi in mentem inter-
 dum, ne maiorem tua prædicatione de me expectationem
 (quæ tua scilicet in amicis tuendis est diligentia) excitet,
 quam ego sustinere possim. Vtrunque certè eo studio es
 persecutus, ut amoris erga me tui, rationibus mecum consu-
 lendo: iudicii uerò, de ingenio bene sentiendo, egregiam
 significationem dederis. Amori certè quoad eius fieri po-
 terit respondebo, tuorumq; erga me meritorum memoriâ
 studiosissimè diligentissimeq; seruabo. Iudicii uerò si minus
 satisfecero, mihi ignoscet, imò etiâ tibi, qui me ad eam lau-
 dem uocaueris, eaq; de me fortasse receperis, ad quæ con-
 sequenda, cum uires omnes animiq; cogitationes, operam,
 diligentiam, ceteraq; omnia quæ in mea sunt potestate as-
 tulero, si minus fidem tuam liberabo, omni tamen culpa
 prorsus sim uacaturus. Quod ad Pont. pertinet, uix dici
 potest, in eius liberalitate quàm nihil propemodum spei
 mihi ponendum iudicem: qui eo ingenio est, ut si etiam uel-
 lit, ita tamen frigide ac cunctanter uelit, ut ei qui illius
 arce confidat, prius sit conturbandum, quàm subsidio
 aliquo subleuetur, necessitati uero eius subueniatur. Itaque
 statuo ipsius liberalitatem afferendo erri alieno multò
 aptiorem esse, quàm dissoluendo. Quicquid tamen inde
 commodi ad nos peruenerit, id totum à te profectum in-
 dicabo. Meas interim angustias (quod nunquam futurum
 putassem) amare incipiam: quæ mihi causam harum li-
 terarum dederunt. Optabam si quidem iampridem Sado-
 lete uir omnium sanctissime, atque doctissime, te me li-
 teris compellare: idq; ob eam unam causam, ut tuas elico-
 rem literas. Cur enim ego cupiditate non ardeam, ut aliquo
 in loco scriptorum tuorum nomen intexi possit meum
 cum ea eloquentia præditus sis, ut si in ueteres illos Craf-
 fos.

fos, Antonios, addo etiam Cicerones, ætas tua incidisset,
 cum multis tamen nunquam numeratus fuisses. Ea uerò
 doctrina, ut nemo illorum temporum neque uberioribus
 floruit artibus, neque eloquentiam grauiorum discipli-
 narum instrumento ditauerit. Huius ego rei cum nullum
 exitum reperirem, propterea quòd te ista dignitate, gra-
 uitate, doctrina, interpellare me posse non uidebam sine
 maximo scelere: præsto tandem fuit, adiuuicq; hunc ani-
 mi mei ardorem, egregia tua ac singularis erga me pie-
 tas: quæ factum est, ut eam iuuandi mei atque ornandi
 actionem cogitationemq; susceperis, quæ silentio præte-
 ri non possint. Itaq; sum consecutus, ut non modò omnes
 ubi mihi non paratum esse intelligant, quàm operam ex-
 celsitatem tuam. Sed etiam scribendi ad te occasionem
 (quod maxime cupiebam) nactus sum: quam mihi obla-
 tum nullo pacto dimittendam censui. Huc accessit, quòd is
 qui me inscribendo impediēbat, tui interpellandi metus,
 et minus nos commouit, quòd te laboribus senatorijsq;
 muneribus liberatum, Carpentoracti uestro illo familia-
 ri in loco oblectari iam puto. Quod etsi nobis perincom-
 mode cecidit, qui aduentum tuum auuidissime expectaba-
 mus: non tamen morendum tamen nostra causa, quàm le-
 uatam tua arbitratus sum: quòd te in domesticam illam
 sedem receperis, ubi et ualitudini tuæ commodè infer-
 uias, et honesto otio ac optato perfruare. Dum id sic tibi
 sonat, ut tantisper ibidem manendum putes, dum efferve-
 sca calor, tuq; cum meliusculè tibi erit, id est cum planè
 confirmatus fueris, dare te uia uelis, ac Romam redire,
 quæ uirtutis tuæ semper aptissimum domicilium fuit. Hæc
 post paulò uerbosius, timens, ne ad eum uitæ cursum re-
 laxa, à quo Reipub. causa inuitus aliquantum deflexisti:

ueterem uiuendi libertatem tibi sequendam statuas: quæ
adeo delectari solere non sum nescius, ut ab ea uix digredi
posse mihi persuadeam. Neq; uerò est, quod me in his li-
ris facilitate tua abusum existimes. Non enim eius generis
sunt officia tua, quæ gratiarum actionem non deserere
neque ego is sum, qui nisi aliquem mihi splendorem de
de arcessam, eo non sim penitus cariturus. Vale. Romæ.
Prid. Non. Iulij, M. D. XXXVIII.

FRANCISC. MOLSA, PAVLO
SADOLETO S. P. D.

Putabam ego post tuum, et Sadoleti patrui tui ab-
be discessum, maximam mihi Quirinales uentos bo-
tos obcundi facultatem datum iri: quorum amoenitas
tui desiderij, loco ipso admonente, lenirem: tum me ipsam
maximis sollicitudinibus penè confectum colligerem, et
terdum aliquid etiam commentarer, quod tibi ciam relictis
otij mei fructus extaret aliquis: cuius rationem dilige-
tius, cum discederes, exacturum confirmasse te memini.
quàm me frustrà spes ea consolata sit, accipe. Non enim
ego ad illos nullus accessi, sed P. Paulus etiam uester, per
edicto prætoris prohibeatur, ne uidit quidem. Obsecro
quid est hoc? Tanta ne illum, quem uos præfecistis, per
monia in rebus alienis uti, ut eos etiam quos uobis sancti
charissimos, non admittat? Vinitorem, nauum ac inlustrum
hominem, quem à uobis sibi commendatum in fidem rece-
pit, uexet? nam quod eius superbiam ferre non possit
disceßisse mihi uideor exaudisse. At fructuosas res sibi
beat: Gallina abundet, abundet olea, malo, fuma, et
rusticarum gloria se duci præse ferat: horum nihil in
dio. Nobis, qui animi, uitandiq; calor causa, illuc con-

nire consuevinius, umbram, apricationem, ac ne me delicijs
 omnibus bellum indixisse putes, rosam non inuideat. Li-
 ceat Curtio, liceat Bino, Sauoiaq; etiam nostro, mihiq; ex
 condito olusculis coenare, ac tui nominis memoriam no-
 stris collocautionibus tueri, donec tu cum adueneris, nos ap-
 parationibus (ut soles) epulis accipias: draconemq; istum,
 qui tuos hortos circumplicatus, nobis omnibus aditum ob-
 struit, exturbes, expellas, extermines. Extra iocum mi Sa-
 doles, P. Paulum gallica illa simplicitate ac libertate im-
 lutum, ualde commotum uidi, quod eius puer hortorū adi-
 ta esset prohibitus: cum nihil tamen aliud petuit irret,
 quam diuinā, quibus herilem mensam ac puluinum in-
 spiceret. Verum custodes illi diligentes sanē ac fideles,
 dum ea timuerunt: de quo illi cum recepissem, me per-
 huc futurum te certiore, paulisper requiescere est ui-
 sa. De meo negotio, nihil est quod ad te scribam amplius,
 in quo Deos omnes mihi iratos planē uideo. Nam quid
 minus ferendum, quā me Mottam etiam ipsum deseruiss-
 se, hominem mihi cum multis officijs, tum amicitiae ue-
 tissimae coniunctissimum? Quod etiam eo indignius uide-
 ribet, quod literis Calend. Maijs datis, nos in spem
 summam adduxerat, biduo aut summum triduo, se per-
 futurum, ut tandem hac sollicitudine liberaremur. Hoc non
 modo non effecit, sed neque ullam literam ad me: cum
 Roman quotidie epistolas mittat, easq; etiam inanes, ac
 regum plenas. At qua tandem in re tantopere labora-
 mus: num ut principem locum, aut honorem aliquem pu-
 blicum tuear? num ut abacos complures auro argentoq;
 alio exornem? num ut exquisitoribus epulis mihi coti-
 nense extruantur? nihil nobis alienius. Tantum illud
 laboro, ut ea quae usui sunt ad uitā, non omnino incommode

agendam suppetant: ne'ue his qui me male oderunt, despectui sim, ac ludibrio. Nolo commemorare quibus angustis premar: hoc tantum affirmo, nullum genus incommodi reperiri posse, quo ego non urgear. Quod si in eam me expectationem Moita literis suis non uocasset, aliquid certe non consilij capere potui. Nunc eò res est deducta, ut nec Roma exeundi, nec (quod peius est) remanendi ratio ulla iam proponatur. Adesse tu saltem, minus multum profectò laboraremus. Hec non eò scribo, quod te his mecum angustis aliquo pacto mederi posse confidam: (nam si id per te fieri potuisset, esset iam planè factum) sed ne hoc quoque ad summum maerorem addatur, mihi deesse, qui cum libere omnia communicè, ac quasi mecum colloquar. In quo tuam aliquot iam dierum cessationè egre ferrem, ni Sadoleti patrui tui ualetudo, cui tamen melius esse intelleximus, cui omnem causam sustineret. Nam literas nostras ad te non perferri qui putè, cum eas semper in fasciculi cum conijciam, qui à tuis Cardinali ipsi inscriptus, tabellarijs ad nos perferendus datur? Quod si olim rescribendi aliqua tibi se occasio obtulerit: scito, te nobis satis non esse facturum, si tuas epistolas quodam quasi cumulo addito, ponderosiores effeceris: quò nos scilicet de Regum congressu, deq; pacis conditionibus (modò inter eos conueniat) certiores facias, idq; *τὸ πρῶτον*, ne nos omnino absuisse uideamur. Hic ego scribebā nono Cal. Iunij maximo imbri, ac Ioue tonante: utinam etiam approbante, quo quidem tempore si rati itineris illorum tempora disposuimus, rem satis calere arbitrabamur. Nonnihil tamen de uobis adhuc suspensissimo eramus: nec dum satis constituere poteramus, utrum nos profectos pro certo haberemus, an potius alicubi istorum locorum cōsedisse, ob patrui imbecillitatem arbitramur.

Quapropter cum primum poteris, hic quoque scrupulus
nobis tuis literis eximendus erit. Vale, & me ama. Roma.

IAC. SADOL. CARD. ANTON.

FLOREBELLO SVO S. P. D.

ET primam epistolam tuam libenter legeram, & post ora-
tionem tuam ad nos allatam mirifice eius sum lectione
lectissimam. Est enim ornate atque ample scripta, teq; ipsum
mihi ante oculos constituit: cuius ego ingenium & copiam
aliodam semper probavi. Pauca sane quedam adnotavi in
ea, quae haud magni momenti sunt. De quibus madaui Pau-
lum, ut certior te faceret. Nunc mi Antoni, quando eos cius-
pi cepisti, qui ad summam laudem deducere te possunt: perge
per te atq; contere, ut spes nostra de te indices fiat erectior,
augurq; ex te accedat nostrae communi patriae ornamen-
tum. Non egres tu quidem hortatione: sed tamen amor meus
non patitur a me praetermitti ne hoc officium quidem: ut te
horter & adoneam, ut instare atq; urgere tantam gloria-
re cesses. Ego in fauco tibi, ut filio: ita in tuis laudibus ac-
quisco, ut illis me quoq; existimem ornari. Quare si hoc ani-
mo facis, ut & mea & tua uicem tibi conandum atq; elan-
dandum esse putes: non dubito quin ad summum hono-
rem huius facultatis sis peruenturus. Vale. Ex hortis no-
stris. IIII. Non. Iunij, M. D. XXXVI.

IAC. SADOL. CARD. ANTON.

FLOREBELLO SVO S. P. D.

Superioribus proximis diebus dedi ad optimum uirum
Joannem Nicolaum patrem tuum mea manu scriptas lites-
ras, quibus cupiditate illi mea tui reditus ad nos, non medio-
cris significaba: magnopereq; cum hortabar, ut is quapri-
mum

mum de te nostra huiusmodi uoluntate faceret certiores.
 Quæ litteræ satis ne fideliter perlatæ sint, ignoro: nullum
 enim ad te eas adhuc accepi responsum. Cum autem res ipsa
 et tempus meum postularer, ut instarem et urgerem,
 quod tua, aut alicuius tui similis (si tamen alij similes) ope-
 ra, fide, industriæq; uehementer exco: statui tibi ipsi scri-
 bendum esse ad te. cum neq; haberem quenquam, quem pro
 meo iure fidentius atque amantius, quam te ipsum possem
 accersere: et si multi essent ad nutum nobis parati, quem
 præferremus tibi neminem tamen inueniremus. Ac ne mi-
 rere, unde hæc nostra tui euocatio tam incitata et uehe-
 mens nata sit: scito Paulum tuum, qui tibi in meo omni-
 bus curis, studijs, actionibus, uigilijs, summa cum fide-
 lite et diligentia præsto semper fuit: suoq; labore, et in
 omni genere excellenti uirtute operaq; effectus, ut te tamis-
 per abesse à nobis æquiore animo ferremus: nono ma-
 gistratu impeditum: (huius enim Prouinciæ Rector
 constitutus est) non ita multum esse iam nobiscum: neque
 eam, quam solitus est, operam posthac nauare nobis possi.
 Cuius ego etsi honore laudeq; uirtutis uehementer laetor,
 et quod in eo munere tractando, ad quod est uocatus, in-
 se gerit, ut cum maxima laude omnium, summaq; et præ-
 dentie et æquitatis fama, et suam et nostræ familie
 dignitatem reddat illustriorem: tamen non queo meorum
 rerum priuatarum non sentire incommodum, et præbi-
 nam illius consuetudinem utilitatemq; non desideror.
 Quapropter cogor alium quempiam sufficere in eius lo-
 cum: qui et mearum cogitationum particeps, et firma-
 natam socius existat. Eum ego te esse opto, mi Antoni, et
 præter ceteros expeto. Tu enim solus, aut certe optimus
 omnium, et desiderium nostrum hoc lenire, et seruire
 incom

Incommodum tua presentia potes. Nam cum de tuo ingenio, doctrina, probitate, singulare iudicium semper feci: tum te habui proximum, quē æque penē atque illum ipsum diligere. Præterea te mihi obstrictum fide & promisso esse arbitror: Discessisti enim à nobis me concedente & permittente, cum Patavium es profectus, ea lege & conditione, ut simul atque inelamassem, opusq; esse duxissem, resolutum te reciperes. Quare cum tui accersendi tempus venerit: egoq; te non uocem solum, uerum si agitem cum, atq; expectam: tuarum nunc partium est, tuiq; etiam palari, & eius ingenij, quod optimum in te cognitum & possetum mihi est: non solum operam dare, ut restituas nobis: sed ut confestim & sine ulla mora restituas. In quo ipse uolo tibi persuadere, te à me non modò in consuetudinem & familiaritatis consortium, sed in omnis fortunæ, tum diuine, tum secundæ, societatem uocari. Has ego cum forent literæ, cupiebam uehementer tibi eas cito reddi: ut in primo quoq; tempore, quid de hac re statutum haberes, scire me posses certiorē. Si enim tua consilia (id quod opto & spero) cum expectatione mea cōsenserint, ad iter statim te parabis. Sin autem forte (quod uix fas esse arbitror) alieno fueris à nostra uoluntate animo: nosse auctorem illis, quā primum, consilium omne tuum: ut si mihi praesens spes tui aduentus fuerit, alium alicubi queram, qui ad me & ad manum & ad curarum communicationem prestet: quem nonne neq; alium, quā te esse uelim: & possum omnium te fore confido atq; auguro. Vale, & rescribe. Ex Feliciano nostra diocæseos, xv. i. Calen. septemb. M. D. xli.

FINIS LIBRI DECIMISEXTI.

IAC.

IAC. SADOLETI

EPISTOLARVM AD PAV-
LVM SADOLETVM LIBER.IAC. SADOLETVS EPISC. CARR.
PAVLO SADOLETO S. D.

LTERAS has ad te scribo literas, pro-
uocatus tuis, quas Viglania proficiscens
dedisti. Nam cum primas meas scriptas
x 1. Calend. Octob. ad octauum item Cal.
Auenione misissem, ut celerius illinc ad te
perferrentur: postridie uestperi reddite mihi sunt tue: in
quibus mihi illud periucundum, quod te asperiores itineris
tui partem sine detrimento ullo emensum esse cognoui. Et
quidem cum hæc scriberem, in illam opinionem coniectari
ducebar, ut te putarem iam uenisse Mutinam: erat enim
sextus hic dies et decimus tui discessus: ut etiam si dies
unum Mediolani, alterum Parme ponere instituissem, com-
modum tibi tamen fuerit eo peruenire. Ego uero non solum
prosperum et fortunatum tibi iter, sed facile etiam et co-
peditum imprimis cupio: si redditurus es ad nos, mea etiam
causa: sin id minus, utique tua, quod tamen ipsum mea ma-
ximè interest. Nihil enim est tuum, quod pro paterna mei
erga te indulgentia, mihi non melius omnibus aliquanto con-
iunctius sit. Sed quoniam Mutine iam mentio facta est
tametsi ego in accuratatione diligentiaque tua magnam spem
habeo rectè à te omnia et circumspectè gesturi: nihil te
prætermitturum eius officij, quod ad nos pertineat: nec
uellem tibi ἐμπαλιζώτιον mandasse, quod ad Ferraria-
sum ducem attinet. Quem cum tantum et colamus et
lig

ligamus, quantum illius dignitas, & erga nos beneuolen-
 tia posita: tum etiam non mediocrem illi profectio debe-
 mus gratiam, quod is amorem suum erga nos, signis & rea-
 bus iam multis patefecit. Quem ego ipsum nunc abs te,
 nec conueniri tuo comodo, nec prateriri saluo officio pos-
 se uideo. Quare etsi haec in me non iam suo tempore inci-
 dit cogitatio, me tamen illa sollicitum uehementer habet.
 Quod nisi (ut dixi) in tua prudentia huius quoque recte
 deinde muneris spem maximam poncrem, penderem ani-
 mi multo magis: sed me ipse consolor, quod tibi consuesse
 hoc sentire in mentem certo scio. Negotia Mutinensia quod
 tibi ceteris difficiliora ob animum uersari scribis, non ui-
 des casum cur ita esse debeat. Facilis enim est negotiorum
 ponderum ratio, ijs qui fideliter illa atq; integre tractant.
 Quod si aliqui sunt aliquando, qui rationi bone recusent
 assenti, in ipsis culpa resideat: τὸ γὰρ καλὸν μὴ αὖτε
 cum tibi potissima semper sit cogitatio. De rebus nostris
 hic nihil est sane noui quod cupias scire: res in eodem sta-
 tu sunt, quo reliquisti. Nos uictus totam rationem domi cō-
 mutauimus: compulsi enim grauib; periculosissq; distilla-
 tionibus, cerna abstinemus, cui solebamus libentius indulge-
 re: ad prandia sumus conuersi: idq; facimus palam, tricli-
 niumq; sterna in maiore aula iubemus. Quod sentimus fami-
 lie uix esse gratū: celebratur enim domus, & simul ab-
 sentie tuae maeror hac ratione etiā magis lenitur. Conuiuie
 quidam Verotus, & Augustinus, aliq; praeterea quos inter-
 tus facit obtulit. Quin habemus materiem sat bellam hila-
 ri non habendi. Medicus est quidam subruffus, breuis sta-
 tur, oculis disiectis, quem tu nosse fortassis potes, baud
 cum ita diu est quod se contulit in hanc urbem: de eo mihi
 iam esset dictum, acutum hominem esse, & Philosophum,
 iusi

iussi ad prandium uocari. Aderat Stephanus Ruffus, & cum eo ceteri ordinis illius nostri (ut tute scis) in disputationibus concertatores : Isnardus nobiscum una. Laceravi hominem, cum se excitasset : Ruffus noster suscepit negotium. Diutius ducta contentio est. Ego spectator attentus : quid enim dicam auditor, cum omnis non audiendi, sed spectandi fuerit uoluptas ? Quanquam ille quidem in disserendo & argumentando non imperite se habuit : sed corporis uultus, oculorum eiusmodi agitatio, ut nihil uideatur ridiculosius posse reperiri. Itaque hominem sapientius uocaturus sum. Nam quod ad ualitudinem attinet, uideor iam nonnihil hoc noto more, mihiq; insaluto, esse consecutus. Vrgeor enim minus, & caput non tam infestum habeo quam antea. Verum de his dies ipsa exploratius iudicatura est. Nunc ades ad parendum. Recordor enim in mandatis hoc tibi à me uel precipuum fuisse datum, ut magistrum huic iuuentuti erudienda quærent. In qua te obtestor Paule, ut laboris & diligentie reliquum nihil facias, quò nostri optati compotes nos efficiamur. Nihil est hac curatione neque honestius nobis, nec ciuib; nostris utilius. Quorum quidem causa cum capimus omnia, cur non in hoc potissimum officij honestissimi genere, omnibus neruis contendamus, ut & illis, & nobis ipsis satisfiat ? Antea castigare illos solebamus, quò ad suum tantum bonum minus essent attentus : nunc uicissim illi me appellant, atq; urgent : neque dies fere ullus est, quin ad me accedant eorum aliqui rogatum. Quibus respondere, tibi susceptam esse hanc provinciam : neque te quieturum, quoad idoneum repereris : cum hac spe dimittito illos. Et si quæris, maximo eos studio in hac re ferri uidea. Proinde enitere atque elabora, ut talem aliquem inuenias, qualem

qualem nos cupere nosti : hoc mihi gratius facere nil po-
 tes. Plana hodie à legato reuersus, multam mihi salutem il-
 lius uerbis nuntiavit : eaq; mihi de eo rettulit, quæ certè
 mihi incunda sunt : perbeille illum ualere, gratissimumq;
 habuisse, quod ego illi iussissem nuntiari : si qua in re tua in
 Vrbe opera uti uellet, te ei et studio omni et beneuolentia
 probè futurum. Egit gratias : nil se de nostro animo dubi-
 tare dixit : usurum ciam res posceret affirmauit : et, quod
 intelligere facile queas, habuit certè gratum. Atq; ego hoc
 gratam decus opera, ut suspicionibus nonnullis occurre-
 rem, de quibus ad te scripsi Crucianū mecum locutum fuisse,
 et tamen simplici animo ac sincero omnia à me gerun-
 tur. Quid enim minus homine ingenuo dignum, quàm aliud
 in ore gerere, aliud habere promptum in lingua? Sequa-
 mur igitur uera rectaq; consilia, à quibus desistere nullam
 in partem possumus. De rebus urbanis (ut antè ad te scri-
 psi) tunc et querendum mihi abs te, et ibi præcipientis
 dum pando, cum te Romam peruenisse cognoro. Nunc, ut
 fieri habet, illa cogitatione supersedendum est. Mutinen-
 sis illa expectabo interim, quæ in manibus sunt : cetera
 ut dies afferet, et fortuna dispensabit, sic mihi deinceps li-
 teris factis nota. Nos hic fructibus annuis condendis, non
 parum laboris molestiaq; suscipimus, è quibus decumæ uini
 usque et fere uberes, ut eas nulle neque celle neque apo-
 thece capere potuerint. Itaq; necesse est, lacus eos ipsos, in
 quibus musta feruuerunt, doliorum instar adhibere : qui-
 bus à summo munitis compactis asseribus, et ad omnem
 introitum externi aeris probè obstructis, confidunt ista
 quætorunt, uinum incoluxie nos seruatuuros. Ego hæc non
 inquit intelligo, quæ quæ peculiariis mea curatio est. Hore-
 tu suburbanos in pudchrè habeo instructos omni huius-
 modi

modi copia, ut optime prospectum in astatem proxima
sit: ad quod tempus te expectabimus: & , nisi erit maior
 istic manendi causa, etiam accersemus. Vale mi Paule, &
 si nos diligis, ualeitudinem tuam cura diligenter. Florebello
 nostro & ceteris salutem. VI. Calend. Octobris.
 M. D. XXXV. Carpentoracti.

IAC. S ADOL. EPISC. CARP.

PAVLO SADOLETO S. P. D.

Latinus Iuuenalis, homo & ingenio et rerum usu pre-
 stans, mihi iam inde ab adolescentia notus, hac iter fa-
 ciens Auenionem uersus, rerum illarum quæ ad ecclesiam
 Auenionensem spectant constituendarum gratia legatus à
 Pontifice: mecum erat pluribus de rebus collocutus, de
 quibus, alijs literis scriptum est à me tibi perdiligenter. Ve-
 riam cion is tum à me discessisset, tanquã alio itinere reditu-
 rus ad urbem, neque me amplius uisurus: nihilominus ma-
 tata sententia, heri uespero huc se retulit, amanterg est à me
hospitio acceptus. Sumus enim per diu iam familiares. Co-
 gitabat autem ipse hodie cum prima luce proficisci, (nam
 hæc ego scribebam ante lucem) & cum eo aderat Rey-
 mundus Vitalis noster. Has ei literas daturus sum ad te
perferendas, quas cion acceperis, fac ut conuenias hominem,
eumq; tibi in amicitia adiungas: probum enim uirum, &
 integrum, & magni animi, & bonorum amantem, fauto-
 remq; cognosces. Plura ad te scribam cion tuas aliquando
 accepero, quas auidè expecto: neque enim citiores ips
 habebam, quas ad Tarum dedisti. Vale.

IAC. S ADOL. EPISC. CARPEN.

PAVLO SADOLETO S. P. D.

Littera

Litera tuas pridie Nonas Nouembriſ, ueſperi, &
 Leſſis Nonis poſtridie manè, cum in prandio iam diſ-
 culaſſem, eſſentq; mecum una Ceſariſta, Cuſanus, Oppen-
 da, Vellereſius, multijuges accepi, & Florentia, & Via-
 torij, & in ipſa urbe iam bis datas: quarum ſum miriſ-
 ficata & copia delectatus. Ac primum illud gaudeo,
 trünere toto acſto ex ſententia, incolumem ipſum atque
 ceteros Roman perueniſſe: ibiq; fuiſſe acceptum ut ma-
 xime uolebam. Sed quoniam mihi ad omnia reſcribens
 iam eſt, ſeruaſo ordinem, ut prioribus prius reſpon-
 deam. Quod ergo ad negotia Mutinenſia pertinet, ma-
 xime & fratres mihi commodè ualere, peroptatum mihi
 eſt: itq; ab illis amanter fuiſſe acceptum. De ere alie-
 noris fratrisq; demortui, habeo iam rationem atque
 cuſum quo illos expedire ab omni difficultate poſſim:
 que audacter promitto, eam rem ut rectè agatur ſo-
 reſtante. annuo enim ab utroque noſtrum ſpatio ſuma-
 po, quod in tempus facultas ſoluendi cadere nobis poſſit,
 areos trecentos numerabimus. Puerum quidem ipſum pe-
 nite habere cupio, ſi eſt talis, ut ſpes de eo nobis eſſe
 poſſit, in eum uirum euasurum, quem querimus, & quod
 de fratre tuo iam confidere cœpimus, facile nobis ductu
 ſurum, ut ſingamus in eo formam illam, que ſit maxi-
 me ad letum & ad dignitatem idonea. Doctorem huic iu-
 uentuti & magiſtrum abs te queri non puto fore amplius
 opus. Narrabo enim tibi, ſimulq; tu agnoſces, quanto
 pluſ ſepe fortuna polleat, quàm hominis conſilium. Re-
 uerſam me forſe in bibliothecam nudius quartus, cum
 eſſet iam nox: ibiq; attentius libros quosdam uolebam:
 cum cubicularius nuntiat, eſſe qui me conuentum uelit.
 Lepus qui homo? Togatus inquit. lubeo intromitti. Ac-

T

cedit.

cedit. Interrogo quid sibi uelit, qui illa hora adeat ad me (cupiebam enim absolvere ocyus hominem, et ad studi-
me referre.) Tum ille, repetito altius principio, in quo
mecum, ita accuratè et modeste locutus est, ut mihi co-
ram iniecerit cognoscendi interius, et percunctandi. In-
que clauso libro, ad eum totus conuersus, sciscitari inci-
pio, cuius sit, quam disciplinam profiteatur, quid sibi qua-
rens in has regiones uenerit. Ac ille: Scotus sum, inquit.
Ex ultima ne, inquam, orbis terræ natione? Etiam. Vbi
ergo disciplinis liberalibus operam dedisti? (quod ideo in-
terrogaui, quia eius sermo et Latinitatem, et ingenium
redolebat) In patria primum, inquit, compleri omnes
philosophiæ operam dedi: deinde Lutetiæ sum eruditus,
ibiq; Eboracensis Cardinalis fratris filium in disciplina
mea habui. Post cùm patrui mors à puero illo nos dis-
rinxisset, ad Bellaium Parisiensem Episcopum me contu-
eramq; cum illo Romam profecturus, nisi morbus me pe-
tus in itinere ab eo disiunxisset. Quid ergo tibi hic expo-
tis? inquam. Cupiditas, inquit, primum tui uisendi, quod
maximè optabam, huc me compulit. Deinde cùm Auenio-
ne esset mihi dictum, te alicuius hominis indigere, qui in-
uentutem tuam hanc erudiret, si forte ego essem isti ne-
gio aptus, offerendum tibi me duxi: non tam onus illi
appetens quidem, quàm tibi gratum facere studens: et
mul intelligens, fore mihi laudi quodcumque munus quod
te, et tuo iussu, hortatuq; suscepissem. Quid queris? At
eò mihi placuit, ut primo mane Glocerium consulem, et
Helian accerserim: exposui de homine quid sperarem,
et que mihi in eo egregie complacita essent, omnia nar-
raui. Certe enim eiusmodi modestiam, prudentiam, com-
positionem oris atq; uultus, uix in Italio homine talem ex-
pectari

pedare potuerant. Neque hoc contentus, ad prandium
 inuio, cum Florentium ipsum, (hoc enim illi est nomen)
 cum medicum nostrum, de quo scripseram ad te antea:
 itemq; Heliam una cum consulibus. Post prandium, statim
 disputationes me cohortante inductae sunt: argumenta phy-
 sica assumpta: certatum à medico nostro acriter, obtor-
 to multa, magnisq; anhelitibus. Ille alter, modestus, pla-
 citus, nihil non ad rem, nihil non accurate et sobrie, sanè
 quam peritè omnia, et intelligenter. Quin ciam ego con-
 cessi argumentum quoddam aduersus medicum, tor-
 tuosum ac difficile, in quo erat enodando magnus illi la-
 bor: iste petita uenia, solutionem protulit quam maximè
seu potuit doctè, atque accommodate. Quid queris? ac-
 cessiones desiderio sunt retinendi hominis, consulesq;
 auferre aucturunt. Res pacta est aureis nummis centente-
 na cum uoluptate ciuium, sicuti ego audio, ut omnes non
 tam quandam felicitatem huic urbi esse exortam putent.
 Quia circumferuntur sermones, quos cum consulibus ha-
 buit, in liberales atq; ingenui, ut nil possit supra. Quam-
 obrem spero huic negotio et muneri optime prouisum fo-
 re: et spero adhuc, tamen nondum compertum habeo.
 Sed natebimus reliqua. Habet autem iste, quod mihi maxi-
 me uoluptati est, Graecarum etiam literarum quod pueris
indocenda sit satis. Quocirca tu de eo sine cura esse pos-
 tes. Mutinenses ciues nostros rectè habere se, tibiq; offi-
 ciu praestuisse, quae in utrumque nostrum beneuolentiam
 significarent, maximi letor. Quae ad Quirinales hortos
 pertinent, à me tibi missa, haec me scribente tibi iam acce-
 pisse confido. Erat enim hic undecimus dies, quo tabel-
 lus qui attulit, discesserat. Respondi literis Florentinis,
 ut nemo Ad Romanas: in quibus hoc primum letor, bi-

nas iam te ibidem meas accepisse. De Capisucco gratissimum mihi est, & Romæ cum commorari, & habere locum quem uirtus eius meretur, quanquam non ut meretur quidem, est enim uir summis honoribus dignus: qui quod tui amantissimum se ostenderit, non est aliena illius natura & humanitati, hæc comitatus exercitatio. Eum ego maiorem in modum diligo, & diligam semper: summamque eius uirtutes, atque imprimis humanitatem illam qua singulari est præditus, omnibus meis officiis complectar. Eum tu meis uerbis & salutes centies, & amplexere etiam uelim. Quod Iudeorum mentionem intulisti; in causa illa omnes nunc laboramus: itaque rogatus sum à Delectis huius præfecturæ, quorum de numero sunt qui heri mecum in prandio fuerunt, ut cum ijs unâ ad legatum accederem: quod libenter annui. Dies dictus est accedendi ab hoc die tertius, quò etiam propere magis, ut ad te antea scriberem negotio illo hæc opera distrahatur. Propter quam causam etiam habiturus es literas inaccuratas, atque illeptas scriptas: non enim est otium describendi. Sed ut dero: cum essent conditiones Iudeis late à Delectis, quibus non illorum iura restringebantur: easque illi recusassent: interuenit Latinus Iuuenalis, ad quem est aditum à nostris, illi meo consilio: petitumque ut equitatem concessionum Iudearum inspiceret, ad pontificemque referret. Non recusant laborem, uocauit Auenionem Iudeos: partem ambam audiuit. Correxerunt ipsæ nonnulla, quæ nos heri proposuimus Iudeis, interrogauimusque, num illis stare animum indubitari essent. Tempus postularunt ad respondendum. Breviter datum est, ut perendie, qui dies erat futurus v. i. Idem nos responderent: decretumque inter nos, ut responso quocumque habito, ad legatum statim profiscisceremur. Atque hoc i-

In de industria factum est, ut si repudiassent illas conditio-
 nes, Latinum inimicum sibi redderent, cuius auctoritatem
 tam parui fecissent: quanquam intempestiuum nunc quidem
 est de Iudeis scribere. Amicum illum nostrum nondum
 inuenisse exitu rebus suis magnopere miror: eiusq; actio-
 nes minime probo, in quo tu quoque potes animaduvertere
 Paule, quoniam popularis haec quae uidetur sapientia, à uera
 iudicandi ratione, uerisq; prudentiae consilijs aliena sit. Sed
 haec missa. Ego uersor in studijs languidius, et de gloria
 quidem aliquantum processi: sed nescio quo pacto piger
 neque etiam sum ad scribendum, quàm solebam: legendi
 uoluptate ducor: sumq; reuersus ad Aristotelica scripta,
 quae quotidie mihi maiora, praeclarioraq; uidentur. Proces-
 sum de gloria miseram tibi, quod postea mutui aliquot
 loci, neque nunc uellem Saluati lectum. Sed ego hoc confe-
 do de gloria libro, optimum illum principem omnino sum
 explicaturus, si impedimento nullo fuero tardatus. Cum
 hoc à me peruentum esset, sustinui scripturam, si quid for-
 te mihi in mentem uenire posset, quod praeterea esset scri-
 bendum. Interim conuertam animum ad literas Contareno
 scribendas, si et tempus et ingenium mihi suppeditata-
 rum sit: quod sane diffido. Ad Contarenum non succedit
 quod scribo. quare in aliud tempus differamus: et sane
 sum aliquantum μάλιστα. scriptio autem ad talem uirum
 ab omni uacua et soluto petenda est. Tandem confeci ad
 Contarenum literas, quas quoniam examinare, ut soleo, non
 possum, neque ingenium ad iudicandum attendere, tibi Flo-
 rentinoq; permitto, ut nisi duxeritis idoneas, ne reddatis.
 Vale, et salue mi Paule: imprimisq; animaduerte, ne fre-
 quens tua ad primores accessio aliquam indignam nobis
 oblationis suspicionem excitet. Gallicis sane quidem illa

moribus, quàm Romanis est congruentior. Quocirca temperato tibi ab ea, & longiora spatia intermuito. Uerum uale. VII. & VII. Idus Nouembrii.

IAC. SADOL. EPISC. CARPEN.

PAVLO SADOLETO

S. P. D.

CVM uenissem Auenionem ad xv. Calendas Decembris, ob causam publicam aduersus Iudeos illuc euocatus, protinus mihi ex equo descendenti, literas tuas Vinctulus obtulit, tertio Nonas Nouembrii scriptas: quas non mediocriter cum uoluptate legi. Delectabat autem me in illis, cum summi pontificis de te opinio, tot iam signis indicisque declarata, quam tibi & honori & ornamento fore confido: tum ueterem amicorum nostrorum, summorum hominum, erga me uoluntas non solum non extincta diuturnitate nostre disunctionis, ut mihi ex literis tuis confexisse uideor: uerum etiam beneuolentior facta, postquam tu tuis officiis, tuaque diligentia acriores quodammodo fieri illorum animis adhibuisti. Sed præter omnia maxime mihi iucunditati fuit Contarenus: cuius ex epistola dici non potest quale de eo iudicium fecerim. Et re uera exemplum mihi illa attulit humanitatis eius, probitatis, benignitatis, prudentiæ. Primum, quod ad me prior ipse scripsit. Obsecro, hoc quanti? Deinde, quod illo modo, quod tam ingenuè, tam fraternè, tam amanter scripsit: & cum pro me omnia summa fecisset, non tacuit etiam in literis in quo me sibi uisum ieiuniorum arbitraretur. Crede mihi, amo hominem, & tanquam alterum me esse iudico: quando in sumus consentientibus sensibus, ut simplicitatem illam, quam ego tantopere amplector, & quam tibi amplectendam semper

per magnopere predico, ambo eodem quasi inducti spiri-
tu, tenemus. Ac de magistro quidem letor, & cum illum
non esse quem fueramus suspicati, & de omnibus contro-
uersijs inter nos conuentum esse: quem iam diligere inci-
pio, tuo imprimis testimonio adductus. Proinde, etsi stigma-
u adhuc in fronte gerimus eius dedecoris, quod mihi ab
illo vel per illum iniustum est: facile tamen & libenter
obliscimur pristini doloris, atque ad fraternam beneuo-
lentiam animum nostrum conuertimus. Ad Contarenum
rescribo, cui ciam reddes meas literas, de meo in ipsum ani-
mo, deq; maximis obligationibus quibus illi sum obstrictus,
in quoque ea loquere, quæ ex mea fide & natura esse scis.
Belais etiam ages meis uerbis gratias: ipsiusq; erga nos
uoluntate neq; unquam mihi incognitam, & semper opta-
tæque gratiam ostendes esse. Nam quod hortatur ut in
Epistolam ad Galatas commententer, satis tibi exponere non
possim, quàm à scribendo nunc abhorreat animus. etsi hoc
scribere breuis desidia sit. Verùm si scribendum maximè
sit, nunc tu ad sacrarum rerum commentationes me hora-
re, quarum scriptio tot insidijs & calumnijs est infestata
illud me mordet. Pontifici te esse pollicitum: quanquam
hoc fueris bonitatis. Te autem existimare, breui à me tem-
pori elucubrari quicquam posse, quod lectione dignum sit,
id sciam in te uehementer sum admiratus: qui nosse tardia-
tatem, & cunctationem meam maximè omnium debeas:
qui credo me desperatione suscepta opera penè abijcien-
tem uideris. Tibi ne uenisse in mentem, menstruo spatio
posse aliquid à me confici? Ne tu in hanc opinionem de
te discesseris unquam: ne ue tibi persuaseris, cum esse me
semper, quem tu interdum expertus es, hoc est, in potesta-
te & arbitrio: uel (ut nonnulli dicere solent) in numeris

to semper orationis copiam habentem. Sed quoniam promisso satisfaciendum est, tuaque fides exolucenda, quam pontifici adstrinxisti: magnopere uelim te expiscari et indagare, quo ille argumento potissimum letaturus sit: atque utinam ipsemet mihi prescriberet: fierem enim attentior illo mihi adposito ueluti stimulo. Quid autem? quicquid dummodo ne de concilijs: quod in eo genere et permulta scripta sunt: et uolo fidei meae testimonio derogari, si forte in concilio quid sentirem de his rebus, esset mihi expromendum. Poteris igitur, si cum eo familiarius loquendi tibi potestas fuerit, sciscitari de comet, quid sibi maxime placeat. Ad Farnesium composui gratulatorias literas: serius fortasse, quam expectarit: sed ita accurate, ut nihil mihi in ea re uideatur potuisse scribi grauius. Florebellum summo opere diligo, et quanquam mihi illius absentia incommoda est, atque, ut prisco utar uerbo, diuidia: tamen florere cum in celebritate magis opto, quam mecum in silentio, et quasi in solitudine uiuere: idque adeo illius causa, quem ego dignum omni honore statuo. Gratum ergo erit mihi intelligere, esse cum eo loci positum, ubi spem magnam capere sue liberaliter fortune constituende possit. Nos hic sat belle habemus: asperiores aliquanto sentimus hyemem, quam in his regionibus solita sit: annona et reliquis fructibus abundamus. Frater tuus quotidie magis et moribus honestis, quod uidemus: et literis, quod speramus, proficit. Sacratius in officio est, commodamque mihi prebet operam. Amici et familiares ualent. Reliqua si qua sunt, a domesticis ad te scribi copiose puto. Carpentorasti, VI. Calendas Decembris, M. D. XXXV.

Nigrum meum saluere plurimum iubeas uelim: quem ego anno mediusfidius, et in medullis habeo: cuius literis non rescripsi.

rescripsi satis spatij non habens: et tamen nullam ei epistolam arbor te internuntio futuram gratiorem.

IAC. SADOLETVS EPISCOP.

CARPENT. PAVLO SADO-

LETO S. P. D.

Scripti literas ad te speciosas, quas Pontifici ostendere sposses: in quibus de tua istic mansione, reditu'ue ad nos, consilium illud do, quod unum in huiusmodi re uisum mihi est dari tibi oportere. Nunc scribo has familiares dera, ut etiam hoc addam, quod mihi maxime cura est. Nam cum ego prius quietiore animo essem, in reditu' tuum expectans ad eam diem, quae fuerat dicta: hoc est, circiter mensem Aprilem, postquam tu non semel, sed bis iam scripsi ad me, cupere te anticipare illam diem, et primo quaque tempore ad nos reuerii, magna sum incensus cupiditate uidendi tui. Sed tamen, quod est mei paterni animi erga te proprium, semper commodum et utilitatem tuam meae uoluntati praecurri uolo: ut si habiturus sis splendide occasionem istic commorandi, agas quod animo tuo libueris, quemadmodum tamen in alteris literis, quae ad speciem factae sunt, consilium meum tibi de hac tota re explicatum est. Illud tantum te admoneo familiarius et propius, ut in statuas, idque habeas exploratum, si semel in istam uiam te inieceris, liberum tibi posthac inde exitum non futurum. Nos enim ipsi, id quod tu scis, nisi diuino potius quam humano certe consilio, emissi ex illis uinculis, utquam in custodia fuisset, adhuc impediti et constricti lerremus. Neque ego te impedio, nec detertere te uolo, quominus istic maneas, si commodum tibi sit. Sed utrumque tuum me esse, et quod faceres approbare, et quod sena-

tirem id uerè expromere. Confeci etiam ad Pontificem epistolam, quam omnino conueniet reddi: est enim scilicet (opinor) satis, et grauitè scripta. Quam quidè ut conferberem, illa me res præcipuè impulsit: quòd nosci ab eo, et à cæteris omnibus uolo, firmum animi mei propositum, huius qua nunc fruor, retinendæ tranquillitatis, et libertatis meæ, usque ad extremum spiritum conseruande. Amicos nostros quidem omnes, sed imprimis, ac præcipuè Blossium meum omni à me salute et charitate complectere. Vale.

IAC. SADO LETVS EPISC.

CARPENTORACTI PAVLO

SADO LETO

S. P. D.

BInas à te acceperamus literas, datas mense Nouembri. Nunc accepimus trinas ipso natali Dei et domini nostri die. Respondebo igitur ad omnes. De tua cupiditate, ut sis mecum, et mihi audire gratum est, et te uideo postremis tuis cognouisse iam de eo sententiam meam: nempe te non minus auidè expectari à me, quàm desiderari me tibi: quamobrem ages quod quandoque tibi uidebitur. Illud tantum te admonitum uolo, ut cautè iter facias. cum propter anni tempus, est enim hyems: tum quòd cum non maximè comitatus sis, sisq; per ea loca, eosq; bonines transiturus, quorum mos et natura mihi ualde est suspecta: non sine animi solitudine esse possum, neque solito animo de te cogitare. Quare fac ut omnem adhibeas cautionem et diligentiam, quòd te nobis saluum atq; incolumem sis: fidosq; habeas et comites, et uiarum duces: in quo neque operæ, neque pecuniæ parci à te nolo.

Et quoniam uno aliquo egemus qui à pedibus sit, Fabri-
tium eram desideraturus. Sed is retinetur à Florebello,
cuius commodum faciliè antepono meo, alium adduces
quemlibet, quem tu idoneum et fidelem esse iudicaris. Cae-
sarius Cardinalem et amavi, coluiq; semper, (quæ admodum
tibi scit) et valde bene de eius ingenio, prudentiaq; iudi-
cavi: meq; ab eo diligi etiam sensi: quod est caput meæ in-
comobstantie, eximijq; amoris. Qui quòd tibi se comi-
tramicq; dedat, babeatq; nonnunquam de me mentio-
nem, graissimum mihi est: teq; illi meis uerbis et agere
gratia, et mea in illum perpetua officia polliceri, plane
uolo. Lapidem autem illum quin ferat causa nulla est: qua-
renisi iam fecisti, facias illi primo quoq; tempore eius aufe-
rendi, et sibi habendi potestatem. Marium nostrum auco-
scit quid agat, et quo animo procerum nostrum accen-
dit: tu si ab eo aliquid, continuo facies me certiozem.
Gentium conuentum à te, et meis saluere uerbis iussum,
admodum letor: illudq; magis, quòd tibi uisum scribis
fuisse, me ab eo diligi. Quod ego non parui facio: eius
cui de ingenio, et de nobilitate animi, summaq; huma-
nitate, semper existimaui bene: quapropter item meis uer-
bis ages illi de hac eius uoluntate erga me gratias. Petrum
Lombertum meum, optimum sanctissimumq; uirum, eun-
demq; omni uirtute atque humanitate præditum, sic non
amo solum, uerum etiam colo ac ueneror, ut nullius homi-
nis compluridini et dignitati plus tribuam, quàm eius unius
integritati ac uirtuti. Qui quòd me, teq; diligit, suamq; o-
mnibus in rebus ostendit aduersus nos beneuolentiam, tam
grate accipio, ut nihil supra. Sed quando tot eius erga
nos meritis referretur à nobis gratia: utinam ueniret mihi
in mentem, qua re possem me illi exhibere, agereq; ali-
quid.

quid, quod tali uiro accideret optatum, testimonium me ardentis erga illum uoluntatis. Sed, si omnia ad gratiam ostendendam nobis reliqua sunt clausa, testimonium certi tantæ uirtutis ac benignitatis pro uirili nostra in posteritatem propagauimus: est enim mihi ille semper in intimo medullis infixus. Tu ei à me millies salutem, uel centies millies potius: nemo est cui me magis charum et comendatum esse cupiam. Quòd autem ille tibi suadet, ut munus consecrationis, uel facultatem potius eius muneris accipias, idem ego et probo, et te hortor. Moroni episcopi Mutinensis nostri uirtute et dignitate plurimum letor: teq; iniisse cum eo amicitiam ualde laudo. Caluum habeo in memoria, fuit enim semper mei amicissimus: ipse certe (quod nosse de illo potui) ingenio animoq; erectior, quàm uideretur illius fortuna postulare: quem salutes uelim à me eiq; dicas, gratum illum mihi facere, quòd memoriam mei non intermittit: petereq; ab eo me, ut hoc assidui facia. Capisuccum meum, talem tibi beneuolentiam ostendere, tantumq; impartire amoris, quantum scribis incredibile est: quantopere gaudeā, et certe nihil fieri potest illius uirtute præstantius, humanitate lenius, familiaritate dulcius. Et tu men hæc in eo antea etiam cognorā: nunc uerò, quòd tam fidem præstet amicitie, quòd ita memor sit eorū à quibus ipse mirifice diligitur, quanquam longè absentium, hoc propè singulare est et summum in hac ætate optimi uiri iudiciū: cui ego toto corde et animo penitus sum addictus. Illud doleo, quòd cum ipse facultatem amplam habeat erobro nobis amorem suum ostendendi, nos nihil simile aduersus eum agere possimus. Sed aliquando poterimus: aut ipse eadem uirtute, animiq; ingenuitate, qua nos officiis omnibus prosequitur, nostram uoluntatem erga se pro re-

la gratia accipiet. Quod eius omnibus in rebus ope et
 consilio uteris, factis rectissimè, idq; ut semper facias tibi
 possumus mando. Ad Gonzagam amplissimum uirum
 facies ut scribam. Enimuerò quid? præsertim cùm ascri-
 bas occupatissimum illum esse. Videtur tibi ne rectum, ut
 oblatum cum inanibus epistolis? At delectatur stylo
 et genere meo dicendi. Primum, non uideo cur delecta-
 ri debeat, quid enim est in meis scriptis egregium, quodq;
 non imprimis humile et serpens humi sit? Deinde, si
 maxime delectatur, iuuenile est summos uiros literis la-
 cessere, quæ nil afferant aliud, præter animi delecta-
 tionem. Immo uerò habeat ille hoc pignus nostræ summæ
 et cunctæ obseruantiae, maximiq; quo illum prosequimur
 bene, quod uacuas rebus et negotijs literas ad eum
 derogabimus. Quem quod scribis omnia summa offi-
 cii Accolto nostro in illius grauissimis incommodis præ-
 stisse, letor uirtute et laude amplissimi ac nobilissimi
 hominis; multumq; ego quoque hoc nomine illi debere
 me intelligo. Gratum et id mihi, quod de Vbaldino
 matris, esse eum cum Accolto in amore et gratia, ho-
 minemq; sese in illius aduersis rebus præstitisse. Laudo
 uirtutem, officiumq; diligo. Sed de eo ipso est quod ex-
 postulam. Tandiu ne, cùm in Vrbe assiduus fuerit, nihil
 ad me literarum, ac ne per alios salutem quidem? at tu
 illi à me plurimam. Cui indicabis, etiam si ipse me minus
 diligat, summè tamen eum à me et amari et semper ama-
 tum iri. Hortos nostros Quirinales scripsi ut redime-
 res: nam si tibi uidetur commodius sinere eos uti sunt,
 uariatione, ne si ab uno auellantur, in aliquem potentio-
 rem incendant, à quo non tam facile postea possint auelli:
 facies quod indicabis rectum, totum enim hoc negotium
 tibi

tibi permitto. Latinum Iuvenalem amo maiorem in modum, meq; ab eo amari opto: tu me illi & mea omnia, & res prouinciae huius commendabis. Acmylius quod a me petit, neque facile id factu est, & certe alienissimum nostrae integritatis. Nos officia amicitiae illi praestitimus, quoad licitum fuit: sinat nos nunc officij quoque nostri habere rationem. Nam ut nos cogitationibus urgendi, & aduersarij persona suscipienda, lites prosequamur, neque honestum, neque decorum nobis est: longeque remotum a more & professione nostra. Libellum hic retinebimus, quoad ipse inueniat qui rem exequendam curet: quem ex prouincia ipsa esse oportet: & tamen magnus numerus eorum hominum solet in Vrbe esse: ut futura sit ei alienius copia, qui id agat sedulo & diligenter: quandoquidem ad talia genus illud hominum est aptissimum. Si quare honesta Acmylius meam beneuolentiam erga se expectet, experietur semper me amantissimum sui. Ain tu Romae esse Hicronymum Aleandrum? quem ego abesse longe putabam: audieram autem esse cum Venetijs: gaudeo medijsfidius, datam tibi facultatem, hominis omnium doctissimi & noscendi, & uisendi: quem quod scribis mihi esse peramantem, maria nunc nuntio mirabiliter sum delectatus. Hic de illis Paule est, quos ego imprimis mirari soleo. Incredibile prope est, quae sit hominis scientia, memoria, cognitio rerum plurimarum, de quo saepe equidem tecum locutus sum. Sed nunc cum nactus occasionem es, complectere hominem omnibus officijs, & te illi infans abibis enim semper ab illius latere & colloquio doctior: quem salutare a te meis uerbis studiosissime uolo. Tantum utrumque nostrum ab amplissimo uiro Contareno amari quantum tu scribis, summe mihi uoluptati est: uinam

de modò habeat iustas causas id agendi. Ipse quidem illi
 omni obseruantia iure optimo sum addictus : cuius legi ad-
 nationes, et est tamen quiddam, in quo leuiter dissentia-
 mus : in quo tamen meis rationibus allatis illius sententia
 potissimum statutus sum. Sed oporteret nos colloqui:
 quod aut facimus coacti concilio, si modò unquam coge-
 tur: nam ego quoque Christiano illi negotio pro mea par-
 te deo. Aut si facultas ea non dabitur, et despe-
 rare posse nos congregari, per literas accuratius et sciscia-
 tor sententiam eius, et explicabo meam: quamobrem
 ista res in id tempus differatur. Mendum illud in li-
 bro meo, quòd ipse quoque corrigi debere dicat: probetq;
 in eo opinionem meam, quæ tamen eadem semper fuit, ne-
 que quo pacto in uerbis illis fuerit immutata scio, nec mi-
 rum, et tantò magis dari à te operam uolo, ut in omni-
 bu libris, quotquot fieri poterit, error ille tollatur. Ad
 potestas uenio literas: Saluiatum et Campegium, et
 Symonem, quantum colam tu optimus testis es: qua
 autem illi in rebus nostris beneuolentia utantur, cognoui
 ex tuis literis. Agito igitur illis maximas à me gra-
 tias, omnemq; meam obseruantiam, officium, amorem,
 ipsum deferro: quod commodissimè facies, cum commeas-
 tum petes ad nos reuertendi gratia. Hortensium letor
 bonis ingenijs probari. Octauio Pantagatho optimo atque
 eruditissimo uiro, cuius officium gratissimum habui, meam
 item gratiam esse et memoriam eius officij, et erga ipsum
 uoluntatem gaudeo. A Steuco accepi literas humanissimè
 scriptas, quæ me maiorem in modum delectarunt. Quòd
 a Gregorio scripsisti, laudo. De pensione illa tua pe-
 tor à Rege ut eam autoritate sua comprobet, indignum
 est. Nostra erga illum officia eiusmodi sunt, ut si fortis

nam sequeremur, maiora ab illo expectare deberemus. Nunc cion e fortuna non pendeamus, infringere in re parua magnitudinem animi nostri, ne cadere quidem in cogitationem nostram debet. Si pensio per Pontificem potest roborari, honesta est actio, et petere non indecorum. Si ad Regem confugiendum est, non est tanti pensio, cur hanc demissionem animi alienam a moribus et natura nostra subeamus. Nihil est quod te pigeat reddidisse primo Parnesio literas, et eius opem et gratiam implorasse: non enim dubito, quin negotium suscepturus ex animo, idque quod uolumus a Pontifice impetraturus sit. Quod si etiam fiat serius, semper tamen futurum est bene populi gratum. Non te oblitum arbitror, quod tibi discedenti de Alfonso fratre in mandatis dederim. Id tamen, quoniam (ut debet) magne mihi curae est, repetendum bene literis dixi, ut istas contendasque apud Pontificem Maximum, quod magistratus ei aliquis illius uirtute dignus mandetur, in quo possit et doctrinam suam, et integritatem exercere. Non enim diffido optimum Principem, pro sua clementia et erga nos uoluntate, habiturum rationem rogationis nostrae: nobisque ea praebiturum, quae communiter ferè sunt: cum nos, qui nihil magnum neque insigne querimus, ac ne optamus quidem, neque ob eas res aures Principis nostri obtundimus, hoc scimus qui parua et uulgaria impetremus digniores. Ages igitur cum illo nostris uerbis et diligenter, et audacter: ut habere uelit fratris mercedem, et docti, et prudentis uiri: cuius iam probitas, iustitia, et integritas, in alijs magistratibus, quos alijs perhonorificos gessit, magna cum ipsius laude spectata est. Causas celerioris reditus tui, uel quod iuste sunt, uel qui ego rei ipsi fauco, habeo sane quam probatas. Tantum

te moneo iterum atque iterum, ut cautissime iter facias. Iu-
 lium puerum hoc tempore uia committi non placet: pri-
 mo uere curabitur ut tuto & commodè ueniat. quod etiam
 eius deducendi onus Nicolauus Capellus sibi ait impositum
 à mulieribus fuisse: qui cum illhuc cupiat redire, comitum
 penuria etiam nunc detinetur. Literas meas ad Pontificem
 maximum, quas poscebas, cum hæc scribem ad te, per-
 lasse esse arbitrabar, teq; illis iam usum eò quò utendum
 fuisset. Accoltum doleo excedere ex ea urbe, in qua ego
 maxime eum morari uellem: ut enim nobis est amicissi-
 mus, sic pluribus rebus nauare nobis posset beneuolentiam
 suam. Sed ferenda humana. Quas quidem ad eum scripsi
 literas, non minore motu animi à me scriptæ sunt, quam
 de illo fuerint lectæ. Claudium opto mecum esse, tametsi
 ego inscribendo & lucubrando factus sum segnior: itaq;
 fatis, nihil à me hac hyeme compositum fuisse, quod mo-
 menti alicuius sit. De gloria inchoaueram, sed cito inter-
 misi: habent tamen in animo opus illud persequi, in quo
 saluato, cui tantum debemus, referatur aliqua ex parte
 à me gratia: quod etiam per te illi uolo exponi, & decla-
 rari. Tu semper de Blossij Palladij nostri humanitate, co-
 mitate, beneuolentia erga nos aliquid ad me scribis: tibi
 autem quid ego rescribam? nisi illud, quod solenne & fi-
 xum est, eum à me scilicet incredibiliter amari. Quod
 cum summe faciam, non tamen tantum mihi uideor posse
 facere, quantum illius erga nos officia postulant. Vellem
 scripsisses ad me, ecquid habeat gratum, quòd ego illum
 uideo Hortensio intexui: & certè habere debet: non
 enim, quòd magnum aliquid propterea sit assecutus, quàm
 quòd ego illi in conspectu propemodum pono uniuersam
 imaginem illorum temporum, in quibus nostræ utriusque

iuuenta desideria illa ardentia serbuerunt, quorum est re-
 cordatio utrique nostrum iucunda. Eum tu meo nomine
 amplectere, & salutem illi plurimam dicere. Florentium
 magistrum huius iuventutis quotidie magis probo: nisi
 quod uidetur mihi factus taciturnior, & solitudinis aman-
 tior: in quo mihi est admonendus, (quod facere cogito) ut
 caueat, ne hoc sit *μολαρχολίας* uirium non animi iudicium
 omniq; modo ad hilaritatem est prouocandus. Ei stipen-
 dium publicè constitutum est satis amplum. Cuius tertia
 pars illi à nobis soluetur, quemadmodum cum tu etiam
 adesses, eramus ciuibus polliciti. Frater tuus mihi admo-
 dum satisfacit, seq; exhibet & facilem & cupidum obtem-
 perandi mihi: & certè (ut *etas* illa est) nihil, aut admodum
 rarò delinquit. Spero de eo optimè. Sacratius in suis studijs
 est assiduus: ceteri familiares bene habent. Nos hic in
 suauissimo otio uiuimus: copia rerum abundamus (pre-
 terquam pecuniæ) penè omnium. Multum mihi tue ad
 Bembum placuerunt literæ: ut, si homo es, magno animo
 dedere te debeas ad hoc Latine scribendarum epistolarum
 genus. Ad postremas tuas literas nihil est quod rescribam
 amplius. Satis enim ad omnia arbitror esse responsum.
 Tantum Iacobaccio humanissimo uiro ut gratias agas
 meis uerbis mando, atque ut eidem omnia nostra commen-
 des: meq; confirmes memorem semper & ipsius officij
 rum erga nos, & patruorum eius futurum: quos ego in-
 hementer amauimus dum uiuerent, neq; desisto diligere etiam
 mortuos. Adscribam hoc quoque: nisi ex tuis literis facta
 coniecturam, diutius te isthic, quàm nunc factum te
 ostendis, commoraturum esse, nullas amplius literas me ad
 te scripturum: sed tempus & curam omnem posuimus
 in sacrarum literarum studijs: quæ narrare tibi nequeo
 quam

quod optere me delectent. Tu ut eo animo ad nos uenias,
 utpote te in eadem studia totum immersurus sis, omnino
 facis. Vale etiam atq; etiam. Durando cubiculario summi
 Pontificis multum intelligo me debere: suis enim in te offi-
 cijs egregie promeruit, ut ego quoque illi deuinctus essem:
 quamobrem ages meis etiam uerbis ei gratias: meq; totum
 sum ut existimet, admonebis. Iterum uale. v. Calend. Ias-
 marij, M. D. XXXV. Carpentoracti.

PAVLVS SADOLETVS

PETRO BEMBO,

S. P. D.

EX his literis, quas ad Lazarum nostrum Papia pro-
 spiciens dedi, me in Italiam uenisse, Romamq; iter
 habere, et que profectionis nostrae causae, quae ue consilia
 esse, cognouisse te arbitror. Illud quidem certe cognosse
 non dubito, quod ei nominatim ut te edoceret mandaue-
 rim, deferre mecum me patrum mei de laudibus philoso-
 phie librum, quem is paulo ante absoluerat: atque ab illo
 mandatum habere, ut simul ac constitissem, statim eum
 describendum, et fideliter ad te perferendum curarem:
 iussit enim eum cupere, ut tu illum primo quoque tem-
 pore, atque omnium princeps haberes: cum eius amicitiae,
 quae inter uos intercedit, causa, (praesertim cum tu illum
 ab eo librum tantopere efflagitasses) tum uero ut lucubra-
 tionem suam ad iudicium tuum deferret, tuaq; imprimis
 opera, cura, diligentia, fide, in illa expolienda ueretur.
 quod ipsum etiam, posteaquam ad Urbem ueni, diligentius
 mihi per literas mandare, meq; ut approperarem urgere
 nunquam destitit: facile ut appareat, quamquam magna
 qualem in eo libro se esse conatum existimet, non tamen

eum illi librum antè probatum iri, quàm is grauiſſimo atq; acutiſſimo iudicio tuo fuerit comprobatus. Quamobrem Matthæo Dandulo ciui tuo, eidemq; tui nominis (ut mihi perſpicere uiſus ſum) ſtudioſiſſimo, mihi ex Contaren Cardinalis familiaritate cognito, et propter eius uirtutem atq; humanitatem uehementer probato: cùm in iſtæ loca proficiſceretur, ipſum deſcriptum ad te librum dedi, eiq; quàm maximè potui commendauit: quem effecturum non dubito, ut is fideliffimè ad te celerrimèq; perferatur. Nunc te Bembe optime ac præſtantiſſime, patri mei uerbis etiam atque etiam rogo, fidemq; à te amicitie, quam nobis omnibus in rebus diligentiffimè præſtare conſueſti, in hac re potiſſimum imploro, ut ad eum legendum eo animo accedas, non ut ſi quid laudandum in illo, ſed ut quidquid reprehenſione dignum ſit, tibi id notandum atq; animaduertendum putes: utq; ita ſtatuas, nos à te non tam uoluptatem ullam ex laudatione tua, quàm maximam ex correptione utilitatem expectare. Id porro optimè fiet, ſi in legendo iudicis partes ſuſceperis, amici depoſueris. Subuereor enim interdum, ne te nimius amor noſtri in fraudem inducat, tibiq; omnia quecunq; à nobis proficiſcantur, arridere faciat. Quare cum tu Bembe amorem in iudicium ne adbibueris, ſanctiusq; apud te ſi religionis atque officij nomen, quàm ulla amoris ac familiaritatis ratio. Quanquam quod certius ac proprium magis eſſe cenſendum eſt amici munus, aut quis ex amicitia capi uberior fructus poteſt? quàm ut quiſque doctrina, ingenio, magnarum rerum uſu quàm maximè excellat, ita ea illum omnia ad amici uoluntatem atque arbitrium ſummo eius tempore, quàm libentiſſimè conferre? is præſertim de rebus, quæ et iam in manus hominum uenturæ ſint,

sint, & ad posteritatem etiam ipsam forsitan peruentu-
 re: ut opera ac fides tua à te nobis ita debeatur, ut eas-
 dem etiam pertineat ad uniuersos. Illud te admonitum
 nolo, posse legi librum, itemq; ab amicis nostris doctis-
 simis uiris describi, Polo, Lazaro, Lampridio. quorum
 item quod de eo iudicium sit, ualde aueamus scire, imprimi
 uero atque edi nequaquam posse: uult enim patruus am-
 pliorem temporis spatio facultatem sibi esse, mutandi &
 corrigendi, si quid ex tuo praesertim iudicio, emendatione
 dignum uidebitur. Verum eadem haec patruum per lita-
 ras tecum egisse confido. is enim ad me proximus lucris
 scripsit, se literas à te, Iulio (ut arbitror) mense datas,
 tunc demum accepisse, atque ut ad eas responderet, se pa-
 rat. Tu cum scribere ad nos uoles, censeo huc ad Ni-
 gram, qui utriusque nostrum amantissimus est, ipas literas
 mittere, qui eas mihi, quandiu hic ero, euestigio reddet:
 postquam autem discessero, Carpentoracti etiam nobis
 eas curabit reddendas: sic enim optatissime tuae literae,
 quamquam paulò longiore erratione, cernius tamen, ac
 plerumque etiam celerius ad nos perueniunt. Quod autem ad
 me ipsum attinet, ego cum in Italiam uenire constituis-
 sem, ita peregrinationis meae partes distribueram, ut sta-
 tuerem, te isthic in reditu meo inuicere, quem ad mensē
 Aprilē conijciebam fore. Te autem ideo uidere omni-
 bus uotis cupiebam: primum, ut summum meum erga te
 studium, singularemq; obseruantiam qua te iampridem
 sum complexus, coram tibi declarare conarer: fruererq;
 tuorum uoluptate uidendi atque alloquendi eius uiri, cuius
 uirtute ac monumentis nostra haec aetas illustrior, & ad
 posteritatem commendatior futura est. Deinde, ut etiam
 et tua aliquorum dierum consuetudine, aliquid ipse ad
 V 3 usum

usum meum transferrem, quod ad optimum atque honestissimum uitæ cursum mihi constituendum ualeret. Nam cum hæc sola ferè causa sit, quamobrem hanc à me urbem, quæ semper domicilium uirtutis atque prudentis optimo iure habita est, uisendam atque inspiciendam putarim, ut scilicet in meæ uitæ rationibus prudentior ex ea, atque moderatior fierem: meq; ad præstantium uirorum, qui in ea sunt, exemplum atque imitationem conformarem, quantopere mihi tuus Bembe aspectus exoptandus est, qui mihi unus totius urbis esse instar potes? Quare statuebam (ut dico) te uidere antequam in Galliam me referrent: maneoq; etiam nunc in sententia: modò stet illud quod diximus, de tempore, ad quod cogitabamus reuerti. Nam si expectabimus Aprilem mensem, te omnino uidebimus. At si quis intercruenerit casus, quo hyeme cogar reuerti, id quod potius formido, aliud erit mihi commodius atque expeditius iter suscipiendum: atque ita, ad molestum sane iteneris, atque hyemis laborem, illud etiam mihi grauius accedet incommodum, quòd tuo mihi optatissimo congressu carendum erit. Quicquid autem ceperimus consilij, te de eo certiore faciemus. Vale. x. Calend. Decembris, M. D. XXXV. Roma.

PAVLVS SADOLETVS,

RODVLPHO PIO S. R. E.

CARDINALI,

S. P. D.

Decimus circiter mensis agitur, cum ego et F. Mosca noster, Io. Fr. Fallopius ciuem nostrum iuuenem honesto loco natum, ac liberaliter institutum, ampliusdini tux diligenter commendauimus: à teq; omni studio et precib

precibus contendimus, ut eum mirifice cupidum ac sitien-
tem familiaritatis tue, uelles in fidem ac familiam tuam
 recipere: multaq; addidimus, quamobrem & ille can-
 totere id cuperet, & tu nolle non deberes. Atque hoc à
 nobis (quod te meminisse non dubio) quodam die factum
 est, cum ad prandium apud te, certo consilio, ego atque
 Nolla uenissemus: cumq; à te laute ac peramanter acce-
 pit loquendo (ut fit) ac deambulando, in angustam quan-
 dam ac penitissimam bibliotheca tue partem soli tecum
 ueniperuenissemus, opportunum sane locum, ut non inde
 tu facile, nisi ea quam à te petebamus, uenia nobis data,
 elabi posse uiderere. In quo illud mihi sane gratum atque
 imprimis iucundum accidit, quod praeclarum eo die specia-
 tem uidi eximia cuiusdam liberalitatis atque humanitatis
 tuae. Nam cum à nobis uehementius premerere: ac tibi
 quominus cupiditati nostrae, quemadmodum uoluisses, ob-
 sequi statim posses, rei familiaris tue non pauca (ut tute
 affirmabas, id quod nos etiam agnoscebamus ipsi) diffi-
 cultates obstarent: uidi te tamen mente sepius hesitantem,
 utrum maior tibi commodi tui ratio habenda esset, an stu-
 dij ac uoluntatis nostrae: quasi tibi durius esset, nobis quip-
 piam abs te petentibus, non satisfacere, quam contra rei
 familiaris tuae rationes atque commoda facere. Itaq; ea tunc
 ob amplitudine tua inita est ratio, quae & rebus tuis com-
 modior, & aequae nobis futura esset grata. Petisti enim à
 nobis, ut certos aliquot, quatuor (opinor) menses, Fal-
 lopium ipsum sustinere se, ac commodum tuum expe-
 ctare iuberemus: quo tempore domesticas tuas difficulta-
 tes explicari posse sperabas, auctis per eos dies ex Gallico
 sacerdotio uectigantibus tuis. Tum enim demum te illi, no-
 bis unopere pro eo laborantibus, mare esse gesturum.

Quod cum Fallopio renuntiauissemus, magnum se quiddam per nos adeptum esse arbitratus est: ac cum magnus nobis, tum amplitudini tue maximas apud nos gratias egit. Sibi enim facile aiebat fore, quandiu tu uelles expectare: ut qui nulla necessitate, nulla ue inopia ad tuam exoptandam familiaritatem adduceretur: sed sola eas sum ac hominum prædicatione, quæ de tua uirtute, et animi magnitudine, summaq; humanitate incredibilia penè est, studio atque amore tui accensus et inflammatus, caperet ei uiro cultum atque operam suam dicare, cuius ipse ex nomine et familiaritate fieret ornatio. Accidit, ut tu breui interiecto tempore, à summo Pontifice ad Gallie Regem legatus de pace mitterere. Et paulò post secuta est ipsius Pontificis, nostraq; cum eo una ab Vrbe profectio: tantæq; deinceps res, te imprimis interprete ac ministro, inter maximos principes actæ tractatæq; fuerunt, ut nihil de eiusmodi priuatis rebus, ne cogitandi quidem daretur loci. Nunc autem cum sedatis illis urbanarum rerum agitationibus, et publica re bene constituta, unumquodque ad priuatas suas rationes, atque ad instituta uitæ consilia reuertere liceat: admonet nos perpetui sui optati Fallopii, sibiq; nunc demum post decimum mensem, patere aditum ad familiaritatem tuam petit: meq; et Molsam sponsores suos appellat. Nos uerò, præstantissime Rodulphe, fidem illi nostram præstare non possumus, nisi benignitate et liberalitate tua adiuuemur. Itaque Molsa quidem qui isibi adest, communem hanc causam nostram apud te agere pluribus. Quem etsi sciebam, propter ipsius suauitatem excellentemq; doctrinam, apud te apprime gratiosum esse, nec uerò minus eum ualere eloquentia grauitatq; uerborum, quàm gratia: ut ubi ille præsens esset, mea uox ac com

ac commendatio non magnopere desideranda esse uidere-
tur: tamen ut ego quoque meam fidem ac diligentiam ho-
mini amicissimo probarem, has ad amplitudinem tuam dedi
litte: te etiam atq; etiam rogans & obsecrans, ut equum
te ac facilem postulatis nostris præbere, hominemq; im-
pam honestum & probum, necnon singulari quadam
industria atque artificio præditum, qua de re tecum aliàs
sem locutus, benignitate tua amplecti, atque in tuis esse
velis: præsertim cum ille non caju, ut plerique faciunt, ad
familiaritatem tuam appetendam delatus sit: sed unum te
ex universo amplissimorum isthic uirorum numero, sibi
iudicio certo delegerit, quem patronum totius fortune
constitueret sue. Hunc si ad te admiseris, atque in familiam
tuam receperis: equidem tibi audeo polliceri, magnam te
ex illius fide ac solertia uoluptatem esse capturum. Mihi
sui cum illud gratissimum erit, propter amici mei com-
modum, cuius ego causa uehementer cupio: tum etiam in-
teligo, quàm honorificum apud municipes meos Mutinens-
es mihi futurum sit ac gratiosum, tanti uideri esse apud
summos uiros commendationem meam, ut illorum bene-
uolentiam ac gratiam ciuibus meis conciliare, eosq; opera
ac diligentia mea iuuare possim. Quod si uides mihi am-
plum esse, ac penè gloriosum: existimare debes, me tibi,
cuius bonitate ac beneficentia eam apud meos fuero laudem
affectus, quàm maximam ac perpetuam gratiam pro tali
tuo beneficio habiturum: & ad multas eas & graues,
quas cum Patruo meo communes habeo, tui amandi ac os-
tibus studijs colendi causas, maximam etiam ex hoc tuo
in me priuatim ac proprie collato beneficio, cumulu accese-
scum esse. Vale. V I I I. Cal. Nouembr. M. D. X X X V I I I.
Cepentioracii.

IAC. SADOLETVS S.R.E. CARDINALIS, PAVLO SADOLETO, S. P. D.

DEcimo octauo die postquam à te discesseram, Mutinam ueni, Idibus ipsis Maijs: ibi Alfonso fratrem offendi ualentem, & salua cetera, quæ quidem domesticas ad res pertinent. Sed illi penè inopinatus fuit aduentus meus. Et si enim imperium nouerat, quo ego accerserem, de mea tamen uoluntate fuerat dubius: inque quasi improviso. Nostri quidem ciues officiosè atque amanter uisum ad me & salutatam frequentes adierunt. Ego illo triduo Florebello Bononiam misi, & ad Farnesium literas, nihil dissimulans de mortua mea, & simul exponens quàm mihi graue extitisset uenire in Italiam, & alienissimo meo tempore iter illud suscipere. Petebam autem ut transacto cum Cesare colloquio, liceret mihi Capentoracte reuerti, quod iam unum atque solum à summo Pontifice expeterem beneficium. Erat & illa expositio in literis, me non continuò Bononiam profectum esse, quòd de uia sessus, aliquot dierum quiete, reficiendi mei causa indigerem: me tamen quod ipsi imperassent esse futurum. Responderunt, posse me Mutinæ ipsorum uoluntate residere, donec uocandi abesset opportunitas. Quo ego nuntio accepto, in Corlianum nostrum me contuli, ubi sextum diem iam ago, nitens quoad possum, reficere animum: eumq; reuocare ab his sollicitudinibus, quæ me præter consuetudinem uehementer agitaucrunt, quod liberarum imprimis beneficio bona ex parte consecutum me arbitror: tametsi libris carco, neq; habeo præter duos aut tres. Sed tamen & perfecti librum illum de peccati originis, ut is iam exire in manus hominum me concedere

de te possit: & alia commentor, quæ si res mihi facultas
 tem dederit, in lucem editurus sum. Illud quidem mihi
 senio usauenire, ut nunquam ex studijs literarum tantum
 voluptatis ceperim, quantum hoc tempore: uel quòd nul-
 lus diem habeo suauitatem, in qua acquiescam: uel quòd
 maior in morbo medicinae uis apparet. Hic rumor erat
 (ut dicebat) Bononiae, mihi legationem illam à Pon-
 tifice esse decretam. Sed sine capite hic rumor: nihil enim
 habebat certi nec constituti: tantummodo sermionibus ho-
 minum res iactabatur. Quod quoniam mea neutram in
 partem interest, utrum magis uelim planè nescio. Ego, si
 mihi datur optio quid expetam, domum cupio, & re-
 turn ad nos, & agere uitam cum mei amantissimis.
 Quod si procul à meis tanquam in exilio uitam ducere
 mihi est, reliqua est deliberatio, mihi ne expediat ha-
 bere legationem: Sed de his satis. Aduentus Cæsaris adhuc
 in expectatione est, nihilq; de eo certi ad nos allatum.
 Dicebatur tempestatibus retentus conficere cursum non
 potuisse: & tamen sunt qui nuntient, peruectum eum ad
 insulas quæ supra Massiliam sunt. Quod si est ita, citò
 Genæ illum habituri sumus. Nostrum quidem illud in-
 stitutum ad concordiam pertinens, quod tu quoque tan-
 tempe probabas, scito non suppressum modo fuisse, sed
 scilicet fuit illius enuntiandi necessitas, alio atque erat mo-
 do interpretatum: uerum ista uiderit Deus. Ego post
 discessum isthinc meum, nec literas à te nec nuntium ul-
 lum accepi, quod mihi molestum est: nihil enim uehe-
 mentius opto, quàm de te audire ea, quæ mihi iucundissi-
 ma sunt, ut recte ualeas: ut in magistratu te geras: quid
 cuius mei, quid reliqui omnes agant, quorum nobis & salus
 & memoria est iucunda. Tectum Felicianum absolui uolo.

Viati

Viaticum huius itineris, pro ratione dierum qui in itinere consumpti sunt, nisi ad Carolum nostrum Gualterucium uti peteret: res æqua & legitima nihil habuit difficultatis trecenti statim numerati sunt, in quo opera Ardingbelli eximia & amor erga me singularis. Illud ex hac mea postulatione mihi accidisse gaudeo, quod ~~desierunt~~ mirari & reprehendere, quod ducentos illos reddidissim, posteaquam uiderunt me trecentos postulare. Non enim iam illa morositas mea, sed religio iudicatur. Adhuc hæc erant ~~que~~ tibi ex ~~me nota esse~~ uellem. Si quid amplius euenerit, curabo ut scias: & uel ipse ad te mea manu scribam, uel delegabo Florebello, Catherinum, Glocerium, Verotum, & reliquos familiares nostros saluere iubebis meis uerbis. Curabisq; præ ceteris rebus omnibus, ut mihi à te literæ crebro longissimæq; reddantur. Vale mi Paule, & Deum precor ut redeamus. Iterum & sepius uale. Ex Corliano, VI. Calen. Iunias, M. D. XLIII.

IAC. SADOLETVS S. R. E. CAR-
DINALIS, PAVLO SADO-
LETO S. P. D.

Datis ad te literis illis, quas in Corliano scripseram, hæc secuta postea sunt. Ego cum angerer animo, de remptum me ab eis optimarum artium studijs, in quibus beata mihi uita erat reposita: & reliquissæ tamen cum illis unæ, cum eos homines, qui mihi essent charissimi, tum eas regiones in quibus mihi summa cum libertate animiq; iucunditate, meo arbitratu, uiuere erat concessum tentandum & conandum esse duxi, si quo pacto possem me hinc explicare, & ad uos, quibus cum esse maxime cupio, primo quoq; tempore me referre. Itaque cepi consi-

lium

mea opinione mea solers plenumq; summe rationis, si
 ratio omnibus in rebus locum haberet. Scripsi enim
 literas, quarum exemplum tibi misi: & ad eum scripsi,
 qui maxime mihi suffragari meae uoluntati posse uideba-
 tur: idq; ipse non nolle, quando eodem his studio mecum,
 eodemq; erga literas animo est coniunctus. Qui mihi post
 biduum rescripsit, omnia se summa egisse: longum ha-
 buisse cum Pontifice sermonem, uisumq; sibi illum animo
 erga me propenso & beneuolo: certum tamen responsum
 me postulatis in propinquum colloquium reseruatum
 esse. Et simul eisdem literis me admonuit, ut cum primum
 tempe meo possem, Bononiam me conferrem. Erectus
 animus sperem, ut non diffiderem aliquid posse fieri eorum
 quae cupiebam: nec tamen plane confidebam. Res ipsa &
 postulatum equitas me ut sperare hortabatur. Cur
 enim difficilis deberet esse Pontifex in ea re mihi conce-
 denda, quae sine ulla onere ipsius proprio, & laudem illi
 & genus quoddam honestissimae utilitatis esset allatura?
 Rursus conditio temporum, & impendentes quotidiani
 per antea metus, ab ea spe me abducebant: nonnihil
 enim in persona mea ad subueniendum tantis praesentibus
 Republicae fluctibus hominum iudicio uidebatur esse po-
 ssum. Anceps igitur animi, & dubius, quid casurum es-
 set, Bononiam perrexi Nonis ipsis Iunijs, diuersti ad Pa-
 lestrinos, quorum uetus hospitium nobiscum, hac noua fa-
 miliaritate renouatum est. Postridie mane Pontificem sum-
 mum conueni. Acceptus sum ab eo perbenigne: laudauit
 operam nostras legationis Gallicae, aduentum nostrum ad
 se sibi imprimis gratum esse affirmauit: ostendit sibi cu-
 ri fore commoda nostra, idq; breui nos re ipsa intel-
 luros pollicitus est. Egi gratias, commemoratisq; causis,
 quibus

quibus ad ueniendum effectus fueram difficilior, instui
 repetere eadem quæ in literis scripseram: nihil me mæ
 in hac iam mea præcipitante ætate, quàm in ocio uiuere,
 et quibus me donis Deus ornare (si tamen ullis ornari)
 uoluisset, ea ipsa dona ad illius laudem gloriamq; conuer-
 tere: esse mihi in animo laboranti fidei Catholice ferre
 opem, si quam possem: præsertim quæ tam multis oppu-
 gnatoribus lesactata atque uexata, paucos qui se defen-
 derent, iam haberet. Hoc autem dicebam, quod de duo-
 rum doctissimarum hominum morte, Alberti Pigbij, et
 Ioannis Ecchij nuntij huc peruenerant. Proinde rogauit ut
 mihi reditum concederet in ea loca, in quibus hoc optime
 fieri à me et comodissime posset. Respondit in præsentia
 nihil se de hac re constituere posse: uidere me statum
 periclitantis Christianæ Reipublicæ in ea regenda egere
 se ope multorum, atque consilio: in eoq; nonnihil mihi sub-
 blanditus est. Hoc sermone habito, dabatur enim eo die se-
 natus Episcopo Geneuati nuper in Cardinalium collegium
 allecto, tum primum ad Pontificem uenienti, sessum omnes
 concessimus. Postridie, qui fuit dies, VI. Idus Iunij, se-
 natus iterum uocatus est: causa conueniendi fuit, quod
 cum superioribus diebus fuisset de consilij sententia decre-
 tum, si Caesar Bononiam uenire recusaret (properat
 enim dicebatur, nec spatium habere tam longè ab itinere
 declinandi) ut ne ulterius procederet Pontifex, sed uel il-
 lum Bononiæ exciperet, uel si id non contingeret, impu-
 pellatum abire pateretur: cum tamen si quid in congressu
 agendum esset, id mittendis nuntijs facile posset fieri.
 Ratio autem ita decernendi fuerat, quod uidebatur hoc
 dignitati et grauitati sedis Apostolicæ maximè conue-
 nire: simulq; ætatem Pontificis pergrandem tot itinerum
 labor

laboribus obijci non placebat. Ergo hæc eadem res ite-
 rum ~~adducta~~ erat in disceptationem: placeret ne ulterius
 obuiam procedi necne. Nam Cæsar quidem Parmæ se
 ostenderat Pontificem libenter conuenturum: hic quinque
 ante me rogati, in sententia pristina manserunt: cum
 exceptione tamen, nisi certa spes aliqua de pace esset
 oblata, quæ iter suaderet: tum enim iri oportere censue-
 runt. Ego rogatus, contrariam sententiam dixi de uas-
 titudine & incolumitate corporis ad Pontificis iudicium
 neci. Dignitatem in eo dixi positam, si quæ utilia &
 comoda Reipublicæ Christianæ essent, agerentur: hanc
 nam me agnoscere, neque aliam præterea ullam in ec-
 clesiasticis hominibus dignitatem. Inquirere certam spem
 in rerum euentibus, quos sua potestati Deus reser-
 uasset, non esse nostrum: uelle & conari bona, quod in
 nobis esset, ad nos id pertinere: me tamen sperare, cum
 Cæsar & tempus anni, & Pontificis ætatem laboresq;
 cõspexisset, habiturum illum officij rationem, & ad
 pacis consilia si non prompte (quod tamen ipsum à tanto
 Principe expectandum non esset) attamen, inductum pu-
 dori stimulis, facilius se daturum. in hac quidem re sua-
 tendi plus effecturum esse præsentem Pontificem, quam
 si absens per nuntios hæc eadem ageret. Postremò uel hac
 mutatione necessario dixi proficijendum, ut rumores
 hominum comprimerentur. Erat enim sermo latè dissi-
 patus, ortus esse Pontifici cum Cæsare similitates: qua-
 rum, si fuisse colloquium deuitatum, non sine periculi
 dictum suspitione alius hominum mentibus opinio inse-
 rta. Hæc à me sententia dicta, ab omnibus deinceps in
 eadem est discessum. Itaque Parmam uenimus, heriq;
 Pontifex ingressus urbem est: cras uerò aut perindie
 Cæsar

Cesarem expectamus. Is porro si uenerit, poteritq; a nobis conueniri, quod dabimus operam ut fiat, & spretium cum eo habuerimus colloquendi, non deero officio & pietati in Rempublicam meae: animo equidem sum optimo, sed diuina imprimis benignitate est opus, illud mihi admodum molestum est, quod non potest persuaderi hominibus, ex hoc congressu aliud quippiam queri, nisi priuatum aliquorum commodum. Itaque mira iactantur in uulgus, quae uobis quoque audita esse arbitror. Ego quaque animo fuerint alij, integrum me quidem à labe omni seruabo. Hæc scribebam, x v l. Calend. Iulij, cogitans cras conuenire Farnesium, agereq; cum eo ijs de rebus, de quibus tu ad me scripseras, ut commendem illi causas populorum suorum, qui non uoluntate, sed prope necessario magistratibus imperio minus audientes fuissent. Nec dissimulo iuuenem illum, ut est clementia insigni et bonitate preeditus, ad omnia equa descensurum. Iam sum cum Farnesio locutus, gratum habuit consilium nostrum: omnia uti fierent, quae ego suadebam præcepit: negotium Ardingbello est, homini prudenti (ut tute scis) & erga nos imprimis officioso. Tu rem totam quomodo se habeat ex Florebello cognosces. Ego in hac molestia & dolore animi, quem ex publicis rebus capio, hoc tamen me consolor, quod careo ipse omni culpa, & quae mihi aut monenda aut accusanda uidentur esse, libera uoce pronuntio: sumq; hanc libertatem perpetuò seruaturus. Omnibus quidem ex locis terra mariq; aduersæ res audiuntur, itaque mihi impendere uidetur iàm extremum. De Cesare adhuc incertum, sit ne, nec ne Parmam uenturus. Incidunt enim quotidie nodosiora quedam, quae explicatu perdifficilia sunt. ciam enim hodie aut cras expectaretur à nobis,

in x. Calend. reiecti repente sumus. Utinam mihi liceat
 discedo redire ad uos : cui meo optato si fortuna, uel
 Deus se potius fauerit, nunquam istinc uiuus amplius exi-
 turus sum. mea me suauissima studia, et studiorum amena
 exercitia, imprimiq; libertatis tranquillitatq; cupiditas,
 et uigilantem et in somnis semper ad uos rapit. unumq;
 in meum est desiderium, cum hominibus istius provin-
 ciæ mei amicissimis, uicissimq; mihi carissimis, et habitan-
 di et uiuendi, quos tu omnes quidem, precipueq; Carpen-
 tenses meos, et priuatum et publice meis salutabis
 scribis: eximieq; eos quos scis à me ualde diligi, quanquam
 in more quidem pares habeo cunctos, in familiaritate non
 in Ioanni Francisco et ceteris nostris contubernali-
 bus sicut dic: ipsumq; imprimis hortare, ut ad me et cre-
 bri et copiose scribat. Si res meas constitutas haberem,
 scirem quid agendum mihi esset, quod pertinet ad eum
 et electos. Adhuc nihil habeo nisi uerba, quibus in
 septimum usq; annum iam sum productus. Sed hæc Deus
 uideat. Tu mi Paule uale, et nos amanter expecta. Par-
 te. x. Calend. Iulij, M. D. XLIII.

IAC. SADOLETVS S. R. E. CARD.

PAVLO SADOLETO

S. P. D.

Accepi nudiusquartus tuas, et Ioannis Francisci lites-
 ras, ex quibus illam letitiam primo aspectu cepi, quod
 de utriusque uestrum ualetudine quæ maxime optabam,
 mihi auulerint. Quin etiam cumulus additus est, quod
 à se litteris Ioan. Franciscus de tua quadam egregia in
 seruando et subleuando cura sic studiosè loquitur, ut sa-
 tis sit præorsus tibi acceptum uideatur referre. Reli-

X

qua

qua quæ scribis de Nicolao Peitellio nostro, quod is mi-
 rifice tibi & in concionibus & in uita moribusq; satisfac-
 ciat, ea mihi iucundissima fuerunt: nec eum tamen tantum
 pere abs te laudari miror: summam enim ego quoque cum
 istis essem, in eo probitatem, summam modestiam, excu-
 lentem cum linguarum, tum optimarum artium scientiam
 eruditionemq; cognoui. Eius uero concionandi genere ni-
 hil arbitror fieri posse, nec sententiarum pietate sanctum,
 nec rerum ordine distinctius, nec oratione elegantius atque
 subtilius. Qui quod tu egregiam nobis, ac tam fidem
 operam apud ciues nostros nauaueris, eis in rebus & a
 maioribus nostris tradita religione ac fide continendis,
 & dolis insidijsq; hæreticorum hominum apericendis, ac
tanquam sub aspectum ponendis: dici non potest quanto
pere illi me in perpetuum hoc nomine obstrictum esse in-
telligam. Ei te maximas uolo meis uerbis agere gratias:
 quas uti etiam referam maximè mihi curæ est: cū bene
 eius remunerandi rationem propter summam hominis do-
 stinentioniam, de qua tu sæpe ad me scripsisti, difficilem so-
 re uideo: cum is nullum huiusmodi spectari unquam a se
 laborum suorum premiū præ se ferat. Sed quo ille mo-
 deratior, hoc omni a nobis honore & remuneratione est
 dignior. De tuo aduentu ad nos, quod te paratum ad ue-
 niendum ostendis, mihi ualde gratum. Farnesius mihi cen-
 tē confirmauit, se tibi successorem hoc Septembri mense
 omnino missurum esse: quapropter Octobri in uiam de-
 te poteris. Equidem anxidè te expecto, cum propter diu-
 multa, tum ut de committenda tibi Ecclesia summum con-
 siliū capiamus. Ego enim Paule iam nec honores, nec di-
 uinitas, nec ullum statum uitæ in quo splendor sit aut dig-
 nus, sed tantum quietem, & silentium, & otium bene me
 exire

*cunctis annis peto. Quod non possum quidem adipisci
 impresentia, ob ea impedimenta quae tu nosti. Veruntamen
 non desum longè ab hac spe, consultum aliquando fore ra-
 tionibus meis, quae ad hoc genus uitae cunctae respiciunt:
 quae de re tota, cùm ueneris, deliberabimus. Etsi id quoque
 mihi est concedendum, ut frui aliquando tuo optato aspe-
 ctu, & mei animi sensus mihi conferre tecum liceat. Quam
 communicationem nostram sermonum & uoluntatum, tibi
 quae olim solitam uideri suauissimam recorder. Quòd
 peris, utrum malim per Fortiam an per Olgiatum acci-
 pere hic ex permutatione pecunias: iam te puto intellexisse
 ex literis Flørebelli nostri, conditionem Olgiati mul-
 ti esse potiore, quòd neque intertrimentum ullum cum eo
 fit, & nummos anticipare aliquantum ante est potestas:
 cum tunc commoditatis non praetermittenda longè op-
 portunissimum tempus est, cùm annuum penu totum simul
 & congerendum. Itaque tenendus quidem est Fortia, sed ta-
 men quoad licebit hac liberalitate Olgiati utemur. Hanc
 tibi scripseram. Hodie ad me fuit Olgiatus, dixit
 se habere literas à socijs suis Panciaticis Lugduno, v. Cal.
 lunij datis, quibus illi eum faciunt certiore, se nummum
 edidit nullum de quadringentis accepisse. Porro biduo post
 Cohortem futurum esse Lugduni, hoc est ad tertium Calen-
 das lunij: ad quem diem si nihil esset solutum, socios non
 parum detrimenti esse facturos. Sane dolui, non tam rem
 meam, quàm fidem in discrimen uocari. Nam quod iactus
 rebus facient, si modo quicquam facient, equum id quidem
 & reficiri per nos. Quòd uerò conductor uestigalium
 ubi fidem meis literis non habuerit: fueritque ueri-
 tas, ne forte ego hic eandem pecuniam acciperem, & hic,
 & illuc, usque sit integritati meae diffidere, id sane mi-*

rum mihi accidit : quòd is me , quem optime nosse debeat , non ex proprio quodam meo genere , sed ex communi et quotidiana horam hominum , qui hodie sunt , conditione existimet . At ego tibi dico etiam atque etiam , me non cum Fortia , sed cum Olgiato pecunias semper permutaturum , quoad scilicet licitum erit . Quamobrem si ad diem dictam pecunia non soluta est , saltem curato ut sciamus quid factum sit iacturæ , ut satisfacere socijs possimus : quando fides mihi quidem quàm uita , nedum quàm pecunia longè est carior . De locis sacris uiolatis , quòd perperam fuerit huc scriptum , gaudeo rem ut scribis ita esse : fugio enim contentiones . Sed eo tamen animo sum , ut temeritati eorum , qui ad hæc audenda facile adducuntur , nihil firmulo pacto concessurus . Factos Coss. optimos et iustissimos uiros , quorum sub tutela et custodia florebit ciuitas , summæ mihi et uoluptati : et amo equidem omnem , sed cum duobus Helia et Papio , scis magnum mihi usum magnamque familiaritatem semper fuisse . His igitur tu plurimam meam uerbis salutem . Nam quod de sacro tecto diui Siffredi templo præstando decreuerint , tu continuo ad me scribes . Honorati Ebredunensis hospitii nostri ualeitudinem magnæ tibi curæ fuisse , uehementer mihi gratum est , gaudeoque homini sanitatem esse restitutam . Eum ego bonum semper uirum cognoui , et amantem nostri , et dignum cuius causa laborem libenter suscipiamus . Omnino hæc humanitas , qua utimur erga omnes , cum laudanda per sese est , tum cum in benemeritos de nobis confertur , non solum laudem habet , sed mirificam etiam quandam animi uoluptatem . Nec uerò , cum multa sint mea , quæ tu expressa in tuis moribus refers , quicquam mihi accidere in te potest optabilius et gratius , quàm ista benefica et libera

Ingenitos ignotosq; quam adhibes, uoluntas. Prole-
 gatus arbiter in hortis nostris abs te bene fuisse accen-
 ptum: cuius ego nuntium comiter hic excepi, multaq; di-
 xi, quæ ad meam in illam declarandam beneuolentiam
 pertinebant. De te quidem ipso ita cum eo actum est à
 me, et antea etiam à Florobello, ut ille in hanc totus opi-
 nam discesserit, se à te non mediocriter diligi. Anniba-
 les quæssisse nouas nuptias non reprehendo, affinitatem
 proba. Doleo de Nicolao. Eorum utrumque saluere melis
 scriba uidebit. Nunc, ut de me ipso aliquid tibi scribam.
 Ego inuicem quidem in hac Vrbe maneo, longè alieno loco
 et non agende uite consilijs. Sed tamen firmo animum
 ad perpetuandam et ferendum, quoad offeratur mihi oc-
 casio honestè hinc discedendi, quam prætermisurus non
 sum. Neque eò dico, quòd me quanti fiam ab hoc populo,
 et à hac curia poeniteat. Sed nihil mihi iam dulce est,
 præter solitudinem et silentium. Itaque nec Carpentora-
 de, nec Felicianam, neq; hortos iam quosuis tam mihi pro-
 pono, quam locum aliquem solum ubiuis gentium, in quo
 mihi deponere omnes harum rerum et temporum curas
 et sollicitudines liceat. Qua etiam de causa cupidius te re-
 quiro, quòd mihi non uideor quicquam agere rectè sine
 assensu tuo, et sine communicatione tecum omnium rerum
 posse. Ego hoc ipso tempore, quo hæc scribebam, habita-
 bam in edibus quæ adiunctæ sunt templo diui Petri cogno-
 mine ad uincula. Eæ enim mihi cum titulo unà obuene-
 runt: et est earum tamen prospectus, quam opportunitas,
 commodior: unum enim tantum ordinem cubiculorum ha-
 bet, inter se peruium totum, tanquam longam lineam omni
 latitudine carentem: sed hoc inest commodi, quòd in con-
 iugationibus quatuor, quibus domus in excelsum sublata

est, in medio duo sunt ordines cubiculorum, alter alteri
superpositus: infimus locus culinis cellisq; deseruit: sum-
ma omnium est ambulatio longè lateq; prospiciens: frontem
ipsa adium ad Septentriones conuersa: itaque salubris lo-
cus existimatur, et matutinis deambulationibus accom-
modus: habetq; hoc præterea boni, quod uince nostræ
Quirinali propinquus est. Quæ quidem uince etsi à me
satis accuratè excolitur, te tamen longè studiosiorem, quam
me, et meliorem sua cultorem expectat. Hæc scripsi dum
operam purgationibus, non enim satis belle me habebam,
et hoc ipso die mane potionem acceperam. Hoc autem
scribendi genere usus tecum sum sæpius, si per calores
et ualitudinem licuerit. Nostri omnes in officio sunt. Ca-
millus noster pudore, modestia, et pietate erga me, egre-
giè mihi satisfacit. Is te eximie diligit, ac tuum aduentum
auide expectat. Spero adolescentem magne nobis uolu-
ptati fore. Tu fac ut ualeas, omnibusq; amicis salutem nau-
cias, præcipueq; Catherino nostro, quem ego homi-
nem facio quotidie pluris, magisq; et magis di-
ligo, quemadmodum mihi uidentur ipsius
optimi mores et uirtutes eximie
mereri. Iterum uale. Ro-

me, sexto Idus

Iuni,

M. D. XLVL

FINIS.

di-
funt
front
le
com-
ofre
à me
main
dans
bon,
utem
ores
Ces
gre-
tant
la-
me

○
○
○
○
○
○
○
○

ANN
TLOK

ECLA

100

152

100

1

10

100

... ..

2004-2005

1

The text in this block is extremely faint and illegible, appearing as a series of horizontal lines of noise.

ANTONII FLOREBELLI DE

VITA IACOBI SADO-

leti S. R. E. presbyteri

Card. Commens-

tarius.

IACOBVS Sadoletus Mutina
natus est, loco honesto, et urbe Cisa
alpinae Galliae imprimis nobili. Pa-
rens ei Ioannes Sadoletus fuit: ho-
mo ea uita ac morum integritate,
eaeque iuris civilis ac pontificij scien-
tia, ut iudicari haud facile posset,

an uellor esset, an prudentior. Is cum Ferrariae, ubi
quidam uulgo, eius ciuitatis Ducem, auctoritate et gratia
admodum, in ciuile magnis praemijs, maiore nominis
fidei uita et laude publice doceret, filium suum hys di-
scipulis ac meritis, quibus puerum imbutum et a se solet, ad gen-
tem uoluntatem curauit. Erant tam in ea urbe omnium
modum etiam magistri ac doctores egregij. In his
Nicolus Leoniceus, qui non scientia solum medicae artis
emendat, sed philosophiam etiam magna cum laude pro-
fessus est. Eum Iacobus pene etiam puer Aristotelis libros
et nomina publice interpretantem audiuit. Tantum enim
in propter admirabilem ingenij uim profecerat, ut qua
et ceteri laborare in linguis discendis solent, ea Grae-
ca et Latinae literas egregie callens, nobilissimi om-
ni philosophi praecepta cognosceret. Hunc tali ingenio

præditum, atq; ita institutum, pater amplecti iuris civilis
 studium uoluisset (plerumq; enim hoc fit, ut parentes quibus
 ipsi artibus et studiis dediti fuerint, eisdem liberos suos
 operam dare cupiant) sed tamen naturæ eum, et studiis
 suis obsequi passus est. Etenim egregius adolescens maio-
 rum iam et grauiorum artium studio tenebatur: eloquen-
 tiæ enim et philosophiæ amore exarserat. Itaq; Ciceronem
 sibi, et Aristoteli penitus cognoscendos proposuerat: quo-
 rum ex altero philosophorum omnium principe, rerum
 cognitionem: ex altero Latine eloquentiæ parente, oratio-
 nis elegantiam et copiam hauriret. Nec uero non poëta
 etiam studiosus fuit: in qua quidem quantum excellere po-
 tuerit, si ei se studio penitus dedere uoluisset, complura que
 ab eo adolescente facta sunt poemata declarant: Imò illud
 in primis, quod C V R T I V S inscribitur: ex quo intelli-
 gitur, grauem eum, et grandiloquum (ut ita dicam) poetam
 euasurum fuisse. Is cum etate iam aliquantum processisset,
 et ipsam etatem uirtute ac doctrina longe anteciret, patris
 uoluntate Roman se contulit. Alexandro sexto Pontifice
 maximo. Amplissimi tum Romæ ecclesiæ ordinis uirtute
 atque exsistimatione princeps et erat, et omnium iudicio
 habebatur. Olierius Carafa Neapolitanus: ab eo cupidissi-
 me, statim in fidem et contubernium receptus est: atque
 hoc primum prudentiæ specimen ea in urbe dedit, quod ad
 eum se potissimum contulit, non qui opibus et diuitiis ma-
 xime præstaret, (multi enim Romæ non ditiores opulen-
 tioresq; eius ordinis uiri erant, quorum illi omnium domus
 patuissent) sed qui integritate, qui prudentia, qui religione
 ceteris antecelleret. In eius castissima domo multos annos
 ita uixit, ut et ad optimarum artium studia assidue inuol-
 beret, et cum reliquis omnibus, tum illi grauioribus uir-
 prob

probatissimus esset: à quo etiam honesto in urbe Roma
 sacerdotio ornatus est. Erat autem in eo iuvene præter
 cunctum ingenium, incredibilis quidam pudor, ac singula-
 ris modestia: quæ non modo in eius sermone extabat, sed
 inmin etiam ipso, et oculis eminebat. Commendabat eum
 præterea omnibus ijs, qui illum nossent, grauitas quedam,
 nix, quoniam quæ ab illa ætate postulanda esset, eximia
 lumine temperata. Referta tum ea Vrbs erat erudi-
 tijs, et in omni doctrinæ ac literarum genere præ-
 stantissimis hominibus: eos ille omnes celeriter amicitia
 et consuetudine comprehenderat, ex quo celebre iam eius
 nomina, et principibus quoque uiris, ijs præsertim, qui eise-
 in studijs delectabantur, notum erat: quorum breui
 tempore omnium gratiam sibi et beneuolentiam concilia-
 uit. In primis autem Federico Fregosio Salernitano Pon-
 tifici familiaris fuit, uiro cum genere ac nobilitate, tum
 uirtute doctrinæque præstanti: cuius etiam contubernio alia
 quædam post Oliuerij Carase obitum, unâ cum Petro
 Iundo optimo et doctissimo uiro usus est. Horum inter
 præsentia Rome postea maxime illustris fuit. Etenim iam
 ab eorum adolescentia instituta, per omnes ætatis atque
 honorum gradus, usque ad summam senectutem sanctissime
 conseruata est: erat enim uirtute, et studiorum similitudi-
 ne, firmissimè animorum uinculis, iuncta et constituta.
 Ita quætempore Sadoletus eo tempore uirtutis et elo-
 quij gloria floreret, ex eo facile iudicari potest, quod
 Leo Decimus, acerrimo ingenio, et grauissimo iudicio
 princeps, simul ac creatus est Pontifex maximus, cum sta-
 tim et Petrum Bembum ex omni doctorum hominum
 opibus delegit, quorum in conscribendis epistolis opera et
 ingenio uteretur: quod apud Romanos Pontifices munus
 longe

longe honestissimum est. Is autem eo ita munere functus est, ut non ingenio modo, et scribendi facultate, qua nostra aetate nostra ad illam antiquorum scriptorum laudem propius accedere existimatus est: sed industria etiam, et suade principi illi maxime satisfaceret. Itaque apud cum auctoritate et gratia multam ualuit: et ea re facillime agere honestatem et facultates suas potuit. Verum usque ab hac cupiditate remotus atque abhorrens fuit, ut (quod uix credibile uisum iri puto, his praesertim temporibus et moribus) nullum sibi unquam sacerdotium a liberalissimo, et sui amantissimo Pontifice petierit: cum tamen amicus suis probis idoneisque hominibus, et alienioribus etiam, per multa et peteret et impetraret. Tanta idem abstinentia fuit, ut cum pro loci eius quem apud principem tenebat auctoritate, munera ei multa et ampla mitti solerem, ea semper repudiaret. Hac ille continentia ita delectabatur, ut plerique pecunia, aut elegantiore ueste ac suppellectile delectari solent. Sua porro commoda negligentem, aliorum utilitati inservire, cum auctoritatis et gratiae fructum esse putabat maximum. Cum profectus esset, uoti et religionis causa, ad Lauretanae uirginis templum, Carpentoracensis ecclesiae Pontificatus in Gallia uacauit: cum delatum idero sibi absenti a Pontifice Maximo aliquandiu recusante: eam interea eundem Leo flagitantibus alijs denegasset. Ut redijt, diutius illi eum recusare non licuit. Itaque illud magni animi fuerat, tam honestum sacerdotium alio a Pontifice Maximo delatum, a se rescire: ita hoc moderati et Christiani, uocanti ad eiusmodi munus Deo obtemperare. Hoc ille sacerdotium adeptus, primo quanta maxima potuit absens diligentia, commissam sibi ecclesiam per idoneos homines rexit. Post cum ex hac

Leo confisset, statim rebus Romanis relictis, Carpen-
 toracem migravit, eo consilio, ut populis fidei suæ creditis
 boni et diligentis Episcopi officium præstaret: neque
 principibus amplius, sed Deo uni, et rectissimis suis stu-
 diis inferret. Exceptus est aduentus eius maxima letitia
 et gaulatione illorum hominum: tantam illis iam ab-
 sen- de se opinionem, expectationemq; commouerat: cui
 unam expectationi postea egregie satisfecit. Nam et re-
 bus divinis procurandis, et vite innocentia, et admira-
 bili in primis quadam in eos homines charitate, optimi et
 religiosissimi Episcopi munus obiit. Vixit in ea vite quie-
 te et tranquillitate quoad Hadrianus Pontifex Maximus,
 qui Leoni successerat, uixit. Creato enim post Hadriani
 mortem Clemente Septimo Pontifice Maximo ab ipso sta-
 tim euocatus, accersitusq; est: quem cum eximie dilige-
 nt, multisq; et magnis eius officijs obstrictus esset: quin
 imperari, tam amanter et tam acriter euocanti, facere
 non potuit: neque adeo rectum, neque fas esse existimavit,
 tam bene merito de se Pontifici, præsertim optimum in
 Christianam Rempublicam præ se ferenti, operam suam
 denegare. Itaque etsi inuitus fuit, ut ab ecclesia sua disce-
 deret, tamen ad eum se contulit: uerum ea lege, ut ne plus
 triduum abesset: utique eo exacto tempore, remigrare
 ad Carpentoracem uoluntate ipsius liceret. Romam igitur
 conuenisset, uersatus est in intima eius Pontificis amicitia
 et familiaritate. Nec uero ingenio hominis solum Cle-
 mentis, sed consilio etiam in administranda Rep. usus est. Ad
 deliberationes eas, quas habebat de maximis et grauissi-
 mis rebus, cum una cum aliquot alijs amicis adhibebat:
 cum illi omnes et cogitationes suas impertiebat: tantum de-
 us eius fidei, tantum prudentiæ tribuebat, ut multa quæ ad
 Christ

Christiani nominis quietem, & ad morum ac disciplinam publicam correctionem pertinebant, eius potissimum admonitu & consilio sibi agenda constitueret. Atque utinam is Pontifex ea quae interdum praeclearo quodam animi impetu agere meditabatur, ad exitum perduxisset profectò cum uniuersa Christiana Respublica meliore loco esset: tum ipsa Italia, atque urbs Roma, eas quibus postea afflicta oppressaq; est calamitates effugisset. Non enim in eo Pontifice rectum in Republica sensum requisisses: constantiam potius, & perseverantiam maiorem in bonis consilijs desiderasses. Itaque cum salutaribus Sadoleti consilijs saepe usus esse uideretur, flectebatur postea aliorum quorundam, qui longè plurimum apud eum poterant, oratione. Intimus erat Pontifici illi Maximo Sadoletus: amplificande fortunae ac dignitatis suae facillimam rationem in manibus habebat: colebatur praeterea, & magno honore afficiebatur ab omnibus: pro sua tamen in Rempublicam uoluntate, nullam commodorum suorum rationem ducens, ex ea temporum ac rerum perturbatione, maximo animi dolore assidue tangebatur: qui quidem ad extremum, cum rem in eum locum adductam intelligeret, ut nihil bene monendo & suadendo proficere amplius posset: statuit, quando Reipub. prodesse iam nihil posset, suae saltem ecclesiae prospicere atque consulere. Itaque eum operam suam triennium iam Clementi summa cum fide & integritate nauasset: etsi nonnulla concordiae & compositionis spes inter eum Pontificem, & Carolum Imperatorem allata erat, iamq; inter eos inducie pactae fuerant: tamen in sententia permansit. Nec uerò non mouebatur animo, cum ab eo Pontifice esset discessurus, quem cum ob eximiam quandam eius humanitatem, tum ob perpetuam

erga se benevolentiam mirifice amabat. Sed cum cogita-
ret quanto ecclesie sue officij ac necessitudinis uinculo ob-
strictus esset, cumq; Carpentoracensis populi desiderium
sore diutius non posset, longiorisq; in urbe Roma com-
morationis causam, ambitionem iam potius, quam officium
ipsum iri suspicaretur, omnino sibi abeundum esse statu-
it: cuius iuste uoluntati, ac precibus, ad extremum Cle-
mens credere coactus est. Comprobauit eius consilium is
perfecto qui intimos hominum sensus perspicit, neque un-
quam non rectis bonorum uoluntatibus fauet, Deus. Et
cum tam opportuno tempore discessit, ut uix dies uiginti
de eius discessu intercesserint, cum urbs Roma, decepto à
Caroli ducibus per inducias Clemente, absente ipso igna-
rus (ut opinio fuit) Carolo, capta atque direpta est: ut se
singulari Dei erga se beneficio horribili illi cladi substra-
tus fuisse uideatur. Tum uero, quanquam serò, intellectum
est, quomodo et prudenter sentire Sadoletus, et fideliter mo-
nere solitus fuisset. Ille enim et initio dissuasor belli aduer-
sus Carolum, et postea deponendorum armorum assiduus
tormentor, pacisq; quibusvis conditionibus accipiende autor
semper extiterat: qui quidem cum sepe alias, tum eo tem-
pore, quo Christianis Principibus intestino bello implica-
ta bellum à Turcarum Rege Pannoniæ illatum est, cum re-
gram illud, quod Christianæ Reipub. firmissimum ad eam
dicam propugnaculum fuerat, maximo in discrimine uersa-
retur: benedixit ab ipso Pontifice Maximo pacis men-
tionem fieri, et de deponendis ac potius abiiciendis armis
ipso posse censuit: idq; cum admonere non destitit. Sed ni-
hilominus Deus nobis ob peccata nostra iratus atque insensus,
cum illi urbi Romæ ac sacerdotum ordini infligendis pla-
gis, nos ut respiceremus, admonere statuisset: eam illi

Ponti

Pontifici mentem minimè dedit: ut tam honestam constituende concordie occasionem arriperet. Clade hac cognita, Sadoletus eum quem par erat, dolorem cepit, cum urbis longè omnium nobilissime direptione et vastitate uehementer doluit, tum uarij et graues multorum claudiorum uirorum, ac sibi amicissimorum hominum casus, quos tempestas illa oppresserat, in primisq; ipsius Pontificis Maximi calamitas magnum illi mœrorem attulit. Non tamen angoribus sese dedit: sed cum Pontifici maximo, ac multis præterea amicis tali eorum tempore literas amicissimè et prudentissimè scriptas misisset: tum ipse doloris sui leuamentum à Deo, et ab ijs studijs, ijsq; actionibus, quæ cum Deo in primis gratis, tum etiam animis saluantes sunt, petiuit: ad sacrarum enim literarum studia toto tum (ut aiunt) pectore incubuit: quæ post aliarum literarum et artium cognitionem à se uehementer culta temporibus quibusdam, propter occupationes remiserrat. Nec uerò legendi solum, sed commentando etiam et scribendo, tum sibi, tum alijs prodesse conatus est. Nam cum religionem uideret, scditiosorum quorundam hominum impietate magnopere ubiq; perturbatam: tuende eius studia incensus, Diui Pauli ad Romanos epistolam maxima religionis nostre mysteria continentem, et obscurissimis questionibus repletam, tribus libris non minus pie, quàm ornate et dilucide explicauit. Commisit uerò sibi populis ita præfuit, ut nullum in eos fortis et diligentis episcopi munus prætermiserit: quos quidem quanti faceret, nulla re potuit apertius declarare, quàm quod eorum causa, amplissimi et potentissimi uiri simultatem, (qui eo tempore legatum, Aesonem, et finitima illi urbi oppida, quæ in fide ecclesie Romane sunt, regebat) homo in iniurijs perscrutans quæ

ipsi fierent, incredibili lenitate, ac nimia propè patientia, suscipere ueritus non est. Multas enim ecclesie sue iniurias inferri, multa tum à legato, tum ab eius magistratibus ac ministris inique decerni atque agi, pro munere ac pro persona quam sustinebat, minime sibi ferendum existimauit. Ac primo quidem illum ab eis institutis, hortando et amice sepius monendo, detertere conatus est: sed cum nihil hac ratione proficeret, cumq; eius, quanquam absentis, tanta magna apud Clementem Pont. Max. esset auctoritas, breui tempore perfecit, ut legatus sese colligeret, et in quibus præerat populos, magna in posterum equitatis et diligentia regeret. Qua in re Sadoleti officium, ac pietatem potius adeò is aliquanto post amauit, ut non modo cum eo in gratiam redierit, sed ex eo tempore illum et uerri maxime, et patrem etiam appellare solitus fuerit. Recreatis hac eius actione Carpentoractensibus, et reliquis illis populis, altera ab eo actio non minus pia nec minus illis grata ac salutaris suscepta est. Maxima iamdiu Hebræorum multitudo apud eos confederat: ij Christianos homines imperitos et incallidos circumuicere, et quibus pecunias credidissent, eos scenoris grauitate, et remuandis multiplicandisq; usuris, ad extremum fors omnibus euertere solebant. Eorum quoque auiditiam et fraudes, suscepta miserorum populorum causa, cum diligenter apud Pont. Max. et magistratus urbis per literas et procuratores acta, magna ex parte repressit tandem ac coërcuit. Quinetiam orationem in eo pro Christianis composuit, et eam quidem omnium, quæ ab eo scriptæ sunt, disertissimam. Alia præterea multis temporibus in Carpentoractenses et rem eorum publicam officia contulit: quibus planè declarauit,

nunquam unum cuiquam chariorem fuisse, quam ipsi fuerit uniuersa eius ecclesia. Vsu sepiissime uenit, ut illi aut Pontifici Maximo, aut Gallorum Regi, aut ipsi qui plurimum apud eos poterant, commendandi fuerint: non dici potest, quo animi studio, ac potius qua sollicitudine id egerit, prorsus ut multo uehementius, quam si ipsius ageretur res, laborare eorum causa uideretur. Eorum liberi parum idonei antea doctoribus usi fuerant: hoc quoque ad officium suum pertinere existimans, ut illi optimis et moribus et disciplinis imbuerentur: curauit, ut doctores semper egregij ad eos instituendos conducerentur, quibus ipse quo diligentius officio fungerentur, præter eam mercedem quæ ex publicis dabatur, non exiguum pecuniam contulit. In eo uero longè maximam curam ac diligentiam adhibuit: ut tam turbulentis temporibus, ecclesiam suam in fide, et recta erga Deum religione contineret. Itaque si quos in errorem impulsos, à recto itinere declinasse cognouerat, paternis eos admonitionibus in uiam reducere studebat. Si cuiuspiam concionatoris fides et disciplina illi suspecta erat, is ne quem aut publicis concionibus, aut priuatis disputationibus corrumpere posset, providebat: denique eiusmodi concionandi munus illis mandabat, quorum pietas explorata ipsi esset et cognita: quos ipsos etiam attentè audiebat. Non continebat tamen illos homines in officio tantopere hæc eius diligentia, quam ipsius innocentia, liberalitas, clementia. Non modò enim neminem ulla unquam afflicti iniuria: sed multorum ipse iniurias ita pertulit, ut eos patientia et lenitate sua ad extremum sibi amicissimos reddiderit. Duriore annona magnum hominum egenum numerum alebat. Patebat eius domus semper honestis et

in prefectura ac uicinitatis hominibus. In alios præterea
 bonos ac pios sumptus, uestigalia sua sic solebat im-
 pendere, ut uertente anno par ratio esset accepti & ex-
 pendi: neque enim quicquam tantopere detestari solitus
 erat, quam in sacerdotibus studium cogende & coacervanda
 pecunie. Erant ei omnino modica uel exigua potius ue-
 stigalia: sed frugalitate & temperantia in uictu cultuq; do-
 mico, assequebatur, ut eius liberalitati sufficerent. Hoc
 in uite genere, hisq; officijs fiebat, ut illi cum populi in-
 nobili pietate & cultu prosequerentur, ac summam, uti
 prout, fidem rerum suarum omnium haberent. Delecti
 quidem (hoc communis eorum consilij nomen est) ad eum
 & rebus omnibus publicis referre, eius sententiam in pri-
 mis scitari, & exquirere solebant: eius deniq; unius mo-
 ris & consilij nitebantur. Nec uerò illis modò populi
 imperebarus & probatus erat, sed omni fere Gallia
 magna eius erat nomen, magna uirtutis & integritatis
 quæ. Itaq; Franciscus Rex cum Lugdunum quodã tem-
 pore uenisset, atq; ibi officij causa à Sadoletto cõuentus fuisset:
 cum & comiter admodum atque honorificè excepit,
 & ex collocationibus aliquot, grauitate hominis pruden-
 tiæ perspecta, si manere apud se uellet, honestissimum illi
 in ciuitas sua locum, & amplissima præmia detulit. At
 cum Regi gratias egisset de tam propensa erga se uolun-
 tate, exposuit quo consilio res Romanas reliquisset, petijtq;
 ut ei se ad officium & munus suum redire pateretur:
 cuius consilio animoq; collaudato, Rex eum amantiissime
 lausit. Discessit autem illinc cum Regis iudicio proba-
 tus, tum collecta multorum ex amicis & purpu-
 ris Regij gratia, quorum studia & beneuolentiam ex-
 pectaret, narijs postea ecclesie sue temporibus expertus est:

uelut eo tempore, quo Franciscus Allobrogum regem bellum intulit: ea autem res ita se habuit: Per Carpentoractensem agrum Regis exercitus iter faciebat: in eo exercitu Gulielmus quidam erat, qui magnam Germanorum manum ad regem adduxerat, homo iracundus et princeps. Accidit, ut cum aliquot eius milites Carpentoracte ingressi petulantius sese gererent, eorum contumelijs et insolentia accensī commouerentur primò nonnulli opifices, deinde tota ferè (ut fit) ciuitas concitaretur: quo in tumultu uno altero uel ex Gulielmi militibus occiso, reliqui ex oppido expulsi, se ad ducem suum receperunt. Eam ille suorum cædem et iniuriam ulturus, cum ira exarsisset, copias suas continuo una cum aliquot tormentis bellicis Carpentoracte adducere parabat. Hac re cognita Sadoletus, cum forte tum extra oppidum esset, suorum periculo exanimatus, paratusq; eandem quam illi fortunam subire, properè accurrit. Ad eum statim concursus factus est, illum omnes intuebantur, quid agerent, quò se uerterent nesciebant: Germanorum enim cohortes iam affuturas esse nuntiabatur. Is nuntios statim et literas ad prefectum regium pro ea quæ inter eos erat notitia mitti, ciuitatis periculum exponit, auxilium implorat. Prefectus autoritate hominis et precibus adductus, Gulielmum accersit. cum egrè ac uix placatum, incepto cogit desistere. Ita Carpentoractenses cum iam propè de salute et fortunis suis desperarent, episcopi sui beneficio ex ingenti periculo erepti sunt. Gesta autè ea res est mortuo iam Clemente Pont. Max. cum Paulus ei tertius successisset. Huius quoq; Pontificatus accersitu Romæ Sadoletus redire coactus est. Etenim is sui Pontificatus initio spem atque expectationem omnium mirabiliter crexit: ostendit enim sibi in an-

no esse, nouis legibus solutam sacerdotum disciplinā astringere: et sublatis eis, quæ à superioribus Pontificibus Romanis instituta, minus probarētur, sanctionē gerendi summi Pontificatus rationem instituere. Eius rei perficiendæ causæ longinquis locis accersiuit, quos doctrinæ, integritatis, et prudentiæ maximam opinionem habere intelligebat: ut cum eis, cumq; alijs præterea quibusdam, quos exemplissimo ordine adhibiturus erat, tantarum rerum consilia communicaret: eorumq; admonitu ea quæ aut dregenda essent, aut sancienda, cognosceret. Hi autem qui accessi sunt omnino sex fuerunt, in quibus Iacobus Sadoletus fuit, qui tam grauem ob causam Pontificis maximi loci euocatus, paruult ei, ut debuit. Agitata ea res fuit ampliores dies, Sadoletus et reliquis grauiſſimis uiris nilitarum rerum obtinentibus; quæ ad sedandam sacerdotum, in primisq; summi illius sacerdotij inuidiam, pertinaere uidebantur: quo quidem tempore Sadoletus etiam eis et rebus aliquot orationes scripsit, quò Pontificis Maximi animam ad rem tam præclaram, tamq; Reipubl. salutariam, perficiendam acrius accenderet. Verum cum tota circūspicienda ob multas et magnas difficultates, et impossibilitates quæ obijci uidebantur, uel refrixisset, uel dilatare in aliud tempus fuisset: Sadoletus non amplius Romæ ſibi iterandum tempus existimans, de reditu cogitabat: cum repente una cum quibusdam optimis et præstantissimis uiris in senatum Romanæ Ecclesiæ à Pontifice Alex. censitis illius ordinis suffragijs, magna bonorum unanimitate et gratulatione delectus est. Tum is Carpatore spectans, et ad ecclesiam suam redire cupiens, de pristinam uitæ suæ rationem ea dignitatis amplificatiōe obturbatum iri intelligeret, cum honorem recusare

in animo habuit: iamq; hac de re epistolam composuerat, quam ad Pont. Max. mittere cogitabat. Sed cum in eo accipiendo honore amicorum consilio autoritatq; cessisset, ita in Repub. uersatus est, ut nihil præter ipsius Reipubl. commodum, & sedis Apostolicæ dignitatem, propositum unquam habuerit: ac sententiam suam ea qua decuit libertate & constantia semper dixerit. Huius adeo animi ac libertatis sue magnum Reipubl. pignus dedit, quo primum die sententiam in senatu dixit: planè enim declarauit, nihil sibi unquam sancta illa maiorum nostrorum disciplina, nihil fide sua & officio futurum antiquius. Forè eo die agebatur de amplissimi & nobilissimi cuiusdam hominis honore & commodo: erat autem Sadoletus non collega eius recens solùm, sed uetus etiam amicus. Itaque non poterat non inuitus homini, quem multis de causis plurimi faciebat, refragari: tamen cum causa esset eiusmodi, ut illum honestè, salutis sanctissimis legibus, sententia sua adiuuare non posset: illud quod boni & constantis senatoris fuit, fecit, ut legibus ipsis potius, & religioni sue consulcret. Nec uerò non eadem libertate & constantia usus est, quotiescunque accidit, ut de ipsius Pontificis Maximi commodis, aut etiam honore ageretur. Libertate autem uti sic solebat, ut neminem ea iure posset offendere: leniebat enim illam eiusmodi orationis modestia, que cogebat eos ipsos, quibus aduersaretur, in optimam partem ea que is dixisset, accipere. Sed ut amicitie & gratie nihil dabat, cum id fieri eius fides minimè patiebatur: ita cum è Repub. esse censebat, quempiam in amplissimam ordinem ascisci, aut alio quopiam ornamento atque honore affici, cupidissimè ei ac studiosissimè suebat. Itaque complures egregios & uirtute ingenioq; præstan-

tes viros, quò in senatum legerentur, aut alijs sacerdotijs
 ornarentur, Pontifici Maximo partim coram, partim ab-
 suo per literas commendauit: idq; illis sepe inscientibus:
 nos enim hoc ambitione adductus faciebat, sed studio Reipub.
 Nec uerò silendum est de illis officijs, que in quosa-
 dam Germanie Principes, ipsorum quidem etiam, sed multa-
 to magis Reipub. & communis religionis causa contulit:
 semper enim illa tot Germanie populorum & principum
 lesione, ecclesie luctuosa, ipsis pestifera, grauissimi do-
 lui: semper ut ij, qui & poterant & debebant, tanto illi
 iudari mederentur optauit. Sed cum sedulitate sua ijs qui
 iam ab ecclesia & Pontifice Romano penitus alienati
 erant, prodesse nihil posset, enixè id operam dedit, ut
 in saltem qui sua sponte in recta religione permanserant,
 & fidei Apostolice amici erant, officijs suis aliquanto etiam
 maiores & firmiores redderet. Itaque Georgium in pri-
 mi, & Gulielmum, hunc Bauariæ, illum Saxonie
 ducem, omni suo studio officioq; complexus est: que-
 omque ab eo proficisci potuerunt ad illos ornandos, &
 obsequendos, profecta sunt: in eorum negotijs de quib-
 lus cum Pontifice Maximo agendum esset, ipsorum pro-
 curatores, & legatos, opera, consilio, autoritate sua
 super adiunxit. Eius porrò officia adeo grata illis fue-
 runt, ut & amicissimè ei scribere soliti fuerint, & gratias
 agere, & procuratoribus suis, ut eius potissimum ope-
 ri & consilio uterentur, prescribere. In grauissimum
 postea morbum incidit ex quo nondum plane sese confir-
 mata, cum proficiscentem Paulum Pont. Max. ad res
 soluendos Carolum Roma. Imperatorem, & Francis-
 cum Gallorum Regem, graue inter se & diuturnum bel-
 lum gerentes, secutus est: quo in itinere cum Placentiam ue-
 nisset,

nisset, de integro egrotauit. Ibi cum aliquot dies curam
sui causa substitisset, ut primum conualescere cepit, in-
stinans properansque optatissime illi de pace actioni inter-
esse, itineri se commisit: neque destitit, quin Niceam
quò conuenturi illi erant Principes, perueniret. Tam uero
tempus illud ratus esse, quo bonos omnes pacem urgere
oporteret, uti ea fieret pro sua parte uehementer curam
est. Deinde cum ea minimè conuenire potuisset, pacis Pon-
tificis Max. opera decem annorum inducijs, cum in Ponti-
fex Romam reuertetur, ipse concessu eius Carpentor-
um, reficiendi et conformandi sui, ac reuiscende ecclesie
causa se recepit. Commoratus ibi est, ut rem familiarem
planè constitueret, aliquanto diutius, quàm se futurum
ostenderat: ne tamen operam suam interea Reipub. nau-
re desineret, opus præclarum sanè, et Reipub. temporis
bus aptum aggressus est, de extructione catholice (in
enim inscribebat) Ecclesie: quod opus Ioanni Sadolo
collegæ suo desponderat, cum propter ueterem eorum in-
ter se necessitudinem, tum ob excellentem eius uiri in sacris
literis, et cæteris disciplinis, quæ magno uiro digne sunt
scientiam. Verùm propter itinera et occupationes, quæ
illum aliæ ex alijs postea impeditum tenuerunt, nec tres,
quos iam consecerat eius operis libros, perpolire, nec
quartum, quem illi tanquam fastigium addere in animo ha-
bebat, instituere potuit. Renocatus enim Romam, uix dum
ibi constitit, cum renouato quibusdam de causis inter
Carolam et Franciscum bello, et ob eorum discordiam
Reipub. Christiana iterum in maximum discrimen addu-
cta, quippe cum Turcicum bellum impendere uideretur.
Paulus Pont. Max. per legatos cum utroque eorum de pa-
ce agendum esse existimauit. Itaque delectus ipse est, qui

legatus ad Gallie regem iret: qui quanquam affecta iam
 aetate esset, tamen nullum pro Repub. laborem aut pericu-
 lum recusans, legationem eam suscepit: adhibitaq; diligen-
 tia, quam maximam ferre senile corpus poterat, maturè
 in Galliam peruenit. Talis uiri autoritate regem permo-
 tus esse res postea declarauit. Nam cum ei Sadoletus Pon-
 tificis Mex. mandata ac monita exposuisset, post aliquot
 ingressus, animum eius, quanquam armati & uiribus
 suis silentis, ad pacem flexit. Itaque ex magna desperatio-
 nis concordia, subito in spem compositionis uentum erat,
 inuoluit alterius legati qui in Hispaniam ad Carolum mis-
 sus fuerat, felicius fuisset legatio. Non est autem omittenda
 huius legatione singularis eius abstinencia: nam cum le-
 gationum qui à Romanis Pontificibus mitti solent, quan-
 do circa urbem Romam sunt, uaria & multiplex sit po-
 testas, & eam ob causam facultatem habeant magnæ con-
 spiciendæ pecunie, neque id propter inueteratam aliorum
 consuetudinem turpe habeatur: ea tamen potestate ipse
 aliquotum abuti minime sustinuit, neque nisi graui ex-
 pensæ quæ est: ac ne comites quidem suos quicquam, præ-
 ter mercedes pro scriptura, aut huiusmodi quapiam ope-
 ribus debitas, quas ipsas etiam imminuit, accipere passus
 est. VI. à rege autem diceffit, Carpentoracte uenit, quò
 reliquum ibi byemem maneret, seq; ex assiduus laboribus
 reficeret: id enim ei Pont. Maximus, ætati hominis &
 ualiditatis parens, permiserat. Hoc quoque Sadoleti in-
 uoluit exemplum sit, quòd cum extremo legationis
 tempore integri mensis sumptum accepisset, atque ante
 ultimum mensem Carpentoracte peruenisset: decem dies
 sumptum (tot enim dies reliqui fuerant) referri uti-
 quæ et questorem Pontificis Maximi, quanquam dis-

suadentibus amicis, et nimiam eius religionem accusantibus, iussit. Eodem tempore clientes domesticos, quorum opera strenua et fideli in legatione usus fuerat, diuino alio premio, et quidem supra facultates suas remuneratus est. In sequenti estate in Italiam non sine maximo Carpentoractensium dolore discessit. Eo cum uenisset, interfuit colloquio Pauli Pontificis Max. et Caroli Romani Imperatoris, qui in agro Parmensi congressi sunt. Iter tum ex Hispania Carolus in Germaniam habebat: oblata ea occasione, Sadoletus magnum laborum quos in legatione pertulerat fructum captum iri a se existimauit, si illum quoque ad pacem hortatus esset. Redierat enim ex legatione Gallica, animumque eius regis ad concordiam propensum cognouerat, uel ipse potius effecerat. Verum adeo Carolus dolore iraque exarserat, quod a rege Gallie bellum renouatum fuisset, ut neque accuratam Sadoleti oratio, neque ipsius Pontificis Maximi auctoritas quicquam profecerit. Is tamen postea, lenita uidelicet ira, post uictum et in deditionem acceptum Sicambrorum ducem, qui regis partes secutus fuerat, et expugnata nonnulla Gallie oppida, pacem cum eo rege fecit: qua ex re Sadoletus tantum letitiae ac uoluptatis cepit, ut Deo bonorum omnium auctori, ab ecclesia sua merum continuo honorem haberi iusserit, et scriptam ipse orationem paulo post ad Carolum misert, per quam illius sapientia et moderatione laudata, gratias ei egit suo et Christianorum omnium nomine: et ad ea quae pro religione, et concordia, ac libertate Christiani nominis agenda restabant, cum accendere atque incitare conatus est: cuius optatis magna iam ex parte, optimi et fortissimi Imperatoris uirtus pietasque respondit. Fuit enim hic uir incredi-

illi quodam in Rempub. Christianam studio : ut ego qui-
 am, qui pro diuturno contubernio sensus eius satis con-
 gnosce et perspectos habui, hoc de eo affirmare non du-
 bito, plus illum doloris semper ex malis hausisse com-
 muni, contraque ex publicis commodis gaudij, quam
 cuiuslibet vel secundis letatus sit, uel aduersis doluerit.
 Illi moribus fuit facillimis, animo aperto ac simplici,
 nam omnino ad iracundiam procliuior, sed eius compri-
 menda assidua meditatione tantum profecerat, ut lentus
 pater esse uideretur : ac si quando paulo esset commotior,
 tum maxime sedata et uoce et oratione uteretur. Amici
 in summa cum fide, et quibuscunque potuit officiis con-
 la: familiam suam ea charitate est prosecutus, ut cum de
 se minimum, de illius commodis plurimum laboraret.
 Inter, iuuenis : matrem, senex fere octogenariam ami-
 si: ambo quoad uixerunt summa pietate dilexit et con-
 la: Patribus, qui ei complures fuerunt, partem suam
 primo paterne hereditatis donauit, post alijs quoque eos
 beneficijs affecit. Adiutor ad regendam Carpentoracten-
 sem ecclesiam, cum iam senex esset, ut sibi Paulus Sado-
 leni fratris patruelis filius daretur, a Clemente impe-
 trauit: idque non tam propinquitati a se datum dicere so-
 litus est, quam adolescentis ingenio, atque uirtuti. In lite-
 rarum studijs summa industria uersatus est. Lucubrare
 autumnus incunte bene mane incipiebat, hyeme uero mul-
 tatione maturius : id tempus grauioribus studijs aut scri-
 pti dedit : quod supererat temporis, id totum litera-
 rum studijs reddebat. Hactenus ea que de uita eius me-
 morie prodenda esse uisa sunt, scripsimus : nunc de eius
 diu pauca scribemus : qui quidem uite eius integerrime
 etque innocentissime actae, plane consentaneus fuit. Ha-
 bitare

bitare trans Tyberim cœperat, in ædibus diuæ Mariæ templo adiunctis: ibi autumnî initio in febrem incidit, quæ leuis primò, ac propè contemnenda esse uidebatur, sed cum nunquam planè decederet, morbus ingravescere cœpit. Tum is statim accersiri sacerdotem iussit: eo adhibito, ritè & summa cum religione, omnia quæ diuinitus ad expiandos animos & placandum Deum instituta sunt, seruauit: re quidem diuina coram eo facta, antequam sacrum illud & salutare Domini nostri corpus acciperet, cum CHRISTVM Deum ac conseruatorem nostrum, subleuatus à suis, uenerari, & supplici quadam oratione affari cœpisset: tantam subito lacrymarum uim profudit, ut eam precationem præ fletu ac singultibus absolvere uix potuerit: supremis propè uocibus ac mandatis Paulo Sadoletto, qui ei summa pietate asidebat, ecclesiam suam commendauit: ac paulò post magno suorum luctu, magno bonorum omnium mœrore ac desiderio, animam Deo reddidit. Doluit eius morte Paulus Pontifex Max. doluit senatus à Ioanne quidem Petro Carapha Sabinorum Episcopo, quo primum die post eius obitum senatus habitus est, et de illo habitus est, magno cum assensu cum reliquorum patrum, tum ipsius Pont. Max. oratio: ut neque uberius cuiusquam uita laudari, nec mors dolentius deplorari potuisset uideretur. Laudauit eum item luculenta oratione, maxima honestissimorum cuiusque ordinis bonorum frequentia, in æde D. Laurentij, Iacobus Gallus, ciuis Romanus in primis honestus. Obijt annum agens Septuagesimum. Sepultus est sine ulla funeris pompa (ita enim ipse prescripserat) in æde quæ curationis eius fuerat, Diuo Petro in Exquilij sacra.

A.

te Maria
incidit,
uidebatur
grauis
ut ro ad
diuinum
tuta sunt,
quem se
cciperet,
nostrum,
oratione
osudit, ut
uere uix
culo Sa
en com
igno bon
o reddi
sensitue
piscopo,
est, ex
um pa
rim cu
ri po
atione,
m fre
manus
m. Ses
efris
tro in.